

„... URUNK UDVARNÉPE ...”

SPECULUM HISTORIAE DEBRECENIENSE 11.
(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Sorozatszerkesztő:

PAPP KLÁRA

Édesapám emlékének

Jeney-Tóth Annamária

„... *Urunk udvarnépe* ...”

*Udvar és társadalma
Báthory Gábor és Bethlen Gábor
fejedelemsége idején
a kolozsvári számadáskönyvek
tükrében*



Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2012

A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETE KIADÁSA

A kötetet lektorálta:

OBORNI TERÉZ
*tudományos főmunkatárs,
MTA BTK Történettudományi Intézete*

Technikai szerkesztő:

HERMÁN ZSUZSANNA

Borítóterv:

GYARMATI IMRE

A kötet kiadását támogatta:

a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete,
a Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola,
az OTKA 83521 számú pályázata,
a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú
kutatóegyetemi pályázata.

A projekt az Új Magyarország Fejlesztési Terven keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával valósult meg.

ISSN 2060-9213

ISBN 978-963-318-299-4

© Debreceni Egyetemi Kiadó
© Debreceni Egyetem Történelmi Intézete
© Szerző

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
www.dupress.hu

Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta

Műszaki szerkesztő, borító: Juhászné Marosi Edit

Készült a Debreceni Egyetem sokszorosítóüzemében, 2012-ben

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS IRÁNYOK	11
Kutatástörténet – források	11
Az udvar és udvartartás, udvari emberek	16
Kutatási módszerek, adatbázisok lehetőségei	19
Az udvartartás Kolozsvárott tartózkodó csoportjainak áttekintése	21
A fejedelmi udvar és helyváltoztatásai	24
UDVARI ELŐKELŐK	29
Udvari előkelők Báthory Gábor korában	33
Az udvari előkelők Bethlen Gábor uralkodása alatt	35
AZ UDVARTARÁS EGYIK CSOPORTJA: AZ UDVARI FAMILIÁRISOK	43
Báthory Gábor familiárisai	48
Karrier-lehetőségek	54
Bethlen familiárisai (1613–1619)	55
Bethlen familiárisai (1619–1625)	69
Bethlen Gábor udvara (1626–1629)	75
AZ UDVARMASTER IRÁNYÍTÁSA ALATT	79
Udvarmesterek, a tisztség és a személyek	79
Az ifjak „társadalma”	87
Az étékfogók vezetői: az asztalnokok	89
Pohárnok, bortöltő, inniaadó	91
Az ifjak és a szolgálat (inasok, bejárók, udvarlók)	93
A borsoló és feladata	102
Udvari muzsikuskok	103
Kézművesek a fejedelmi udvartartásában	110
Orvosok az erdélyi fejedelmek szolgálatában	117
A konyhamester irányítása alatt	122
Konyhamester, sáfár	122
Szakácsok, szakácsinasok	127
Az udvari rendvédelem további tagjai (ajtónállók, kengyelfutók)	132
A postaszolgálat	136

AZ UDVAR NŐI OLDALA	141
Károlyi Zsuzsanna udvara	142
Brandenburgi Katalin udvartartásai	148
UDVARI KATONASÁG ÉS UDVARI HADAK	157
Az udvari hadak	157
Udvari kapitányok Báthory Gábor idején	161
Bethlen Gábor kapitányai	165
Idegen (német) származású katonai vezetők	169
A hadnagyok	170
Az udvari seregek katonái	179
A FŐLOVÁSZMESTER IRÁNYÍTÁSA ALATT	186
Lovászmesterek	189
Istállóbeliek	192
UDVARI PAPOK ÉS LELKÉSZEK, VALAMINT A PÜSPÖKÖK A FEJEDELMI UDVAROKBAN	198
A származás	198
Iskolázottság, peregrináció, pályafutás	199
Út az udvari papságig	200
Az udvari lelkészek és szolgálatuk	201
Az udvari papság: csúcs vagy ugródeszka?	204
UTAZÓ KANCELLÁRIA ÉS KINCSTARTÓSÁG A FEJEDELMI KÍSÉRETBEN	207
Az utazó kancellária kolozsvári tartózkodásai Báthory Gábor idején	207
Az utazó kancellária Kolozsváron Bethlen Gábor uralkodása alatt	211
A kincstár utazó személyzete Báthory Gábor korában, Kolozsvárott	217
A kincstár utazó személyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt Kolozsvárott	221
AZ UDVARTARTÁS EGYÉB CSOPORTJAI A GYULAFEHÉRVÁRI PROVISOR IRÁNYÍTÁSA ALATT	230
AZ ELLÁTÁS ÉS A KÖLTSÉGEK	237
Az ellátás lebonyolítása, „logisztikája”	237
A város költségei	245
ÖSSZEFOGLALÁS	248

MELLÉKLETEK/ADATTÁR	254
1. Az udvari előkelők	254
2. Familiárisok Báthory Gábor udvarában	266
3. Udvari ifjak	267
4. Konyha	273
5. Udvar női oldala	278
6. Istállómaster felügyelete alatt	281
7. Udvari papok	286
8. a. Kancellária	288
8. b. Kincstartóság	289
9. Udvar egyéb részei	292
 RÖVIDÍTÉS ÉS IRODALOMJEGYZÉK	 293
 A KÖTETBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK ÉS MÉRTÉKEGYSÉGEK	 300
 HELY- ÉS NÉVMUTATÓ	 301
 ZUSAMMENFASSUNG	 327
 SUMMARY	 330

ELŐSZÓ

Hadd kezdjem egy vallomással. Először még egyetemistaként találkoztam a sáfárpolgári számadásokkal, miközben anyagot gyűjtöttem Kolozsvár kézműveseinek életéről a 17. század első feléből. Akkor szembesültem azzal, hogy ezek valószínűleg kincsesbányái az ott tartózkodó fejedelmi udvarra vonatkozó adatoknak. Ezekből a forrásokból szakaszosan és sok-sok kutatással bontakozott ki előttem mindaz, amit a város és az udvar kapcsolatáról, az udvarról/udvartartásról ma gondolok, s amit – egy nagyon régóta dédelgetett álmom megvalósulásaként – e kötet lapjain közlések. Ez az összegzés ugyanakkor nem jelenti kutatásaim lezárását, inkább csak mérföldkőnek tekinteném, amely az eddig megtett utamat jelöli. Mindenképpen szeretném és szükségesnek tartom folytatni tovább a kutatást, hiszen ebben a kötetben „csupán” Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelmek udvartartása kerül részletes bemutatásra.

Nagyon sokaknak kell kedves kötelességként megköszönnöm, hogy bátorítottak és önzetlenül segítettek. Kutatási terveimet az elsők között Jakó Zsigmond professzor úrral beszélhettem meg, akinek néhány mondata egész munkámat végigkísérte, de aki sajnos már nem érthette meg a könyv elkészülését. Kiss András nyugalmazott főlevéltárhoz, aki korábbi kutatásaim során is támogatott, és most is szárnyai alá vett, mindig fordulhattam kérdéseimmel. A kezdetektől messzemenően támogatott egykori PhD-témavezetőm, Papp Klára, akár a kutatásban támadt nehézségeim, akár elbátortalanodásaim legyűréséről lett légyen szó. Köszönet Dáné Veronkának, az erdélyi vármegyék kiváló ismerőjének, akinél még kolozsvári levéltáros korában jó néhányszor megszállhattam, és végtelesenbe nyúló beszélgetéseink során a bennem felmerült kérdésekre sokkal többet adott egyszerű válaszoknál. Rajta kívül Oborni Teréznek, Balogh Juditnak, Jakó Klárának köszönöm, hogy beszélgetéseink révén közelebb juthattam a sok összetett kérdés megválaszolásához. Mindezek mellett nagyon sokat jelentett számomra az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja is, melyben 2005 és 2008 között részesültem: ez a támogatás tette lehetővé a teljes forrásgyűjtést. A pályázat befogadó intézménye a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete volt, ahol most az Orosz István akadémikus témavezetésével útjára indult OTKA pályázat résztve-

vőjeként (Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták a 17–20. századi Magyarországon) van módom az erdélyi fejedelmi udvarral kapcsolatos kutatásaim eredményeiről számot adni, s az elkészült kéziratot közzétenni.

Természetesen egykori munkahelyemnek, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár igazgatójának, Radics Kálmánnak is köszönetet kell mondanom a támogatásért. Nem utolsó sorban pedig köszönet a Debreceni Egyetem tudományos képzési műhelyeit támogató TÁMOP pályázatnak,¹ hogy lehetőséget kaptam e munka megjelentetésére.

¹ A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 számú pályázatáról van szó.

KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS IRÁNYOK

KUTATÁSTÖRTÉNET – FORRÁSOK

A vizsgált téma szakirodalmát több szádra lehet felfűzni. Az első szál az erdélyi fejedelmekről, illetve udvaraikról szóló kötetek és tanulmányok jelentik. A 19. század második felében már jelentek meg – Thallóczy Lajos, Gindely Antal tollából – az erdélyi fejedelmek udvartartásáról készült forrásközlések,² majd következett a Radvánszky Béla által közreadott *Magyar családélet és háztartás* című kötet,³ illetve ugyancsak ő publikált Apafi-kori adatokat.⁴ Szilágyi Sándor forrásközlései⁵ nagyon jól kiegészítik kutatásaimat, csakúgy mint a kortárs beszámolók, mint például a Kemény Jánosé, a Cserei Mihályé.⁶ Trócsányi Zsolt

² Thallóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvara. = *Századok*, 1878. (12. évf.), 413–431, 510–532.; Radvánszky Béla: *Udvartartás és számadáskönyvek. I. Bethlen Gábor udvartartása*. Bp., 1888. (A továbbiakban: Radvánszky 1888.); Gindely Antal – Acsády Ignác: *Bethlen Gábor és udvara*. Bp., 1890.

³ Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás*. I–II. Bp., 1879. (A továbbiakban: Radvánszky 1879.)

⁴ Szádeczky Béla: *Bornemissza Anna gazdasági naplói*. Bp., 1911.; Szádeczky Béla: I. Apafi Mihály udvartartásából. In: *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Gyulafehérvárt 1912. október 12–14. napján tartott hetedik vándorgyűlésének emlékkönyve*. Kolozsvár, 1913., 58–85.

⁵ *Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei*. Kiadta Szilágyi Sándor. Bp., 1879. (A továbbiakban: Szilágyi 1879.); *Török–magyar-kori államokmánytár*. I–II. Szerk.: Szilágyi Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868–1869. (A továbbiakban: TMÁO.)

Szilágyi Sándor közli: Bethlen Gábor fejedelem uralkodásának történetéhez [1613–1629]. 1–3. = *Történelmi Tár*, 1879., 219–261., 429–465., 742–786. (A továbbiakban: TT 1879.); Ugyancsak Szilágyi Sándor közli: Bethlen Gábor levelei [1613–1620] 1–3. TT 1885., 209–256., 431–480., 623–673. (A továbbiakban: TT 1885.); Szintén Szilágyi Sándor közli: Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez. 1620–1629 közt. 1–4. TT 1886., 1–57., 209–249., 401–446., 609–678. (A továbbiakban: TT 1886.); Szilágyi Sándor további közleményei: Levelek és okiratok Bethlen Gábor utolsó éveit történetéhez. (1627–1629). TT 1887., 1–52. (A továbbiakban: TT 1887.); Bethlen Gábor életéhez [1619–1626]. TT 1888., 801–807. (A továbbiakban: TT 1888.); A Rákóczyak levéltárából [1611–1630]. 1–8. TT 1893., 577–600.; 1894., 106–134., 447–481., 656–680.; 1895., 104–144., 307–328., 457–485., 653–676. (A továbbiakban: TT 1893–1895.)

⁶ *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Sajtó alá rendezte: V. Windisch Éva. /Magyar Remekírók/ Bp., 1980. (A továbbiakban: Kemény János *Önéletírása*); Cserei Mihály: *Erdély története* [1661–1711]. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bánkúti Imre, Bp., 1983.

munkái alapvetőek voltak számomra, ahogy a *Századok* 1981. évi Bethlen emlékszáma is.⁷ A 20. század utolsó két évtizedében kezdte újra foglalkoztatni a történészeket a kora újkori udvar, kutatásaik eredményét a *Magyar reneszánsz udvari kultúra* című kötetben tették közzé.⁸ Várkonyi Gábor, Erdősi Péter, Király Péter és Papp Klára⁹ kutatásainak eredményeképpen további tanulmányok jelentek meg, Koltai András pedig a koraújkori magyar udvari rendtartásra vonatkozó forrásokat szedte csokorba, melyek a *Magyar udvari rendtartás* címet kapták.¹⁰ Az ezredfordulót követően doktori disszertációk is születtek a témakörben, Kuti Klára és Benda Borbála tollából.¹¹ A nemzetközi szakirodalomból kiemelhető a Martin Scheutz – Irmgard Pangerl – Thomas Winkelbauer által szerkesztett *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle. 1652–1800* című kötet, mely a koraújkori bécsi udvart mutatja be igen részletesen.¹² A források mellett összefoglaló tanulmányokat is tartalmazó kötetek teszik lehetővé az erdélyi udvar és a bécsi udvartartás közötti esetleges hasonlóságok vizsgálatát. A 16–17. század magyar udvari kultúrájáról az *Idővel paloták...* című kötet¹³ vizsgálja és foglalja össze a történettudomány legújabb eredményeit. Pálffy Géza a Habsburg udvarban jelenlévő magyarokról, illetve a koronázási lakomákon felálló virtuális kirá-

⁷ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata*. Bp., 1980. (A továbbiakban: Trócsányi 1980.) A *Századok* 1981/4-es számából (115. évf.) Trócsányi Zsolt: Bethlen Gábor hivatalsszervezete. 698–702.; Benda Kálmán: Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. 725–730. (A továbbiakban: Benda 1981.)

⁸ *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. Néhány tanulmány: Szabó Péter: Uralkodói temetéseink kérdéséhez; Benda Kálmán: Bocskai István székhely nélküli udvara; Bartók István: A gyulafehérvári fejedelmi udvar és az ifjú Báthory Zsigmond.

⁹ Várkonyi Gábor: II. Rákóczy György esküvője. Régi magyar történelmi források II. Bp., 1990.; Erdősi Péter: Báthory Zsigmond ünnepi arcma. = *Aetas*, 1995/1–2.; Király Péter: Külföldi zenészek a XVII. századi erdélyi fejedelmi udvarban és hatásuk. = *Erdélyi Múzeum*, 1994/1–2, 1–16. (A továbbiakban: Király 1994.); Papp Klára: Az erdélyi fejedelmi udvar. In: *Történeti Tanulmányok XI*. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2003.

¹⁰ Koltai András – Sunkó Attila: *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708*. Bp., 2001. (A továbbiakban: Koltai 2001.)

¹¹ Kuti Klára: *Táplálkozás és háztartásvezetés Bornemissza Anna XVII. századi udvarában. Történeti néprajzi forrásszöveg számítógépes feldolgozása, az elemzés módszertana és lehetőségei*. (Doktori disszertáció) Bp., 2002.; Benda Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon*. (Doktori disszertáció) Budapest, 2004. (Az értekezés megtekinthető a <http://archivum.piar.hu/batthyany/benda> oldalon. Utolsó letöltés: 2011. július 1.) A továbbiakban: Benda 2004.

¹² Scheutz, Martin – Pangerl, Irmgard – Winkelbauer, Thomas: *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle 1652–1800*. Wien, Studienverlag GmbH, 2007. Ld. különösen Martin Scheutz – Jakob Wührer Dienst: Pflicht, Ordnung und „gute policey“. Instruktionsbücher am Wiener Hof im 17. Jahrhundert und 18. Jahrhundert c. tanulmánya, 15–95.

¹³ *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk.: G. Etényi Nóra – Horn Ildikó, Bp., 2005. Kubinyi András, Pálffy Géza, Kovács András, Horn Ildikó, Erdősi Péter tanulmányait használtam.

lyi udvarról írt részletesen tanulmányaiban és kötetében.¹⁴ Réthelyi Orsolya a Mária királyné udvaráról, Rüszt-Fogarasi Enikő a kolozsváriak vendéglátásáról közölt tanulmányokat.¹⁵ Újabbán a Budapest Főváros Levéltára által 2011. november 14–15-én megrendezett konferencia foglalkozott az udvar és a város kapcsolatával, az ott elhangzott előadások hamarosan napvilágot látnak.¹⁶ 2011-ben az ELTE indította útjára az Udvartörténet kötetei című sorozatát, melyből Szabó Péter, Cziráki Zsuzsanna és Oborni Teréz könyvei jelentettek számomra inspirációforrást.¹⁷ A *Századok* 2011. évi, Bethlen Gáborral kapcsolatos tanulmányokat tartalmazó számát szintén hasznosítottam munkám folyamán.¹⁸ Legújabbán pedig Koltai András megjelent kötetére kell utalnom, mely nagyon részletesen mutat be egy magyar főúri udvart.¹⁹

A kolozsvári sáfárpolgári számadások kutatását – ahogy már az előszóban említettem – a városi társadalom vizsgálata miatt kezdtem el, és mellékesen belebe néztem a számadásoknak a fejedelmi benntartózkodások idején keletkezett fejezeteibe is. Jelenlegi kutatásaimban már azt vizsgáltam, hogy az erdélyi fejedelmi udvar mennyiben felelt meg a Szalárdi János által is vázolt elvárásoknak,

¹⁴ Pálffy Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. = *Történelmi Szemle*, 1999/3–4. sz., 331–367.; Uő: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. = *Századok*, 2004/5. sz. (138. évf.), 1005–1101. (A továbbiakban: Pálffy 2004.); Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA Történettudományi Intézet, História, Bp., 2010. (A továbbiakban: Pálffy 2010.)

¹⁵ Réthelyi Orsolya: Főhercegnői udvartól királynéi udvar: Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei. = *Századok* 2007/5. sz., 1193–1216.; Rüszt-Fogarasi Enikő: Élelmészeti szintek a fejedelemségkori Kolozsváron. = *Századok* 2007/6. sz., 1539–1555. valamint Uő: Vendéglátás Kolozsváron a 16. század fordulóján. = *Történelmi Szemle* (Péter Katalin születésének 70. évfordulójára) – 2007/2. sz., DVD 821–834.

¹⁶ Oborni Teréz az erdélyi udvar fogalmáról, Cziráki Zsuzsanna Brassó városáról, Szabó András Péter pedig a Beszterce városának küldött szállásosztói jegyzékekről tartott előadást.

¹⁷ Szabó Péter: *Az Erdélyi Fejedelemség önképe*. Bp., 2011. Udvartörténet kötetei I.; Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. (Tanulmányok) Bp., 2011. Udvartörténet kötetei IV.; Cziráki Zsuzsanna: *Autonóm közösség és központi hatalom. Udvar, fejedelem és város viszonya a Bethlen-kori Brassóban*. Bp., 2011. Udvartörténet kötetei II., illetve doktori disszertációja: Cziráki Zsuzsanna: „Senkinek pénzen vött rabjai nem voltunk, sem nem vagyunk”. Brassó és a fejedelmi hatalom viszonya a város fejedelmi szolgáltatásai tükrében, Bethlen Gábor uralkodása idején. Interneten: <http://www2.arts.u-szeged.hu/ttdi/cziraki.pdf> (Utolsó letöltés: 2012. május 20.)

¹⁸ A *Századok* 2011/4-es számából (145. évf.) pedig a következő írások: Cziráki Zsuzsanna: Brassó és az erdélyi szászok szerepe Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalásában (1611–1613). 847–876.; Oborni Teréz: Bethlen Gábor és a nagyszombati szerződés (1615). 877–914.; Papp Sándor: Bethlen Gábor, a Magyar Királyság és a Porta (1619–1629). 915–974.; Sudár Balázs: Iszkender és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem. 975–996.; Horn Ildikó: A fejedelmi tanács Bethlen Gábor korában. 997–1028.

¹⁹ Koltai András: *Batthyányi Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr, 2012.

tudniillik hogy „nagy és méltóságos” legyen, „melyben a régi nagyurak s fő emberek gyermekit schólákból való kikélek után tisztességes fizetésekkel méltóságon nevelvén... a haza szolgálattjára ... készíti”.²⁰

A forrásfeltárások és az előzetes kutatások megerősítették, hogy sajnos csak nagyon kevés és nagyon különböző típusú forrás maradt fenn az erdélyi fejedelmek 17. századi udvarairól. A Rákócziak udvarának konvenciók jegyzékai fennmaradtak ugyan, de korábról, Báthory Gábor és Bethlen Gábor korából, csak elszórt adataink vannak. Így előtérbe kerültek a városi számadások, különösen a számomra oly kedves Kolozsváré. A többi vizsgált város levéltári forrásai csak néhány utalást őriztek meg a fejedelmek „benntartózkodásairól”, pontos névsorokat kevésbé²¹ – Beszterce kivételével, ahol fennmaradtak a szállásosztói jegyzékek. A kolozsvári sáfárpolgári számadások jelentőségét az adja, hogy a korszakban egyedülálló módon a sáfárok név szerint felsorolták, hogy kinek és hány főre adták ki az ellátmányt, amikor az udvar a rendes évi háromnapos látogatásán tartózkodott a városban, lehetővé téve így az „utazó udvar” rekonstruálását.

A feltárt és feldolgozott források keletkezése a sáfárpolgárok elszámoltatásához kötődik. A város 1607-től már külön vezette a fejedelem számára eszközölt kiadásait, három nagy fejezetre – a postaság, a fejedelem szekerezése és a fejedelem diversái – tagolva, amelyek közül számomra a legutóbbi volt a legjelentősebb. Ezekben ugyanis teljes elszámolások találhatók a fejedelemnek és az udvarnépének kiadott ellátmányról. A számadásokban olykor felbukkan egy-egy utalás arra vonatkozóan, hogy a sáfárok esetenként kézhez kaphattak egy olyan jegyzéket, amelyben előírták számukra, kinek mennyi a napi konvenciója, de feltételezhetően legtöbbször csak szóban közölték ezt a szállásosztók.²² A számadási jegyzékek szerkezete egy bizonyos gyakorlatot követ, mégis mindegyik egyedi, hiszen a város sáfárpolgárainak személye évről évre változott, illetve a páros és páratlan hónapokban egymást váltogatva látta el tisztét a két sáfár. Volt, aki mindhárom nap végig vezette a névsorokat, mások csak egy-egy napig, később pedig csupán a másod- és harmadnapi kiadások összegét rögzítették.

A források magukon viselik a városi tehetős polgár – közülük kerültek ki a városgazdák, vagy más néven a sáfárpolgárok – és az udvar sajátos találkozásának minden jellegzetességét. A sáfárpolgárok feladata az volt, hogy megfelelően ellássák az udvari személyzetet, és közben a városra se háruljon túlzott anyagi teher, a tisztségviselők feladata tehát ennek a kényes egyensúlynak a megteremtése volt. A források további sajátosságai pedig abból adódhatnak, hogy sem a

²⁰ Szalárdi János: *Siralmas magyar krónika*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Szakály Ferenc. Bp., 1980., 125–126.

²¹ Brassó város kapcsán Cziráki Zsuzsanna már idézett kötetére utalunk újfent.

²² „Item Az minemű registromot urunk udvarából hoztanak volt ökegyelmek.” Kolozsvár város Levéltára, Számadáskönyvek (A továbbiakban: KvSzám) 13b/V. 125–127.

sárfárpolgár, sem a mellette írnoki teendőket ellátó kolozsvári polgár nem ismerte pontosan az udvar felépítését, ahogy a neveket és beosztásokat sem. Sokszor azok kerültek előtérbe az „udvariak” közül, akikkel a városi tisztségviselő polgár napi kapcsolatban lehetett, például a szakácmesterek, a lovászmesterek, a kocsi-sok. Az ő névsoraik mindig sokkal részletesebbek, és több információt nyújtanak arról, hogy pontosan hányan voltak a városban, míg más, olyan rétegek, amelyekkel nem lehetett közvetlen kapcsolata a városiaknak, szinte csak homogén tömegként jelennek meg. Az ilyenfajta következtetlenségből adódóan a különböző udvari csoportok tagjai néha „furcsa” sorrendben – melynek logikáját nem mindig sikerült megfejtenem – szerepelnek a jegyzékekben, ezért azonosításuk is nehézségekbe ütközött. A számadásokon kívül Kolozsvár város levéltárának további anyagait is bevontam a kutatásba, hiszen a városokhoz intézett parancslevelek is tartalmaztak az udvarra és az udvartartásra vonatkozó adatokat, leginkább Bethlen Gábor uralkodásának első nagyobb feléből, valamint kiegészítő adatokra bukkantam a fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyveknek az udvartartás érkezésével foglalkozó részleteiben is.

A városi könyvekből nyert „adatkazal” megfelelő feldolgozásához szükségem volt a jegyzékekben szereplők nevének és udvari funkciójának meghatározására, hogy megtudhassam, melyik udvari csoporthoz tartoztak. Az udvari elit/előkelők esetében még aránylag könnyű dolgom volt, hiszen a – fentebb már említett – „Trócsányin” kívül, Lázár Miklós mellett Horn Ildikó eredményeit is használhattam.²³ Emellett természetesen más források bevonására is szükség volt: az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvein²⁴ kívül a két erdélyi hiteleshely, az erdélyi/gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek a két fejedelem uralkodása idején keletkezett feljegyzéseit is kutattam. A fejedelmi udvarról ezen kívül még egyes családi levéltárakban is maradhettek fenn iratok.²⁵

²³ Trócsányi 1980.; Lázár Miklós: *Erdély főispánjai*. TT 1887–1889., Horn Ildikó: *Erdélyi méltóságviselők Bethlen Gábor korában*. <https://sites.google.com/site/transylvaniaete/hot-news-1/erdelyimeltosagviselokbethlengaborkoraban> (Utolsó letöltés: 2012. február 10.) (A továbbiakban: Erdélyi méltóságviselők.)

²⁴ *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689)*. Erdélyi Királyi Könyvek. Szerk.: Gyulai Éva. Arcanum, 2005.; MOL F szekció Erdélyi kormányhatósági levéltárak Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára F 2 Protocolla; MOL F szekció Erdélyi kormányhatósági levéltárak Kolozsmonostori Konvent országos levéltára F 15 Protocolla, libri regii et styliionaria.

²⁵ A Kemény család csombordi levéltárában maradtak fenn részleges források, közöttük egy asztali rendtartás 1659-ből. Ez azért értékes, mert korábban ilyen asztali beosztást nem ismerünk, csak következtethetünk rájuk. Egyes udvari tisztségviselők máig fennmaradt családi levéltáraiban is van egy-egy konvenció vagy az udvari tisztségükből adódó feljegyzés, így a Bethlen család keresdi levéltárában is.

AZ UDVAR ÉS UDVARTARTÁS, UDVARI EMBEREK

Kubinyi András a középkori magyar királyi udvar kapcsán felvetette az udvar és az udvartartás különbözőségének kérdését, szerinte az udvarhoz tartozás kritériuma az uralkodóval való személyes érintkezés, az alacsonyabb rangú udvartartáshoz tartozók tehát nem feleltek meg ennek a feltételnek. Idézte Engel Pál korábbi véleményét a curia és az aula fogalmáról, ahol az előbbi az uralkodó magánudvarát, az utóbbi a nyilvános udvarát jelentette.²⁶

Vígh Éva szerint, aki a koraiújkori itáliai udvari életet vizsgálta, „az udvar egy kis állam politikai életének az irányító központja volt, ahol az udvari emberek képességük, neveltségük és nem utolsósorban származásuk révén a fegyverforgatás mellett (és egyre inkább helyett) a különféle bürokratikus teendők ellátásából is kivették a részüket”.²⁷ Ugyanakkor Vígh az udvari szolgálatot – az értelmiségi szempontjából – egyfajta szolgaságként értelmezi, melynek az árnyoldalait is kifejti. Lorenzo Duccit idézi, aki szerint: a haszon – legyen bár szellemi vagy anyagi – az önkéntes szolgaság mozgatórugója. Az egyéni és a társadalmi haszon között a fejedelmi kegy, a *grazia* közvetít, mely révén a kölcsönös haszon realizálódik.²⁸

A Habsburgok udvarának udvari instrukcióit elemző Martin Scheutz és Jakob Wührer elkülönítik az udvarnak mint formának a térbeli, társadalmi, időbeli, kommunikációs és politikai vetületeit. Ők két nagy csoportját különböztették meg a bécsi udvariaknak: azokat, akik az uralkodó és a családja személyes szükségleteit látták el (a tulajdonképpeni udvartartást), illetve az államszervezetben dolgozókat. Szerintük a két csoport közötti határ flexibilis volt, és tudatos személyi összefonódások voltak közöttük.²⁹ Vizsgálódásaik szerint az udvari élet három területet foglalt magába: 1. az alacsony házi szolgálatot, 2. a ceremóniák által szabályozott világi és egyházi udvari életet (a tiszteletbelitől a magas rangú hivatali tisztviselőig látták el), 3. politikai döntések nem mindig látható hatalmi szintjeit.³⁰

A koraiújkori udvar és udvartartás fogalmát újabban Oborni Teréz vizsgálta az államot illetően, ő André Stegman alapján megállapította: az udvar az állam szimbolikus képe, melyet a közösség ismer és elismer.³¹ Oborni szerint az udvar

²⁶ Kubinyi András: A királyi udvar a késő középkori Magyarországon. In: *Idővel paloták...* 13–15. (A továbbiakban: Kubinyi 2005.)

²⁷ Vígh Éva: *Az udvari élet művészete Itáliában. Szöveggyűjtemény.* Bevezetés. Udvar és udvari etika a XVI–XVII. századi Itáliában. Bp., 2004., 33.

²⁸ Vígh 2004., 33–34.; 37.

²⁹ Scheutz–Wührer 2007., 15–16.

³⁰ Scheutz–Wührer 2007., 16.

³¹ Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a koraiújkori Erdélyben.* (Tanulmányok) Udvertörténet kötetek IV. / „Az udvarok a korral változnak ...” Kérdések és gondolatok az erdélyi fejedelmi udvar, állam és kormányzat összefüggéseiről/ 5.

hármaskor teljesít: 1. Az uralkodó és a családja anyagi szükségleteinek ellátását, 2. az országos kormányzat és politikum irányítását, 3. a civilizációs-kulturális jelenségek befogadását, alakítását és közvetítését.³² Az udvart ugyanakkor a társadalmi kapcsolatrendszerek központjaként is lehet értelmezni.³³ Oborni, Klaniczay Tiborra utalva, megjegyzi: szerinte az udvarban koncentrálnak az állam irányításának és a kormányzatnak a legfőbb hatalmi tényezői.³⁴ Ha az udvart és a központi kormányzatot egy-egy külön kategóriaként kezeljük, akkor ezek metszetében tulajdonképpen tényleg megtaláljuk az előbb említetteket, ugyanakkor ez ennél sokkal összetettebb kérdés. Oborni utal arra, hogy az udvar működtetésében az uralkodónak is kiemelkedő szerepe van, valamint hogy az udvar állt az állam politikai, gazdasági, vallási, kulturális viszonyrendszerének középpontjában. Az udvari társadalom tagjai pedig természetesen meg akarták szerezni a lehetséges birtokokat, privilégiumokat, pozíciókat, diplomáciai feladatokat.³⁵

Erdősi Péter legújabb tanulmányában az erdélyi udvart és udvari társadalmat – Norbert Elias figurációs szociológiai megközelítése nyomán – olyan alakzatként vizsgálja, melyben az „egymástól kölcsönösen függő, interdependens egyének láncolatai, hálózatai kölcsönös függőségi láncolatokat alkotnak”.³⁶

Mindezek mellett mindenképpen meg kell említenem még egy komponenst a 16–17. századi fejedelmi udvarok kapcsán, mégpedig a „természetes” rokonságot a magyarországi főúri udvarokkal.³⁷ Személyzetükben és tagoltságukban is nagyon hasonlítottak: Báthory Zsigmond és Bocskai udvartartásán kívül tehát a Magyar Királyság főúri udvarai is mintát adhattak a két fejedelemnek. Mecénatúrában és műveltségben például Ecsedi Báthory István udvara, szervezettségben Thurzó Imre udvara lehetett a példa, talán nem véletlen, hogy Bethlen Gábor aludvarmestere, Csúti Gáspár, korábban Thurzónál szolgált.

Az *udvartartás* értelemszerűen az udvar fogalmának szűkítését jelenti. Azokat foglalja magába tehát, akik a fejedelem személyes szolgálatát látták el. Ez a „tulajdonképpeni” udvart jelentette.³⁸ Az udvartartás értelmezésekor legegyszerűbb, ha azt határozzuk meg, hogy kik nem részei annak: a központi kormányzati

³² Oborni Teréz Kubinyi András és a Rainer A. Müller fogalmait idézi. Oborni 2011., 8.

³³ Oborni 2011., 8. Erdősi Péter: Franco Sivori fortélyos barátságai. Olasz emlékirat egy erdélyi fogoly szabadításáról c. tanulmányára hivatkozva. In. *Idővel paloták...* (276–312), 307.

³⁴ Oborni 2011., 9.

³⁵ Oborni 2011., 9–10.

³⁶ Erdősi Péter: Az erdélyi udvari társadalom modellje: kísérlet Norbert Elias fogalmainak alkalmazására. In. „...éltünk mi sokáig »két hazában«...”. *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk.: Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen, 2012., 67–75.

³⁷ Koltai 2001., 7–10.

³⁸ A „tulajdonképpeni udvar” a magyar főúri udvarokban azt a csoportot jelenti, akik mindig követték a rezidenciába a dominusukat. Koltai 2001., 9.

szervek és annak hivatalviselői (a kancellária, a kincstartóság). Az országos tiszt-séggel rendelkezőknek saját udvartartásuk van, tehát azok háza népe már nem képezi a fejedelmi udvartartás részét. Jelen munkámban nem is az udvartartás vizsgálata a kimondott cél, hanem az *utazó udvartartásé*, melynek részletes vizsgálatára a források lehetőséget adtak. Ahogy Erdősi Péter írta: „Bár az erdélyi fejedelemségnek rögzült székhelye, fővárosa volt, még kísértett a középkorias *Reiseherrschaft*, a nemcsak politikai, hanem gazdasági motivációjú utazás gyakorlata is”.³⁹ Mindez szerinte a főváros központi funkcióinak hiányos voltára irányítja a figyelmet. Nemcsak Báthory Zsigmond fejedelem élt ezzel a lehetőséggel, hanem utódai is. Újabban Cziráki Zsuzsanna munkájából pontosan megismerhető Brassó „küzdeme” ezzel az utazó udvartartással. Bethlen Gábor uralkodása idején a fejedelmet és a hozzá érkező követeket ugyan befogadták a városba, de az udvarnép nagyobb részét igyekeztek a városfalakon kívül elszállásolni. Brassó és a többi város is élénken emlékezett még arra, hogy hogyan foglalta el Szebent Báthory Gábor, és nem akartak hasonlóan járni. Éppen ezért Bethlen Gábornak még azt is különösen nehéz volt elérnie, hogy kíséretével a városban telelhessen 1613–1614 fordulóján. Bethlen Gábor uralkodásának első éveiben valójában az képezte alku tárgyát a brassói városvezetéssel, hogy kíséretének maximum 400 fős része mehet be a városba a fejedelemmel, a későbbiekben pedig az országgyűlés-tartást is igyekeztek elkerülni, több-kevesebb sikerrel.⁴⁰ A kötetben Cziráki Zsuzsanna az udvari emberekre is utal.⁴¹ Az erdélyi fejedelmi udvar udvari embereiről nagyon keveset tudunk, Erdősi Péter főleg Báthory Zsigmond udvarából ismertetett udvari karriereket,⁴² Balogh Judit pedig a széke-lyek udvari érvényesülését vizsgálta.⁴³ Dáné Veronka Torda vármegye társadalma kapcsán rajzolta meg egyes udvari emberek pályáját, az általa kiadott megyei jegyzőkönyv pedig újabb, pontosabb adatokat tartalmaz többükre vonatkozóan.⁴⁴

³⁹ Erdősi Péter: *A fejedelmi politikát támogató külföldi csoportok és a reprezentáció színterei Báthory Zsigmond udvarában (1581–1598)*. Kandidátusi disszertáció, kézirat, Bp., 1997., 58. (A továbbiakban: Erdősi 1997.)

⁴⁰ A brassóiak hatékonyságáról Cziráki 2011., 64–70; a fejedelmi látogatások brassói menetrendjéről Cziráki 2011., 70–83.

⁴¹ Cziráki 2011., 84.

⁴² Erdősi Péter 1997., 46–53.

⁴³ A fejedelem beavatkozása: exemptiók és donációk. Erdősi Péter 1997., I. fejezet 46–53.; Báthory Zsigmond és az olasz udvari emberek. 1997., III. fejezet, 129–175. Valamint: Báthory Zsigmond ünnepi arcmása. (A fejedelem és a ceremóniák) = *Aetas*, 1995. 1–2., 24–67.; Balogh Judit: *Székellyföldi karrierök. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században*. Bp., 2011. (A továbbiakban: Balogh 2011.)

⁴⁴ Dáné Veronka: „Az Őnagysága széki így deliberála”. ETF 259. Debrecen–Kolozsvár, 2006.; *Torda vármegyei jegyzőkönyvei. I. 1607–1658*. Erdélyi Történelmi Adatok IX. 1. Kolozsvár, 2009. (a továbbiakban TvmJkv)

KUTATÁSI MÓDSZEREK, ADATBÁZISOK LEHETŐSÉGEI

Az volt a cél, hogy feltárjam és közzétegyem az erdélyi fejedelmi udvarokról készült „városi pillanatképeket”. A kutatás során rengeteg „állóképet” sikerült rögzíteni, amit ha egymásra teszünk, nemcsak hogy mozdulatokat-kapcsolatokat nem látunk, de egyik képről a másikra „lapozva” egyes szereplők kicserélődésének is tanúi lehetünk. Szem előtt tartottam, amit Kubinyi András állít (igaz, a középkori magyar királyi udvarral kapcsolatban): meg sem lehet kísérelni a definíció-alkotást, „egyet tehetünk, felsorolhatjuk azokat, akik az udvarhoz tartoztak”.⁴⁵ A 22 év átfogására csak adatbázisok létrehozásával volt reális lehetőség. Munka közben nyilvánvalóvá vált, hogy a kutatást ki kell majd terjeszteni a fejedelmi udvartartáson túl a gubernátor (Bethlen István) udvarára is, de ebben a körben erre nem vállalkozhattam.

Az adatbázisok tehát elsősorban Kolozsvár városi számadáskönyvei alapján készültek, azon fejedelmi (fejedelemasszonyi, gubernátori, választott fejedelmi) látogatásokat illetően, amelyet az uralkodók vagy családtagjaik tettek a városban. A számadáskönyvek különböző napokban kiadott jegyzékei alapján egy összesített névsor készült.

A fejedelmi látogatásra akár évente többször is sor kerülhetett, Kolozsvár esetében az évi négy alkalom volt a legtöbb. Természetesen a fejedelem más-más összetételű és nagyságú kísérettel jelent meg a városban az országgyűlés, a terminus vagy egyéb események alkalmával. Az eltérésekkel együtt így lehetőség nyílt az udvar részletes vizsgálatára, vagyis annak számbavételére, hogy kik és hányan voltak azok a szolgálattevők (csoportonként, és személyenként is) akik gyakrabban – vagy szinte mindig – jelen voltak az udvarban és az udvarral, és kik azok, akik ritkábban.

Mint már utaltam rá, a nehézségek abból fakadtak, hogy az udvarról, annak tagjairól olyan városi polgárok tollából származnak az alapvető információink, akik az udvari csoportoknak csupán egy részében ismerték ki magukat. Így a számadásokban gyakran azok kerültek előtérbe, akik esetleg nem is voltak tagjai az udvarnak, hiszen országos főméltóságok és a fejedelemség központi kormányzatának tisztviselői is tartózkodtak az udvar közvetlen környezetében Kolozsvárott. Nagyon sok országos főméltóságnak udvari tisztsége is volt, így őket az udvari előkelők közé számítottam. A fejedelem tanácsosai is gyakran időztek az udvarral a városban, valamint az erdélyi vármegyék két-két főispánjai közül azok, akiknek udvari tisztsége is volt. Erdélyben ugyanis a főispánság tényleges hivatal volt, nem csak cím, azaz nekik kellett intézkedniük. Magyarországon és a Partiumban is az alispánra hárult az ügyintézés feladata, igaz, itt a megye élén „csak” egy főispán állt, bár a határvidékeken még (fő)kapitányi ranggal is társulhatott mindez. Az udvarbeli elnevezések között a „fő ember szolga” vagy „urunk

⁴⁵ Kubinyi 2005., 13–15.

főszolgája”, „fő legényi” szerepelt, de gyakran pusztán a nevét tüntették fel az „abrakosoknak”. Közülük azt tekintettem familiárisnak, akiről ez a források alapján egyértelműen bebizonyosodott, a többiek közül egy másik csoportot alkottam, az udvari szolgákét. Az ő útjuk a familiárisok közé vezethetett, de az eddigi kutatások alapján úgy vélem, ez nem minden esetben következett be. Végül hosszas mérlegelés után úgy döntöttem, hogy meghagyom mindkét csoportot, külön-külön. A jegyzékekben a nevek elírásával, olykor egyszerűsítésével találkoztam. A személynevek írásmódjánál többnyire megtartottam a betűhív változatot, kivéve azokat, akik névhasználatában ma már többé-kevésbé egységes gyakorlat alakult ki.⁴⁶ Kevés jegyzék sorolta fel pontosan az étekgókat, az inasokat, az udvarló ifjakat, talán a pohárnokok és az asztalnokok nevét adták meg gyakrabban. Ennek oka abban is keresendő, hogy az udvari ifjoknak prebendaként csak cipó járt, a többi illetményük tulajdonképpen a fejedelmi konyhá(k)ról került ki: az ott meg-/kimaradt ételeket kapták meg, ahogy a konyha személyzete is. Így a sáfár csak „tömbben” találkozott velük, nem egyenként mentek felvenni az illetményüket. Szerencsés esetben a szolgálknak adtak ki prebendát, ilyenkor feltüntették, hogy kinek a szolgálai, és hány főre kaptak ellátmányt, ennek köszönhetően vannak egy-egy évből teljes névsoraink is az udvari ifjakról, természetesen csak az itt jelen lévőkről. A pohárnokok és az asztalnokok feltételezhetően annyira ismertek voltak a városban is, hogy nem tartották szükségesnek feltüntetni a tisztséget viselők nevét, ahogy a kancellárét és az udvarmesterét sem. Ezért az előbbieket kileltét csak találgatni lehet. Más esetben a kancelláriai deákok neve mellett szerepelt, hogy ők „cancellisták”. (Meg kell jegyezni, eleve kérdéses a kancelláriának az udvar részeként való értelmezése.) A zenészeknél gyakran csak a keresztnéveket tüntették fel, és az általuk megszólaltatott hangszerből képezték a vezetéknevüket, ahogy a fejedelmi mesterembereknél is csupán a mesterségüket tüntették fel, ritka volt a keresztnév feljegyzése. A szakácsoknál is csupán a főszakácsok keresztnéve ismeretes a konyhamesteré mellett, ajándékosztás esetén viszont többet is megtudhatunk róluk. A kocsisok névsorai ehhez képest szinte teljesek.

Az adatbázisok alapján összesítő létszámot is tudtam számítani, ami arról árulkodik, hogy egy-egy benntartózkodás alkalmával összesen hány embert látott el a város. Azt viszont sokszor nem ismeretes, hogy a környéken állomásozó katonaságnak mekkora mennyiséget szállítottak ki, mert a katonaság esetében általában csak az összesítő összeget vagy a szekerek számát jegyezték fel.⁴⁷

⁴⁶ Mind a forrásokból vett idézeteknél, mind a táblázatokban – melyek a számadáskönyvek alapján készültek –, mind az erdélyi Királyi Könyvek DVD regesztáinál megtartottam a betűhív változatot, a szövegben pedig a tudományos közlésekben szokásos írásmódot alkalmaztam.

⁴⁷ „1612 7 Julii ... bíró uram tanácsával egyetemben az ides uraim is consetiálván küldenek Tordára az Makray Benedek capitánysága alatt való hajdúknak élést, hogy ide fele ne szákmányozzanak, abrak cipót nro 600, melynek egyik részét Palástos István uram rakta fel, egy részét én úgy mint nro 233, abrak cipót városét. Hat öreg sajtot Mátyás kenéztől vöttem 1 pro d 28 f 1 d 60, hat öreg fejtér kenyeret kapitányoknak harmad magoknak f – d 48, közkenyeret 1 d 13, f – d 18.” KvSzám 13a/II.

AZ UDVRTARTÁS KOLOZSVÁROTT TARTÓZKODÓ CSOPORTJAI⁴⁸

Az országos tisztségek birtokosai, a tanácsurak külön szállással és konyhával rendelkeztek, a számadáskönyvek ki is hangsúlyozzák, hogy ebédhez vagy vacsorához való alapanyagokat adtak az illető úr szállására, ahol valószínűleg a kíséretükben levő szakács készítette el az alapanyagokból ez ételt (ritkán a város szakácsai állhattak rendelkezésükre – vagy akár a háziak is). Bocskai István fejedelem városban tartózkodásakor (1605 augusztusában) még kevésbé részletezve vezették a számadásokat, így nem egyértelmű, hogy ekkor ki tartott fenn külön konyhát. 1612 áprilisában már Bethlen Gábor, Kákoni István, Báthory András, valamint vendégként Ibrahim török császár, Csomortáni Jonasko (Ionaşcu) moldvai követ és Radul postelnic rendelkeztek saját konyhával. Vendégként a számadások török követeket, valamint három havasalföldi bojárt említene. A gyulafehérvári fejedelmi udvarban egy jóval később, 1659. október 27-én keletkezett udvari rendtartás⁴⁹ szerint a fejedelem 18 asztalt tartott, az első a sajátja, a következő az „uraimé”, a harmadik pedig a komornyik asztala volt. Ugyanakkor azt is előírta, hogy „az étekgókok asztala az magunk asztalárul való étekből”⁵⁰ láttassék el. A fent említettek tehát szinte kivétel nélkül országos méltóságot viseltek, igaz nem mindenki volt az udvar mindennapi életének részese, de nagyobb kísérettel rendelkeztek, így kaphattak saját konyhát. A követek közül számbeli nagyságuk és a leírás részletessége miatt ki kell emelni az „oláh vajda követeit” 1619-ből, amikor is az egyik legnépesebb (133 fős) követséget fogadta Bethlen Gábor.⁵¹ Az országos főméltóságok kíséreteiről gyakran éppen a saját konyha megléte miatt nem rendelkezünk megfelelő számadatokkal, de viszonylag pontosan kiszámítható a számadáskönyvek alapján, hogy például 1629. november 9-én tíz főispánnak és más országos méltóságnak 204 főből állt a kísérete.⁵² A magas rangú értelmiségiek: a protestáns püspökök, az udvari papok is hasonló elbánásban részesültek.

A familiárisok – azaz az udvari főember szolgák vagy „uraimék” – és az udvari szolgák a következő udvari csoport, amely tulajdonképpen az udvar gerincét jelentette. Mellettük az udvari szolgák csoportját is megkülönböztetem. Egy csoport, két alcsoport, mégis egy egységnek számítanak, hiszen egyértelműen elha-

⁴⁸ Ahol a kötetnek ebben a fejezetében és az ezt követő fejezetekben külön hivatkozásként nem szerepel, ott az alábbiakból idézek: KvSzám 11/XIX. a. 1–79. – Bocskai István (1605), Rákóczi Zsigmond (1606); KvSzám 13a/III. 69–120. – Báthory Gábor (1612); KvSzám 14a/XVIII. 53–93. – Bethlen Gábor (1617); KvSzám 21b/II. 339–462. – Rákóczi György (1637).

⁴⁹ ROL KmIg. Kemény család csombordi levéltára, XIX/1600.

⁵⁰ ROL KmIg. Kemény család csombordi levéltára, XIX/1600.

⁵¹ KvSzám 15a/X. 9–21.

⁵² KvSzám 18a/II. 159–212.

tárolhatók az udvar más csoportjaitól: ők az udvari szolgálatért fizetést és adományokat kaptak ott a fejedelem környezetében napról napra.

Az udvari ifjak – vagy a palotához tartozók – a familiárisok utánpótlását jelenthették, életüket az udvarmester irányította, inasok, étekgógók, bejárók és udvarlók kerültek ki közülük.

Az udvarmester hatáskörébe tartozott – kérdéses a gyulafehérvári provisor pontos hatásköre, néha ugyanis átfedést látok – az ifjakon kívül a mesteremberek, a muzsikások, a tulajdonképpeni udvari rendvédelmi szervekhez tartozó ajtónállók, a kengyelfutók, valamint a fejedelemasszony kísérete (a fraucimerek, az inasok, az udvarlók, a bejárók, az étekgógók, az udvari szolgák, a familiárisok, a vénasszonyok stb.) irányítása is.

A konyhamesternek, aki szintén az udvarmester közvetlen hatáskörébe tartozott, volt a feladata a konyha személyzetének a felügyelete. A sáfárokat, a szakácsokat, a szakácsinasokat nem ritkán név szerint is ismerhetjük, hiszen ők a fejedelmi benntartózkodás egyik legfontosabb műhelyében, a konyhában tevékenykedtek, rajtuk is múlt, hogy a városnak mennyibe került ez a három nap. Erről később majd részletesebben szólok.

A főlovászmester feladatkörébe tartozott az istálló elég heterogén személyzetének a felügyelete, gondolok itt a lovászmesterek mellett a kocsisokra, fullajtáraikkal együtt, a csatlónállókra, a lovászokra, a pecérekre és a madarászokra. Ahogy már fentebb említettem, a kocsisokat név szerint ismerjük, a többieknek többnyire csak a létszáma ismeretes.

Az udvari katonaság az udvari főkapitány felügyelete alá tartozott, a lovasoknak és a gyalogosoknak is volt saját kapitányuk, ez utóbbi vezette a fejedelem testőrségét. Az udvari lovasságot ők jelentették a familiárisokkal, illetve az általuk alkalmazott lovasokkal kiegészülve. A katonaság volt az az udvari csoport, amelyet többnyire nem engedtek be a városba, legalábbis a fallal körülvett területre, csak hadnagyaik, kapitányaik mehettek be. Így nehezen tudom megbecsülni, hány katona volt a fejedelem kíséretében.

A kamarások vagy a komornyikok a fejedelem szolgálói voltak, de egyúttal a kincstári személyzethez is tartoztak. Vélhetően ők intézték a fejedelmi udvar napi gazdálkodását, azaz ők kezelhették a fejedelem személyes kiadásait és bevételeit, többnyire a fejedelem közvetlen környezetében. A kincstár élén a kincstartó állt, aki országos főméltóságként gyakran volt itt az udvarral. A kancellária sem az udvar része, hanem a központi kormányzaté volt, megkerülhetetlen tehát a felmérése annak, hogy ki volt itt jelen a kancellárok, a kancelláriai titkárok és kancellisták közül. A kolozsváriak is megkülönböztetett tiszteletben részesítették őket, így általában pontosan tudható a számadásokból, hogy hányan tartózkodtak az udvarral együtt a városban.

*Az udvari csoportok (és szolgálók) létszámának alakulása
a 17. század első felében a kolozsvári számadások alapján⁵³*

	Udvari előkelők (szolgálók nélkül)	Familiárisok	Udvari szolgálók	Palota
Báthory Gábor	4–8	65–286	10–134	40–94
Bethlen Gábor	2–15	22–176	7–169	23–185
	Konyha	Mesteremberek	Ajtónálló, stb.	Udvari katonaság
Báthory Gábor	7–34	16–60	8–36	4–108
Bethlen Gábor	2–54	6–124	2–69	8–170
	Istálló	Városiak	Kamarás/ Kincstartóság	Kancellária
Báthory Gábor	27–132	?	2–29	6–26
Bethlen Gábor	38–177	10–83	4–68	2–67
	Összesen			
Báthory Gábor	154–903			
Bethlen Gábor	173–1128			

A fenti táblázatban az udvari csoportok legalacsonyabb és legmagasabb létszámának alakulását láthatjuk, 1608 és 1630 között. Ezek így pusztán a trendeket mutatják, nem a részletes adatokat, de mindenképpen tükrözik a fejedelmi udvar létszámának gyarapodását az eltelt több mint két évtized folyamán. Ami kitűnt a

⁵³ 1610. május KvSzám 12b/VII. 178–212.; 1608. november KvSzám 12a/XXV. 105–127.; 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 93–113.; 1608. március KvSzám 12a/XVIII. 61–83.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 219–250.; 1609. február KvSzám 12b/IV. 182–207.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 327–356.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 361–388.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 213–279.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 497–514.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 450–485.; 1612. január KvSzám 13a/II. 67–105.; 1613. október KvSzám 13a/XII. 95–125.; 1613. október 2. fele KvSzám 13a/II. 59–95, 125–132.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 93–140.; 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 93–125.; 1615. április KvSzám 13b/VIII. 93–124.; 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 187–209.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 91–134.; 1618. június KvSzám 14b/XXI. 80–83.; 1619. március KvSzám 15a/X. 9–21.; 1619. augusztus 31. – szeptember 2. KvSzám 15a/XI. 93–127.; 1619. február KvSzám 15a/XII. 31–60.; 1621. június 9–10. KvSzám 15b/IX. 31–53.; 1621. szeptember 23. KvSzám 15b/XI. 109–179.; 1622. május KvSzám 15b/XII. 27–112.; 1623. november KvSzám 16/III. 75–93.; 1623. június 6. KvSzám 16/XIX. 7–52.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 79–124.; 1624. január KvSzám 16/XXI. 37–77.; 1625. november KvSzám 16/XXXIV. 135–154.; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 65–116.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 59–99.; 1626. augusztus 1. KvSzám 17b/VIII. 118–160.; 1626. január KvSzám 17b/VIII. 13–20.; 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 111–166.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 195–232.; 1629. november 9. KvSzám 18a/II. 159–212.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 27–81.

vizsgálódásokból, hogy Báthory Gábor és Bethlen Gábor udvara szoros egységet alkotott, hiszen Báthory Gábor udvara a széki merényletet követően sem cserélődött ki familiárisi szinten, majd pedig Bethlen Gábor is átvette az udvartartás nagy részét. Bethlen Gábor halálát követően felesége lett a fejedelem, aki megörökölte férjétől annak udvarát, és talán a gubernátori udvar szerepe is megváltozott ezt követően. Igaz, az 1630. decemberében megválasztott Rákóczy Györgynek otthon, Patakon is volt saját udvara/udvartartása, amely részben – csakúgy mint családja – követte urát.

Bethlen Gábor fejedelemsége idején a fejedelem távollétében több alkalommal öccse, a gubernátor tartózkodott a városban udvartartásával, többször pedig, vele egy időben, a fejedelemasszony is, udvartartásával együtt. Bethlen mindkét feleségének – bár itt külön nem jelzi oszlop – jól kiépített udvartartása volt.⁵⁴

Végezetül csupán szemléltetésképpen vessük össze az udvar és az udvartartás létszámát a Habsburgokéval. A Habsburg udvarban négy vezető udvari pozíció volt: az Obersthofmeister – főudvarmester, a Hofmarschall – udvarnagy, az Oberstkämmerer – főkamrás, és az Oberstallmeister – főlovászmester. A 17. században megváltozott közöttük a sorrend, a főudvarmester mellett a főkamrás lett a második legfontosabb tisztségviselő, aki csak a császárnak volt alárendelve. A 17. században a főudvarmester 182 személy munkáját irányította, a főkamrás 60–70 személyét, az udvarnagy 10 és 40 személy között, míg a főistállómester mintegy 275 személyét (közülük 18–20 nemesifjú volt). A 16. századi 700 fős udvari létszám 1611-re 1100 főre növekedett, melyet 1615-ben II. Mátyás drasztikusan leszállított 800 főre. Ebbe már a központi hivatalok – a Birodalmi Tanács, az Udvari Kamara és az Udvari Kancellária – személyzete, valamint a 200 drabant is beletartozott. I. Lipót uralkodása idején érte el újra a 800–900 főt az – a tiszteletbeli címek nélküli – udvarnokok létszáma.⁵⁵

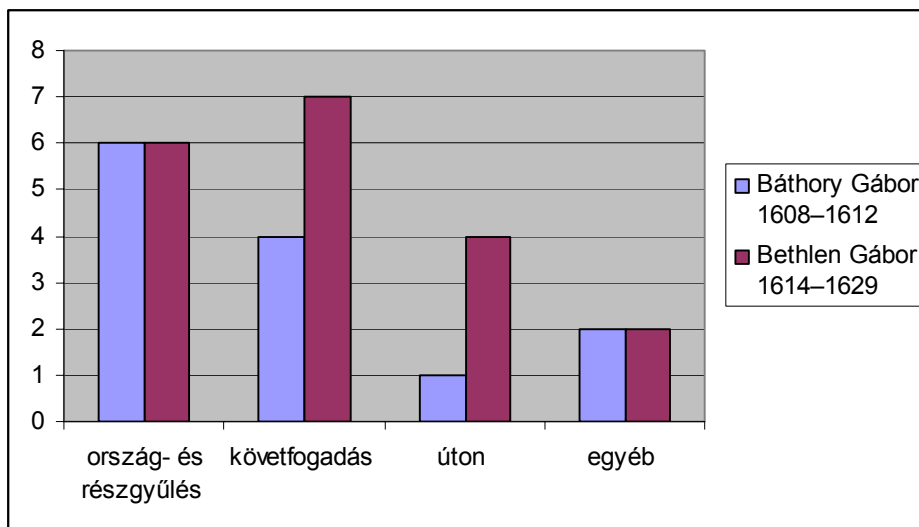
A FEJEDELMI UDVAR ÉS HELYVÁLTOZTATÁSAI

Kolozsvár városa nemcsak arra volt alkalmas, hogy biztosítsa a megfelelő, illő keretet a fejedelmi reprezentációnak, de egyéb hivatalos eseményeket is képes volt lebonyolítani. Éppen ezért a fejedelmi udvar kolozsvári tartózkodásának okai igen sokfélék lehettek, és ezek között időről időre változtak a prioritások a kutatott huszonnégy év alatt: például amikor a székváros, Gyulafehérvár romokban hevert, a fejedelmek sokkal gyakrabban időztek udvartartásukkal együtt Kolozsváron.

⁵⁴ Róluk részletesebben „Az udvar női oldala” c. fejezetben.

⁵⁵ Scheutz–Wührer 2007., 21–23. Vö. Pálffy 2010., 92–93.

*Fejedelmi benntartózkodások megoszlása és típusai
1608–1630*



Elsőként az itt lezajlott az országgyűléseket és részgyűléseket kell megemlíteni,⁵⁶ melyek között kiemelt helyet foglaltak el a fejedelmválasztó és beiktató országgyűlések: 1608. március 30-án Báthory Gábort iktatták be,⁵⁷ 1613. október 24–25-én utódját, Bethlen Gábort.⁵⁸ Az említettekén kívül ebben az időszakban még nyolc alkalommal adott helyet a város diétának. Ezek közül a számadáskönyvekben ma kilencre vonatkozóan találunk feljegyzést.⁵⁹ Rendhagyó módon alakult az 1622. májusi országgyűlés. Elmaradt az ilyenkor megszokott ünneplés, ugyanis a már betegen érkező Károlyi Zsuzsanna végrendelezés után „megtért Teremtőjéhez”, és innen indult Gyulafehérvárra a gyászmenet. Brandenburgi Katalin is részt vett az 1630. évi áprilisi diétán, benn is volt a városban.⁶⁰

Ami a részgyűléseket illeti, mindössze háromra vonatkozóan rendelkezünk adatokkal a számadáskönyvekből, mégpedig az 1609. február 3-ára, az 1615. június 23-ára és az 1617. november 1-jére összehívottakról. A részgyűléseken a

⁵⁶ Azokról az országgyűlésekről ejtünk szót, melyekről a számadáskönyvekben is van adatunk az udvartartás ellátását illetően.

⁵⁷ Erdélyi Országgyűlési Emlékek V–XI. k. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1879–1886., VI. 8. (A továbbiakban: EOE)

⁵⁸ EOE VI. 303.

⁵⁹ 1608. szeptember 21. EOE VI. 17; 1609. április 16. EOE 116.; 1609. október 9. EOE VI. 28.; 1612. február 5.; 1615. szeptember 27. EOE VII. 30.; 1615. december 1. EOE VII. 34–37. KvSzám 13b/VIII. 187–209., 1618. október 21. EOE VII. 95–96.; 1622. május 6. EOE VIII. 5.

⁶⁰ EOE IX. 35–36.

kassai pontokról tárgyaltak 1609-ben illetve a nagyszombati béke tárgyalásáról és ratifikálásáról volt szó a következő kettőn 1615-ben illetve 1617-ben. Ezeket diplomáciai tárgyalások előzték meg vagy követték, követfogadással jártak: ekkor a város szerepe a reprezentatív helyszín biztosítása volt.⁶¹

Ugyanebbe a csoportba sorolhatóak a partiumi megyék törvénykezési terminusaihoz kötődő benntartózkodások is. A fejedelmi tábla ugyanis meghatározott időszakokban ült össze, a partiumiak oktavájára Szent György napján és december elsején került sor. A 17. században gyakorlattá vált ezeket a városban tartani,⁶² a számadáskönyvek természetesen ezt is megörökítették. Ekkor a fejedelmi kíséretben természetesen megjelentek az ítélőmesterek is. A vizsgált korszakban négy alkalommal követhető ez a városi forrásokban,⁶³ ide számítható még Brandenburgi Katalin itt tartózkodása az 1630. évi Szent György napi terminus alkalmával.⁶⁴

A benntartózkodások második nagy csoportja nem köthető országos, hivatalos eseményhez: ezekben az esetekben reprezentációs célokhoz nyújtott megfelelő háttérrel és díszlettel a város, mégpedig 11 alkalommal. Ezekről a követek kapcsán még részletesen szólnunk.⁶⁵ A fejedelmi hatalom megjelenése és erődemonstráció volt 1610 júliusában Kornis Zsigmondnak a kolozsvári nyilvánosság előtti kivégzése, ugyanekkor moldvai és havasalföldi követek is tartózkodtak kíséretükkel a városban.⁶⁶ A követfogadások közül megemlíthetők például Bátho-

⁶¹ 1609. február 4–6. EOE VI. 23., A kassai pontokról szóló további tárgyalásokról – Oborni Teréz: Báthory Gábor megállapodásai a Magyar Királysággal. In: *Báthory Gábor és kora*. Szerk.: Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária és Ulrich Attila. Debrecen, 2009. (111–122.) 115.; 1615. június 23. EOE VII. 25., valamint a nagyszombati tárgyalásokról Oborni Teréz 2011-ben megjelent tanulmánya: Oborni Teréz: Bethlen Gábor és a nagyszombati szerződés. = *Századok* 2011/4. 904–906.; 1617. november 1. EOE VII. 83, 472–473. a nagyszombati béke ratifikálása.

⁶² EOE VII. 252. Az 1615. május 3–19-i országgyűlés törvényei: „(7.) Az törvények szolgáltatása felől végeztük országul, mivelhogy az előbbi időkben mindenkor bizonyos napja és ideje volt a törvények lefolyásának, úgymint az nemességnek Szent Lujkás octauája és Reminiscere vasárnap, az magyarországi atyánkfiaiak prima Decembris es Szent György octavája, az székely atyánkfiaiak Vízkereszt octauája és prima Juny: ezeken az napokon az régi mód szerént Nagyságod sine ulla dilatione esztendőként szolgáltassa az törvényeket; az nemesség és magyarországi atyánkfiaiak terminusának pedig az helye Kolosvár legyen, az székely atyánkfiaiak pedig Segesvár vagy Marosvásárhely.”

⁶³ Országgyűlések: 1608. szeptember KvSzám 12a/XVII. 98.; 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 132.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 209.; Úton: 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 105.

⁶⁴ EOE IX. 35–36.

⁶⁵ 1610. április, május, július és augusztus KvSzám 12b/VII., valamint 1618. június KvSzám 14b/XXI.; 1619. február KvSzám 15a/XII.; 1619. március KvSzám 15a/XI.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX.; 1624. június 15. KvSzám 16/XXI.; 1625. augusztus 26. KvSzám 16/XXXV.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. Részletesebben ezekről a benntartózkodásokról, a követek személyéről „Az udvari előkelők” című alfejezetben.

⁶⁶ KvSzám 12b/VII. 213–279.; EOE VI. 37.; Horn Ildikó: Önagysága merénylői. Gondolatok egy politikai összeküvésről. In: Horn Ildikó: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Bp., 2005., 166–187.

ry Gábor 1610. május 31. és június 2. közötti benntartózkodása, amikor is éppen a tasnádi tárgyalások színhelyére sietett a fejedelem, ahol a kassai pontok revíziójára került sor.⁶⁷ Odautaztában kíséretében havasalföldi követek tartózkodtak a városban.⁶⁸ A tárgyalásokról augusztusban érkeztek meg a fejedelem megbízottjai Kolozsvárra, és a városban került sor a ratifikálásra.⁶⁹ 1618 júniusának közepén mind a havasalföldi, mind pedig a moldvai vajda követe itt volt, Bethlen kíséretében.⁷⁰ 1619-ben pedig a nagykárolyi tanácskozást kísérte figyelemmel Kolozsvárról két benntartózkodása alkalmával a fejedelem, a török követtel együtt.⁷¹ Éppúgy, mint 1619 augusztusában, a harmincéves háborúba való beavatkozás idején.⁷² 1623 augusztusának közepén a török követ tartózkodott kíséretében Kolozsvárott, miközben a fejedelem Habsburg Cecília Renáta főhercegnővel kötendő házassága ügyében folytatott tárgyalásokat/levelezéseket.⁷³ A rákövetkező évben, június közepén Váradról sietett be Bethlen Gábor, és a portai követ mellett német követek is voltak kíséretében.⁷⁴ 1625 augusztusában a lengyel, a francia és a velencei követet látta vendégül a fejedelem Kolozsvárott. De itt volt Alaj bég és Amhát bég, valamint „3 oláh úr” is.⁷⁵

A „követfogadás” két különleges példájával találkozhatunk Bethlen Gábor életének utolsó hónapjaiban. 1629-ben a zsombori, majd a váradi fürdőket látogatta meg a fejedelem, kíséretével együtt, miközben útja a városon át vezetett. A zsombori fürdőhelyet a város kézművesei tették alkalmassá a fejedelmi látogatásra. Ezek a látogatások már egy szomorú eseményt vetítettek előre: a fejedelem halálát.⁷⁶ Mindkét alkalommal voltak vele követek: augusztus 20 környékén Musztafa és Juszuf csausz mellett a moldvaiak,⁷⁷ novemberben pedig „négy rendbeli tatár követek”.⁷⁸

Az „útba esés” kategóriához tartozó, a következőkben felsorolt öt esetben nem volt külföldi követ a fejedelmekkel, ezek a klasszikus „átutazás” kategóriá-

⁶⁷ EOE VI. 36.

⁶⁸ KvSzám 12b/VII. 200.

⁶⁹ EOE VI. 38; KvSzám 12b/VIII. 511.

⁷⁰ EOE VI. 91.; KvSzám 14b/XXI. 67–68.

⁷¹ 1619. február 17–19. és március 17–19. EOE VII. 98–99.; KvSzám 15a/XII. 48.

⁷² EOE VII. 113.; KvSzám 15a/XI. 105–106.

⁷³ EOE VIII. 30–31.; KvSzám 16/XIX. 101–103–104.

⁷⁴ 1624. június 14–16. EOE VIII. 42.; KvSzám 16/XXI. 53.

⁷⁵ KvSzám 16/XXXV. 86–87, 102.

⁷⁶ Valószínű, hogy 1629. augusztus 4–5-én ment odafele. KvSzám 18a/IV. 200. „Urunk öfelsége vissza jövetelikor a sombori feredőből”. (1629. augusztus 20–21.) 1629. november 10. EOE VIII. 88. – a váradi fürdőt használta a fejedelem.

⁷⁷ KvSzám 18a/IV. 219–221.

⁷⁸ KvSzám 18a/II. 195.

jába tartoznak.⁷⁹ Az első eset kissé rendhagyó, hiszen a törökök által üldözött Báthory Gábort 1613 októberének elején, példátlan módon, nem engedte be a város. Csak a Hójánál táborozhatott le seregeivel együtt, majd továbbment Almás felé. Udvarának maradványa a városban csatlakozott az új fejedelelemhez.⁸⁰

Egyéb kategóriába soroltuk a fejedelmi családon belül Kolozsvárott megtartott esküvőket: így Bánffy Dénes és Báthory Anna esküvőjét 1608. november 11-én (melyet a Lábasházban tartottak),⁸¹ majd Bethlen István és Károlyi Kata esküvőjét 1623. június 20–21-én, melyet eredetileg Zilahra terveztek.⁸² Báthory Gábor 1609 augusztusának közepén útban Magyarország felé itt töltött 3 napot,⁸³ Bethlen Gábor pedig második feleségét kísérte be a székvárosba 1626. március 20–21-én. Kassa után itt köszöntötték ünnepélyesen Brandenburgi Katalint a rendek és a város lakói is.⁸⁴

Külön csoportot képeznek azok az esetek, amikor helytartók/gubernátorok tartózkodtak a városban, mint például amikor 1621-ben Bethlen István gubernátor a szamosfalvi mustra miatt volt jelen,⁸⁵ vagy amikor ugyancsak ő 1623. november 1–4. között „tatár követeket” is fogadott.⁸⁶

⁷⁹ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 93–140.; 1615. április KvSzám 13b/VIII.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXXIV. 135–154.; 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII.

⁸⁰ EOE VI. 80.

⁸¹ EOE VI. 19.

⁸² EOE VIII. 24.

⁸³ 1609. augusztus 17–19. EOE VI. 28.

⁸⁴ EOE VI. 14.; EOE VIII. 62.

⁸⁵ KvSzám 15b/IX. 31–53. 1621. június 12–14. között tartózkodott a városban.

⁸⁶ KvSzám 16/III. 75–93.

Mindenekelőtt definiálni kell az udvari *előkelők* fogalmát. Ahogyan uralkodónként – a részbeni folyamatosság mellett – újjászerveződik az udvar és annak társadalma az Erdélyi Fejedelemség története során,⁸⁸ úgy az udvari előkelők köre is részben személyi változásokon megy keresztül, valahányszor új fejedelem kerül az ország élére. Az udvari elit több rétegből tevődhetett össze. Az első csoportba természetesen az udvari fő tisztségviselők tartoztak: az udvarmester(ek) – az aludvarmester, az udvari főkapitány, a főlovászmester, és talán ide tartozhatott a komornyik vagy a kamarás is, sőt az ő esetükben többes számot kell használnunk.⁸⁹ Ezenkívül van egy olyan réteg is az udvari előkelők között, amelynek a főtisztségviselőkhöz való tartozása fejedelmenként változott, azaz attól függött, hogy az illető tisztséget betöltő személy milyen személyes kapcsolatban volt a fejedelemmel. (Lásd például a konyhamesterek esetében.) Ők teljes jogú tagjai voltak az udvartartásnak, ellentétben a következő csoportba tartozókkal: az udvarban tartózkodó tanácsi rend tagjaival, valamint a főispánok közül azokkal, akiknek volt valamiféle udvari/kormányzati tisztségük. Újabban Dáné Veronka kutatásai alátámasztották, hogy a főispánság „jól meghatározott teendőkkal járó hivatal volt”, és a fejedelem bizalmas híveit ültette ezekbe a tisztségekbe. A főispánok emellett természetesen udvari feladatokat, követségek vezetését és más, fejedelemtől kapott megbízásokat is elláthattak.⁹⁰ Végül pedig a kormányzatban fontos szerepet játszó kancellárról és kincstartóról sem szabad megfeledkeznünk.

⁸⁷ Kovács András használta a kifejezést. *Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei. Gyulafehérvár Városkönyve 1588–1674. Gyulafehérvár város Törvénykezési Jegyzőkönyvei 1603–1616.* Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Kovács András. Erdélyi Történelmi Adatok VI. 2. Kolozsvár, 1998.

⁸⁸ Oborni: Teréz: Az udvarok a korral változnak – kérdések, gondolatok az erdélyi fejedelmi udvar, állam, és kormányzat összefüggéseiről. In. Uő: *Udvar, állam kormányzat a kora újkori Erdélyben.* 2011., 15. (A továbbiakban: Oborni 2011.)

⁸⁹ Feladatáról részletesebben a kincstartóságról szóló fejezetben. Úgy tűnik, hogy a napi pénzügyeket, a kiadásokat és a bevételeket a kamarás rendezhette, tehát jelenléte mindenképpen szükséges volt az udvarban, az utazások során is. Lásd Koltai 2001., 28–29.

⁹⁰ Dáné 2006., 43–44, 45–46.

Az utóbbi években Horn Ildikó és Balogh Judit több tanulmányt, illetve kötetet publikált a politikai elitről (a tanácsosokról és a főispánokról, valamint a széki tisztségviselőkről),⁹¹ ezért nem is tekintem feladatommak, hogy részletesen foglalkozzam a csoportba tartozók karrierjével, kapcsolati hálójával. Az udvari főtisztviselőkéről és az egyéb udvari tisztségekkel bíró előkelőkről pedig a megfelelő udvari csoportról szóló fejezetben lesz szó.

A fejedelmi udvar előkelőinek és a város vezetőinek kapcsolata nem volt új keletű. Az udvar tagjait a kolozsváriak is jól ismerték, akár országgyűlésekről vagy más politikai szinterről, akár a városbeli látogatásokról. A városvezetés a maga rendjén különböző gesztusokkal ápolta és fejlesztette tovább ezt a kapcsolatot. Jó alkalom volt erre például a lakodalmakon való részvétel, természetesen megfelelő nászajándékkal. Így volt ez Borsoló János és Mikó Ferenc esetében, ahogy arról a számadásokban beszámoltak a sáfárok.⁹² Máskor pedig a városon átutazó országos vagy udvari méltóságokat, tisztségviselőket látták el különös gondossággal.⁹³

A fejedelmi benntartózkodások vizsgálata során kiderült, hogy mindenképpen szükséges még egy csoport vizsgálata: a követeké. Ők természetesen nem voltak állandó részei az udvarnak, csak ideiglenesen, mintegy néhány napot tartózkodtak itt. Mivel őket nem kívánom részletesen vizsgálni a kötetben, ezért most ebben a fejezetben ejtek néhány szót róluk.

Az udvari előkelők fogalmát ezúttal nem elméleti síkon körvonalazom, hanem egy gyakorlati példával szemléltetem: „1615 18 Junii 1615 bíró uram ökegyelme Urunknál lévén ebéden, haza kissértetvén ökegyelmét Alia Farkas, Kamuthy Farkas, Bethlen Farkas, Teőkeöly Miklós, Kovaczóczy István, Teőreők István és Fotti Gergely, attam tyúkot sütni-főzni nro 8, tyúkfíat f – d 36. Item

⁹¹ Horn Ildikó: Báthory Gábor belpolitikája. In: *Báthory Gábor és kora*. Szerk.: Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária és Ulrich Attila. Debrecen, 2009., 133–152.; valamint: Erdélyi méltóságviselők.

⁹² „1607 28 Septembris bíró uram egész tanács uraim akarattyokból küldötték Czorba Jánost, ... Nagyfalura Borsoló Jánoshoz az leányát házásította ki. Vitt ajándékba egy ezüst pohárt, fizettem Czorba Jánosnak nyolc mélyföldig tizennégy pénzen, mely 1 mélyföldre teszen, tt fr 1 d 12.” KvSzám 12a/XVI.

„1615 9 Februarii Bíró uram és ökegyelmek tanácsul az Urunk parancsolatjára és kívánságára küldötték Fogarasba az Mikó Ferenc lakodalmára ilyen urainkat: Tótházy Asztalos István és Kozma István uramékat. Attam útiköltséget nekik kész pénzt f 31 d –.” KvSzám 13b/VIII. 150.

⁹³ „16 Martii 1612 Eodem Jutának Kákoni István, Lónyai Farkas és Menyhárt bíró uram hagyásából Kákony Istvánnak vittem ajándékot: egy sál pecsenyét 15 fontost f – d 30, két tyúkot az vásárbírák háznak vötték egyiket d 15, f – d 30, cipót f – d 20, bortt öt ejtelt 1 pro d 4, f – d 20, zabot 6 vékát, 1 pro d 12 f – d 72, szénát f – d 16.

Eodem Lónyai Farkas és Menyhártnak bíró uram hagyásából vittem ajándékot egy sáll pecsenyét 15 fontost f – d 30, cipót f – d 16, bort 4 ejtelt 1 pro d 4 f – d 16, zabot 2 vékát 1 pro d 12, f – d 48.” KvSzám 13a/II. 60.

egy öreg tyúkott tett f – d 9.”⁹⁴ A számadáskönyvben felvillantott életkép minden fontosat magába foglal, amit forrásaink segítségével az udvari elitről elmondható. A nagyszombati szerződés elfogadása után vagyunk, a fejedelem részgyűlést hirdetett Kolozsvárra, és ide várta a Daróczy Ferenc és Lassota által vezetett követséget.⁹⁵ A tárgyalások folytatása miatt az egész udvar Kolozsvárott volt június 12–17. között.⁹⁶ Kik azok, akiket Dési Eötvös István sáfár megörökített, amint átkísérték Gellyén Imre főbíró főtéri házába, valószínűleg a tér másik oldaláról? Alia Farkas udvarmester, tanácsúr, Fehér megye főispánja, háromszéki főkapitány, Kamuthy Farkas tanácsúr és Torda vármegye főispánja, Thököly Miklós, akit a forrásokban magnificus jelzővel illettek, az ő udvari tisztsége számunkra mindez ideig ismeretlen, Kovacsóczy István fejedelmi familiáris, mellette Török István hajdúkapitány és Folthy Gergely udvari ember.⁹⁷ Ez az említett kis séta nem lehetett véletlen: az udvar vezetői közé tartozók átmentek a

⁹⁴ KvSzám 13b/VIII. 84.

⁹⁵ EOE VII. 25–26. Minderről legújabbán: Oborni Teréz: Bethlen Gábor és a nagyszombati szerződés (1615). = *Századok* 2011/4., 878–914.

A követség tagjai áprilisban már jártak itt, a városiak ismerték őket: „1614 14 Aprilis Az római császár őfelsége követi Daróczy Ferenc úr és Lassota János [!] beirkeztvén Coloswárba, hat szerkérral kocsival, nro. százharad magokkal, lovasokkal, kocsisokkal, darabantokkal egyetembe nro. 86 lóval. Az miképpen Urunk őnagysága leveleiben meghparancsolta bíró uram és tanács uraim akarattýbul az mit őnagyságoknak gazdálkodásokra költöttem rend szerint [...]” KvSzám 13a/XIX. 18.

„1614 16 Aprilis (Daróczy Ferenc és Lassota követsége) Eodem Belényessi Györgyöt külte ide Urunk őnagysága hogy az követek gazdálkodására legyen szorgalmatos gongyja, én bíró uram hagyásából gazdálkottam neki ötöd magával [...]. A számadásokból kiderül, hogy időközben Allia Farkas főudvarmester és tanácsos is megérkezett.” KvSzám 13a/XIX. 30.

⁹⁶ KvSzám 13b/VIII. „Urunk 2. itt léte” – 1615. június 15–17. között, a város azonban mégis csak a szokásos háromnapos ellátmányt adta, ezért csak a három nap kiadásairól rendelkezünk adatokkal. Június 26-án történt meg az okmányok ünnepélyes cseréje. EOE VII. 25–26.

⁹⁷ Aliát Báthory Zsigmond elvileg a mágnások közé emelte, de úgy tűnik a források alapján, hogy ez 1607-ig nem igazán ment át a gyakorlatba, ugyanis addig egregiusként és generosusként említik, magnificusként nem. Bocskai alatt főispán, Báthory Gábor alatt kapott széki főtisztséget, és lett tanácsúr. Ezt megőrzi Bethlen fejelemsége alatt is, és 1615-től udvarmester lesz. Kamuthy Farkas tanácsúr és Torda vármegye főispánja.

Theökeöly de Késmárk Miklós (magnificus) Theököly Sebestyén fia, aki apja érdemeire való tekintettel (segített a Mihály vajda elleni hadjáratban az erdélyieknek) kapta meg kedvezményes zálogbirtokba 16.000 magyar forintban Báthory Gábortól Szék mezőváros és Kiszék sóbányáit, ezt erősítette meg Bethlen Gábor Nagyszebenben. 1613 – Szék; Székelyaj (Székulaj), Kiszék (Doboka vm.) ErdKirKv DVD 10. k. 62–63.

Kovacsóczy István fejedelmi familiáris; 1608 Török István kapitány, birtokadomány: Zsáka (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 16–16b.; Folty de Retteg Gergely, 1615. január 19. – birtokadomány: Kentelke; Oroszfalu (Doboka vm.) Magura; Disznópataka; Majlád (Malyán/Malány); Dalhan (Ilondapatak/Delheni) (Belső-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 11. k. 13–13b. Ez utóbbi udvari ember lehetett, akinek az év elején erősítette meg a birtokadományát Bethlen, a familiárisok vagy az udvari szolgák közé tarthatott.

kolozsvári főbíró házába még egy beszélgetésre, vélhetően a főbíró „lobbizott” a város érdekében. Ez az eset is mutatja, hogy hogyan tekintett a városi polgár az udvari emberekre: volt olyan, akit ismert közülük, tudta a nevét és a rangját.

A fejedelem városbeli tartózkodásait, ahogy már említettük, több csoportba sorolva tanulmányoztam, ennek megfelelően kell vizsgálni az udvari előkelők városi benntartózkodását is. A városbeli látogatásokat következőképpen csoportosítottam:

1. Országgyűlés és részgyűlés (a fejedelemválasztást is itt tárgyalom) 2. Követfogadás a városban (amiben az „útbaesés” is szerepet játszhatott) 3. Úton levés és egyéb (például családi esemény). Az egyes benntartózkodásokat külön-külön csoportosítottam aszerint, hogy Báthory Gábor vagy Bethlen Gábor uralkodása idején történtek, és aszerint soroltam fel az udvarral ott levő előkelőket is.

Íme néhány összefoglaló fejezetcím, melyet a számadáskönyvekben adtak a sáfárok a háromnapos városi ellátásról: „1609 [8 Octobris] Következik mit urunk őfelsége konyhájára, az harmadnapos gazdálkodásra és udvarnépére költöttem: (...)”⁹⁸ vagy „Következik az abrakosoknak való erogatio és az uraknak való ajándék küldés”⁹⁹ máskor „Urunk őfelsége mellett való rendek és udvarnép”¹⁰⁰ vagy „Anno eodem 1614 Fejedelem itt létekor bíró uram és tanács akarattyaiból az mely urainknak is ajándékot küldtettem: ...”, vagy csak egyszerűen: „Abrakosoknak”.¹⁰¹ Ezek szerint kompakt egységként kezelték az udvarnépet: a felsorolásból a kifejezetten a fejedelem asztalára adottak mellett csak az uraknak – a tanácsuraknak, a főispánoknak – adott ajándék válik ki. Ezt egyébként nemcsak akkor adták, ha az illető a fejedelemmel együtt járt a városban, hanem akkor is, ha csak átutazott. Az „ajándék” – akár későbbi – lobbijerejével a város és vezető tisztségviselői természetesen tisztában voltak. Nagyon jó példa erre Sarmasági Zsigmond 1614-es megvendéglése.¹⁰²

⁹⁸ KvSzám 12b/IV. 222.

⁹⁹ 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 332.

¹⁰⁰ KvSzám 17b/VIII. 48.

¹⁰¹ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 93.

¹⁰² „21 Septembris 1614 Sarmasági Zsigmond is érkezvén bíró uram főzetett neki első tála 9 font pecsenye f – d 18, apró hal semlingh mellette f – d 12, ecetbe főztek volt f – d 5. Másik tála egy szép kövér tik f – d 10, lymonnya hozzá pro f – d 6, ecet, szalonna, bors, sáfrány, gyömbér d 16. Harmadik tála túrós étek: túró, vaj, tyúkmony pro d 15. Kenyér, cipó d 19, körtvély, dió, szőlő d 20, óbor 3 ejtel 1 pro d 12, tett fr – d 24 [!], 4 ejtel 1 pro d 4 tett fr – d 16. Zab metr. 5, 1 pro d 7 tett f – d 40.

22 Septembris Sarmasági Zsigmondnak reggel adatott bíró uram pincetokban 5 ejtel bort 1 pro d 6 tt f – d 30.” KvSzám 13a/XVIII. 159–160.

UDVARI ELŐKELŐK BÁTHORY GÁBOR KORÁBAN

Báthory Gábor 12 benntartózkodásáról tudunk fejedelemsége alatt, de meg kell említeni azt az esetet is, amikor nem sokkal halála előtt, 1613 októberében a fejedelem nem jutott be a város falai közé. Később az „itt sugorgó szolgálai”-ról írtak a sáfárok. A feljegyzések szerint a Hója erdőbe vitték ki az ellátmányt a fejedelemnek és néhány főnyire csappant kíséretének.

Báthory Gábor korából hat olyan városbeli tartózkodásáról maradtak fenn feljegyzések a sáfárpolgári számadások között, amikor *országgyűlésre vagy részgyűlésre* került sor,¹⁰³ ezek közül ötöt még a széki merénylet előtt tartottak, egyet pedig 1612 februárja elején. Ez utóbbiról írta Segesvári Bálint kolozsvári polgár: „5 Februarii. Gyűlés lőn Kolozsváratt, Szilvási Boldizsárt elbocsáták. 8 Februarii. Mene el az fejedelem Szeben felé Kolozsvárról. Februáriusban indul a fejedelem Brassó alá.”¹⁰⁴

Az udvar vezető tisztségviselői közül természetesen itt volt az udvarmester, Vadas István öt alkalommal, a főlovászmester, jezerői Horváth Jakab két alkalommal, Nagy Gergely gyalogkapitány három alkalommal, és a konyhamester két alkalommal. Eszerint nem volt minden udvari főtisztviselő a városban a kísérettel. A tanácsosok közül Bethlen Gábor és Kákoni István részvétele kiugró, Kákoni általában mindig itt volt, Bethlen pedig egy kivétellel. Ők a következőkben vizsgálándó összes udvari ittlétek közül két alkalommal nem kísérték el a fejedelmet (1608 novemberében, Báthory Anna esküvőjekor, ekkor Bethlen az athnaméért járt a Portán, illetve 1609 augusztusában, melyet az egyéb kategóriába soroltam). Némethy Gergely négy alkalommal, Elek János, Imreffy János, Kornis Boldizsár és Perényi Gábor két alkalommal járt országgyűlések idején a városban, és ekkor jegyezték fel a számadásokban a nekik adott ajándékot. Sennyei Pongrác, Petky János, Prépostvári Zsigmond, Rhédey Ferenc, Wesselényi István és Keresztessy Pál egy-egy alkalommal kaptak ajándékot a kolozsváriaktól. Ők a fejedelemválasztó országgyűlésen vettek részt (kivéve Keresztessyt, aki 1612 elején tartózkodott itt, csakúgy, mint Bethlen István). Borsoló János és Fráter István ítélőmesterek is egy-egy alkalommal kaptak ajándékot.

Az „utazó” kincstartóságot gyakran a kamarások jelentették a kíséretben, ahogy már utaltam rá korábban, 1612 januárjában viszont Wesselényi Pál kincstartó vett részt a kíséretben (igaz kérdéses, hogy ekkor már viselte e tisztt, vagy kamarás volt még). A kancellár, Kendy István 1608 szeptemberén kívül 1609 áprilisában és októberében volt Kolozsvárott az udvarral, a secretariusok viszont szinte mindig elkísérték a fejedelmeket.

¹⁰³ KvSzám 12a/XVII., 12a/XVIII., 12b/IV., 13a/II.

¹⁰⁴ Segesvári 141.

Rajtuk kívül a fejedelem testvérei, Báthory Anna, Bánffy Dénesné, valamint Báthory András járt az udvartartással együtt a városban, mindannyian egy-egy alkalommal voltak jelen, de nem együtt, valamint Báthory Istvánné is, szintén egyszer.

A benntartózkodások következő esetei az *követfogadás (és az útba esés)* kategóriájába tartoznak, ebből 1610-re négy esett (április, május, július, augusztus hónapokra, 3–3 nap), mindegyik a széki merényletet követően.¹⁰⁵ Az 1610. évi júliusi látogatás alkalmával – Kornis Boldizsár kivégzése után – Segesvári Bálint így örököltette meg a fejedelem bennlétét: „2 Julii. Jöve meg Magyarországról Báthory Gábor. 4 Julii. Lőn az Kornis Boldizsárnak az kolozsvári pellengérenél fejevétele az fejedelem jelenvoltában, vasárnapon. 5 Julii. Mene el az fejedelem, Báthory Gábor az Közép-kapun kirúgván magát a seregből, Monostor-kapun be, Hidutca-kapun ismét kiment.”¹⁰⁶

Az udvar főbb tisztségviselői közül az udvarmester (véltetően Vasardi Farkas) és Nagy Gergely gyalogkapitány kétszer, Eördeögh Boldizsár lovaskapitány egyszer volt a fejedelmi udvartartással együtt bent a városban. A tanácsurak közül – ahogy már fentebb is említettem – Kákoni István és Bethlen Gábor kísért el a fejedelmet mind a négy alkalommal, Rác György háromszor, Némethy Gergely kétszer, egyszer pedig, 1610 áprilisában, Rhédey Ferenc, Segnyey Miklós, Kamuthy Farkas, Kun László, Bedő István; 1610 májusában: Varkocs György, Bethlen Farkas és Thököly Miklós, 1610. július 4-én, Kornis Boldizsár kivégzésekor, pedig Petky János volt bent. A kincstartók közül Wesselényi Pál egyszer, Bogdáni Ferenc háromszor, Imreffy János kancellár pedig kétszer volt itt a négyből.

1610 áprilisában Amhát bég volt követként a városban,¹⁰⁷ 1610. július 1. és 4. között a sáfár „Ádám Jánosnénál való törökök”-ről tudott, és akiket még megemlít: „Ebert Márton házánál való törökök Keörössy Istvánnal együtt”. Más lapokon ezeket a neveket rögzítették: „Juzup csausz, Tatár Cselebi, Muztafa csausz”.¹⁰⁸ Mellettük itt lehettek a moldvai és a havasalföldi követek is, hiszen ekkor Báthory Gábor a moldvai és a havasalföldi vajdákval folytatott tárgyalásokat.¹⁰⁹

A fejedelem családjából Báthory Anna Bánffy Dénesné volt az udvartartással 1610 májusában és augusztusában.

A *harmadik csoportba* tartozó fejedelmi benntartózkodás közül az egyik Báthory Anna és Bánffy Dénes esküvője volt, 1608 novemberében. A másik 1609

¹⁰⁵ KvSzám 12b/VII.; A széki merényletről részletesen: Horn Ildikó: *Önagysága merénylői* (Gondolatok egy politikai összeesküvésről). In: *Historia manet. Demény Lajos emlékkönyv*. Szerk.: Violeta Barbu, Tüdös S. Kinga. Bukarest, 2001., 237–255.

¹⁰⁶ Segesvári 1990., 141.

¹⁰⁷ KvSzám 12b/VII. 475.

¹⁰⁸ KvSzám 12b/VII. 244, 249, 275. ; Tatár Cselebi utalás 1615-ben is. TMÁO I. 128.

¹⁰⁹ EOE VI. 37.

augusztusában történt, kivételesen mindkét alkalommal ott volt a fejedelemasszony is. 1609 augusztusában Vitkay János, a fejedelemasszony udvarmestere is itt volt, és természetesen a fejedelem udvarmestere is, mindkét alkalommal. Az esküvő alkalmával jelen volt Eördeögh Boldizsár gyalogkapitány és Kendy István kancellár is, Hidy György secretarius pedig 1609 augusztusában. A kíséretben voltak ekkor Hidy mellett a tanácsurak közül Kornis Boldizsár és Ráczy György, Kun László főispán és Cserényi Farkas is. Valószínűleg az esküvő szereplője volt a „püspök úr”, Tasnádi Ruber Mihály és Angyalos János ítélmester is.

Összegzésül elmondható, hogy a Báthory-kori udvari előkelők vizsgálata során mindenképpen szembetűnő Kákoni István és Bethlen Gábor szinte állandó részvétele az udvar városban létező, mellettük Némethy Gergely és Imreffy János tartózkodott gyakran Kolozsvárott az udvartartással. Az udvari előkelők városbeli tartózkodását az adattárban található táblázattal szemléltetem. Rajtuk kívül természetesen az udvarmesterek (Vadas István és Vasardi Farkas) voltak állandó tagjai a Kolozsvárott időző udvarnak, ami elsősorban a tisztségüknek, és nem személyes jelentőségüknek tulajdonítható.

AZ UDVARI ELŐKELŐK BETHLEN GÁBOR URALKODÁSA ALATT

A Bethlen Gábor uralkodása alatti első, fejedelemválasztó országgyűlésre Kolozsvárott került sor. Segesvári Bálint így örökítette meg: „23 Octobris választák Bethlen Gábort fejedelemségre Kolozsvárott. ... 15 Novembris. Hozák meg Bethlen Gábor feleségét Magyarországból Kolozsvárra. 19. Indula Kolozsvárról Bethlen Gábor fejedelem Szeben felé”.¹¹⁰ Bethlen fejedelemsége elejétől 1622 májusával bezárólag *hat ország- és részgyűlést* tartott a városban.¹¹¹ Az udvarnép ellátásának és az „uraknak adandó ajándékok” gyakorlata ugyanaz maradt, mint elődje idején. Vizsgáljuk meg tehát az udvar elitjének jelenlétét Kolozsvárott 1613 és 1622 között. Az udvarmester, Alia Farkas háromszor volt itt: 1615 szeptemberében, 1617 novemberében és 1618 októberében. 1617. november 2–4. között Egri György, a fejedelemasszony udvarmestere is jelen volt, mellettük Mikó Ferenc, aki ekkor az aludvarmesteri tisztséget töltötte be. Ő 1622-ben is az udvartartással tartott, ekkor már kincstartó és tanácsos volt. Gyakran voltak a kamarások az udvarral: Osztróti István és Bornemissza Zsigmond egy-egy alkalommal (1615 szeptemberében és 1618 októberében), illetve Bornemissza Tamás háromszor (1615 júniusában és szeptemberében, valamint 1618 októberében).

¹¹⁰ Segesvári 1990., 147.

¹¹¹ 1615. szeptember, 1615. december, 1617. november 2–4., 1622. május, 1615. június, 1618. október KvSzám 13b/V. 93–125., 13b/VIII. 187–209., 15b/XXII. 27–112., 13b/VIII. 125–144., 14b/XVIII. 91–134.

Balássi Ferenc tizedfőárendátor, tanácsúr kétszer tartózkodott az udvarral Kolozsvárott (1617 novemberében és 1618 októberében). Péchi Simon kancellárt négyszer jegyezték fel a számadásokban (1615 novemberében és decemberében, 1617 novemberében, valamint 1618 októberében), 1617 januárjában Kovacsóczy secretarius is a kíséret tagjaként járt itt. Bethlen Farkas udvari kapitány 1615 júniusában és szeptemberében tartózkodott Kolozsváron, az előbbi időpontban Szepesi Nagy Gergely gyalogkapitánnyal együtt.

A tanácsurak benntartózkodása ritkább lett, mint Báthory Gábor korában, és nem tudunk olyan gyakorisággal jelen levőkről, mint Bethlen vagy Kákoni annak idején. A megvizsgált jegyzékek alapján elmondhatjuk, hogy Kemény Boldizsáron kívül mindenki más csak egy-egy alkalommal volt a városban a fejedelmi udvartartással, míg ő háromszor is: 1615 szeptemberében, 1617 novemberében és 1618 októberében. A többiek közül 1615 szeptemberében Prépostvári Zsigmond, Sarmasághi Zsigmond és Szilvási Boldizsár, 1618 októberében Cserényi Farkas és Mikola János. 1622 májusában Kamuthy Farkas, Kornis Zsigmond, Alaghy Menyhárt,¹¹² Károlyi Mihály és Petneházy István tanácsosok mellett itt volt Kun László főispán és Lónyay Zsigmond is. Itt tartózkodott Rákóczi György 1615 decemberében, Thököly Miklós 1615 szeptemberében, Wesselényi Pál 1618 októberében, Melith Péter 1622 májusában. Azt egyelőre nem tudom, hogy ők milyen minőségükben voltak itt ekkor az udvarral.

A központi kormányzat fentebb említett képviselőin kívül a sáfárok feljegyzése szerint itt voltak az ítélőmesterek is: Fráter István 1618 októberében, Angyalos János 1615 júniusában és decemberében, illetve 1618 októberében, ekkor vélhetően terminusra is sor kerülhetett. Borsos Tamás fejedelmi táblai ülnök, portai követ 1615 decemberében volt Kolozsvárott.

A fejedelem rokonai közül Bethlen István három alkalommal (1615 júniusában, 1617 novemberében és 1618 októberében), Bethlen Péter pedig két alkalommal volt a városban.

Az udvarral együtt követek is tartózkodtak itt: 1615 júniusában Daróczy Ferenc Erich Lassotával együtt,¹¹³ ők a nagyszombati pontok ratifikálása ügyében voltak Kolozsvárott, és velük egyidejűleg török csasz is tartózkodott a városban.¹¹⁴ 1617 novemberében Hajdar csasz lehetett itt a fejedelmi kísérettel együtt, kaftánt is hozott a fejedelemnek, a Portán viszont nem voltak megelégedve a teljesítményével.¹¹⁵ Rajta kívül Radu Mihnea követei lehettek itt, akiket a

¹¹² 1621. augusztus 1. Alaghy Menyhárt adóelengedése: a 16 forintos taxából 500 forintot. Szilágyi 1879., 347–348.

¹¹³ Legutóbb részletesen foglalkozott a követek személyével: Oborni Teréz: Bethlen Gábor és a nagyszombati szerződés (1615). = *Századok* 2011/4. 886.

¹¹⁴ KvSzám 13b/VIII. 135.

¹¹⁵ EOE VII. 83.; KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; Brassón át vezetett útja. Cziráki 2011., 199.

sáfár így jegyzett fel a számadásokban: „3 fő bojér Havasalföldről”.¹¹⁶ 1618. októberében Ibrahim csasz, Aleksander Andrejowski lengyel követ és valamilyen román vajda – talán Gavril Movilă havasalföldi vajda – követe volt Kolozsvárott az udvartartással együtt.¹¹⁷ Az 1622. évi májusi országgyűlésen ott volt a lengyel király követe, Leorimberg Alexander Lucius, a II. Ferdinándot képviselő Thurn gróf és báró Hoffkircher, valamint „az ifjabb és a nagyobb havasalföldi vajda”, valószínűleg Radu Mihnea és fia, a későbbi vajda, Alexandru Coconul lehetett,¹¹⁸ valamint Ali aga. Kérdéses, hogy Ali aga azonos-e a török csasszal, „aki Suki Benedekkel jött”.¹¹⁹ Mindannyian részt vettek a Kolozsváron elhunyt fejedelemasszony, Károlyi Zsuzsanna temetési menetében is.¹²⁰

A Kolozsvárott való időzések másik nagy csoportját azok az alkalmak jelentették, melyeket 1618 júniusa és 1629. augusztus 20. között a *követek fogadására* használt fel a fejedelem.¹²¹ 1618 júniusában a fejedelem havasalföldi akciója közepette nemcsak a Portára küldött követeket, de moldvai és havasalföldi követekkel is tárgyalt a városban,¹²² 1619 februárjában épp itt kapott értesítést a nagykárolyi tárgyalások időpontjának kitűzéséről, miközben török követeket fogadott. Útban a tárgyalásokra márciusban az egyik vajdaság 110 főt meghaladó követségét fogadta, mely mindenképpen meghaladta a – legalábbis Kolozsvárott – szokásos létszámot.¹²³ 1619-ben a fejedelem a nagykárolyi tanácskozást kísérte figyelemmel Kolozsvárról két benntartózkodása alkalmával. Török követ is volt vele.¹²⁴ 1619 márciusában pedig 114 fős követség érkezett az egyik vajdaságból, melynek 2 tagja logofát,¹²⁵ egy tagja kamarás (postelnic¹²⁶), egy tagja pedig

¹¹⁶ KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; Brassó számadásaiban: Gyárfás Pál és egy posztelnik. Cziráki 2011., 199.

¹¹⁷ KvSzám 14b/XVIII. 99, 102.; Ibrahim csaszra utalás 1617. szeptember 12-én is. TMÁO I. 183.

¹¹⁸ Vagy követeik: Para posztelnik neve szerepel 1622. május 23–24-én Brassóban a számadáskönyvekben. Cziráki 2011. 208.

¹¹⁹ KvSzám 15b/XXII. 48, 57, 60, 83, 87, 101; ekkoriban, 1622. június 6-án Mehmed csasz ment Brassón át a Portára. Cziráki 2011., 208.

¹²⁰ EOE VIII. 11–12.

¹²¹ 1618. június, 1619. február, 1619. március, 1623. augusztus, 1624. június 15., 1625. augusztus 26., 1629. augusztus 20. KvSzám 14b/XXI. 50–83., 15a/XII. 31–60., 16/XIX. 79–124., 16/XXXIV. 65–116.

¹²² EOE VII. 91.

¹²³ KvSzám 15a/XI. 24–25.

¹²⁴ 1619. február 17–19. és március 17–19.; EOE VII. 98–99.; KvSzám 15a/XII. 48.

¹²⁵ A vajdai tanács kancellárszerű tagja, vezetője.

¹²⁶ Feladatai a kamarás és az udvarmester közé helyezik, ő intézte például a vajda előtti kihallgatásokat is. A szótörténeti tár szerint: „posztelnik – udvarmester”. Vagyis az erdélyi fejedelmi udvarhoz viszonyított pontos megnevezését és feladatkörét nem tudom egyértelműen megadni. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár X.* Budapest–Kolozsvár, 2000., 58. Anyagát gyűjtötte Szabó T. Attila, főszerkesztő: Vámszer Márta.

küldötti (comisul) címet viselt, mellettük nyolc deák is volt a küldöttségben, ezek fele magyar.¹²⁷ Minderről Segesvári szűkszávúan ezt rögzítette: „17 Martii. Jöve meg Kolozsvárra Urunk őnagysága. 22 Martii. Ment el Kolozsvárról.”¹²⁸

A következő kolozsvári követfogadás már 1623 augusztusában zajlott le: a cseh követ mellett a már említett Hoffkircher II. Ferdinánd követeként, valamint Ivan vajda (valószínűleg Ivan Movilă, az elűzött moldvai vajdacsalád tagja) is itt időzött.¹²⁹ Ezt követően, augusztus 24-től zajlottak Besztercebányán a tárgyalások.

1624. június 19-én Váradról sietett be az országgyűlésre a fejedelem, és útközben fogadhatta a portai és német küldöttséget, akik a városba is vele tartottak.¹³⁰ 1625 augusztusában már a lengyel, a francia és a velencei követet látta vendégül a város, a fejedelmi udvarral együtt, de itt volt Alaj bég és Amhát bég, valamint „3 oláh úr” is.¹³¹ 1626 novemberében a fegyverszünet megkötése után székvárosa felé tarthatott Bethlen Gábor fejedelem, amikor a német, a francia (Schreoylenberger)¹³² követ és Ali aga, a budai vezér fő követe mellett, Juszup csausz¹³³ és egy vajda is a városban tartózkodott.¹³⁴ 1629 augusztusában a már nagybeteg fejedelmet a moldvai követen kívül Musztafa csausz és – a már korábban említett – Juszuf csausz is elkísérte a Várad környéki gyógyfürdők felé, legalább is Kolozsvárig biztosan.¹³⁵ Ez a benntartózkodás tulajdonképpen az útbaesés tipikus esete lehetett volna a követek jelenléte nélkül, de akkor a fejedelmet már a teljes udvartartása elkísérte: a tanácsosait is behívatta Váradra a hét vármegye ügye miatt,¹³⁶ és a budai pasát is tudósította, hogy Váradról átme-
gy

¹²⁷ KvSzám 15a/XI. 24.

¹²⁸ Segesvári 150.

¹²⁹ KvSzám 16/XIX. 79–124.

¹³⁰ 1624. június 14–16. – EOE VIII. 42.; KvSzám 16/XXI. 53.

¹³¹ KvSzám 16/XXXV. 86–87, 102.; „Sándor vajda szolgálai” – Alexandru Mihnea havasalföldi vajda szolgálai jártak 1625. augusztus 7-én Brassóban, ahol ellátták őket 4 főre. Cziráki 2011., 216.

¹³² A francia király követe 1626. év tavaszán Suasemberg gróf volt. Óváry Lipót: *Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiről*. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből XIII. k.) Budapest, 1889. 57.

¹³³ Juszuf aga a fejedelemtől jött Brassón át, 1629. szeptember 12–20. között látták el Brassóban. Cziráki 2011., 226.

¹³⁴ KvSzám 17b/VIII. 76, 81, 90, 92–95.

¹³⁵ KvSzám 18a/IV.; Talán ő érkezett a Portáról, és 1629. július 10–12. majd 1629. szeptember 21–22. között tartózkodott Brassóban, másodszor vélhetően visszafelé útban. Cziráki 2011., 226.

¹³⁶ Alvinczi Pétert hívatta be a fejedelem: „...jövendő Mindszent havának 4. napján váradi városunkban minden okvetetlen személye szerint hozzánk jünni el nem mulassa...” TT 1887., 46., valamint Rákóczi György is kapott hasonló tartalmú levelet.

Debrecenbe, hogy ott találkozzanak. A török követ ellátásáról külön is rendelkezett Váradon.¹³⁷

A követek mellett udvari elit tagjai közül 1618-ban természetesen itt volt Alia Farkas udvarmester, valamint az aludvarmester, Mikó Ferenc is, aki 1622-től már kincstartó lett. Ő az egyetlen, aki egy alkalom kivételével (1625 augusztusában) mindig itt volt az udvarral, ami egyedülálló a korszakban: ennyiben Mikó szerepe emlékeztet Báthory Gábor udvartartásából – ebben a városi benntartózkodás csoportban – Kákoni és Bethlen szerepére. 1623 és 1626 között három alkalommal Csúti Gáspár aludvarmester is a városban tartózkodott (1623 augusztusában és 1625 augusztusában). Szunyogh Gáspár pedig 1626 novemberében volt a kíséretben.

Ugyanekkor Barcsay Sándor konyhamester is a kíséret tagja volt, elődje és tisztségében talán társa is, Nemes Tamás 1618 és 1619 folyamán járt itt kétszer az udvarral. Utódjuk, Mikó Mihály pedig mindössze egyszer, 1626 novemberében. Geréb András, az udvari gyalogok kapitánya háromszor volt az udvartartással a városban (1618 júniusában, 1624 júniusában és 1625 augusztusában). Macskási Ferenc pedig másodszor, 1625 augusztusában már mint az udvari seregek alkapitánya volt itt az udvari seregekkel.

A kancellárok közül 1618–1619-ben Péchi Simon volt itt két alkalommal, később pedig Kovacsóczy szintén kétszer. Balássi Ferenc tizedfőárendátort 1619 folyamán februárban és márciusban is a kíséret tagjaként üdvözölhették a kolozsváriak. Ugyanekkor itt tartózkodtak Debreczeni Kovács István és Bálintffy István kamarások is, 1623 júniusában pedig Bornemissza Tamás kamarás, 1624 júniusában Bornemissza Pál, mellettük Rédey János és Zólyomi Dávid (akik ez idő tájt kamarási feladatokat is elláttak) szintén a kíséret tagjai voltak. Vass György kamarás pedig 1626 novemberében volt a fejedelmi kíséret tagja. Borsos Tamás a fejedelmi tábla ülnöke 1625 augusztusában volt itt.

A tanácsosok és főispánok jelenléte magától értetődően ilyenkor sokkal ritkább volt, mint az országgyűlések idején. A tanácsosok közül mindössze Kornis Zsigmonddal találkozunk három alkalommal (1624 júniusában, 1626 novemberében, 1629. augusztus 20-án), Cserényi Farkassal pedig két alkalommal (1619 februárjában, 1626 novemberében). Egyszer-egyszer itt voltak az udvartartással a saját kíséretükkel együtt: Petneházy István (1623 augusztusában), Kapy András, Béldi Kelemen, Nyáry István, Erdélyi István (1626 novemberében). Mellettük Kun László és Prépostvári Zsigmond (1625 júniusában), Wesselényi Boldizsár

¹³⁷ 1629. október 10. A budai vezér tihájának való gazdálkodásról a váradi udvarbírónak íratott a fejedelem egy utasítást. Eszerint elrendelte, hogy a tárházból adjanak ki naponta 16 forintot, és ebből vetessenek neki 100 font tehénhúst, 20 tyúkot, 6 lúdat, fűszerszámot az udvarbíró készletéből, naponta egy cseber bort, naponta 250 darab asztalcipőt, és annyi abrakot, amennyi szükséges a lovaknak, ennek mennyisége: „négy lóra egy-egy váradi nyolcas abrak”. Gergely Samu: Bethlen Gábor és a Porta. TT 1882–1883., 640.

(1626 novemberében) egy-egy alkalommal. Két alkalommal: Perényi György (1624 júniusában és 1625 augusztusában), illetve Wesselényi István (1619 februárjában és 1623 júniusában). A kíséret tagja volt a fejedelemasszony rokona, Károlyi Mihály 1623 augusztusában, Haller Zsigmond 1618 júniusában, Haller István pedig 1626 novemberében.

A várkapitányok közül többen 1626 novemberében voltak itt az udvarnéppel: Gálffy György jenői, Haller György szatmári, Keglevits Miklós kövári kapitányok, valamint Lisztius Ferenc, aki 1624 júniusában is itt járt a kísérettel.

A városi tartózkodások *harmadik csoportját* akár további két alcsoportra lehetne bontani, de mivel családi eseményekkel egybekötött benntartózkodásra csupán egyszer került sor, ezért a többi négy „úton levő” benntartózkodással együtt egy csoportba került. Ezen benntartózkodások idején egyszerűen a ténylegesen utazó udvartartást fogadta be három napra a város.¹³⁸ A családi esemény Bethlen István esküvője volt, 1623 júniusában, amiről így írt naplójában a város polgára, Segesvári Bálint: „Celebrált Bethlen István önnagysága menyegzőt és vőtte akkor házastársul Károlyi Krisztina asszonyt, ki annak előtte Rhédey Ferencné volt, mely Rhédey Ferenc volt váradi kapitány.”¹³⁹ A többi négy benntartózkodás alkalmával Bethlen Gábor uralkodása idején 1614 júniusában magyarországi követek, havaselvi követek voltak itt, valamint Husszein csasz is itt volt az udvartartással, 1615 áprilisában pedig már folytak a nagyszombati szerződést megelőző tárgyalások. A Zilahról áthelyezett kolozsvári esküvőn az udvari előkelők közül nagyon kevesen voltak jelen, a vőlegény Bethlen István mellett itt volt a korábbi aludvarmester, immár kincstartó és tanácsos, valamint fejedelmi diplomata Mikó Ferenc, Bornemissza Pál kamarás, illetve Kornis Zsigmond és Petneházy István tanácsurak. 1625 novemberében már annak tudatában volt itt a fejedelem, hogy hamarosan esküvő lesz, lévén hogy elnyerte Brandenburgi Katalin kezét, 1626 augusztusában pedig itt, Kolozsvárott vett tőle búcsút, immár mint feleségétől, majd továbbindult a hadjáratára.

A további négy csak „útba esett Kolozsvár” alkalmat az évköreik miatt két csoportra bonthatjuk, 1614–1615-re és 1625–1626-ra közben az udvari elit részben kicserélődött. Az 1614 májusi alkalomról azt írta Segesvári, hogy „3 Maii. Jöve Bethlen Gábor fejedelem Kolozsvárra, az római császár követivel együtt az ország gyűlésre”.¹⁴⁰ Tudjuk, hogy 1614-ben Gyulafehérvárra hirdették meg az országgyűlést, mégpedig április 12-re, de többször is volt rá példa a fejedelemség története során, hogy áthelyezték vagy elhalasztották, az is lehet, hogy az országgyűlés végén az udvartartással együtt átjöttek Kolozsvárra. A terminus miatt

¹³⁸ 1623 júniusa, 1614. május 3., 1615 áprilisa, 1625. november 21., 1626. augusztus 31. KvSzám 16/XIX. 7–52., 13a/XVIII. 93–140., 13b/VIII. 16/XXXXIV. 135–154., 17b/VIII.

¹³⁹ Segesvári 1990., 155.

¹⁴⁰ Segesvári 1990., 148.

a fejedelem Kolozsvárra tette át a részgyűlést, és ott tovább tanácskozott a következőkkel.¹⁴¹ Mindenesetre 1614 májusában Alia Farkas udvarmester és az udvari lovasság főkapitánya, Bethlen Farkas tartózkodott itt, a tanácsurak közül pedig Rhédey Ferenc és Kemény Boldizsár, mindketten 1614-ben és 1615 áprilisában, Szilvássi Boldizsár, Balássi Ferenc, Mikola János, Gyerőffy János viszont csak 1614 májusában. 1615 áprilisában rajtuk kívül jelen volt még Kornis Zsigmond és Thököly Miklós is. Ezenkívül Fráter István ítélőmester időzött az udvartartással a városban. 1626 augusztusában a német hopmester, Csúti Gáspár aludvarmester, Szunyogh Gáspár diplomata és későbbi udvarmester is itt volt. Mindkét alkalommal a városban tartózkodott az udvarnéppel együtt Macskási Ferenc, az udvari lovasság alkapitánya, valamint Geréb András gyalogkapitány. A tanácsosok közül pedig Nyáry István és Wesselényi István, 1626 augusztusában.

1623 júniusában nemcsak Bethlen István esküvőjére került sor, de a Porta engedélyét is meghozta egy Juszuf nevű csasz.¹⁴² A számadások ekkor legalább két török csaszt említenek¹⁴³ Ivanko vajda és a havasalföldi követek mellett. Jelen volt még a cseh követ (Lesenius)¹⁴⁴ és Hoffkircher, II. Ferdinánd diplomatája is,¹⁴⁵ illetve valamelyik román vajda követeként Bojár Istvánt említették.¹⁴⁶

Az úton levő benntartózkodások kategóriájába illő további városi tartózkodásai közül Bethlennel együtt volt jelen Kolozsvárott, 1614 májusában Ali bég, valamint néhány havaseltvi és magyarországi követ.¹⁴⁷ 1626 augusztusában, amikor Bethlen hadjáratra indult, szintén a városban tartózkodtak Iván vajda szolgálói: valószínűleg Ivan Movilă (az elűzött moldvai vajdai család tagja, már az 1623. évi benntartózkodás kapcsán is említették) és Csernátoni István deák, a vajda magyar deákja.¹⁴⁸

Összegzésül elmondható, hogy Bethlen Gábor kíséretében az udvari előkelők közül az udvari főtisztviselők voltak azok, akik udvari feladataik miatt is sokszor tartózkodtak a városban. Az összes benntartózkodást elemezve megállapíthatjuk, hogy 78 fő tartózkodott Kolozsvárott a fejedelemmel az udvari előkelők közül, átlagos benntartózkodásuk évi 2 alkalom felett volt. Közülük az udvarmester, az udvari gyalogok kapitánya részvétele magától értetődő. Az, hogy mellettük Balássi Ferenc, Kemény Boldizsár és Kornis Zsigmond szerepel leggyak-

¹⁴¹ EOE VI. 330–331.

¹⁴² EOE VIII. 26.

¹⁴³ Musztafa agát egy csauossal együtt említik 1623. június 24–26. között Brassóban. Cziráki 2011., 211.

¹⁴⁴ 1621-ben Lessinius Sámuelként említik a források. TMÁO I. 292.

¹⁴⁵ KvSzám 16/XIX. 37, 39–40, 43–44, 46.

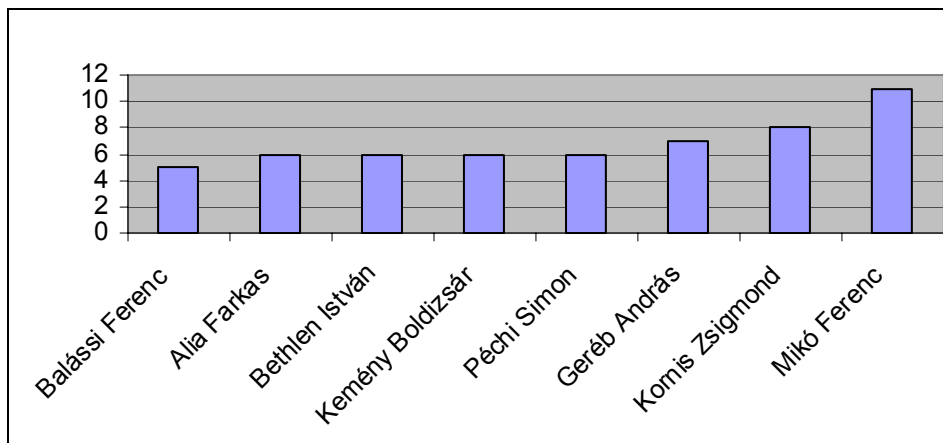
¹⁴⁶ Brassó ellátta őket 1623. május–júniusában. Cziráki 2011., 211.

¹⁴⁷ KvSzám 13a/XVIII. 105, 147, 150.

¹⁴⁸ KvSzám 17b/VIII. 164, 166.

rabban a táblázatban, a tanácsurak fontosságára utal. Mindenképpen kiemelkedő azonban Mikó Ferenc jelenléte.

*Leggyakrabban benntartózkodó udvari előkelők
1613–1629*



Rajtuk kívül többször jártak az udvarban Csúti Gáspár és Gáspár János (al)udvarmesterek, Huszár István főlovászmester, Bethlen Farkas udvari kapitány, Macskási Ferenc, aki később udvari alkapitány lett, valamint Kovacsóczy István kancelláriai titkár, később kancellár és Bornemissza Tamás kamarás. A tanácsurak közül pedig Petneházy István, Cserényi Farkas és Rhédey Ferenc.¹⁴⁹ Ők mindnyájan Bethlen Gábor bizalmas híveinek és „jó embereinek” számítottak.

¹⁴⁹ Részletesebb táblázat a mellékletben.

AZ UDVERTARÁS EGYIK CSOPORTJA: AZ UDVARI FAMILIÁRISOK¹⁵⁰

Mielőtt a témát tárgyalnám, magát a fogalmat kell tisztázni, hogy pontosan bemutassam, az udvarbeli szolgálattelvők mely csoportjáról van szó. Ugyanis a familiáris mellett a forrásokban feltűnik az udvari szolga kifejezés is. Számosan voltak az udvartartásban, akik értelemszerűen nem tartozhattak más udvari csoporthoz, csakis a familiárisokhoz, de a források alapján nem dönthető el egyértelműen minden esetben, hogy ők ténylegesen azok lettek volna, vagy sem. Mindezekelőtt természetesen azokat kell ide sorolni, akiket a korabeli forrásokban – királyi könyvekben, hiteleshelyi protokollumokban – *aulae nostrae familiaris*-ként, a magyar szövegekben *urunk főember szolgáláiként* nevezték meg. A forrásokban szintén felbukkanó *udvari szolgálák*¹⁵¹ udvari szolgálattelvők voltak ugyan, de egyáltalán nem biztos, hogy ekkor a familiárisok közé tartoztak. Sokféle tisztséget betölthettek, később akár a familiárisok közé is „emelkedhettek”. Érdeemes megnézni néhány más példát is, így például Kolozs vármegye 1634-es lustrajegyzékét. Bár ez már Rákóczi-kor, Cserényi János és Kapronczay György neve mellett szerepelt az *udvari szolga* kifejezés.¹⁵²

¹⁵⁰ A fejezet Bethlen Gáborra vonatkozó részének megírásakor excel adatbázis készítésében segítségemre volt Varga Anett, a Debreceni Egyetem immár MA I. évfolyamos hallgatója, akinek munkáját itt is megköszönöm.

¹⁵¹ Pl. Cseffei László esetében Trócsányi Zsolt használja (Trócsányi 1980., 357.) 1617-ben a fejedelem udvari szolgálja, 1623-ban udvari hadnagy, 1629-ben udvari szolga és Belső-Szolnok főispánja, 1633–1659 között ítélőmester. Lásd részletesebben Monok István Cseffeiről írt tanulmányában. = *Századok*, 1988/4., 622–647.; Az udvartartással kapcsolatban három alkalommal említik Kolozsvárott: 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 88.;

„1622 7 Junii Jutta Rácz Pál urunk szolgálja Fejérvárról urunk levelével attam neki húst, kenyeret, bort tt f – d 6½.” KvSzám 15b/XXI. 48.

„1625. 15 Decembris Jutta Cassa felől Turi Mihály udvari szolga negyed maga, attam neki egy tyúkot d 25, fehér cipót d 8 tett f – d 33, abrak cipót 4, bort 2 ejtel d 24 tett f – d 24.” KvSzám 16/XXXV. 196.

¹⁵² Kolos-vármegye 1634-iki lustrája. Közli: gróf Lázár Miklós. = *Történelmi Tár* 1878. (A továbbiakban: TT) 199–204.

Csehi András végrendeletében a *familiáris* és az *udvari szolga* kifejezések rokon értelműek,¹⁵³ ez alapján az udvari szolga megnevezést akár egy nagyobb csoportra is alkalmazhatták, amelynek a familiárisok csak egy részét alkották. Jelen esetben egy, a familiárisokétól elkülönülő csoportra használok az udvari szolga kifejezést, azaz egy alcsoportot jelölök vele.

A familiárisok mint udvari, fejedelmi szolgálattevők különböző társadalmi rétegekből kerültek ki, és annak megfelelően más-más céllal érkeztek az udvarba. A főrangúak neveltetéséhez hozzátartozott az udvari „gyakorlati képzés”, az udvari légkörrel, az ott tartózkodókkal való megismerkedés, a működési, döntési mechanizmusok kiismerése – abban a reményben és várákozásban, hogy a jövőben majd országos tisztségeket fognak betölteni. A közép- és kisnemesi származású familiárisokra egyaránt érvényes, hogy egy része jól ismerte az udvari körülményeket, megjárta a különböző lépcsőfokokat: hiszen volt inas, udvari ifjú is. Az udvar számukra egyértelműen a karrierépítés színhelye volt.

Egy másik út/lehetőség az volt, hogy valaki familiárisként más tisztséget is betöltött: Bölöny Gáspár kancelláriai deák volt, Házy János török deák, Esterházy Pál, Bonczidai János, Bornemissza Tamás kincstári szolgálatban is állt, Jancsó Pál és Kaly Pál pedig Bethlen Gábor seregében voltak hadnagyok.¹⁵⁴

A familiárisok egy része az udvarban végezte feladatait, ahol mindenképpen kiemelendő a reprezentációban betöltött szerepük, másik része az udvartól távol látta el megbízatásait. Báthory Zsigmond korától nagy számban szolgálták Váradon, Jenőben, Lugoson és Lippán is a fejedelmet familiárisok.¹⁵⁵ Szolgálatukért fizetést kaptak a fejedelemtől, és Gyulafehérváron saját szálláson laktak szolgálikkal. Gargócz Boldizsár esetében tudjuk, hogy ő maga ajánlkozott a fejedelemnek, aztán 1625-ben a fejedelem arról rendelkezett, hogy „mind megmustrálhasson, s mind velünk együtt megindulhasson, mert elsőben meg akarjuk mustrálni

¹⁵³ „Az mi kegyelmes Urunk Bethlen Gábor Erdély fejedeleme egyik udvari szolgálója = familiaris aulae Illustrissimi domini domini Gabrielis Bethlen Dei gratia Principis Transilvaniae partium Regni Hungariae domini et Siculorum comitis.” MOL F 2 Prot. III. 113. (1618)

¹⁵⁴ Bölöny Gáspár familiáris és kancelláriai deák. MOL F 15 Prot. XVII. 153r.; 1614. május 12. váradi Házy János familiáris Felsővíst (Fehér vm., Fogaras vidék) MOL F 15. Prot. XVI. 151; 1610. július 12. Esterházy Pál familiáris és cubicularius MOL F 2 Prot. IV. 18.; 1616. július 19. Bonczidai János familiáris, Trócsányi szerint meg kincstári szolgálatban állt, előtte pedig kancelláriai deák volt. MOL F 15 Prot. XVII. 142^{r-v}; 1614. április 11. Bornemissza Tamás familiáris 40 forintért vette meg Hatvani István kolozsvári polgártól és egregiustól, Kozárvár teljes és egész portiót Belső-Szolnok vármegyében. MOL F 15 Prot. XVII. 103. – ekkor már kincstartó is volt.; 1614. május 12. Kaly Pál familiáris MOL F 15. Prot. XVI. 151.; 1617. január 17. Köpeczi János Jancsó Pál familiárisal tiltás, Fogaras vidéke Alsóárpás nevű portió. (Fehér vm.) MOL F 15 Prot. XVII. 147.

¹⁵⁵ Például: ErdKirKv DVD 4. k. 320, 339, 415. (1589); 7. k. 144, 149, 222, 231b. (1607); 9. k. 66–67, 203, (1609); 1615 11. k. 46–46b.

és fizetését úgy rendelni”.¹⁵⁶ A fizetését végül is évi 120 forintban állapította meg a fejedelem.¹⁵⁷ Ugyanebben az évben Barcsay Zsigmond 10 lóra 200 forintot kapott fizetesként a fejedelmi udvarban.¹⁵⁸ A fejedelmi udvari familiárisok konvenciói ebből a korszakból nem maradtak ránk úgy, összefüggő sorozatban, mint az Apafi-korból. 1663-ból viszont ismeretes a Légrádi Mártoné, akinek 100 forint volt az évi fizetése, azonkívül 8 sing gránátposztó, 15 forint értékű bélés járt neki, valamint 6 font hús, 6 cipó, két ejtel bor, két véka zab volt a napi ellátmánya.¹⁵⁹

Annak a familiárisnak, aki az udvarban végezte feladatát, szolgálata ellátásához elsőként házat kellett szereznie, amit bérelhetett is. Később szolgálatai jutalmául donációként is kaphatott a fejedelemtől házat vagy házhelyet a székvárosban vagy ha módja volt rá, vásárolhatott is. Dobai Tamás az udvari lovasok hadnagyaként, familiárisként (a szállásosztói tisztet viselte többször is) Rákóczi Zsigmondtól Gyulafehérvárról kapott házat.¹⁶⁰ Dévai György 1608. november 24-én szintén a székvárosban, a Vincz utcában vásárolt Zathmári Mihály özvegyétől 40 forintért egy házat, amely Halász Márton ajtónállómester és Bogdány Ferenc kamarás házainak szomszédságában volt.¹⁶¹ Ecsedi Orbán familiárisnak nehézséget jelentett birtokjogának érvényesítése arra a házhelyre, melyet fejedelmi adományba kapott, mivel háromszori tiltást jelentett be Almási János.¹⁶² A familiárisok házai, illetve házhelyei nagyobb részt a falakon belül voltak, kö-

¹⁵⁶ 1625. július 24. Medgyes Bethen Gábor levele Gargócz Boldizsárhoz: „udvari szolgálatunkra saját indulatjából offerálván és ajánlván magát” megparancsolja, hogy augusztus 16-ra „szereztesse oly készülettel, ruházattal, fegyverrel jöjjön Gyulafehérvárra, hogy mind megmustrálhasson s mind velünk együtt megindulhasson, mert elsőben meg akarjuk mustrálni”. Iványi Béla: *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*. Szeged, 1931., 249. (A továbbiakban: Iványi 1931.)

¹⁵⁷ 1625. augusztus 14. „Conventio egregii Balthasariis Gargocz ... Habebit ad personam propriam per annum florenos centum viginti, id est fl 120. – Item ad equos sex menstruatim juxta communem praetorianum militum equitum nostrorum consuetam solutionis pensionem.” Iványi 1931., 250. 1625. augusztus 14.

¹⁵⁸ Szilágyi Sándor: Levelek és acták Bethlen Gábor történetéhez. TT 1886., 632–633.

¹⁵⁹ „Conventio Egregii Martini Légrádi aulae nostrae familiaris cuius annus incipit die 3 Martii Anno Domini 1663” Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára a ROL Kmlg kezelésében, Udvartarási iratok (Socoteli princiare) Fond nr. 950. 17.

¹⁶⁰ 1607. május 12. Rákóczi Zsigmond birtokadománya Gyulafehérváron a Szász utcában. ErdKirKv DVD 7. k. 32b–33.; később dévai kapitány Bethlen Gábor uralkodása alatt.

¹⁶¹ 1608. november 24. MOL F 2 Prot. II. 205–206. 1608. november 24.

¹⁶² 1618. július 9. MOL F2 Prot. III. 25. későbbi tiltásból kiderült (Prot. III. 46–47.), hogy 1617-ben Almási János vette Királyfalvi András familiáristól ezt a házhelyet, melyet Ecsedi Orbán (neve: Ecseg, Ecseti, Ecsedi változatokban is előfordul a forrásokban) elfoglalt. A házhely szomszédságában Földessy János mezei lovasok hadnagyának és Török István hajdúkapitánynak a házai voltak.

zel a fejedelmi palotához, hiszen ezeknek az embereknek bármikor könnyen elérhetőnek kellett lenniük.

A familiárisok Gyulafehérváron részt vettek az udvar mindennapi életében, ha pedig szükséges volt, akkor az udvartartással együtt kísérték el a fejedelmet, például Kolozsvárra is. Fontos és bizalmas feladataik is voltak, melyeknek egy része a postálkodáshoz tartozott – ahogy arról később Kemény János is tudósít *Önéletírásában* –, valamint kisebb-nagyobb megbízatásokkal jártak el különböző ügyekben országszerte, akár Magyarországon is.¹⁶³ A familiárisi bizalmas postálkodás egyik példája a Konstantinápolyba levelet továbbító Horváth Lázár esete volt.¹⁶⁴ Hasonlóképpen érkezett haza a portáról Belényessi György,¹⁶⁵ máskor pedig Gálffy György, későbbi jenői kapitány továbbította a fejedelem fontos levelét Rhédey Ferenc váradi kapitánynak.¹⁶⁶

A familiárisok a levelek kézbesítése mellett a fejedelem vagy az udvar számára vásárolt dolgokat szállították el, például Kolozsvárról a székvárosba, más alkalommal a fejedelmi udvar számára készített eszközökért mentek el, arany és ezüst (ötvös)tárgyakért, ezüst lószerszámokért, vagy akár posztóféleségekért.¹⁶⁷ Radák Istvánt 1617-ben Bethlen Gábor fűszerekért küldte Kolozsvárra.¹⁶⁸ Mások pedig követek gazdáiként, vagyis követeket kísérő vagy követek mellé be-

¹⁶³ „16 Julii 1614 Blenessi Györgyöt és Kovaczóczy Istvánt küldi Urunk Magyarországbán [...]” KvSzám 13a/XVIII. 143.

„23 Januarii Jöve vissza Cassáról Radák István urunk szolgája harmad magával [...]” KvSzám 13b/V. 23.

„1620. 12 Januarii Jutta Daniel Mihály Pozsonyból betegen, bíró uram hagyásából vittem ajándékot neki [...]” KSzám 15a/XXII. 13.

„1625 13 Decembris Jutta Poroszay Lőrinc postamester Fejérvárról Erdélyi Istvánnak és Camuti Farkasnak leveleket viszen, [...]” KvSzám 16/XXXV. 196.

¹⁶⁴ „25 Julii 1614 Horváth Lázár érkezvén Constantinápolból [...]” KvSzám 13a/XVIII. 149.

¹⁶⁵ 1616. február 7-én írta Bethlen Gábor, hogy Belényessi György azzal a hírrel érkezett a Portáról, hogy Jenő bizonyosan megmarad. Szilágyi 1879., 42.

¹⁶⁶ 1616 júniusában Gálffy György levelet vitt Rhédey Ferencnek. Szilágyi 1879., 55–56.

¹⁶⁷ További részletek: Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsvárott*. Kolozsvár, 2004., 221–227.

¹⁶⁸ „1614 25 Aprilis Eodem Vásárhelyről külte Urunk Önagyága egy szolgáját Radák Istvánt másodmagával, [...] Eodem Radák István hozta Urunk parancsolattját, melyben kívánta Önagyága, hogy vegyenek ökegyelmek fűszerszámokat, mellyek az harmincadba be tud Önagyága, bíró uram hagyásából vásároltam: az Monostor ucza Nireo Jánostól 2 font sáfránt, fontját f 19, 2 font szekfüvet Viczei Péter uramtól, fontját pro f 3, ugyan Péter uramtól 6 fontt mondolát, fontját pro d 50, 5 sing gallért Radák kívánságára kibe ezeket takarta 5 vígit pro d 27, 4 font confreit Corneiusától, fontját pro f 2 attam f 8, ezt megfizettem Corneiusnak. Anno 1615 die 16 Martii rectificatum absolutum et in scheda Petro Viczey satis factum est.” KvSzám 13a/XIX. 51. 1614.

osztott udvari emberként jártak a városban.¹⁶⁹ Az is előfordult, hogy a fejedelem nevében jártak el, mint ahogy például Belényessy György és Kathona Mihály, három tamásfalvi részbirtok vásárlásának lebonyolításakor 1618-ban, majd pedig Fonódi János járt el egy másik részbirtok ügyében.¹⁷⁰

Azok a familiárisok, akik valamilyen udvari feladattal időztek a városban, gyakran kaptak ajándékba a városi vezetéstől kisebb ötvöstárgyakat, késeket, csizmákat, különösen ha nem minden szolgáltatást vettek igénybe, ami járt volna nekik, vagy ha kellően türelmesek voltak ügyeik intézése közepette.

A familiárisok és udvari szolgák jól elkülöníthető, kompakt csoportot alkottak az udvaron belül, létszámukról az alábbi táblázat nyújt áttekintést:

*A familiárisok és az udvari szolgák számának alakulása
Báthory Gábor korában¹⁷¹*

Időpont	Udvari főszolga (fő)	Udvari szolga (fő)
1608. március	8	2
1608. szeptember	33+?	7-?
1608. november	22	
1609. február	26	
1609. április	24+	8-?
1609. augusztus	23	10
1609. október	20	1
1610. április	46	23
1610. május	33	17
1610. július 2–4.	32	19
1610. augusztus	24	16
1612. január 29.	19	26

¹⁶⁹ „1614 16 Aprilis Eodem Belényessi Györgyöt külte ide Urunk Őnagysága, hogy az követek gazdálkodására legyen szorgalmatos gongya, én neki bíró uram hagyásából gazdálkottam ötöd magával [...]” KvSzám 13a/XIX. 30.

„21 Junii 1622 Eodem Jöve vissza Urunktól az szolnoki bék, Garázda István urunk rendeléséből velle lévén, ökegyelmek tanácsul Luczi Jánost rendelvén konyhájára gondviselőnek attam az bék számára ebédre [...]” KvSzám 15b/XXI. 53.

¹⁷⁰ 1618. szeptember 3. MOL F2 Prot. III. 26–28.; 1618. MOL F2 Prot. III. 40. (Tamáspataka, Hunyad vm.)

¹⁷¹ KvSzám 12a/XVIII. 61., 12a/XVIII. 93., 12b/IV. 182–185., 12b/IV. 327–328., 12b/V. 13–14., 12b/VII. 180–181.

BÁTHORY GÁBOR FAMILIÁRISAI

A számadáskönyvek alapján egyértelmű, hogy 1608 novemberére, vagyis Báthory Gábor húga kolozsvári lakodalmának időpontjára már nagyrészt kialakult a familiárisok köre, a számadásokat vizsgálva pedig körülhatárolhatóvá válik azoknak a csoportja, akik szinte állandóan a fejedelmi kíséretben tartózkodtak.¹⁷²

A familiárisok származását, családnevét és nemesi előneveit vizsgálva a következők állapíthatók meg: A fejedelem szűkebb pátriájából, vagyis Kraszna vármegyéből származott somlyói Kóródi Gergely,¹⁷³ detrehemi Kerszeghi Péter¹⁷⁴ és perecseni Dévai György.¹⁷⁵ Az Újnémethy¹⁷⁶ család a közép-szolnoki Ákoson és a szomszédos Újnémetben volt birtokos. A Bogdáni család tagjai¹⁷⁷ a bogdáni előnevet viselték, mely szatmári származásra utal, csakúgy mint a Bokor Mártoné,¹⁷⁸ aki majtényi volt, Gálffy György¹⁷⁹ szintén, Balog Pál¹⁸⁰ pedig a Szatmár megyei Giródfalváról származott. Stépán János¹⁸¹ Biharból (Várad), és ugyancsak Biharból vagy a közép-szolnoki Rogozról származott el Váncza

¹⁷² Az egyes familiárisoknál lábjegyzetben külön jelzem, hogy melyik évben voltak jelen a fejedelmi udvarral Kolozsvárott.

¹⁷³ 1610. KvSzám 12b/VII. 472.

¹⁷⁴ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 114.; 1609. KvSzám 12b/IV. 335.; 1610. KvSzám 12b/VII. 475, 510.; 1612. KvSzám 13a/III. 103–106. (Más forrásokban Kerszeghi, Keresztszeghi néven is szerepel.); 1614 februárjában 45 évesnek mondja magát a tanúvallomás felvételekor. *Bosorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította: Kiss András. Budapest, Kolozsvár, 1998., 109. (A továbbiakban: Kiss 1998.), róla majd részletesebben a 210. lábjegyzetben.

¹⁷⁵ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 73, 112.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 334, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 209, 268, 473, 500.

¹⁷⁶ Újnémethy Gáspár 1608. KvSzám 12a/XVIII. 112; KvSzám 12a/XXV. 110.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 369.; 1610. KvSzám 12b/VII. 207, 271, 474, 510.; 1612. KvSzám 13a/III. 103–106.

¹⁷⁷ Bogdáni Ferenc és László 1608. KvSzám 12a/XVIII. 73, 112; KvSzám 12a/XXV. 110.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 241, 334, 367.; 1610. KvSzám 12b/VII. 205, 268, 476.

¹⁷⁸ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 73.

¹⁷⁹ Apjának, Gálffy Pálnak Szatmár megyében, Angyalos, Atya, Botpalád, Győrtelek, Kispalád, Nagypalád, Sályi, Sándor-Remeteszeg és Tunyog községekben volt 43 háza az 1598-as összeírás idején. Dávid Zoltán: *Az 1598. évi házösszeírás*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Bp., 2001., Bevezető: Dávid Zoltán. A bevezetőt sajtó alá rendezte: Dávid Géza. 426. (A továbbiakban: Dávid 2001.)

¹⁸⁰ 1609. KvSzám 12b/IV. 241.; 1610. KvSzám 12b/VII. 273, 475.

¹⁸¹ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 114.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 241, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 208, 270, 475, 511.

György is. Kemecsei László¹⁸² és Egri János¹⁸³ közép-szolnoki, illetve szabolcsi kismemesi családból származtak. A partiumiak közül többen már a fejedelem uralomra kerülése előtt is kötődhettek a Báthory családhoz.

A Hódoltság és Erdély területéről származottak közül Csehi András¹⁸⁴ Eger-csehről, Belényesi György¹⁸⁵ Kaszparek községről kapta előnevét (Csanád vm.), Veres Márton¹⁸⁶ dobozi (Békés vm.) származású volt/lehetett. Illadiai, vagyis Krassó megyei volt Palaticz János¹⁸⁷ familiáris, Csókási Zsigmond¹⁸⁸ családja pedig Hunyad megyében volt birtokos. Szilágyi Miklós¹⁸⁹ a Torda vármegyei Magyarfülpösről kapta előnevét, Thúry András¹⁹⁰ pedig a szintén megyebeli Túr-ról (Torda vm.), Jaxyth István¹⁹¹ a büki (Bewk-i) előnevet viselte, amely a Fehér vagy a Küküllő megyei Bükkösre utalhatott, birtoka pedig Doboka vármegyében volt. Kolozsvárról származott Bornemissza László, a későbbi cubicularius.¹⁹² Székely Boldizsár¹⁹³ dálnoki származású volt, tehát nemcsak nevében székely.

Báthory Gábor adományait vizsgálva, melyet a főember szolgáltnak adott, egyre árnyaltabb lesz a kép a familiárisok társadalmi hovatartozását illetően. Közülük legtöbben Biharban kaptak birtokadományokat: így Belényessy György,¹⁹⁴

¹⁸² 1608. KvSzám 12a/XVIII. 112.; KvSzám 12a/XXV. 110.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 241, 335, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 271, 472, 512.

¹⁸³ 1608. KvSzám 12a/XXV. 109.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 241, 334, 369.; 1610. KvSzám 12b/VII. 209, 271, 476, 510.

¹⁸⁴ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 73, 112, 12a/XXV. 108.; 1609. KvSzám 12b/IV. 241, 334, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 205, 272, 472.; 1612. KvSzám 13a/III. 103–106.

¹⁸⁵ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 119, 12a/XXV. 108.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 241, 334, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 206, 270, 472, 510., 1612. KvSzám 13a/III. 103–106.

¹⁸⁶ 1609. Kvszám 12b/IV. 240.

¹⁸⁷ 1609. KvSzám 12b/IV. 334.; 1610. KvSzám 12b/VII. 210, 272, 472.

¹⁸⁸ 1609. KvSzám 12b/IV. 195.; 1610. KvSzám 12b/VII. 207, 271.; 1612. KvSzám 13a/III. 103–106.

¹⁸⁹ 1610. KvSzám 12b/VII. 208, 474.

¹⁹⁰ 1608. KvSzám 12a/XXV. 122.; 1610. KvSzám 12b/VII. 476.

¹⁹¹ 1610. KvSzám 12b/VII. 273–475.; 1610: „Stephanus Jaxit aulae Serenitatis Vestrae familiaris” Bozzáson, Doboka vármegyében volt birtoka MOL F 15 Prot. XVII. 56^r.

¹⁹² 1612. november 5. Zálogosítás kolozsvári Bornemissza László familiárisnak Papfalva Kolozs vármegyei possessio Havaselyv alias Nagy Péter adja zálogba. MOL F 15. Prot. XVII. 68^{r-v}.; 1614 februárjában udvari tisztségét cubicularius et apparitorként említik. Kiss 1998., 109. Ugyanakkor 1617-ben Bethlen Gábor fejedelem Gáspár János portai követéhez írott levelében említette Bornemissza Lászlót bejárót, akit utána küldött Konstantinápolyba. TMÁO I. 174, 189.

¹⁹³ 1608. KvSzám 12a/XXV. 109.; 1610. KvSzám 12b/VII. 512.; 1612. KvSzám 13a/III. 103–106.

¹⁹⁴ 1608. december 12. birtokadomány – Kalugyer (Bihar vm.) – ErdKirKv DVD 8. k. 213–213b. áthúzza és érvénytelenítve

Fejérvári Ferenc és Gálffy György,¹⁹⁵ Thúry András,¹⁹⁶ Bogdáni Ferenc¹⁹⁷ kamarás, testvére, Bogdáni László¹⁹⁸ is, valamint Horváth Lázár,¹⁹⁹ Veres Márton,²⁰⁰ Szikszai András,²⁰¹ Horváth Miklós²⁰² familiáris és lovászmester, Márkus Balázs,²⁰³ Székely Boldizsár,²⁰⁴ Kóródi Gergely,²⁰⁵ Vajda István.²⁰⁶ Mivel közülük legtöbben partiumiak, természetes, hogy igyekeztek a szülőföldjükön, a már meglevő birtokaik közelében szerezni továbbiakat.

További birtokokat adományozott a fejedelem Bokor Mártonnak²⁰⁷ Szatmárban, Stépán Jánosnak²⁰⁸ és Balog Pálnak²⁰⁹ Zarándban, Kerszeghi Péternek²¹⁰

¹⁹⁵ 1608. december 9. (Bihar vm., Belényesi kerület) ErdKirKv DVD 8.k. 213b.

¹⁹⁶ 1607. szeptember 29. (Bihar vm., Belényesi kerület) ErdKirKv DVD 7. k. 171b.; 1610. április 24-én később pedig Borbándon (Fehér vm.) eszközöl ki magának egy telket. MOL F2 Prot. II. 310.

¹⁹⁷ Gyulafehérváron a Vincz utcában volt háza is. MOL F2 Prot. II. 205–206.; 1608. július 1. ErdKirKv DVD 9. k. 124–125.; 1609. november 18. testvére udvari familiáris, kamarás Nagykágya (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 425–427.; kincstartó 1610-ben. Trócsányi 1980., 321.

¹⁹⁸ 1609. november 16. birtokcsere ErdKirKv DVD 9. k. 425–427.

¹⁹⁹ 1608. május 6. birtokadomány (Bihar vm./Belényes vidék) ErdKirKv DVD 8. k. 20.; 1612 Horváth Lázár és Várad János (provisor Cibini nostri) Bukarest nevű falut (Zaránd vm.) kapták adományként a fejedelemtől, a birtokba helyezésről szóló jelentőlevél. MOL F 2 Prot VI. 179^f.; Horváth Lázáról részletesebben Bethlen familiárisai között.

²⁰⁰ 1609. szeptember 20. birtokadomány, Tarcsa (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 357.

²⁰¹ Szikszai András borosjenői harmincados. 1607. június 13. adó- és/vagy vámmentesség, Várad (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 7. k. 51–51b.

²⁰² 1608. május 2. birtokadomány, Széplak (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 14b–15.

²⁰³ 1608. június 9. adó- és/vagy vámmentesség, familiáris, Bihar-Zentpéter ucza (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 113b–114.

²⁰⁴ 1608. július 17. birtokadomány Albis (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 8k. 121b–122.; Urunk fő szolgája. KvSzám 12a/XXV. 110.

²⁰⁵ 1609. február 15. birtokadomány, Bradet [Biharfenyves]; Susd (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 60.

²⁰⁶ 1608. augusztus 31. birtokadomány, Bojt (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 134–134b.

²⁰⁷ 1608. április 11. nemesség és címer adományozása; adó- és/vagy vámmentesség, Majtény – Piacz utca (Szatmár vm.) ErdKirKv DVD 8k. 4–4b.

²⁰⁸ 1609. május 6. birtokadomány, Vadász (Zaránd vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 215.

²⁰⁹ 1608. június 4. birtokadomány (Zaránd vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 110b.

²¹⁰ 1609. március 25. birtokadomány, Nyíres (Közép-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 96.; egy 1614. évi perből pontosan kiderül, hogy Keresztszegi Péter fejedelmi familiárisról van szó, akit Tordai Imre deák, az 1610-ben kivégeztetett fiscalis director fia, perel különböző Torda vármegyei portiókért. MOL F234 Erdélyi Fiscalis Levéltár IV. szekrény 73.; Krasznában, Zoványban kapott bejáróként részbirtokot 1611-ben, amit özv. Báthory Istvánné Kosztka Zsófia perel tőle, ezzel kapcsolatban küldött 1614-ben Bethlen Kraszna vármegyének parancslevelet is. A homagiumot időközben letétethette, mert elismerte birtoklási jogát a fejedelem. Lásd: Zoványi részbirtok adományozása. Közli Incze Károly. = *Századok* 1888., 675–676. 1614 januárjában tasnádi tisztartóvá nevezte ki a fejedelem, a parancslevél szerint korábban is viselte ezt a tisztséget. EOE VI. 402.

Közép-Szolnokban, Krasznában és Torda megyében. Horváth János pedig a fejedelem szűkebb pátriájában, Szilágysomlyón, Perecsenben és Badacsonban kapott donatiókat, esetében megemlékeztek a Báthoryaknak tett szolgálatáról is.²¹¹ Torda és Fehér vármegyében kapott birtokot Szilágyi Miklós,²¹² Török János,²¹³ és Belső-Szolnokban Ecsedi Orbán.²¹⁴

Thököly Miklós²¹⁵ felső-magyarországiént szolgált Báthory udvarában.²¹⁶ Itt találjuk a lekcsei Sulyok családból – apja Sulyok István²¹⁷ – Balázst,²¹⁸ valamint Gyerőffy Sándort,²¹⁹ aki egy Kolozs vármegyei igen tekintélyes család sarja volt, atyafisága lehetett Gyerőffy Jánosnak, aki 1614–1615-ben tanácsúr lett,²²⁰ de 1603-tól már a kolozsi főispáni tisztséget is betöltötte. Kapy Miklós²²¹ belső kamarás Kapy Andrásnak, a család erdélyi ága alapítójának, a kolozsi főispánnak volt a fia,²²² aki havasalföldi hadjáratban esett el.

A források tanúsága szerint az adományok, melyeket a familiárisok Báthory Gábortól kaptak, sok esetben nem biztosították teljesen a megélhetést, jó részük pedig nem volt *örökjogú* adomány. A familiárisok panasaiból az is világossá válik, hogy a fiatal fejedelem időről időre „továbbadományozta” a már korábban eladományozott birtokot, máskor pedig az ország megváltozott határai miatt kerültek idegen kezébe a földbirtokok és a házak. Így perecseni Dévai György amiatt tiltakozott, hogy Lónyay István felesége, Báthory Katalin az ő Kraszna vár-

²¹¹ 1609. március 7. birtokadomány, Somlyó-Malom utca, Perecsen, Badacson (Kraszna vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 75–77.

²¹² 1608. november 14. birtokadomány, Toldalag; Bala (Torda vm.). ErdKirKv DVD 8. k. 152b–153.; Rákóczi Zsigmondtól is kapott 1607. július 9-én.

²¹³ 1609. május 6. birtokadomány, [Maros]gese (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 215.

²¹⁴ 1612. június 23. Ecseg Orbán – aulæ nostræ familiaris – teljes és egész possessio NagyDebrek. Belső-Szolnok megyében. Közli Torma Károly. Okiratok Erdély történetéhez a XVII-ik század elején [1596–1717.] 3. = *Történelmi Tár* 1885., (257–334.) 309–310.

²¹⁵ 1610. KvSzám 12b/VII. 472.

²¹⁶ Thököly Sebestyén és Dóczy Zsuzsa fia Miklós sz. 1587–1617. április 22-én; familiáris. Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. In: Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum, 2003. (továbbiakban: Nagy Iván) XI. k.

²¹⁷ Sulyok István fia, Balázs családi jegyzék szerint Báthory fejedelem főszolgája, utód nélkül halt meg Gyulaféhérvárott és a collégium mellett az ó-templom alá temették. Nagy Iván X. k.

²¹⁸ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 112.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 241, 334, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 207, 273, 476.

²¹⁹ 1608. KvSzám 12a/XXV. 109.; 1609. KvSzám 12b/IV. 334.

²²⁰ Trócsányi 1980., 27.

²²¹ 1609. KvSzám 12b/IV. 367.; 1610. KvSzám 12b/VII. 209.; Zoványi részbirtokot 1611. november 12-én Kapy halála miatt adományozta tovább (Keresztszeghi Péternek). Zoványi részbirtok. Közli Incze Károly. = *Századok* 1888., 675–676.

²²² Kapy Miklós belső kamarás 1609-ben, birtokadomány: Hagymás; Lápos (Közép-Szolnok vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 52–53., valamint Nagy Iván VI. k.

megyei ősi részbirtokait megszerezte magának a fejedelemtől.²²³ Palaticz János pedig azért, mert családi birtokai a kassai kamara révén Erdély Habsburg uralma idején másokhoz került.²²⁴ Kereki Ferenc asztalnokot²²⁵ 1610 februárjában már a familiárisok között találjuk, amikor jezerői Horváth Jakabbal együtt tiltakozott Zaránd vármegyei jószáguk eladományozása miatt.²²⁶ Ezt a fejedelem előzőleg nekik adta, de aztán új adományként Csiszár Miklósnak, Fehér vármegye alispánjának adományozta. Thúry Andrásról pedig tudjuk, hogy 1610. április 24-én egy olyan telket eszközölt ki a fejedelemtől Borbándon (Fehér vm.), melyet Tót-váradgyay Izsák örökjogon vásárolt meg Kiskarády Miklóstól.²²⁷

A fiscalis directorok egyik nem egészen törvényes mellékjövedelem-szerzési lehetőségéről tanúskodik dátosi Bodó Ambrus trombitás és familiáris²²⁸ esete, aki Szalay Tamás kincstári jogügyigazgatóval kötött egyezséget dátosi, lekencei (Torda vm.) és [oláh]sályi (Küküllő vm.) birtokainak visszaszerzéséről,²²⁹ neki ígérve dátosi portiójának felét.

A forrásokból részletes képet kapunk a vásárlás útján szerzett birtokokról is, a tudatos birtoképítés fejedelemségekori gyakorlatáról. Bogdáni Ferenc kamarás a jegyzőkönyvek szerint 1609-ben kéméndi Várady János gyulafehérvári udvarbíró-tól 450 magyar forintért vett meg magyarországi, Szabolcs vármegyei birtokrészeket.²³⁰ A Sarmasághi Zsigmonddal történt nagyon érdekes csere és zálogosítás²³¹

²²³ 1610. február 13. Perecsen, Somlyó, Cseh, Újlak, Györgytelek, Szodoró, Endréd, Hidvég, Malade, Badacson, Szécs, Gyulakuta (elpusztult település Somlyóújlaktól É-ra) (Kraszna vm.) MOL F 2 Prot. II. 306.

²²⁴ Felső-Mézes, Alsó-Mézes és Pontosfalva (Bihar vm., Belényes vidék) MOL F2 Prot. II. 288.

²²⁵ 1608. KvSzám 12a/XVIII. 112.; KvSzám 12a/XXV. 110.; 1609. KvSzám 12b/IV. 195, 240, 334, 368.; 1610. KvSzám 12b/VII. 204, 269, 472, 511.

²²⁶ MOL F2 Prot. II. 306.

²²⁷ MOL F2 Prot. II. 310.

²²⁸ A számadáskönyvekben csak Trombitás Ambrusként említették. 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.

²²⁹ 1608. november 23. MOL F 2 Prot. II. 205.

²³⁰ MOL F2 Prot. II. 256–259.

²³¹ Bogdán Ferenc cseréje Sarmasághi Zsigmonddal, amiben talán a rokonság is szerepet kaphatott, hiszen Sarmasághi István lánya volt Bogdáni Ferenc felesége. (1609 ErdKirKv DVD 9. k. 425–427.) Bogdáni birtokai: Koródszentmárton, Kisszölös, Szénaverős, Fületelke, Vámosudvarhely (Küküllő vm.), Vaja és Csóka Marosszékből, Ucsa és Korb Fogarasföldén (Fehér vm.). Sarmasághi az alábbiakat cseréli el vele: az apai részbirtokait Kövesden, az ott lévő nemesi udvarházát, Sarmasághi mezővárosban levő portióját a malommal, 2 telket (egyik atyai, másik zálogjogon) Szopor és Sziget malomhelyeit. Továbbá elcserélésre kerül, két De[r]sida malomhelye, Kiskoron (Kiskorond – valószínűleg a 17. század végén elpusztult település), DédRemete, a Mayasdi malomhely, Szarvad, az egész gyírokutai possessio, részben atyai jogon, részben zálogjogon (Közép-Szolnok vm.), Kraszna vármegyében Gurzófalva teljes possessiója, Récse (atyai ágon) nemesi udvarháza, ezek egy részét Sarmasághi Gábortól Füzi Borbála ezüstművel váltotta vissza, feleségének mindezt le kellett tennie 400 forintot. MOL F 2 Prot. IV. 39–40. 1610.

révén képet kapunk arról, hogy mennyi mindent tudhatott magáénak Bogdáni és családja Küküllő és Fehér megyékben 1612-ben, amikor is ottani birtokaikat krasznai és közép-szolnoki birtokokra cserélték. Dévai György mintegy 6000 forint értékben kötötte le birtokait ingóságok fejében jegyesének.²³² Bay Zsigmond 1613-ban 800 forintért adta el a Petresan nevű possessiót algyógyi Kornis Jánosnak.²³³ Török János lovászmester Horváth Jakab lovászmestertől és Kereky Ferenc familiáristól 600 forintért vett birtokokat.²³⁴ Esterházy Pál familiáris és cubicularius 1610-ben adta el Fogaras vidékén lévő faluját.²³⁵

A familiárisok közül Dévai György, Újnémethy Gáspár, Bogdáni Ferenc, Stépán János, Kemecsei László, Egri János, Belényessy György, Csehi András azok, akik Báthory Gábor uralkodása idején nagyon gyakran felbukkantak a kolozsvári forrásokban, ők a benntartózkodások 75%-ában ott voltak az udvartarással a városban.

A familiárisok egy része Bethlen udvarában szolgált tovább, közülük jó néhány – főleg Bethlen uralkodása első éveiben – játszott kisebb-nagyobb, olykor meghatározó szerepet az udvarban: Rhédey Pál,²³⁶ Vajda István,²³⁷ Bogdányi Gál,²³⁸ Csehi András,²³⁹ Gálffy János,²⁴⁰ Ecsedi Orbán,²⁴¹ Belényessy György,²⁴² Kerszeghi Péter,²⁴³ Mohácsi István,²⁴⁴ Sulyok Balázs²⁴⁵ és Horváth Kristóf,²⁴⁶ valamint Horváth Lázár.

²³² MOL F2 Prot. II. 326–327

²³³ MOL F 2 Prot. IV. 278.

²³⁴ 1613. augusztus 27. Consensus Török János lovászmester, Horvát Jakab, Kereky Ferenc familiáris, Zklopa, Niago, Ruda, Vaialonga teljes possessiók. MOL F 2 Prot. IV. 84–87.

²³⁵ 1610. július 12. bűni Bethlen Farkasnak Fogaras vidékén Dézsán nevű falut 1100 forintért adta el Esterházy, 1065 forintot Bethlen már kifizetett, a többi ekkor adta át a káptalan előtt. MOL F 2 Prot. IV. 18.

²³⁶ KvSzám 13a/XVIII. 111.; 13b/VIII. 125–144.

²³⁷ KvSzám 13a/XVIII. 113.; 13b/VIII. 125–144, 197.

²³⁸ KvSzám 13a/XVIII. 114.

²³⁹ KvSzám 13b/VIII. 125–144.

²⁴⁰ KvSzám 13a/XVIII. 118.

²⁴¹ KvSzám 13ab/VIII. 201.

²⁴² KvSzám 13a/XVIII. 118.

²⁴³ KvSzám 13a/XVIII. 120.

²⁴⁴ KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1628. május 3. Dévai Nagy Pál, limbai Mohácsi István MOL F 2 VI. 120.

²⁴⁵ KvSzám 13a/XVIII. 125.

²⁴⁶ KvSzám 13b/VIII. 113.

KARRIER-LEHETŐSÉGEK

Milyen karrier lehetőségek álltak a familiárisok előtt, akár udvarban? Előrelépés volt számukra, ha felelős tisztségeket, posta-, konyha-, lovász- vagy akár udvar-mesterséget nyertek el, és ezen fontos bizalmi tisztségek által az udvartartás vezetőivé válhattak. A hevesi-borsodi középneemesi család sarja, Csehi András fejedelmi főasztalnok, familiáris,²⁴⁷ később pedig fejedelmi familiáris, kislelődi prefektus lett. Szilágyi Miklós a Báthory-udvarban lett lovászmester. Kerszeghi Péter pedig tasanádi tisztartó lett, még Báthory fejedelemsége idején, majd Bethlen Gábor újra neki adta ezt a tiszteletet.²⁴⁸ Az udvari familiárisi státusz azonban más lehetőségeket is kínált a fejedelmi udvarban tartózkodók számára, mint például azt a kapcsolattrendszert, mely biztosította a fejedelem elé jutást vagy az atyafiság bevitelét az udvarba. Ez utóbbit jól szemlélteti Bogdáni Ferenc és testvérei, Palaticz János és testvérei, vagy a Stépán testvérek esete. Ők egymás után kerültek be az udvari iskolába, majd váltak udvari familiárisokká. Rhédey Pál 1618–1620-ban kincstartó, majd főkomornok lett.²⁴⁹ Rhédey és Csehi már Bethlen Gábor fejedelemsége idején töltötte be pályafutása magasabb tisztségeit. Báthory Gábor udvarában többen is feltűntek rokonsága udvartartásából, így örökölte meg például szülei szakácsát, Szakács Jánost.²⁵⁰ A kolozsvári számadáskönyvek Czeglédi János ecsedi pap gyakori udvari látogatásairól is tanúskodnak: ezek szerint Báthory ragaszkodott bizonyos általa már ismert személyekhez. Az udvarában lévő familiárisok jó része partiumi kis- és középneemesi családból származott, akik Báthory Gábor idejében az udvarában éltek, uralkodása vége felé pedig már a korábban udvari ifjúként mellette szolgálók is bekerültek familiárisai közé. Úgy tűnik, Báthory sokkal több familiárist tartott, mint elődei, és a birtokadományokkal, melyek nagyobb részét Erdély vármegyéiben osztotta ki, sikeresen magához is kötötte őket, még akkor is, ha nem örökbirtokként jártak ezek az adományok. Főrangú családok fiai is jelentős számban fordultak meg familiárisai között.

²⁴⁷ „Nos Gabriel Dei gratia princeps Transylvaniae partium Regni Hungariae dominus et siculorum comes. Imreffy János sógorunk és fő tanácsunk által ez elmúlt napokban találtuk meg az mi hívnket és főasztalnakunkat az vitézlő Chehy Andrást. Mivelhogy követeinket az hatalmas győzhetlen török császár portájára készítetvén az követeknek az mostani felvetett adót az országh gonosz hírek és hadak miatt be nem szolgáltatathván, adott Chehy András követeinknek elbocsátására ezer aranyat, ezer tallért. Mi is penig erre ígérvén magunkat ezbeli országunk szükségére adott summáját mennél hamarabb lehet, contentáljuk érette. Datum ex Vincz ultima mensis Junii Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo. Gabriel princeps mpa.” MOL F 15. Prot. 17. 45^v.

²⁴⁸ EOE VI. 402.

²⁴⁹ Trócsányi 1980., 321.

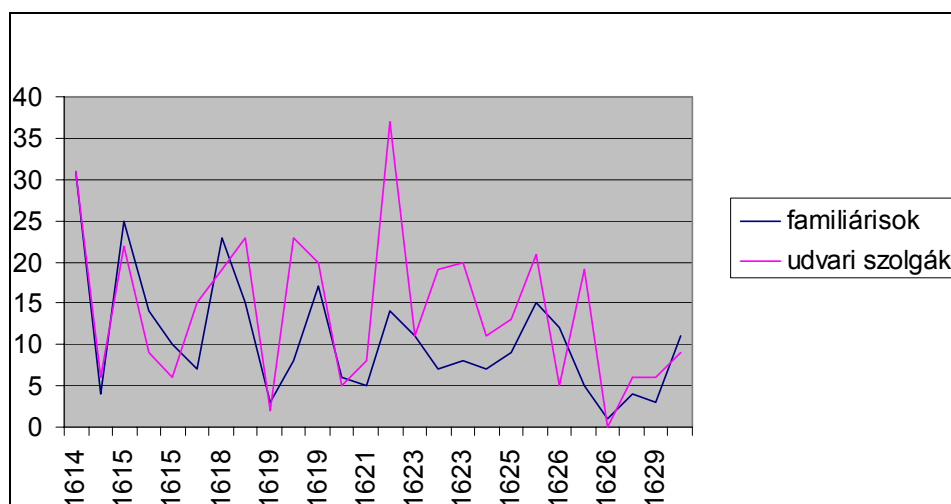
²⁵⁰ 1608. április 29. Báthory Gábor fejedelem szakácsának, somlyói Zakách Jánosnak, minthogy már szüleit is hűséggel szolgálta, nemességet és címert adományoz. Ugyanakkor az összes tulajdonában levő házat, szőlővel, allódiummal és veteményessel együtt, mentesíti minden adó és szolgáltatás terhe alól. MOL F 2 Prot. II. 272–275.

BETHLEN FAMILIÁRISAI (1613–1619)

Bethlen Gábor udvarának története a familiárisok vonatkozásában három időszakra bontható: az 1619-et megelőző évek, az 1619–1625 közöttiek, majd pedig az 1626 utáni évekre. Ez a felosztás a familiárisok számának alakulásán és az udvartartás változásain alapszik, de a fejedelem pályájának egyes szakaszai is kapcsolódnak az évkörökhöz.

Bethlen köztudottan igen nehéz helyzetben került a fejedelmi székbe, rövid idő állt rendelkezésre udvara létrehozásához, ezért különösen nagy szüksége volt az udvari életben jártas főember szolgálókra. Báthory Gábor familiárisainak nagyobb része már akkor az udvarban tartózkodott, amikor Bethlen tanácsúr és udvari főkapitány lett. Közülük többeket Bethlen udvarában is ott találunk. Kimutatható – különösen Bethlen uralkodása első felében –, hogy a két udvar között egyfajta személyi folytonosság létezett, az udvar vezető tisztségviselői változtak ugyan, de a familiárisok nagyrészt ugyanazok maradtak. Bethlen azzal is megszilárdította pozícióikat, hogy elődje adományait megerősítette, ezáltal biztosította a megélhetésüket, és természetesen egyben le is kötelezte őket.

*Bethlen Gábor familiárisainak és udvari szolgálóinak száma
1614–1629 között*



Az első időszakot a már említett folytonosság jellemezte: Báthory Gábor egykori familiárisai szinte többségben voltak az udvarban. Gyakorlatilag az 1620-as évek elejéig meg is maradt ez a „mag”, melyet a következő személyek alkottak: Hor-

váth Lázár,²⁵¹ Vajda István,²⁵² Bogdáni Gál és testvérei,²⁵³ Gémes Ferenc,²⁵⁴ Stépán János,²⁵⁵ Ecsedi Orbán,²⁵⁶ Mohácsi István,²⁵⁷ Gálffy János,²⁵⁸ Belényessy György,²⁵⁹ Kassay Márton, Csehy András.²⁶⁰ 1614 májusában ők valamennyien tagjai voltak a Kolozsváron tartózkodó udvartartásnak.²⁶¹ Mellettük ott találjuk még Székely Boldizsárt és Bercsényi Imrét²⁶² is, aki talán udvarló lehetett Bá-

²⁵¹ 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 90.

²⁵² 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 125.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 197.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 78.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 114.

²⁵³ Biharban kaptak birtokot. Lásd az előző alfejezetben. 1614. május. KvSzám 13a/XVIII.

²⁵⁴ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 123.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.

²⁵⁵ Lásd az előző alfejezetben; 1614. május. KvSzám 13a/XVIII.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 72.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 114.

²⁵⁶ 1614 Ecsiegh Orbán udvari familiáris, birtokadomány, Debreghe (Belső-Szolnok vm. Szamosújvári uradalom) ErdKirKv DVD 10. k. 233–234.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 120.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112.; 1615. december 3. KvSzám 13b/VIII. 201.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 73.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 110.

²⁵⁷ 1614. birtokzálogosítás (Fehér vm. Fogarasföld) ErdKirKv DVD 10. k. 170.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 115.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 72.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 76.; 1624. június 15. KvSzám 16/XXI. 50.

²⁵⁸ 1617. Istvánházi Gálffy János udvari familiáris, birtok: Felsőszombatfalva (Fehér vm., Fogarasföld) ErdKirKv DVD 12. k. 51b.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 122.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 80.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 110.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 54.

²⁵⁹ 1614. birtokadomány, udvari familiáris, Jás (Fehér vm., Fogarasföld) ErdKirKv DVD 10. k. 157.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.; 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 68.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 109.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 108.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1619. március 17. KvSzám 15a/XI. 21.; 1622. május 2. KvSzám 15b/XXII. 47.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 91.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 96.

²⁶⁰ 1614 Chehy András udvari familiáris, Dely Farkas, Bély Pál, birtokzálogosítás Batos possessio, Gelech praedium (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 141–142.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 80.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 109.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 108.

²⁶¹ 1614. május. KvSzám 13a/XVIII.

²⁶² 1622 birtokzálogosítás, ErdKirKv DVD 13. k. 14b.; KvSzám 12a/XXV. 111. talán azonos udvarló ifjúval 1608-ban Báthory Gábor udvarában; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 112.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 196.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137., 1625-ben mint a Budára küldött követség tagjaként említik. TMÁO I. 433.

thory Gábor udvarában, valamint Rhédey Pált és Huszár Istvánt.²⁶³ Sulyok Balázs²⁶⁴ most is a főrendűeket „képviselte” közöttük.

Mint már említettük, birtokot Ecsedi Orbán Belső-Szolnokban, Mohácsi István, Gálffy János és a Csanád megyei gyökerekkel rendelkező Belényessy György Fogarasföldön, a magyarországi gyökerekkel is rendelkező Csehi András pedig Kolozs vármegyében kapott. Az adományok a többnyire partiumi családokat túlnyomórészt a fejedelemség belső területeihez kötötték. Közülük Belényessy György meg tudta tartani a korábbi adományát,²⁶⁵ Horváth Lázár²⁶⁶ és Rhédey Pál újabb birtokokat szerzett, vásárlás útján is.²⁶⁷

A familiárisok közé tartoztak még: Suky Benedek,²⁶⁸ Székely Boldizsár,²⁶⁹ illetve Fonódi János familiáris, szállásosztó, aki eljárta a fejedelem nevében Hunyad megyei ügyekben is, de a székelyek összeírásában is részt vett, ami nem lehetett véletlen, hiszen 1608-ban Bethlen titkáráként működött.²⁷⁰

²⁶³ 1614. május. KvSzám 13a/XVIII.

²⁶⁴ 1614. Lekcei Sulyok Balázs udvari familiáris, birtokzálogosítás, Thordavilma (Belső-Szolnok vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 252–253.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.

²⁶⁵ 1617. július 11. Jas possessiót (Fogaras földjén) feleségére, Egri Annára hagyta. MOL F 2 Prot. V. 146.

²⁶⁶ Petrovinai Horváth Lázár, MOL F 15. Prot. XVII. 59r.; 1610. szeptember 5. Horváth Lázár familiáris zálogosítás Doboka possessio nemesi udvarház és tartozékaival (előtte Dobokay Jánosé volt) Gellyén Imrének 150 ft-on. MOL F 15. Prot. XVII. 59–60.; 1610. augusztus 11. zabosztás: „Horuát Lázárnak metr. 3”. KvSzám 12b/VII. 513.; „25 Julii 1614 Horvát Lázár érkezvén Constantinápolból [...]” KvSzám 13a/XVIII. 149.; 1618. április 20. 1618-ban Petrósz (Bihar vm, Belényesi kerület) egész birtokát cserélte el Barcsay Sándor feleségével, Palaticz Annával annak öröklés révén megszerzett ősbirtokaival, melyek a következők: Nagyfalu, Zovány, Magyarvalkó, Oláhvalkó, Bagolyfalva, Alsó és Felső-Perjés, Rézalja (Kraszna vm.), Szödeme-ter (Közép-Szolnok vm.) Szék (Meszes vidék). Biztosítékpénz 1300 ft, ha egymást nem tudják megvédelmezni, különösen a fiscussal szemben. MOL F 2 Prot. V. 183.; 1624. február Barcsay Sándor Horváth Lázárnak inscribált birtok. TT 1894., 623.

²⁶⁷ 1619. május 27. Rhédey Pál ekkor cubicularius, felesége Bánffy Zsuzsanna. MOL F 2 Prot III. 157–160.

²⁶⁸ Suky Benedek Bethlen Gábor udvarnoka Nagy Iván X. k.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 115.; 1622. május 2. KvSzám 15b/XXII. 48.

²⁶⁹ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII.

²⁷⁰ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 122.; 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100. szállásosztó; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 76.

1608-ban váradi Fonódy János Bethlen Gábor familiárisa, titkára, Várad-Lencsés; Püspöki (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 50b–51.; MOL F 2 Prot. III. 40.; 1614-ben pedig Csík-, Gergyó- és Kászonszék összeírását végezték el. 1614. február 17. és 23. között fejedelmi biztosok: Fonódi János, vacsárcsi Fejér Máté, kászoni Gergely deák. Demény Lajos: XVII. századi történelmünk kiaknázatlan forrásai a székely katonai összeírások. = *Levéltári Közlemények* (66. évf.) 1995/1–2. sz., (53–65.) 57.

Ugyancsak a Partiumban volt birtokos a Bethlen Gábor fejedelemsége elején hozzájuk csatlakozott Dengheleghi Miklós,²⁷¹ a később nemesített Debreceni András,²⁷² Szarvadi János,²⁷³ Spáczay Gáspár²⁷⁴ és Géczi György²⁷⁵ is. Kóródi László²⁷⁶ és Tholdi György²⁷⁷ bihariak voltak, és a neve alapján vélhetően román származású Krajnik János²⁷⁸ is. Biharban kapott birtokot Pataki Gás-

²⁷¹ Denghelengi Miklós 1598-ban Partiumban, Szabolcs megyében 33 házat birtokolt, Szatmár megyében 57-et. Dengheleghi Mihálynak atyafia lehet. Pozsony megyében is van ilyen nevű birtokos család. Dávid 2001., (298) 393, 425.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 137.

²⁷² 1625 debreceni Debreczeni András udvari familiáris, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 15. k. 22.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 120.

²⁷³ A Szarvadiak peleszarvadi Közép-Szolnok megyebeliek. Nagy Iván X. k.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 123.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 209.

²⁷⁴ A Spáczayak összeházasodtak a Tekéssel is, ill. a szigeti Bartos/Szigeti családdal is.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 209.; 1625-es egyezmény Spáczay Gáspár özvegye, Lázár Anna és Nagymihályi László és Pál között 200 arany kifizetéséről. TT 1898., 356.; 1629. május 17. Spáczay Gáspár özvegye, valamint Losonczy Bánffy Zsigmond és felesége kiegyezése Borsa faluról (Doboka vagy Máramaros megyében). TT 1898., 532.

²⁷⁵ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 196.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1628. június 12. Ablanczkúrti és farnasi Géczy György a Géczi János unokaöccse volt (testvére Farkas fiának, Ferencnek a fia), aki Zsáka várát a fejedelemnek engedte át egyezséggel Farnasért, 1624-ben Oláhfenesbe iktattatott. Ennek közelében van a Géczi vár. Neje volt Berchényi Zsuzsánna. Szádeczky-Kardoss Lajos: Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz 1619–1629. = *Történelmi Tár* 1915., 117–118.

²⁷⁶ Kóródi László belényesi származású, Biharban volt birtoka.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 115.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 196.; 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 74.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 112.

²⁷⁷ Tholdi György Bihar vármegyei család: apjának Tholdi Istvánnak Esztáron, Kisürögdön, Nagyszalontán, Oláhszentmiklóson voltak birtokai. (Dávid 2001., 155.); 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 120.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVII. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 114.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 180.

²⁷⁸ Krajnik János Báthory szolgálatába szegődött, talán bihari család; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 73.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111. Krajnik János Báthory Anna szertőjeként szerepel, gyermeke is született tőle, Nagy Éliás 56 éves tanú vallomása szerint. Kiss 1998. 111.

„1615 8 Julii Keserüi Dajka János Eodem Az Urunk papját hozták vissza Fejérvárról Váradra ment, hogy onnat beköltözik az Urunk ömagysága lovain, hat lovon hoztak ide. Az Urunk kocsissinak kettőnek Rác Mihály is az Urunk lovas legénnye velük volt másod magával bíró uram akarattyából attam: 5 font pecsenyét f – d 10, tíz cipó f – d 10, 3 ejtel bor 6 pénzest f – d 18, az praedikátornak Flistich Péter gazdálkodott Craynik János külte Urunk mellé az praedikátorral kicsiny, attam azoknak is bíró uram akarattyából.

Eodem Urunk papjának és velle való katonáknak flöstökömre attam egy fertály bárány húst f – d 8, 4 font pecsenyét, 10 cipót f – d 18, 4 ejtel bort 6 pénzest f – d 24.” KvSzám 13b/V. 63–64.

pár²⁷⁹ is. A fejedelemasszony atyafiságából származó Károlyi István²⁸⁰ pedig Szatmár vármegyei volt, csakúgy mint Csomaközi László.²⁸¹ A zarándi származású Turzay László szűkebb pátriájában, Zaránd megyében kapott birtokot.²⁸² Tholdi Györgyről tudjuk, hogy végig Bethlen egyik kedvelt familiárisa volt, valószínűleg rokona is. Toldi 1618-ban Boroskrakkóban udvarházat cserélt Bethlen Istvánnal, Bethlennek száz forintot kellett ráfizetnie.²⁸³ Károlyi Zsuzsanna végrendeletében Tholdira és feleségére hagyta „Enyedet két falujával, Felenyeddal és Miriszlóval”.²⁸⁴

A pleskuczai Turzay László pedig magszakadás miatt kötött egyezség alapján szerzett Alsófarkadinban és Kragvicsban [Kragvisa] 17 házhelyet, egy nemesi kúriát pedig menyasszonya (Farkadin Eufrozina vagy Fruzsina) Naláczy atyafiságától.²⁸⁵

²⁷⁹ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 90.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.; Török követek gazdája. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1623 románpatoki Pataki Gáspár udvari familiáris, birtokadomány, Pokolest (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 10. k. 349–350.; 1623. június 12. Amikor a fejedelem egy sürgős ügy elintézésével bízta meg, és ezért nem tudott ott lenni a birtokba iktatáson (Pokolest, Bihar vm.), akkor a belényesi kerületben birtokos Gálffy György jenői kapitányt hatalmazta meg, hogy őt a beiktatáson teljhatalommal képviselje. MOL F 2 Prot. V. 486.

²⁸⁰ Partiumi Károlyi István szolgálinak... – Károlyi Zsuzsanna rokona. 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112.;

1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100. Károlyi Mihály özvegye Bereg megyében az 1598-as összeíráskor 23 házat birtokolt Nagymuzsalyban, a Szabolcs megyei Gemzsén 16 házat, Szatmár vármegyében 672-öt. Összesen 689 ház szerepelt az összeírásokban. Dávid 2001., 110, 396, 429–430, 651.

²⁸¹ Csomaközi László Szatmár vármegyei család, Nagy Iván III. k.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 11.; A Csomaközieknél, közülük Andrásnak, 68 házuk volt Szabolcsban és Szatmárban. (Beszterecz, Geszteréd, Ibrony, Kisléta, Levelek, Pöcspetri, Tét, Nagyfalú, stb.) Dávid 2001., 392, 424.

²⁸² 1613 Thurzay de Bayczen László, György udvari familiárisok – birtokadomány: Kisdészni, Zamard[!] – Zaránd, Ztranose, Baicza (Boica) egész és teljes possessiók; Pleskucza részbirtok (Zaránd vm.) ErdKirKv DVD 10. k. 45.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 118.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 71.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 76.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 80.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 114.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.

²⁸³ 1618. július 2. Több helyről hívtak ácsokat és kőműveseket, hogy felmérjék az udvarházakat: Végh Lőrincet Kolozsvárról, Kőműves Mihályt Medgyesről, Ács Mártont Szebenből és Molnár Tamást Besztercéről. A szerződéskötés szerint a pénz összege 1000 forint volt, a mesteremberek szerint további feladatokat kellett Bethlen Istvánnak elvégeztetnie. MOL F 2 Prot. III. 21–24.

²⁸⁴ 1622. május 8. Károlyi Zsuzsanna végrendelete, jelen vannak Milotai Nyilas István, Keserői Dajka János, Kákoni István, Gáspár János. Radvánszky 1879., II. k. 244.

²⁸⁵ MOL F2 Prot. V. 139–143.

Csehi András familiáris karrierjét már Báthory Gábor kapcsán is megemlíttük. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy fennmaradt végrendelete alapján, valamint más források bevonásával rekonstruálni lehet életútját. Ősjöszága volt (Eger)Csehiben, Kisbátorban (ma Bátor), Arlóban, Monosbélben, Szűcsiben,²⁸⁶ ezeket végrendeletben a legközelebbi vérrokonaira hagyta: a Kassa melletti Szakolyban lakó húgára, Czeczey Jánosnéra és Bély Pálra, valamint a Füleken katonáskodó unokaöccsére. Csehi a 15 éves háború alatt, illetve majd azt követően kerülhetett a Báthoryak szolgálatába, ezért meg is kapta a közép-szolnoki Kisfaludot (Érkisfalú).²⁸⁷ A későbbiekben megemlékezett az ecsedi házáról, ami arról tanúskodik, hogy talán Báthory István fogadta szolgálatába, és innen kerülhetett be a fejedelemségbe, Báthory Gábor kíséretében. 1608 nyarán udvari ifjúként már ott volt Báthory Gáborral az udvarban, és végig tagja volt az udvartartásának, 1610-ben már főasztalnok.²⁸⁸ Bethlen Gábor uralkodása elején megerősítette Kisfalud birtok donációját.²⁸⁹ A végrendeletben ezt is atyafiára Dely Farkasra hagyta.²⁹⁰ Csehi András Bátos Kolozs vármegyei mezővárost szintén 1614 óta bírta zálogjogon.²⁹¹ 1615-ben az ősi birtokait (Arlót, valamint kis- és nagybátori részbirtokait) elzálogosította rokonának, Bély Pálnak.²⁹² 1616 februárjában fontos levelet vitt a nádornak.²⁹³ 1618-ban minden bizonnyal már betegskedett, hiszen ekkor, a végrendelete írása előtt két nappal egy bizonyoságlevél is

²⁸⁶ Borsod és Heves megyei falvak. Tüdös Kinga: *Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660*. Marosvásárhely, 2008., 74. (A továbbiakban: Tüdös 2008.), MOL F 2 Prot III. 113.

²⁸⁷ 1608 csehi Chehi András udvari familiáris, birtokadomány: Kisfalud (Közép-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 8. k. 154–154b.

²⁸⁸ MOL F 15 Prot. XVII. 115^v.

²⁸⁹ 1614. Chehy András, birtokadomány: Kisfalud (Közép-Szolnok vm.), ErdKirKv DVD 10. k. 103.; átíratja a Kolozsmonostori Konventben is: MOL F 15 Prot 17. 115^{t-v}.

²⁹⁰ Tüdös 2008., 74.; 1618. december 4. MOL F 2 Prot. V. 278–279.

²⁹¹ 1614. Chehy András udvari familiáris, Dely Farkas, Bély Pál, birtokzálogosítás, Bátos; Gelech praedium (Kolozs vm.), ErdKirKv DVD 10. k. 141–142., átíratja a Kolozsmonostori Konventben is. MOL F 15 Prot 17. 114^{t-v}.

²⁹² Arló (Borsod vm.) falu teljes birtokára, Kis- és Nagybátorban levő részbirtokokra 1615. május 14-én 1000 aranyforintért zálogosította el Bély Pálnak (Monosbél), testvérének. MOL F 2 Prot. V. 57–58.

²⁹³ Bethlen Gábor levele Daróczihoz 1616. február 4-én: „Azonképen ma nyolcad napja, hogy Csehy András által palatinus uramnak ő nagyságának hasonlatoson mindezeket tudtára adtuk, ugyan Kovacsóczy Istvántul küldöttük kegyelmednek az levelünket” – Jenő Lipppa stb. sorsa. Szilágyi 1879., 37.; Oborni Teréz Bethlen Gábor és a Nagyszombati szerződés (1615). = *Századok* 2011/4., 911., illetve 1616. február 10. Thurzó Bethlennek „Az Nagyságod böcsölötes követe és udvari főszolgája Chehy András uram tegnapi napon ideérkezvén, az Ngod levelét, mely Fejérvárból az elmúlt januarius havának huszonhatod napján emanaltatott, minekünk mai napon adá meg és az levélnek continentiája szerint az reá bízott követséget is megjelenté, melyeket elég bevségesen megértettünk.” EOE VII. 306.

készült betegségéről, melyet Dely Farkas, Csehi András atyafia kérésére állított ki a káptalan.²⁹⁴ Ezt követően azonban Bátos kapcsán találkozunk vele többször is: úgy tűnik, a végrendelet elkészültét követően át kellett engednie Péchi Simonnak ezt a birtokot.²⁹⁵ Ezenkívül két zárandi faluról ejtett még szót a végrendeletben, melyek teljesen az övéi lehettek, ezek a falvak: Miheleny (Mihalien) és Bucsesd. Az előbbi, mivel magtalan volt, a fejedelemre hagyta, a másikat Dely Farkasra. Később, 1623-ban épp ennek a falunak a bábolnai kúriához való „visszacsatolása” ellen, vagyis a fejedelmi foglalás ellen tiltakozott.²⁹⁶ Emellett 1618-ban Nyírlugoson volt egy portiója, Sárdon egy kúriája, valamint Gyulafehérváron egy háza.²⁹⁷ Ez utóbbiról tudjuk, hogy 1619-ben Zákán István nemesi udvarháza szomszédságában állt.²⁹⁸ Ecsedi házát Czeglédi János udvari prédikátorra hagyta.²⁹⁹

²⁹⁴ 1618. december 4-én Deli Farkas kérte a káptalant, állítson ki egy bizonyoságlevelet arról, hogy atyafia (frater *sui*), Csehi András nem tud a fejedelmi táblán megjelenni. A káptalan felkereste Csehi Andrást gyulafehérvári házában, ahol ágyban fekve, betegen találta, ennek bizonyoságául adták ki levelüket. MOL F 2 Prot. V. 278–279.; Végrendelet: 1618. december 6. MOL F 2 Prot. III. 112–118.

²⁹⁵ 1619. július 26. A kancellár kitaró és állhatatos kérésére a Báthory Gábortól kedvezményezett (5000 forintért) zálogba kapott Bátost a kancellár magának akarja megváltani 4000 forintért, Csehi András 1000 forintot elenged a kancellárnak. MOL F 2 Prot. III. 164–165.

1619. július 31. Csehi András bevallása, hogy a nála zálogban levő Bátos falut – 1000 forintot elengedve – 4000 forintért engedte át a kancellárnak, az összeget a káptalan előtt tetette le számára Péchi Simon, s ezt ő fel is vette. A pénzt Jankó Boldizsár és a nagyobb kancellária két másik íroka hozta oda a kancellár megbízásából. MOL F 2 Prot. V. 302.

1619. augusztus 10. Ellentmondás Bátos ügyében. Csehi András és testvérei, Bély Pál és Dely Farkas 1619. június 2-án tiltakoznak Gledén praedium és Bátos falu miatt. Csehi ekkor beteg volt, és a zálogösszeg felvételére való felszólítás nélkül (5000 ft) két kancelláriai deák, Sárossy György és Nádudvary Tamás részvételével királyi jogon magához váltotta Péchi Simon, Csehi András nyilvánvaló kárára és sérelmére, a kancellárt be is iktatták a birtokba. Június 8-án ellentmondott, a beiktatásról relatoria készült. Egri György fejedelemasszony udvarmestere, Tót János saját szolgálja volt jelen.

Június 16-án Csehi kiadni kérte a jelentőlevelet, de az előbb említettek ennek nem akartak helyt adni.

Június 16-án tiltakozott Péchi birtokba iktatása ellen.

Június 19-én Bölöny Gáspárt küldte hozzájuk Sárdra, hogy Balássi Ferenc és szövérdei Gáspár János előtt lépjenek egyezsége.

A fejedelem követe parancsot hozott, hogy a birtokot Péchinek adja, miközben Péchi el is foglalta magának. A sértettek tiltják az egyezséget: a fejedelmet az adományozástól és a zálogosítástól, Péchit pedig a birtokbavételtől. MOL F 2 Prot. IV. 319–324.

²⁹⁶ 1623. február 25. Csehi András tiltakozott az ellen, hogy öfelsége bábolnai kúriájához visszafoglalta Mihalien zárandi faluját, mivel öfelsége vissza sem akarja adni, és megegyezni sem akar. MOL F 2 Prot. V. 474. (A birtok átruházása Dely Farkasra 1623. január 6-án történt. ErdKirKv DVD 18. k. 77–78.)

²⁹⁷ Tüdös 2008., 76.

²⁹⁸ 1619. július 12. Háza szomszédságában volt Zákán István, most már Taraczközi Péter kúriája, a falon belül Gyulafehérváron. MOL F 2 Prot. V. 300.

²⁹⁹ Tüdös 2008., 77.

Számos ingóságot említett még a végrendeletben: ezüst és ón eszközöket, menteket, fegyverzetet, 12 szőnyeget, borokat hordószámra, melyek kedvezményezettjei a fentebb említettekén kívül: Kamuthi Farkas, Keserői Dajka János püspök és Milotai Nyilas István udvari lelkész voltak. A sárdi és a kisfaludi templomra is hagyott egy-egy szőnyeget. A testamentum végrehajtói a már előbb említett püspök, illetve udvari lelkész lettek. 1623-at követően már nem bukkant fel Csehi neve a forrásokban.

A következő nagyobb csoportot az erdélyi vármegyei nemesség képviselői jelentették Bethlen Gábor udvarában: Katonai István és Mihály,³⁰⁰ akik Torda vármegyeiek voltak, Thoroczkay László,³⁰¹ Décsei János³⁰² és Királyfalvi András.³⁰³ Királyfalvinak Szebenben volt háza, Vesződ, Szina, Sálfalva, Salyko, Bolya falvakban és Sárdon (Fehér vm.) volt részbirtoka, valamint Berecken zálogos részjósága testvérelével, Gáspárral együtt,³⁰⁴ 1622 után már nem találjuk említését.³⁰⁵ Kolozsban és Dobokában kapott birtokot Horváth Jakab,³⁰⁶ s a kolozsvári

³⁰⁰ 1614 szakácsi Katona István udvari familiáris, méhkeréki Nagy Márton udvari familiáris, birtokadomány, Pojnicza; Pirosfalva (Közép-Szolnok vm.); ErdKirKv DVD 10. k. 249–250., Katonai István – 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 114.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 50.

Katonai Mihály – 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 114.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 197.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 51.

Katonai Mihály anyja, Vaday Sára, és Ferenc testvére nevében ellentmondott 1613. szeptember 29-én egy alvinci ház ügyében. MOL F 2 Port. IV. 278.

³⁰¹ Thoroczkay a torockószentgyörgyi Thoroczkayak közül való, a 1620-as években generosusként említik, vármegyei tisztsége, mint általában a Thoroczkayaknak, nem volt. TvmJkv I. 124. stb.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 113.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 121.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.

³⁰² A Décsei család Torda vm.-ben birtokos; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 123.

³⁰³ A Királyfalvi család birtokos volt Torda vármegyében, az egyik jegyző Királyfalvi Péter volt. TvmJkv 60, 117, 129. stb.; Királyfalvi András apja, János, az ítélőmesteri tisztséget is betöltötte. Horn Ildikó: *Hit és hatalom. Az erdélyi unitárius nemesség a 16. században*. Bp., 2009., 274. (A továbbiakban: Horn 2009.) 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 80.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 112.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 109.; 1614 május 15. Királyfalvi András és testvére Gáspár eladta Vicey Máténak a sárdi portiójukat 150 forintért. MOL F 15. Prot. XVII. 110^{f-v}; 1618. július 9. Földesy János a mezei lovasok hadnagya Királyfalvi Andrástól megvett nemesi házhelyét Ecsedi (Ecsegh) Orbán familiáris elfoglalta. MOL F 2 Prot. III. 24.

³⁰⁴ Horn 2009., 274.; 1619. május 20. 1616-ban Lippa vára alatt adott el egy jobbágyot, Juan Stoyát, váradgyai Aytoni Jakab deáknak. MOL F 2 Prot. III. 143–144.

³⁰⁵ 1622. április 25-én bevallást tesz. MOL F 2 Prot. VI. 36^f.

³⁰⁶ 1614. Horváth Jakab udvari familiáris, Kolozsvár, birtokadomány, Nagyida (Kolozs vm.), Zentpéter (Doboka vm.); ErdKirKv DVD 10. k. 203.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 77.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 43.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 100.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 86.

származású Bornemissza Tamás.³⁰⁷ Kolozsban volt birtokos Vitéz László,³⁰⁸ Küküllő és Fehér vármegyében Radák István,³⁰⁹ Fehérben pedig Forró Pál,³¹⁰ valamint Körösy István.³¹¹ Hunyadi származású volt: Kenderesi György,³¹² Osztrogh István kamarás.³¹³ Itt kapott birtokot Kornis Mihály³¹⁴ és Raduly László.³¹⁵

³⁰⁷ Kolozsvári származású, Kolozs megyében kap birtokot; 1614. április 11. Bornemissza Tamás familiáris 40 forintért vesz Hatvani István kolozsvári polgár és egregiustól teljes és egész portiót. Kozárvár (Belső-Szolnok vm.). MOL F 15. Prot. XVII. 103.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 197.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 138.; 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 112.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 78.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 109.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 107.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XII. 104.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 103.

³⁰⁸ 1615. december 3. KvSzám 13b/VIII. 201.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 52.; 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 114.; 1630: „generosa domina Sophia Karoly, primum quidem g. quondam Sebastiani Tarnoczy de Zagor pie memorie relicta vidua, nunc vero egr. Ladislai Vitez de Nemeskwrt consors”. MOL F 15. XXVII. 26^f.

³⁰⁹ 1625 Radák de Benie István, birtokadomány: [Magyar]Bénye; Szépmező (Küküllő vm.) [Magyar]Ózd; [Magyar]herepe (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 15. k. 91–91b.; 1623-ban Radák István 2 házhelyét és egy nemesi kúriáját/udvarházát Dicsőszentmártonban szövérdi Gáspár János udvarmester hatalmaskodással erőszakkal foglalta el. 1625. május 23. MOL F 2 Prot. VI. 76^f.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 102.; 1623. november 1. KvSzám 16/III. 82.; 1626. augusztus 1. KvSzám 17b/VIII. 168.

³¹⁰ Háportoni Forró Pál udvari familiáris, magyarigeni Fodor Pál deák ErdKirKv DVD 15. k. 66b–68.; Forró Pál 1622-ben Abrudon levő kétkövű vizimalmát kötötte 160 forint értékben magyarigheni Fodor Pálnak, abrudbányai auricampsornak. 1622. január 25. MOL F 2 Prot. VI. 19–21.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 115.

³¹¹ 1619. Gönci Keőressy István fejedelmi familiáris, Béld; Magyarlapád; Solymos; Kozlár; Apahida (Fehér vm.), ErdKirKv DVD 2. k. 105b–106.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 77.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.

³¹² Kenderesi család Hunyadban kisnemes birtokos család. 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.

³¹³ 1617. Nagysztrói Oztrai István belső kamarás, birtokadomány, Birbó[Oláhgorbó] (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 12. k. 11b–12.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. december 1. KvSzám 13b/VIII. 193.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 71.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII.

³¹⁴ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 209.; 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 77.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.; 1625. Tótváradgyai Kornis Mihály ifj. Bethlen István kísérete, birtokadomány, Kiskalán-Alsókalán (Hunyad vm.), ErdKirKv DVD 14. k. 30.; 1629. Tótváradgyai Kornis Mihály, birtok átruházás: Pestereő (Zaránd vm.); ErdKirKv DVD 17. k. 99b–100.

³¹⁵ 1617. Raduly László udvari familiáris birtokadomány: Zentgyörgy (Hunyad vm.), ErdKirKv DVD 12. k. 24–27.; 1619-ben Raduly László familiáris ingó vagyonáról nyerünk képet, „egy lopásnak” köszönhetően, amikor is a saját házából/kúriájából egy 2 márka 19 nehezék súlyú nyaklánc tűnt el, valamint 13 gyűrű és még egy sor értéktárgy. MOL F 2 Prot. V. 304–307.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 67.; 1617. no-

Sükösd György dobokai és küküllői birtokokkal rendelkezett,³¹⁶ Nagy Márton és Miklós³¹⁷ Beszterce vidéken kaptak birtokot.³¹⁸

Korábban – és familiárisi pályafutásukkal egy időben is – katonai pályán érvényesültek Bethlen familiárisai közül: Kaly Pál és Paris Pál. Paris másképp Nagy Pál³¹⁹ román származású katona volt, többször említette őt Kemény János³²⁰ *Önéletírása*.

vember 3. KvSzám 14a/XVIII. 72.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 77.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 51.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 57.

³¹⁶ Kolozsvárott tartózkodott az udvarral. 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 75.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 180.; Doboka megyében voltak birtokai, 1628-ban Bethlen Gábor Sükösdtől küldte a magyar király követe, Kéry János elébe. Nagy Iván X. k.; 1630 teremi Swkeösd György, birtokadomány: Nagyteremi, Kisteremi, [Teremi]Újfalu; Vajdakuta, Kiscserged teljes és egész possessiók (Küküllő vm.), Héviz; Alsórakos; Datk; Bogát; Hidegkút; Mátéfalva; Ürmös; Ágostonfalva teljes és egész possessiók; Lukafalva és Lőrincfalva portiók (Fehér vm., Marossszék) ErdKirKv DVD 19. k. 122–122b.;

Végrendelete 1631-ben keletkezett, ebből kiderült, hogy bátyja, Báthory Gábor elleni vétség miatt Magyarországon bujdosott, ezért a birtokok egy része tőle, másik része Borsai Erzsébet-től, feleségétől jutott a kezére: Borsai, Válaszút, Poklostelke, Fejérd, Ugrócz Doboka vármegyében. Végrendeletben feleségén kívül szerepel Wesselényi Boldizsár, Bethlen Ferenc, valamint húga Petki Istvánné lánykaja, Kata is. Tüdös 2008., 104–105.

³¹⁷ 1614. Szakácsi Katona István udvari familiáris, méhkeréki Nagy Márton udvari familiáris, birtok: Pojnicza; Pirosfalva (Közép-Szolnok vm.), ErdKirKv DVD 10. k. 249–250.

³¹⁸ 1614. Nagy Márton, Miklós udvari familiárisok, birtok: Nagydemeter; Törpény (Beszterce-vidéke), ErdKirKv DVD 10. k. 169.; Nagy Márton. 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 100.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 96.; 1629. augusztus 3. KvSzám 18a/IV. 108.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 190.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 116.; Nagy Miklós. 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 116.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 110.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 104.

³¹⁹ 1619. Páris Pál udvari familiáris birtokadomány, Benedek (Fehér vm.), ErdKirKv DVD 12. k. 127–127b.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 110.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1619. március 17. KvSzám 15a/XI. 21.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 103.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 40.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 91.; 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 100.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 73.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 77.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 68.

³²⁰ „Az nevezett Basa Istvánnak árultatását és veszedelmére való factiót Basa Istvánnak inasa, Páris Pál detegálta volt, kiért jó ura is vala Bethlen Gábor...” – Kemény János *Önéletírása* 25.

„Ez udvarhoz adatásomnak is ... másik Páris Pál, ki is vitéz ember, udvari, tréfás, de fajtalan ember vala, ki felől oda hátrébb is van emlékezet. Ezeknek inspectiójok alá...” Kemény János *Önéletírása* 38.

„Az ide előbb nevezett Páris Pál is, ki mintegy comissariusok vala az oláh hadaknak, minthogy ugyan oláh fi is volt, egykorban az sáncból ellenkezni kijött német rajtereket többekkel együtt megnyomván, és szinte az sáncban béüdvén annak kapuján, annyéra ment, hogy kezébéli tollas botját behajtotta egy német után az sáncba, belől sűrűséggel állván s lövén az számtalan muskétás, annyi lövés között is békével eljűve.” Kemény János *Önéletírása* 47–48. [1623. évi hadjárat]

sában. Eszerint Basa István inasa volt, onnan került Bethlen közelébe és az udvarba. 1614-ben egy gyulafehérvári házat foglalt el hatalmaskodással.³²¹ 1617. június 19-én nemesítették meg bátyjával együtt,³²² majd 1619-ben kapott adományt Fehér megyében. Vitézül harcolt 1623-ban Bethlen felső-magyarországi hadjáratában is. Kaly Pál³²³ szintén katonai karriert követően – vagy mellett – lett a fejedelem familiárisa, 1614-ben kapott zálogjogon Fogarasföldön részbirtokokat. Kemény János is megemlékezett pozitív szerepéről Rákóczi György bejövetele idején.³²⁴

A székely származású familiárisok közül meg kell említenünk: az udvarhelyszéki Fiáth Jakabot,³²⁵ Gáspár Miklóst³²⁶ (akiről nem tudjuk biztosan, mikor lett familiáris), Basa Tamást³²⁷ és a székelyföldi főrendek közé tartozó Nemes Tamást,³²⁸ későbbi konyhamestert.

³²¹ 1624. augusztus 15. Páris Pál hatalmaskodással foglalt el egy gyulafehérvári házat. Beke Antal közli. A Gyulafehérvári Káptalan Levéltára. = *Történelmi Tár*, 1895., 416.

³²² 1617. MOL F 2 Prot. IV. 298.

³²³ 1614. május 12. Váradi Házi János familiáris és Kaly Pál familiáris zálogosítás Felsővíst (Fehér vm., Fogaras vidék) MOL F 15 Prot. XVI. 151.; 1614. június 30. zálogosítás Fogaras földjén Vist possessio 1300 ft-ért, szerepelt benne a testvére, halasi Kaly János. MOL F 2 Prot. IV. 139.

³²⁴ „Minekelőtte azért Rákóczi fejedelem beérkezett volna Fehérvárra, holott az országnak, és az ország is néki megesküött volna, Fogarasban történének ily nevezetes dolgok ... egyebek is jeles jó emberim élnek vala még akkor Fogaras földén és városában: Jancsó Pál, Kalyi Pál, Komáromi András, Makai Sámuel, Török János, jeles böcsületes vitéz emberek, viszont Bojér Simon, Kún Ferenc és többek is.” Kemény János *Önéletírása* 134. [I. Rákóczi György megválasztása és uralmának kezdetei. 1631–1632]

³²⁵ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 117.; 1611-ben Fiáth Zsigmond és Miklós Szörény megye alispánjai, Kornis János fejedelmi pohárnok és udvarnokkal egyetemben Bethlen Gábor fejedelemtől Szörény vármegyének Halmosdi kerületében fekvő egész Ruszka és Prigor helységet, és Tengova helységnek felét nyerték adományban. Nagy Iván. IV. k.

³²⁶ Magyarfülpösi Gáspár Miklós Torda vármegyében, Magyarfülpös melletti erdő birtoklása. Háromszéken kap birtokot, egregius. TvmJkv 420, 462.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 123.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 78.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 110.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 108.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 185.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 51.

³²⁷ 1625. május 24-i említés, de ott nem szerepel, hogy udvari ember lenne, csak a vele korábban perben álló Fogarassy Jánosról derül ki, hogy familiáris. MOL F 2 Prot IV. 350–351. Ugyanakkor 1617–22 között több alkalommal is az udvarral tartózkodik Kolozsvárott: 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 77.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 102.

³²⁸ 1625. Hidvégi Nemes Tamás fejedelmi konyhamester, ErdKirKv DVD 15. k. 19b–20.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 111.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 110.; 1619. február 19. KvSzám 15a/XII. 52.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 39.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 91.; 1625. november 22. KvSzám 16/XXXIV. 151.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 85.

A főrendű családok tagjai közül ki kell emelnünk: Szalánczy Istvánt,³²⁹ Gyerőffy Gáspárt és Istvánt,³³⁰ Kapy Andrást,³³¹ Mikó Jánost,³³² Szentpáli Andrást,³³³ Ebeni Miklóst,³³⁴ a székely főrendű családból származó Mikes Boldizsárt,³³⁵ és a nagynevű család atyafiságába tartozó Thoroczkay Lászlót.³³⁶ Közülük Szalánczy Istvánról tudunk viszonylag többet. Ő 1613-tól, vagyis 24 esztendősen korától gyakran láthatott el a portai követségekben nagyon fontos feladatokat, ugyanis a török mellett románul és németül is beszélt. Hivatali tevékenységének nagyobb részt már a Rákócziak idejében voltak igazi nagy feladatai.³³⁷

A familiárisok mellett olyanokról is szólnunk kell, akikről csupán feltételezzük, hogy familiárisok voltak, de további udvari szerepük kevésbé ismert: például Balogh Sándorról, Kornis János³³⁸ korábbi pohárnokról, Kun Mártonról,³³⁹

³²⁹ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 104.; 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.

³³⁰ 1617. A Gyerőffyek ellen Bornemissza László tiltakozik, Kolozs megyei nemesek is ott vannak, közöttük Faragó András. 1626. január 11. MOL F 2 Prot. VI. 93^r;

Gyerőffy János. 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 114.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 72.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 110.;

Gyerőffy Gáspár. 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 111.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.

³³¹ 1622-től tanácsúr. Trócsányi 1980., 29.; somkerekai Erdélyi lány a felesége; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 113.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 78.; 1629. augusztus 5. KvSzám 18a/IV. 165.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 176.

³³² 1615. szeptember 27. KvSzám 13b/V. 100.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 54.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 101.

³³³ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112.

³³⁴ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112. Erdélyi család Doboka megyében. Nagy Iván IV. k.

³³⁵ 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 70.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 75.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 112.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 110.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.

³³⁶ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII.

³³⁷ Róla és családjáról részletesebben: Jakó Klára: A Szalánczyak. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk.: Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 1999. (166–175.) 173–174. A Fehér vármegyei Mihályfalván volt birtoka, valamint birtokszerzéseiről ismeretes (1615. május 18.). Pogány Györgytől megvette kisenyedi portióját (Fehér vm.) 1615-ben, 1625. július 13-án pedig egy zálogos birtokát adta el (Tomest, Zaránd vm.) Kapy Andrásnak, ugyanolyan zálogjogon, 1500 ft-ért. MOL F 2 Prot. IV. 250–251, 346–347.

³³⁸ 1629-ben Gaman Miklós égető sütségtől kényszerítve 200 ft-ban elzálogosította Algyógyi Kornis Jánosnak Benczencz-i részbirtokát (ez 2 lakott és 8 pusztá telekből állt). Olaz Jakab viszont tulajdonképpen kifizette a 200 ft-ot Kornisnak, így ezen összeg kifizetéséig Gaman Olasznak adta zálogba. MOL F 2 Prot. VI. 132^v.

³³⁹ Kun Márton az osdolai vagy káli családból származott, de Nagy Iván szerint egyikben sem szerepel. VI. k.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69.; 1618. június 14. KvSzám 14b/XXI. 83.

Paczolay Kristófról.³⁴⁰ Balogh Sándor familiárisnak adta el Újborset és Vajalonga Zaránd megyei falvakat megkeréki Török János lovászmester.³⁴¹

Arról a csoportról is szót kell ejtenünk, melynek tagjai feltételezésem szerint az udvari szolgák közé is tartoztak. Ők a következők: Komáromy András,³⁴² Nagy Jakab,³⁴³ Zilági András,³⁴⁴ Toler György,³⁴⁵ Farkas Ferenc,³⁴⁶ Szilágyi György,³⁴⁷ Angyalosi Mihály,³⁴⁸ Széky Boldizsár,³⁴⁹ Juszt András,³⁵⁰ Kürtösy György,³⁵¹ Motoszlay István,³⁵² Tarczay György,³⁵³ Kincses Kristóf.³⁵⁴ Olyanok is akadnak közöttük, akik csak egy-egy alkalommal fordultak elő a kolozsvári számadáskönyvek lapjain: Kádár Mihály,³⁵⁵ Rozgonyi Gál,³⁵⁶ Szalai Far-

³⁴⁰ 1616. május 6. Paczolay Kristóftól (Péter és István nevében is eljár) Kemény Boldizsár és Pekri Ferenc elfoglaltak hatalmaskodással egy, Forró faluhoz tartozó Bekes nevű erdőt. MOL F 2 Prot. V. 92.

³⁴¹ 1614. október 2. MOL F 2 Prot. IV. 144.

³⁴² 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 115.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 112.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69., 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 77.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111.

³⁴³ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 113.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 116.

³⁴⁴ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 123.; 1621. június 11. KvSzám 15b/IX. 33.

³⁴⁵ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 114.

³⁴⁶ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 113.; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 115.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 108., 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1624. június 15. KvSzám 16/XXI. 50.

³⁴⁷ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.

³⁴⁸ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 136.; 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 107.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 67.; Angyalosi János az ítélmesterről. Trócsányi 1980., 357.

³⁴⁹ Több Széky család létezett, nem tudjuk pontosítani, melyikből származhatott; 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 125.; 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 69.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 73.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 78.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 115.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 112.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55

³⁵⁰ Justh András 92 házat birtokolt az 1598-as összeírás szerint Nagyjeszen, Felsőruttká, Kostyán, Kosztolistye, Neczpál, Zsámbokrét helységekben, Turóc megyében. Dávid 2001., 500.; 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 198.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 71.; Bethlen levelei Illésházy Gáspárhoz 1619–29. Közli Szádeczky Lajos. = *Történelmi Tár*, 1914. 2. k. 3. 1619. szeptember 18.; 1630-ban túróci alispán Nagy Iván V. k.

³⁵¹ 1615. december 2. KvSzám 13b/VIII. 198.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 67.

³⁵² 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 112.

³⁵³ 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 75.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 112.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 100.; 1624. június 15. KvSzám 16/XXI. 50.

³⁵⁴ 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 112.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 52.

³⁵⁵ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 113.

³⁵⁶ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 118.

kas,³⁵⁷ Duday István,³⁵⁸ Mosodi István,³⁵⁹ Krasznai Dániel³⁶⁰ deák, Loranszy Zsigmond,³⁶¹ Folthy Gergely.³⁶² Közülük a Kolozs megyei származású Bodoni Mihály az, akinek tudunk feladatairól, későbbi pályafutásáról, illetve borosjenői udvarbíróságáról és fiscalis directorságáról is.³⁶³

Az 1618-at megelőző időszakban Bethlen Gábor udvara mintegy 8 alkalommal időzött Kolozsvárott, és ha a következő évet is beleszámítjuk, akkor sem volt több a benntartózkodások száma 11-nél. Így a következő táblázatban azt mutatom be, hogy a familiárisok közül kik voltak jelen a városban az udvartartással a benntartózkodások legalább felében.

*Az udvartartással a legtöbbször benntartózkodó familiárisok
1613–19 között*

Név	Benntartózkodás évköre		Alkalmak száma
Csehi András	1615	1619	6
Ecsedi Orbán	1614	1618	6
Gálffy János	1614	1619	7
Komáromi András	1614	1618	6
Kóródi László	1614	1618	6
Raduly László	1615	1619	6
Thurzay László	1614	1619	6
Vajda István	1614	1618	6

³⁵⁷ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 111.

³⁵⁸ 1615. június 8. KvSzám 13b/VIII. 113.

³⁵⁹ 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 112.

³⁶⁰ 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.

³⁶¹ 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.

³⁶² 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1615. Rettegi Folyt Gergely, birtokadomány: Kentelke, Oroszfalu portiók (Doboka vm.); Magura, Disznópataka, Majlad (Malyán/Malány); Dalhan (Ilondapatak/Delheni) teljes és egész possessiók (Belső-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 11. k. 13–13b.; Ő ott volt a fejedelem asztalánál étkezők (Alia Farkas, Kamuthy Farkas, Bethlen Farkas, Thököly Miklós, Kovaczóczy István, Teöreök István) között 1615. június 18-án, akik hazakísérték a főbíró a házához. KvSzám 13b/VIII. 84.; Bővebben minderről „Az udvari előkelők” című fejezetben.

³⁶³ 1616. július. Thurzó Bethlennek „Nagyságodnak hozzánk küldött jámbor szolgálja Bodony Mihály nevő megadá nekünk az Nagyságod levelét, melyben miről írjon Nagyságod, megértettük” – EOE VII. 360.; 1628. Váradi Bodoni Mihály volt borosjenői udvarbíró, birtokadomány: Jarand teljes és egész pessessio, (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 17. k. 60b–61.; 1633-ban fiscalis director Trócsányi szerint. Trócsányi 1980., 364.

BETHLEN FAMILIÁRISAI (1619–1625)

Bethlen Gábor fejedelemségének második és harmadik harmadában átalakult az udvar összetétele a megváltozott külső és belső körülmények hatására, amelyek részben Bethlen udvarának magyarországi tartózkodására vezethetők vissza. Emiatt 1620–1621-ben megnőtt Bethlen István gubernátor és helytartó udvarának jelentősége,³⁶⁴ valamint változott a szerepe a fejedelemasszony udvartartásának is, amely Károlyi Zsuzsanna halálát követően is fennmaradt.

Az udvartartásban ekkor megjelenő új tagok között találjuk a főrangúak közül a Mikeseket, Boldizsárt és Zsigmondot,³⁶⁵ és Mikó Miklóst,³⁶⁶ mindhárman székelőföldi főrangú birtokosok, csakúgy mint göncruszkai Kornis Ferencet – a „széki merénylő” Kornis Boldizsár fiát³⁶⁷ –, Petki Istvánt,³⁶⁸ Barcsay Zsigmondot,³⁶⁹ Keresztessi Ferencet,³⁷⁰ Zólyomi Dávidot,³⁷¹ keresdi Bethlen Györ-

³⁶⁴ Vö: Oborni Teréz: Bethlen Gábor utasítása helytartójának, Bethlen Istvánnak (1620). = *Történelmi Szemle*, 2007. 249–262.

³⁶⁵ Mikes Boldizsár és Zsigmond. KvSzám 15a/XI. 110.; Mikes Boldizsár Háromszéken 24 jobbággal a 17. birtokos 1614-ben. Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Erdélyi Tudományos Füzetek 254. Kolozsvár, 2005., 180–181. (A továbbiakban: Balogh 2005.)

Mikes Zsigmond Háromszéken 1614-ben 47 jobbággal a 6. helyen álló jobbágytartó 3 helységben. Balogh 2005., 180–181.

³⁶⁶ 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 110.; Háromszéken 1614-ben a 18. birtokos 23 jobbággal. Balogh 2005., 180–181.

³⁶⁷ 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 73.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 54.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 105.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 180.; Kornis Ferenc 1609 táján Udvarhelyszék főkapitánya. Nagy Iván VI. k., ill. Balogh 2011., 54. 1624-ben Vargyas terület királybírája.

³⁶⁸ 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 41.; 1624. június 15. KvSzám 16/XXI. 50.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 186.;

Pettki István 1629. május 26. birtokadomány, Sombor (Fehér vm.), Homoródszentpéter; Újfalu (Udvarhelyszék), ErdKirKv DVD 17. k. 98b–99.; 1630-tól Csík-, Gyergyó-, Kászonszék alkapitánya, 1635-től főkapitánya, 1553–1667 tanácsúr, 1655-től 1661-ig főudvarmester, 1663-ban Apafi helytartója. Trócsányi 1980., 32.

³⁶⁹ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 184.

³⁷⁰ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 103.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 62.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 90.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 188.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 50

³⁷¹ 1629. április 29. november Zólyomi Dávid volt belső udvari familiáris, udvari főkapitány, sepsi-kézdi-orbaiszéki kapitány. Adományba kapja Micskét (udvarház) és tartozékait, valamint Kereki várát. (Bihar vm.) ErdkirKv DVD 18. k. 49–50.

gyöt³⁷² és Sulyok Istvánt.³⁷³ Sulyok Istvánról tudjuk, hogy familiárisi címe mellett asztalnok is volt 1623-ban. Úgy vélem, hogy általában az asztalnoki cím elnyerését követően szokták megkapni az udvarban a familiárisi címet, nála a sorrend felcserélődésének, illetve a tisztségek egyidejű viselésének okát bátran kereshetjük főrendi származásában.³⁷⁴ De azt a kérdést is felvethetjük, hogy vajon rendszerint nem familiárisok viselték-e az asztalnoki címet, miként így volt Csehi András és Kereky Ferenc esetében.

A Partiumból származó familiárisok között az udvarban találjuk a Stépán testvéreket,³⁷⁵ akiket már korábban említettünk, a máramarosi származású Szaplanczay Simont,³⁷⁶ a talán bihari származású Tömösvári Istvánt³⁷⁷ és Tatai Istvánt.³⁷⁸ Mellettük a számadáskönyvekben is gyakran említik ráthoni Horváth Istvánt,³⁷⁹

³⁷² 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 77.; 1623. augusztus 17. KvSzám 16/XIX. 118.; 1624. június 15. KvSzám 16/XXI. 49.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 147.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 182.; keresdi Bethlen György r: Bethlen Zsófia szövérdei Gáspár János özvegye, 1631. október 10. birtokadomány, Rohegres (Torda vm.) ErdKirKv DVD 19. k. 215b–217b.

³⁷³ 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 46.

³⁷⁴ 1623. június 6. Sulyok István familiáris, aulae dapiferi Várkonyi János pohárnoknak eladott Oláhcsányban, Kolozs vármegyében egy Csányi Nagy János nevű jobbágyot, feleségével, telekkel és minden hozzátartozóval, aki eláll a szerződéstől, 300 ft-ot fizet. MOL F 2 Prot. V. 482–483.

³⁷⁵ 1598-as összeírás szerint Stépán Istvánnak Kopacsel bihari helységben volt 2 háza. Dávid 2001., 153.; Váradi Stépán István KvSzám 15a/XII. 54.; testvére Stépán János udvari familiáris, tizedjövedelem adományozás Vadász (Zaránd vm.) ErdKirKv DVD 9.k. 168–169.

³⁷⁶ „Zaplanczay Simonnak 3 magával [...]”. 1621. szeptember 23. KvSzám 15b/XI. 128.; Szaplanczay család. (Szaplanczai) Máramaros vármegyei régi nemes család. Nagy Iván X k.; 1650. június 28. Lengyelországgal való határvillongás idején, a fő- és alispánon, a szolgabírákon, a huszti kapitányon és a kamaraispánon kívül a kiküldöttek között volt ő is. Máramaros megye jegyzőkönyveiből. Közli Komáromy András. = *Történelmi Tár*, 1910., 163. (A továbbiakban: TT 1910.)

1651. A gyulafehérvári országgyűlésre küldött követek: Szigethy György és Szaplanczay Simon részére 90 és 60 forint költséget rendeltek. TT 1910., 164.

³⁷⁷ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1623. június KvSzám 16/XIX. 43.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 70. Themesuari Istvánra utalnak Gálffi György birtokadományában, Várad-Olaszi; Egregy (Bihar-Belényesi kerület). ErdKirKv DVD 14. k. 24–24b.

³⁷⁸ Tatai István birtokos Bereg, Szatmár és Szabolcs megyékben. Összesen 90 házat említenek az 1598-as összeírásban. Dávid 2001., 57, 400, 408.; 1622. Utalás Tatai Ferencre, Czeplédi János ecsedi prédikátor adómentességet biztosító adományában, Ecsed (Szatmár vm.). ErdKirKv DVD 18. k. 9b.

³⁷⁹ 1624. Rátonyi Horváth István a fejedelem udvari familiárisa, birtokadomány: Galac teljes és egész possessió (Doboka vm.), ErdKirKv DVD 14. k. 17b.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 103.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXV. 96.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 86.; 1625. november 22. KvSzám 16/XXXIV. 153.; 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 163.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 87.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 220.; 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 149.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 197.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 61.

aki Kraszna megyei volt, valamint a Bihar megyei debreceni Somogyi János³⁸⁰ udvari familiárist. Budaházi „úr” is partiumi származású lehetett.³⁸¹ Ballingh György³⁸² magyarországi felmenőkkel rendelkezhetett. A szintén partiumi származású Rhédey János³⁸³ kamarás később familiárisként szolgálta a fejedelmet. Tinkovai Macskási Boldizsár,³⁸⁴ Macskási Ferenc udvari alkapitány atyafiságához tartozhatott.

Újdonság az udvertartás előző korszakához képest, hogy nagyobb számban jelentek meg felső-magyarországi családok fiai: Kékedi János,³⁸⁵ Bakos Gábor³⁸⁶ – Rákóczi rokonságból –, bár az is elképzelhető, hogy ők az udvari ifjak sorát gyarapították. Zemplén megyei volt Barkóczi László³⁸⁷ és a későbbi konyhapre-

³⁸⁰ 1622. Debreceni Somogyi János udvari familiáris, birtokzálogosítás, Torbona (Bihar vm.), ErdKirKv DVD 18. k. 4b–5.; 1623. november 1. KvSzám 16/III. 82.

³⁸¹ 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 70.; Budaházi család, birtokos Bihar, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Ung és Zemplén vármegyékben, Fényes Geographiája szerint; Nagy Iván II. k., Budaházi Bernát birtoka 1598-ban a szabolcsi Viss községben 9 ház. Dávid 2001., 392.

³⁸² 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1625 november 22. KvSzám 16/XXXIV. 154. „Balling Jánosnak fia volt György, veje pedig Lövey Gergely.” Nagy Iván I. k., Ballingh György lehet, hogy tatár fogságban halt meg, ekkor írják ugyanis a mikolai táborból, hogy 3000 tallérért és 60 sing jó szép angliai posztóért lehet kiváltani. Pettkő Béla: A Chernel család levelesládájából. = *Századok*, 1893/IX. f. 817–818.

³⁸³ 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 74.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 111.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 69.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 90.; 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 163.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 78.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 218.; 1617 Rhédey Pál kamarás testvére ERdKirKv DVD 11. k. 221–222.; 1624. Rhédey János kamarás, birtokadomány ERdKirKv DVD 13. k. 62.; 1629. Kisrhédei Rhédey János udvari familiáris, birtokadomány: Homoródszentpál és Erdőszentgyörgy tartozékaikkal. (Udvarhelyszék, Marosszék) ERdKirKv DVD 17. k. 69–70.

³⁸⁴ 1625. november 22. KvSzám 16/XXIV. 151.

³⁸⁵ 1621. november 11. KvSzám 15b/XII. 99. Kékedi Zsigmond testvére. „Egyik fő asztalnokunk Kékedi Zsigmondnak az öccsének Kékedi Péternek, ki ez levelünket praesentálja Kegyelmednek, kedve lévén az tanuláshoz és minekünk is jóindulatú gyermeknek mutatván magát, öcsénk Bethlen Istók mellé rendeltük, az kamarásoknak parancsolván felőle, hogy magok commendálják be neki” ... Az Alvinczinek írt levél szerint ő is „amennyiben elérkezik reá, szép deáki tudományokban instrualja, oktassa építse”... TT 1886., 55.

³⁸⁶ 1624. június KvSzám 16/XXI. 70.; „Bakos Gábor szül. 1607-ben ápril 7-kén. Fiatal korában Bethlen Gábor udvarában forgott; azután fülekvári alkapitány lón. Majd mint Rákóczy hive a svéd segélyére Morvába hadat vezet. A béke megkötése után Rákóczynak ónodi kapitánya. Azután a király híve, és szendrői várkapitány. Első neje szendrői Bornemissza Mária 1631-től fogva.” Nagy Iván I. k.

³⁸⁷ 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 101.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 39. Barkóczy Lászlónak az 1598-as összeírás szerint 64 háza volt Zemplén megyében (Nagygyéres, Néspest, Szinyér, Kisújlak, Imreg helységekben). Dávid 2001., 628.; Barkóczy II. László 1600–1618, Zemplén megyei család, de a 16. század közepétől Erdélyben éltek. Nagy Iván I. k.

fektus majd konyhamester: Kun Ferenc,³⁸⁸ Bay György pedig nógrádi.³⁸⁹ A távoli Trencsén vármegyéből származhattak Ornay Gáspár³⁹⁰ és Szakoczay János³⁹¹ családjai.

Az erdélyi vármegyei nemesség soraiból került az udvarba Boér Simon,³⁹² aki Fehér megyei volt, és a Torda vármegyei Thoroczky Zsigmond.³⁹³ Kolozs vármegyei volt az ifjú Vajda János,³⁹⁴ Palaticz György³⁹⁵ magyarországi, Szabolcs vármegyei felmenőkkel rendelkezett, majd Hunyad vármegyébe költöztek ősei. Belső-szolnoki volt Vámos István,³⁹⁶ Sükösd György családjának Küküllőben

³⁸⁸ 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 37.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 89.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 179.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 45.; 1624. Kun Ferenc udvari familiáris, birtokadomány, Krucsó (Zemplén megye), ErdKirKv DVD 13. k. 48.

³⁸⁹ 1622. május 6. KvSzám 15b/XII. 101.; „Nógrád ősi családai közül való” Nagy Iván I. k.; Kékedi Györgynek Pöstény nevű nógrádi faluban 12 ház volt a birtokában. Dávid 2001., 242.; Bay György apja halála után azt írta Chernel György, hogy „családi helyzete miatt nem lehet ott benn continuus” (mostohaanya, testvér), hanem reméli, hogy a fejedelem házához rendeli, és a fizetést is oda rendel neki, ugyanis „szolgatartó úr nincs egy ifjú úrnál, Homonnai uramnál”. Chernel „azon leszek kit ideki való szolgálatra (az kinek az odabe való lakásban módjuk nincsen), szerezzek, mind pedig az nagyságod személye mellé...” – a levelet Bay Györgytől küldte be Rákóczihoz. 1632. február 2. Okiratok I. Rákóczy György történetéhez. 1632. Közli Szilágyi Sándor. = *Történelmi Tár*, 1899., 387–88. (A továbbiakban: TT 1899.)

³⁹⁰ 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 89.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 95.; 1625. november 22. KvSzám 16/XXXIV. 153.; Neszmélyi Ornay Gáspár udvari familiáris, 1628. birtok átruházása ErdKirKv DVD 14. k. 80–81b.; Trencsén megyei vagy Nyitra megyei család. Nagy Iván VIII. k.; 1629. június 28. Ornay Gáspár az erdélyi fejedelem küldöttje a nádorhoz. TT 1887., 33.

³⁹¹ 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 94.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 147.; 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 165.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 84.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 207.; Nagy Iván Trencsén megyei család X. k.

³⁹² 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 70.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 92.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 220.; 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 147.; 1629. Boér Simon udvari familiáris, birtokadomány: Ghaynar (Fehér vm.), ErdKirKv DVD 17. k. 102b–103.

³⁹³ 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 91.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.

³⁹⁴ 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 69.; „Vajda család. (Várcai és némai) Kolos megyei kihalt család” Nagy Iván XII. k.

³⁹⁵ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; az 1598-as összeírás szerint Palaticz Jánosnak Zemplén megyében volt 4 házhelye, Palaticz Györgynek Szabolcsban 32 (Demeccser, Dombrád, Kalonga, Kék, Papp, Szamosszeg, Tass, Tuzsér). Dávid 2001., 398, 642. Palaticz család. Szabolcs vármegye nemes családja, Erdélyben is szerepelt a fejedelmek korában. Nagy Iván IX. k.; A családról: apja Palatics György, nagyapja lehetett az a Palatics János, aki lugos-karánsebesi bán volt. Vegyes Közlések. Palatics György. Közli: Arday Pál. = *Századok*, 1912. 476–78 illetve újabban Kruppa Tamás: Erdély és a Porta. 1594–1597. = *Századok*, 2003/1. sz., 39.

³⁹⁶ 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 70.; 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 164.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 93.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 50.; Vámos István Belső-Szolnok megyében és Kővárvidéken élő családja. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. Arcanum DVD könyvtár IV. (A továbbiakban: Kempelen). 11. k.

voltak birtokaik, ahogy már fentebb szó esett róla.³⁹⁷ A köznemesség sorába tartozhatott Fogarassy János³⁹⁸ familiáris.

A székelyek közé tartozott: Basa Péter³⁹⁹ és Gyárfás Pál⁴⁰⁰ familiáris, Tholdalagi Mihály,⁴⁰¹ aki korábban többször is portai követ volt, és Székely Mózes⁴⁰² is. A szintén székely származású Mattys János⁴⁰³ és Semjén Gábor⁴⁰⁴ talán inkább udvari szolgák lehettek.

³⁹⁷ 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 75.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 180.; Sükösd György KvSzám 16/XXIV. 148.

³⁹⁸ 1625. május 24. Fogarassy János familiáris és István nevű testvére, Basa István és Tamás, valamint Kálnoky Bálint és István Halmágyi Miklós javait perelték. Fogarassy abbahagyja ezt a pereskedést, a Basák és Kálnoky István atyafiságát megháládandó 300 forintot adnak Fogarassy-nak, ebből 200-at már le is tettek, a fennmaradó 100 forintért a halmágyi nemesi udvarházat, amely Weyrauch Dávid kőhalmi királybíróknál van, zálogon visszaváltják, és még 3 megellett tehenet adnak, mindenféle oklevelet és jogbiztosító iratot visszaszolgáltatnak, melyek Fogarassy Jánost és Istvánt illetik, ezenfelül ingó és ingatlan javakat, arany és ezüstneműt, asztalneműt, házi szerszámokat, ruhákat, fegyvereket, és amit Fogarassy meg tud nevezni, azokat visszaszolgáltatják, ezenfelül egyezséget kötnek, hogy megvédelmezik a Basákat és a Kálnokyakat. MOL F 2 Prot. IV. 350–51.

³⁹⁹ 1623. június KvSzám 16/XIX. 46.; Háromszéken 1614-ben a legnagyobb jobbágytartó 132 jobbággal. Balogh 2005.; „1622 27 Augustii Érkeztvén onnan küül Urunk attyafia Basa Péter Ambrus deáknál szállván kültem neki húst libr. 12 f – d 18, cipót d 12 tett f – d 30, egy pipét d 12, bort négy ejtel d 32 tett f – d 44.” KvSzám 15b/XXI. 64.

⁴⁰⁰ 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 75.; 1618. június 12. KvSzám 14b/XXI. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 110.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 110.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 51.; 1619. március 17. KvSzám 15a/XI. 21. 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 101.; „1622 21 Maii Az moldvay vajda követe Rossa viztelnik 60 lóval urunkhoz megy Cassára [...] Gyárfás Pál vele lévén tolmácsul, attam szolgálainak[...]” KvSzám 15a/XXII. 68.; 1621. lécfalvi Gyárfás Pál udvari familiáris, birtokadomány, Alsóthorja (Kézdiszék) Peselnek; Kanta[falva] (Fehér vm.) ErdKirKv DVD, 12. k. 205b–206.; 1621. június 21-én pedig 2 lécfalvi jobbágyot adományozott neki a fejedelem. *Székely oklevéltár*. Szerk.: Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1897., VI. k. 59. (A továbbiakban: SZOKLt); Szilágyi 1879., 312.

⁴⁰¹ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 90.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.

⁴⁰² 1625. november KvSzám 16/XXXIV. 135–154.; 1628 Székely Mózes volt udvari familiáris, asztalnokmester, udvarhelyszéki kapitány birtokadomány: Fiátfalva kastélya; Alsóboldogaszonyfalva (Udvarhelyszék-Keresztúrszék), Szederjes (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 18. k. 48–49.

⁴⁰³ Mattius János (Mattys János) 16/XIX. 39. 1623. június 16.; Mattys János Csik-Gyergyó-Kászonszék 6. jobbágytartója 22 jobbággal 1614-ben. Balogh 2005., 211.

⁴⁰⁴ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 41.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 70. Udvarhelyszéki család. Semjén Miklós 14 jobbággal a 12. helyen szerepel a jobbágytartók sorában. Balogh 2005., 207.

Az udvari szolgák sorát kezdjük a már korábban említett Cseffei Lászlóval,⁴⁰⁵ aki már 1617-től a fejedelem udvari szolgája volt, emellett számos más tisztséget is betöltött. Ugyancsak udvari szolga volt Horváth István, Gazda István, Gáspár Miklós, Borsai Péter.⁴⁰⁶ Közülük többen lettek az 1620-as évek második felében familiárisok, így Horváth István⁴⁰⁷ és Borsai Péter⁴⁰⁸ is. Az udvari szolgák közé számláljuk Tibot Demetert és Aradi Gergelyt,⁴⁰⁹ mindketten szállásosztók is voltak 1622 májusában.⁴¹⁰ Ebbe a csoportba tartozik Szebeni János⁴¹¹ is.

Nem ismerjük, és nem tudunk szinte semmit a következőkről, akik talán udvari szolgák lehettek: Szegedi Gergely,⁴¹² Ráthoni Péter,⁴¹³ Nagyszombati Márton,⁴¹⁴ Murvai László,⁴¹⁵ Palástos János⁴¹⁶ és Kuthi János.⁴¹⁷

⁴⁰⁵ 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 81.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 88.; 1617-ben a fejedelem udvari szolgája, 1623-ban udvari hadnagy, 1629-ben udvari szolga és Belső-Szolnok főispánja, 1633–1659 ítélőmester. Trócsányi 1980., 357.

⁴⁰⁶ KvSzám 15b/XI. 125. „Horuát István számára”; 1630-ban Horváth István, Gazda István, Gáspár Miklós, Borsai Péter udvari szolgák, birtokadomány; tizedjövedelem adományozása: Nagydemeter (Beszterce-vidéke) ErdKirKv DVD 19. k. 44b–45.; KvSzám 14b/XVIII. 111.

⁴⁰⁷ 1624. Ráthonyi Horváth István a fejedelem udvari familiárisa, birtokadomány, Galac (Doboka vm.), ErdKirKv DVD 14. k. 17b.

⁴⁰⁸ 1628. Felfalui Borsai Péter udvari familiáris, Fogaras vára, birtokzálogosítás; birtokadomány, Felfalu; Felfalu–Timár Pál réte (Torda vm.) ErdKirKv DVD 17. k. 31–31b.

⁴⁰⁹ 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 103.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 138. konyha; 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 95. konyha; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 223. főtálnok; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 189. főtálnok; „1625 Die 21 Septembris Eodem die érkezvén Aradi Gergely Brassóból Urunk öfelsége főlovaival úgy mint nro 7-tel melyeket Törökországból hoztanak, ezeknél 8 hátas ló vagyon, magok pedig 12 vagynak, bíró uram hagyásából [...]. Eodem die attam ismét ugyan Aradi Gergelynek és több Urunk öfelsége főszolgáinak, a magoknak ételt és italt bíró uram hagyásából és lovaknak abrakot, ezeket az lovakat mi Urunk öfelsége után viszik [...].” KvSzám 16/XXXIV. 114.

⁴¹⁰ „Tibot Demeter szállásosztó” KvSzám 15b/XII. 27.; „Aradi Gergely másik szállásosztó” KvSzám 15b/XII. 27.

⁴¹¹ 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 37.; Zebeň János öfelsége szolgája 2 magára.

⁴¹² 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 77.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 115.; 1618. június 13. KvSzám 14b/XXI. 80.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 112.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.

⁴¹³ 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 55.

⁴¹⁴ 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 99.

⁴¹⁵ 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 99.

⁴¹⁶ 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 70.

⁴¹⁷ 1615. április 8. KvSzám 13b/VIII. 115.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 73.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 77.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 109.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.; Fejedelmi postának vagy megbízottnak tekinti őt Cziráki Zsuzsanna Brassó és Bethlen Gábor fejedelem kapcsolatáról szóló művében: Cziráki 2011., 114, 130, 146.

BETHLEN GÁBOR UDVARA (1626–1629)

1626. év korszakhatárnak tekinthető a fejedelem második házassága miatt. A főrendűek közül ekkor már az udvarban tartózkodik familiárisként Barcsay Zsigmond⁴¹⁸ és Petki Ferenc.⁴¹⁹

Székely származásúak, akikkel ezután találkozunk az udvarban, Lázár István,⁴²⁰ Szentpáli János,⁴²¹ Dániel Ferenc,⁴²² Kálnoky Miklós⁴²³ és Domokos Jakab⁴²⁴ udvari szolgák lehettek.

A vármegyei nemesség soraiból megemlíthetjük Bálintfi Balázst,⁴²⁵ a Kolozs vármegyei Tamásfalvi Györgyöt⁴²⁶ és a belső-szolnoki Torma Györgyöt.⁴²⁷ Petrichevich-Horváth György⁴²⁸ későbbi udvarmester karrierje arról tanúskodik, hogy családja a főrangúak és a vármegyei nemesség között helyezkedett el, akik tagjai számára az udvar jelentős karriert biztosíthatott. Bethlen uralkodása végére jutott el a familiárisok „karrierjének csúcsát jelentő” udvarmesterséghez.

⁴¹⁸ 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 184.; 1633 Barcsay Zsigmond első udvari familiáris, ErdKirKv DVD 18. k. 132–133.

⁴¹⁹ 1625. november 22. KvSzám 16/XXXIV. 151.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 81.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 177.

⁴²⁰ 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 60.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 89.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 147.; 1626. augusztus 1. KvSzám 17b/VIII. 171.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 66.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 76., 1624 szárhegyi Lázár István csík-gyergyó-kászonszéki királybíró, udvari familiáris, birtokadomány, ErdKirKv DVD 13. k. 53–53b.

⁴²¹ 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 81.; Szentpáli Lászlónak „egyik fia János Báthori Zsigmond híve és ettől kapta Alamort és Csanád helységeket, melyeket fiaitól I. Rákóczy György visszavett. ... másik fia István kir. táblabíró volt 1635-ben”. Nagy Iván X. k.

⁴²² 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 224.; Daniel Mihály fia, Daniel Ferenc kinevezése Vargyasszék királybírává, 1624. április. Balogh 2005., 116., Balogh 2011., 54.; Daniel Ferenc székely háromszéki (fő)királybíró 1657-ben. Trócsányi 1980., 359.

⁴²³ 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 166.

⁴²⁴ 1623. augusztus 17. KvSzám 16/XIX. 118.; 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 167.; alsócsernátoni család.

⁴²⁵ 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 164.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 220.; 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 143.; Bálintfi család. (Balásházi) Erdélyben Közép-Szolnok megyei család. Nagy Iván I. k.

⁴²⁶ 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 164.; Nagy Iván XI. k.

⁴²⁷ 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 81.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 188.; 1631 Torma György Faragó András kapitánysága alatti hadnagy, birtokzálogosítás, Oláh- vagy Kisdebrecen (Belső-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 19. k. 197b–198.

⁴²⁸ 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.; 1625 november 22. KvSzám 16/XXXIV. 154.; 1629. augusztus 3. KvSzám 18a/IV. 115. Tüdös 2008., 106–107.

Királyságbeli volt Palaticz János,⁴²⁹ a Szepesi Kamara tanácsosa, aki 1626-ban jelen volt az udvarban. A korábban már említett, a váradi kapitány Rhédey Ferenc atyafiságából származó Rhédey János⁴³⁰ ebben az időszakban immár familiárisként szolgált a fejedelmet. Gyulafi András⁴³¹ nem a híres családból származott, de 1629-ben már urunk főemberei között említették, vagyis a fejedelem familiárisa lett.

Mindezek mellett Bethlen Gábor uralkodásának utolsó éveiben említették a királyi könyvekben Kádas Mihály⁴³² és Gávay Péter⁴³³ nevét. Gávay Péter korábban nemcsak egy dobokai gyökerekkel rendelkező udvari ifjú volt, de jelentős karriert befutó familiáris, török követ is. A gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyveiben pedig bekeni Nagy János familiáris neve tűnik fel.⁴³⁴

⁴²⁹ 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 164. 1621 Palaticz János a Szepesi Kamara tanácsosa, birtokzálogosítás: Felsőhermány; Oherman (Sáros vm.) ErdKirKv DVD 13. k. 18.

⁴³⁰ 1617. november 2. KvSzám 14a/XVIII. 68.; 1617. november 3. KvSzám 14a/XVIII. 74.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 76.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. augusztus 29. KvSzám 15a/XI. 111.;

1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 53.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 104.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 69.; 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 90.; 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 163.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 78.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 218.; 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 148.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 183.

Rhédey Jánosról ld. a korábbi lábjegyzetet.

⁴³¹ 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 146.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 220.

⁴³² 1629. Háportoni Kádas Mihály udvari familiáris, birtokadomány: Háporton (Fehér vm.) Kisoklos; Nagyoklos; Kisbánya; Berkes; Felsőpeterd; Középpeterd; Magyarpeterd (Torda vm.) ErdKirKv DVD 17. k. 85–87.

⁴³³ 1628. Védi Gávay Péter udvari familiáris, volt pohárnok, birtokadomány, melyet idő előtt írtak be, az adományt őfelsége megbízásából visszavonták, és a kiadás előtt törölték a királyi könyvből. ErdKirKv DVD 17. k. 68a–69.; Balogh Judit a dersi Petki család kapcsán ír a Gávay családról, és székelynek nevezi őket. (Balogh 2011., 219.) Jakó Zsigmond szerint azonban: „A Szabolcs megyei Gávaiai Biharon át kerültek Dobó István vajda szamosújvári familiárisaként Sófálvára, és ott alapították meg családjuk erdélyi ágát.” Jakó Zsigmond: Belső-Szolnok és Doboka magyarsága az újkorban. In: *Szolnok-Doboka magyarsága*. Ds-Kolozsvár, 1944., 74.; A család birtokszerzéseiről: „A védi birtok egy részét 1551-ben szerezte meg Gávay Lukács egy bizonyos Weeth-i Wyhely Istvántól, az egyezséget utóbbi fia, Pál, testvérei nevében is, nem fogadja el.” Jakó Zsigmond: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei, 1289–1556*. 2. k., 1485–1556. Bp., 1990. 5072. regeszta valamint, 1569-ben Wed-i néhai Gávay Lukács fia Miklós az apjától örökölt Wed, Fanchyka (Bihar vm.), Soffalwa (Doboka vm.) és Harang (Szabolcs vm.) nevű birtokokban lévő portióit átengedi testvérének, Lukácsnak. Id. Lukács 1561-ben Bihar vm. alispánja volt. Lásd *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei*. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi: Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó. ETA VII. 1. Kolozsvár, 2003. János Zsigmond 1569–1570. évi királyi könyve 167. regeszta.

⁴³⁴ Ellentmondás. 1628. április 2-án bekeni Nagy János őfelsége familiárisa Székely Erzsébet a felesége, Székely Katalin és Dengheleghi Borbála nevében ellentmond Székely Lászlónak, Hajdú Györgynek Veresegyház falu ügyében. (Fehér vagy Doboka vm.-ben) MOL F 2 Prot. VI. 118^f.

Akikről keveset tudunk: Kenyeres György,⁴³⁵ Balajthi István,⁴³⁶ Ujlaki István⁴³⁷ és a valószínűleg magyarországi származású Szilasi György.⁴³⁸ Nagyon sok új névvel 1626 után nem találkoztunk az udvarban, de mindenképpen emelkedett a székelyek aránya, és a királyságbeliek száma is egyre jelentősebb lett. A familiárisok mellett az udvari ifjak arányát és összetételét vizsgálva az 1626–29 közötti években mindenképp kitűnik, hogy az alacsonyabb számú familiáris mellett egyre több udvari inas és ifjú szolgálta a palotában a fejedelmet.

*Az udvertartással legtöbbször benntartózkodó familiárisok
1619–29 között⁴³⁹*

Név	Benntartózkodás évköre		Alkalmak száma
Betlen György	1618	1629	5
Bornemisza Tamás kamarás-familiáris	1614	1623	10
Farkas Péter	1623	1629?	5
Gyárfás Pál	1615	1622	8
Horváth Jakab	1615	1625	6
ráthonyi Horvát István	1622	1630	9
Paris Pál	1615	1625	12
Pettki István	1622	1629	5
Teörek György	1621	1630	9

Összegzésként elmondható, hogy a familiárisok, illetve az udvari szolgák csoportja az udvari társadalom egyik leghomogénebb része volt, a főrangúak az udvari lét alapjait tudták itt elsajátítani, a többiek pedig a további karrierépítéshez szereztek megfelelő alapokat, illetve vagyoni helyzetüket is rendezhették az udvarban. Báthory Gábor udvari szolgálói, familiárisai nagyon egységes képet mutat,

⁴³⁵ 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 86.

⁴³⁶ 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 89. Balajthy Boldizsár Boldogfalva és Szentkozma helységeiben, Bihar vármegyében birtokos. Dávid 2001., 145. Kraszna vármegyében van ilyen nevű család, az 1670-es években Balajthy Ferenc szolgabíró. Petri Mór: *Szilágy vármegye monográfiája*. Arcanum DVD könyvtár 4. családtörténet, heraldika, honismeret. 1902. (A továbbiakban: Petri: Szilágy vármegye monográfiája)

⁴³⁷ 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 81.

⁴³⁸ 1626. augusztus 31. KvSzám 17b/VIII. 167.; Ghillányi Gergely későbbi konyhamester első felesége is ebből a családból származott: 1644. Ghillányi Gergely fejedelmi konyhamester, volt asztalnok, felesége: Szilassi Judit, birtokzálogosítás: Sárd, Bunadczó utca (Fehér vm.) ErdKirDVD 24. k. 44–45.

⁴³⁹ 1619–25 között 12 benntartózkodást, 1626–1629 között 8 benntartózkodást vizsgáltunk meg.

sokan voltak közöttük partiumi gyökerekkel rendelkező köznemesek, akiknek az erdélyi fejedelmi udvar volt egyetlen lehetőségük a karrierépítésre. Többségük az új fejedelem udvarában is megtalálta a számítását. Ez a mag (Horváth Lázár, Vajda István, Bogdáni Gál és testvérei, Gémes Ferenc, Stépán János, Ecsedi Orbán, Mohácsi István, Gálffy János, Belényesy György, Kassay Márton, Csehi András) csak az 1620-as évek közepére „kopott ki” az udvarból. Mellettük itt találjuk még Székely Boldizsárt és Bercsényi Imrét, Rhédey Pált és Huszár Istvánt, valamint Sulyok Balázst. Bethlen fejedelemségének középső éveiben a korábbi időkből az udvarban szolgáló familiárisok száma csökkent, ami nem véletlen, mert közben Bethlen Gábor megkezdte az általa kinevelt udvari ifjakkól kiépíteni saját familiárisainak csoportját.

AZ UDVARMESTER IRÁNYÍTÁSA ALATT

UDVARMESTEREK, A TISZTSÉG ÉS A SZEMÉLYEK

Az „udvari iskola” tulajdonképpen az udvarmester vezetése alatt tevékenykedő udvari ifjak (máshol nemes ifjak) összességét jelentette. Az udvari iskola élén tehát az udvarmester állt, akinek a feladatai nagyon sokrétűek voltak. A fejedelmi udvartartás első írásbeli instrukciója Bethlen Gábor nevéhez köthető, ennek segítségével próbáljuk rekonstruálni az udvari iskola egyes tagjainak feladatkörét. Az udvarmester feladatait 1623-ban Bethlen Gábor a következőkben határozta meg udvarmestere, Csúti Gáspár számára: „1. [...] A hopmestert deákul magister curiae-nak szokták nevezni, amely magyarul udvarnak mesterét teszi. Kiből eszében veheti tisztinek mivoltát, mert aki magát mesternek akarja hívatni, kíváncsít, hogy az egyebeknek mind tudományával, erkölcsével, jó iparságával az egész udvarnak tündöklő tükrö, tanítómestere legyen. [...] 3. Hogy mindennek előre az mi ételünkre, nagyobb szorgalmatossággal, oly igazsággal vigyázzon, mint az magáéra, konyhánkon ételünket, pohárszékünkön kinyerünket, italunkat szüntelen meglátogassa kik főzik, kiknek keze által adminisztráltatik...”⁴⁴⁰ Az udvarmester feladatai részben a fejedelem személyével kapcsolatosak voltak, másrészt az udvar egészét kellett irányítania, ő felügyelte az asztali reprezentáció rendjét – itt ki kell emelnünk a fejedelmi konyha és az azt felügyelő konyhamester munkájának ellenőrzését –, nem utolsósorban pedig az udvari ifjak és az udvar belső személyzetének mindennapi munkáját kellett összehangolnia.⁴⁴¹

Báthory Gábor udvarában Vadas István és Vasardi Farkas viselte az udvarmesteri tisztséget, a számadások is többször említik őket.⁴⁴² Vasardi Farkasról szinte semmit sem tudok, Vadas István partiumi középnemesi családból szár-

⁴⁴⁰ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem utasítása hopmesterének, Csúti Gáspárnak. Kolozsvár, 1622–1623., Koltai 2001. 69.

⁴⁴¹ Koltai 2001., 69–74.

⁴⁴² Vadas István hopmester. 1608. november 9. KvSzám 12a/XXV. 113.; „Hopmesterének Vadas István”? 1610. április 6. KvSzám 12b/VII. 478.; „Vasardi Farkas hopmester” 1610. május 31. KvSzám 12b/VII. 206.; „Vasardi Farkas hopmester” 1610. július 2–4. KvSzám 12b/VII. 269.

mazhatott.⁴⁴³ Egyikőjük sem játszott fontos politikai szerepet, nem is volt az udvarmesteri tiszten kívül más fontos funkciójuk. A fejedelemasszony, Palocsay Horváth Anna udvarát saját udvarmestere vezette, egy 1609. augusztusi feljegyzés szerint „Vitkai János asszonyunk hopmestere”,⁴⁴⁴ a tisztség feltételezett későbbi viselőjéről azonban nem rendelkezünk adatokkal. Vitkai János sem bukant fel később a városi forrásokban. Róla megjegyezhetjük, hogy ugyanazon településen volt birtokos, mint Kákoni István.

Udvarmesterek Báthory Gábor udvarában (1608–1613)

Időpont	Udvarmester neve
1608. március	hopmester
1608. szeptember	hopmester
1608. november	Vadas István hopmester
1609. február	hopmester
1609. április	hopmester
1609. augusztus	hopmester, Vitkai János asszonyunk hopmestere
1609. október	
1610. április	hopmester (Vadas István?)
1610. május	Vasardi Farkas hopmester
1610. július	Vasardi Farkas hopmester
1610. augusztus	hopmester
1612. január	hopmester
1613. október	

A Bethlen Gábor idejében készült számadásokban az udvarmesteri tisztséget viselők három csoportra oszthatóak. Az első csoportba a főudvarmesteri cím betöltői tartoznak, a második csoportban azokat a személyeket vizsgálom részletesebben, akiket korábban aludvarmesterként említettek, a harmadik csoportba azok tartoznak, akiket *addig nem említettek* e tisztségben. Mindenképpen meg kell azonban állapítanunk, hogy sem a számadások, sem a Királyi Könyvek nem következetesek a cím használatában: ugyanazon szereplőket közel egy időben akár fő- és aludvarmesterként is feltüntetik. Ahogy erre Trócsányi Zsolt felhívta a fi-

⁴⁴³ 1608. Vadas István udvarmester, birtokzálogosítás: Úszató (Közép-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 95.; 1609. birtokadomány, Kalugyer (Bihar vm. Belényesi kerület) ErdKirKv DVD 9. k. 11–12.

1609. Vadas István udvarmester, birtokadomány: Ákor; Lüki (Bihar vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 114–115.; 1606-ban Vadas (bélteki) birtokadományt nyert Bihar megyében. Utódai Közép-Szolnok megyében éltek. Kempelen 11. k.

⁴⁴⁴ KvSzám 12b/IV. 367–68.; Kiskőcsön és Vitkán volt 14 ház jobbágya. Dávid 2001., 418, 441.

gyelmet, a fejedelemasszony udarmesterét az udvarban gyakran nevezték al-udarmesternek. Bethlen Gábor udarmestereiről az alábbi táblázatból kaphatunk részletesebb adatokat:

Udarmesteri tisztséget viselők Bethlen Gábor udvarában

	Udarmester és neve	Aludarmester
1613. október második fele		
1614. május 3.	hopmester	
1615. április		
1615. június		
1615. szeptember	?	?
1615. december	Alia Farkas	Egri György, asszonyunké
1617. november 4.	Alia Farkas	?
1618. június	Alia Farkas	Mikó Ferenc
1618. október	Alia Farkas	
1619. február	Alia Farkas	Mikó Ferenc
1619. március		Mikó Ferenc
1619. augusztus 31. – szeptember 2.		
1621. június 9–10.		
1621. szeptember 23.	GUBERNÁTOR ÉS ASSZONYUNK benntartózkodása	
1622. május	Nyáry István	Gáspár János
1623. június 6.		
1623. augusztus	Csúti Gáspár	Gáspár János asszonyunké?
1623. november		
1624. január		Gáspár János
1625. augusztus	Szunyogh Gáspár	?
1625. november	?	?
1626. január		
1626. augusztus 1.		Csúti Gáspár
1626. november		Szunyogh Gáspár
1629. augusztus 1.	Horvát György	
1629. augusztus 20.	Daniel Mihály	Komlódi Horváth György
1629. november 9.	Szunyogh Gáspár	Kékedi Zsigmond
1630. április 5.		

Az első csoportba tartozik Alia Farkas, aki 1615-től viselte főudvarmesteri tisztségét, a számadáskönyvek öt alkalommal említik a nevét.⁴⁴⁵ Ő az, aki kizárólag csak főudvarmesteri tisztségben fordult elő, Trócsányi Zsolt szerint Alia volt Bethlen korában az egyetlen, aki ezt a tisztséget birtokolta. Alia Farkas még Báthory Gábor uralkodása idején lett tanácsúr, mellette főispán is volt, tehát mindenképpen az ország vezető politikusai közé tartozott e tisztségében is.⁴⁴⁶ Nyáry Istvánt mindössze egy alkalommal, 1622-ben nevezték főudvarmesternek a számadásokban, amikor az országgyűlés irataiban is a tisztség betöltőjeként beszéltek róla.⁴⁴⁷ (Vélhetően a korábbi familiárisról, bedeghi Nyáry Istvánról van szó.)⁴⁴⁸ A következő Csúti Gáspár, akit 1623-ban neveztek a sáfárpolgárok udvarmesternek.

Alia Farkast – a számadáskönyvek szerint – Szunyogh Gáspár követte,⁴⁴⁹ aki fő- és aludvarmesterként egyaránt előfordul, ő három alkalommal időzött az udvarral a városban 1625–1629 között. Udvarmesteri tiszte mellett egyúttal a kövári kapitányságot is betöltötte, de nem volt tanácsúr, mint például Alia. Kemény János szerint: „Szunyogh Gáspár, kit kövári kapitánnyá tőtt vala, és Rhédey Pálnét feleségül néki szerezvén, arról is sok szép jószágokat bír vala, főhopmesterségben is tartá egy ideig: ettől vöttem volt én is az Erdélyből kibontakozása után az kövesdi jószágot.”⁴⁵⁰ Rhédey Pálné Károlyi Zsuzsanna unokahúga, Bánffy Zsuzsanna volt, akiről végrendeletében is megemlékezett, férje 1621 folyamán halt meg. Később Szunyogh Gáspár kiköltözéséről olvashatunk.

Szövérdi Gáspár János⁴⁵¹ 1623-ban már főudvarmesterként szerepelt a számadásokban, egy évvel korábban még „asszonyunk udvarmesteré”-nek nevezték,⁴⁵²

⁴⁴⁵ 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 187–209.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 91–134.; 1618. június KvSzám 14b/XXI. 80–83.; 1619. február KvSzám 15a/XII. 31–60.

⁴⁴⁶ Küküllői, majd Fehér-megyei főispán, ez utóbbi címét 1613-tól nem viseli, 1615-től főudvarmester. Trócsányi 1980., 22.; 1612–21 között tanácsos; 1605–21 között küküllői főispán. Lázár Miklós: Erdély főispánjai. = *Századok*, 1888–89., 41. (A továbbiakban: Lázár 1888.)

⁴⁴⁷ EOE VIII. 11.; 1622. május 6. KvSzám 15b/XXII. 90.

⁴⁴⁸ 1621. március 20-án Bedeghi Nyári István familiáris felvette havi fizetését, 178 forintot a Szepesi Kamarától. Radvánszky 1888., 216.

⁴⁴⁹ 1627. Szunyogh Gáspár udvarmester, kövári kapitány, birtokzálogosítás; [Nagy]Jeder (Közép-Szolnok-Kővár vidéke) ErdKirKv DVD18. k. 29b–30.; Petri: *Szilágy vármegye monográfiája*. VI. k., Szunyogfalva település; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 70.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 79.; 1629. november 9. KvSzám 18a/II. 175.

⁴⁵⁰ Kemény János *Önéletírása* 108. [Brandenburgi Katalin uralma. 1629–1630]

⁴⁵¹ 1616. július 20. Bevallás szövérdi Gáspár János és Bethlen Farkas, Gyalakuta MOL F 15. Prot. XIII. 168.

⁴⁵² KvSzám 15b/XII. 27–112.

összesen tehát négy alkalommal említették név szerint.⁴⁵³ Udvari tisztsége mellett marosszéki kapitány, korábban portai követ is volt,⁴⁵⁴ de ő sem tartozott a tanácsai rend soraiba. 1622 nyarán keletkezett fassiója szerint egész falvak – Panit, Harczó, Füle, Káposztásszentmiklós – tulajdonosa Marosszéken, akárcsak a Becée Fehér vármegyében, melyet 1000 forintért vásárolt, és részbirtokokkal rendelkezett a küüllői Szénaverősen.⁴⁵⁵ Becét Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony hagyta rá, 1000 forinttal együtt, „mivel énnékem halálomig hűségesen szolgált”.⁴⁵⁶ 1624-ben már biztosan – de feltehetően már korábban is – Gyulafehérváron a Szent Mihály utcában rendelkezett egy házzal,⁴⁵⁷ ami az udvari tisztségéhez nélkülözhetetlen volt, ez arra is utal, hogy az udvarban is ténylegesen ellátta a feladatát. Egy portai követségi útról visszatérőben betegedett meg, és 1626. július 1-jén, 55 esztendősen Bukarestben halt meg.⁴⁵⁸ Felesége két év múlva protestált a gyulafehérvári káptalan előtt, mert a fejedelem a férje által megvásárolt birtokokat Tholdalagi Mihálynak adományozta.⁴⁵⁹

⁴⁵³ 1619–25 között. Trócsányi 1980., 392.; Gáspár János főudvarmester, marosszéki kapitány, 1624. birtokadomány, Benefalva teljes possessio; részbirtokok Udvarfalván, Lőrincfalván, Galambodon, Kisfaludban (Marosszék) ErdKirKv DVD 13. k. 55b–56.; 1622. május KvSzám 15b/XXII, 98.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 102.; 1624. június KvSzám 16/XXI. 60.; 1625 augusztusában csak a hopmesteri címét említették a sáfárok.

⁴⁵⁴ Portai kapitihaként említi a fejedelem 1617-ben a neki címzett levélben. TT 1881., 4. sz., 299.

Instrukció 1618. április 11-én kelt. Ebben a levélben Kamuthi Farkas főkövete beküldéséről írt Bethlen, valamint arról, hogy Gáspár ismeri a dolgokat a Portán, ha levele megírása óta változás állt volna be, akkor annak megfelelően járjon el, valamint akik eddig szoktak kapni ajándékot, azok „ajándék nélkül ne maradjanak”. TT 1885., 448–450.

1618-ban ott van a Portán. TT 1881., 622.;

1621. május 15. „Ma bocsátottam feleségem hopmesterét, Gáspár Jánost az vezérhez ...” – írta levelében Bethlen. Szilágyi 1879., 303.;

1621. június 10. Gáspár János által íratott és üzent a budai pasa. Szilágyi 1879., 325.

⁴⁵⁵ 1622. július 4. Gáspár János bevallása. MOL F 2 VI. 44–46.

⁴⁵⁶ Radvánszky 1879., III. k. 245.; 1622. augusztus 16. Birtokba iktatásról jelentőlevél, Bece (Fehér vm.) 2000 forintért. MOL F 2. Prot. III. 345–352.

⁴⁵⁷ 1624. június 27. Gyulafehérvári házra bevallás, keresdi Bethlen György háza a Szent Mihály utcában szövérdi Gáspár János (supremi curiae magistri) háza szomszédságában. MOL F 2 Prot. VI. 86^r–87^v.

⁴⁵⁸ Marosszék kapitánya is volt ekkor. A gyalakuti református templomban temették el. A sírkő feliratát Debreceni László 1935-ben bemásolta vázlatkönyvébe. Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár G1 Darkó-Debreceni gyűjtemény. Debreceni László vázlatkönyvei (1928–1937), 8. k. Az adatért köszönet Dáné Veronkának.

⁴⁵⁹ 1628. július 8. Gáspár János özvegye, Bethlen Zsófia ellentmondása, a fejedelem Toldalaghi Mihálynak adományozta a férje által vásárolt birtokait, vagyis a teljes birtokait (Szentmiklós, Csöb, Vadasd, Ákosfalva, Csókafalva, Szováta). SZOKL IV. 213.

(Petrichevich) Komlódi Horváth Györgyöt 1629 folyamán említette meg a sáfárpolgár, kétszer is, mint aki fő és aludvarmesteri tisztséget egyaránt viselte. Korábban familiárisként szolgált.⁴⁶⁰ Horváth György Szunyogh Gáspárhoz hasonlóan kővári kapitány volt udvarmesteri a tisztségével párhuzamosan, bár ő a tanácsuraságot nem nyerte el.⁴⁶¹ 1631-ben cserélte el/vásárolta meg Székely Miklóstól a Torda (Pókakeresztúr) és Kolozs (Oroszfája) vármegyei részbirtokokat.⁴⁶² 1634. augusztus 17-én írt végrendeletében adósságairól és zágori birtokáról rendelkezett.⁴⁶³

Daniel Mihály 1629 augusztusában jelent meg a városi forrásokban főudvarmesterként.⁴⁶⁴ 1622 óta háromszéki királybíró volt, 1626-ban a fejedelmi tábla ülnöke lett, de ő sem volt tagja udvarmesterként a fejedelmi tanácsnak.⁴⁶⁵ Több fejedelmi levél is beszámolt háromszéki királybíróként ellátott feladatairól,⁴⁶⁶ ide tartozott például a fejedelmi birtokok fűrészdeszkákkal való ellátása, illetve az ökörkereskedés és az ökörkivitel ellenőrzése is.⁴⁶⁷ Brandenburi Katalin udvarában is megtartotta tisztét, sőt családtagjait is megtalálhatjuk az udvarban, így Anna lánya többször is feltűnt.⁴⁶⁸

A második csoportban azokat a személyeket vizsgálom részletesebben, akik Trócsányinál aludvarmesterként szerepelnek, az újabb források által azonban némiképp más információkhoz jutottunk róluk a kutatás során.

Mikó Ferenc a fejedelem rokonságába tartozott, és a fejedelem régi kipróbált híve volt. Korábban is portai követként szolgált, illetve 1617-től már a csík-gyergyó-

⁴⁶⁰ 1623. március 28. Horváth Györgyöt küldte a császárhoz. Bethlen Gábor Pázmánynak írt levelében szerepel. Szilágyi 1879., 378.

⁴⁶¹ Petrichevich Horváth György Brandenburi Katalin fejedelemasszony udvarmestere; Kem-pelen, Pótlék kötet. Petrichevich Horváth család; 1609. Horuát György kővári fővárnagy, birtokadomány, Bélafalva; Szászfalu; Lemhény; Esztelnek; Felsőthorja (Kézdiszék) ErdKirKv DVD 9. k. 384–385.

⁴⁶² 1631. Transactio Petrisevich Horváth György és Székely Miklós között (Pókakeresztúr) Torda és (Oroszfája) Kolozs vármegyei részbirtokokról MOL F 2 Prot. VI. 166^f.

⁴⁶³ Tüdös 2008., 106.

⁴⁶⁴ Trócsányi 1980., 359. 1626. fejedelmi tábla ülnöke; 1630. Dániel de Vargyass Mihály udvarmester, sepsi-, kézdi-, orbaiszéki királybíró, birtokzálogosítás, Lábfalva (Belső-Szolnok vm.). ErdKirKv DVD 19. k. 78–79; Nagy Iván III. k.

⁴⁶⁵ Életútjának más szakaszairól bővebben: Balogh 2011., 51–56.

⁴⁶⁶ 1622. július 8. Háromszéki királybíró lett, kinevezéséről lásd Bethlen Gábor levele, TT 1886., 130.

⁴⁶⁷ 1623. február 9. Fűrészdeszka szállítás különböző székekből, TT 1886., 626. Ló és ökörkereskedés kivitel ellenőrzése. Részletesen ld. Balogh 2011., 55.

⁴⁶⁸ Daniel Mihály szerepéről részletesebben Balogh 2011. vonatkozó fejezeteiben.

kászonszéki kapitányi címet viselte.⁴⁶⁹ A számadások 1618–1619-ben említik,⁴⁷⁰ 1622-től már nem udvarmesterként volt a fejedelmi tanács tagja: a diplomáciában szolgálta Bethlent.⁴⁷¹ Rajta kívül csupán Kékedi Zsigmond viselt udvarmesteri tisztségével egyidőben más fontos tisztségeket, főispán, majd tanácsos lett.⁴⁷²

Csúti Gáspár 1625–1626-ban aludvarmesteri tisztséget töltötte be, ekkor a fejedelem özvegységében a külön udvartartás sem létezett. 1623 augusztusában és 1626 augusztusában név szerint említették a sáfárpolgárok, sőt még 1629-ben is.⁴⁷³ Csúti korábban a Thurzó-udvarban állt alkalmazásban, onnan hívta meg Bethlen az udvarába. Tisztán udvari „szakmai” karrier az övé, hiszen azt várta tőle a fejedelem, hogy udvarát megfelelő reprezentációs szintre emelje, és ahhoz illően „átszervezze”, ezért tehát nem véletlen a már említett, neki szánt instrukció kiadása sem. A mintát tehát az udvartartás személyzetének és működésének megszervezésére nézve nem csupán a királyi udvar, hanem a magyarországi főúri udvarok is jelenthették.⁴⁷⁴

Az udvarmesterek harmadik csoportjába azok tartozhatnak, akik az udvartartásban név szerint nem szerepeltek, vagy nem tudunk róluk, de a számadásokban felbukkannak. Igaz, jelenlétük inkább Bethlen uralkodásának korábbi éveire jellemző. Ők nemcsak az udvar egészével tartózkodtak Kolozsvárott, hanem átutazóban is, mint például Ráthonyi Ferenc⁴⁷⁵ hopmester 1615-ben, Komáromi István, Károlyi Zsuzsanna vicehopmestere pedig 1622-ben Kassáról visszatérőben állt meg a városban, csakúgy mint Egry György.⁴⁷⁶ Ráthonyiról annyit tudunk,

⁴⁶⁹ Mikó Ferenc aludvarmester Trócsányi 1980., 392. 1618–19; 1617. Mikó Ferenc fejedelmi udvarmester, csík-, gyergyó-, kászonszéki kapitány, volt portai követ, birtokadomány, Vingárt; Ohába; [Szász]Alamor; Demeterpataka (Fehér vm.) ErdKirKv DVD12. k. 10b–11b.; róla és kapcsolati hálójáról részletesebben Balogh 2011., 102–104.

⁴⁷⁰ 1619. február KvSzám 15a/XII. 52.; 1619. március KvSzám 15a/IX. 22.

⁴⁷¹ Róla és kapcsolati hálójáról részletesebben Balogh 2011., 103–105.

⁴⁷² Trócsányi 1980. 30.

⁴⁷³ „Aprilis 29 1629 Eodem die érkezék Czúti Gáspár Magyarországból, megyen Urunkhoz Fejérvárra, mivelhogy Urunk öfelsége hívatta, sietve tizenhatod magával vagyon bíró uram hagyásából kültém ajándékot neki [...]” KvSzám 18a/IV. 67.

⁴⁷⁴ Koltai 2001., 7–9.

⁴⁷⁵ 1614-ben a Dengeleghiné ellen indított perben felvett tanúvallomás szerint 1614. februárjában még csak aludvarmesterként szerepelt, ekkor a jegyzőkönyv szerint 45 éves volt. Kiss 1998., 102–103.; 1614. december 14-én ír levelet Kolozsvár város bírának, „megholt fejedelem Gellyen uram bíróságában deputált vala énnékem tizenkét sing gránátot, mely még mostan is ide vagyon.” Ekkor már a felével is megelégszik. Kiss István: A léczfalvi Gyárfás család leveles ládájából. = *Történelmi Tár*, 1901., (294–299.) 297. (A továbbiakban: TT 1901.)

⁴⁷⁶ „26 Martii 1615 Eodem Ráthonj Ferenc urunk hopmestere érkezék Urunktól, volt levele, oda ki indult [...]” KvSzám 13b/V. 44.

„4 Junii 1615 Egri György Urunk hopmestere [...]” KvSzám 13b/VIII. 82.

„26 Matrii 1622 Jöve onnét fellyül Cassáról Aszszonyunk öfelsége vicehopmestere Komáromj István 12 magával, salvus conductusa lévén [...] 27 Martii Itt mulatván az innep kedvéért Komáromj István [...]” KvSzám 15b/XXII. 24.

hogy Báthory Gábortól kapott donációt Biharban,⁴⁷⁷ tagja lehetett Báthory Gábor udvarának, és személyét az udvartartás többségével együtt „örökölhette” meg Bethlen. Arról nincs tudomásom, hogy lett volna fontos országos tisztsége udvarmesterségével egyidőben. Egry György, „asszonyunk udvarmestere” már 1615-ben jelen volt az udvarban. Rákóczi Zsigmond idejében kolozsmonostori provisor volt.⁴⁷⁸ A Királyi Könyvekben⁴⁷⁹ és a gyulafehérvári káptalan protocollumaiban⁴⁸⁰ egyaránt 1619-ben említik tisztségét, mellyel azonban a számadáskönyvek szerint már sokkal korábban is rendelkezett.

Várad Jánost a gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyvei egy esetben említik asszonyunk udvarmestereként, 1618-ban,⁴⁸¹ egyébként korábban a gyulafehérvári provisor tisztséget viselte.

Bethlen Gábor udvarának utolsó udvarmestere Kékedi Zsigmond lehetett,⁴⁸² aki sajátos szint képviselt az előbb felsoroltak között: az övé a legtipikusabb udvari karrier, amelynek egyes lépcsőfokaira másutt is utalok majd. Ő a legmagasabb udvari tisztségek mellett 1630-ban Belső-Szolnok megye főispánja lett, majd végül, 1636-ban tanácsúr.⁴⁸³ Kékedi 1615-ben már a fejedelmi udvarban volt, étekgóként,⁴⁸⁴ 1618-ban a fejedelem bejárója,⁴⁸⁵ 1621-ben főasztalnok, 1625-ben főlovászmester,⁴⁸⁶ 1629-ben már az udvar egészének élén találjuk. Fontos megjegyezni, hogy már Bethlen udvarában is viselte ezt a tiszte, nemcsak a Rákócziak idején, ahogy Trócsányi feltételezte.⁴⁸⁷ Ugyanakkor az is fontos, hogy ezt a tisztséget meg is tudta tartani, az udvartartással összesen tíz alka-

⁴⁷⁷ 1609. Ráthoni Ferenc, birtokadomány: Kémér; Dobtelke (Kraszna vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 53–54.

⁴⁷⁸ 1607. Utalás: Egry György kolozsmonostori fejedelmi provisor, szőlő a Hója szőlőhegyen. ErdKirKv DVD 7. k. 214b.

⁴⁷⁹ 1619. Egri György Károlyi Zsuzsanna udvarmestere. ErdKirKv DVD 12. k. 132–132b.

⁴⁸⁰ 1619. augusztus 10. Csehi András ellentmondása Bátos ügyében, Egri György (magistri curiae serenissimae dominae Principissae) szerepel. MOL F 2 Prot. IV. 319–324.

⁴⁸¹ 1618. április 19. Asszonyunk udvarmestere Török János lovászmesterrel kötött Ruda[bánya] (Zaránd vm.) birtokról szerződést (1000 ft). MOL F2 Prot. V. 265.

⁴⁸² 1632. Kékedi Zsigmond udvarmester, tanácsos, Bethlen Gábor portai követe, udvarmestere. 1632. július 28. Birtokzálogosítás: Bethlen vára valamint Bethlen; Málom; Füged; Oroszfalu; Körtvélyes; Beleghallia (elpusztult település Bethlentől É-ra); Kiskaján; Nagykaján; Szeszáрма; Dögmező; Kőfarka (Belső-Szolnok vm.) ErdKirKv DVD 20. k. 6–7.

⁴⁸³ Lázár 1888., 922., Trócsányi 1980., 30.

⁴⁸⁴ KvSzám 13b/VIII. 137–144.

⁴⁸⁵ „Urunk bejárója Fodor György és Kékedi Zsigmond.” KvSzám 14b/XXI. 77.; TT. 1886., 55.; Fodor Györgyöt később Kemény udvari főember szolgaként említi. 1623-ban. Kemény János *Önéletírása* 47.

⁴⁸⁶ Lázár 1888., 922.

⁴⁸⁷ Tüdös 2008., 124–128.

lommal tartózkodott Kolozsvárott, ebből a három utolsó esett 1623 júniusára, 1625 augusztusára és 1626. november 20-ára, amikor már nem az udvari ifjak közé tartozhatott Kékedi.⁴⁸⁸

Brandenburgi Katalin udvartartásában is szolgált, de már korábban is az erdélyi udvarban kellett lennie Gerhard Romilian Kalchun Leuchmarnak, aki 1628. május 9-én hat év szolgálat után tért vissza hazájába Bethlen ajánlása szerint a fejedelemasszony *fraucimereivel*.⁴⁸⁹ A fejedelemasszony az udvartartása élén „megörökölte” Daniel Mihályt, mellette azonban szerepelt egy hopmester asszony is,⁴⁹⁰ aki Kemény János szerint Petrichevich Horváth Klára Macskási Mihályné volt.⁴⁹¹

Mind Daniel Mihályt, mind pedig utódját, Kékedi Zsigmondot megörökölték a Rákócziak a Bethlen–Brandenburgi-udvarból. Kékedi esetében ez azért sem volt véletlen, mert Lorántffy Katán keresztül rokonságban állt a Rákócziakkal.⁴⁹² Háromszéki királybíróként, illetve belső-szolnoki főispánként mindketten egy-egy törvényhatóság élén álltak, Kékedi 1636-tól a fejedelmi tanács tagja is lett, ami tovább növelte befolyását.⁴⁹³

AZ IFJAK „TÁRSADALMA”

A Királyságban az udvari iskolában készültek fel a nemesek gyermekei a familiárisi szolgálatra, ami azt jelenti, hogy a nemes ifjak nevelésének szerves része volt a főúri udvarban eltöltött idő.⁴⁹⁴ A kamaszkorban levő inasok az úr körüli

⁴⁸⁸ 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 100.; 1615. június KvSzám 13b/VIII. 113.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 196.; 1617. november KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1619. augusztus KvSzám 15a/XI. 109.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII.; 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 37; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 106.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 80.

⁴⁸⁹ Radvánszky 1888., 229.

⁴⁹⁰ KvSzám 18b/I. 45.

⁴⁹¹ Kemény János *Önéletírása* 113.

⁴⁹² Horn Ildikó: Lorántffy Kata. In: *Erdély és Patak fejedelemasszonya* I. Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak, 2000. (67–78.), 72.

⁴⁹³ Trócsányi 1980., 30.; Hatalmára néhány példa a Rákóczi korból: Kékedi és Alia Sámuel 1631-ben egyeztek meg a Bánffyakkal. Utóbbiak a vitatott magyarói birtokot, udvarházat és tartozékaikat átengedték Kékedinek, ahogy Alia Sámuelnek is a már kezében lévő jószágokat, azzal a feltétellel, hogy Kékedi a Bánffy leányát a továbbiakban a perben sem tanáccsal, sem a fejedelemmel közbenjárással nem segíti. MOL F 15 Prot.

XXV. 24^{r-v}; A Simonokkal 1636-ban egyezett ki Kékedi úgy, hogy Simon Jánosnak és Gondos Miklósnak egy-egy házhelyet adott át Vajdaszentivánon, illetve Simon Györgynek, aki a Jenő melletti táborból hazaszökött, kötelezte magát, hogy az ellene induló eljárásban megoltalmazza. MOL P 1915 Alsó család lt. 3. cs. 5. tétel. Vajdaszentiváni birtok 1613–1826.

⁴⁹⁴ Koltai 2001., 19.

feladatokat látták el, az idősebbek lovas inasok lettek, és már saját szolgálával is rendelkeztek. Koltai András szerint a lovas inasok megfelelői Kelet-Magyarországon a bejárók voltak, az inasokhoz hasonlóan ők is belső feladatokat láttak el, de már idősebbek voltak.⁴⁹⁵ Közülük kerültek ki például az agárhordozók, akik rendszerint 2–3 agárra felügyeltek. A húsz év körüliek egyik csoportja étékfogóvá vált, és az asztal körül szolgált, másik részük udvarló ifjú lett, akik az úr körüli teendőket végezték továbbra is, miközben lovasként gyarapították az udvari sereget.⁴⁹⁶ Az inasok, bejárók, étékfogók, inniadók mellett még pohárnokok, asztalnokok is tartoztak az udvartartáshoz.

Az erdélyi fejedelmi udvarokban működő udvari iskola hasonlított a magyarországi főúriakra, bizonyos szempontból azonban mégis más volt. Erdélyben a fejedelmi udvar központi szerepe sokkal erőteljesebb volt: mivel csupán néhány főúr engedhette meg, hogy saját udvart tartson, ahová az ifjak elmeheessenek, ezért az érvényesülés útját keresni a fejedelmi udvarban volt a legcélravezetőbb. Boldogulni csak fejedelmi szolgálatban lehetett, nem voltak akkora birtokok Erdélyben, amelyből az uraik esetleg kiszakíthattak és adományozhattak volna belőle (kevés kivétellel, például a Kendyek esetében): jellemző, hogy familiárisaiknak inkább a fejedelemtől próbáltak birtokokat szerezni, és nem is igényeltek olyan személyzetet, mint a királyságbeli uradalmak. Vélhetően emiatt is nagyobb számban mentek, illetve küldték gyermekeiket a szülők, inkább a fejedelmi udvarba. A nemesség erdélyi és tiszántúli családaira ez egyaránt jellemző volt, hogy mikor milyen arányban, azt az alábbiakban vizsgálom.

Az erdélyi fejedelmi udvarban másképp nevezték az ifjakat, mint a nyugat-magyarországi főúri udvarokban, megkülönböztették az inastól a bejárót, az étékfogótól az udvari ifjút. Bocskai fejedelem kolozsvári tartózkodása idején a sáfárpolgár csupán „az urunk őfelsége iffjainak” adott ételekről írt, és 22 nevet sorolt fel. Rákóczi Zsigmond 1607-es városbeli tartózkodása idején 9 ifjút és 10 szolgát tartottak számon. Báthory Gábor udvarában pedig udvarló és postai ifjakat különböztettek meg, bejárókról, étékfogókról akkor még nem esett szó.

A Habsburg udvarban a 17. század második felében (1661) összeállított instrukció részletesen meghatározta a nemes ifjak napirendjét. Eszerint a nemes ifjaknak az iskolai rendszerű oktatás mellett a fegyverforgatásban, a zenélésben, az idegen nyelv gyakorlásában, a táncban is naponta képezniük kellett magukat.⁴⁹⁷ Szigorú rend határozta meg a mindennapjaikat: reggel negyed hétkor keltek, este kilenckor feküdtek le, az udvart csak az előjáróik engedélyével hagyhatták el, legfeljebb két óra hosszára, olvasmányaikat is jóvá kellett hagyatniuk. Napi két-

⁴⁹⁵ Koltai 2001., 26.

⁴⁹⁶ Koltai 2001., 22–23.

⁴⁹⁷ Scheutz–Wührer 2007., 78–81.

szeri étkezés illette meg őket.⁴⁹⁸ Ilyen típusú iskolai oktatás az erdélyi fejedelmi udvarban csak akkor folyt, ha a fejedelmi családnak iskoláskorú gyermeke volt. Amennyiben nem volt, a fejedelmi udvarban iskolai oktatás, az erdélyi nemesek az iskolás korú ifjakat iskolákba küldték, például ahogy Bánffy Gyurkót is Patakra 1625-ben,⁴⁹⁹ másokat Gyulafehérvárra,⁵⁰⁰ vagy Kolozsvárra, vagy pedig ott-hon tanították őket.⁵⁰¹

Az ifjak feladatairól idézzük az udvari instrukciókat: „Étkeinket, hites étkefogóinknál egyéb, életek veszése alatt, senki konyhánkról fel ne merje hozni. Asztalnakink az ő szolgálatjoknak hetében magok menjenek alá a konyhánkra, magok szeme előtt adják fel és nagy böcsülettel vitessék asztalunkra.”⁵⁰² „13. Hogy continue asztalnakink, étkefogóink, udvarló ifjaink palotánkban fenn háljanak, régi szokás, erős edictum, de ezzel is abutálván, kevesen cselekedik, mert az asztalnokok nagyobb praerogativát vevén maguknak praedecessoroknál egyik is fenn nem hál és arra nézve alattok valók is pro libitu cselekednek. ... Annakokáért abban is ilyen mód observáltassék, hogy egymás értelme nélkül alá ne oszoljanak soha, hanem elvégezvén egymással fele alá mehet, fele addig fenn maradjon, de kilenc órákor minden tisztessége vesztese alatt fenn találtassék. Ha mikor követségek találkoznak, mikor audientiára jönnek, akkor minden rend fenn találtassék.”⁵⁰³

AZ ÉTEKFOGÓK VEZETŐI: AZ ASZTALNOKOK

Az erdélyi fejedelmi udvarban mindig többes számban beszéltek a főasztalnokról, tehát legalább kettőnek kellett lennie, ők az étkefogók előljárói, vezetői voltak.⁵⁰⁴ A (fő)étkefogómester (magister dapiferorum nostrum) elnevezéssel is illették őket a Királyi Könyvekben. Az asztalnok mellett a főasztalnok elnevezés is használatos volt a mindennapokban, de nincs pontosan meghatározott jelentés-

⁴⁹⁸ Scheutz–Wührer 2007., 78–80.

⁴⁹⁹ 1625. december 15. TT 1886., 462.

⁵⁰⁰ Ld. Kemény János *Önéletírása* 36.

⁵⁰¹ Uo.

⁵⁰² Koltai 2001., 70.

⁵⁰³ Koltai 2001., 73.

⁵⁰⁴ Báthory Zsigmond udvarában 1 pohárnok és 2 főasztalnok volt, valamint 2 főbb étkefogó, 11 asztalnok, 11 étkefogó és 3 vicepohárnok. Rajtuk kívül még az asztalnokok és a pohárnokok szolgálai ismeretesei, az udvari ifjak más csoportja nem. Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. Közli: Merényi Lajos. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1894. (108–113.), 112–113.; Egy 1626-ból származó Bethlen korából származó jegyzék szerint a 12 étkefogó élén állt a két asztalnok. TMÁO I. 473.

beli különbség a kettő között, a szóhasználat nem következetes. Elképzelhetőnek vélem, hogy a két asztalnok közül az egyik „méltóságban előrébb állt”, de ezt a feltételezést egyelőre nem tudom alátámasztani. Báthory Gábor udvarából Kereky Ferenc asztalnokmester nevét ismerjük, 1610-ből.⁵⁰⁵ Egy évvel korábban még Csehi Andrást említették a források,⁵⁰⁶ az általam vizsgált számadásokban nem bukkant fel, 1610-ben viszont már familiárisként is szerepel.⁵⁰⁷ Kereky partiumi családból származott, Csehi András pedig – amint már korábban említettem – Felső-Magyarországról, Eger környékéről.⁵⁰⁸

Bethlen Gábor udvartartásában többeket találunk asztalnokmesteri tisztségben. 1614-ben udvarhelyi Székely István volt az asztalnokmester.⁵⁰⁹ Tudható róla, hogy 1617-ben ott volt a fejedelem kíséretében, de elképzelhető, hogy akkor már továbblépett ebből a tisztségből. Marosszentgyörgyi Tóth Mihály 1614-ben és 1617-ben is betöltötte a tisztséget.⁵¹⁰ Róla az is elképzelhető, hogy az asztalnokság tisztségével párhuzamosan a főpohárnoki tisztséget is viselte. 1618-ban Torma Kristóf az asztalnokmester.⁵¹¹ 1621-ben pedig már Kékedi Zsigmond töltötte be ezt a tisztséget.⁵¹² 1624-ben említik a felső-magyarországi származású Kellemesi Sándort,⁵¹³ aki 1618 óta szolgált asztalnokként az udvarban, valamint keresdi Bethlen Ferencet. Kékedi és Bethlen Ferenc utóbb udvarmesterek lettek. 1626-tól a számadásokban Ugron János neve tűnt még fel e tisztség viselőjeként. A későbbi források Székely Mózes⁵¹⁴ korábbi udvari familiárist, asztalnokmestert, udvarhelyszéki kapitányt említik, mint e tisztség egykori betöltőjét.

⁵⁰⁵ ErdKirKv DVD 9. k. 389–390.; KvSzám 12b/VII. 205–206.; KvSzám 12b/VII. 497–514.

⁵⁰⁶ ErdKirKv DVD 8. k. 154b–156.

⁵⁰⁷ 1610. június 30. MOL F 15 17. k. 115^v.

⁵⁰⁸ Karrierjét, birtokszerzését a familiárisokról szóló fejezetben mutattam be részletesebben.

⁵⁰⁹ 1614. Székely de Udvarhely István asztalnokmester (dapiferorum nostrorum magistri aulae), birtokadomány, Sonkolyos (Zaránd vm.) ErdKirKv DVD 10. k. 241.

⁵¹⁰ KvSzám 13a/XVIII. 113.; ErdKirKv DVD 10. k. 80. (A tisztség további betöltőiről: Trócsányi 1980., 394.)

⁵¹¹ 1619. Thorma Kristóf asztalnokmester, birtokadomány, Magyarláros. Nagy Márton jobbágy adományozása (Belső-Szolnok vm., szamosújvári uradalom). ErdKirKv DVD 12. k. 106.; A család birtokainak fő fészke és székhelye Csicsókeresztúr. Nagy Iván XI. k.

⁵¹² „Egyik fő asztalnokunk.” TT 1886., 55.

⁵¹³ Kellemessi Sándor asztalnokmester, ErdKirKv DVD 14. k. 23b–24.

Kellemessy család. Kellemessy Mihály 1595-ben Sáros vármegye alispánja. 1602-ben egyik osztóztató bíró a Thibai György javain osztózó rokonok között. Kellemessy János 1635-ben to-kaji várkapitány. Nagy Iván VI. k.

⁵¹⁴ ErdKirKv DVD 18. k. 48–49.

Közülük az oklevelek tanúsága szerint Csegezy Ferenc az, akinek tisztségét csupán dapifer-nek (asztalnok) említették 1620-ban, a Királyi Könyvek tanúsága szerint. Bár az is lehet, hogy a nem egységes szóhasználat „következménye”.⁵¹⁵

Székely Mózes és Bethlen Ferenc főrendű származásúak voltak. Bethlen udvarában meglepően sokan voltak székelyföldiek is a tisztség viselői között: Tóth Mihály, Székely István, Csegezy Ferenc, és itt Ugron Jánost is újra említhetem. Kékedi Zsigmond felső-magyarországi származású volt, és mellette a szintén a Királyságból betelepedett Kellemesi Sándort is mindenképpen meg kell említeni. Az asztalnokok bizalmas ügyekben is eljárak, csakúgy, mint az udvari familiárisok, így például 1624-ben Bethlen Gábor Kellemesit küldte Antalfy Lőrinc Kaszán maradt holmijáért.⁵¹⁶

POHÁRNOK, BORTÖLTŐ, INNIAADÓ

A pohárnokok feladata, Benda Borbála szerint, egyrészt a pohárszék felügyelete, másrészt pedig az asztalok terítése volt.⁵¹⁷ Az udvari instrukció szerint: „4. Pohárnakinkra igen vigyázzon, szolgarend s darabant az mi kenyérünket ne hámozza és az asztalhoz való készületet senki végben, élete vesztése alatt, ne merjen peragálni egyéb, hanem az pohárnokok magok és pohárnak inasok, kik hittel legyenek kötelesek tisztekben híven való eljárásra. Azonképpen bortöltőink minémű igazsággal viselljenek italunkra gondot, és az tékozlást mind távoztassa el velek...”⁵¹⁸ A bortöltő azt felügyelte, hogy ura megfelelő mennyiségű és minőségű bort kapjon az étkezés folyamán, az „inniaadó”, ha egyáltalán külön betöltötte valaki ezt a tisztséget, beadta urának a pohárban a bort.⁵¹⁹ 1626. évben vezetőjük a pohárnokmester volt, aki mellett még két pohárnokra történt utalás az ebben az évben keletkezett udvarbelieket tartalmazó jegyzék szerint.⁵²⁰

Bocskai fejedelem udvarából a 22 ifjú közül a számadáskönyvekben nem neveznek meg sem asztalnokot, sem pohárnokot, de két fő inast említenek, talán ők tölthették be az asztalnoki vagy pohárnoki tiszteket. Rákóczi Zsigmond kíséretében az ifjak közül az egyik pohárnok volt, de a sáfárpolgár csak a tisztséget rögzítette, a nevet külön nem. Báthory Gábor udvarában két vagy három pohárnok lehetett.⁵²¹

⁵¹⁵ ErdKirKv DVD 12. k. 202b–203.

⁵¹⁶ 1624. március 9. TT 1886., 443.

⁵¹⁷ Benda 2004., 45.

⁵¹⁸ Koltai 2001., 70.

⁵¹⁹ Benda 2004., 45–46.

⁵²⁰ TMÁO I. 473. A jegyzék azonban sajnos csak magát a tisztségeket tünteti fel.

⁵²¹ 1609. április KvSzám 12b/VII. 350.

Dévai György familiárisként viselte ezt a tisztséget.⁵²² Közülük a másik Kornis János volt, aki 1609 áprilisában tűnt fel a számadásokban,⁵²³ és feltételezhetően ő viselte a főpohárnoki tiszteletet is. Valószínűleg a pohárszéket hordozó kocsisokért is ő felelt.⁵²⁴ Kornis Bay Zsigmondtól 1613-ban 800 forintért vette meg a Petresan nevű posessiót.⁵²⁵ Később 1622-ben a váradgyai portus prefektusa lett, 1627-ben pedig Velencébe küldte vásárolni a fejedelem.⁵²⁶

Bethlen Gábor kolozsvári tartózkodása alatt a számadáskönyvekben Tóth Mihály és Gávay Péter szerepel főpohárnokként.⁵²⁷ Utóbbi 1619-től volt jelen az udvarban.⁵²⁸ Gávay, aki korábban pohárnokmester volt, később a Portán, Lengyelországban és Magyarországon kapott követi feladatokat.⁵²⁹ 1613–1619 között több alkalommal is Paczolai Istvánt⁵³⁰ említették, mint pohárnokot a számadások.⁵³¹ Elmondható tehát, hogy az erdélyi köznemesi családok leszármazottai (Gávay, Paczolay) mellett székelyföldi származású (Tóth) is betöltötte a tisztséget Bethlen Gábor idejében. Külön szót kell ejtenünk Török Mihályról, aki Bethlen Gábor pohárnokaként kapott nemeslevelet. Figyelmet érdemel a származása is, ugyanis nemcsak nevében, de ténylegesen is török származású volt, apja révén, őt magát a fejedelem vette szárnyai alá, és neveltette fel.⁵³²

⁵²² 1608. november 24. Déway György udvari familiáris és pohárnokmester. MOL F 2 Prot. II. 205–206.

⁵²³ KvSzám 12b/VII. 334.

⁵²⁴ KvSzám 12a/XXV. 112.

⁵²⁵ MOL F 2 Prot. IV. 278.

⁵²⁶ Későbbi tisztségéről Károlyi Zsuzsanna végrendeletében: „Kornis János váradgyai portusunk praefektusa”. Radvánszky 1879., 245.; 1627-ben bevásárlás Velencében. Radvánszky 1888., 301.

⁵²⁷ Védi Gávay Péter főpohárnok, birtok: Sajókeresztúr (Doboka vm.) ErdKirKv DVD 15. k., 55b.; Részletesebben Gávayról és családjáról a familiárisokról szóló fejezetben.

⁵²⁸ KvSzám 15a/XI. 93–127.

⁵²⁹ 1630. Gávai de Véd Péter korábbi pohárnokmester, törökországi, lengyelországi és császári követ, birtokadomány: Kaczkó (Belső-Szolnok), ErdKirKv DVD 19. k. 27–28.

⁵³⁰ 1613. Szentbenedeki Paczolay István pohárnok, birtokadomány, Marosújvár (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 10. k. 54.; 1614. Birtokadomány, Mihályfalva (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 10. k. 309.; 1617. Birtokadomány, Hidegvíz; Stina; Veszöd (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 11. k. 217b–218.; Paczolai család. 1552. július. 26-án részbirtokos volt Vecserd, Rovás, Gezse, Kis-Enyed és Martontelke falvakban. Szentbenedekben is, Fehér vármegyében. Nagy Iván IX. k.

⁵³¹ KvSzám 13b/VIII. 93–124., KvSzám 14a/XVIII. 53–93., KvSzám 14b/XVIII. 91–134., KvSzám 15a/XII. 31–60.

⁵³² 1621. április 15. SZOKLt VI. 59.

AZ IFJAK ÉS A SZOLGÁLAT (INASOK, BEJÁRÓK, UDVARLÓK)

Báthory Gábor udvarában megkülönböztettek udvarló és posta ifjakat, valamint bejárókat. Bethlen Gábor idejében viszont már a teljes udvari ifjúság megjelenik, s a fejedelem által kiadott instrukció szerint a következők voltak a feladataik: „6. ...inasok is ott az ajtó előtt legyenek, csengetéstől várjanak, s ha ki beizen valamelyiktől, bemenjen, s referálja akárki izenetét minekünk, akármelyik bejáró.”⁵³³ „9. Az mi italunkra az mely inasunkat rendeltük, az annak gondja viselésére hittel legyen köteles, és élete vesztese alatt arra úgy viseljen gondot kötelessége szerint, az mint magunktól oretenus arra instructiót veszen, soha másra azt ne bízza. Asztalunknál való magunk szolgálattjára mindenkor két apró inas fenn maradjon, kik tányérunkat tisztítsák. Azok az innunk adóval mindenkor együtt legyenek, kiknek konyhánkról ebédre és vacsorára három-három tál éték járjon, pincénkől külön az bejáróktól borok és cipójok.”⁵³⁴ Ahogy fentebb már utaltam rá, a bécsi udvarban tanuló nemes ifjak számára megfogalmazott szabályokból az derül ki, hogy ők kevésbé lehettek részesei az udvar mindennapjainak. Az erdélyi udvar eszerint az udvari ifjak számára inkább „gyakorlat orientált” volt.

Az udvarral Kolozsvárott tartózkodó inasok száma kettő és nyolc fő között váltakozott, ennyi inasa volt a fejedelemnek, és a fejedelemasszonynak is. Az 1626. évi jegyzékben cubiculares pueri szerepel megnevezésként, számuk 8 fő volt összesen, ugyanakkor kérdés az, hogy ők valóban az inasok, vagy pedig a bejárók.⁵³⁵ Az inasokról azonban nem tudunk sokat: a nevüket is csak a legritkább esetben jegyezték fel a számadásokban. Közülük kerül(het)tek ki az agárhordozók, akik rendszerint két-három agárra felügyeltek. Báthory Gábor udvarában az elnevezéssel sem találkozunk, legfeljebb következtethetünk arra, hogy azok az inasok lehettek, akikkel állatok (például agarak) voltak (számuk 2–4 fő). Az inasok között találjuk például Pekri Ferencet,⁵³⁶ Medy Ferencet,⁵³⁷ Váncsa Demetert,⁵³⁸ Csókási Zsigmondot. Csókási partiumi származású volt,⁵³⁹ a petrovinai Pekry család pedig a 16. század közepén telepedett be Erdélybe. Ők mind-

⁵³³ Koltai 2001., 72.

⁵³⁴ Koltai 2001., 73.

⁵³⁵ TMÁO I: 473.; sajnos a felsorolás neveket nem tartalmaz, annak ismeretében ugyanis könnyebb lenne a tisztség pontos meghatározása.

⁵³⁶ 1609. október 8. Pekri Ferenc inas lehetett. KvSzám 12b/IV. 241., Nagy Iván IX. k.; TvmJkv 96, 111.

⁵³⁷ KvSzám 13a/II. 105. 1612. Medi Ferenc inas lehetett. Torda vm-i. család, ugyanis Medy György TvmJkv I. 412.

⁵³⁸ 1609. október 8. Vánczia Demeter KvSzám 12b/IV. 241.; Vánchya Demeter nemesség adományozás. 1584. május 1. ErdKirDVD 3. k. 220b–221.

⁵³⁹ 1610. augusztus. Czókási Zsigmond, inas. KvSzám 12b/VII. 510. Bihar megyei család, a Bornemisszákkal, Fráterekkel, Inczédiekkal rokon. Nagy Iván IV. k.

annyian jelentős vármegyei köznemesi családból származtak. Mellettük ismert még Báthory Gábor Szaniszló keresztnévű lengyel inasa is.⁵⁴⁰

Hogy Báthory fejedelem udvarában inasként is lehetett jószágokat, részbirtokokat kapni, az az utód, Bethlen Gábor egyik későbbi leveléből derül ki. 1615. augusztus 15-én kelt levelében Szilágyi János és Hidy György elfoglalt jószágok kapcsán így ad hangot aggodalmainak a fejedelem: „Ha uram minden inasnak, minden érdemetlen országunk pusztított embereknek jószágokat kezeknél hadnák, kiknek érdemes szolgálatokat tudjuk országol, kiknek miért adtak jószágot, így Kővárhoz Fogarashoz egy jobbágy sem lenne, a mint az szegén’ fejedelem recuperálta volt, de későn mert Redej Ferencz uramnak oly parancsolatot küldött volt, hogy promiscue mindenektől nullo respectu personae minden jószágokat recuperáltasson, mert látta, hogy nem jól cselekedett, sőt Sigmond fejedelem a fejevári káptalanban contradicált volt minden adománynak, látván mely fraudulent fosztatott volt meg utána valóktól, minden jószágtól ez pedig bizony kertessen [?] soha egy ház jobbágyot sem adott soha inasnak etc.” [...] „mely ő sok lopások miatt kellé szegény fejedelemnek az tyranuidesre menni, látván többire koldossá levén miattok, azok között pedig az sánta kis deák nem utolsó vala a lopásban, mert csak Régeni Jánosnak 60 ezer forint ára marháját lopák és oszták fel Bogdanival s egy néhányan; miért kellett olyan rossz embereket promotealni nyavalyásnak maga tudta.”⁵⁴¹

Bethlen Gábor és gubernátora, Bethlen István udvarából már több inast is ismerünk név szerint. Itt általában négy-nyolc főt említene, de számuk magasabb is lehetett. Mindennapjaikról nemcsak a már korábban idézett instrukciókból vannak ismereteim, hanem a számadáskönyvekből is.⁵⁴² A számadáskönyvekből értesülünk arról, hogy Bethlennek Nyugat-Magyarországról is voltak udvari inasai, közöttük például Ossy László, Batthányi Ferenc mostohafia.⁵⁴³ Az általam vizsgált forrásokban valójában nem találkoztam inasok számára adott donációkkal, de az inasság kiváló kezdete lehetett egy későbbi udvari karriernek. Bethlen inasai közül kevesek ismerhetők név szerint, azokat soroltam ide, akik ezt a megjelölést kapták, vagy az állatokkal együtt kapták meg ellátmányukat. A főrendek

⁵⁴⁰ 1610. július 2. „Zaniszló lengyel”. KvSzám12b/VII. 271.

⁵⁴¹ Szilágyi 1879., 26.

⁵⁴² „1622 9 Aprilis Jutta Gubernátor őnagysága inassa Spáczai Mihály, megyen Hídalmásra [...]” KvSzám 15b/XXI. 29.

„1622 17 Februarii Kékedi Péter gubernátor őnagysága fia inassának [...]” KvSzám 15b/XXI. 19.

„1622. 23 Martii Jöve Zóliomi Mátyás gubernátor őnagysága inassa Cassáról 2 magára, attam étere, itara f – d 16.” KvSzám 15b/XXII. 23.

„1625. Die 11 Julii Eodem die Balogh Mihálynak, az társzekér mellett való két inasnak, az fejedelem sütőinek az bécsi jubiler mellettek lévén [...]” KvSzám 16/XXXIV. 62.

⁵⁴³ „1629. Die 26 Junii Ossy László Bottiáni Ferenc mostoha fia Urunk öfelsége inassa megyen Tokaj felé, mert megholt az anyja [...]” KvSzám 18a/IV. 93.

közül származott Kemény Péter,⁵⁴⁴ aki 1617-ben volt az udvartartással Kolozsvárott, a vármegyei nemesség soraiból pedig Széki Boldizsár⁵⁴⁵ és Gávai Miklós.⁵⁴⁶ A többiek pontos származása egyelőre nem ismeretes.⁵⁴⁷

Az udvari instrukció szerint az alábbiak voltak a bejárók, az étекfogók és az udvarlók feladatai: „6. ... Az mi udvarink házainkban így rendeltetett ... az második palotában az udvar népe szokott lenni étекfogókkal, udvarlókkal együtt. Oda darabantnak, közönséges szolgarendnek nem szabad meni. ... Az bejáró inasoknak szabad az audentia camerában menniek és ott udvarlaniok, mikor az fejedelem ott nincsen, de az bársonyszékekben senki ne merjen ülni ha tisztességét szereti. ... 8. bejáróink addig alább ne menjenek az ételre, hanem megvárják, hogy leüljünk az étек fogóit felszedjék, asztalunkhoz marasztott főemberek leüljenek, azután térdet hajtván, menjenek alá. ... 13. Hogy continue asztalnakink, étекfogóink, udvarló ifjaink fenn háljanak, régi szokás, erős edictum, de ezzel is visszaélvén...”⁵⁴⁸

1608 novemberében Báthory Gábor udvarában Kolozsvárott udvarló és posta ifjakat különböztettek meg: kilenc udvarló ifjút soroltak fel az udvarban és öt vagy hat posta ifjút.⁵⁴⁹ Bejárókat, étекfogókat nem említene. Ha számba vesszük a Báthory Gábor utazó udvartartásában lévő ifjakat, akkor elmondható, hogy a sáfár mintegy 25–26 ifjúról tudott,⁵⁵⁰ ők együtt kapták prebendájukat, ezeket udvarlóknak tartjuk, a bejáró megnevezést csak a számadáskönyvek sze-

⁵⁴⁴ 1617. november 4. „Kemién Péter két agárral [...]” KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; Kemény Péter „Báthori Gábor fejedelemsége korában Bethlen Gábor tábornok és udvari főkapitány udvarában tölté ifjúságát. Midőn Bethlen a törökhöz kifutott, III. Péter Bethlen nejével együtt Déva várában maradt, hol a vár ostrom alá vétetett.” Nagy Iván. VI. k.

⁵⁴⁵ 1617. november 4. „Széky Boldizsár két agár [...]” KvSzám 14a/XVIII. 53–93.

⁵⁴⁶ 1619. február 17. Gávai Miklós. KvSzám 15a/XII. 52.; 1630. Védi Gávai Miklós, Védi Gávai Péter. ErdKirKv DVD 19. k. 27–28.

⁵⁴⁷ 1615. december 2. „Kozák András két agárral egy tacsóval...”. KvSzám 13b/VIII. 196.; 1618. október 4. „Jenej András két szelindek...”. KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1615. április 8. Pohárnak Mátyás. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1615. április 8. Orosz István, Záva László. KvSzám 13b/VIII. 114.; 1619. február 17. „Oranczkj Zsigmond 2 agárral...” KvSzám 15a/XII. 52.

⁵⁴⁸ Koltai 2001., 71–73.

⁵⁴⁹ KvSzám 12a/XXV. 111–112.

⁵⁵⁰ Az adattárban található táblázat az ifjak pontos neveivel és az évkörrel, amit a számadások alapján állítottunk össze.

kerezés (vectura) című fejezetében találjuk rájuk vonatkozóan.⁵⁵¹ Újhelyi Márton bejárójának 1613 januárjában 8 sing fájlandist utaltat ki Kolozsvárról.⁵⁵²

Báthory Gábor udvari ifjai közül tehát mintegy 30 főnek ismeretes a neve, közülük szeretnék néhányat kiemelni, ismertetve származásukat, pályafutásukat. Ahogy már fentebb említettem, Báthory Gábor udvartartásában az udvari ifjakat – legalább is amikor Kolozsvárott tartózkodtak – még nem lehet csoportba osztani, ez alól csupán a posta ifjak képeznek kivételt. Azt is el kell mondani azonban, hogy elképzelhető, hogy ők ténylegesen a posták feladatait látták el (tulajdonképpen posták is lehetek), vagyis megeshet, hogy nem is tartoztak szervesen az udvari iskolához. Ez azonban a kutatás jelenlegi állása szerint még nem egyértelmű. Az ifjak között bizonyos szempontból egy másik csoportot is el lehet különíteni: az inasokét. Ide azokat soroltam, akik az agarakra, a szelindekekre vigyáztak, és ezekkel együtt kapták a várostól a prebendájukat. Báthory posta ifjai között találjuk pl. Tankóczi Györgyöt, Fekete Jánost, Pápai Imrét, Pécsi Istvánt, Szilasi Gáspárt, Bagdi Györgyöt, Kús Ferencet.⁵⁵³ Az udvari ifjak között találunk Erdélyi István nevű ifjút,⁵⁵⁴ valamint Gerendi Istvánt, a későbbi udvarmester Gerendi Márton testvérét – ők régi erdélyi családokból származtak, csakúgy mint az Apáthi fiúk (Pál és Miklós), akik talán Doboka vármegyei nemesi családból valók.⁵⁵⁵ A többiek közül Egry Mihály, valamint Tyúkodi János Szatmár megyeiek voltak.⁵⁵⁶ Vidani Ferenc, Tankóczi György származása nem tisztázott. Bercsei [?] Imréről nem tudom, hogy azonos-e a későbbiekben Bercsényiként szereplővel, csak feltételezhetjük. Róla azt tudjuk,

⁵⁵¹ „1612 21 Martii Jöve Tatay Ferenc Urunk bejárója [...]” KvSzám 13a/II. 60.

„1612 28 Januarii Huszár Péter Urunk bejárója [...]” KvSzám 13a/II. 60.

„1612 28 Marcii Jöve Czeglédi Mihály Urunk bejárója [...]” KvSzám 13a/II. 62.

„29 Marcii Ugyan Czeglédi Mihálynak kültem, mivel panaszkodott bíró uramnak az gazdálkodásért egy tyúkot f – d 12, cipót f – d 6, bort 2 ejtelt 1 pro d 4 f – d 8.” KvSzám 13a/II. 62.

⁵⁵² „Gabriel Dei gratia Transilvaniae Valachiae Transalpinaeque princeps partium Regni Hungariae dominus et sicularum comes etc. Prudenti ac circumspecti fideles nobis dilecti salutem et gratiam nostram. Mi hívünknek és bejárónknak, Úyhely Mártonnak conferáltunk nyolc sing fájlandist. Haggyjuk azért kegyelmeteknek és parancsolljuk is serio, hogy ez mi levelünk látván többet penigh ez dologrul nem is várván, minden haladék nélkül adasson nyolc singh fájlandist, az mi az árra leszen ez felvetett kegyelmetek adójából defalcálljuk. Secus non facturus. Datum in civitate nostra Colosvár die 3 Januarii Anno Domini 1613. Gabriell princeps mpa.” KvLt Fasciculi III. 44. (A továbbiakban: KvFasc) Ugyancsak őt említik, mint aki Báthory Gábor és Dengeleghiné között leveleket és üzeneteket vitt. Kiss 1998., 101–102.

⁵⁵³ 1608. november 9. KvSzám 12a/XXV. 111.

⁵⁵⁴ 1608. november 9. KvSzám 12a/XXV. 111. Erdélyi István udvarló ifjú, rokona Torda vm. főispánja, 1606-tól haláláig 1642-ig, 1631-től jelentősebb tisztségek: Szamosújvár kapitánya, majd az országgyűlés és a fejedelmi tábla elnöke. Trócsányi 1980., 27.

⁵⁵⁵ 1608. november 9. Apáti Pálnak udvarló ifjú, Apáti Miklósnak udvarló ifjú. KvSzám 12a/XXV. 111.

⁵⁵⁶ 1608. november 9. Egri Mihály udvarló ifjú. KvSzám 12a/XXV. 111.; Szatmár vm-i család. Nagy Iván IV. k.; 1608. november 9. Tyúkodi János udvarló ifjú. KvSzám 12a/XXV. 111.; Szatmár vm-i család. Nagy Iván XI. k.

hogy később a fogarasi váruradalomban volt zálogbirtok a kezén.⁵⁵⁷ Nagy udvari karriert befutót nem nagyon ismerek közülük, azok kivételével, akik pohárnokként vagy asztalnokmesterként amúgy is előjárói tisztséget töltöttek be.

Báthory Gábor udvartartásához képest a Bethlenében már sokkal tudatosabb udvari iskola szervezése, nyilvánvalóan hosszabb ideig is létezett, így valóban az udvari iskolából kerültek ki a familiárisok is. „Az minemű registromot Urunk udvarából hoztanak volt öki gyelmek, kiknek kellessek fejr cipót és abrak cipót osztani...”⁵⁵⁸ – eszerint 1615 szeptemberében az udvartartással 15 étekgóg és négy udvarló járt a fejedelem kíséretében Kolozsvárott. Igaz, a többség nevét nem ismerjük. A felsorolásban szerepelt például Kékedi Zsigmond későbbi udvarmester, és Fodor György⁵⁵⁹ is, őket 1618-ban már a bejárók között találhatjuk. Bethlen Gábor udvarában 1617-ben az asztalnokok és az étekgógok együttes száma 24 fő volt, akik közül négyet név szerint is felsoroltak a számadásokban: Tarnóczy Györgyöt, Sommay Pétert, Vajda Ferencet és Csegezy Ferencet. A legutolsóként említett Csegezy 1620-ban már asztalnokmester lett. Annak oka, hogy az udvarló ifjak száma ilyen nagyon ingadozik (3–18 fő), részben a források jellégében keresendő. Nagyon ritka ugyanis az ifjak pontos besorolása a számadáskönyvekben, Kolozsvárról pedig szállásosztói jegyzék alig maradt fenn a korszakból. Az étekgógok száma 3–14, a bejáróké 4–20 között váltakozott. Természetesen reprezentációs alkalmakkor megnőtt az ifjak száma, ilyen volt a követfogadás vagy a lakodalom. 1626-ban az udvari összeírás szerint 12 étekgóg és ugyanannyi udvarló lehetett az udvarban.⁵⁶⁰ 1629. november 10-én a már nagybeteg fejedelmet szinte egész udvartartása elkísérte, az ekkor keletkezett sáfárpolgári számadás szerint 8 étekgóg tartózkodott Kolozsvárott a kíséretben, akik négy-hat főre kapták ellátmányukat, illetve hét udvarló ifjú, ők 3–4 lóra kapták a prebendát.⁵⁶¹ Ez utóbbiak között volt ifjabb Alvinczi Péter is.

A bejárókkal azonban nemcsak akkor találkoztunk, amikor az egész udvartartás Kolozsvárott időzött, hanem akkor is, amikor apróbb dolgokat (például bevásárlást, bizalmas levelek továbbítását) intéztetett velük a fejedelem és a guberná-

⁵⁵⁷ 1622. február 2. Birtokzálogosítás, teljes és egész possessio és udvarház Marosina (Marsina); Netoth; Desán (Fehér vm., Fogarasföld) ErdKirKv DVD. 13. k. 14b. Bercsényiről részletesebben a familiárisok között.

⁵⁵⁸ KvSzám 13b/V. 125–127.

⁵⁵⁹ A Dengeleghiné Török Kata elleni perben tanúként hallgatták ki Fodor Györgyöt, aki 1614. februárjában 18 éves volt. Kiss 1998., 101.

⁵⁶⁰ Dapiferi nro 12, apparitores nro 12. TMÁO I. 473.

⁵⁶¹ KvSzám 18a/II. 196–197.

tor.⁵⁶² Volt közöttük olyan is, akinek a szolgálai lerészegedtek, és többet követeltek az őket megillető ellátásnál.⁵⁶³ Talán ezért is tiltja Bethlen Gábor instrukciójában a városokban való tékozlást és dorbézolást.⁵⁶⁴ Az étkefogók is gyakran Kassáról és Gyulafehérvárról való útjukban, postálkodás közben érkeztek Kolozsvárra, és mentek tovább.⁵⁶⁵

Bethlen Gábor udvarából az inasokkal együtt összesen közel 60 udvari ifjú neve ismert számomra. A bejárók (másutt lovas inasok) közé hét fő sorolható,

-
- ⁵⁶² „1620 19 Maii Eodem Jutta Tóth Mihály Urunk bejárója Zázseöldről [...]” KvSzám 15a/XXII. 60.
 „1622 12 Aprilis Jutta Gubenátor önagyságától öfelsége bejárója Teöreök Mihály [...]” KvSzám 15b/XXII. 31.
 „1623 Prima die Aprilis Jöve Urunk öfelsége bejárója Barcsay Zsigmond[...]. Újabban ugyan Barcsay Zsigmond megtaláltatván bíró uramat, kellett vennem [...]” KvSzám 16/XVIII. 1623.
 „1623 26 Aprilis Jöve Váradról Zibiny János Urunk öfelsége bejárója két gyalogh vicehadnagy lévén velle és [...]” KvSzám 16/XVIII. 14.
 „1623 15 Maii Gubernátor bejárója Zóliomi Mátyás városunkban vásárlásnak okaiért [...]” KvSzám 16/XVIII. 18.
 „1624 13 Februarii Kovács Mihálynak urunk bejárójának 8 magokkal [...]” KvSzám 16/XXI. 13.
 „1624 2 Aprilis Bethlen Ferenc Urunk bejárója [...]” KvSzám 16/XXI. 18.
 „1624 17 Novembris Eodem érkezvén Moré Mihály Urunk bejárója Váradról [...]” KvSzám 16/XXXIV. 81.
 „1625 19 Augusti Eodem jut Urunk öfelsége bejárója Balajti János Telegről, 8 magára [...]” KvSzám 16/XXXV. 56.
 1622. január 9. „magunk bejáróját Murányba küldettük érette”. Bethlen Széchy Györgynek írott levele, melyben Bornemissza Pál bejáróra utalt. Szilágyi 1879., 364.
- ⁵⁶³ „1622 24 Decembris Jutta Zoltán Jösa Urunk öfelsége bejárója Cassáról 9 maga [...]” KvSzám 16/XVII. 3.
 „25 Decembris Az innep kedvéért Zoltán Jösa itt várakozván bíró uram hagyásából attam ebédre cipót, kenyeret, húst f – d 18, fél veder borra f – d 16. Nagy részen bíró uramat búsítván szolgálai, attam esmét bíró uram hagyásából nekik borra f – d 16.” KvSzám 16/XVII. 3.
- ⁵⁶⁴ Koltai 2001., 74.
- ⁵⁶⁵ „16 Junii 1618 Eodem die Jutta Váradról Vitéz László Urunk étkefogója [...]” KvSzám 14b/IXXI. 90.
 „1620 7 Martii Jutta Nagy István Urunk étkefogója 6 maga Cassáról postán Havasalföldre [...]” KvSzám 15a/XXII. 20.
 „1620 20 Martii Jutta Nemes János Urunk étkefogója Cassáról 3 maga, Urunk levelét viszi Háromszékre [...]” KvSzám 15a/XXII. 26.
 „1620 8 Aprilis Jutta Nemes Tamás Urunk étkefogója Cassáról 6 maga Fejérvárra megyen [...]” KvSzám 15a/XXII. 40.
 „1625 die 11 Julii Eodem die Balajti János deáknak az Urunk öfelsége főbejáró étkefogójának [...]” KvSzám 16/XXXIV. 60.
 1626. január „Zoltán Jösa Urunk öfelsége étkefogója nyolcad magával Fejérvárról postán érkezvén és Szakmárra akarván menni [...]” KvSzám 17b/VIII. 19.

köztük hallerkői Haller Zsigmond⁵⁶⁶ és Sulyok Sándor⁵⁶⁷ főrendi származásúak, Károlyi Mihály pedig felesége révén a fejedelem atyafiságához tartozott.⁵⁶⁸

A *megyei nemesség* sorából származott Kékedi Zsigmond és Paczolai Kristóf is. Páris Pált Kemény János leírásából ismerjük, később familiárisként és katonaként is fontos szerepet játszott az udvarban.⁵⁶⁹ A karrier szempontjából Kékedi Zsigmond pályája érdemel figyelmet: 1615-től tartózkodott az udvarban, 1621-ben már asztalnok lett,⁵⁷⁰ később udvari familiáris, majd 1629 novemberére udvarmester lett. Pályájában jelentős szerepet játszhatott Bánffy Margittal kötött házassága. A bejárók között külföldivel is találkozhatunk, így a lengyel Kasowszkyt említhetjük meg, aki 1627-ben hazalátogatott.⁵⁷¹ Az ő negyedévi fizetése 125 forint volt, mely összeg rendes esetben az udvarbeli ellátáson felül járt neki.

Az udvarló ifjak közül már 15 fő nevét ismerjük pontosan, közülük ki kell emelni a székely származásúakat: Angyalosi Istvánt, Nemes Bálintot⁵⁷² és Kálnoky Istvánt.⁵⁷³ Nemes Bálint Kemény János nővérét vette feleségül. Borberekai Alvinczi Péter a kassai lelkész fia volt, akinek nemességét Abaújban hirdették

⁵⁶⁶ 1614. május 3. „Haller Zsigmond bejáró tized magokkal vannak [...]” KvSzám 13a/XVIII. 112.; 1623; 1621. március 5. „Haller Zsigmond nevű úrfi azelőtt bejáró inasom volt szép sereggel jött ma be...” Szilágyi 1879., 262.; Hallerkeői-Haller Zsigmond, Belső-Szolnok megye főispánja, familiáris végrendelete 1623. január 20-án, melyet 27 évesen írt, ebben Bethlen vára és tartozékairól, fehéregyházi kastély hozzá tartozó jószágokkal, lányai udvarház és a tartozékairól (Belső-Szolnok vm., Doboka vm., Fehér vm.) intézkedett, feleségére Kendi Krisztinára illetve bátyjaira, Haller Györgyre és Haller Istvánra, és öccsére Haller Péterre hagyta. Tüdös 2008. 93–96. valamint ErdKirKv DVD 19. k. 70b–73.

⁵⁶⁷ Bethlen bejárója Kolozsváron halt meg, Sulyok István fia. Nagy Iván X. k.

⁵⁶⁸ 1614. május 3. Károly Mihály bejáró. KvSzám 13a/XVIII. 113.; Károlyi Mihály maga nem lehetett a bejáró, atyafiságából/rokonságából kerülhetett ki a bejáró, hiszen ő maga ekkor már közel járhatott a 30. életéhez – ez nem az a kor, amikor ezt a tisztséget betöltik, ehhez már túl idős volt. 1617. Károly Mihály a fejedelem rokona, birtokadomány: Éradony; [Ér]Tarcsa; Otomány; Gálospetri; Albest; Álmosd; Mihályfalva (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 132–133.

⁵⁶⁹ Karrierjét a familiárisokról szóló fejezetben részletesebben bemutatjuk.

⁵⁷⁰ TT 1886., 55.

⁵⁷¹ Kasowszky (lengyel bejáró) kántor pénzfizetése 125 forint, polturában adták meg neki, egy időre hazájába bocsátotta a fejedelem. 1627. április 27-én ezenkívül 4 hordó bort is kapott. Budai István munkácsi provisorinak írta a fejedelem. Radvánszky 1888., 228.

⁵⁷² 1629. november 10. „Angyalosi István uramnak négy szolgára” – udvarló ifjú. KvSzám 18a./II. 196.; Angyalosi család. (Medgyesfalvi) Erdélyben székely család. János Bethlen Gábor idejében ítélőmester, és Bethlen megkoronázása után követte Brassóba, a szászokhoz. Nagy Iván I. k.; Jobbágya van Gergyószékben Szentkirályon 1, valószínűleg az apjának... Balogh 2005., 188.; Trócsányi 1980., 359. – 1654-ben fejedelmi tábla ülnöke.

1629. november 10. „Nemes Bálint uram négy szolgájának”, udvarló ifjú. KvSzám 18a./II.197.; 1619-ben Kézdiszékben jobbágytartók, Szentléleken van 1 jobbágya. Balogh 2005., 193.

⁵⁷³ KvSzám 15b/XII. 100. Kálnoky István, Kálnoky Jánosnak fia 1631. táján Miklósvárszék alki-
rálybírája volt Henter Péter statutoriája szerint.

ki,⁵⁷⁴ 1628-tól volt Bethlen udvari ifja, de a fejedelem apjához írt levele szerint nem jeleskedett feladatainak ellátásában. Szállásosztói feladatkört is ellátott, három lóra kapta fizetését.⁵⁷⁵

Hozzá hasonlóan felső-magyarországi családból származott Putnoky Zsigmond, Semsei Zsigmond, Dezsőffi István is, valamint Kékedi János.⁵⁷⁶ Partiumi és erdélyi gyökerekkel is rendelkezett Gáway Péter,⁵⁷⁷ aki később – mint már említettem – a fejedelem pohárnoka, majd diplomatája is lett. 1623-ban az esztergomi érsekhez, 1627-ben pedig a lengyel királyhoz küldte őt követségbe Bethlen. Felesége Petki Zsuzsa lett. A vármegyei nemesség és a főrendek között helyezkedett el származásánál fogva szopori Sulyok István is, aki később nagyon jelentős karriert tudhatott magáénak, hiszen a tanácsurak sorába került, a fejedelmi tábla és az országgyűlés elnöke lett.⁵⁷⁸ Alia Kristóf a főrendiek közül került ki.⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ Köblös Zoltán: A borbereki Alvinczi család történetéhez. = *Geneológiai Füzetek*, 1908., 1–2. füzet. (1–6, 44–49), 3. (A továbbiakban: Köblös 1908.)

⁵⁷⁵ Köblös 1908., 3.; 1629. november 10. „Alvinczi Péter uram négy szolgálójának”, udvarló ifjú. KvSzám 18a/II.197.; szállásosztó – KvSzám 18a/IV. 219.; 1629. január 7. Fogarásban kelt Bethlen Gábor levele, melyben szó esik ifjabb Alvinczi Péter ellátásáról, a 20–25 tál étetről, a 3 lóra való fizetésről, a skarlát köntösről, valamint megtudjuk a fejedelem véleményét is: „alig láttunk rosszabbul educált ifjat ennél arra nézve, hogy az pirongotás rajta keveset fog, avagy semmit, és nem is szereti az dolgot, örömet szélylyel sétálna, hogy sem az palotában ülne, de megpróbáljuk kegyelmedért, ha lehetne valami jó reménységünk felőle.” Szilágyi 1879., 459.

⁵⁷⁶ 1629. november 10. Putnaki Sigmond uram szolgálójának négy személyre, udvarló ifjú. KvSzám 18a/II.197.; Putnoky család. (Putnoki.) Gömör vármegyei család, melynek tagjai Borsodban és Zemplénben is fontos követi, ill. alispáni tisztségeket viseltek a 16–17. század folyamán. Nagy Iván IX. k.

1622. május 6. Semsei Zsigmond udvarló ifjú. KvSzám 15b/XXII. 102. Abaúji származású család. Nagy Iván X. k.

1622. május 6. Dezeoffi István udvarló ifjú. KvSzám 15b/XXII. 102.; Dessewfy István, felesége darholczi Finta Katalin, aki férje halálával, 1650-ben osztozott meg gyermekeivel. Birtokaik voltak Szepes és Abaúj vm.-ben. Nagy Iván III. k.

1623. augusztus 16. Kékedi Jánosnak udvarló ifjú 5 főre. KvSzám 16/XIX. 104.; „Kékedi család. (Alsó-kékedi) Abaúj vármegye egyik kihalt családja, nevét és előnevét az Abaúj megyei Alsó- és Felső-Kékedi helységről vette.” Nagy Iván VI. k.; Udvarhelyszéken 1627-ben Kékedi Zsigmond a 8. legnagyobb jobbágytartó 4 jobbággal. Balogh 2005., 212.

Kékedi János Bethlen István tanulótlára lett, 1621-ben. TT 1886., 55.

⁵⁷⁷ 1622. május 6. Gáway Péter udvarló ifjú. KvSzám 15b/XXII. 103.

⁵⁷⁸ 1622. május 6. Suliok Istvánnak udvarló ifjú. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1638-tól fejedelmi tábla ülnöke, Kolozs megye főispánja, 1647-től kincstartósága vagyis főkomornik, 1649-től külföldi főispán, 1649–1656 között tanácsúr, 1654-ben a fejedelmi tábla és az országgyűlés elnöke, 1655-ben helytartó. Trócsányi 1980., 34.

⁵⁷⁹ 1622. május 6. Alia Kristóf udvarló ifjú. KvSzám 15b/XXII. 102. Alia Farkasnak csak Sámuel nevű fia ismeretes, tehát az atyafiságából származhatott.

Testvére, Kékedi Péter később Magyarországra távozott.⁵⁸⁰ Horváth Istvánról, Szabady Péterről és Csigedi Jánosról nem tudunk pontosabban.⁵⁸¹

Az étekgógok közül ismerek név szerint a legtöbbet: 16 személyt. A vizsgálatok alapján egyértelműen látszik, hogy közöttük van a legtöbb főrendű származású, és ismertebb udvari karriert befutott személy is. A főrendűek között meg kell említeni: Petki Farkas,⁵⁸² Ugron János,⁵⁸³ Bethlen Ferenc⁵⁸⁴ és Huszár Péter⁵⁸⁵ nevét. Karrierje szempontjából Bethlen Ferenc kiemelendő, ő később familiáris, majd udvarmester lett a Rákócziak udvarában.

A magyarországi és partiumi származásuk között találjuk Vay Pétert, aki később komornyik lett Brandenburgi Katalin udvarában,⁵⁸⁶ valamint Várkonyi Jánost és Tarnóczi Györgyöt.⁵⁸⁷ Zoltán Józsa Ugocsa megyei gyökerekkel rendel-

⁵⁸⁰ TT 1886., 55.; Tüdös 2008., 120. Kékedi Zsigmond végrendelete szerint ő később Magyarországon boldogult.

⁵⁸¹ 1629. november 10. Horuát István uram szolgáinak három személyre. KvSzám 18a/II. 197.

1629. november 10. „Szabadi Péter öt szolgájának”, udvarló ifjú. KvSzám 18a/II. 197.; Szabady család. (Berei) Küküllő megyeiek. Nagy Iván X. k.

1622. május 6. Czigedi János udvarló ifjú. KvSzám 15b/XXII. 102.

⁵⁸² 1629. november 10. „Petki Farkas uram szolgáinak, négynek”, étekgóg. KvSzám 18a/II. 195; Balogh 2005., 211. 1619-ben Csík-Gyergyó-Kászonszék legtöbb jobbágyot tartó primorai közül Petki Farkas a 15.; Balogh 2011., 159.

⁵⁸³ 1629. november 10. Ugron János uram négy szolgájának. KvSzám 18a/II. 196.; „Ugron János 1630-ban főasztalnok, midőn cserélt jószágokra fejedelmi egyezést nyert. Ez testvérevel, Mihállyal 1654. ápril. 30-án Rákóczytól Kányádra és Jászfalvára fiágra szóló adományt kapott.” Nagy Iván XI. k.

⁵⁸⁴ 1622. május 6. Bettlen Ferenc étekgóg. KvSzám 15b/XXII. 102.; 1625 tájt főasztalnok, 1637-ben praecipuus aulae familiáris, valamint a fejedelmi tábla ülnöke, 1638-ban főudvarmester, majd 1648–1654 között tanácsúr, 1640-től Fehér vm. főispánja. Trócsányi 1980., 25.

⁵⁸⁵ 1625. augusztus 29. Huszár Péter bejáró/étekgóg 2 főre. KvSzám 16/XXV. 92.; 1630. Huszár Péter, Mátyás, birtokzálogosítás, Damokosfalva; Gáncs; Szőcs (Közép-Szolnok vm.); ErdKirKv DVD 19. k. 106–106b.

⁵⁸⁶ A Brandenburgi Katalinnal kapcsolatos 1636. június 8-i tanúvallomásban szerepel Vay Péter, aki cubiculariusa volt Brandenburgi Katalinnak. Radvánszky 1888., 374.

⁵⁸⁷ 1629. november 10. Vai Péter uram szolgáinak hatnak. KvSzám 18a/II. 195.; Szabolcsban, Szatmárban szerez adományokat az 1640–50-es években III. Ferdinándtól, 1633-ban „Vay Péter Beregh megyei Beregszászi hegyen fekvő Burkos és Tánczos szöllejére nézve Rákóczy Pál országbíró parancsa folytán beiktattatik, ellentmondván Rákóczy György erdélyi fejedelemnek.” Nagy Iván XII. k.

1617. november 4. Tarnóczi György étekgóg. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; Nógrád és Nyitra megyében is van ilyen nevű család. Nagy Iván XI. k.

1622. május 6. Várkonyi János étekgóg, 2 főre. KvSzám 15b/XXII. 102.; Testvére Várkonyi Gáspár nemesítése: 1620. február 17. nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 12. k. 163b–164.

Varkony de Miskolcz János pohárnok, 1625. augusztus 4. Birtokadomány. Részbirtokok: Nyék; Tullos; Felsőábrán; Senye; Lak; Nyilas(Borsod vm.); mindkét Hangony (Gömör vm.); [Gadna (Abaúj vm.) ErdKirKv DVD 15. k. 47–47b.

kezett.⁵⁸⁸ Ő a gyulafehérvári káptalan és a számadáskönyvek adatai szerint 1619 és 1626 között volt étekfogó, igen hosszasan viselte tehát e tisztséget.⁵⁸⁹ Az aranyosszéki Csegezy Ferenc és Gargócs Mihály később asztalnokok, vagyis az étekfogók vezetői lettek.⁵⁹⁰ Almádi András és a Kolozs vármegyei családból származó Tamásfalvi György familiárisok lettek.⁵⁹¹ Somay Péterről,⁵⁹² Vajda Ferencről, Nagy Ferencről és Balogh Miklósról nincsenek pontos ismereteim.⁵⁹³ Brandenburgi Katalin udvarát a fejedelemasszonyok udvartartásáról szóló részben mutatom be részletesebben.

A BORSOLÓ ÉS FELADATA

A Rákócziak udvarában keletkezett – tehát későbbi – instrukció szerint: „Az mi az étekborsolást illeti, méltónak ítéljük, hogy az borsoló reggel kilenc órakor, este pedig öt órakor mindenkor jelen legyen és az utolsó fogásig konyhánkról ki ne menjen. A borsolásban pedig ily mód observáltassék: az főszakács két öreg szakácsával együtt borsoljon mindenkor, mások ne, ebben is mértékletességet követvén, mert néha annyira borsolják, sáfránozzák, nem is ehetik az ember benne. Borsolás után az kik az étet borsolták étekadáskor kit elsőben fel szoktak adni, azután renddel, az borsoló elsőben, azután az három szakács, utána konyhameste-

1629. Várkony de Miskolcz János főpohárnok, birtokzálogosítás: Boldogkőújfalú (Abaúj vm.) ErdKirKv DVD 17. k. 104b–105.

⁵⁸⁸ 1619. szeptember 13-i meghatalmazás „egregii Zoltán Józsa dapiferi” MOL F 2 Prot. V. 227–228.

⁵⁸⁹ 1626. január KvSzám 17b/VIII. 19.; 1622. december 24–25. KvSzám 16/XVII. 3.

⁵⁹⁰ 1629. november 10. Gargóczy Mihály uram szolgálóinak négy személyre. KvSzám 18a/II.196.; Gargócs Mihály 1626-ban Bethlen Gábor alpohárnoka, Szalárdy szerint „becsületes fő ember”. Váradi család, később familiáris. Nagy Iván IV. k.

1617. november 4. Csegezy Ferenc étekfogó. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1620. Székelykocsárdi Cziegezy Ferenc asztalnokmester. ErdKirKv DVD 12. k. 202b–203.

⁵⁹¹ 1629. november 10. Tamásfalvi György uramnak ötöd magával. KvSzám 18a/II. 195.; Kolozs megyei család. Nagy Iván XI. k.

1629. november 10. Almádi András uramnak öt szolgálója. KvSzám 18a/II. 195.; Almádi András, birtok: Szilkerék; Péntek (Belső-Szolnok vm.) Zanza; Bogács (Doboka vm.), ErdKirKv DVD 6. k. 163b–164.

⁵⁹² 1617. november 4. Sommaj Péter étekfogó. KvSzám 14a/XVIII. 53–93. Talán azonos az 1656. április 7-én a vármegye ítélőszékén perelő egr. szucsáki Somai Péter. TvmJkv I. 596.

⁵⁹³ 1629. november 10. Balogh Miklós szolgálóinak négy személyre, étekfogó. KvSzám 18a/II. 195.; 1624. Balogh Miklós – fogarasi nemesek között említve (akik az udvari katonaság tagjai), ErdKirKv DVD 13. k. 48b–49.

1629. november 10. Nagy Ferenc uramnak négy személyre, étekfogó. KvSzám 18a/II. 196.

rink megköstolván, erre igazán szorgalmatos vigyázás kívántatik.”⁵⁹⁴ A borsoló tulajdonképpen a fűszerekre felügyelő inas lehetett,⁵⁹⁵ erre utal, hogy már Báthory Zsigmond udvarában találkozunk Gyarmati János deákkal, aki „a fejedelmi fűszerek számvevője”⁵⁹⁶ volt, tehát mintegy előképe a későbbi tisztségnek. Kemény János *Önéletírásában* szerepel Teke Sándor⁵⁹⁷ borsoló, aki 1623-ban a felső-magyarországi hadjárat idején halt meg. 1626-ban az udvartartási jegyzékben fűszermesterről és két helyetteséről olvashatunk.⁵⁹⁸ Ezután a számadáskönyvek tanúsága szerint Egri István viselte ezt a tisztséget, legalábbis 1629 augusztusában mindenképp.⁵⁹⁹ Mellettük borstörők is dolgoztak, akik legalább ketten-hárman lehettek.

Az „udvari iskola” tagjai tehát kiemelkedően fontos részét jelentették az udvartartásnak, azt látjuk, hogy minél hosszabb ideig létezett egy udvartartás, annál több udvari ifjúra volt szükség. Míg Báthory Gábor udvarából 30 személy nevét ismerjük, addig Bethlen Gábor udvarában már megtöbbszöröződött a számuk, és közülük közel 60 személyt név szerint is ismerünk, azokat, akik inasok, bejárók, udvarlók, étkefogók voltak. Az is egyértelműen látható az udvartartási jegyzékek és a számadások alapján, hogy egyre többen voltak közülük olyanok, akik a Partiumból, illetve Felső-Magyarországról származtak, az arányuk is nőtt az udvari iskolán belül. Míg Báthory udvari ifjainak nagy része később eltűnt, és nem nagyon találunk köztük olyat, aki jelentős udvari karriert futott volna be, addig Bethlen Gábor korában az udvari iskolából kikerülők közül egyre többen jutnak az udvartartás élére, illetve töltenek be más fontos tisztségeket (lovászmesteri, udvari kapitányi, familiárisi), egyesek tanácsurak vagy a fejedelmi tábla ülnökei lesznek.

UDVARI MUZSIKUSOK

Az erdélyi fejedelmek udvari muzsikusaival sokkal többet foglalkoztak a kutatók, mint az udvari társadalom bármelyik más csoportjával. Király Péter és Benkő András⁶⁰⁰ több tanulmányban is elemezte, hogy kik voltak a zenészek a 17. századi erdélyi fejedelmek udvaraiban.

⁵⁹⁴ I. Rákóczi György erdélyi fejedelem konyhai rendtartása. 1634. május 12. Koltai 2001., 190–191.

⁵⁹⁵ Benda Borbála 2004., 81.

⁵⁹⁶ ErdKirkv DVD 4. k. 327–328.

⁵⁹⁷ Kemény János *Önéletírása* 44., az 1623. évi hadjáratról szóló fejezet: „Az fejedelem étkeinek borsolója, jó nemes ember, vitéz ember Teke Sándor itt vesze el; az németség többire békével általköltözék, mert az magyar hadnak igen alkatlan szoros berkes helye vala az két víz között.”

⁵⁹⁸ TMÁO I. 473.

⁵⁹⁹ KvSzám 18a/IV. 145.

⁶⁰⁰ Király Péter: Az erdélyi fejedelmi udvar külföldi zenészei. = *Erdélyi Múzeum*, 1994/1–2., 1–16 (A továbbiakban: Király 1994.); Uő: *Kereszt és félhold. A török kor Magyarországon (1526–1699)*. Magyarország és Erdély zenetörténete c. fejezetből, „A királyi és a fejedelmi udvar ze-

A magyar főúri udvarokban a muzsikuskoknak két csoportját különböztették meg: a mezei és a házi muzsikusokét,⁶⁰¹ így lehetett ez az erdélyi fejedelmi udvarokban is. A mezei vagy tábori muzsikusok csoportjába a trombitások, a töröksíposok és a dobosok tartoztak, akik nemcsak hangszerükkel szolgálták urukat, hanem familiárisként is, közülük leginkább a trombitások szerepe volt jelentős.⁶⁰² A muzsikusok másik csoportját a házi muzsikusok alkották, itt a hegedűn, a hárfán, a virginán, az orgonán és a más hangszereken játszó muzsikusokat említhetjük, de mellettük énekesek is közreműködtek az udvarokban.⁶⁰³

Báthory Gábor udvarában levő muzsikusok (1608–1612)

Kolozsvári tartózkodás	1608. márc.	1608. szept.	1608. nov.	1609. okt.	1609. febr.	1609. ápr.	1609. aug.	1610. ápr.	1610. máj.	1610. júl.	1610. aug.	1612. jan.
KvSzám	12a/ XVIII. 61– 83.	12a/ XVIII. 114, 119.	12a/ XXV. 105– 127.	12b/ IV. 219– 250.	12b/ IV. 182– 207.	12b/ IV. 327– 356.	12b/ IV. 361– 388.	12b/ VII. 450– 485.	12b/ VII. 178– 212.	12b/ VII. 213– 279.	12b/ VII. 497– 514.	13a/II. 67– 105.
Katonai/ mezei muzsikusok	11	11	12	19	12	13	14	17	21	17	6	14
Házi muzsikusok	5	5	6	10	5	2	4	6	6	6	3	3
Összesen	16	16	18	29	17	15	18	23	27	23	9	17

Király Péter szerint a szignálhangszereseket a 17. században az uralkodói udvartartás nélkülözhetetlen részének tekintették, a 17. századi Erdélyben már 8–12 trombitás volt a fejedelmi udvartartásban, mellettük a fejedelemszónynak és a gubernátornak is voltak sajátjai. Bethlen Gábor 1619-ben így ír levelében: „Dob, trombita nélkül mi nem járhatunk.” Az üstdob mellett a zászlót és zászlótartót is megemlítik,⁶⁰⁴ a dobos az ország dobosa volt. A trombitaszignálok és a dobjelek nemcsak a seregeket irányították a korban, de az udvarok mindennapjait is: az

néje” cím alatt. Király Péter <http://mek.niif.hu/01800/01885/html/index4.html> (Utolsó letöltés: 2010. szeptember 11.)

Benkő András: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről. = *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest, 1979., 94–106.

⁶⁰¹ Koltai 2001., 31–33.

⁶⁰² Báthory Zsigmond udvari lovassága között a dobosokat és a trombitásokat összeírták, 1–2–3 lovasra kapták fizetésüket. Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. Közli: Merényi Lajos. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1894., 112.

⁶⁰³ Koltai 2001., 31–32.

⁶⁰⁴ A zászlótartó az ország zászlótartója lehetett. Bővebben az udvari katonaságról szóló fejezetben.

idő múlását is ezek jelezték.⁶⁰⁵ A szignálhangszeresek mindenképpen tagjai voltak a fejedelmek utazó udvartartásának.

Kolozsvár városában is pontos előírások szerint jártak el a trombitások,⁶⁰⁶ és egy 1582. március 28-i közgyűlési jegyzőkönyvrészlet arról árulkodik, hogy a jó trombitás kincs volt a város számára is: „Az trombitásnak értik búcsúzását, végeztek őkegyelmek, hogy bíró uram tanácsával mindenképpen azon legyen, hogy megmaraszszák őkegyelmek, mind jó szóval, mind adománnyal és oltalommal, mert a város semmiképpen nem akarja, hogy el menjen innéth.”⁶⁰⁷ Nem ritkán a házbér kifizetésével és egyéb kedvezményekkel marasztalták a zenészeket a városban.⁶⁰⁸

Báthory Gábor udvarában a muzsikuskok többnyire katonai zenészek voltak, trombitások, gyalog- és rézdobosok, valamint síposok. A számadáskönyvekben egyik muzsikuskapcsán sem említene nemzetiséget. Szolgáikkal együtt a zenészek száma 6 és 19 fő között váltakozott, amikor a fejedelmi udvartartás részeként Kolozsvárott tartózkodtak. A 14 trombitás között volt Trombitás Lukács és Trombitás Boldizsár is.⁶⁰⁹ Gyakran a zászlótartót is felsorolták a zenészek mellett.

1608 novemberében a muzsikuskok között feltűnt Virginás György⁶¹⁰ és Hárfa János,⁶¹¹ valamint az „Urunk énekesi”-nek nevezett személyek: ekkor tartották ugyanis Kolozsvárott Bánffy Dénes és Báthory Anna esküvőjét.⁶¹² Egy évvel később Károlyi Istvánt említették énekesként a számadáskönyvben.⁶¹³

⁶⁰⁵ Király Péter: *Kereszt és félhold*. Id. kiad.

⁶⁰⁶ „Az trombitásoknak őkegyelme bíró uram megparancsolja, hogy szorgalmatos vigyázásban legyenek és mindenkor az ő helyeken lévén mindenfele vigyázzanak.” KvTanJkv I/3. 122^v.

⁶⁰⁷ KvTanJkv I/3. 252.

⁶⁰⁸ „26 Novembris 1608 Trombitás Markosnak bíró uram tanácsával még az előtt való esztendőben szabad házat ígért volt mostan Darabos háborgatván az ház bérért, találta meg bíró uramat tanácsával fizettem meg az ház bért érette fr – d 6.” KvSzám 12a/XXV. 20.

⁶⁰⁹ KvSzám 12b/IV. 195.

⁶¹⁰ KvSzám 12b/IV. 197.

⁶¹¹ KvSzám 12b/IV. 334.

⁶¹² KvSzám 12a/XXV. 113.

⁶¹³ KvSzám 12b/IV. 243, 337.; 12b/VII. 210, 269, 471, 474.

Bethlen Gábor udvarában levő muzsikuskok I. (1613–1619)⁶¹⁴

	1614. máj.	1615. ápr.	1615. jún.	1615. szep.	1615. dec.	1617	1618. jún.	1618. okt.	1619. aug.
KvSzám	13aXVIII. 93–140.	13b/VIII. 93–124.	13b/VIII. 125–144	13b/V. 93– 125.	13b/VIII. 187.	14a/XVIII. 53–93.	14b/XXI. 50–83.	14b/XVIII. 91–134.	15a/XI. 93–127.
Katonai/ mezei mu- zikusok	15+1	14	11	13	15	17+5	10	16	20
Házi mu- zikusok	6	3	5	–	10	11	12	8	10
Összesen	21/22	17	16	13	25	33	22	24	30

Bethlen Gábor udvarában elődjéhez képest emelkedett a zenészek száma. Bethlen fejedelemsége alatt muzsikusai szempontjából is két korszakot különböztethetünk meg. Az első időszak mezei zenészei közül a már korábban is említett Trombitás Boldizsár⁶¹⁵ nevét kell kiemelni, valamint a Sipos Antalét.⁶¹⁶ 1618-ban lengyel trombitásokról⁶¹⁷ hallunk. 1626-ban Bethlen udvarában keletkezett jegyzék szerint Gyulafehérváron 50 trombitása volt a fejedelemnek.⁶¹⁸

Az 1622. évi májusi országgyűlés, valamint Károlyi Zsuzsanna fejedelemszöny halála idején toronyzenészként is működtek trombitások a városban, azt persze nem tudom pontosan, hogy ezeket a város alkalmazta, vagy a fejedelem zenészei voltak.⁶¹⁹ Ekkor a városban a fejedelmi udvartartással német és magyar trombitások voltak jelen,⁶²⁰ összesen mintegy 16-an, de az is előfordulhat, hogy ebbe már a szolgálkat is beleszámolták. A már korábban említettek mellett a számadásokból Trombitás Jánost⁶²¹ és Trombitás Ferencet,⁶²² a Királyi Könyvekből pedig Dobos-Trombitás Mihályt ismerjük.⁶²³

⁶¹⁴ KvSzám 13aXVIII. 93–140., 13b/V. 93–125., 13b/VIII. 93–124., 13b/VIII. 125–144., 13b/VIII. 187.; 14b/XVIII. 91–134., 14b/XXI. 50–83., 15a/XII. 31–60., 15a/XI. 9–21., 15a/XI. 93–127.

⁶¹⁵ 1615. április KvSzám 13b/VIII. 113.

⁶¹⁶ 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 196.;

⁶¹⁷ 1618. október KvSzám 14/XVIII. 112. 6 lengyel trombitás;

⁶¹⁸ TMÁO 472.

⁶¹⁹ „Oda fel a Toronyban az trombitásoknak.” 1622. május KvSzám 15b/XXII. 97.

⁶²⁰ 1622. május KvSzám 15b/XXII. 97.

⁶²¹ „1618 29 Aprilis Urunk trombitása Trombitás János Fejérvárról jöven bíró uram hagyásából attam neki bort húst kenyeret f – d 9, zabot egy vékát f – d 5.” KvSzám 14b/XXI. 42.

⁶²² „11 Aprilis 1620 Jutának Urunk trombitási Ferenc és János, Urunk hívattja Fejérvárról Cassára [...]” KvSzám 15a/XXII. 43.

⁶²³ Dobos-Trombitás Mihály, 1622. március 5. adó- és/vagy vámmentesség, birtok: Vizsoly (Aba-új), királyi majd fejedelmi szolgálat. ErdKirKv DVD 18. k. 7–7b.

A udvarában 1614. februárjában voltak házi muzsikuskok is, akik közül többen Báthory Gábor udvarából kerültek át, így: Hárfás János, a regensburgi Georg Virginás és a bécsi Cyprianus Seyber.⁶²⁴ Hegedűs Pétert említették még a források Szebenben 1614 februárjában.⁶²⁵ Mellettük ugyanekkor ott találjuk Rigó Mihályt, aki Hegedűs Mihályként is szerepelt,⁶²⁶ és Lantos Farkast.⁶²⁷ 1620-ban Bethlen magyarországi udvartartásában lehetett ugyan valamennyi zenész, de ő maga nem tartotta magyarországi udvara számára elégségesnek őket. Thurzó Imrével váltott leveleinek állandó tárgya a zenészek, muzsikuskok szerzése. Ezt írja 1620. március 21-én: „Fő muzsika hegedűst, lantost, ki theorbart(?) is verjen, cornétistát szerzeni kegyelmed ne feledkezzék dolgai közt”,⁶²⁸ aztán egy hónap múlva megismételte a kérést.⁶²⁹ Bethlen pontosan tudta, kire lenne szüksége: „Értvén, hogy kegyelmed musicusoknak szerit nem tehette, egy fiolistánál egyébnek, kiről nem tehetünk, szeretettel kérem kegyelmedet az mezericzi hegedűsnek írásson egy levelet és hívassa ki, csak az gyűlésen legyen nálunk, munkájától contentáljuk a jámbort, nem fog méltó panasza lehetni. És maga mellé ha mi musicusoknak szerét teheti, legyen azon, az gyűlésre jöjjön egy néhány magával.”⁶³⁰ Később újra megismételte a kérést a fejedelem.⁶³¹ 1622 májusára már nyolc német muzsikusk mellett hat apró muzsikusk, valamint hárfás és hegedűs volt az udvartartásban. Ezek mellé hívhattott be a fejedelem még muzsikásokat Sziléziából.⁶³²

1623-tól már reprezentációjában is megváltozott a fejedelmi udvar, ami mind a katonai, mind a házi muzsikuskok számában kifejeződött. A katonai zenészek között továbbra is síposokat, dobosok és trombitások voltak nagyobb számban. A trombitások száma több alkalommal is 12 fő volt: így 1623 augusztusában, 1625 augusztusában és novemberében, 1626 augusztusában.⁶³³ Bethlen Gábor halála előtt, 1629. november 10-én 10 magyar és 4 német trombitás volt a kíséretében.⁶³⁴

⁶²⁴ Hárfás János 28 éves, Georg Virginás 15 éves, Cypriánus Seyber pedig 21 éves volt 1614-ben felvett tanúvallomások idején. Kiss 1998., 104–105.

⁶²⁵ A tanúvallomások Dengelenghiné ellen indított perben készültek el. Kiss 1998., 106.

⁶²⁶ 1615. április KvSzám 13b/VIII. 114.; 1618. június KvSzám 14b/XXI. 80.

⁶²⁷ 1617. november KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. október 14b/VIII. 115.

⁶²⁸ Szilágyi 1879., 186.

⁶²⁹ 1620. április 27. Szilágyi 1879., 205.

⁶³⁰ 1620. május 11. Szilágyi 1879., 209.

⁶³¹ Szilágyi 1879., 213.

⁶³² Király 1994., 8.; „1622 7 Septembris Őfelsége onnan fellyül Schessyaból musikásokat hivattván, Várad felől ide érkeznek [...] hárman voltak.” KvSzám 15b/XXI. 152.

„1622 9 Septembris Az őfelsége musicássi közül egy meghalván, az temetésére köwetkezett az többi váarakozván [...]” KvSzám 15b/XXI. 153

⁶³³ KvSzám 16/ XIX. 103, 16/XXV. 91, 16/XXXIV. 147, 154; 17b/VIII. 164.

⁶³⁴ KvSzám 18a/II. 199.

Közöttük lehetett Trombitás György és Ferenc is.⁶³⁵ A dobosok közül Kun Ger-
gely neve ismert.⁶³⁶ 1629 februárjában Székely Bálint arról értesítette a fejedel-
met Varsóból, hogy mivel nincs elegendő pénz nála, még nem tudott trombitást
szerezni, de reméli, hogy sikerülni fog.⁶³⁷ A német, itáliai és lengyel zenészek
mellett 11 török zenészt is feltüntettek a sáfárok 1625 augusztusában.⁶³⁸ Azt,
hogy ők valóban török alattvalók voltak, vagy csak török zenét játszottak, mint
síposok, sajnos a források alapján nem lehet eldönteni.

Bethlen Gábor udvarában levő muzsikusok II. (1621–1629)⁶³⁹

	1621. jún.	1622. máj.	1623. jún.	1623. aug.	1623. nov.	1624. jún.	1625. aug.	1625. nov.	1626. aug.	1626. nov.	1629. aug.	1629. aug.	1629. nov.
Katonai muzsi- kusok	6	36	15	30	9	23	26	28+9 do- bos(?)	15	14	6	16	19
Házi mu- zsisikusok	–	16	26	21	–	9	26	18	19	24	5	2	16
Összesen	6	52	41	51	9	32	52	46+9	34	38	11	0	35

A házi muzsikusok nemzetiségi megoszlása (1623–1629)⁶⁴⁰

Nemzetiség	1623. jún.	1623. aug.	1623. nov.	1624. jún.	1625. aug.	1625. nov.	1626. aug.	1626. nov.	1629. aug.	1629. nov.
Német	4	4		4	8	7	6	lengyelekkel együtt 9		4
Olasz	5	2								4
Lengyel	10	3				6	3 + 3 sípos	németekkel együtt 9		
Magyar						3	10			
Török					síposok 11					
Külföldiek összesen	19	9	–	4	19	13	12	9	–	8

⁶³⁵ „1624 Die 27 Martii Eodem die Érkeztén Urunk öfelsége trombitássa Trombitás György,
Urunktól jöven Magyarországbán akarván menni házanépéjért, harmad magával lévén [...]”
KvSzám 16/XXXIV. 40

„1629 Die 22 Februarii Érkezik Fogarashól Nagy Ferenc és Trombitás Ferenc negyed magok-
kal, mennek házokhoz, Urunktól elkérezkedvén [...]” KvSzám 18a/IV. 38.

⁶³⁶ KvSzám 18a/IV. 223.

⁶³⁷ TT 1887., 19–20.; Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárrt. = *Történelmi Tár*,
1895., 417.

⁶³⁸ KvSzám 16/XXV. 91.

⁶³⁹ KvSzám 15b/IX. 31–53., 15b/XXII. 27–112., 16/XIX. 7–52., 16/XIX. 79–124., 16/III. 75–93.,
16/XXI. 37–77., 16/XXXIV.; 16/XXXV. 61–116., 17b/VIII. 55–99., 17b/VIII. 149–180.,
18a/IV. 111–166., 18a/IV. 195–232., 18a/II. 159–212.

⁶⁴⁰ KvSzám 16/XIX. 7–52., 16/XIX. 79–124., 16/III. 75–93., 16/XXI. 37–77., 16/XXXIV., 16/XXXV.
61–116., 17b/VIII. 55–99., 17b/VIII. 149–180., 18a/IV. 111–166., 18a/II. 159–212.; Király 1994., 1–16.

A házi muzsikások korábbi évekhez képest sokkal nagyobb számát és színes nemzetiségi megoszlását mutatja az előző táblázat, ha azonban jobban megvizsgáljuk a kérdést, szinte megelevenedik előttünk a Báthoryak udvarának fénye, Báthory Zsigmond uralkodásának korszaka.⁶⁴¹ Igaz, csak a számok tükrében, a zene minőségét már kevésbé ismerjük. A számadáskönyvekben név szerint most is nagyon kevés zenésről van szó, csupán Lantos Farkas és Rigó Mihály (aki Hegedűs Mihályként is feltűnik) nevét említik újra,⁶⁴² valamint Hárfás Jánosét⁶⁴³ és „Adam musicus”-ét.⁶⁴⁴ Király Péter kutatásai alapján azonban pontosan tudható, hogy kik azok a zenészek, akiknek ugyan csak a beosztását vagy a hangszerét említik a számadáskönyvek, de az udvarban voltak ekkortájt. Szintén neki köszönhetően tudom, hogy az Európa más országaiból származó muzsikások száma tíz fölött volt az udvarban. Közöttük voltak például a lantos fiúk: Konrad és Dietrich, akik inasi feladatokat is teljesítettek,⁶⁴⁵ rajtuk kívül az Erfurtból származó Johannes Thesselius, aki 1625-ben capellae meister tisztséget töltött be, később pedig Szebenbe házasodott, és ott is halt meg.⁶⁴⁶ 1626-ban 30 muzsikust említenek az udvarban, ezen a házimuzsikusokat értették.⁶⁴⁷ Brandenburgi Katalin kíséretében érkezett Erdélybe Michael Hermann orgonista, ő Brassóban telepedett le, ahol később a bírói tisztelet is betöltötte.⁶⁴⁸ Bethlen Gábor fejedelem 1629 júniusában orgonacsínáló-mestereket is hozatott Németországból.⁶⁴⁹ Mellettük az olasz zenészek közül Prosperót, az énekest, „vocalis discantista”-t kell megemlíteni, aki 1623 és 1629 között tartózkodott a fejedelem udvarában.⁶⁵⁰ Az

⁶⁴¹ Erdősi 1997., 149.

⁶⁴² 1624. június KvSzám 16/XXI. 67.; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 86.

⁶⁴³ KvSzám 18a/IV. 221.

⁶⁴⁴ 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 89.

⁶⁴⁵ Király 1994., 3.; Georg Kraus: *Erdélyi krónika. 1608–1666*. Vogel Sándor fordításában, bevezetésével és jegyzeteivel. Második átdolgozott kiadás. Csíkszereda, 2008., 123. (A továbbiakban: Kraus 2008.); „Az hintó ablakában ülve két igen fő lantos gyermekek cifra öltözetekben: egyik német, másik francia.” Kemény János *Önéletírása* 63.

⁶⁴⁶ Király 1994., 6–7.; „Bécsi kórusmester, aki Szebenbe házasodott, 1643-ban halt meg, és akinek fiai és leszármazottai, ma is a város polgárai.” Kraus 2008., 122.

⁶⁴⁷ TMÁO I. 472.

⁶⁴⁸ Király 1994., 5.; „Német Birodalomból hasonlóképpen a legjobb orgonistákat hozatta el: ... nevezete és bölcs Michael Hermann uramat, aki jelenleg a brassói bírói tiszteletet tölti be.” Kraus 2008., 122.

⁶⁴⁹ Király 1994., 5.

⁶⁵⁰ Király 1994., 9.; 1625. szeptember 2. és 7. között Kolozsvárott tartózkodik.

„Die 2 Septembris Eodem die Az Urunk öfelsége discantistái, úgy mint Prosperus másod magával itt maradván és az egyike betegh lévén Urunk öfelsége serio még meddig öfelsége után mehetvén, gazdálkodgyanak tisztességesen bíró uram hagyásából attam ebédre: húst libr. 3, 1 pro d 3, tett fr – d 9, tyúkot nro 1 fr – d 21, cipót fejért nro 4 városét, bort jót fenesit ejtel 1, tett fr – d 5, borsot, sáfránt tett fr – d 6.

Die 3 Septembris Prosperius discantista bíró uramtól kívánván voltam orvosságra való egyetmást és bíró uram megígérvén parancsolta ökegyelme Czillagh István által hogy valami kívánna mindenekett megvegyék fogyatkozás nélkül, azért Voghner Mihály uram vöttem egy süvegh

utolsó nagyobb csoport 1628 januárjában érkezett, amikor is Diego de Estrada táncmesterrel együtt újabb 10 muzsikusz jött Erdélybe.⁶⁵¹

Összegzőképpen elmondható, hogy a muzsikuszok a reprezentációt szolgálták az udvarban, legyen szó akár házi, akár mezei muzsikuszokról. Nem volt egyszerű az udvarba csábításuk, de Bethlen úgy gondolta, hogy mindenképpen szükséges, sőt nélkülözhetetlen az udvarban a megfelelő számban való alkalmazásuk.

KÉZMŰVESEK A FEJEDELM UDVARTARTÁSÁBAN

A 17. századi erdélyi fejedelmek (Báthory Gábor és Bethlen Gábor) kézműveseit, jelenlétüket az udvartartásban nem áll módomban a teljesség igényével bemutatni, lévén, hogy egyelőre nem ismeretesek ebből az időszakból a teljes udvartartási listák, csupán a töredékes konvenciók jegyzékei állnak rendelkezésemre. Ezekben nyilván azok szerepelhetnek, akiket állandó jelleggel alkalmaztak az udvarban, az ideiglenesen beszolgálók nem.⁶⁵² Az utóbbiak többsége a városi céhes iparosok közül került ki. Az udvarban alkalmazott mesteremberek egy része – a jegyzékek szerint – nem az udvarmester, hanem a gyulafehérvári provisor felügyelete alá tartozott.⁶⁵³

A kolozsvári sáfárpolgári számadásokban általában olyan iparosokat találunk, akik az udvartartással együtt tartózkodtak a városban, illetve akik a fejedelem megbízásából utaztak, akár családtagjaikkal együtt.

A kutatást az is nehezíti, hogy a sáfárok gyakran nem tüntették fel a számadásokban a Kolozsvárott tartózkodó mesteremberek nevét, csupán a foglalkozásukat, így az sem mindig egyértelmű, hogy hány mester, illetve inas vagy szolga tartózkodott a városban, több esetben csupán a létszámuk tűnik biztosnak. E tekintetben a Királyi Könyvek sincsenek segítségünkre, hiszen túlnyomórészt csak azon mesterek neve szerepel bennük, akik nemességet vagy birtokadományt kaptak. A gyulafehérvári káptalan protokollumaiban viszont esetleges jogügyletei kapcsán valamivel többet is meg lehet tudni egy-egy mesterről.

A forrásokban szereplő kézműveseket a következőképpen csoportosítottam:

nádmézet, ennek 3 részét oda attam fr – d 66, tengeri szőlőt libr. 1 per d 24, fahajat lott 3 tett fr – d 45, édes gyökeret tett f – d . KvSzám 16/XXXIV. 102.

Eodem vacsorára ugyan ezenképp bíró uram hagyásából attam: húst libr. 3, 1 pro d 3, tett fr – d 9, bort ejtel 3, 1 pro d 15, tett fr – d 45, cipót nro 6, 1 pro d 1, tett fr – d 6, tyúkot nro 9 tett fr – d 20, csirkét nro 1 tt fr – d 10.”

⁶⁵¹ Király 1994., 9.; Don Diego de Estrada visszaemlékezései Bethlen Gábor udvarára. In: *Bethlen Gábor emlékezete*. Szerk.: Makkai László. Bp., 1980. (500–540.) 508–509. (A továbbiakban: Don Diego de Estrada visszaemlékezései.)

⁶⁵² Koltai 2001., 38.

⁶⁵³ Erről részletesebben „Udvartartás egyéb csoportjai a gyulafehérvári provisor irányítása alatt” c. fejezetben

*Iparágak csoportosítása*⁶⁵⁴

Iparcsoport	Ahhoz tartozó mesterségek
Ruházat- és tisztítás ipara	szabó, gombkötő, szűcs, borbély csizmadia
Bőr- és szövőipar	nyereggártó, szíjgyártó, (varga)
Faipar	<u>asztalos</u> (kerekés)
Élelmezési ipar	(<u>mészáros</u>)
Vas- és fémipar	kovács, csiszár, óragyártó, <u>ötvös</u> (?), lakatos
Építkezési ipar	<u>pallér</u>
Egyéb	borbély, doctor, <u>paticárius</u> , feredős

A fejedelmi udvarban mindössze néhány mesterség képviselői voltak jelen, közülük legtöbbször a ruházat és tisztítás iparában, mellettük a fémipari szakmák mesterei, illetve a borbélyok, orvosok, patikusok alkottak még számbelileg is jelentősebb csoportot.⁶⁵⁵ Őket a vizsgálatok fényében tettük külön csoportba. Az orvosok ekkor is az értelmiségiek körébe tartoztak, ők a fejedelmi udvartartásnak – különösen Bethlen idejében – nagyon fontos szereplőivé váltak.

Báthory Gábor udvarában legnagyobb arányban a ruházat- és tisztítás iparának képviselői voltak jelen, a legkisebb érték 40%-os volt, a legnagyobb 100%-os. Ez azt jelentheti, hogy az udvarban jelenlévő kézműveseknek akár a nagyobb hányadát a szabók tették ki, mellettük mindenképpen meg kell említeni azokat, akik nem ruházat előállításával foglalkoztak, hanem katonai sátrak készítésével. A kovácsok és a kardcsiszárok aránya 5 és 37% között váltakozott az utazó udvartartásban. A borbélyok legmagasabb aránya ekkor még mindössze 28% volt. Néhányuknak a nevét is ismerem. Szabó Istvánt „Urunk sátmesterének” nevezték a források,⁶⁵⁶ a jobbágysorból felszabadított Szőcs-Verbőczy András fejedelmi szűcs volt,⁶⁵⁷ végvári Kovács Pál⁶⁵⁸ már Nyírbátorban is szolgálta a Báthory családot, ugyanígy Barbély-Csókás Péter fejedelmi borbély és seborvos.⁶⁵⁹

⁶⁵⁴ Az aláhúzott iparágak szerepelnek a konvenciók jegyzékeiben, ők lehettek a gyulaféhvári provisor irányítása alatt.

⁶⁵⁵ Koltai 2001., 38–39.; Bogdán István: *Régi magyar mesterségek*. Magvető Kiadó, Bp., 1973. Említi a péket-sütőmestert, az ötvöst, a borbélyt, a szűcsöt, a gombkötőt.
<http://mek.oszk.hu/04600/04683/html/rmme0011.html>,
<http://mek.oszk.hu/04600/04683/html/rmme0027.html>,
<http://mek.oszk.hu/04600/04683/html/rmme0028.html>,
<http://mek.oszk.hu/04600/04683/html/rmme0030.html>,
<http://mek.oszk.hu/04600/04683/html/rmme0035.html>.

⁶⁵⁶ „1612 15. Januarii Jöve Váradról Szabó István Urunk sátmestere 8 magával, [...]” KvSzám 13a/II. 45.

⁶⁵⁷ 1608. manumissio; vámmentesség és iparral kapcsolatos kiváltságok. ErdKirKv DVD 8. k. 50–50b.

⁶⁵⁸ 1608. Végvári Kouác Pál fejedelmi kovács, adó- és/vagy vámmentesség. ErdKirKv DVD 8. k. 21a.

⁶⁵⁹ 1608. birtokadomány: Börvely (Szatmár). ErdKirKv DVD 8. k. 3–3b.

Báthory Gábor udvartartásában lévő kézművesek száma iparcsopontonként

	1608. márc.	1608. szept.	1608. nov.	1609. febr.	1609. ápr.	1609. aug.	1609. okt.	1610. ápr.	1610. máj.	1610. júl.	1610. aug.	1612. jan.
Ruházat- és tisztítás ipara	7	15	9	12	10	7	9	20	11	8	5	5
Bőr- és szövőipar	–	3	–	3	–	–	–	0	–	–	2	–
Faipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Élelmezési ipar	–	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
Vas- és fémipar	3	–	–	1	3	2	2	2	6	5	2	3
Építkezési ipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Egyéb	–	–	–	3	–	–	3	6	–	5	3	–
Összesen	10	18	9	19	13	9	14	29	17	18	12	8

Bethlen Gábor udvartartásában lévő kézművesek száma iparcsopontonként (1614–1619)

	1614. máj.	1615. ápr.	1615. jún.	1615. szept.	1615. dec.	1617.	1618. jún.	1618. okt.	1619. febr.	1619. márc.	1619. aug.
Ruházat- és tisztítás ipara	7	23	4	1	9	22	24	11	6	8	15
Bőr- és szövőipar	6	4	–	–	4	1	–	4	2	–	3
Faipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Élelmezési ipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Vas- és fémipar	8	6	3	2	2	4	3	8	2	–	5
Építkezési ipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Egyéb	6	3	–	2	–	3	3	4	2	–	6
Összesen	27	36	7	5	15	30	30	27	12	8	29

Bethlen Gábor udvartartásában lévő kézművesek száma iparcsopontonként (1622–1629), valamint a Brandenburgi Katalin udvartartásában lévő kézműveseké (1630)

Iparágak	1622. máj.	1623. jún.	1623. aug.	1624. jún.	1625. aug.	1625. nov.	1626. aug.	1626. nov.	1629. aug.	1629. aug.	1629. nov.	1630. nov.
Ruházat- és tisztítás ipara	15	13	8	21	13	11	15	4	2	2	12	–
Bőr- és szövőipar	4	–	5	–	–	–	4	2	–	–	2	–
Faipar	–	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–
Élelmezési ipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Vas- és fémipar	7	3	8	3	11	8	4	3	8	2	4	–
Építkezési ipar	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Egyéb	5	5	1	3	4	4	9	7	16	3	6	2
Összesen	31	21	22	27	31	23	32	16	26	7	24	2

Georg Kraus szerint Bethlen Gábor „nagy költséggel a legkiválóbb [...] mesterembereket hozatta el Itáliából, Németországból és Lengyelországból: kőműveseket, ácsokat, asztalosokat, kőfaragókat, mészkövágókat, szobrászokat és bár-

sonyszabókat”.⁶⁶⁰ A kézművesek száma összesen 40 fő lehetett Gyulafehérvárott 1626-ban.⁶⁶¹ Fontos volt a fejedelem számára „udvara fénye”, amihez a nagyszámú mesterember munkája is hozzájárult. Bethlen Gábor udvartartásában a ruházat- és tisztítás iparához tartozó mesterek: a szabók, a gombkötők, a csizmadia- és a szűcsök (7–)20% és 100% között voltak jelen, a fémiparhoz tartozó mesterségek gyakorlói 11–40%-ban, az egyéb kategóriához tartozó orvosok, patikusok és borbélyok aránya pedig alkalmanként elérte akár a 40%-ot is, igaz, több alkalommal viszont egyáltalán nem voltak jelen az udvartartással Kolozsvárott.

A szabók közül Szabó Jánost és Szabó Györgyöt említették a számadáskönyvek.⁶⁶² Utóbbi talán azonos lehet a Királyi Könyvekben említett Baronyai-Zabó Jánossal, az udvari szabók elöljárójával,⁶⁶³ vagy Strezeniczky György udvari szabóval.⁶⁶⁴ mindketten nemességet kaptak a fejedelemtől. Itt kell feltétlenül szót ejtenem egy másik szabóról, Enyedi Szabó Györgyről. 1618-ban volt a fejedelem udvari szabója, szintén nemeslevelet kapott szolgálatai jutalmául.⁶⁶⁵ A szabók csoportjához tartozhattak még a sátorért felelős szabók is, akiket valószínűleg a „sátormester” irányított.⁶⁶⁶ A sáfárpolgárok többször feljegyezték a már korábban is említett Szabó Istvánt, valamint Szabó Pétert és Gergelyt, mint fejedelmi sátormestereket.⁶⁶⁷ Bozássai Szabó Istvánról 1623-ban kelt végrendelete alapján tudunk a többiekhez viszonyítva igen sokat. Bozássai Szabó ekkor Bethlennel ké-

⁶⁶⁰ Kraus 2008., 122.

⁶⁶¹ TMÁO I. 473.

⁶⁶² „1624. 28. Aprilis Zabó Jánosnak Urunk szabója 4 magával [...]” KvSzám 16/XXI. 27.; „1622. 26 Junii Eodem Jöve Zabó György urunk udvari szolgálja másod maga Urunk parancsolattját hozván, hogy bíró uram fekete posztót mindenütt fel kerestessen és bársont is [...]” KvSzám 15b/XXI. 55.

⁶⁶³ 1621. Baronyai-Zabó János az udvari szabók elöljárója, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 14. k. 48b–49b.

⁶⁶⁴ 1626. Strezeniczky György udvari szabó, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 17. k. 24b–25.

⁶⁶⁵ 1618. szeptember 8. Enyedi Szabó György ekkor a falakon belül a Konszer nevű utcában lakik, Haller István küllői főispán és Lakatos Lukács házának szomszédságában. MOL F 2 Prot. V. 398.

⁶⁶⁶ 1626-ban keletkezett jegyzék 12 sátormestert és a sátrak felügyelőjét említi. TMÁO I. 473.

⁶⁶⁷ „1622 19 Junii Érkezik Zabó István urunk sátormestere Cassáról ötöd magával urunk sátorival [...]” KvSzám 15b/XXI. 51.
„1622 Januárii az sátormester Zabó János érkezvén 4 maga [...]” KvSzám 15b/XXII. 10.
„1622 24 Januárii Zabó István Urunk sátormestere érkezvén Cassáról 6 maga, Fejérvárra megyen [...]” KvSzám 15b/XXII. 9.
„1623 16 Aprilis Urunk öfelsége sátormestere Zabó István az innep kedvéért itt mulatván salvus conductusa lévén 3 magára attam étere, itara mely tett f – d 18.” KvSzám 16/XVIII.
„1624 Die 19 Januarii Szabó Mihály urunk sátormestere nyolcad magával [...]” KvSzám 16/XXIV. 12.
„Die 25 Septembris 1625 Eodem die az Urunk öfelsége sátormestere Szabó Gergely az apjával együtt Váradról érkezvén és Fejérvárra akarván menni, megyen egyéb egyetmás sátorokkal együtt bíró uram hagyásából attam nekik húst libr. 3, 1 pro d 2 tett fr – d 8, cipót nro 8, 1 pro d 1 tett fr – d 8, bort ejtel 1 pro d 10 tett fr – d 20.” KvSzám 16/XXXV. 119.

szült következő hadjáratára. Harmadik feleségével, Lippai Annával és a házasságból származó két fiúval éltek együtt a várfalon belüli Szász utcában levő házukban, Jancsó Pál lovashadnagy szomszédságában, a házaspárnak közös szerzeményként még szőlője is volt. Más vagyontárgyról nem rendelkezett, de igen részletesen intézkedett a nemeslevele sorsáról, amit minden bizonnyal fejedelmi szolgálattal érdemelt ki.⁶⁶⁸ Az 1625-ös számadásokból az is kiderül, hogy első

⁶⁶⁸ „Bozássi Szabó István testámentuma János fejérvári egyik cáptalan és Taraczközi Péter deák Fejérvárat Fejér vármegyében lakó nemes személyek, adgyuk emlékezetire mindeneknek az kiknek illik, hogy ez jelen való 1623 esztendőben, die 30 Julii híva minket házához az vitézlő Bozássi Zabó István uram urunk őfelsége sátmestere, ugyan Fejérvárat Fejér vármegyében lakó nemes személy és mint előttünk mind feleségestől az nemes Lippai Anna aszszonnyal személy szerint jelen lévén. Bozássi Szabó István uram szabad jó akarattya szerént élő nyelvvel, épp elmével, jó lelkiismereti szerint tön ilyen testamentumath, noha ennek előtte is [őkegyelme – áthúzza] nehéz betegségben lévén az ide alább meghíradó mód szerént tötht volt, az kicsiny javai volt testamentumáth bizonyos személyek előtt, most immár az Úr Isten Ő Szent Felsége egészségesb állapattjáth adván egészségében, ép elmével jó lelkiismeret szerint így disponál újabban: Én Bozássi Szabó István az mi kegyelmes urunknak az felséges Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelmünknek sátmestere, mostan épp elmével és egészségben lévén, de tekintvén az dögös mirigyes üdönnek állapattjáth, mivel látnónk, hogy az mi kegyelmes Istenünknek haragja ellenünk fellobbant és mind nagyobb kicsént ő Szent Felsége erősen szedeget, egyikünk sem ígérhetné csak holnapi napot is magának, annak felette mível az mostani hadi indulatban is őfelségével az sátorok mellett is ketelen jelen kelletik az Őfelsége szolgálattjában lennem. Ezeketh meghgondolván mindeneknek előtte lelkemeth ajánlom az én teremő Szent Istenemnek, testemet pedig annak idejekorán ő annyjának az földnek. Mivel pedig az én ké[t] első feleségemről egyik Pribék Kata, kitől való Gergely nevű fiam, másik Bak Orsolya kitől való Zabó Jancsi ki most búdosik. Ez (Istenben kimúlt) két feleségemről semmi én reám nem adatott, halálok idején sőt, hogy Bak Orsolya meghala 45 forint adósságba hagyott volt, kit hírem nélkül költött volt el szegény. Noha pedig ugyan ennek az első uráról, úgy mint Ötvös Jánosról egy szőlő maratt volt az Előmálban, mind az által ugyan az ő ura 32 forinttal lévén adós másnak, mely 32 forint adósságot én fizettem meg éppen érette. És úgy az szőlő is nállam saját keresett pénzemben áll, azért valami volna énnekem, úgy mint ház szőlő, ezüst arany házi eszköz és minden nemű ingó-bingó akármi névvel nevezendő marháim javaim legyenek, mindeneketh az mostani ides feleségemmel Lippai Annával kerestem, együtt dolgozván a szőlőt, nyilván kapálván, az itt benn levő házunknak az árrát is együtt való keresményünkéből vöttük meg. Azokaért, mivelhogy sem Gergelynek, sem Jancsinak semminémű (ezüstől maratt) javok én reám nem maradt, hanem méginkább illetlen hozzám úgy mint attyokhoz való magok viselésekkel gyakorta meghszomorítottanak, keserítettettek. Minden javaimat azért úgy mint az házat, mely belől vagyon kerítésen Záz utcában, szomszédságban egy felől kőfalnak, más felől az vitézlő Janczió Pál házok, és két szőlőth az fejérvári határon, az Kómálban, egyik szomszédságában egy felől kórosi Szűcz Péter, másfelől Belényessi Ábrahám árvái, másik is szomszédságban egyfelől Debreceni János másfelől Feredős Mártha Csányi Jánosné szőjelek Fejér vármegyében. Annak felette minden nemű meghnevezett ingó-bingó marhát, az mível az ÚrIsten engemet megáldott, mind mostanith, mind ezután keresendőt, ha Isten ez világból magamat ki szőlíth, hagyom s valom ismég meghnevezett Lippai Annának feleségemnek és tőle való két fiamnak, Miklósnak és Marczisnak örökben meghmásolhatatlanul, úgy hogy se azelőtt meghnevezett kéth fiam Gergely és Jancsi, se ezeken kívül őket ezekben meg ne háborgassa, és soha semmi jussuk hozzá ne legyen, valameddig élnek maradékról maradékra. Ha pedig Isten elkövetkezeti órájokat, úgyis az feleségemnek Lippay Annának, ha attyafiai maradnak az

feleségétől született Gergely fia már vele együtt, illetve mellette látja el a sátor-mesteri feladatokat, tehát ő a számadásokban már említett Szabó Gergely.⁶⁶⁹

A csizmadiák közül Rácz Tódort ismerjük, valamint Brassai János kolozsvári kőműves vejét, ez utóbbinak nem tudjuk a keresztnévét, nem jegyezték fel, valószínűleg a sáfár ismerte.⁶⁷⁰ A szűcsök közül Szűcs Mihályt⁶⁷¹ és Miklóst⁶⁷² említették, a Királyi Könyvekben pedig Szűcs János⁶⁷³ szerepel, aki 1628-ban kapott nemességet és címet. Mellettük a fémipart gyakorlók közül Kovács András és Máté fejedelmi kovácsot⁶⁷⁴ – 1620 decemberében megnemesítette őket a fejedelem –, Csiszár Jánost⁶⁷⁵ és Károlyi András fejedelmi ötvöst említették.⁶⁷⁶ Azonkívül német és olasz ötvöst is alkalmaztak állandó jelleggel az udvarban, amint

meghírt háznak fele az ő atyafiára maradgyon, fele pedig szálljon az megmondott két fiamra Gergelyre és Jancsira. Ezt is mindazáltal jó akaratomból hozzá teszem, hogy az Úristem engemet ez világból kivevén, holtom után fizessenek Jancsinak mégh is az szőlőből, az feleségem első ura után valóból, ha élnek is tíz forintot és az szőlőhez semmi közi ne legyen, hanem pénzzől fizessék ezt megh neki. Az másik szőlőt pedig Gergelytől hét forinton vévén megh neki is, immár ahhoz semmi közi ne legyen, sem pedig az másikéhoz. Az ármális levél egyenlőképpen használjon mind Gergelynek, Jancsinak, Miklóssal Marczissal és feleségemmel együtt, de azért az levél Miklósnál álljon, tótoroknak pedig vallom első Debreczeni Jánost az cáptalanth, másikat Bottalniozó Besenyei Menyhárt uramékat, kik árváimat oltalmazták és ögyökben gyámolítsák. Mi azért méltónak lenni ítélvén ez felül meghírt Bozássi Zabó István uramnak szállításáth és előttünk való disponálásáth ennek nagyobb bizonyosságára és erősségére attuk ez mi pecsétes kezünk írása alatt való levelünketh conscientiose Datum Albae Juliae Comitatus Albensis die et anno supranotatis.” MOL F 2 Prot. III. 341–344.

⁶⁶⁹ KvSzám 16/XXXV. 119.

⁶⁷⁰ „1624. A Brassai János vejinek Urunk őfelsége csizmadiájának adatott bíró uram 1 hámot, 2 szál istrángot, hogy posta lovat nem attam f – d 50”. KvSzám 16/XXI. 138.

„1620. 17 Martii Jutának Urunk csizmadiái és ajtónállói, feleségestől mennek Fejérvárra [...] a czizmadia bötös lévén [...]” KvSzám 15a/XXII. 24.

„1620 16 Octobris Juta Urunk csizmadiája Rácz Tódor Havasalföldéből, viszen Urunknak kötéseiben és ládáiban carmasinokat, 6 magára attam [...]” KvSzám 15a/XXII. 98.

⁶⁷¹ „1620 10 Martii Juta Zeoch Mihály az Urunk szőcsi Cassáról 3 magával [...]” KvSzám 15a/XXII. 23.

⁶⁷² „8 Decembris 1625 Juta Szeöch Miklós őfelsége szőcse hatod magával, attam neki húst libr. 6 d 12, cipót d 12 tett fr – d 24, bort 3 ejtelt 1 pro d 12.” KvSzám 16/XXXV. 194.

⁶⁷³ 1628. október 21. Gönci Szűcz János udvari szűcs. Nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 17. k. 65.

⁶⁷⁴ 1620. december 16. Kovács András és fia, Máté. MOL F 2 Prot. V. 455.

⁶⁷⁵ „1622. 20 Januarii Juta Csiszár János Urunk őfelsége csiszára Bánáthból [...] 2 magával salvus conductussal bíró uram hagyásából attam cipóra f – d 4, 4 font húsr d 6, két ejtel bort d 12 tett f – d 18, lovainak egy véka zabot f – d 8.” KvSzám 15b/XXII. 7.

⁶⁷⁶ 1619. április 2. Somogyi Anna, Károlyi Mihály lovaskatona (akinek a fejedelem egykori ötvöse, Károlyi András volt a testvére) özvegye adta el nemesi udvarházát Kovácsy Szabó Ferenc és Zákán Ferenc szomszédságában a Kis Záz utcában Jeney Andrásnak. MOL F 2 Prot. V. 245.

azt konvenciójuk tanúsítja.⁶⁷⁷ Az agyagipar és a kőfaragás kategóriájába tartozók közül pedig Bezney Jakab fundáló⁶⁷⁸ jelenik meg a számadásokban, egy másik udvartartási konvenciók jegyzékben pedig Bilisi Mihály pallér, Orbán Mihály főpallér, Kőmíves János és Mátyás szerepelnek.⁶⁷⁹ A képírónak való fizetést pedig 1621-ben a Szepesi Kamara biztosította.⁶⁸⁰

A források alapján néha az is megállapítható, hogy az iparosok milyen nemzetiséghez tartoztak. Ismerek a fémipar gyakorlói közül újkeresztyén, azaz habán iparosokat, akik között voltak lakatosok, illetve olyanok is, akik „a fejedelem hintóit javították meg”.⁶⁸¹ 1625-öt követően a habánok mellett német nemzetiségű mesteremberek is egyre nagyobb számban tűntek fel a fejedelmi udvarban, és a számadáskönyvekben is említik őket. Általában a luxusiparok művelői voltak, így találkozunk német hímzőkkel, gyöngyfűzőkkel (Petrus Sperling, Petrus Donkel), német ötvössel és orgonaépítővel.⁶⁸² Mellettük toásó németek, valamint asztalosok és képírók szerepeltek a számadáskönyvekben, de a sáfárok általában nem tartották fontosnak feljegyezni a pontos nevüket.⁶⁸³

⁶⁷⁷ Regeszták külföldi levéltárákból. Közli Marczali Henrik. = *Történelmi Tár*, 1880., 140–141.; Radvánszky 1888., 229–231.

⁶⁷⁸ „1618. 16 Februarii Eodem die Váradról érkezvén az fundáló mester Bezney Jakab negyed magával bíró uram hagyásából attam neki [...]” KvSzám 14b/XXI. 21.; KvSzám 16/XXXV. 120.

⁶⁷⁹ TT 1880., 140–141.; Radvánszky 1888., 229–231.

⁶⁸⁰ 35 forint készpénz, 10 kassai köből búza, 1 gönci fél hordó „iható bor”, 1 verő disznó és festékre 10 forint. Művelődéstörténeti adatok. Közli Illésy János. = *Történelmi Tár*, 1903., 146.

⁶⁸¹ „1625 10 Decembris Az új keresztyén lakatosnak ebédre és vacsorára húst d 12, bort 3 ejtelt d 36, gyertyát d 5 fr – d 53, abrak cipó városé 12, 3 magokra [...]” KvSzám 16/XXXV. 195.

„1625 4 Decembris Urunk hintaja csinálni jöve két újkeresztyén, bíró uram hagyásából attam nekik ebédre vacsorára húst libr. 4 f – d 12, cipót d 8, bort 1 ejtelt d 24 tett f – d 32.” KvSzám 16/XXXV. 192.

⁶⁸² „Die 12 Februarii 1629 Eodem érkezik Kassa felől Pandi Zeöchi István Urunk dolgában járván, hozott német orgona csinálót és német övest, vadnak nyolcan, szállítottuk az város házához bíró uram hagyásából gazdálkottunk nekik: cipót attam nro 12 tett fr – d 12, húst attam libr. 8, 1 libr. pro d 2 tett fr – d 16, bort attam pint 4, 1 pro d 8 tett fr d 32.” KvSzám 18a/IV. 32.

„1629. Die 2 Aprilis Érkezik Fogarásból az német öttves hatod magával, az felesége velle lévén mind marhástól, szállott Keönjkeotó Jakabhoz bíró uram hagyásából gazdálkottam neki [...]” KvSzám 18a/IV. 37.

1629. június 9. „Eodem die Érkezik Kassáról németek, Petrus Sperling, Petrus Donkel ötöd magukkal gyöngyfűzők, Urunkhoz mennek, bíró uram hagyásából gazdálkottam [...] fr – d 35.” KvSzám 18a/IV. 76.

1629. június 23. „Eodem die érkezik Német János és Ibrahym Mihály két német hím varróval, Urunk őfelsége hozattja Nyári Istvántól bíró uram hagyásából gazdálkottam neki [...] fr – d 35.” KvSzám 18a/IV. 90.

⁶⁸³ „Die 27 Septembris 1625 Attam ismét német mives legényeknek, az asztalosnak, lakatosnak és az képírónak, minek előtte elmentek volna reggel bíró uram hagyásából és Fundáló Jakabnak [...]” KvSzám 16/XXXV. 120.

„Die 8 Aprilis 1629 Érkezik az toásó német mesterek feleségeikkel együtt negyvenötön szállottak az város házához salvus conductusuk lévén [...]” KvSzám 18a/IV. 46.

ORVOSOK AZ ERDÉLYI FEJEDELMEK SZOLGÁLATÁBAN

Az egyik legszokásosabb csoport az egyéb iparcsoporthoz tartozóké. Ide elsősorban az orvosokat és a patikusokat soroltam, akiknek országszerte mindössze néhány képviselője működött.

Elsőként az orvos asszonyokról kell néhány szót ejteni, majd pedig a patikusokról. Az egyik „orvos-asszony” Károlyi Zsuzsanna mellett szerepelt, a másik pedig a gubernátor feleségét, Károlyi Katalint gyógyította.⁶⁸⁴ Mellettük több alkalommal patikusok is játszottak kisebb szerepet a fejedelmi család körüli orvoslásban,⁶⁸⁵ két patikus kapott az udvarban conventió szerinti fizetést.⁶⁸⁶ Nemcsak a patikusnak volt orvosi felszerelése, hanem magának Brandenburi Katalin fejedelemasszonynak is, melyben vérvevő medence, mozsár, köpölyözők, porozó és egyebek voltak, összesen 62 eszköz. Ezek jó része ezüsből volt, aranyozott szegéllyel, ahogy az később, a fejedelemasszony eszközeinek keresésekor Ötvös Jakab és Ötvös János vallomásából 1635 decemberében kitűnt.⁶⁸⁷

Marczy András kassai orvosdoktor Bethlen fejedelemségének kezdeti éveiben gyakran megfordult Erdélyben, számos bejegyzés tanúskodik Gyulafehérvárra való utazásairól.⁶⁸⁸ Első szolgálatáról Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitánynak írt a fejedelem, és egyben meg is köszönte neki, hogy megengedte orvosát Erdélybe való bejövetelét, akit éppen szüretre hazaengedett.⁶⁸⁹ 1622-ből egy kálvinista doctor, „doctor Apoldi fiú” és a kassai Gáti doktor szerepel a számadáskönyvekben.⁶⁹⁰ Gáti doktorról tudjuk, hogy több portiója is volt Dobo-

⁶⁸⁴ „1615 27 Maii Eodem egy orvos asszony volt itt asszonyunkkal, mellyet innét bocsátott haza Záznyíresre, másod magával volt. [...]” KvSzám 13b/V. 55.

„1624 22 Aprilis Gubenátorné Asszonyomnak Enyedről vizünk orvos asszonyt 5 magokkal bíró uram parancsára gazdálkottam [...]” KvSzám 16/XXI. 25.

⁶⁸⁵ „1622 13 Junii Jöve az újkeresztyén az paticáriussal együtt Várad felől 4 magára [...]” KvSzám 15b/XXI. 50.

⁶⁸⁶ TT 1880., 140–141.; 1626-ban is két patikust említ a jegyzék. TMÁO I. 473.; Caesar nevű, 100 tallér volt a fizetése, a másodiknak 125 tallér volt a fizetése 1628 körül. Radvánszky 1888., 231.

⁶⁸⁷ Radvánszky 1888., 354.

⁶⁸⁸ „1614 1 Julii Marczy András Doctor Kassáról 12 magára [...]” KvSzám 13a/XVIII. 141.

„1614 1 Septembris Marcze András Doctornak [...]” KvSzám 13a/XVIII. 153–154.

„1614 7 Septembris Marcze Andrásnak az másik doctorral edgyütt [...]” KvSzám 13a/XVIII. 155.

⁶⁸⁹ Bethlen Gábor levele Forgách Zsigmondnak. 1614. szeptember. 19. EOE VII. 172.

⁶⁹⁰ „1622 15 Octobris 1622 Jöve Várad felől egy cálvinista doctor 2 magával bíró uram, minthogy Giárfás uram az nap betegedett meg vala, megkérvén, hogy meglátogatná Giárfás uramat, melyet meg cselekedvén orvosságot is csinálván ökegyelmének [...]” KvSzám 15b/XXI. 69.

„1622 15. Octobris 1622 Eodem ezen doctor Apoldi fiúnak [...]” KvSzám 15b/XXI. 69.

„1622 16. Octobris Eodem Gattj az Cassai doctor jöve vissza urunktól bíró uram hagyására attam 5 magára [...]” KvSzám 15b/XXI. 70.

„1622. 23 Februarii Eodem Juta Gereőfi János 3 maga gubernátor önagyága küldi az doctor Gatti után [...]” KvSzám 15b/XXI.

ka megyében, Árokallyán, később pedig az ugyancsak Doboka megyei Borzáson és a Belső-Szolnok megyei Bődön. Egy 1621. augusztus 25-én kelt birtokátruházási iratban „nemzetes és tudós Gatti Miklós uram”-nak, „király urunknak őfelségének erdélyi orvos doctorá”-nak nevezték.⁶⁹¹ Egy másik, 1633. évi birtokátruházási iratból ismeretes az is, hogy az öreg Rákóczi György uralkodása idején is az „Urunk őnagysága doktora” címet viselte.⁶⁹²

1623-ban már szerepelt a Királyi Könyvekben Sarsa Ábrahám konstantinápolyi zsidó orvosdoktor,⁶⁹³ a számadáskönyvekben pedig Sámuel doktort említik, aki a neve alapján szintén zsidó orvos lehetett.⁶⁹⁴ 1624-ben Bécsből írják a fejedelemnek, hogy a „Judex doctor” által ajánlott orvos Znaim városában, Morvaországban várja, hogy érte küldessen a fejedelem, különben máshová szegődik el.⁶⁹⁵ 1625-ből pedig a Kassáról érkezett „Dániel Breyer fő medicus doktor”-ról vannak feljegyzések a számadásokban.⁶⁹⁶ Schultetusról sem szabad megfeledkeznünk.⁶⁹⁷ 1626-ban 3 orvos és 2 két seborvost említettek Bethlen udvarában.⁶⁹⁸

Don Diego de Estrada táncmester azt is megemlítette, hogy amikor ő Erdélybe jött, összesen 106-an érkeztek, közöttük két orvosdoktor és három patikus is. A nemesemberek és matematikusok mellett az orvosokat is még megérkezésük napján a palotában fogadta a fejedelem.⁶⁹⁹ A további orvosokról így emlékezik Kemény János *Önéletírásában*: „Bercsényi Imre ... ez azért egykorban, midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná, de az hydropisisnek még csak kevés jele vala, lábai kezdvén dagadozni, jüvén bé Erdélyben az fejedelmet is salutálá, s commendála néki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medicusa vala, jelentvén, mintha ötet hasonló nyavalyából gyógyította volna meg; melyen kapván és hívén, mint vízben halálozó ember szokott csele-

⁶⁹¹ ROL KmIg Kemény család csombori levéltára II. 99.

⁶⁹² 1633. Bethlen Ferenc és Gátthy Miklós orvos közötti birtokátruházás. ErdKirKv DVD 27. k. 31b–32b.

⁶⁹³ 1623. A Konstantinápolyból Erdélybe érkező zsidók számára kiadott oltalomlevélben Sarsa Ábrahám konstantinápolyi zsidó, orvosdoktor nevének említése. ErdKirKv DVD 10. k. 379–381.

⁶⁹⁴ „Die 13 Julii 1625 Eodem die érkezék Sámuel doctor urunktól őfelségétől bíró uram hagyására ebédre attam húst lib. 2, 1 pro d 3 tett fr – d 6, cipót nro 4, 1 pro d 1 tt fr – d 4, bort ejtel 1 tett fr – d 8.” KvSzám 16/XXXIV. 83.

⁶⁹⁵ 1624. szeptember 18.; TT 1879., 460.

⁶⁹⁶ „1625. Eodem die (Die 3 Martii) Érkeztvén Kassáról Dániel Breyer fő medicus doktor és Fejérvárra akarván menni [...] felesége is mellette lévén.” KvSzám 16/XXXXIV. 23.

⁶⁹⁷ „1625 Die 8 Martii Eodem die Érkeztvén Urunk őfelsége doctora Philhelmus Scultetus, és Németországban akarván menni valami orvosságért, hatod magával lévén, bíró uram hagyásából attam neki [...]” KvSzám 16/XXXIV. 28.

⁶⁹⁸ TMÁO I. 473.

⁶⁹⁹ Don Diego de Estrada visszaemlékezései 508.

kedni, egész gonoszakarójának tanácslásából megbékélt, de testi-lelki ellenségétől ellenséget (kinek hazáját azelőtt pusztítottuk) kéretvén és hívatván; igen könnyen el is bocsáttaték. Elérkezvén pedig, recta mindjárt az savanyúvízhez maga vitetését és azzal élését persvadeálá. Mely ellen publica obtestatiókat, protestatiókat, hosszas kibocsátott írásbéli discursusokat tőnek az maga doctori: kiváltképpen egy Schultetus német doctor, evangelicus, más Riberius zsidó doctor...”.⁷⁰⁰ Ugyanerről az időszakról így ír Georg Kraus: a fejedelem „vízkór-ságban szenvedett, és a környezetében lévő különféle orvosok sokasága, németek, olaszok, franciák, lengyelek, továbbá egy Riberius nevezetű zsidó orvos gyógyította”.⁷⁰¹ A számadáskönyvek tanúsága szerint 1629-ben Velencéből, Lengyelországból, Felső-Magyarországról és Németországból is érkeztek orvosok.⁷⁰² Emellett Rákóczi György még a késmárki orvossal is levelezett a fejedelem betegsége ügyében, később pedig Bethlen István is váltott vele leveleket,⁷⁰³ illetve üzent neki: eszerint „ha doctor uram az orvosságokkal bejő, őfelsége jó szívvvel látja őkegyelmét”.⁷⁰⁴ Az orvosok speciális étrendet írhattak elő a fejedelemnek, ehhez halat, gyümölcsöket, illetve szárított citrom teát hoztak az udvarba.⁷⁰⁵ Tavasszal a fejedelem így jellemezte betegségét Alvinczi Péterhez írt levelében: „Noha oly erőtelen vagyok az hosszú betegségek és számtalan orvos-

⁷⁰⁰ Kemény János *Önéletírása* 93–94.

⁷⁰¹ Kraus 2008., 146.

⁷⁰² „Die 14 Aprilis 1629 Eodem die Érkezik az olasz doctor Fejérvárról, az kit Kovách Gáspár hozott Velenzéből [...]” KvSzám 18a/IV. 56.

„Die 10 Aprilis 1629 Érkezik Bárány Miklós, lengyel doctorért volt, igen sietve megyen [...]” KvSzám 18a/IV. 50.

1629. április 9. „Érkezik Chanádi Antal uram onnan fellyül az doctorral és több németekkel [...]” KvSzám 18a/IV. 50.

⁷⁰³ 1628. május 12. TT 1895., 123.

⁷⁰⁴ Arra kéri Rákóczi Györgyöt Bethlen István, hogy Váradig jutassa el az orvost. TT 1895., 316.

⁷⁰⁵ „1629 Aprilis 15 Eodem die Érkezik Nagy Péter címeres posta Fejérvárról, igen sietve száraz lemonia kért Urunknak őfelségének orvosságának [...]” KvSzám 18a/IV. 57. 1629

1629. június 2. „Eodem die érkezik Békési Márton, Zylasy János és Nagy Péter Urunk őfelségének visznek cseresznyét [...]” KvSzám 18a/IV. 69–70.

„1629 Die 13 Junii bíró uram hagyásából Baranyay Jánosnak, az ki az két toboz cseresznyét viszi urunknak, gazdálkottam neki [...]” KvSzám 18a/IV. 79.

„1629 Die 19 Junii Érkezik Gáspár Deák Váradról halat viszen Urunknak őfelségének, vagyon harmad magával bíró uram hagyásából gazdálkottam [...]” KvSzám 18a/IV. 87.

„1629 Die 20 Junii Érkezik Kis Ambrus Váradról, viszen Urunknak körtvélt tobozzal [...]” KvSzám 18a/IV. 87.

ságok miatt, hogy csak az egyik házból is másikba nehezen mehetek, mindazáltal magunk akaránk egynehány szóval írni kglmednek”.⁷⁰⁶

1629 nyarán Rákóczi György már olyan híreket kapott levélben, mely szerint: „[a fejedelem] immár székekben is nem hordoztathatja magát, mint ennek előtte, mikor nyugszik is fennülve, mikor nyughatik”.⁷⁰⁷ Az orvosi eljárások ezidőtájt előnyben részesítették a fürdőkúrákat, ehhez kenőcsként petróleumot kellett küldeni a fejedelmi udvarba Kolozsvárról.⁷⁰⁸ Ekkor merült fel alternatívaként a Kolozs vámegyei zsombori forrás is. Ekkor már „az dagadás immár szinte a gyomráig ment fel”.⁷⁰⁹ Bornemissza Pál július 31-i levele szerint már kezd apadni a fejedelem teste, reménység lehet a gyógyulása felől, és „holnapután után öfelsége Sombornál levő forráshoz ” megy, ahol már sok hasonló gyógyulást tapasztaltak.⁷¹⁰ Ott is maradt egy hétig a fürdőben a fejedelem, ahogy a levelezésből kiderült: „most felette nagy udvarral vagydon Somboron, nagy a zszibongás közöttük”.⁷¹¹ Csomaközi András váradi vicekapitány szerint 20-án indult vissza Bethlen Gyulaféhevárra, amit a számadáskönyvi adatok is megerősítenek. Ekkor a fejedelem Kassára küldte Csikászi György főember szolgáját az orvosért, és közben az is eldőlt, hogy ha kicsit jobban lesz, akkor a váradi hévizet is kipróbálja.⁷¹² Szeptember elején Bethlen István és Mikó Ferenc egyaránt megerősítették, hogy a fejedelem Váradra megy újabb kúrára, és itt kifejezetten a váradi bányáról írtak.⁷¹³ Mikó Ferenc nem tartotta könnyen kivitelezhetőnek az egészséget. Ugyanakkor Bornemissza Pál november elején azt írta Rákóczinak, hogy öfelsége „emberek reménsigin kívül, igen könnyen volt egy héttől fogva, hasa lábai apadta, az bányában volt harmad napig, az sem ártott”.⁷¹⁴ Amikor a fejedelem

⁷⁰⁶ 1629. április 22. Szilágyi 1879., 461.; „Magunk egészségét az mi illeti, immár alkalmas ideje az miolta ebbeli látogatását az úristennek magunkon érezvén, egészségtelenségünknek súlyos terhét szenvedjük melyet, legyen örökké áldott szent neve, békességes türéssel ismerünk, tudván hogy ez világban semmi egy állapotban meg nem maradhat, hanem mindennek ennek forgandó romlása alá vétettek...” 1629. május 2. Pázmánynak írt levél. Szilágyi 1879., 463.

⁷⁰⁷ TT 1895., 309.

⁷⁰⁸ „Die 4 Junii 1629 Eodem Die Érkezik Egri István Urunktól az feredőből erős parancsolattal, hogy bíró uramnak az városon kerestessen olium petroliumot és mind az áros és borbély uraiméknál megkerestetvén találtunk valami keveset, bíró uram hagyásából gazdálkottam, mivelhogy az posta lovat is megengette [...]” KvSzám 18a/IV. 71.

1629. június 23. „Eodem die érkezék Tor István címeres posta Fejérvárról megyen Somborra az fürödő látni [...]” KvSzám 18a/IV. 91.

⁷⁰⁹ 1629. július 29. TT 1895., 309.

⁷¹⁰ 1629. július 31. Bornemissza Pál levele Rákóczi Györgynek. TT 1895., 310.

⁷¹¹ 1629. augusztus 15. TT 1895., 310.

⁷¹² 1629. augusztus 19. TT 1895., 311. Csomaközi nem véletlen utal a váradi és Várad környéki viszonyokra, hiszen ezeket ő nagyon jól ismeri.

⁷¹³ TT 1895., 316.

⁷¹⁴ Bornemissza Pál levele Rákóczi Györgyhez. TT. 1895., 320.

még Váradon volt, a Rákóczi által küldött késmárki orvos is megérkezett. Szeptember folyamán maga a fejedelem is írt a budai pasának, akivel Debrecenben szeretett volna találkozni október elején, hogy, „tegnapi napon doktorink felette igen disputáltak egymással magunk személyünk előtt, azt akarván magokban meghányini vetni, ennekutánna az üdö meghűvösödvén, bátorságos e minékünk az úton járás...”. A fejedelem szerint az orvosok kimondják, hogy ez veszélyes, de mint kiderül, ő reménykedik: „csak most kezdünk valami kicsin reménységet meggyógyulásunk felől venni eszünkben”.⁷¹⁵ Következő, szeptember 21-i levelében ezt újra megerősíti a budai pasának: „doctorink is igen jó reménységben vannak nyavalyánk megtérése felől. Bizonyosan írhatom Nagyságodnak 40 oka⁷¹⁶ vizet vettek ki eddig belőlünk”.⁷¹⁷

Bethlen István is remélte, hogy testvére egyre jobban lehet, és mint írta: „oly jól volt, hogy lábán is egynehányat lépett más ember segítségével nélkül, jóllehet ma délután ismét valamennyire kezdte vala az fulladás őfelségét bántani...”.⁷¹⁸ A levél írását követően indultak haza Gyulafehérvárra, ahol november közepén a nagy fejedelem elhunyt. Azért tartottam fontosnak ismertetni a fejedelem betegségét, hogy közben bemutathassam azt a színes udvari csoportot, melyet a szükség, vagyis a fejedelem betegsége hívott életre.

Összegzésképpen elmondható, ha a fejedelmi udvar mesteremberei más céhes helyen akarták gyakorolni a mesterségüket, az nem mindenütt volt megoldható. A kolozsvári szabó céh 1561-es szabályzata szerint, a város köteles megvédeni saját kézműveseit, ezért ha a városban tartózkodott a király, illetve később a fejedelem, megnehezítették azok a szabóinak városbeli működését.⁷¹⁹ Azt pedig, hogy egy városba betelepüljenek, ott éljenek, és a céh tagjaiként gyakorolják mesterségüket, igyekeztek lehetetlenné tenni. Mindezek ismeretében talán nem véletlen, hogy 1592-ben Gálffy János udvari szabója, Szabó István, Szabó György fejedelmi szabó és a kancellár szabója, Szabó Mátyás előtt adott ki tanúsítványt arról, hogy Köpeczi Szabó Gáspár nála töltötte apród- és legény éveit.⁷²⁰ Róla tudjuk, hogy 1599-ben vették fel a polgárkönyv szerint Kolozsvár város polgárainak sorába.⁷²¹

⁷¹⁵ TT 1883., 635.

⁷¹⁶ Ürmérték, 1/8 vödörnek felel meg, az ejtel megfelelője, török eredetű mértékegység; 1 kolozsvári kupa/ejtel = 1,3623 liter. Az erdélyi kupában él tovább. Bogdán István: *Magyarországi őr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig* (MOL kiadványai 4. sorozat: Levéltár- és történeti forrástudományok 7.) Bp., 1991., 237, 240.

⁷¹⁷ TT 1883., 636.

⁷¹⁸ TT 1895., 321.

⁷¹⁹ Jakab Elek: *Oklevéltár Kolozsvár története II–III. kötetéhez*. Bp., 1888., 64.

⁷²⁰ JakabOkI 164–165.

⁷²¹ „Liber decreta = KvLt Diversa III/1. Liber decreta huius civitatis de necesariis ac utilibus negotiis, communibus dominorum senatorum ac centumpatres suffragiis confirmata, perpetuisque semper futurus observanda continens Anno Domini MDLXXXIII.” (Tartalmazza a Polgárkönyvet is, 1584–1614) 98.

Meg kell említeni, hogy itt ugyan külön csoportban vizsgáltam a fejedelmi udvar kézműveseit, de a fejedelmi udvarban nem volt mindig elegendő megfelelő tudású mesterember. Ezért a város kézművesei nagyon sokrétű feladatot kaptak, gyakran akkor is, ha a fejedelmi udvar Kolozsvárott tartózkodott. Ilyenkor a fejedelem nemcsak a már legyártott termékeiket vette meg udvartartása vagy akár a maga számára, hanem újabb és újabb megrendeléseket is adott, ezek iparcsoportonként igen eltérőek lehettek – ennek a kötetnek nem feladata mindezekről részletesen szólni.⁷²² Természetesen nemcsak Kolozsvár, de a többi erdélyi város kézművesei is kivették ebből a részüket.⁷²³

A KONYHAMESTER IRÁNYÍTÁSA ALATT

KONYHAMESTER, SÁFÁR

A konyhamester irányítása alatt nagyon sokszínű csoport látta el az étkezési alapanyagok előkészítését, illetve feldolgozását a fejedelmi udvartartásban. Benda Borbála szerint az erdélyi fejedelmeknek két konyhamestere volt egyszerre, a konyha személyzete (vagyis a szakácsok, a konyhasáfár és a konyhaajtónál-lók csapata) neki volt alárendelve. Szerinte a konyhamester legfontosabb feladata a konyhán elfogyott élelmiszerek számontartása lehetett.⁷²⁴ Ezt támasztja alá Bethlen Gábor udvari rendtartásának 3. pontja: „kik főzik, kinek kezek által adminisztráltatik, étkeink feladásában konyhamesterünk micsoda hűséggel viseli magát [...]”.⁷²⁵ Bethlen szerint „sok fogyatkozást láttunk eddig dolgaiban [ti. a konyhamesterében], sőt az alatta valók sem félnek semmit tőle”.⁷²⁶ A konyhamester feladatai közé tartozott eszerint az asztali rendtartás pontos felügyelete, hogy a konyhán rend és tisztaság legyen, valamint külön figyelnie kellett arra is, hogy illetéktelenek ne juthassanak be a konyhára.⁷²⁷ A konyhamester és a konyhasáfár feladatáról egy később, 1659-ben keletkezett asztali rendtartás így ír az uraim asztalára vonatkozólag: „ezen asztalhoz való eszközökre úton is hordaszatására az konyhamester viseltessen gondot sáfár és egyéb konyhamester keze alatt levők által, de nevezet szerint az sáfárral együtt az csatlósok forgódjanak mellettük, mindezek elfogássába s minden egyéb oda való tisztességes gondvise-

⁷²² Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsvárott. Iparos társadalom a 17. századi Kolozsváron*. Kolozsvár, 2004., 141–154., valamint a vonatkozó források az „Adattár” c. fejezetben.

⁷²³ Újabban minderről például: Cziráki 2011. Lásd a brassói mesterek fejedelmi szolgálatban c. fejezet. 124–133., valamint IV. melléklet, 184–190.

⁷²⁴ Benda 2004., 58.

⁷²⁵ Koltai 2001., 69.

⁷²⁶ Koltai 2001., 70.

⁷²⁷ Benda 2004., 58.

lőben, bor kenyér és egyib kifogássában”.⁷²⁸ Az 1659. évi asztali rendtartásban összesen 18 asztalt említenek, részletezve, hogy melyiknél ki foglal helyet, eszerint: a fejedelem asztala mellett öt asztal a familiárisoké és az udvari iskolához tartozóké volt, kettő az udvar női oldalához tartozóké, kettő a vár személyzetéé, egy a muzsikuskoké, három az istálló körül forgolódóké, egy az udvari mesterembereké, a konyhaszemélyzetnek pedig két asztal jutott. Az asztalokra a konyhamester mellett az ifjak közül az asztalnok, valamint a konyhasáfár viselt gondot.

Bocskai István, Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor udvarával tartózkodtak Kolozsváron konyhamesterek, a nevüket sajnos nem ismerjük, csupán annyit tudunk, hogy Báthory Gábor konyhamesterének az egyik szolgáját Bokor Mártonnak⁷²⁹ hívták. Máskor az derül ki Báthory Gábor konyhamesteréről – vagy azok egyikéről –, hogy kilenc szolgája volt.⁷³⁰

Bethlen Gábor konyhamesterei közül név szerint is ismerünk hármat, mind a számadáskönyvekből, mind a Királyi Könyvekből. A konyhamesterek minden fejedelmi benntartózkodáskor szerepelnek a számadáskönyvekben, ugyanakkor a kolozsvári források ritkán említik őket név szerint, ami azt jelenti, hogy közismert lehetett a városiak számára a tisztséget betöltő személye.⁷³¹ 1614-ből ismerjük Bethlen Gábor konyhamesterét, Gyulai Jánost.⁷³² Róla az 1614. évi említésen kívül más adattal nem rendelkezünk.

Bethlen Gábor konyhamestereként 1622 májusában Barcsay Sándort említik a kolozsvári számadáskönyvek.⁷³³ Ő Barcsay Ákos, a későbbi fejedelem felmenője volt, aki 1607-ben birtokaira nova donatiót kapott Rákóczi Zsigmondtól.⁷³⁴ 1617-ben felesége, Palaticz Anna cserélte el Horváth Lázárral a birtokait.⁷³⁵

⁷²⁸ ROL KmIg. Kemény család csombordi levéltára XIX. 1600. 1^r.

⁷²⁹ KvSzám 12a/XVIII. 82–83.

⁷³⁰ KvSzám 12b/IV. 333.

⁷³¹ Nem véletlen, hiszen az udvar egészéből a szállásosztók mellett a lovászmestereket, ill. a konyhamestert ismerték legjobban a városi tanácsi tisztségekben levők, az ajándékozásoknál is nekik kedveskedtek, minderről később, a logisztikáról szóló fejezetben.

⁷³² KvSzám 13a/XVIII. 111.; valószínűleg a benntartózkodáskor került sor erre a kifizetésre, melyet később elszámolt a város a fejedelem komornyikjával is: „Anno Domini 1614. die 9. Maii Gyulay János uramnak, az konyhamesternek adtunk 4 cub. tritici 1 p. f. 3. d 32. U. f. 9 d. 28” – Kolosvár városa levéltárából [1574–1626]. Közli Szabó Gyula. = *Történelmi Tár*, 1883., 510–518. 516.

⁷³³ KvSzám 15b/XXII. 100.

⁷³⁴ Nagy Iván I. k.

⁷³⁵ Horváth Lázár Petrósz (Bihar vm., Belényesi kerület) egész birtokát cserélte el Barcsay Sándor feleségével, Palaticz Annával, annak öröklés révén kapott ősbirtokaival, melyek a következők: Nagyfalú, Zovány, Magyarvalkó, Oláhvalkó, Bagolyfalva, Alsó és Felső-Perjés, Rézalja (Kraszna vm.), Szödemeter (Közép-Szolnok vm.), Szék (Meszes vidék). 1617. április 20. Biztosítékpénz 1300 ft, ha egymást nem tudják megvédelmezni, különösen a fiscussal szemben. MOL F 2 Prot. V. 183. Egy későbbi tanúvallomás során mondta el Barcsay György, hogy Barcsay Sándor azért

Egy évvel később, 1623 júniusában azonban a sáfárpolgárok már Nemes Tamást⁷³⁶ említik ebben a tisztségben, a Királyi Könyvekben pedig 1625-ben bukkant fel a neve.⁷³⁷ 1615-ben már Sepsí-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvár-szék főkapitánya volt, 1614-ben szállásosztó, 1620-ban étekfogó, 1621 augusztusában a fejedelem bortöltője, majd vélhetően familiáris lett, a Rákócziak fejedelemsége idején, 1639-ben pedig a fejedelmi tábla ülnöke.⁷³⁸ Tisztsége nem lehet véletlen, hiszen felesége révén rokonságban állt Mikó Ferencce.⁷³⁹ Oltszemi Mikó Mihály⁷⁴⁰ az 1624-es források szerint ugyancsak konyhamesteri tisztséget viselt, sőt, mellette konyhapraefectusi és főpohárnoki tisztséget is betöltött.⁷⁴¹ Mikó Mihály és Nemes Tamás tehát akár párhuzamosan is betölthették a konyhamesteri tisztséget. Mikó Mihály udvari karrierjének követhetőek a lépcsőfokai: a főpohárnoki, konyhapraefectusi (sáfári) tisztségtől a konyhamesterségig vezetett. Szolgáikkal együtt mindketten már 1617 óta folyamatosan szerepeltek a kolozsvári számadáskönyvekben, bár tisztségük pontos megjelölése nélkül, pusztán nevüket és szolgálk számát említették a sáfárpolgárok.⁷⁴² Familiárisként valószínűleg mindketten, mint bizalmi feladatot kapták a konyhamesteri tisztséget. Nemes

cserélte el felesége jószágát Horváth Lázárral a Petrósz nevű Belényes vidéki falura, mert az ő birtokát Bethlen Gábor fejedelem „Váradhoz aplikáltatta”. Azt a tanácsot adta neki Várad János váradi praefektus – aki 300 aranyat küldött Barcsay Sándornak –, hogy inkább cserélje el ezért az összegért Horváth Lázárral Petrósz, ami 1500 forintban volt neki inscribálva, mert különben, ha fel nem veszi „mind a pénz, mind a falu oda leszen”. A Barcsaiak levéltára [1624–1782]. Közli: Kis Bálint. = *Történelmi Tár*, 1894., (621–630.) 623–624.

1619. április 3. 42 forintot kért kölcsön Hatvani Istvántól. Amennyiben Szent György mártír napjáig nem adja meg, 84 forint fejében Hatvaninak szabadságot ad 5 csórai jobbágyának elfoglalására. MOL F 2 Prot. III. 111–112.

⁷³⁶ Balogh 2005., 209.; Az udvarhelyszéki ősjobbágy tartók között írták össze 1627-ben; Sepsíszéken volt birtoka, Oltszeme faluban 1635-ben, ill. Marósszéken, Malomfalván. *Székelváltár*. Új sorozat V., közléteszi: Demény Lajos, Kolozsvár 1999., 91. (A továbbiakban: SZOKLÚ V.)

„1623 27 Aprilis Eodem Jutta Urunk konyhamestere Nemes Tamás házához bocsátatván öfelsége salvus conductussal 14 magára [...]” KvSzám 16/XVIII. 14.

⁷³⁷ A számadáskönyvek szerint: „1620 8 Aprilis Jutta Nemes Tamás Urunk étekfogója Cassáról 6 magával, Fejérvárra megyen”. KvSzám 15a/XXII. 40.; 1625. Nemes de Hiduéggh Tamás fejedelmi konyhamester, ErdKirKv DVD 15. k. 19b–20.

⁷³⁸ 1614. május 2. KvSzám 13a/XVIII. 82.; Adatok Péchy Simon életéhez. Közli Vass Miklós. = *Történelmi Tár*, 1907., 502.; Trócsányi 1980., 360. Fejedelmi tábla ülnöke 1639-ben; Nemes Tamás Sepsí-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvár szék főkapitánya 1615-ben. Felesége: Mikó Zsuzsanna. Nagy Iván VIII. k.

⁷³⁹ Trócsányi 1980., 30.

⁷⁴⁰ Baróton (Erdővidék, Sepsiszek), valamint Oltszemén szerepelt jobbágytartóként 1614-ben. Balogh 2005., 174, 177.

⁷⁴¹ ErdKirKv DVD 13. k. 48b–49.; 1651-ben azonban már özvegyéről, valamint 2 gyermekéről szerzünk tudomást. ErdKirKv DVD 28. k. 390.

⁷⁴² 1617. november KvSzám 14a/XVIII. 53–93.

Tamás emellett fontos széki tisztségeket is viselt, ami Mikó Mihályról nem volt elmondható. Kun Ferenc 1623-ban már udvari familiáris volt, később konyhasáfár lehetett,⁷⁴³ majd 1628-tól alkonyhamester lett.⁷⁴⁴ Kun Ferenc Brandenburgi Katalin udvarában is viselte ezt a tisztséget, ahol a fejedelemasszony kiadásainak jegyzéke szerint 250 magyar forint volt az évi fizetése.⁷⁴⁵ Kun Ferencet ebben a tisztségében csak 1631 folyamán említik az udvarban, 1637-ig a tisztség másik viselője a már korábban említett Mikó Mihály volt. A másik lehetséges út a konyhamesteri tisztséghez az udvari ifjak köréből vezetett, példa rá Aradi Gergely pályája. Ő Bethlen Gábor udvarában főtálnok volt, szállásosztói tisztelet is viselt, majd a Rákócziak udvarában lett konyhamester.⁷⁴⁶

A konyhamesteri tisztség ellátásakor mindenképpen meg kell különböztetnünk a [gyulafehérvári] udvarban ellátott feladatokat és az útközben/utazáskor adódókat. A számadáskönyvekből kitűnik, hogy az udvarmester mellett a lovászmesternek és a konyhamesternek volt különösen nehéz feladata, amennyiben nagyon bonyolult feltételek mellett is biztosítaniuk kellett a teljes udvar megfelelő ellátását.⁷⁴⁷

⁷⁴³ ErdKirKv DVD 17. k. 68–68a.

⁷⁴⁴ Kun Ferenc szállásosztó 1623 júniusában. KvSzám 16/XIX. 37.; 1624. udvari familiáris, birtokadomány, Krucsó (Zemplén vm.). ErdKirKv DVD 13. k. 48.; 1629. augusztus 20. „Kunn Ferenc uram számára”. KvSzám 18a/IV. 217.;

Kun Ferenc a fejedelem alkonyhamestere, Bethlen Gábor birtokadomány, Korpafalva; Kreczánffalva (Bihar vm., Belényes vidéke); Várad-Péntekhely: ház Váradon a Péntekhely utcában, a „város palánkja” közelében. ErdKirKv DVD 17. k. 68–68a.

1630. Kun Ferenc a fejedelmi udvar konyhájának prefektusa, Brandenburgi Katalin, birtokadomány, ErdKirKv DVD 19. k. 86–86b.

1630. Kun Ferenc fejedelmi konyhamester, birtokzálogosítás, (Vajda)Recse (Fehér vm., Fogarasföld) 18. k. 71–71b.

⁷⁴⁵ Brandenburgi Katalin országos kiadásainak jegyzéke 1630 júliusából. Közli: Barabás Samu. = *Történelmi Tár*, 1881., 365.

⁷⁴⁶ Aradi Gergely fejedelmi konyhamester. ErdKirKv DVD 18. k. 78b–79.; 1631. KvSzám 18b/III. 71.

⁷⁴⁷ Ld. részletesebben a logisztikáról szóló fejezetben. 1614. május „Az konyhamesternek attam egy karmazsin csizmát, fl 1 d 75, az fővebbik szakácsnak is egy karmazsin csizmát fl 1 d 75, az másik szakácsnak is egy szép fekete csizmát fl 1 d 10, az harmadiknak ugyan bíró uram hozott egy szattyán csizmát fl 1 d –.” KvSzám 13a/XVIII. 104.

1621. szeptember „Öfelsége és Gubernátor uram szolgálinak adtak csizmákat az mint következők: Tokay Istvánnak Gubernátor út pohárnakjának küldettek ökegyelmek Zegedy Gergely által egy sárga csizmát, melyet vettek Borbély Istvántól pro f 1 d 50

Item Szék Boldizsárnak hozattak ökegyelmek Ombozinétól egy sárga csizmát pro f 1 d 50

Az lovászmesternek Dési Istvánnétól hoztak egy sárga csizmát pro f 1 d 50

Azzonyunk konyhamesternek hozattak egy csizmát, csizmát Borbély Istvántól hoztak pro f 1 d –

Item az szakácsnak is egy fekete csizmát hozattak ökegyelmek Borbély Istvántól pro f 1 d –

Az másik szakácsnak is egy fekete csizmát hozattak ökegyelmek Borbély Istvántól, melynek az arra tött egy forintot, melyet fizettem meg.” KvSzám 15b/XI. 178–179.

A konyhamester, de akár a konyhasáfár feladata is lehetett, hogy a külföldi bevásárlások alkalmával megfelelő mennyiségben rendeljenek fűszereket, és mivel ezek nagyon nagy értékűek voltak, nem véletlen, hogy az udvarban külön tisztet hoztak létre (a borsolóét) a fűszerek felügyeletére.⁷⁴⁸

A gubernátor kíséretében 1622-ben Illyei Péter töltötte be a konyhamesteri tisztséget,⁷⁴⁹ mellette pedig Erős Miklós volt az élésmester.⁷⁵⁰ Az ő feladata volt Bethlen István gubernátor udvartartásának megfelelő ellátása 1621 júniusában.

A konyhasáfárok száma és neve Báthory Gábor uralkodása alatt nem ismert, pusztán annyit tudok, hogy valamelyikük – összesen 4 fő viselte e tisztséget 1626-ben⁷⁵¹ – általában Kolozsváron tartózkodott az udvarral. Azok közül, akik Bethlen Gábor fejedelemsége alatt töltötték be ezt a tisztséget, a már említett Nemes Tamáson és Mikó Mihályon kívül csupán „Urunk sáfárának, Lászlónak”⁷⁵² a neve ismeretes. A konyhamesteri tisztséghez gyakran a sáfárságon át vezetett az út. Sáfár Tamás és Sáfár Andrást töltötte be Brandenburgi Katalin udvarában a konyhasáfárságot, kántorpénzüket⁷⁵³ a szakácsokéval együtt említették: évi 32, illetve 39 forint fizetést kaptak, ami a 100 forintos főszakácsi fizetésnek alig 40%-át jelentette.⁷⁵⁴

⁷⁴⁸ Csak néhány példa: az 1617. február 27-i bevásárlási lajstromban szerepel: 1 font sáfrány fr 20, 20 font szekfü fr 55, 1 tung mazsola fr 28, 12 citrom fr 6, 318 friss lemonia fr 19, 400 narancs fr 14, 14½ pézsma confectum fr 50 d 75, 8¾ font birsalma lictárium fr 12 d 57. Radvánszky 1888., 12–13.

1618. november 28-i lajstromban szerepel: 800 austriga fr 24 d 35, 6 font veresbélű olasz magyaró fr 2 d 70, 10 font heas mandola fr 5, 100 font olasz gesztenye fr 7, 50 édes narancs fr 2, 12 pomagránát fr 1 d 50, 4 öreg citrom fr 3 d 60, 200 friss lemonia fr 8 d 50. ... Radvánszky 1888., 17–18.

⁷⁴⁹ KvSzám 15b/XXII.; Illiey Péter a gubernátor konyhamestere 1621. május 29-én a gubernátortól kap egy jobbágyot, Hancz Istvánt, családjával együtt. MOL F 2 Prot. IV. 298–99.

⁷⁵⁰ KvSzám 15b/IX. 45.

⁷⁵¹ TMAO I. 473.

⁷⁵² „1615 7 Aprilis Eodem die Urunk sáfárának Lászlónak és hat szakácsnak húst libr. 7 f – d 14, Lászlónak 2 fehér cipót d 2, az többinek attam abrak cipót nro 12, bort attam 3 ejtel f – d 9.” KvSzám 13b/VIII. 79.

„1625 Die 21 Novembris Eodem die az konyhaszekérrel érkezvén, az Urunk öfelsége főszakácsa és sáfára, attam bíró uram hagyására ebédre húst libr. 6, 1 pro d 3, abrak cipó 6 városét, fehér cipót 6 városét, bort ürmöst ejtel 2, 1 pro d 12 tett fr – d 24.” KvSzám 16/XXXIV. 134.

⁷⁵³ Negyedévi bér. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* VI. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette: Szabó T. Attila. Bukarest–Budapest, 1993. 98.

⁷⁵⁴ Brandenburgi Katalin országos kiadásainak jegyzéke 1630. júliusából. TT 1881., 365.

SZAKÁCSOK, SZAKÁCSINASOK

A szakácsok között többnyire volt egy, akit főszakácsnak neveztek ki, így Bocskai udvarában ezt a tisztséget Tamás mester⁷⁵⁵ viselte, aki 1604-ben a Prágában tartózkodó kolozsvári követségnek is főzhetett. Szakács Tamás borbándi pusztai telekvásárlását 1607-ben Rákóczi Zsigmond is megerősítette.⁷⁵⁶ Hasonlóan Tamásnak⁷⁵⁷ hívták Báthory Gábor szakácsát is, aki 1612-ben elkísérte urát Kolozsvárra – lehetséges, hogy ugyanarról a személyről van szó.

A Bethlen Gábor udvarában működő szakácsok közül Kelemen mester⁷⁵⁸ mellett Tamás mestert említik legtöbbször a számadáskönyvekben, aki azonos lehet Krasznay Tamással.⁷⁵⁹ 1619. augusztus 26-án készítette el a végrendeletét, ebből megtudjuk, hogy a vár falain belül volt háza, ezt a feleségének, Szabó Juditnak hagyta.⁷⁶⁰ Mint utóbb kiderült, nem véletlenül féltette feleségét, hiszen 1624-ben már csak özvegye tűnik fel, épp egy hatalmaskodás kapcsán protestál.⁷⁶¹ Mellette gyakran szerepel egy Szakács István nevű személy is: lehet, hogy Bethlen Gábor uralkodása alatt több István nevű szakács is működött Gyulafehérváron.⁷⁶² Olyanra is volt példa 1619 folyamán, hogy a fejedelem Kolozsvár

⁷⁵⁵ „Ugyanakkoron az öfelsége szakácsának Zakách Tamásnak bíró uram és az tanács akarattyából, mivelhogy Prágában is szolgált volt ökegyelmeknek és abban is tartoztanak volna még valmivel nekie, Schmelczer Lőrinc uramtól, ezokáért is egy paplant vétetennek ökegyelmek nekie f 12 d –.”

⁷⁵⁶ ErdKirKv DVD 7. k. 44.

⁷⁵⁷ Gyulafehérvári Tamás fejedelmi szakács. ErdKirKv DVD 7. k. 185b.

⁷⁵⁸ „1614 19 Martii Zakách Kelemennek Urunk szakácsának [...]” KvSzám 13a/XVIII. 77.

„1614 12 Aprilis Az Urunk szakácsa Kelemen mester jött vissza Magyarországból, parancsolattja volt [...]” KvSzám 13a/XIX. 16.

„1615 26 Martii Eodem az Urunk öngysága szakácsa Kelemen mester jött Fejérvárról hazájába indult salvus conductussa lévén bíró uram akarattyából attam neki ebédre [...]. Eodem vacsorára is Kelemen mesternek [...]” KvSzám 13b/V. 45.

⁷⁵⁹ 1613. november 28-i Krasznay Tamás főszakácsmesterrel conventiója. Gyulafehérvári Érseki Levéltárban; 1614 februárjában felvett tanúvallomás szerint 50 éves lehetett ekkor a főszakács. Kiss 1998., 104.

⁷⁶⁰ A ház Retthegi János árváinak és Máthé ötvös házának szomszédságában áll, ezenkívül szőlőt, arany és ezüst tárgyait is feleségére hagyta. MOL F 2 Prot. III. 219–221.

⁷⁶¹ 1624. augusztus 15. Gyulafehérvár: Az erdélyi káptalan requisitorai tanúsítják, hogy Szabó Dániel lánya, Judit, néhai Krasznai Szakács Tamás özvegye protestált lengyelkiri Páris Pál azon tette ellen, hogy Gyulafehérvárott, a Várkapu utcában, a Szent Mihály templom papja háza mellett lévő házát, telkét hatalmaskodva elfoglalta. Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérváron [1300–1773]. Közli: Beke Antal. = *Történelmi Tár*, 1895–1896. (230–259.; 409–432.; 630–652.; 1896. 45–62.) 1895., 251.

⁷⁶² 1620. április 6. „Juta Zakácsi Tamás is Fejérvárról megyen Cassára [...]” KvSzám 15a/XXII. 39.; „1624 6 Aprilis Juta Váradról Zakácsi Tamás [...] szolgáinak [...] Kucsissinak és lovászinak [...]” KvSzám 16/XVIII. 20.

városától kérte kölcsön – vélhetően – a városi szakácmestert: „Értjük, hogy kegyelmeteknek volna egy István mester nevű szakácsa, mellyinek szolgálattja mostani előttünk álló szükséges dolgunkra kívántatván. Hadgyuk és parancsoljuk serio ez levelünk látván, mingyarást külgyétek ide Fejérvárra.”⁷⁶³ A jó szakács keresett és megbecsült volt a fejedelmi udvarban is: később Mihály mester neve fordul elő többször is a számadásokban.⁷⁶⁴ Az udvari rendtartásból tudjuk, hogy csak neki volt szabad három tál étkecskét házához vinni.⁷⁶⁵ Bertalan-Karkay Márton fejedelmi szakácsot 1617. április 26-án nemesítette meg a fejedelem, és címert adományozott neki.⁷⁶⁶

A szakácsok a főszakácsok alá voltak beosztva, Báthory Gábor udvartartásával egyszerre 3 főszakács tartózkodott a városban 1609 áprilisában.⁷⁶⁷ A szakácsok száma a szakácsinasokéval együtt elérhette a 14–16 főt, közülük 8 volt szakácsinas.⁷⁶⁸

Bethlen Gábor udvartartásában a főszakács alá beosztott szakácsok száma 3–16 között volt a városi források szerint, ebbe a szakácsokkal együtt többnyire a szolgálk is beletartoztak, és esetenként az inasok is. Gyulafehérvárott 1626-ban 16 szakácsról és 6 inasról szólnak a források.⁷⁶⁹ A szakácsok között kell számon tartani azokat is, akik már specializálódtak,⁷⁷⁰ közülük a kolozsvári számadások könyvek megemlégették a sültmestert, aki a sültekért volt felelős, valamint a tésztamívest, aki a pástétomokért és más főtt tésztákért felelt. A sültmester 1622 májusában tartózkodott a fejedelmi kísérettel a városban, Tésztamíves György neve pedig 1617-ben fordul elő a számadásokban. 1626-tól a fejedelemszony szakácsai is a kíséret tagjai lettek, közülük a német konyhán dolgozó Waczlav Krazliczkit ismerjük a számadásokból.⁷⁷¹ 1630-ban a fejedelemszony kiadásainak jegyzékében a főszakács Vinci Mihály mellett még kilenc név szerepelt. Vinci Mihály éves fizetése eszerint 100 forint volt, mellette Sárkány Mihály, Fogarasi János, Bokor Istók, Nagy András, Fogarasi András, Kolosvári György, Dragos Miklós neve szerepelt, valamint a Sáfár Tamásé és Andráse. Utóbbiak

⁷⁶³ KvFasc III. 209.

⁷⁶⁴ 1620. április 4. „Jutának Urunk szakácsi Fejérvárról Zakácsi István és Zakácsi János feleségestől gyermekestől Cassára költöztvén [...]” KvSzám 15a/XXII. 39.

⁷⁶⁵ „1624 Die 8 Maii Érkeztvén Cassáról Fejérváry Mihály és Márton mester az Urunk szakácsa negyed magokkal [...]” KvSzám 16/XVIII. 28.; Koltai 2001., 71.

⁷⁶⁶ ErdKirKv DVD 11. k. 238b–239b.

⁷⁶⁷ KvSzám 12b/IV. 350.

⁷⁶⁸ 1609. október KvSzám 12b/IV. 197.; 1609. február KvSzám 12b/IV. 197.

⁷⁶⁹ Ezek közül 4 a fejedelem számára, 12 pedig az udvarbeliek számára főzött. TMÁO I. 473.

⁷⁷⁰ Benda 2004., 68.

⁷⁷¹ „1626 Die 8 Januarii Urunk őfelsége parancsolattját hozván Waczlav Krazliczki az őfelsége német szakácsa két mázsa viasz adása felől quietantiája szerint neki megattuk, melyet vöttünk mázsáját pro fr 8 d 56.” KvSzám 16/XXVII. 17.

valószínűleg a konyhasáfári tisztséget töltötték be, a többiek közül a magasabb fizetésűek lehettek a szakácsok, négyen, a többi öt pedig a szakácsinas.⁷⁷² A szakácsok és a szakácsinasok számára a kolozsváriak ajándékaiból is következtethetünk: feltételezhetően nem az egész konyhai személyzet tartózkodott a városban.⁷⁷³ A Kolozsváron tartózkodó fejedelmi konyhán általában 4–6 volt a szakácsinasok száma, 1626-ban pedig név szerint Battiáni Mihály⁷⁷⁴ főszakács-inast említették.

Báthory Gábor kíséretében a sütők száma kettő és öt között⁷⁷⁵ váltakozott, Bethlen Gábor udvartartásában pedig két–három sütő látta el a fejedelmi asztalra kerülő kenyér és cipó sütésének feladatát, csakúgy mint a Rákócziakéban.⁷⁷⁶ Bethlen Gábor fejedelem ragaszkodott a megfelelő szintű szakmai ismeretekkel rendelkező konyhai személyzethez. Így írt erről feleségének: „egy főszütőt, küld ki, édes szívem, mert elnyomorodom a szegény kenyér miatt; látja Isten, hogy olyan kenyereket adnak néha ennem, hogy Fejérváratt az kocsisink is szebbet esznek néha”.⁷⁷⁷ Közülük 1624-ből „Lőrinc deák Urunk őfelsége szütője”-t ismerem.⁷⁷⁸

Legfeljebb két ezüstmű-mosó lehetett, valamint mellettük borstörő darabancok⁷⁷⁹ tartoztak még a konyhaszemélyzethez. Az adattárban található táblázatokból kiderül, hogy nem véletlenül volt Brandenburgi Katalinnak több tálmosója, német és magyar egyaránt. Közülük egy a fejedelemszöny lemondása után is a szolgálatában maradt, és fennmaradt vallomásaiban elmondja, mi volt az ő felelősségére bízva: „kétszáz közép rend fejr ezüst tál, hat öreg tál, két kis tál merőn aranyozott”.⁷⁸⁰ A fejedelemszöny lemondását követően Tokajban a tálmosó Csáky István uramnak adott 12 középrend fejr ezüst tálat, három öreg tálat, 24

⁷⁷² TT 1881., 365–366.

⁷⁷³ „1614 Elmaradt restantia 1614 esztendőbeli Karácsony előtt, hogy Urunk innét elakarván indulni, az szakácsoknak az mely késeket őkegyelmek osztogatták hoztak volt Fejérvári Jónástól, fizettem neki érette egyikért d 36, f 1 d 8.” KvSzám 13b/V. 12.

„1614 17 Decembris Öregh szakácsoknak való késeket 3 hüvellyel vöttünk, melyet bíró uram és tanács akarattából az Urunk szakácsinassinak osztogattunk ajándékba tt fl 1 d 20. Öt apróbbakat is ajándékozott bíró uram inasoknak minek tett fl 1 d 20.” KvSzám 13a/XVIII. 200.

⁷⁷⁴ KvSzám 17b/VIII. 94.

⁷⁷⁵ 1608. szeptember: „Urunk szütőinek 5 magukra”. KvSzám 12a/XVIII. 113.; 12b/VII. 204. 1610 májusa.

⁷⁷⁶ 1632. szeptember: „Urunk négy szütői”. KvSzám 19/IV. 149.

⁷⁷⁷ Bethlen Gábor: *Levelek*. Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: Sebestyén Mihály. Bukarest, 1980., 161.

⁷⁷⁸ „1624 Die 27 Decembris érkezvén Kassáról Lőrinc deák Urunk őfelsége szütője negyed magával bíró uram őkegyelme hagyásából attam ételt és italt nekik úgy mint: húst libr. f – d 2, cipót nro 2, 1 pro tett f – d 2, bort ejtel 1 tt fr – d 6.” KvSzám 16/XXXIV. 11.

⁷⁷⁹ 1608. november KvSzám 12a/XXV. 113.

⁷⁸⁰ Radvánszky 1888.

marchiai tálat. Ezután még három tálat kéretett el Csáky István, hogy abból víz-hordó korsót csináltasson.⁷⁸¹ A tálmosó Vay Péter komornyiktól kérte el ezeket az ezüstitárgyakat.⁷⁸² Összehasonlításképp: a Habsburgoknál az ezüstitál-mosók a Schatzkammerben aludtak, ahonnan ki sem tehették a lábukat, az ezüst tálakat pedig kizárólag tengeri homokkal tisztították.⁷⁸³ Bethlen Gábor fejedelem 1622–1623-ban hozott udvartartási szabályzatában 10 gyalogot rendelt Gyulafehérváron az udvari konyha őrzésére,⁷⁸⁴ a kíséretében Kolozsvárra eljött konyhaajtónállók száma a számadáskönyvek tanúsága szerint kettő és öt között váltakozott.⁷⁸⁵ A konyhaszekérre pedig legalább 2 darabont vigyázott utazó udvartartásában.

A konyha személyzetével együtt, de tőlük mégis elkülönítve szót kell ejtsen a borsolókról. Ahogy már fentebb is említettem a Bethlen Gábor által készített rendtartás a pohárnok és a bortöltők mellett említi a borsolót is,⁷⁸⁶ vagyis a tiszt-ség betöltője – míg a magyar főúri udvarokban az inasok közül került ki, Benda Borbála szerint⁷⁸⁷ – az erdélyi fejedelmi udvarban az udvari ifjak csoportjába tartozott, és csak a szűk értelemben vett munkája kötötte a konyhához. 1623-ban és azt megelőzően Teke Sándort ismerjük a fejedelem borsolójaként, aki az 1623-as hadjárat idején esett el.⁷⁸⁸

Ha a fejedelem és kísérete a városban tartózkodott, akkor a városnak kellett a fejedelmi udvartartást ennivalóval vagy az ételek alapanyagaival ellátnia. A város 1561. és 1564. évi statutumai szerint ez a kötelezettség 3 napra vonatkozott.⁷⁸⁹ A szakácsok a fejedelmi szálláshelyként szolgáló ház vagy házak konyhájában, vagy pedig egy erre a célra ideiglenesen felépített konyhában főztek.⁷⁹⁰ Az alapanyagok mennyisége megszabta a belőlük előállítható ételek mennyiségét. Evvel kapcsolatban Bethlen Gábor 1619. április 4-i, Kolozsvár városához intézett levelében – mely egyébként a francia követ ellátásáról szólt – igen kritikusan

⁷⁸¹ Radvánszky 1888., 365.

⁷⁸² A tanúvallomását 1636. április 6-án rögzítették. Radvánszky 1888., 365.

⁷⁸³ Scheutz–Wührer 2007., 62.

⁷⁸⁴ Koltai 2001., 71.

⁷⁸⁵ Bethlen Gábor 10 gyalogot rendelt a konyhaajtó őrizetére gyulafehérvári udvarában. Koltai 2001., 71.

⁷⁸⁶ Koltai 2001., 73.

⁷⁸⁷ Benda 2004., 81.

⁷⁸⁸ Kemény János *Önéletírása* 43–44.

⁷⁸⁹ Jakab Elek: *Kolozsvár története II.* Budapest, 1888., 188.

⁷⁹⁰ A fejedelemnek – aki az udvari reprezentációra már uralkodása kezdetétől kiemelt figyelmet fordított – saját magának sem volt mindegy, hogy kísérete megkapja-e a megfelelő szállást és ellátást, ez már egy korai, Péchi Simon kancellárhoz írt 1614. február 15-i leveléből is kiténik: „Felette kérem kegyelmedet az szállásom felől provideáljon, úgy hogy legyen minden jó alkalmatossággal még ebédlő, palota, tanácsház, antecámara, magamnak való házam, annak kamarája, feleségemnek házai, fűrészeszkából egy jó öreg konyha [...]” Bethlen: *Levelek*. 1980., 61.

fogalmazott: „(várostoknak böcsületit és a magunk méltóságát szemetek előtt viselvén) oly gondot viselljete, hogy nem tíz avagy tizenhat tál étkezt készítsetek ebédre és vacsorájára, mint minékünk szoktatok készíttetni, hanem mindenféle szép eledelekre, borjúra, bárányra, szép halakra, kappanokra és egyébféle szép élésre mentől bővebben gondot viselvén úgy igyekezzék a követnek gazdálkodni”.⁷⁹¹

A fejedelmi asztalra kerülő ételekből kaptak az udvari ifjak is, oly módon, hogy a maradékot újra felmelegítették, és kitalálták részükre, ahogy azt a későbbi, 1622–1623. évi udvari rendtartás is előírta. Az udvarló ifjak és asztalnokok nyolc tál étket, a pohárnokok, bortöltők, borsolók három tál étket kaptak egy-egy étkezésre.⁷⁹² Az udvar többi tagjának napi kenyér, hús és bor prebendája ismertetes,⁷⁹³ azok elkészítéséről azonban már nem a fejedelmi konyha személyzete gondoskodott. Az udvar elitje, valamint a főurak számára természetesen szállásaik konyháján a saját konyhai személyzetük készítette el az ételt. Kivételt jelentett, ha a fejedelem látta őket vendégül.

Összegzésként elmondhatom, hogy a konyhamesteri funkciót megbízható familiárisok töltötték be, többeknek ez volt a legmagasabb udvari tisztsége, illetve a feladat jellegénél fogva nem töltöttek be párhuzamosan más fontos udvari és országos tisztséget. Az idevezető út többnyire hosszú volt, és több jelentéktlenebb udvari tisztség ellátása után kaphatta meg valaki a konyhamesterséget. Az irányítás egy nagyon heterogén csoport munkájának összehangolást jelentette, a konyhamester felügyelte a reprezentációt, mellette a konyhasáfár és a főszakács is fontos feladatokat látott el a mindennapokban. A konyhai feladatok ellátásának zavartalanságát a darabontok, a konyha őrői biztosították: ügyeltek arra, hogy ne juthassanak be a konyhába illetéktelenek, és a fazekakba is csak a megfelelő alapanyagok kerüljenek.

⁷⁹¹ KvFasc III. 215. 1^r.

⁷⁹² Koltai 2001., 73.

⁷⁹³ 1617. november 2-án a két étkezésre, vagyis ebédre és vacsorára együtt adták ki a prebendát, így 730 font (262 kg) marhahúst, 537 fehér- és 1338 abrakcipót, összesen 1875 cipót, ami – 1 főre 4 cipót számítva – mintegy 468 fő étellemezésére volt elég. A húsprebenda nem járt mindenkinek, akit viszont megilletett, napi 2 fontot kapott. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.

**AZ UDVARI RENDVÉDELEM TAGJAI
(AJTÓNÁLLÓK, KENGYELFUTÓK)⁷⁹⁴**

Az udvari rendvédelemhez tartoztak az ajtónállók, ők őrizték a palota és a konyha ajtaját.⁷⁹⁵ Számuk attól függött, hogy a fejedelem a fejedelemasszonnyal együtt tartózkodott-e Kolozsvárott. Igen gyakran külön is megemléstettek a fejedelemasszony ajtónállóit. Az ajtónálló darabontok a kék gyalogok közül kerülhettek ki, akiket máskor „palotás”-nak neveztek. Tényleges számuk a sáfár által kiadott prebenda alapján állapítható meg. Az alábbi táblázatok mutatják az ajtónállók, illetve az ajtónálló darabontok számát a fejedelmi udvar kolozsvári tartózkodásai esetén.

Ajtónállók száma Báthory Gábor udvarában (1608–10)

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Udvari beosztás	Fő
1608. szeptember	12a/XVIII. 115.	ajtónálló darabontok	5
1608. november	12a/XXV. 113.	ajtónálló darabontok	6
1609. február	12b/IV. 196.	ajtónállók	6
1609. április	12b/IV. 335.	ajtónállók	5
1609. október	12b/IV. 240.	ajtónállók	6
1609. október	12b/IV. 240.	asszonyunk ajtónállóí	2
1610. május	12b/VII. 204.	ajtónállók	9
1610. július	12b/VII. 272.	ajtónállók	10
1610. július	12b/VII. 268.	ajtónállók és palotások	?

Báthory Gábor, valamint elődei udvarából Thótváradgiai Mártont,⁷⁹⁶ Apay Bálintot⁷⁹⁷ és Nemes Gergelyt⁷⁹⁸ ismerjük, akiknek nemességet és címet, illetve adómentességet adományozott a fejedelem. 1608 novemberében a gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyveiben említették meg Halász Márton ajtónállómester nevét, akinek ugyancsak a Vincz utcában állt ekkor háza.⁷⁹⁹ Az ajtónállók egy kis cso-

⁷⁹⁴ Csatlónállókról a főistállómester és az istálló személyzetéről szóló fejezetben lesz szó.

⁷⁹⁵ Koltai 2001., 37.

⁷⁹⁶ 1607 Thotvaradgiai Márton a fejedelem gyulafehérvári ajtónállója, Gyulafehérvár-Vincze ucza (Fehér vm.), ErdKirKv DVD 7. k. 46b–47.

⁷⁹⁷ 1609 Apay Bálint ajtónálló nemesség és címer adományozása, ErdKirKv DVD 9. k. 396.

⁷⁹⁸ 1609 gyulafehérvári Nemes Gergely fejedelmi ajtónálló, nemesség és címer adományozása; adómentesség, Gyulafehérvár (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 9. k. 366–367.

⁷⁹⁹ 1608. november 24. Zathmari Mihály özvegye Gyulafehérvári Ilona gyulafehérvári Vincz ucza házáat eladta Déway György familiárisnak és pohárnokmesternek 40 ft-ért, ebből 30-at Déway már megadott – szomszédságában Halász Márton ajtónállómester háza állt. MOL F 2 Prot. II. 205–206.

portját alkották a konyhai ajtónállók, közülük tartozhatott Nagy Pál is, akit jani-tor culinae-ként említenek a hiteleshelyi források.⁸⁰⁰

Ajtónállók száma Bethlen Gábor udvarában (1614–1629)

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Udvari beosztás	Fő
1614. május	13a/XVIII. 112.	ajtónállók	4
1614. május	13a/XVIII. 114.	ajtónállók	6
1615. április	13b/VIII. 112.	ajtónállók	6
1615. április	13b/VIII. 113.	asszonyunk ajtónállói	2
1615. szeptember	13b/V. 100.	ajtónállók	6
1615. december	13b/VIII. 183.	ajtónállók	7
1615. december	13b/VIII. 193.	asszonyunk ajtónállói	3
1618. június	14b/XXI. 77.	ajtónállók	6
1618. június	14b/XXI. 76.	asszonyunk ajtónállói	2
1618. október	14b/XVIII. 114.	ajtónállók	6
1619. február	15a/XII. 51.	ajtónállók	3
1619. március	15a/XI. 21.	ajtónállók	7
1619. augusztus	15a/XI. 107.	ajtónállók	6
1619. augusztus	15a/XI. 107.	asszonyunk ajtónállói	3
1622. május	15b/XXII. 99.	ajtónállók	4
1622. május	15b/XXII. 101.	asszonyunk ajtónállói	3
1623. augusztus	16/XIX. 101.	ajtónállók	4
1624. június	16/XXI. 67.	ajtónállók	6
1625. augusztus	16/XXXV. 69.	ajtónállók	2
1626. augusztus	17b/VIII. 614.	ajtónállók	3
1629. augusztus	18a/IV. 221, 223.	ajtónállók	18
1629. augusztus	18a/IV. 222.	ajtónállók, asszonyunké	2

Bethlen Gábor ajtónállói közül a kolozsvári származású Nagy Bálint⁸⁰¹ nemességet és címet kapott 1619-ben. Szentmihályi NagyAndrásról azt tudjuk, hogy 1614. június 13-án eladta Sáros falubeli (Kalotaszeg, Kolozs vm.) portióját,⁸⁰² egy gyulafehérvári Tövis utcai házladás (45 ft) kapcsán pedig arról hallunk,

⁸⁰⁰ 1611. október 8. Voykowich Horwáth András Gyulafehérváron, a falakon belüli Vincz uczában (szomszédja Debreczeni Zabó János) található házát Nagy Pál fejedelmi ajtónálló rendelkezésére bocsátotta. MOL F 2 Prot. II. 339.

⁸⁰¹ 1619. Kolozsvári Nagi Bálint fejedelmi ajtónálló nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 12. k. 126b–127.

⁸⁰² MOL F 2 Prot. IV. 127.

hogy ennek szomszédságában lakik Vonós Miklós ajtónálló.⁸⁰³ Károlyi Zsuzsanna leveléből kiderül, hogy Nagy Tamás fejedelmi ajtónálló hópénze 1621-ben öt forint volt.⁸⁰⁴ A kolozsvári számadáskönyvekben Bucsa János „urunk ajtónállója”-ként szerepelt 1622-ben.⁸⁰⁵ Ugyanebből az évből ismeretes Fileki Pál neve, akit a fejedelmi szállást ellenőrizte az 1622. májusi országgyűlés előtt.⁸⁰⁶ Az ajtónállók egy másik csoportját alkották a konyhai ajtónállók. Az 1622–1623. évi udvartartási instrukciókból tudjuk, hogy erre a feladatra a gyalogok közül tizet rendelt a fejedelem,⁸⁰⁷ 1626-ban pedig 4 főt említettek.⁸⁰⁸

A kengyelfutók száma az udvarban 20 fő lehetett 1626-ban,⁸⁰⁹ közülük hányan voltak épp Kolozsvárt a fejedelemmel, ennek alakulását az alábbi táblázatokban követhetjük nyomon.

*A kengyelfutók száma Báthory Gábor udvarában
(1608–1612)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Név	Fő
1608. szeptember	12a/XVIII. 113.	kengyelfutók	3
1608. november	12a/XXV. 107.	kengyelfutók	2
1609. február	12b/IV. 195.	kengyelfutók	2
1609. április	12b/IV. 342.	kengyelfutók és csatlótartók	4
1609. október	12b/IV. 240.	kengyelfutók	12
1610. május	12b/VII. 206.	kengyelfutók	12
1610. július	12b/VII. 272.	kengyelfutók	12
1610. augusztus	12b/VII. 511.	kengyelfutók	12
1612. január	13a/II. 67–105.	kengyelfutók	8

⁸⁰³ 1620. június 14. MOL F 2 Prot. VI. 100^v.

⁸⁰⁴ 1621. február 14. TT 1879. 259.

⁸⁰⁵ KvSzám 15b/XXI. 21, 93.

⁸⁰⁶ „1622 19 Aprilis Fileki Pált küdi Gubernátor önegysága városunkban Urunk öfelsége szállását hogy meglátogassa és hogy az kárpitokban valami fejes szekeket [!] is csináltasson, bíró uram hagyásából attam [...]” KvSzám 15b/XXI. 36.

⁸⁰⁷ Koltai 2001., 71.

⁸⁰⁸ TMÁO I. 473.

⁸⁰⁹ TMÁO I. 472.

A kengyelfutók száma Bethlen Gábor udvarában (1614–1629)

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Név	Fő
1614. május	13a/XVIII. 11.	kengyelfutók	6
1615. április	13b/VIII. 111.	kengyelfutók	8
1615. december	13b/VIII. 197.	kengyelfutó	3
1618. június	14b/XXI. 78.	kengyelfutók	6
1618. október	14b/XVIII. 111.	kengyelfutók	6
1619. február	15a/XII. 51.	kengyelfutók	4
1619. augusztus	15a/XI. 109.	kengyelfutók	5
1622. május	15b/XXII. 102.	kengyelfutók	6
1623. augusztus	16/XIX. 118.	kengyelfutók	3
1624. június	16/XXI. 70.	kengyelfutók	7
1626. augusztus	17b/VIII. 164.	kengyelfutók	8
1629. augusztus	18a/IV. 146.	kengyelfutó, asszonyunké	?
1629. augusztus	18a/IV. 146.	kengyelfutók	4

Báthory Gábor udvarából nem ismerem a kengyelfutókat. Bethlen Gábor kengyelfutói közül Nagy Pált⁸¹⁰ ismerem. Másik kengyelfutója Szilágyi János,⁸¹¹ ügyében maga a fejedelem fordult Kolozsvár város tanácsához 1617 augusztusának utolsó napján. Szilágyi János feleségét, Lakatos Barbarát infámia és egyéb tettek miatt idézték a város törvényszéke elé. A tárgyalást a férj távollétében bonyolíthatták le, az asszonyt pedig kiűzték a városból. A fejedelem parancslevelet

⁸¹⁰ KvSzám 13a/XVIII. 156. 1614. szeptember 4.

⁸¹¹ „Gabriel Betthlen Dei gratia princeps Transilvaniae partium Regni Hungariae dominus et sicularum comes.

Prudentes ac circumspecti fideles nobis dilecti et salutem favorem nostrum. Ez parancsolatunk meghadó udvarunkban *kengyelfutóink* között levő *Szilágyi János*, mivel akkoron az mi szolgálatunkban lévén foglalatos, nem lehetett jelen, midőn kegyelmetek előtt feleségének Lakatos Barbarának törvénye pronúciáltatott, hűtihez tartván magát ilyen állapotjában feleségének akarja minden igasságát, ártatlanságát a város törvinszékin denuo proponálni és juris ordine abból az exiliumból s infamiából revocálni és expurgálni. Tudván azt, ha ő is jelen lehettvén felesége causáját illendőképpen maga vagy procurátora forgathatta volna, olly nehéz törvény nem lőtt volna rebus itaque *sic stantibus* hadgyuk s parancsoljuk is igen serio, ez levelünk láttván, mivellhogy szolgálatik mindennap kívántatik, minden haladék, késedelem nélkül első törvényszéken mingyarást az meghírt kengyelfutónk első instanciájára, az meghírt causát assumálván, az elébbi sententia nem obstruálván, új allegatiókat meghallgassa, disentiállja és fine debito sine procrastinatione determinállja. Többször erről minth panaszszal ne kellessék meghatalálni és szolgálattábann is az késlelés haladék miatt ne legyen fogyatkozás. Secus non facturi. Datum Albae Juliae die ultima Augusti 1617. G[abriel] Bethlen

Címzés: Prudentibus ac circumspectis primario ac regio iudicibus caeterisque civitatis nostrae Coloswar. Fidelibus nobis dilectis.” KvFasc III. 187.

írt a tanácsnak, amelyben kérte, hogy tűzzenek ki újabb időpontot a tárgyalásra, hogy a férj munkáját mindez ne hátráltassa. 1629-ben pedig a számadáskönyvekből egy munkahelyi balesetről értesülünk, amikor is Kassa vagy Kassai János kengyelfutót közel négy napig látta el Borbély Istvánnál a város, mivel a kengyelfutónak a „kerék az lába fejét által járta volt”.⁸¹²

A POSTASZOLGÁLAT⁸¹³

A postaszolgálat nem az udvari rendvédelemhez tartozott, de tagjai talán ehhez az udvari csoporthoz álltak a legközelebb. Előfordult, hogy katonák jártak el postaként.⁸¹⁴ Az országos törvények természetesen Kolozsvár városára is vonatkoztak, amely szerint a *salvus conductus*sal rendelkező postákat el kellett látni.⁸¹⁵ 1607-ben a *salvus conductus*ban jelezni kellett, hogy hányad magára érvényes,⁸¹⁶ ezt erősítették meg 1618-ban és az 1639. évi májusi országgyűlésen.⁸¹⁷ 1630-ban szabályozták a postaút szakaszait, Kolozsvártól Bánffyhungyadig, illetve Tordáig kellett a leveleket továbbítani vagy a postát ellátni (lóval).⁸¹⁸ 1614-ben, illetve 1618-ban szabályozták a postaló adását, a kolozsváriakra való különös tekintettel mondták ki, hogy olyan távolságra adják ki a postalókat, mint ahogy addig is

⁸¹² „1629 Die 14 februarii Bálintfi István uram találtatta meg bíró uramat egy kengyelfutó Kassa János felől, hogy az kerék az lába fejét által járta volt, hogy az meggyógyul, az borbélynak, fektében gazdálkodhasson neki, bíró uram hagyásából gazdálkottam ebédre és vacsorára: attam minden nap cipót nro 3 tett fr – d 3, húst attam libr. 2, libr. pro d 2 fr – d 4, bort attam pint 1 fr – d 8. Eodem 15 Februarii Sebes kengyelfutónak Kassai Jánosnak, bíró uram hagyásából gazdálkottam ebédre és vacsorára: cipót attam nro 3 tett fr – d 3, húst attam libr. 2 tt fr – d 4, bort attam pint 1 tett fr – d 8. [...]”

Die 18 Februarii Mégis az kengyelfutó Kassaj Jánosnak Borbély Istvánhoz ebédre és vacsorára gazdálkottam: cipót attam nro 3 tett fr – d 3, húst attam libr. 2 tett fr – d 4, bort attam pint 1 tett fr – d 8.” KvSzám 18a/IV. 33–35.

⁸¹³ A *posta* és a *kengyelfutó* vizsgálataim szerint nem voltak rokon értelmű szavak a korszakban, nem ugyanazt a csoportot jelölik. A fejedelmi posták számát meghatározni sem tudjuk pontosan, míg a kengyelfutók száma Báthory Gábor udvartartásában 12 fő körül volt, Bethlen Kolozsvárott tartózkodó udvartartásában pedig mindig 10 fő alatt maradt. Kolozsvár városának szolgálatában nincs is kengyelfutó. Ezért vizsgáljuk külön-külön ezt a két csoportot, ellentétben Cziráki Zsuzsannával. Cziráki 2011., 117.

⁸¹⁴ „1615 20 Januarii Eodem Váradról érkezék posta, harmad fű legények Urunknak vittek leveleket Kúszeghi Mihály, Zegedi Mihály és Kállay Mihály, bíró uram akarattyából attam neki...” KvSzám 13b/V. 23.

⁸¹⁵ Ld. még Cziráki 2011., 103–107.

⁸¹⁶ 1607. február VIII. tc. Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Bp., 2005., 183. (A továbbiakban: Trócsányi 2005.)

⁸¹⁷ Trócsányi 2005., 183.

⁸¹⁸ Trócsányi 2005., 182–183.

szokásban volt.⁸¹⁹ 1614-ben a pontos szabályozás szerint a kolozsváriaknak Bánffyhunyadi, Egeresig, Zilahig, Désig, Tordáig, illetve Marosvásárhelyig kellett a postákat továbbítani vagy postalovát adni.⁸²⁰

A városi tanács jegyzőkönyveiben 1576. január 21-jén ez szerepelt: „Az postáknak szállástartását és gazdálkodását rendelték ökegyelmek az sáfár uraimhoz, hogy bíró uram háza szabad legyen tőlök, az sáfár uraim renddel viselje gongyát, alkugyanak meg rajta.”⁸²¹ Két hónappal később azt is előírták, hogy a postaságra a városban 12 ló fogadtassék, a fizetés egy lóra három forint volt. Az intézkedésnek az volt a célja, hogy amint megérkezik a posta a városba, késedelem nélkül tovább indulhasson, szükség esetén a százférfiak lovait is igénybe vették a fejedelem szolgálatára.⁸²² Mindez a mindennapi gyakorlatra vonatkozott, az udvartartás egy részének városbeli tartózkodása azonban már nem a mindennapok gyakorlatát jelentette. Ekkor a fejedelem postáinak egy része is az udvartartással tartott. A következő oldalon levő táblázat szemlélteti, hogy 1614-től a fejedelmi udvartartással hány posta, illetve hozzájuk kapcsolódó személy volt jelen Kolozsváron.

A táblázatban feltüntetett posták azokat jelentik, akik az udvarral Kolozsvárra tartózkodtak. A postálkodás azonban ekkor az udvari familiárisok feladatai közé is tartozott, ahogy azt egy 1620-ban keletkezett sáfárpolgári bejegyzés is tanúsítja, mely Kékedi Zsigmond későbbi udvarmester egyik kolozsvári útját örökölte meg: „Juta Urunk postája Kékedi Zsigmond 10 magával Cassárról, egy jó summa pénzt... az Portára viszen”.⁸²³ A postálkodás nehézségeiről nagyon szemléletesen írt *Önéletírásában* Kemény János, aki így számolt be 1626. évi útjáról: „megindulék azért, csak másodmagammal postán, de az postalovaknak szűk volta miatt el kelle hagynom Lőcse tájékján, és csak egyedül sietve continuálám az utat. Esék ez útban ily dolog rajtam, hogy indultam vala meg tatár nyeregben, melyet nem tudtam azelőtt, hogy hosszas és szünetlen való postálkodásra olyan igen alkalmatlan légyen; mely engemet annyéra megrontott vala, hogy ha még csak egy nap kellett volna continuálnom, lehetetlen vala, hogy megnaplanom, nyugodnom nem kellett volna egy vagy két napokon s éjszakákon is. Szerencsémre azért Szentmiklós nevű falun túl, holott egyik postahely vagy, tanálkozám szemben Petki Istvánval, ki is postán az fejedelemasszonytól jű vala, kitől megértém, hogy szinte Slésiában fognám tanálni az fejedelemasszonyt...”⁸²⁴

⁸¹⁹ Trócsányi 2005., 184.

⁸²⁰ Jakab 1888., 556.

⁸²¹ KvTanJkv I/3. 135.

⁸²² KvTanJkv I/3. 135^v.

⁸²³ KvSzám 15a/XXII. 22. – 1620. március 10.

⁸²⁴ Kemény János *Önéletírása* 59.

Posták száma Bethlen Gábor udvarában (1614–1629)

Dátum	Jelzet (KvSzám)	Posták száma
1614. május	13a/XVIII.	–
1615. április	13b/VIII.	17
1615. június	13b/VIII.	4
1615. szeptember	13b/V.	6
1615. december	13b/VIII.	2
1618. június	14b/XXI.	6
1618. október	14b/XVIII.	–
1619. február	15a/XII.	5
1619. március	15a/XI.	6
1619. augusztus	15a/XI.	–
1621. szeptember	15b/XI.	1
1622. május	15b/XXII.	8
1623. augusztus	16/XIX.	10
1624. június	16/XXI.	–
1625. augusztus	16/XXXV.	10
1625. november	16/XXXIV.	–
1626. augusztus	17b/VIII.	9
1626. november	17b/VIII.	–
1629. augusztus	18a/IV.	8
1629. november	18a/II.	–
1630. december	18b/III.	6

A posták munkáját a postamester irányította, a feladatot általában egy udvari ifjú látta el, így Bethlen Gábor udvarában Poroszlay Lőrincet említik 1622 és 1625 között a sáfárpolgári számadások.⁸²⁵ 1626-ban Czakó Mihály posta a Tiszába fulladt, Bethlen Alvinczi Péternek írott leveléből tudjuk, hogy a Berlinbe küldött leveleket továbbítani kellett volna a komornyiknak, de a levelek nem kerültek elő a folyóból. A fejedelem azzal az utasítással küldte Kassára postamesterét, hogy „az leveleket ha feltalálák, mind olyan vizesen is elküldje kegyelmetek...”⁸²⁶ Ha

⁸²⁵ 1622. november 13. KvSzám 15b/XX. 159.; 1622. június 14. KvSzám 15b/XXI. 50.; 1623. május 16. KvSzám 16/XVIII. 25.; 1624. július KvSzám 1916/XXIV. 37. „13 Decembris 1625 Jutta Poroszlay Lőrinc postamester Fejérvárról Erdélyi Istvánnak és Camuti Farkasnak leveleket viszen, bíró uram hagyásából kültem 1 tyúkot 5 maga lévén f – d 25, cipót fejért d 4, abrak cipó 8, bort 2½ ejtelt d 3 tett fr – d 34.” KvSzám 16/XXXV. 196.

⁸²⁶ 1626. január 5. Szilágyi 1879., 415.

nem sikerül megtalálni, írja Bethlen, akkor újakat irat, amit a postamesterrel és egy németül tudó postával küld Berlinbe.⁸²⁷

Báthory Gábor udvarában a posta ifjak⁸²⁸ kifejezés is szerepelt, bár a vizsgálataim alapján úgy tűnik, hogy ők (is) tulajdonképpen posták lehettek, talán annál mégis egy kicsit többek. A posták lóval való ellátása és az ezzel kapcsolatos teendők mindig is fontosak voltak a városnak, ezért is ismerhették név szerint a fejedelmi postákat. 1618-ban a következő megjegyzést találjuk Horváth István nevénél, a számára vett csizma elkönyvelésekor: „minthogy egynehányszor posta lóval nem bántott”.⁸²⁹ 1622-ben pedig ezt jegyezte be a sáfárpolgár: „21 Julii Bíró uram és tanács parancsolattjából vöttem Váradi Istvánnétól egy csizmát, melyet adatának ökegyelmek Zékeli Andrásnak az postának, jövőendőbeli barátságért, attam f 1 d 32”.⁸³⁰ Egy feltételezhetően rég bevált gyakorlat alkalmazásáról olvashatunk itt, és eszerint a Báthory Gábor udvarában levő posták is kaphattak hasonló ajándékot.

Az 1608 és 1613 közötti időszakból a következő postákat ismerjük: Túri Ferenc,⁸³¹ Zeredaheli István,⁸³² Fekete János,⁸³³ Kis Ferenc,⁸³⁴ Pecze István,⁸³⁵ Ónkuti Tóbiás,⁸³⁶ Szilasi Gáspár,⁸³⁷ Pápai Imreh. Egyéb esetekben rajtuk kívül még Nagybányai Jánost említik a számadáskönyvek.⁸³⁸ Vizsgálatom tárgyát minden esetben a fejedelem kíséretében levő posták jelentették, a város szekerezésére és postaságára vonatkozó források tételes átvizsgálása már meghaladta volna ennek a kötetnek a kereteit.

Bethlen Gábor udvarából sokkal több postát ismerünk, közöttük olyanokat is, akik már Báthory Gábor uralkodása alatt is posták voltak. Megkülönböztettek havasalföldi, moldvai és portai postákat is. Közöttük volt: Szok Péter,⁸³⁹ Kis Pál,⁸⁴⁰

⁸²⁷ Uo.

⁸²⁸ KvSzám 12a/XXV. 11.; Nem teljesen egyértelmű azonban az elnevezés használata Báthory Gábor udvarában. Fontos itt megemlítenünk, hogy Báthory Gábor udvartartásában kevés előzménnyel rendelkezett, rövid ideig működött, a Bethlenében pedig ez az elnevezés már nem volt használatos.

⁸²⁹ KvSzám 14b/XXI. 26.

⁸³⁰ KvSzám 15b/XXII. 303.

⁸³¹ KvSzám 12a/XVIII. 73.

⁸³² KvSzám 12b/IV. 240, 335, 374, 12b/VII. 272, 474.

⁸³³ KvSzám 12b/IV. 196.

⁸³⁴ KvSzám 12b/IV. 196.

⁸³⁵ KvSzám 12b/IV. 335.

⁸³⁶ KvSzám 12b/IV. 335, 368, 12b/VII. 272, 474, 512.

⁸³⁷ KvSzám 12b/VII. 272, 512.

⁸³⁸ KvSzám 13a/II. 46. 1612.

⁸³⁹ KvSzám 13a/XVIII. 113.

⁸⁴⁰ KvSzám 13a/XVIII. 113.; KvSzám 14b/XVIII. 111, 15aXI. 21.

Pápai András,⁸⁴¹ Ónkuti Tóbiás,⁸⁴² Kuti [Kuthy] János,⁸⁴³ Horvát István,⁸⁴⁴ Nagy Ferenc,⁸⁴⁵ Borbély Miklós,⁸⁴⁶ Nagy Mihály,⁸⁴⁷ Németi Ferenc,⁸⁴⁸ Székely András,⁸⁴⁹ Borbély György,⁸⁵⁰ Boros Ferenc,⁸⁵¹ Nagy Márton,⁸⁵² Kovács Péter,⁸⁵³ Boyer János,⁸⁵⁴ Kis Tamás,⁸⁵⁵ Tarr István.⁸⁵⁶ A számadáskönyvek másokat is említettek még mint a fejedelem postáit, ezek: Székelyi Mihály, Tót Pál, Nagy Péter,⁸⁵⁷ Kolozsváry Mihály,⁸⁵⁸ Földváry István,⁸⁵⁹ Nagy András.⁸⁶⁰ Bethlen udvarából még Demjén Ferencet⁸⁶¹ említette a sáfárpolgár, „Urunk főpostája” kifejezéssel. És ne feledkezzünk meg a Tiszába fulladt, korábban már említett Czákó Mihályról⁸⁶² sem.

⁸⁴¹ KvSzám 13a/XVIII. 115.

⁸⁴² KvSzám 13b/VIII. 115.

⁸⁴³ KvSzám 13b/VIII. 115, 15a/XI. 109.; postaszolgálat: 1622. március 16. KvSzám 15a/XXII. 59., 1622.; „10 Octobris Eodem Kuti János jöve onnét fellyül 2 magával, atttam húst, kenyeret d 7, egy ejtel bort d 8 tett f – d 15, ittem jövendőbeli barátságért és hogy bíró uram kérésére az postátalovat is megengedé, vöttem neki bíró uram hagyásából egy száras csizmát Elek Mártonnétól f 1 d 10.” KvSzám 15b/XXI. 68.

⁸⁴⁴ KvSzám 14b/XVIII. 111, 15a/XI. 109, 15a/XII. 53–55.; postaszolgálat: 1620. KvSzám 15a/XXII. 19.

„3 Martii Juta Urunk postája Horváth István Cassáról, viszen leveleket Háromszékre postán másodmagával.

1618 28 Februarii Ugyan ezen Horváth Istvánnak bíró uram hagyásából attam ebédre minthogy Urunk kívánságára választ vár: bort egy ejtel f – d 3, másfél font pecsenyét f – d 3, cipót kettőt f – d 2. Bíró uram hagyásából vöttem neki egy karmazsin csizmát Borbély Györgynétől f 1 d 80, minthogy egynehányszor posta lóval nem bántott.” KvSzám 14b/XXI. 26.

⁸⁴⁵ KvSzám 14b/XVIII. 113, 15a/XI. 21.; KvSzám 16/XXXV. 92.

⁸⁴⁶ KvSzám 15a/XI. 107.

⁸⁴⁷ KvSzám 15a/XI. 110.

⁸⁴⁸ KvSzám 15a/XII. 53–55.

⁸⁴⁹ KvSzám 16/XIX. 44.; postaszolgálat: 1618. KvSzám 14b/XXI. 46. „7 Juny Urunk postája Barbeli György...”

⁸⁵⁰ KvSzám 16/XXXV. 88.

⁸⁵¹ KvSzám 16/XXXV. 88.; postaszolgálat: 1622. KvSzám 15a/XXII. 64.

⁸⁵² KvSzám 16/XXXV. 96, 18a/V. 108.; postaszolgálat: 1622. szeptember 26. KvSzám 15b/XXII. 156.

⁸⁵³ KvSzám 18a/V. 108.

⁸⁵⁴ KvSzám 18a/V. 108.

⁸⁵⁵ KvSzám 18a/V. 108.

⁸⁵⁶ KvSzám 18a/V. 108.

⁸⁵⁷ KvSzám 15b/XXI. 71, KvSzám 13a/XVIII. 73.

⁸⁵⁸ KvSzám 15b/XXI. 51.

⁸⁵⁹ KvSzám 15b/XXI. 51.

⁸⁶⁰ KvSzám 16/XVIII. 73.

⁸⁶¹ 1622. május 26. KvSzám 15a/XXII. 72.

⁸⁶² 1626. január 5. Szilágyi 1879., 415.

AZ UDVAR NŐI OLDALA

A fejedelemasszonyok kíséretéről sokkal kevesebb forrás áll rendelkezésünkre, mint a fejedelmeket kiszolgáló személyzetről, mégis megpróbálom ezek alapján összegezni mindazt, amit ma tudok. Izabella királyné udvaráról Oborni Teréz foglalta össze az ismereteket.⁸⁶³ Mária Krisztierna 1596 májusában saját kísérettel jött a városba. A fejedelemasszony látogatása kapcsán feljegyezték a számadáskönyvben, hogy „megizentek vala, hogy úgy készülünk hozzá, hogy asszonyunk áldozó innepet itt akarja megilleneni...”⁸⁶⁴ A sáfárok megemlézték, hogy kíséretében volt konyhamester, kamarások, fő-fő szolgák, asztalnokok, doktorok, pap, borbély, hopmester (Vesselényiné Sárkándi Anna lehetett),⁸⁶⁵ leányasszonyok, vénasszony, valamint szakácsok, mészáros, lovászok és egyéb inasok is.⁸⁶⁶ Ahogy a felsorolásból is kitűnik, a fejedelemasszony udvartartásának tagjai között volt: udvarmesternő, vénasszony, udvarhölgyek-fraucimerek, nemes leányok, szolgálok. Mellettük természetesen férfi tagjai is voltak az udvartartásnak: inasok, bejárók, étkefogók, familiárisok. Rajtuk kívül pedig: a konyha személyzete, ajtónállók, csatlónállók, udvari katonák, valamint mesteremberek, muzsikusok.⁸⁶⁷ Rákóczi Zsigmond feleségének udvartartásából kilenc leányasszonyt ismerem – ennyit tüntettek fel a számadások. A Mária Krisztierna idejéből felvázolthoz képest sokkal szerényebb udvartartása volt Palocsay Horváth Anna fejedelemasszonnak, amint a következő oldalon levő táblázat is tanúsítja.

Báthory Gábor és felesége nagyon ritkán tartózkodtak együtt Kolozsvárott, mindössze három alkalommal (emlékeztetésképpen: a fejedelem összesen 12-szer). A márciusban megválasztott fejedelem felesége elé Kákoni István ment júniusban.⁸⁶⁸ Sajnos a fejedelemasszony udvartartásának szinte egy tagját sem ismerem név szerint, mindössze annyit tudok, hogy lehetett saját hopmestere:

⁸⁶³ Oborni Teréz: Izabella erdélyi udvarának kezdetei 1541–1551. In. *Oborni* 2011., 30–43.

⁸⁶⁴ KvSzám 6/XXIX. 143.

⁸⁶⁵ Eszerint tehát nem csupán udvarhölgye, hanem udvarmestere volt Wesselényiné Mária Krisztiernának. Vö. Petri: Szilágy vármegye monográfiája. XV. fejezet

⁸⁶⁶ KvSzám 6/XXIX. 149.

⁸⁶⁷ Koltai 2001., 39–41.

⁸⁶⁸ „1608 27 Junii Kákoni Istvánnak, hogy Asszonyunkért mene [...]” KvSzám 12a/XXV. 71.

Vitkai János személyében,⁸⁶⁹ lehettek leányasszonyai, vénasszonya. Arra, hogy nemes ifjak is lettek volna udvartartásában, a számadáskönyvek nem utalnak. Szolgái közül Papp Mártont említették a sáfárok.⁸⁷⁰ Szabói viszont neki is voltak, ahogyan Báthory Annának is,⁸⁷¹ és feltételezhető, hogy időnként „egyesült” udvartartásuk. Rajtuk kívül még ajtónállók tartoztak az udvarhoz, a fejedelemszszony kocsisai közül pedig Szász János neve ismeretes.

Palocsay Horváth Anna udvartartása (1608–1609)

KvSzám	Időpont	Hop-mester	Leány-asszonyok	Vén-asszony	Mester-emberek	Ajtón-állók	Istálló
12a/XXV. 105–127.	1608. november		számuk nem ismeretes	jelen van, neve nem szerepel	a kisasszony (Báthory Anna) 2 szabója		
12b/IV. 361–388.	1609. augusztus	Vitkai János	számuk nem ismeretes	–	2 cseh szabó	4	4 kocsis, közöttük: Záz János
12b/IV. 219–250.	1609. október		számuk nem ismeretes	–	6 fő – asszonyunk szabóinak	2	

KÁROLYI ZSUZSANNA UDVARA

Károlyi Zsuzsanna udvartartásáról már jóval több adattal rendelkezünk. Tudom, hogy Károlyi Zsuzsanna mellett 1613–1622 között „egész udvar” alakult ki, ami-re azért is szüksége volt, mivel Bethlen 1619–1620-at követően egyre kevesebbet tartózkodott Erdélyben, így időszakosan a fejedelemszszony udvarának kellett megfelelően reprezentálni a fejedelemség területén. Ezt néha a gubernátor udvartartásával együtt teljesítette, más alkalommal pedig udvartartása Magyarországon egyesült férje udvarával.

Károlyi Zsuzsanna udvartartása – ahogy az Adattárban levő két táblázatból is kitűnik – mindenképpen emlékeztet Mária Krisztiernáéra. Egri György lehetett az első olyan udvarmestere, akinek neve ismert. Ő talán a Szatmár megyei Egri családból származott, majd 1596-ban az „udvari lovag urak” között szolgált Báthory Zsigmond fejedelem lovasságában, a fejedelemtől 1602-ben kapott adománylevelet Szentmargitára. 1607-ben pedig Castello Antalnak adhatott el egy

⁸⁶⁹ 1613. Szilágy János kővári kapitány, Báthori Gábor birtokadomány, Szakállofalva (Közép-Szolnok vm., kővári uradalom). Előd: Vitkay János. ErdKirKv DVD 10. k. 35.

⁸⁷⁰ „1608 19 Julii Eodem Pap Mihály aszszonyunk szolgája, másodmagával érkezék Eczetből [...]” KvSzám 12a/XXV. 76.

⁸⁷¹ KvSzám 12a/XXV. 113.

házhelyet Várad-Olasziban.⁸⁷² Egri György mellett Gáspár János játszhatott még fontos szerepet, minthogy Károlyi Zsuzsanna végrendeletében is megemlíttette: „14. Becsét, mely falu az enyedi jószágban vagyon, Gáspár János uramnak hagyom, s hagyok emellett ö[k] [egyel]mének ezer forintot, mivel énnekem halálom órájáig hűségesen szolgált.”⁸⁷³ Gáspár János emellett diplomáciai feladatokat is ellátott.⁸⁷⁴

A végrendeletben a fejedelemasszony *házanépét* említette, vizsgáljuk meg, kik tartoztak még ide. A hoptester után következett a vénasszony, vagy más-képp az öregasszony. Ő többnyire gazdasági jellegű feladatokat látott el az úrnő körül (tisztsege a komornyiki és a konyhasáfári feladatokkal hozható párhuzamba), éppen ezért nem mindig tartózkodott a környezetében.⁸⁷⁵ Károlyi Zsuzsanna vénasszonya több alkalommal is a kíséretében volt Kolozsvárott, de sajnos a nevet nem írták le a sáfárok.

A fejedelemasszony végrendeletben olyanok is szerepeltek, akik nem biztos hogy tagjai voltak az udvartartásnak, de rokonságuk miatt gyakran megfordulhattak ott. Egyikőjük Rhédey Pálné volt. Rhédey Ferenc Pál nevű unokaöccse 1618-ban vette el Károlyi Kata (Károlyi Zsuzsanna nővére) első házasságából származó leányát, Bánffy Zsuzsannát,⁸⁷⁶ akit a fejedelemasszony leányaként szeretett. Rhédey Pálról részletesebben az utazó kincstartóságról szóló fejezetben lesz szó. A végrendeletben már csak a feleséget említette a fejedelemasszony („a Balásfy jószágot, melyet uramtól nyolcezer forintot vöttem meg, Rhédai Pálnénak hagyom”), elképzelhető, hogy 1622 májusában már nem élt Rhédey.⁸⁷⁷ A másik asszony, aki talán szintén a fejedelemasszony rokona lehetett: osdolai Kun Kata,

⁸⁷² 1538. március 13. Anna asszony, Egri György özvegye Csengerben egri részjószágát Kaki Babuthi Andrásnak 5 forintért zálogba vetette. Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai. Közli Szabó Károly. = *Történelmi Tár*, 1890., 355. 548. Regesztá; Egriben vannak birtokai Egri Bernátnak és Lászlónak 1598-ban. Dávid 2001., 425. Udvari lovag urak, 1596. január 19-i fizetési lista, Egri György 8 ft 29 45. Merényi Lajos: Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1894., 110.; Báthory Zsigmond adománylevele Egri Györgynek Szolnok vármegyei Szentmargitára. Szabó Károly. Jelentés a gr. Toldalagi család radnótfáji levéltáráról. = *Századok* 1887., 86.; A várad-olaszi házhely eladásról: Herczog József: Újabb adatok Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna síremlékéről. = *Századok*, 1921–22., 550.

1616. április 3. Egri György de Fogaras – vicemagister curiae. MOL F 2 Prot. IV. 227–228.; „Az úrnő udvarmestere gyakran a fejedelem hoptesterének helyetteseként is működhetett.” Koltai 2001., 41.; 1619. Egri György Károlyi Zsuzsanna udvarmestere. ErdKirKv DVD 12. k. 132–132b.

⁸⁷³ Radvánszky 1879., II. 245. Károlyi Zsuzsanna végrendelete, 1622. május 8.

⁸⁷⁴ Részletesebben róla az udvari iskoláról írt fejezetben. 1621. május 15. „Ma bocsátottam feleségem hoptesterét, Gáspár Jánost az vezérhez...” Bethlen Gábor levele. Szilágyi 1879., 303.; 1621. június 10. Gáspár Jánossal íratott a budai vezér. Szilágyi 1879., 325.

⁸⁷⁵ Koltai 2001., 40.

⁸⁷⁶ Szilágyi 1879., 470.

⁸⁷⁷ Radvánszky 1879., II. 244.

Toldi Györgyné.⁸⁷⁸ Rá a végrendeletében „Enyedet két falujával, Felenyeddal és Miriszlóval tudni illik egyetemben, urával egyetemben” hagyta a fejedelemszszony.⁸⁷⁹ Az előbbieket mellett végrendeletében Egri Györgyné és házanépe másik négy asszonyára hagyott bársonyt és tafotát.⁸⁸⁰ Akiket viszont a számadáskönyvek név szerint is megemlítettek: Gáspár Jánosné,⁸⁸¹ Kornis Boldizsárné,⁸⁸² Macskásiné asszonyom,⁸⁸³ utóbbit többször nevezték a fejedelemszszony atyafiának is.

A fejedelemszszonyok udvartartásában – ahogy a fejedelmében az „urai-mék” – az udvarhölgyek játszottak fontos szerepet, akik többnyire a házasság előtt álló fiatal lányok közül kerültek ki, de asszonyok is vállaltak az udvarban szolgálatot, különösen, ha férjük is ott szolgált. Közéjük tartozhattak a fentebb felsoroltak is. Gáspár János 1619–1624 között al- és főudvarmesteri tiszttel töltött be az udvarban, 1622 májusában még asszonyunk udvarmesterének nevezték,⁸⁸⁴ Károlyi Zsuzsanna halála után főudvarmesterként szerepelt, a számadásokban összesen négy alkalommal említették név szerint.⁸⁸⁵ Gáspár János felesége keresdi Bethlen Zsófia volt. Kornis Boldizsár, Bihar vármegye főispánja felesége:

⁸⁷⁸ Petri: Szilágy vármegye monográfiája. Szilágy vármegye általános története, XX. fejezet.; Torma Károly: Történeti apróságok. Czegei Wass János feljegyzései. = *Századok*, 1888., 352–353.

⁸⁷⁹ Radvánszky 1879., III. 244.; 1623. szeptember 14. Losádi Kun László leánya, Kata, szalonthai Toldi György felesége, ingóságok. MOL F 2 Port. V. 489.

⁸⁸⁰ Radvánszky 1879., II. 246.

⁸⁸¹ 1613. szövérdi Gáspár János marosszéki királybíró, felesége *Betlen Zsófia*, birtokadomány: Kelementelke, Szövérd, Havadtő, Vadasd, Áthosfalva, Szováta, Bánd, Göcs, Havad, Föld (Füleháza) (Marosszék), Fületeleke, Kund (Küküllő vm.), Martonfalva (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 80.; 1630. *keresdi Bethlen Zsófia*, szövérdi Gáspár János özvegye, végrendelet; birtok átruházása: Gyalakutha, Kelementelke, Kakasd, Göcs, Átosfalva, Szovátha, Makfalva, Havadtő, Vadasd; Csókafalva, Szentistván, [Mező]Panith, Füle, Kisfalud, Zentiván, Madaras, Káposztázsztentmiklós, Csiba[falva], Harcó, Kölpény (Marosszék), Nagykend, Szélkúth (Küküllő vm.). ErdKirKv DVD 19. k. 124–125.

⁸⁸² 1615. ruszkai Kornis Zsigmond tanácsos, felesége *Pálfi Ilona*, tizedjövedelem adományozása: Százkézsd (Segesvárszék). ErdKirKv DVD 11. k. 144b–145.

⁸⁸³ Mikó Györgyné Petricevich Horváth Klára hopmesterasszony – Mikó Györgyné 1638; Petrsevich Horváth Klára, első férje Vitéz Miklós, másodszor 1607-ben Macskási Mihály fogarasi kapitányhoz ment feleségül, és két évtizedig éltek együtt; harmadik férje oltszemi Mikó György, 1633-ban pedig már özvegy volt. *Politika és házasság. Menyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből*. Sajtó alá rendezte: Horn Ildikó, Kreutzer Andrea, Szabó András Péter. TDI könyvek. Bp., 2005. 184.

1621. szeptember „Maczkássine Aszszonyom számára ki Aszszonyunk atyafia” KvSzám 15b/XI. 151.

⁸⁸⁴ 1619–25 között. Trócsányi 1980., 392.; KvSzám 15b/XII. 27–112.

⁸⁸⁵ 1624. szövérdi Gáspár János főudvarmester, marosszéki kapitány, birtokadomány: Benefalva; Udvarfalva; Lőrincfalva; Galambod; Kisfalud (Marosszék). ErdKirKv DVD 13. k. 55b–56.; 1622. május KvSzám 15b/XXII. 98.; 1623. augusztus 16/XIX. 102.; 1624. június KvSzám 16/XXI. 60.; 1625 augusztusában csak a hopmesteri címet említették a sáfárok.

Pálfi Ilona volt. Macskássiné Petrichevich Horváth Klára férje Macskási Mihály fogarasi várkapitány volt ebben az időben. Később, már Mikó György⁸⁸⁶ feleségként Horváth Klára a Brandenburgi Katalin és a Rákócziak udvarában udvar-mesternői tisztséget töltött be.

Az udvarhölgy kifejezésnél a korszakban sokkal találóbbs a fraucimer, vagy még inkább a leányasszony szót használni. Erdélyben leányasszonyoknak nevezték őket, mivel ezek a fiatal lányok még ténylegesen a házasság előtt álltak. Udvari szolgálatuk ezen része gyakran a megfelelő házastárs megtalálásával végződött, úgyhogy a hozomány egy részére is az udvarban tettek szert. Számuk kettő és hat között mozgott, legalábbis amikor a fejedelemsasszony udvara népével Kolozsvárott tartózkodott. Károlyi Zsuzsanna végrendeletében a háza népe között „3 öreg leányim”-at is említ, az azonban nem derül ki, hogy ők nemes leányok vagy sem.⁸⁸⁷ Rajtuk kívül Becski Máriának és Barczi Dorkának hagy különböző materiákat, róluk ez alapján feltételezhetjük, hogy udvartartása tagjai voltak, de hogy pontosan milyen minőségben, azt szintén nem tudjuk.⁸⁸⁸ Ismerjük még Sulyok István feleségét, Barczi Borbálát, ő udvarhölgyként szolgálta Károlyi Zsuzsannát.⁸⁸⁹ Mellettük egy varró asszonyról és egy német asszonyról is megemlékezett végrendeletében Károlyi Zsuzsanna.⁸⁹⁰

A fejedelemsasszony udvarában a nemes kisasszonyok mellett inasok és étekfogók is voltak. Számuk együttesen 12 fő lehetett. Az ifjak közül az idősebbek lehettek az étekfogók, a fiatalabbak pedig az inasok. A végrendeletben felbukkannak ugyan az inasok, de név szerint sajnos egy sincs megemlítve.⁸⁹¹ A bejárók közül Horváth Jánost ismerem. Későbbi felesége Ugron Erzsébet lett.⁸⁹² A fejedelemsasszonynak pohárnokai is lehettek.

⁸⁸⁶ Az oltszemi Mikóknak udvarházuk volt Oltszemen, és az 1614. évi lustra alapján Oltszemen, Málnáson, Sepsibodokon és Szemerján volt annyi jobbágyuk, hogy az már a majorsági gazdálkodás lehetőségét is magában rejtette, tehát a tehetősebb székelyföldi nemesek közé tartozott a család. Demény Lajos: Gazdálkodás és társadalom Székelyföldön Bethlen Gábor korában. = *Századok*, 2001. (907–953.) 930.

⁸⁸⁷ Radvánszky 1879., II. 246.

⁸⁸⁸ Radvánszky 1879., II. 245.

⁸⁸⁹ 1625. Barczi Borbála volt belső udvarhölgy, férje: szopori Sulyok István udvari familiáris, Bethlen Gábor – Gyulafehérvár, birtokadomány: Thamáspataka; Kisbarcsa; Martinesd; Denksor (Kisdenk); Kosztesd; Szentgyörgy (Hunyad vm.), Károlyi Zsuzsanna fejedelemsasszony szolgálata, kúria. ErdKirKv DVD 15. k. 43–44.

⁸⁹⁰ Radvánszky 1879., II. 246.

⁸⁹¹ Radvánszky 1879., II. 246.

⁸⁹² 1642. június 13. A kolozsmonostori konvent előtt Ugron Erzsébet Horváth Jánosné végrendekezett. A kolozsmonostori konvent levéltára. Közli: Beke Antal, = *Történelmi Tár*, 1898., III. füzet, 536. 589. regeszta

A fejedelemasszony familiárisai közül Nyáry Istvánt ismerjük, aki 1621-ben fizetését vette fel a kamarai perceptortól Károlyi Zsuzsanna rendeletére.⁸⁹³ Ő talán azonos azzal a Nyáryval, akit a következő évben már a vármegyék generáliságának tisztével ruházott fel a fejedelem.⁸⁹⁴ Asszonyunk szolgálként emlegették még rajta kívül: Szilvási Pétert és Rácz Jánost,⁸⁹⁵ akiknek pontos udvari beosztása ismeretlen.

A fejedelemasszony kamarását, titkárát Kolozsváron nem említik a város sáfárpolgárai, ugyanakkor Tamás deák ajtónállót még 1615 decemberében is megemlégték.⁸⁹⁶ Ez azért is érdekes, mert a végrendelet külön kiemeli a kolozsvári származású Bornemissza Tamás kamarást, akinek a fejedelemasszony a szászrégeni jószágot hagyta.⁸⁹⁷ Ennek lehetett az előzménye 1615-ben, hogy a fejedelemasszonytól kapott Szászrégen mezővárosban 2 jobbágyot és 3 pusztát házhelyet.⁸⁹⁸ Az sem lehet véletlen, hogy éppen Déva – Károlyi Zsuzsanna birtoka – egyik szőlőhegyén szerzett szőlőket Bornemissza.⁸⁹⁹ Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy közvetlenül szolgáltatta a fejedelemasszonyt.⁹⁰⁰

A sáfárok feljegyzéseiből az is kitűnik, hogy 1621-ben a konyhamester mellett két szakács is állt a fejedelemasszony szolgálatában,⁹⁰¹ akiket a kolozsváriak megfelelő ajándékkal láttak el. Mellettük mosókat (tálmosókat?) találunk még Károlyi Zsuzsanna udvarában. Az ezüst tálakért felelős ifjak később Brandenburgi Katalin udvarában is megtalálhatóak voltak. A kísérethez tartozhattak még mosóasszonyok és inasok, illetve sütőasszonyok és sütőinasok is. A mesterembe-

⁸⁹³ 1621. március 20. Kassa. Havi fizetése 178 forint. Radvánszky: *Udvartartások és számadáskönyvek*. I. 216.

⁸⁹⁴ 1622. október 6. „Nyári uram is elkésék, kit jó néven tőle nem vehetünk; kegyelmek intse, ne mulasson siessen feljönni hozzánk, az vármegyék generáliságát magára vevé fel s otthon hever szolgálat előtt, ő kegyelméhez nem illenék, jöjjen tisztiben.” Szilágyi 1879., 353.

⁸⁹⁵ 1614. „Zylvassy Péter Aszszonyunk szolgálja megyen Károlyi Mihállyal...” KvSzám 13a/XVIII. 76.

„1622 Secunda die Januarii Jó Brassóból Aszszonyunk öfelség szolgálja Rácz János 3 maga bíró uram hagyásából attam neki 4 f húst f – d 6, kenyeret f – d 4, két ejtel borra d 12 tett f – d 16.” KvSzám 15b/XXII. 5.

⁸⁹⁶ KvSzám 13b/VIII. 187–209.

⁸⁹⁷ Radvánszky 1879., III. 245.

⁸⁹⁸ 1616. január 17. Bornemissza Tamásnak initimus cubicularius 2 jobbágy (Varga Simon és Kozma), és 3 pusztát házhelyet kap Szászrégenben (oppidum) Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonytól 1615. szeptember 28-án. MOL F 2 Prot. V. 76–78.

⁸⁹⁹ Bornemissza Tamás belső kamarás, 1617. július 1. – egyezség Déva-Felszeghegy (Hunyad vm.), dévai szőlők. ErdKirKv DVD 12. k. 9–10.

⁹⁰⁰ Részletesebben róla „A kincstár utazó személyzete Bethlen Gábor fejedelemsége alatt Kolozsvárott” c. fejezetben.

⁹⁰¹ „Aszszonyunk konyhamesterének hozattak egy csizmát Borbély Istvántól hoztak pro f 1 d –; Item az szakácsnak is egy fekete csizmát hozattak ökegyelmek Borbély Istvántól pro f 1 d –; Az másik szakácsnak is egy fekete csizmát hozattak ökegyelmek Borbély Istvántól melynek az arra tött egy forintot, melyet fizettem megh.” KvSzám 15b/XI. 179.

rek közül szabókat említettek meg: számuk három-négy volt, mellettük varró/hímző férfit is szegődtetett a fejedelem a felesége számára,⁹⁰² valamint egy török asszony is az udvarába került, valószínűleg hímző tudományáért.⁹⁰³

Az ajtónállók száma egy-három között váltakozott a Kolozsvárra érkezettek udvartartási jegyzéke szerint, közülük név szerint Tamás deákot ismerjük, nála külön hangsúlyozzák a sáfárok, hogy a fejedelemasszony udvarához tartozik. Ezenkívül csatlósok és kocsisok (kocsis és fullajtár) tartoztak még a fejedelemasszony kíséretéhez. Közülük Huszti Pált⁹⁰⁴ ismerem név szerint. 1621. február 14-i leveléből jól ismerem a fejedelem 10 gyalogját és Nagy Tamás nevű ajtónállóját, akiknek zsoldja miatt írt levelet a fejedelemasszony a kassai Kamara tanácsosának, Berzeviczy Andrásnak.⁹⁰⁵ Ez a levél is alátámasztja, hogy a tizedes zsoldja havi 4 forint, a gyalogoké havi három forint volt, az ajtónállóé pedig öt forint. 1621 márciusából a fejedelemasszony testőrsége név szerint ismert, ezt 100 gyalog alkotta, akit Dóczy Mihály hadnagy vezetett.⁹⁰⁶

A fejedelemasszony 1622. májusi halálát követően udvara jórészt feloszlott, ahogyan arról maga is rendelkezett: „Az én szerelmes uramat kérem felette igen, az én örökké való szolgálatomért házam népe közül kit-kit bocsásson tisztességesen ki udvartartásából, kit atyjához, kit anyjához, kit atyjafiaihoz”.⁹⁰⁷ Ismeretes, hogy ennek ellenére kisasszonyok és vénasszonyok maradtak az udvarban, sőt az előbb említett német asszony és német leányok is. Ez akár annak is a jele – és nem lehetett véletlen –, hogy a fejedelem készült egy második, immár politikai házasságra. Név szerint mindössze Dániel Anna⁹⁰⁸ asszonyt említették meg a számadáskönyvekben 1625-ben. Ő azonban már 1624-ben, Kassán is az udvarban tartózkodott.⁹⁰⁹ 1625 nyarán egy öregasszonyról, két leányasszonyról és a mellettük levő inasról olvashatunk a számadáskönyvekben, de név szerint csak Nagy István ajtónállót említik.⁹¹⁰ Udvari ifjak nem tartoztak ehhez az udvartartáshoz.

⁹⁰² Fő varró férfi szegődtetése. TT 1879., 218.

⁹⁰³ „1614 8 Julii Váradról hoztak Aszszonyunknak egy török asszonyt negyed magával, attam pecsenyét libr. 5, kenyeret, cipót d 10 f – d 20, két ejtel bort 1 pro d 6 tett f – d 12.” KvSzám 13a/XXV. 142.

⁹⁰⁴ 1621. szeptember „Huzti Pálnak Aszszonyunk kocsisának 2 személyre...” KvSzám 15b/XI. 148.

⁹⁰⁵ Somogyi György századából való udvari katonák: Nagy Mihály tizedes, Szilágyi Demeter, Czizmadia Mihály, Erdélyi István, Gagy Domonkos, Varga István, Pálosi János, Csáni Pál, Mocsi György, Kis István. TT 1879., 259–260.

⁹⁰⁶ 1621. március 22. 100 főnek a fizetése összesen 320 forint. Radvánszky 1888., 214–216.

⁹⁰⁷ Radvánszky 1879., III. 246.

⁹⁰⁸ Daniel Anna asszony 1625. augusztus 29. KvSzám 16/XXXV. 86.; 1625. november 21. KvSzám 16/XXXIV. 148.

⁹⁰⁹ Balogh 2011., 55.

⁹¹⁰ „1625 Die 14 Julii Eodem die Nagj István Urunk öfelsége ajtónállója és Urunk leányi mellett való öreg asszony és két leányasszony és ezek mellett egy inas, Urunktól érkezvén egy hintóban hat lóval és egy néhány nap itt akarván mulatni és valami vásárlásoknak okáért [...], hintó mellett való kocsisnak és fullajtárnak [...]” KvSzám 16/XXXIV. 82.

BRANDENBURGI KATALIN UDVARTARTÁSAI

Brandenburgi Katalin udvartartása erdélyi tartózkodásának különböző időszakai-ban eltérően alakult. Az az udvartartása még kialakulóban volt, amely Kassára kísérte, amikor rögtön az esküvőt követően, 1626 februárja közepén a Rákóczi házaspár látta őt vendégül, férjével és kíséretével együtt.⁹¹¹ A kíséretet Kassán a következők alkották: egy udvarmesternő, nyolc nemes leány, egy kamarás leány és annak szolgálója, a nemes leányok szolgálóleányai, egy prédikátor, egy titkár, egy írnok, egy orvos, egy szabó és egy patikus. Ezenkívül kilenc főúr és 23 familiáris kísérte el őt Magyarországra, valamint nővére, Anna Sophia, illetve annak kísérete.⁹¹² Az egész összesen 255 személyt, 340 lovat és 39 szekeret számlált.

1626–29 között az alábbi táblázatban feltüntetettek szerint alakult Brandenburgi Katalin udvartartása, amikor Kolozsvárott időzött. Udvarmestere: Gerardus Romilianus a Klachun volt, aki 1626 márciusa és 1628 májusa között töltötte be ezt a tisztséget, majd Bethlen Gábor jóváhagyásával visszatért hazájába, több nemes leánnyal együtt.⁹¹³

*Brandenburgi Katalin udvartartása I.
(1626–1629)*

KvSzám	Időpont	Hopmester	Leány-asszonyok	Vénasszony	Inas	Ifjak
17b/VIII. 118–160.	1626. augusztus 1.	hopmester; német hop- mester	6 + 4 magyar	Dániel Anna asszony	2	
17b/VIII. 59–99.	1626. november		10		16	12 bejáró + 8 étékfogó + 1 firsneider
18a/IV. 111–166.	1629. augusztus 1.	hopmester: Horváth György	német és magyar fraucimerek		8	
18a/IV. 195–232.	1629. augusztus 20.		5 német + 5 magyar			asszonyunk lakáji
18a/II. 159–212.	1629. november 9.	hopmester- asszony: 6 fő	szolgálóleány 12		10	német személy udvari szolgálói: 10 fő

⁹¹¹ Lorántffy Zsuzsanna bártfai tanácshoz írt leveléből derült ki, amikor is 16 fazekat kér kölcsön Bártfa városától. TT 1886., IV. füzet, 648–649.

⁹¹² Részletes leírás Radvánszky 1888., 223–226.

⁹¹³ Radvánszky 1888., 229.

Brandenburgi Katalin udvartartása II. 1626–1629.

KvSzám	Időpont	Kancellária, lelkész	Konyha	Mesteremberek	Udvari katonaság	Ajtónállók stb.	Istálló
17b/VIII. 118–160.	1626. augusztus 1.	prédikátor	4 mosó	muzsikás 2 fő + 3 szabó	6 darabant		5 rendbeli kocsis = 10 fő + 4 lovasz + pecérek
17b/VIII. 59–99.	1626. november	prédikátor					
18a/IV. 111–166.	1629. augusztus 1.	prédikátor	mosói 2	4 muzsikása	asszonyunk körül való főnemesek	2 + 1 kengyelfutó	
18a/IV. 195–232.	1629. augusztus 20.	prédikátor Casper Eppelius + secretarius	szakács 4 főre	varga 3 főre		2 + 2 csatlónállói	2
18a/II. 159–212.	1629. november 9.	prédikátor Casper Eppelius		4 trombitás +3 szabó	3 kengyelfutó + 40 gyalog	6 + 4 csatlótartó	1 pecér

Ezt követően Petrichevich Horváth György lett az udvarmester, majd egy hopenasszony állt a fejedelemsasszony udvara élén. Kemény János így jellemezte: „hopenasszony Horvát György, ki igen practicus factionarius pápista ember vala, Csákihoz tartó, az magyar hopenasszony Macskási Mihályné, ki egy vala az hopenasszony...”, vagyis annak testvére volt.⁹¹⁴ A leányasszonyok és fraucimerek száma általában meghaladta a tíz főt az udvar kolozsvári tartózkodásai idején, közülük név szerint a már korábban is említett Daniel Annát, illetve testvérét, Borbálát ismerem, akit Balogh Judit kutatásai szerint külön levélben kért meg Brandenburgi Katalin, hogy kövesse őt Fogarasra.⁹¹⁵ Az előbb felsoroltak mellett meg kell említeni még Péchi Erzsébetet, Péchi Simon leányát, aki „belső háznője leányasszonyok között” szolgált, esküvőjére Mindszenti Gáborral 1630 áprilisában, az udvartartás kolozsvári tartózkodása alatt kerülhetett sor.⁹¹⁶ Mikola János özvegyéről, Kovacsóczy Zsuzsannáról, a kancellár húgáról tudjuk, hogy szintén udvarhölgye volt Brandenburgi Katalinnak, már 1630 januárja előtt.⁹¹⁷ Brandenburgi Katalin udvarának Bethlen Gábor végrendelete így rendel-

⁹¹⁴ Kemény János *Önéletírása* 113.

⁹¹⁵ Balogh 2011., 55.

⁹¹⁶ Keresdi Bethlen Ferenc levelezése. Közli: Lukinich Imre. = *Történelmi Tár*, 1907., 236.

⁹¹⁷ 1630. Kovacsóczy Zsuzsanna a fejedelmi palota és a női szobák felügyelője, szamosfalvi Mikola János özvegye, birtokzálogosítás. Birtok: Szászlóna (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 19. k. 12–13.;

1630. Kovacsóczy Zsuzsanna udvarhölgy, szamosfalvi Mikola János özvegye, birtokadomány: Dombó, Balázstelke, Kenczy (Kincsi), Borzas (Küküllő vm.), Magyarlapád (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 19. k. 11b–12.

kezett: „Belső fehér háznépet a szerint: kik között két főasszonyt, kik erkölcsökkel, tiszta életekkel, tanácsos állapotjokkal tiszteknek megfelelhessenek és becsületet vallhasson vélek, mind maga és azok az asszonyok.”⁹¹⁸ Eszerint az udvartartás élén két főasszonynak kellett állnia. Hogy ez megvalósult-e, és ha igen, kik töltötték be a tisztségeket, ma még nem tudjuk pontosan.

Az 1628–1629-ben hazatért német nemes leányok helyébe mások jöttek, akikről annyit tudunk, hogy „1629 Die 8 Februarii Eodem érkezék Boyer János címeres posta Urunktól Brassóból, megyen sietve az német leányok eleiben...”⁹¹⁹ Egy későbbi bejegyzésből az is kiderül, hogy a szolgálkával és egy familiárisával együtt összesen tizenhatan voltak.⁹²⁰ A kíséret azonban nemcsak a leányasszonyokkal és a familiárisal gyarapodott, hanem Kristóffal, a szakáccsal is, továbbá énekesekkel és inasokkal.⁹²¹

Ezek mellett 2–16 inas és ifjú (bejárók és étékfogók), valamint az uraimék (familiárisok) is az udvartartáshoz tartoztak, köztük lehetett Hans Klopß is, akit bátyja küldött az udvarba.⁹²² A prédikátor Casper Eppelius is elkísérte Kolozsvárra a fejedelemasszonyt, csakúgy mint secretarius. Azonkívül a (konyha)sáfár,⁹²³ a már említett szakács mellett további szakácsok (4 fő), mosók (4 fő), a mesteremberek közül vargák, szabók, valamint muzsikások is voltak az udvartartás tagjai között. Továbbá darabontok, kengyelfutók, csatlónállók és természetesen pecérek, illetve kocsisok fullajtáraikkal. (Mindezt fentebb, a Brandenburgi Katalin udvartartásáról szóló I–II. táblázatban mutatom be részletesen.)

Közülük csupán néhányat ismerünk név szerint, sajnos nem maradtak fenn a fejedelemasszony udvartartásának conventiói. A Rákócziakkal való elszámolás kapcsán mégis megörökítették néhány fontos udvari szolgálja nevét. Az egyik

⁹¹⁸ Bethlen Gábor végrendelete. In. *Bethlen Gábor emlékezete*. Szerkesztette, az előszót és a bevezetőket írta: Makkai László, Bp., 1980. (417–434.) 424. (A továbbiakban: Bethlen végrendelete.)

⁹¹⁹ KvSzám 18a/IV. 22.

⁹²⁰ „1629 Die 10 Februarii Eodem érkezének az német leányasszonyok szállítottuk bíró uram hagyásából Sten Lukács palotájában, voltak mind szolgálkával és egy főemberrel együtt tizenhaton...” KvSzám 18a/IV. 24. A város szakácsai, István mester és László mester főztek nekik, szolgálkák voltak velük, 3 lóval, Bálinthfi István volt a gazdájuk. KvSzám 18a/IV. 24.

⁹²¹ „1629 Die 26 Februarii Érkezék Kassáról leányoknak az szakácsok Christoff, egy leányasszonnyal, ki Kassán betegen maradt volt és még orgonához való discantosokkal s két inással nyolcan lévén, bíró uram hagyásából gazdálkottam nekik cipót 12 fr – d 12, húst libr 8, 1 libr. pro d 2 tett fr – d 16, bort attam pint 4, 1 pro d 8 tett fr – d 3.” KvSzám 18a/IV. 40.

⁹²² 1629. április 19. „Eodem érkezék Hans Klopß nyolcad magával, Asszonyunk őfelsége bátyjától megyen Fehérvárra Asszonyunkhoz, mongyja, hogy az úton Lengyelországban igen megfosztották, amellet minden levelet elvették tőle, bíró uram hagyásából gazdálkottam nekik attam nro 12 tett fr – d 12, húst attam libr. 8, libr. pro d 2, tett fr – d 16, sajtot attam pro d 3 tett fr – d 3, bort attam pint 3, 1 pro d 8 tett fr – d 24.” KvSzám 18a/IV. 60.

⁹²³ 1629. augusztus 4. „Az fejedelemasszony sáfárának minthogy estve mellyesztettek meg az reggelre való tyúkokat és lúdokat, ezért kellett annyi gyertyát adnom nekik [...]”. Összesen 8 darabot kaptak. KvSzám 18a/IV. 114.

ezek közül Vay Péter kamarás, akire többször is hivatkoztak.⁹²⁴ A másik, a „szegény”-ként említett, azaz feltételezhetően 1634-ben már elhunyt bejáró, Czeglédi István volt.⁹²⁵ Ő volt tehát a felelős a fejedelemasszony arany-ezüst neműiért is. Ezenkívül említik Szarka Albert lovászmestert, illetve Boér Simont. Az utóbbiról tudom, hogy 1626-ban a fejedelem bortöltője volt, 1629-ben pedig familiárisa,⁹²⁶ majd talán a fejedelemasszony familiárisa lett, később Rákóczi György követe.⁹²⁷ Mindketten elvittek egy-egy csikót Munkácsról, Katalin özvegy fejedelemasszony „holmijaiból”,⁹²⁸ a lovászmester bársonyos lóra való hámokat is magával vitt, valamint egy kocsit. A szakácsok közül később Vinczi Márton mester volt a főszakács Brandenburgi Katalin udvarában,⁹²⁹ elképzelhető, hogy már ekkor is itt volt az udvartartásában. Meg kell említenünk, hogy magyar és német konyhája is volt a fejedelemasszonynak Kolozsváron,⁹³⁰ ahogy Gyulafehérváron is lehetett.

Az udvartartás tagjai között a már említettek mellett számosan lehettek külföldiek is. Róluk Don Diego de Estrada táncmester⁹³¹ visszaemlékezéséből kapunk képet. Ő 106 jövevényről beszél, közöttük voltak muzsikusok, patikáriusok, ötvösmesterek, valamint nemesemberek, akik Brandenburgi Katalin udvartartásában is helyet kaphattak,⁹³² de hogy pontosan kik és hányan voltak, még további kutatásokat igényel.

1626 augusztusában közel 70 fő alkotta a fejedelemasszony szűkebb házanépét.⁹³³ Bethlen Gábor végrendeletében pontosan megszabta, hogy feleségének és egyben utódjának milyen udvartartása legyen, hogy méltó legyen hozzá, „fejedelmi autoritását mindenekben meg adván néki: német udvar népet in universum ex utroque sexu nro septuaginta, vel ad summum octoaginta tartsanak néki; a német gyalogon kívül (nro 200) legyen egy néhány kiket ő kegyelmének az én

⁹²⁴ Radvánszky 1888., 320, 345, 374.

⁹²⁵ Radvánszky 1888., 345, 374.

⁹²⁶ Boér Simon bortöltő, 1626. november 21. KvSzám 17b/VIII. 92.; 1629. Boér Simon udvari familiáris, birtokadomány: Oláhtyúkos (Gajnár) (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 17. k. 102b–103.; Boér család. (Szombathfalvi). „Úgy látszik, a Fogaras vidéken fekvő Szombathfalváról vette előnevét. Szombathfalvi Boér István Fogaras vár alkapitánya volt Balling János mellett 1613-ban. Báthori Gábor alatt megbélyegeztetvén, javait veszté, de Bethlen Gábortól kegyelmet nyert.” Nagy Iván I. k.

⁹²⁷ Naplókönyv 1632-ből. (Benkő József irományai közül.) Közli: Abafi Lajos. = *Történelmi Tár*, 1883., 526.

⁹²⁸ Radvánszky 1888., 313, 349.

⁹²⁹ Brandenburgi Katalin kiadásainak jegyzéke. TT 1881., 365.

⁹³⁰ 1630. április 4. „Eodem die Az öfelsége kisebbik konyhájára, piacira gazdálkottam ilyen rendel.” KvSzám 18b/I. 86.; „Aszszonyunk német konyhájára.” KvSzám 18b/I. 37.

⁹³¹ Napi konvenciója: 2 tyúk, 1 gúnár, hat font hús, két font bor, négy fehér és nyolc fekete kenyér. Don Diego de Estrada visszaemlékezései 510.

⁹³² Don Diego de Estrada visszaemlékezései 508.

⁹³³ KvSzám 17b/VIII. 159–172.

tetszéséből megtartsanak...”⁹³⁴ Ez az udvartartás azonban már nem a fejedelmi házastársé, hanem a jövőendő fejedelemé. Az udvartartásból csupán néhány nevet tudunk felsorolni, mivel ez az udvar nagyon rövid ideig létezett, ezért a tipikus udvari karriereknek sem könnyű a nyomára bukkanni.

Ekkor részgyűlést rendeztek Kolozsvárott, ahol döntöttek a Bethlen halálával Magyar Királysághoz visszacsatolandó területek átadásáról. Jelen volt az udvarban a gubernátor, mellette Mikó Ferenc tanácsúr és kincstartó, Kovacsóczy István kancellár, Zólyomi Dávid, az ország generálisa, udvari főkapitány, Nagy Pál gyalogkapitány és Macskási Ferenc udvari alkapitány. Azonkívül Geleji István és Casper Eppelius, „Aszszonyunk öfelsége papja” kapott még ellátmányt, illetve Kornis Zsigmond bihari főispán is.⁹³⁵

Kilenc német főember volt az udvartartásban.⁹³⁶ Mellettük ott volt Daniel Mihály udvarmester, valamint a hopmesterasszony is, aki elképzelhető, hogy a német udvartartás tagjai közül került ki. A szállásosztó Gáspár Miklós volt.⁹³⁷ Az udvarban 23 familiáris és udvari szolga tartózkodott Kolozsvárott, köztük Horváth János, Károlyi Zsuzsanna korábbi bejárója.⁹³⁸ Ott volt még Horváth István, aki 1626-ban a fejedelem egyik szállásosztója volt, valamint Gazda István és Borsai Péter.⁹³⁹ Nagyon sok székely származásút is találunk közöttük, ezek: Imecs Mózes,⁹⁴⁰ Istók László,⁹⁴¹ Sika Mihály,⁹⁴² Tompa Já-

⁹³⁴ Bethlen Gábor végrendelete 432. A 200 fő tehát a gyalogságot jelentette, emellett 70–80 fős német udvartartása lehetett Katalinnak, nem csupán 200 fő összesen. Vö. Szabó Péter: Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara: In: Uő: *Az erdélyi fejedelemség önképe*. Udvartörténet kötetek I., Bp., 2011. (75–88) 87.

⁹³⁵ KvSzám 18b/I. 39, 42–43.

⁹³⁶ KvSzám 18b/I. 58.

⁹³⁷ KvSzám 18b/I. 51.

⁹³⁸ KvSzám 18b/I. 35., lehet, hogy széplaki Horuát Jánosról volt szó. 1616-os birtokadomány: MagyarPalatka, OláhPalatka (Kolozs vm.), SzászRégen, MagyarRégen (Torda vm.), Hortobágyfalva, Héjasfalva (Fehér vm.), Vajdakuta, VámosUdvarhely, Solymos, Balavására, NagyKend, NagyEgrestő, KisEgrestő, Szénaverős, Zágor, Zentiván, Dészfalva, Keszler, Bessenyő (Küküllő vm.). ErdKirKv DVD 11. k. 167b.

⁹³⁹ 1630. Brandenburgi Katalin udvari szolgálai, birtokadomány; tizedjövedelem adományozása, Nagydémeter (Beszterce-vidék). ErdKirKv DVD 19. k. 44b–45. 1632-ben hat alkalommal volt öngyűsga, Rákóczi György asztalánál. Naplóköny 1632-ből. TT 1883., 521, 533, 536, 648, 649, 650.

⁹⁴⁰ KvSzám 18b/I. 63.; 1619-ben Kézdiszéken, Osdolán 2, 1619-ben 9 jobbággyal a legjelentősebb kézdizéki jobbágytartók között tartották számon. Háromszéken voltak birtokaik. Balogh 2005., 91.; „Die 13–14 Julii 1625. Mikó Ferenc körül valók (Bécsi követség): Bassa István, Imecs Mózes, Petki István mellette valókkal [...]” KvSzám 16/XXXIV. 78–79.; Oroszfalu, Szentkatolna, Osdola volt birtoka, 9 jobbággya és állataik. Demény 2001., 907–953.

⁹⁴¹ KvSzám 18b/I. 64.; 1619. Istók János Kézdiszéken, Felsőtorján jobbágytartó, 2 jobbággyal. Balogh 2005., 193.

⁹⁴² KvSzám 18b/I. 65; Felsőszentmihályfalvi (aranyosszéki) Sika Mihály, egregiusként említik 1632-ben. TvmJkv I. 355.

nos,⁹⁴³ Gyárfás Tamás,⁹⁴⁴ Ózdi György,⁹⁴⁵ és talán közéjük sorolható még Ábrahámfalui András⁹⁴⁶ és Bod Lukács is.⁹⁴⁷ A vármegyei nemesség közül származott Saradi Zsigmond,⁹⁴⁸ Kolozs megyei volt Ebeni Gáspár,⁹⁴⁹ Torda megyei béli Nagy István,⁹⁵⁰ román származású: Sebessi Ferenc.⁹⁵¹ Posgai András pedig korábban katonáskodott.⁹⁵²

Udvari szolgák lehettek: Mihányi Ferenc,⁹⁵³ Csoma Zsigmond,⁹⁵⁴ Benkő István,⁹⁵⁵ Marthoni György,⁹⁵⁶ Geönczi András,⁹⁵⁷ Nagy István,⁹⁵⁸ Udvar Boldi-

⁹⁴³ KvSzám 18b/I. 69.; 1628. Kisborosnyói Tompa János, birtokadomány, Kisborosnyó (Sepsiszek). ErdKirKv DVD 17. k. 63b–64.

⁹⁴⁴ KvSzám 18b/I. 69. Valószínűleg a lécfalvi Gyárfások közül.

⁹⁴⁵ Gálfalvi, egregiusként említik, Sárosi János későbbi fiskális direktor feleségének atyafisága. TvmJkv I. 432.; Marosszékből 1614-ben a 7. legnagyobb jobbágytartó, 28 jobbággal. Balogh Judit 2005., 210.; 1657-ben Ózdi György tatár fogságba kerül egy Lengyelországi hadjárat alkalmával. Ivanics Mária: Rabszerzés és rabkiváltás a Krimi Tatár Kánságban a 16–17. században. (Az 1657. évi lengyelországi hadjáratban fogságba esett erdélyiek történetéhez). = *Századok*, 2007. (1483–1514.) 1510.

⁹⁴⁶ KvSzám 18b/I. 55.; Ábrahámfalvi András – Udvarhelyszék követe, az 1649. január 23-i gyűlésre. Udvarhely levéltárából. Közli Vass Miklós. = *Történelmi Tár*, 1907., 298.

⁹⁴⁷ KvSzám 18b/I. 65.

⁹⁴⁸ KvSzám 18b/I. 72.; Saradi család az 1630-as években Marosnagylakon, Fehér vármegyében élt, az egregiusként említett Tamás 1633-ban halt meg. TvmJkv I. 337.

⁹⁴⁹ KvSzám 18b/I. 71.; Magyargyerőmonostori család. TvmJkv I. 564.; Kolozs vármegye 1634. évi lustrája szerint apja Ebeni Zsigmond huszti kapitány, „még egy kenyéren él az atyjával”. TT 1878., 199.

⁹⁵⁰ KvSzám 18b/I. 68.; Valószínűleg ugyanaz a család, mint Báthory Gábor familiárisa. „1609: Nobilis/egregius Joannes Nagy Pély, familiaris serenissimi principis fecit procuratores Thomam Lakathos de Thorda et Stephanum Zabó de Zentmihályffalua.” TvmJkv I. 82, 84.

⁹⁵¹ Sebessi Ferencnek 2 personára ebéd és vacsora. KvSzám 18b/I. 72., Sebessi Ferenc 1652–59 közötti portai követjárásáról írt tanulmányt Horn Ildikó: Sebessi Ferenc – egy erdélyi diplomata címmel. In: *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére*. Szerkesztette: Draskóczy István. Bp., 1994., 199–205.

„Sebessi Ferenc, ki a táblán nincs, bolgárfalvi Sebessi Péternek fia volt, egy írónk szerint, Zaránd megye Bolgárfalva helységben székelt, azon megyének főszolgabírája volt...” Nagy Iván X. k.

⁹⁵² KvSzám 18b/I. 63.; Egy felfalvi Posgait Báthory Gábor nemesített meg, nemeslevelét 1614-ben Torda vármegyében hirdették ki. 1632-ben per indult ellene parázna kiszabadításért, úgy tűnik, Wesselényi István szolgája volt, Felfaluban lakott a szolgálataiért kapott házban, katonáskodott. TvmJkv I. 117, 125, 342.

⁹⁵³ KvSzám 18b/I. 63.

⁹⁵⁴ KvSzám 18b/I. 63.

⁹⁵⁵ KvSzám 18b/I. 63.

⁹⁵⁶ KvSzám 18b/I. 66.

⁹⁵⁷ KvSzám 18b/I. 66.

⁹⁵⁸ KvSzám 18b/I. 68.

zsár,⁹⁵⁹ róluk nem rendelkezünk adatokkal. Brandenburgi Katalin rövid uralkodása idején udvartartásának korábbi tagjai kevésbé voltak jelen az udvarban – Horváth István korábbi szállásosztó, Csoma Zsigmond, széplaki Horváth János és Nagy István kivételével. A Rákócziak udvarában (legalább is udvartartásuk első éveiben semmiképp) nem voltak ott a fentebb említett udvari familiárisok és udvari szolgák, kivéve: Kun Ferencet, Horváth Istvánt, Borsai Pétert, Nagy Istvánt és azt a Csiszár Jánost,⁹⁶⁰ akinek későbbi karrierje szintén ismert, ő a Rákócziak udvarában lett lovászmester.

Az udvarlók közül Tamásfalvi György, Petki Farkas, Gargócs Mihály, Károlyi Zsigmond, Szabadi Péter, Putnaki Zsigmond,⁹⁶¹ Nemes Bálint,⁹⁶² Alvinczi Péter volt itt Brandenburgi Katalin kíséretben,⁹⁶³ az étekgógok közül pedig: Almádi János, Balogh Miklós és Nagy Ferenc.⁹⁶⁴ Ők valamennyien Bethlen Gábor udvari ifjai voltak, közülük néhányan más tisztséget töltöttek be, így Ugron János főasztalnok lett közben, sőt a fejedelemsasszony Bécsbe küldte követségbe, Vay Péter pedig kamarás volt.⁹⁶⁵ És itt volt természetesen a fejedelemsasszony (talán fő)bejárója, Czeglédi István is.⁹⁶⁶ Ugron Pálról is mint Brandenburgi Katalin asztalnokmesteréről tudok.⁹⁶⁷

A német kisasszonyok száma hat fő volt, a német inasoké tíz, magyar kisasszonyok az inassal együtt kilencen voltak.⁹⁶⁸

Kun Ferenc konyhamester⁹⁶⁹ vezetésével szakácsok, sütők (3 fő), német és magyar mosók is voltak a kíséretben. Kun Ferenc karrierje a hagyományos ívet követte: szállásosztó, majd familiáris lett Bethlen Gábor udvarában, később konyhaprefektus, alkonyhamester, míg végül a konyhamesteri tisztséget töltötte be Brandenburgi Katalin udvarában. A Rákócziak udvarában is ott találjuk, igaz nem ismerjük udvari feladatát.⁹⁷⁰ Minden bizonnyal Szentés János tálmósó is el-

⁹⁵⁹ KvSzám 18b/I. 72.

⁹⁶⁰ 1631. május 18. KvSzám 18b/VII. 211. 1631-ben Csiszár János lovászmester.

⁹⁶¹ 60 esztendősen nőtlen hajdúnak írják le a tatár rabság idején. Adatok Kemény János életéhez 1634–1660. Közli: Magyar Károly. = *Történelmi Társulat*, 1905., 482.

⁹⁶² Kézdiszentléleken birtokos. Demény 2001., 952.

⁹⁶³ KvSzám 18b/I. 49, 57–58.

⁹⁶⁴ KvSzám 18b/I. 57–58.

⁹⁶⁵ KvSzám 18b/I. 57–59.; TT 1881., 367.

⁹⁶⁶ KvSzám 18b/I. 56.

⁹⁶⁷ 1630. Ábrahámfalvi Ughron Pál asztalnokmester, felesége Geréb Anna, birtokadomány: Hari (Fehér vm.), Zentjakab (Torda vm.). ErdKirKv DVD 19. k. 132b.

⁹⁶⁸ KvSzám 18b/I. 58.

⁹⁶⁹ Részletesebben a konyhamesterről szóló fejezetben, 125. oldal 744-es lábjegyzetében.

⁹⁷⁰ 1632. szeptember 14. KvSzám 19/IV. 148.

kísérte a fejedelemasszonyt, aki, mint tanúvallomásából ismeretes, Fogarasban állt a fejedelemasszony szolgálatába. 200 közép ezüst tálért, 6 nagy tálért és két kis aranyozott tálért volt felelős.⁹⁷¹ Ő később Tokajig kísérte el úrnőjét,⁹⁷² és beszámolt arról, hogy kinél hány ezüstitál maradt. Összehasonlításképpen: az ezüst eszközökért felelős tisztségviselők (ezüstmosók és ezüst ifjak) a Habsburg udvarban a főezüstkamarás alá tartoztak, parancs/engedély nélkül a kincstárat sem hagyhatták el. Az ezüstneműeket csak homokkal tisztíthatták a belső teremben, ott is aludtak a tálmosók, a rájuk bízott ezüstneműekért pontos jegyzék alapján voltak felelősek.⁹⁷³ Erdélyben nagyon ritkán ismerem a nevüket, itt a kamarás lehetett az, aki a tálmosók munkáját felügyelte, s az ezüstneműeket kiadta nekik.⁹⁷⁴

A fejedelemasszony muzsikusai is itt voltak, a reprezentáció szempontjából fontos trombitásokkal és síposokkal együtt, közülük név szerint kiemelték a sáfárok Trombitás Gergelyt, valamint a német nemzetiségű házi muzsikusokat.⁹⁷⁵ A mesteremberek közül szűcs, szabó, kovács kísérte el őfelségét Kolozsvárra, azonkívül Borbély János, Feredős Mihály és a patikáriusok, valamint doktor Scultetus. Ez utóbbiak Bethlen Gábor fejedelemsége idején is az udvartartás tagjai voltak. Arról is tudomásom van, hogy Brandenburgi Katalin tulajdonában volt egy patikaláda,⁹⁷⁶ mely 62 féle különböző eszközt tartalmazott, legalábbis Gyulafehérvári Ötvös Jakab és János tanúvallomása szerint, melyet Rákóczi György udvarában vettek fel.

Az udvartartással benntartózkodott Kolozsváron négy német ajtónálló, 11 csatlónálló, három kengyelfutó, valamint hat lengyel is, akik Brandenburgi Katalin személyes testőrségéhez tartozhattak.⁹⁷⁷

A kancellár Kovacsóczy István is itt volt, valamint a kancelláriai titkár Márkosfalvi Márton, vele együtt pedig a nagyobb kancellária hét deákja.⁹⁷⁸ Itt volt még Házy János török deák, valamint a német titkár Hermann Beckmann.⁹⁷⁹ A kincstartóságot Mikó Ferenc kincstartó mellett Papp Márton kamarás, komornyik

⁹⁷¹ Radvánszky 1888., 365.

⁹⁷² Uo. és pontosan beszámolt arról, hogy kinél maradtak az ezüst edényekből: Vay Péternél, Csáky Istvánnál, Melith Györgynél. 1636. április 9.

⁹⁷³ Martin Scheutz und Jacob Wührer: Dienst, Pflicht, Ordnung und „gute Policey“. In: Pangerl–Scheutz–Winkelbauer 2007. (15–96.) 62.

⁹⁷⁴ Radvánszky 1888., 364–366.

⁹⁷⁵ KvSzám 18b/I. 60, 62, 69, 75.

⁹⁷⁶ Radvánszky 1888. 354–355. 1635. december 21.

⁹⁷⁷ KvSzám 18b/I. 60, 67–68.

⁹⁷⁸ KvSzám 18b/I. 52–54, 66–68.

⁹⁷⁹ KvSzám 18b/I. 53–54.

deákok (Bálintffy Kristóf, Debreczeni Kovács István), Száraz Máttyás fejedelmi praefectus, Varsolczi István kincstári ügyész és Deli Farkas (ő később fejedelmi praefectus) képviselték.⁹⁸⁰

Lemondása után ugyan nem tartott Brandenburgi Katalinnal az udvartartás egésze, de sokan elkísérték Fogarasba, Tokajba, majd Sopronba, ahol Sopron városának költséges számlái arról tanúskodnak, hogy még ekkor is több mint százan alkották kíséretét.⁹⁸¹

⁹⁸⁰ KvSzám 18b/I. 42, 30–51, 53, 63–64.

⁹⁸¹ A kérdéssel Szabó Péter foglalkozik részletesen a már utalt: Brandenburgi Katalin Sopronba költözött udvara c. tanulmányában. In. Szabó 2011., 75–88.

UDVARI KATONASÁG ÉS UDVARI HADAK

AZ UDVARI HADAK

Az 1557. évi novemberi országgyűlés már kimondta, hogy Izabella királynénak is hadba kell küldenie udvari lovasait és gyalogjait.⁹⁸² A 16. század végén a Báthory fejedelmek udvarában volt a legnagyobb létszámú az udvari katonaság. Az udvari gyalogság a testőrgyalogságot (*peditatus praetorianus*) jelentette, a testőrgyalogokat ruhájuk színéről kék drabantoknak nevezték a 16–17. században.⁹⁸³ A sereg létszáma sosem volt kevesebb 500 főnél, Báthory István lengyel királysága idején viszont a 2000-et is meghaladta.⁹⁸⁴ Báthory Zsigmond udvarában állandó létszámuk 500 fő volt, amit hadba vonuláskor kiegészítettek ezerre. 1605-ben Bocskai ezer fővel újjászervezte a kék ruhás gyalogságot, de az halálakor feloszlott.⁹⁸⁵ Báthory Gábor Erdélybe való bejövetelét követően került sor a kék darabontság újjászervezésére,⁹⁸⁶ a század folyamán ezután, vagy legalábbis 1657-ig, már egy állandó szervezetről beszélhetünk.

Az udvari lovasságban, amely részben az udvari huszárok örököse volt, 1562-ben a források szerint 1000-en szolgáltak. 1585-ben Báthory István azt is elrendelte, hogy csak azok kapjanak hópénzt, akik a fejedelem udvarában szolgálnak.⁹⁸⁷ Az udvari lovasságról Báthory Zsigmond uralkodása idejéből már több forrással rendelkezünk, és ezek alapján az is valószínűsíthető, hogy nemcsak a fejedelmi udvar tagjai – akik hópénzt kaptak a fejedelemtől – alkották a lovasságot, hanem másokat is felfogadtak. A lovasság létszáma egy 1586-os jegyzék szerint 670 volt, egy másik viszont 255 lovaszt említ. 1596-ban ez a szám 2067-re nőtt.⁹⁸⁸ Bethlen Gábor és utódai uralkodása alatt azonban egyre csökken a létszám, és többségük már a fejedelem szolgálatában állt.

⁹⁸² Trócsányi 2005., 152.

⁹⁸³ Sunkó Attila: Az erdélyi fejedelmek udvari hadai a 16. században. = *Levéltári Közlemények*, 69. évf. 1998/1–2. szám. 99–131.; 102. (A továbbiakban: Sunkó 1998.)

⁹⁸⁴ Uo. 103.

⁹⁸⁵ B. Szabó János – Somogyi Győző: *Az erdélyi fejedelemség hadserege*. Bp., 1996., 42. (A továbbiakban: B. Szabó 1996.)

⁹⁸⁶ Uo. 42.

⁹⁸⁷ Sunkó 1998., 106.

⁹⁸⁸ Sunkó 1998., 107–108.

Báthory Gábor, mint már említettem, ujjá kellett hogy szervezze mind a gyalogságot, mind a lovasságot, nem véletlen tehát, hogy uralkodása elején igen sok törvénycikk született ebben a tárgyban. Fejedelemsége alatt két törvényt is alkotnak az udvari hadak létszámáról, az első az 1608. évi március–áprilisi II. törvénycikk 500 gyalogost és 500 lovaszt említ, az 1608. augusztusi III. törvénycikk arról rendelkezik, hogy: „...legyen nagyságodnak erre is szorgalmatosan gondja, hogy az ötszáz fő lovagon kívül egyéb uratlan lézengő sokaság ne tápláltassék, mert hétszáz lovagnál is többnek mondják”.⁹⁸⁹ A törvénycikk külön hangsúlyozza, hogy a fejedelem 500 lovasnál többet ne tartson maga mellett.⁹⁹⁰ Bethlen Gábor uralkodása alatt az udvari lovasság létszáma újra 2000 fölé emelkedett, egy részük a mezei katonaságot alkotta, hiszen ilyen nagy létszámú katonaságot már nem lehetett a székvárosban és a környékén állomásoztatni.⁹⁹¹ Így egyre nagyobb szerepet játszottak közöttük a kapitányaik. A gyalogságnál pedig – mind a Bethlen, mind később a Rákócziak uralkodása idején – a „békebeli” öt hadnagyszám szára megduplázódott, sőt olyan időszak is volt, amikor a hadnagyok száma 12-re nőtt.⁹⁹² Feladataik igen sokrétűek voltak, a legalapvetőbb a fejedelem személyének őrzése, valamint a felderítés az utazások és a hadjáratok alkalmával.⁹⁹³ Az udvari és országos méltóságokat is gyakran kísérték a darabontok, lovasok, máskor pedig közrendvédelmi feladatokat láttak el.⁹⁹⁴

A kolozsvári számadások tanúsága szerint a fejedelem személyének őrzése mellett a fejedelemasszonyé is csaknem ugyanakkora jelentőséget kapott. 1615. május 26-án a kolozsvári sáfárpolgár Károlyi Zsuzsanna kíséretében „két tized drabantnak, kik palotások voltak” adott ellátmányt. Vezetőjüként Ereös Benedek hadnagyot említették.⁹⁹⁵ A kíséretben több hadnagy és darabont is volt, de ezek szerint nem ők voltak a „palotások”, vagyis ekkor nem ők látták el a fejedelem és a fejedelemasszony személyes védelmét. Máskor a szállásosztókkal együtt utaztak darabontok a fejedelmi kíséretet megelőzve, így például 1615. november 26-án, amikor a sáfár feljegyezte, hogy beérkezett Kendi Boldizsár is szállást osztani negyed magával, Szabó György is harmad magával, és „az tíz darabant, akik a szállásosztókkal jártak”.⁹⁹⁶ Ők biztosították az országon belül a követségek kíséretét, védelmét, így volt ez 1622-ben is, amikor „jöve vissza Urunktól az szolnaki bék Garázda István Urunk rendelkezéséből velle lévén”.⁹⁹⁷

⁹⁸⁹ EOE VI. 105.

⁹⁹⁰ Trócsányi 2005., 152.

⁹⁹¹ B. Szabó 1996., 41. Vö. TMÁO I. 472.

⁹⁹² Uo. 43

⁹⁹³ Sunkó 1998., 123.

⁹⁹⁴ Uo. 124.

⁹⁹⁵ KvSzám 13b/V. 47.

⁹⁹⁶ KvSzám 13b/V. 140.

⁹⁹⁷ KvSzám 15b/XXI. 53.

Olykor azonban a fejedelmi udvar körüli feladatokat látták el, például 1615 novembere végén „Fejérvárról jutnak egy tized drabantok 10 legény Urunk parancsolattjával, hogy őnagysága külte őket ide szükséges dolgaiért”, máskor a fejedelem – akár édes – borait kísérték, a kolozsvári tisztségviselők szerint: „mert meg volt parancsolva nekik, hogy az borokra gondot viseljenek”.⁹⁹⁸ A „szükséges dolgok” sokfélék lehetnek: 1612 júliusában Szász János hadnagy mellett⁹⁹⁹ „jöve Urunk hadnagya Kесе György parancsolattal az Farkas álgúhoz való szerszámok csináltatására”.¹⁰⁰⁰ 1622 februárjában Orsaj Gáspár udvari vice-hadnagyot ezért küldték Kolozsvárra ötödmagával, hogy „Urunk hintainak alljait” hozassa el Gyulafehérvárra.¹⁰⁰¹ Az is előfordult, hogy az adóelőleget vitték el a katonák Kolozsvárról, 1608-ban Lónaj János kapitánynak adatta át a tanács „Urunk őnagysága parancsolattjára az enyedi adó pénzben száz forintot”.¹⁰⁰² Máskor pedig a hadfegyelem, a közrend fenntartásában játszott szerepüket örökölték meg a számadáskönyvek: 1614. „19 Junii Volt itt az Urunk lovagghadnagya Greb András 8 magával kívül Farkas uczában voltak, szökött katonákat kergettek...”.¹⁰⁰³ Leggyakrabban azonban a hadi mozgásokat rögzítették: 1622-ben például leírják, hogy a fejedelem többször is „küldi oda ki”, vagyis Magyarországra katonáit.¹⁰⁰⁴

Az udvari főkapitányok (Bethlen Gábor,¹⁰⁰⁵ Bethlen Farkas,¹⁰⁰⁶ Bethlen István,¹⁰⁰⁷ Zólyomi Dávid¹⁰⁰⁸) közül csak Zólyomi Dávid volt az, aki egyben az or-

⁹⁹⁸ KvSzám 13b/V. 140, 142.; 15b/XXI. 71.; „1622 25 Aprilis Eodem Urunk őfelsége számára hozának Váradról tíz szekéren 28 hordó bort azokkal János deák deák claviger 4 magára [...]. Eodem ebed után elérkezvén az borokkal is Urunk kék darabanti lévén vellek nro 11 [...]” KvSzám 15b/XXI. 71.

„28 Aprilis 1623 Hozának Váradról Urunk őfelsége számára 24 bort azok mellett lévén őfelsége gyalogghadnagya Ormánj György 12 maga kék darabanttal [...]” KvSzám 12 16/XVIII. 14.

⁹⁹⁹ KvSzám 13a/II. 75.

¹⁰⁰⁰ KvSzám 13a/II. 75.

¹⁰⁰¹ KvSzám 15b/XXI. 19.

¹⁰⁰² KvSzám 12a/XVIII. 57.

¹⁰⁰³ KvSzám 13a/XIX. 56.

¹⁰⁰⁴ KvSzám 15b/XXI. 58., 15b/XXII. 158.

¹⁰⁰⁵ Bethlen Gábor ez idő tájt 8 alkalommal volt az udvartartással együtt Kolozsvárott. KvSzám 12b/IV. 194, 333, 366., 12b/VII. 195, 235, 458, 507, 13a/II. 81.

¹⁰⁰⁶ Bethlen Farkas 1614–1618 (lovasságé). Trócsányi 1980., 339.; Bethlen Farkas 4 alkalommal volt 1614–15-ben Kolozsvárott az udvartartással együtt. KvSzám 13a/XVIII. 112, 13b/V. 97, 13b/VIII. 133, 193.

¹⁰⁰⁷ Bethlen István 1618. Trócsányi 1980., 339.; ebben a minőségében egy alkalommal, 1618 októberében volt itt, Kolozsvárott az udvarral. KvSzám 14b/XVIII. 107.

¹⁰⁰⁸ Zólyomi Dávid 4 alkalommal volt udvari főkapitánnyként 1629 és 1630-ban itt, a városban, 1630-ban már Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt töltötte be ezt a tisztséget. KvSzám 18a/II. 187, 18a/IV. 115, 214, 18b/I. 42.

szág generálisának tisztét is betöltötte. 1627-től az udvari hadak vezetője volt, 1630-tól lett az ország generálisa is.¹⁰⁰⁹ Éves fizetése 1630-ban 2000 forint volt, igaz, nem tudom, mindkét tisztéért vagy csupán egyikért részesült ebben a javadalmazásban.¹⁰¹⁰ Báthory Gábor és Bethlen Gábor uralkodása alatt Bethlen István és Bethlen Farkas csak az udvari főkapitány tisztét viselték. Mindannyian az ország vezető személyiségei voltak, tanácsuraságig vitték – Zólyomi kivételével: Zólyomi 1633-as fogsága a pályája végét jelentette. Az, hogy az udvari főkapitányok mennyire vettek részt ténylegesen az udvari hadak mindennapjaiban, a forrásokból nem derül ki egyértelműen.

Az udvari alkapitányok is az udvar elitjéhez tartoztak, közülük korszakunkban *Macskássy Ferenc* viselte huzamosabb ideig ezt a tisztséget, legalább is 1625 és 1636 között bizonyosan. Előtte familiáris vagy udvari szolga lehetett.¹⁰¹¹ A Rákócziak udvarában is megőrizte tisztségét, mellette Fehér vármegye főispánja volt.¹⁰¹² A Királyi Könyvekben azonban csak a lovasok fő- és alkapitányaként¹⁰¹³ szerepel, a lovasok főkapitányának tisztét Brandenburgi Katalin uralkodása alatt viselte.¹⁰¹⁴ A gyulafehérvári káptalan protokollumaiban 1624-ben az udvari hadak kapitányaként szerepel,¹⁰¹⁵ 1627-ben pedig a fejedelmi lovasság vicekapitányaként.¹⁰¹⁶ Általában évente egy-két alkalommal járt Kolozsváron, vagyis részt vehetett az udvar mindennapjaiban is.¹⁰¹⁷ 1638-ban már szamosújvári főkapitány.

¹⁰⁰⁹ 1630–1633 között. Trócsányi 1980., 338.

¹⁰¹⁰ TT 1881., 366.

¹⁰¹¹ 1616. január 26. Bethlen Thurzónak: „ez elmúlt napokban meghitt szolgálkat Maczkássy Ferenczet, szegény cardinál uram temetésére felküldvén, Nagyságodnak is ott jelenlétét remélvén, írtunk volt az által minden dologról, de Nagyságodat ott nem találván, noha levelünket Chúty Gáspár uram által megküldhette volna Nagyságodnak, nem tudjuk mi gondolatjából oda nem adta, hanem visszahozta.” EOE VII. 299.

¹⁰¹² Lázár 1887., 410.

¹⁰¹³ 1628. ErdKirKv DVD 18. k. 56–57.; 1629. ErdKirKv DVD 17. k. 90b–91.; 1633. ErdKirKv DVD 20. k. 72b–73b.; 1634. ErdKirKv DVD 20.k. 112b.–113.

¹⁰¹⁴ 1630. ErdKirKv DVD 19. k. 97b.

¹⁰¹⁵ 1624. június 3. Macskássy Ferenc, az udvari hadak kapitányának örök cseréje Veres Györggyel és testvérével, Margittal. Sokszori szolgálataért és a szomszédságot megfontolva a búzásbocsárdi teljes részbirtokot cseréli el vele Feketevíz faluban levő portiójáért és 150 forintért. MOL F 2 Prot. IV. 348–350.

¹⁰¹⁶ 1627. augusztus 30. MOL F 2 Prot. VI. 114^f.

¹⁰¹⁷ 1615. április KvSzám 13b/VIII. 111.; 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144. ; 1618. június KvSzám 14b/XXI. 74; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. február KvSzám 15a/XII. 53.; 1621. szeptember KvSzám 15b/XI. 125.; 1622. május KvSzám 15b/XXII. 46.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 114.; 1625. november KvSzám 16/XXXIV.150.; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 90.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 79.; 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII. 166.; 1629. november KvSzám 18a/II. 173.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 43.; 1631. május KvSzám 18b/VII. 173.; 1632. szeptember KvSzám 19/IV. 137.; 1634. november KvSzám 19/XIII. 612.; 1635. november KvSzám 20/III. 403.

A források következtetlensége mögött mégis csak az lehet, amit Trócsányi Zsolt feltételezett, hogy az udvari lovasság alkapitánya egyben az udvari kapitány helyettese is volt,¹⁰¹⁸ hiszen a testőrségnek/gyalogsnak volt saját kapitánya. Azonban a testőr gyalogok, tehát a hivatásos katonák kapitánya soha nem helyettesítette az udvari kapitányt.

Az ország generálisai, az udvari főkapitányok és a kapitányok mellett a hét vármegyének az Erdélyi Fejedelemséghez való tartozásakor Perényi Ferenc látta el a felső-magyarországi főkapitány tisztét.¹⁰¹⁹ Mellette Nyáry Istvánt utasította a fejedelem, hogy „a vármegyék generálisságát vegye fel”.¹⁰²⁰

UDVARI KAPITÁNYOK BÁTHORY GÁBOR IDEJÉN

A lovas kapitányok sorát *Eördeögh Boldizsár* nyitja, aki már 1601-ben és 1602-ben is Báthory Zsigmond udvari familiárisa volt, ekkor kapta meg a Bihar megyei Mérág birtokát,¹⁰²¹ aztán 1607-ben Rákóczitól Henkerest és Mérát, majd 1608-ban Romogyot.¹⁰²² Báthory Gábortól nova donatióként 1609-ben Libánpatakát és Biharban Pontosfalvát,¹⁰²³ 1610-ben pedig Szilbarmódot¹⁰²⁴ kapta meg. Nem meglepő tehát, hogy a kolozsvári számadáskönyvekben többször találkozzunk a nevével,¹⁰²⁵ igaz, nem olyan gyakran, mint a gyalogkapitányéval,

¹⁰¹⁸ Trócsányi 1980., 339–340.

¹⁰¹⁹ 1621. február 12. Perényi Ferenc udvari kapitány fizetése: másfél száz kassai köből búza, másfél száz kassai köből zab. Szilágyi 1879., 252–253.

1622. október 6. Bethlen írja levélben „Prini Ferencz uram kegyelmednek 300 frt költséget hagyunk Rákóczy uramnak segítségül hogy adjon.” Szilágyi 1879., 353.

1624. Perényi György örökös abaúji főispán, testvére, Ferenc örökös abaúji ispán, felső-magyarországi és kassai főkapitány, birtokadomány: Nagyida teljes és egész possessio és a kastély, Nagynémethi-Tornyosnémethi-Vámosnémethi, Komar, Szeszta, Bodola, Szikszó mezőváros, Perény, Pányok, Sziget, Kismémethi-Meghleznémethi, Újvár (Abaúj vm.), Pa[?]ni (Szabolcs vm.), Nagydobos (Bereg vm.). ErdKirKv DVD 15. k. 9b–10.

¹⁰²⁰ Szilágyi 1879., 353.

¹⁰²¹ 1602. Birtokadomány, Mérág, a belényesi várkastély faluja (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 34. k. 215b–217b.

¹⁰²² 1607. ErdKirKv DVD 7. k. 167.; 1608. ErdKirKv DVD 7. k. 239.

¹⁰²³ 1609. ErdKirKv DVD 8. k. 157.

¹⁰²⁴ 1610. birtokadomány. ErdKirKv DVD 9. k. 427–428.

¹⁰²⁵ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 98.; 1608. november KvSzám 12a/XXV. 107.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 335.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 475.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 270.

Szepesi Nagy Gergelyével. Eördeogh Boldizsár felesége Király Zsófia volt.¹⁰²⁶ Georg Kraus szerint Denghelenghiné vette rá a fejedelmet, hogy ölesse meg a szebenieket, aki ezt Eördeogh Boldizsárra bízta (akit a krónikás gyalogkapitányként ismer). Eördeogh égi jelet látott, és figyelmeztette a fejedelmet az égi jel által jelzett szerencsétlenségre, így elmaradt a szebeniek meggyilkolása, a fejedelem békét hirdetett a szebenieknek.¹⁰²⁷

Báthory Gábor fejedelemségének egyik legjelentősebb gyalogkapitánya Szepesi Nagy Gergely. Már Bocskai István végrendeletében is szerepel,¹⁰²⁸ ekkor Bocskai egyik hajdúkapitánya volt,¹⁰²⁹ Gyulafi Lestár szerint 1605-ben megsebesült.¹⁰³⁰ Viszont semmiképpen sem lehet azonos a később Báthory Gábor hatalomra jutásában fontos szerepet játszó Nagy Andrással, ahogy azt Nyakas Miklós véli.¹⁰³¹ 1608 márciusában, Báthory Gábor fejedelemmé választásakor már a fejedelem mellett találjuk, kapitányi rangban,¹⁰³² a következő időszakban pedig, 1610-ig, a fejedelem kíséretében volt Kolozsvárott.¹⁰³³ 1608 júniusában feleségét is megkülönböztetett figyelemmel fogadták Kolozsvárott: „Jöve Nagy Gergelyné, az gyaloghkapitán felesége estve későn, bíró uram hagyásából kültem neki

¹⁰²⁶ Várady Demenczy Boldizsárt Eördeogh Boldizsár fogságba vetette, csigáztatta, közel 2000 forintot érő marháját elvette; de hogy ne perelje, azt ígérte, 1000 forintot ad 15 nap múlva. Eördeogh Boldizsár Brassónál meghalt, özvegye, Király Zsófia nem adta meg az összeget. Az eset Báthory Gábor fejedelemsége alatt történt, 1619-ben protestált az áldozat édesanyja. MOL F 2 Prot. V. 248–249.

¹⁰²⁷ Kraus 2008., 92–93.

¹⁰²⁸ „Széchy György uram, udvari kapitányunk, minden udvari szolgálkkal, és Nagy Gergely, akiknek kapitányok, mind az alattavaló hadnagyokkal, tizedesekkel és közlegényekkel, mindaddig, míg a földbe temettünk, a mi hűségünkre kötelesek lévén, generális úrtól és a testamentomosoktól hallgassanak és szófogadók lévén mindenben, oda békisérjék testünket és minden javainknak a testamentomtételünk szerint őrizői legyenek.” *Bocskai István testámentomi rendelése*. Az előszót és a jegyzeteket írta, és a sorozatot szerkesztette Szigethy Gábor. Bp., Neumann Kht., 2003. <http://mek.oszk.hu/05200/05234/html/gmbocskai0002.html> (Az utolsó letöltés időpontja: 2010. január 13.)

¹⁰²⁹ Nagy László – Nyakas Miklós: *Hajdútisztesség tüköre*. Hajdúböszörmény, 2001., 222. (A továbbiakban: Nagy–Nyakas 2001.), illetve Nyakas Miklós: Báthory Gábor hajdúpolitikája. In: *Báthory Gábor és kora*. Szerk.: Papp Klára – Ulrich Attila – Jeney-Tóth Annamária. Debrecen, 2009., 268.

¹⁰³⁰ Gyulaffy Lestár említi meg, hogy Segesvárnál 1605. június 17-én megsebesült. (Erdély öröksége III., Tűzpróba. Bp., 1941., 61.)

¹⁰³¹ Nyakas Miklós: A második hajdúfelkelés (1607–1608). In: *Báthory Gábor és kora*. Szerk.: Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária – Ulrich Attila. Debrecen, 2009. (327–336.) 331.

¹⁰³² 1608. március 31. KvSzám 12a/XVIII. 82–83.

¹⁰³³ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 113.; 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 115.; 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.; 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 335.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 369. 1609. október KvSzám 12b/IV. 240.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 268.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 511.

egy ejtel bort nyolc pénzest f – d 24, cipót nyolcat f – d 8.”¹⁰³⁴ 1608-ban birtokadományt kapott,¹⁰³⁵ de többször is tiltakozott, mivel Odvas és Sebes birtokait Rákóczi Zsigmond Lugasi János lippai kapitánynak adományozta.¹⁰³⁶ Ezek birtokjogában végül novemberben erősítette meg Báthory. Ugyanebben az évben Szepesi Nagy Gergely házat vásárolt Gyulafehérváron.¹⁰³⁷ 1612-ben már nem említik a kolozsváriak, 1613-ban pedig már Bethlen Gábor testőrkapitánya.¹⁰³⁸ Ebből az időszakból birtokai gyarapításáról értesülünk, 1614-ben egy korábban Kovacsóczy Istvántól átvett zálogfalu (Diód) kapcsán hallunk róla.¹⁰³⁹ 1615-ben júliusában pedig egy korábbi szervitora, Szentkirályi László öccse lopási ügye miatt említik személy szerint.¹⁰⁴⁰ 1617. november 15-én végrendelkezett: partiumi (Hajós, Bihar vm.) birtokainak tutorai között látjuk Makay János bihari viceispánt és Fráter István ítélőmestert, erdélyi birtokainak (Holdvilág, Igenpataka, Fehér vm.; Bágyon, Aranyosszék) tutora pedig Bethlen István, a fejedelem testvére, valamint Kemény Boldizsár és Czete Balázs huszti porkoláb lett.¹⁰⁴¹ Az első feleségétől született két fia (Nagy Pál és Dávid)¹⁰⁴² Patakon való taníttatására azon az 500 forinton felül, melyet Keserői Dajka Jánosnál helyezett letétbe, Bihar vármegyei, hajósi birtokának jövedelmét szánta. Fejérden, Kolozs vármegyében volt még két zálogos jószág, amit szintén feleségére, Keszi Borbálára hagyott, a tőle született harmadik fiát Gergelynek hívták. A fentiek ismeretében nem lehet véletlen, hogy fiai közül Pál a Bethlen István familiárisa, majd asztalnokmestere lett. A gondoskodó apa igyekezett biztosítani fiai jövőjét, azzal is, hogy megfelelő gyámokat kért fel: legkisebbik fiának, „Geczinek” Károlyi Zsu-

¹⁰³⁴ KvSzám 12a/XVIII. 40.

¹⁰³⁵ 1608. Birtokadomány: Eős (Bihar). ErdKirKv DVD 8. k. 127b.

¹⁰³⁶ MOL F 2. Prot. II. 181, 199–200.

¹⁰³⁷ 1608. december 20. Szepesi Nagy Gergely fejedelmi testőrkapitány 200 magyar forintért vette meg Don Istvántól (és testvéreitől) az atyjuktól örökölt házat, amely Gyulafehérvár falain kívül, a Vincz utcában volt, és a Felső-Ökreös nevű szőlőhegyen levő szőlőt, valamint egy csügödi kaszálót és két hold poklosi szántót. MOL F2. Prot. II. 209–211.

¹⁰³⁸ 1614. május KvSzám 13a/XVIII. 115., 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 99.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 196.

¹⁰³⁹ 1614. július 21. – 1614. október 7. Szepesi Nagy Gergely tiltakozott, hogy Diómál falut megvette Kovacsóczy Istvántól 350 forintért, ugyanakkor ezt a falut Károlyi Boldizsár Enyedhez foglalta; az általa adott házat Péchi Simon foglalta el, végül Földiód falut Bethlen Gábor elfoglalta, és a zálogösszeget garasban küldte el neki. MOL F 2 Prot. IV. 126, 145.

¹⁰⁴⁰ 1615. július 1. Szentkirályi László öccse, István a gyanú szerint ellopott bizonyos aranyféket Szepesi Nagy Gergelytől, aki elfogatta, fogságba vetette. Szentkirályi most Péchy Simon szervitora, korábban Szepesi Nagy Gergelyé volt, az ő kezességén elbocsátja testvérét. MOL F 2 Prot. IV. 208.

¹⁰⁴¹ ErdKirKv DVD 12. k. 15b.

¹⁰⁴² 1624. október 28. Szepesi Nagy Pál és Dávid (Szepesi Nagy Gergely fiai Balogh Erzsébettől) ellentmondanak házuk Kékedi Zsigmonddal való cseréjének. MOL F 2 Prot. VI. 57^v.

zsannát.¹⁰⁴³ Halála után feleségének gondot okozott a fejei zálogbirtok,¹⁰⁴⁴ 1622-ben Keszi Borbála Berthen Ferenc feleségeként a zálogösszeg egy részét vette fel.¹⁰⁴⁵

Lónyay Jánost 1610-ben többször említik a sáfárok,¹⁰⁴⁶ azt viszont nem tudom, hogy még mindig testőr kapitány volt-e ekkor, csupán Rákóczi Zsigmond fejedelemsége idejére vonatkozóan vannak biztos adataim efelől.¹⁰⁴⁷ A Rákóczi-tól kapott birtokadományokat azonban Báthory Gábor is megerősítette, az ő udvarában a Királyi Könyvek tanúsága szerint familiáris volt.¹⁰⁴⁸ Feltételezhető, hogy 1610-ben ebben a minőségében tartózkodott az udvarban, ahogy azt sem tartom kizártnak, hogy Báthory Gábor testőrségében is újra helyet kapott.

Medgyesi Nagy Gergely vicekapitányról nem tudunk semmit a nevén kívül, a számadások a „másik” Nagy Gergelyként említik 1609–1610 folyamán.¹⁰⁴⁹

1612-ben Farkas Miklóst „capitán”-nak nevezte a kolozsvári sáfárpolgár,¹⁰⁵⁰ 1609–1610-ben viszont mindig hadnagyként szerepel a számadáskönyvekben,¹⁰⁵¹ és abban az 1610-ben kelt birtokadomány levélben is, mely által megkapta a Zaránd megyei Sunkuliest (ma: Suncuius, Temes megye) birtokát.¹⁰⁵²

Báthory Gábor kapitányai – mind Ördögh Boldizsár, mind Szepesi Nagy Gergely – kapitányságuk idején generosusok voltak.¹⁰⁵³ Mindketten a Partium-

¹⁰⁴³ ErdKirKv DVD 12. k. 16., ill. MOL F 2 Prot. IV. 260.

¹⁰⁴⁴ 1620. május 2. MOL F 2 Prot. V. 341., ill. MOL F 2 Prot. V. 394.

¹⁰⁴⁵ 1622. július 25. Szepesi Nagy Gergely özvegye Keszy Borbála, most Berthen Ferenc felesége felvette a Kátay János által Fejérd portióért letett összeget, a 200 forintot, a hátralévő összeget viszont még követeli Kátaytól. MOL F 2 Prot. V. 438–39.

¹⁰⁴⁶ 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 208.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 269.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 509.

¹⁰⁴⁷ 1607. Lónyay János testőr kapitány, dévai kapitány, birtokadomány: Bohold-Bozfalva, Soly-mos, Csértés-Ujfalu, Burjánfalva, Nyavalyásfalva, Füzed, Kecskedága, Toplica, Nagyágh (Hunyad vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 341–342.; ErdKirKv DVD 7. k. 198–198b.

¹⁰⁴⁸ 1608. Lónyay János, birtokadomány: Petrosz (Hunyad vm.). ErdKirKv DVD 8. k. 53b.

1609. Nagylónyay Lónyay János udvari familiáris birtokadomány: Bohold-Bózfalva, Soly-mos, Csértés-Uyfalu, Burjánfalva, Nyavalyásfalva, Füzed, Kecskedága, Toplica, Nagyág (Hunyad vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 341–343.

¹⁰⁴⁹ 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 369.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 240.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 272.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 511.

¹⁰⁵⁰ 1612. KvSzám 13a/II. 106.

¹⁰⁵¹ 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 335.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 369.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 240.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 272.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 511.

¹⁰⁵² 1610. március 4. Birtokadomány: Sunkuliest (Zaránd vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 473–474.

¹⁰⁵³ Ördögh Boldizsár 1601–2 – egregius, 1608 – generosus; Szepesi Nagy Gergely 1608 – egregius, 1614–1615 – generosus; Farkas Miklós 1610 – egregius. (A gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyveiben levő iratokban szereplő „titulusuk”)

hoz, Biharhoz kötődtek, hiszen itt is voltak birtokaik, Farkas Miklós egregius volt, ami megerősítheti azt, hogy valóban csakis hadnagy lehetett. Eördeogh és Szepesi Nagy is „hivatásos” katona volt, ezáltal tettek szert birtokaik nagyobb részére, és csináltak karriert a Partiumból indulva az erdélyi fejedelmek mellett. Lónyay Jánosról biztosan állíthatjuk, hogy Rákóczi Zsigmond alatt betöltötte ezt a tisztséget, az viszont kérdéses, hogy Báthory idején újra betöltötte-e?

BETHLEN GÁBOR KAPITÁNYAI

Bethlen Gábor uralkodása alatt a már említett Szepesi Gergely mellett találjuk a székely primor származású Geréb András kapitányt is,¹⁰⁵⁴ aki évente többször is időzött a fejedelmi udvarral Kolozsvárott.¹⁰⁵⁵ Balogh Judit legújabb munkája nyomán ismerem katonai karrierjét és a Kornis családdal való szembehelyezkedését, valamint ismeretes ennek részletes története.¹⁰⁵⁶ Katonaként 1602-től jelenik meg a forrásokban, vitézségével tűnt ki, így például Báthory Gábor oldalán a brassói csatában.¹⁰⁵⁷ 1618-ban az udvari lovasság vicekapitánya volt.¹⁰⁵⁸ Balogh Judit szerint 1619. augusztus 29-én lett a testőrgyalogság kapitánya.¹⁰⁵⁹ 1621-ben már a testőrgyalogok kapitányaként kapta meg Károlyi Zsuzsannától Diód teljes és egész birtokát.¹⁰⁶⁰ Ugyancsak ebben az évben Kraus szerint a Pozsony alatti táborban „mint jó szomszéd és barát” viselte gondját a fejedelemtől követségben járó szász uraknak, és simította el a nézeteltérést Martinus Eisenberger és

¹⁰⁵⁴ 1625. Geréb de Fiadfalva András Szamosújvár és a gyalogos testőrök főkapitánya, birtokadomány: Felek, Szederjes, Kisludas (Fehér vm.), Fiátfalva, Boldogasszonyfalva, Újszékely, Keresztúrfalva, Csekefelva, Timafalva, Galambfalva, Medesér, Farkaslaka, Felsősiménfalva, Rugonfalva, Muzsna, Magyaros, Keményfalva, Betfalva, Maréfalva, Fenyéd, Keresztúr (Udvarhelyszék), Sárd (Küküllő vm.). ErdKirKv DVD 15. k. 44b–45b.

¹⁰⁵⁵ 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 196.; 1618. június KvSzám 14b/XXI. 76.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 106.; 1619. február KvSzám 15a/XII. 51.; 1619. március KvSzám 15a/XI. 21.; 1622. május KvSzám 15b/XXII. 91.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 103.; 1624. június KvSzám 16/XXI. 60.; 1625. november KvSzám 16/XXXIV. 147.; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 90.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 78.; 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII. 169.

¹⁰⁵⁶ Balogh 2011., 198–202. Róla és családjáról részletes leírást találunk itt.

¹⁰⁵⁷ Balogh 2011., 199.

¹⁰⁵⁸ 1618. április 18. Ballingh János és Geréb András udvari lovasok vicekapitánya, Gyulay Mihály udvari testőrgyalogok vicekapitánya. MOL F 2 Prot. III. 121.

¹⁰⁵⁹ Balogh 2011., 200.

¹⁰⁶⁰ 1621. május 15. Birtokba iktatás és birtokba helyezés: Károlyi Zsuzsanna – Diód teljes és egész birtokát fiátfalvi Geréb András testőrgyalog főkapitánynak és utódainak adományozta (Diómálként is említi). MOL F 2 V. 416–420.

Michael Lutsch között.¹⁰⁶¹ Hadi érdemeiről pedig maga a fejedelem is elismerően nyilatkozott leveleiben.¹⁰⁶² Geréb a gyalogkapitányi tisztsége mellett a szamosújvári kapitányi tisztelet is betöltötte. Egy brassói polgárral (Hertel/Herschel Joannes) kötött szerződés szerint 1623. június 5-én már mint szamosújvári kapitány, valamint a fejedelmi testőrgyalogok kapitánya cserélte el Kisludas szász falut Saskanicza fogaraszöldi portióra, a birtokon felül 1200 forintot adott.¹⁰⁶³ Eszerint ezt a tisztséget már öt esztendővel korábban viselte annál, mint amit Balogh Judit feltételez.¹⁰⁶⁴ 1628-ban halt meg utód nélkül, javai egy része az Ugronokhoz, másik része ifjabb Székely Mózeshez került.

Borsai vagy némelykor Dévai Nagy Pál Kemény János szerint Bethlen igen kedves „nevelt embere” volt.¹⁰⁶⁵ A család vagy Doboka, vagy Szörény vármegegyéből származott, emiatt illették a borsai előnévvel. 1629-ben már a gyalogok főkapitánya, 1629 augusztusában és novemberében is a már halálos beteg Bethlen kíséretében találjuk.¹⁰⁶⁶ A főrendűek sorába került, és 1629-ben már a lugoskaránsebesi bán tisztséget is viselte.¹⁰⁶⁷ A Királyi Könyvek szerint 1632-ben és 1637-ben a szörényi főispáni tiszteletet viselte. Brandenburgi Katalin és a Rákócziak idejében is megtartja tisztségét¹⁰⁶⁸ és birtokait.¹⁰⁶⁹ Fia asztalnokmester lett, akár csak elődjéé, Szepesi Nagy Gergelyé. Tudjuk, hogy Bethlen Gábor fejedelemsége alatt Borbándon vásárolt portiót. 1628-ban¹⁰⁷⁰ Bárány Zsigmondtól vette meg a Földváron lévő pusztaházahely/telek felét, amely addig Paczolay Kristófnál volt

¹⁰⁶¹ Georg Kraus 2008., 133.

¹⁰⁶² Balogh 2011., 200.

¹⁰⁶³ 1623. június 5. MOL F 2 Prot. V. 483–86.

¹⁰⁶⁴ Balogh 2011., 209.

¹⁰⁶⁵ Kemény János *Önéletírása* 109., Bethlen Gábor haláláról: „udvarolván néki Nagy Pál, ki fő gyalog kapitány, Macskási Ferenc udvari vicekapitány, igen kedves emberei; én pedig legyezővén kis legyezőcskével...” Kemény János *Önéletírása* 98.

¹⁰⁶⁶ 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 155.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 216.; 1629. november KvSzám 18a/II. 176.

¹⁰⁶⁷ Trócsányi 1980., 340.; MOL F 2 Prot. VI. 136–137.; EdKirKv DVD 24. k. 31b–32b.

¹⁰⁶⁸ 1631. január KvSzám 18b/VII. 69.; 1638. november KvSzám 21b/VI. 67.

¹⁰⁶⁹ 1634. [Olt]Hévíz nemesi kúriával és Dák (Fehér vm.), birtokadomány. ErdKirKv DVD 20. k. 84.; 21. k. 210–210.b.

¹⁰⁷⁰ 1628. április 20. Zalasdi Borbála, Barcsay Istvánné 8 jobbágytelket Kisdenk, Matinesd falvakban, amelyek néhai Barcsai Andrásé voltak, de magszakadása folytán Barcsay Istvánra, az ő testvérére, illetve fiaira, Sándorra és Györgyre szálltak, 300 forintért Ifjú Jánosnak zálogosították, mely végül bonyolult úton került Barcsi Borbálához, ill. férjéhez, Sulyok Istvánhoz. A per Barcsay György és Dévai Nagy Pál között zajlott, Balogh István, Barcsay Erzsébet férje egyezsége lépett vele, hogy a 300 ft-ot Dévai (másutt Borsai) Nagy Pálnak leteszik. MOL F 2 Prot. VI. 118^f.

zálogban.¹⁰⁷¹ Valószínűleg eddig volt nála zálogban a 350 forintot érő bencenci portio is.¹⁰⁷²

Bethlen gyalogos kapitányait: Szepesi Nagy Gergelyt, Geréb Andrást, Borsai Nagy Pált egyaránt generosusnak címezték, csakúgy mint elődeiket.

Valon Pétert sokszor emlegették mint kapitányt a kolozsvári sáfárpolgárok, bár ő korábban csak a gyalogostestőrök hadnagya, később pedig alkaptánya lehetett, Borsai Nagy Pál mellett.¹⁰⁷³ A Királyi Könyvek szerint 1626-ban hadnagyi és vicekapitányi tisztséget viselt, emellett pedig a cigányok fővajdája lett.¹⁰⁷⁴ 1629-ben vicekapitányként Újtordán vett egy házhelyet, a református templom szomszédságában.¹⁰⁷⁵ 1635-ben kapta meg Héjasfalvát (Fehér vm.) és Sárdot (Küküllő vm.), 1642-ben pedig adó és vámmentességet kapott.¹⁰⁷⁶ 1638-ban zsidókat említenek családjában,¹⁰⁷⁷ ennek ellenére 1650-ben még megerősítik birtokadományait. Az udvari névsorokban 1637-ig kivétel nélkül vicekapitányként említik.¹⁰⁷⁸ 1629-ben egregiusnak címezték.¹⁰⁷⁹

Rajtuk kívül még Bojthi Istvánt említik kapitányként a kolozsváriak, aki hosszú ideig szolgált lovas hadnagyként a fejedelmi udvari hadban. A fejedelem kíséretében 1618 októberétől jegyzik fel nevét a sáfárok.¹⁰⁸⁰ Adományt már korábban is kapott Gyéresen,¹⁰⁸¹ 1642-ben pedig már mint a mezei hadak főkapitá-

¹⁰⁷¹ 1629. április 22. Bárány Zsigmond Aranyosszéken, Földváron lévő pusztaházhely/telek felét eladja Borsai Nagy Pálnak, a testőrgyalogok főkapitányának, Karánsebes és Lugos bánjának, 160 magyar forintért, 60-at most kifizetett. El vannak zálogosítva 42 forinton Paczolay Krisztofának. MOL F 2 Prot. VI. 136–137.

¹⁰⁷² 1628. május 3. MOL F 2 Prot. VI. 120.

¹⁰⁷³ 1622. május KvSzám 15b/XXII. 100.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 106.; 1624. június KvSzám 16/XXI. 60.; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 89.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 85.; 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII. 163.; 1629. november KvSzám 18a/II. 193.

¹⁰⁷⁴ 1626. július. 2. ErdKirKv DVD 15. k. 97–97b.

¹⁰⁷⁵ 1629. április 26. MOL F 2 VI. 127^f.

¹⁰⁷⁶ ErdKirKv DVD 21. k. 93b–94.; 23. k. 71–72b.

¹⁰⁷⁷ ErdKirKv DVD 22. k. 69–70b.

¹⁰⁷⁸ 1631. január KvSzám 18b/VII. 73.; 1631. május KvSzám 18b/VII. 180.; 1632. szeptember KvSzám 19/IV. 137.; 1634. november KvSzám 19/XIII. 608.; 1635. november KvSzám 20/III. 395.; 1637. karácsonya KvSzám 21b/II. 339–462.

¹⁰⁷⁹ 1629. április 26. MOL F 2 VI. 127^f.

¹⁰⁸⁰ 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 109.; 1625. november KvSzám 16/XXXIV. 147.; 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII. 173.; 1629. augusztus KvSzám 18a/IV. 223.; 1629. december KvSzám 18a/II. 189.; 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 49.; 1631. január KvSzám 18b/VII. 73.; 1631. május KvSzám 18b/VII. 185.; 1640. június KvSzám 23/VII. 164.; 1647. november KvSzám 25a/I. 361.; 1648. szeptember KvSzám 25b/VI. 682.

¹⁰⁸¹ 1634. október 12. Jobbágy adományozása, birtok: Gyéres (Torda vm.). ErdKirKv DVD 21. k. 7b.

nyát említik.¹⁰⁸² Kemény János Önéletírása szerint is 1636–1637-ben „Bőjti Istvánt bocsátá az fejedelem csatára, ki igen szerencsés és vitéz kapitány ember vala, az ki későn indulván, állott bé pankotai pusztá váras helyében”.¹⁰⁸³ Gyulai Mihály későbbi gyalogos alkapitány pályafutásának első éve a testőrgyalogosok között a kolozsvári számadások alapján 1614–1615-re tehetők.¹⁰⁸⁴ Bethlen Gábor fejedelem a testőrgyalogok alkapitányaként nemesítette meg 1618-ban.¹⁰⁸⁵ 1619 után eltűnik a forrásokból.

A gyalogkapitányok mellett Bethlen Gábor korából is ismert az udvari lovasság alkapitánya, ifjabb Balássy Ferenc. Udvarhelyszéki főkapitányként kapta meg 1624-ben a lovassági alkapitányi tisztelet, de már előtte is udvari ember lehetett.¹⁰⁸⁶ E tisztsége mellett 1625-ben főlovászmester lett.¹⁰⁸⁷ Mivel Bethlen egyik legbizalmasabb tanácsosának, kipróbált hívének a fiáról volt szó, karrierje teljes mértékben érthető. Kemény János őt is Bethlen Gábor nevelt emberének mondja.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸² 1642. Boyti István mezei főkapitány, birtokadomány, Gyéres (Torda vm.), ErdKirKv DVD 23. k. 70–71.; I. Rákóczi György levelezése a brassai bíróval és tanáccsal. Közli: Mika Sándor. 1631–1646. = *Történelmi Tár*, 1892., 714.

¹⁰⁸³ Kemény János *Önéletírása*. 178.

¹⁰⁸⁴ 1614. május KvSzám 13a/XVIII. 115.; 1615. június KvSzám 13b/VIII. 125–144.; 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 99.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 193.; 1618. június KvSzám 14b/XXI. 77.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 110.; 1619. február KvSzám 15a/XII. 53.; 1619. március KvSzám 15a/XI. 22.

¹⁰⁸⁵ 1618. Gyulai Mihály a fejedelmi testőrgyalogosok alkapitánya, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 12. k. 41–41b.; 1618. április 18. Gyulay Mihály testőrgyalogok vicekapitánya. MOL F 2 Prot. III. 121.

¹⁰⁸⁶ Ebbéli minőségében is 1623 és 1629 között 8 alkalommal volt az udvartartással a városban. 1624. június KvSzám 16/XXI. 61.; 1623. augusztus 16/XIX. 114.; 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 86.; 1625. november KvSzám 16/XXXIV. 149.; 1625. november KvSzám 17b/VIII. 78.; 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII. 163.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 216.; 1629. november KvSzám 18a/II. 178.; 1624. június KvSzám 16/XXI. 61.; Pályájáról és családjáról részletesebben a lovászmesterekről és az istállóról szóló fejezetben.

¹⁰⁸⁷ 1624. Véckei Balási Ferenc az udvari lovasság alkapitánya, birtokátruházás: teljes és egész possessio Csesztve, Mihálczfalva, Kothorko (Fehér vm.), Andrásfalva (Marosszék), Pipe, Fületelke, Szénaverős, Domáld, Nagykend, Oláhszákod (Küküllő vm.), Szentdemeter, Véczeke, Székelyszállás, Bordos, Rava, Magyarzsákod, Siklód, Kismöd, Pród, Kissolymos (Udvarhelyszék). ErdKirDVD 14. k. 30b–31b.

1628. Balási Ferenc udvarhelyszéki kapitány, főlovászmester, birtokadomány: Kelementelke (Marosszék). ErdKirKv DVD 14. k. 78–79.; Balogh 2011., 103.

¹⁰⁸⁸ „Udvarhelyszéknek Balási Ferenc, fejedelem nevelt emberei valának” Kemény János *Önéletírása* 109.

IDEGEN (NÉMET) SZÁRMAZÁSÚ KATONAI VEZETŐK

Bethlen már 1621-ben is szeretett volna zsoldjába fogadni német katonákat, de ez végül csak 1623-as második magyarországi hadjárata után sikerült, amikor is bekerítette a Nagyszombat városába küldött, Franz Beck alezredes által vezetett 1200 gyalogosnyi császári csapatot.¹⁰⁸⁹ A bekerítettek fogság helyett az erdélyi fejedelem szolgálatát választották. A fejedelem Alvincre telepített le őket. Franz Beck utódját, Johann Benkvist de Glouchovskyt a fejedelem 1631-ben honfiúsította,¹⁰⁹⁰ majd birtokokkal is ellátta.¹⁰⁹¹ A német katonaságot ritkán hívatta Kolozsvárra a fejedelem, mégis néhányszor jártak ott német katonák az udvarral együtt. Így 1626 novemberében, a magyarországi hadjárat befejeződésekor a fejedelem kíséretében tartózkodott 138 német katona, akiket be is engedtek a város falai közzé.¹⁰⁹² Bethlen halála után özvegyét és egyben utódját, Brandenburgi Katalint arra kérték a rendek, hogy német gyalogok nemesek házaiba ne szálljanak, hajdú módra telepítsék le őket.¹⁰⁹³ Erre végül nem került sor, úgyhogy a német hadak kvártélyozása továbbra is gondot okozott. Amikor Kolozsváron időztek, tizedenként szállásolták el őket a kolozsvári polgárok,¹⁰⁹⁴ ami a katonaság más nemeire szinte sosem volt jellemző. A fejedelmi udvar darabontjainak is csak a vezetőit, a kapitányait, a hadnagyait bocsátották be a városba, a katonákat csak a külső városrészekbe, tehát a fertályok falakon kívüli részeire engedték be, oda, a táborba vitték ki számukra az ellátmányt. Más német tisztek is tartózkodtak a városban, közülük kiemelendő Quad kapitány neve, akinek Bethlen diplomáciai feladatokat is adott.¹⁰⁹⁵ Bethlen Gábor uralkodása alatt több esetben is ott voltak kíséretében a német gyalogosok vezetői, ahogy azt a következő táblázatban mutatom be:

¹⁰⁸⁹ B Szabó 1996., 57.

¹⁰⁹⁰ Trócsányi 2005., 53.; B. Szabó 1996., 58.; Kraus 2008., 136.

¹⁰⁹¹ 1634. Glyukowski (de Senkuit) János, a német testőrgyalogosok kapitánya, birtokzálogosítás: Semjénfalva, Oroszhegy (Udvarhelyszék). ErdKirKv DVD 18. k. 160–161.; ld. SZOKLT IV. 249. Gliukovszky német testőrgyalogság főkapitánya.

¹⁰⁹² 1626. november KvSzám 17b/VIII. 85.

¹⁰⁹³ Trócsányi 2005., 151.

¹⁰⁹⁴ Uo.

¹⁰⁹⁵ B. Szabó 1996., 58.; Kemény János *Önéletírása* 51.

*A német tisztek kolozsvári tartózkodása Bethlen Gábor fejedelemsége idején
(1624–1626)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Név
1624. június	16/XXI. 53.	Hannez német kapitány
	16/XXI. 62.	Paű német kapitány
	16/XXI. 62.	Melcher Kupsar német kapitány
	16/XXI. 62.	Erhart Kaptan német kapitány
	16/XXI. 62.	Francz Peck német kapitány
	16/XXI. 62.	Guat német kapitány
1625. augusztus	16/XXXV. 91.	Haberman
	16/XXXV. 91.	másik német kapitány
	16/XXXV. 96.	Capitan Armes
1626. augusztus	17b/VIII. 166.	Capitan Quart
1626. november	17b/VIII. 88.	Kapitány Quart ⁹
	17b/VIII. 89.	Gallus kapitány
	17b/VIII. 78.	gyalog német kapitány
	17b/VIII. 92.	Twzizi, Andreas

1625 júniusában Fehérvárról Kolozsvára érkező kozákokról olvasunk a számadáskönyvekben, igaz, mindössze csak tízen voltak.¹⁰⁹⁶ 1626 márciusában Kun Istvánt azzal bízta meg a fejedelem, hogy kártétel nélkül kísérje és vezesse haza katonáit Lengyelországba. A parancslevél szerint lengyel katonák is lehettek egy ideig a fejedelem zsoldjában.¹⁰⁹⁷

A HADNAGYOK

Az udvari katonaság kapitányai, vicekapitányai után rangban a hadnagyok következtek, ők fogadták fel ténylegesen az öt-öt századnyi katonát, és közvetlenül ők irányították azokat. Egy későbbi törvényből (1640. május VII. tc., 1643. április–május XVI. tc.)¹⁰⁹⁸ is kitűnik, hogy a katonák mindennapjaiért és cselekedeteiért a hadnagyok voltak a felelősök. A hadnagyok száma Bethlen Gábor uralkodása alatt meg többszöröződött, és ez a szám a Rákóczi korszakban is megmaradt.¹⁰⁹⁹ A hadnagyok mintegy 100 katona előljárói voltak.

¹⁰⁹⁶ „1625 23 Junii Jönnek Fejérvárról kozákok nro 10 salvus conductusuk lévén, az előttük járó Otvoroczky György [...]” KvSzám 16/XXXV. 48.

¹⁰⁹⁷ 1626. március 30. TT 1886., 653.

¹⁰⁹⁸ Trócsányi 2005., 149.

¹⁰⁹⁹ B. Szabó 1996., 42–43.

A hadnagyság a társadalmi felemelkedés egyik lehetséges módja volt. A következő táblázatokban a város falai közé beengedett hadnagyok számát mutatom be, a vezetésük alatt levő katonaság ugyanis feltételezhetően a város külső fertályában, határában volt elszállásolva.

*A hadnagyok száma a fejedelmi udvartartásban Báthory Gábor idején
(1608–1613)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Hadnagyok száma
1608. szeptember	12a/XVIII.	3
1608. november	12a/XXV.	?
1609. február	12b/IV.	3
1609. április	12b/IV.	?
1609. augusztus	12b/IV.	?
1609. október	12b/IV.	2
1610. április	12b/VII.	2
1610. május	12b/VII.	3
1610. július	12b/VII.	5
1610. augusztus	12b/VII.	4
1612. január	13a/II.	3
1613. október	13a/XII.	?

A hadnagyok által elvégzett különféle feladatok igen szerteágazóak voltak, a katonai feladataikat itt nem részletezem. Volt, hogy követségeket kísérték, mint Lónyai János 1608 júliusában,¹¹⁰⁰ máskor felügyelték a „borok szállítmányozását”,¹¹⁰¹ ha pedig szükséges volt, a városban előállított kopjákat szállították rendeltetési helyükre.¹¹⁰²

Báthory Gábor hadnagyai között az udvari katonaság soraiban hajdúkapitányok is előfordultak. 1608 szeptemberében a kíséretben lévő hadnagyok közül

¹¹⁰⁰ KvSzám 12a/XXV. 73.

¹¹⁰¹ „1622 25 Aprilis Eodem ebed után elérkezvén az borokkal is Urunk kék darabanti lévén vellek nro 11 attam nekik húst lib 9 d 13½, egy kenyeret d 17 tett f – d 30½, két tizedesnek attam egy ejtel borra f – d 6. Azon borokat hogy Stenczel András pincéjében be vihettek attam az korszolyásnak f 1 d –.” KvSzám 15b/XXI.

„28 Aprilis 1623 Hozának Váradról Urunk öfelsége számára 24 bort azok mellett lévén öfelsége gyalogh hadnagya Ormánj György 12 maga kék darabanttal bíró uram hagyásából attam nekik húst libr. 14 f d 14 bötösök lévén köztök sós halat f – d 10 kenyeret és cipót d 18, borra 4 ejtel d 24 tett fr – d 42. Megtálaltatván ismét bíró uram bort 2 etelt f – d.” KvSzám 12 16/XVIII. 14.

¹¹⁰² „1614 5 Junii Jött Urunk szolgája Rácz Péter Fejérvárról az kopjákért...” KvSzám 13a/XIX. 55.

kettő hajdú volt, Fekete János és Kozák Máté/Márton,¹¹⁰³ akárcsak harmadik társuk, a később árulóvá lett Szénássy Mihály.¹¹⁰⁴ Fekete János később mezei kapitány lett, illetve a bagaméri hajdúk kapitánya.¹¹⁰⁵ 1609-ben a fejedelem Kolozsvárott tartózkodó udvartartásában Farkas Miklóst találjuk hadnagyként, őt 1612-ben már kapitányként tartották számon a sáfárok.¹¹⁰⁶ Csakúgy, mint Mészáros Pétert, aki ebben az évben többször is kapott adománybirtokot.¹¹⁰⁷ Farkas Miklós 1612-ig még további nyolc alkalommal, Mészáros Péter pedig 1609–1610 folyamán összesen nyolc alkalommal fordult meg Kolozsvárott.¹¹⁰⁸ Balogh Imre, korábban váradi familiáris, aki még ezt megelőzően végrendelkezett a váradi káptalan előtt,¹¹⁰⁹ itt volt 1609 februárjában Báthory Gábor kíséretében, és a következő évben is.¹¹¹⁰ Nagy Miklós¹¹¹¹ 1610 folyamán többször is Kolozsvárott tartózkodott a fejedelem kíséretében.¹¹¹² 1610-ben tűnt fel a fejedelem gyaloghadnagai között Belényessy Ábrahám. Felesége Tövis utcai telkét foglalta el Szepesi Nagy Gergely.¹¹¹³ Daly Kozma zálogbirtokát Bocskai és Rákóczi Zsigmond is megerősítette.¹¹¹⁴ 1607-ben Gyulafehérváron, a falakon kívül, a Major

¹¹⁰³ Nagy–Nyakas 2001., 125, 190.

¹¹⁰⁴ 1613. Bethlen Gábor birtokadomány: (Nádas)Daróc (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 16–17.

¹¹⁰⁵ 1608. Fekete János mezei kapitány, birtokadomány: Majtény (Szatmár vm.). ErdKirKv DVD 8. k. 202b.; 1611. Fekete János kapitánysága alatti 1000 bagaméri mezei hajdú, birtokadomány: Bagamér (Bihar vm.) és hajdú kiváltság; nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 14. k. 54–56b.

¹¹⁰⁶ 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 335.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 369.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 240.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 272.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 511.; 1612. január KvSzám 13a/II. 106.

¹¹⁰⁷ 1609. Élesdi Mészáros Péter testőr hadnagy, birtokadomány: Telegd, Izsópallaga (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 74.; 1609. Mészáros Péter testőr hadnagy, birtokadomány: Nagypatak, [Bárod]Beznye, Korniczal [Bárod]somos (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 82–83. illetve 1613. március. "Egregius Petrus Mezaros de Elesd ductor peditum pixidarium praetorianorum Serenissimi Domini Principis ..." ROL Kmlg Kolozs megye levéltára (Prefectura Judetului Cluj), Kolozs vármegye jegyzőkönyve I. (1605–1641). 161.

¹¹⁰⁸ 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 335.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 369.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 240.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 269.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 511.

¹¹⁰⁹ 1608. Váradi Balogh Imre, felesége: Király Anna, végrendelet, birtok: Babostya (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 7. k. 231–232.

¹¹¹⁰ 1610. július KvSzám 12b/VII. 269.

¹¹¹¹ 1614. Nagy Márton, Miklós udvari familiárisok; birtokadomány: Nagydemeter; Törpény; Fata (Beszterce-vidéke). ErdKirKv DVD 10. k. 169.

¹¹¹² 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 272.

¹¹¹³ MOL F 2 Prot. II. 313.

¹¹¹⁴ 1607. Alsóidecs (Torda vm.). ErdKirKv DVD 7. k. 192–192b.

utcában szerzett egy nemesi udvarházat.¹¹¹⁵ 1612-ben kelt bevallásában minden ingó és ingatlan vagyonát feleségére, Doroghi Violára hagyta.¹¹¹⁶ Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a számadásokban már kapitánynak nevezték,¹¹¹⁷ közben további zálogbirtokokat is szerzett, így 1621-ben Désfalui Gáspár visszaváltja tőle Stina, Hidegvíz birtokokat.¹¹¹⁸ 1622-ben tövisi kúriájába való iktatását tanúsítja egy statutoria.¹¹¹⁹ Ugyancsak 1622-ben szerezte meg a veresegyházi birtok felét, illetve a pusztá kúriát Királyfalvi Andrásról 600 forintért.¹¹²⁰ Eddigre már valószínűleg meghalt az első felesége, a forrásokban a második, Prody Jadwiga szerepel. 1612 januárjában már mint lovashadnagyot említik Jancsó Pált,¹¹²¹ Kaly Pált¹¹²² és Szilágyi Tamást. Mind Jancsó, mind Kaly Pál később Bethlen Gábor udvari katonaságában is viselik a hadnagyságot, és udvari karriert futnak be. A vicehadnagyk (Nagy István, Gyulai Tamás, Medve Ferenc, Felföldi János) közül néhányan később hadnagyk lettek.

Bethlen Gábor korában változott a helyzet, hiszen, mint fentebb említettem, a gyalogság mellett nőtt a lovasság létszáma is, így a kísérettel együtt a városban időző hadnagyk száma is emelkedett.

¹¹¹⁵ 1607. Birtokadomány, Gyulafehérvár, Maior ucza (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 7. k. 33.

¹¹¹⁶ 1612. szeptember 30. Tövisi Dely Kozma lovas hadnagy bevallása (végrendelet) Alsó- és Felsőidecs-et teljes birtokként 1000 magyar forintban feleségének, Doroghi Violának hagyja (minden ingó vagyonával együtt). MOL F 2 Prot IV. 74.

¹¹¹⁷ „1614 22 Junii Zilagyból jöttek vissza szökött katonákatt kergettek ezek is: Daly Cozma kapitán és Nyre vagy Nagy [Demeter] hadnagy tizenhatod magokkal [...]” KvSzám 13a/XIX. 56.

¹¹¹⁸ 1621. május 16. Désfalui Gáspár zálogosította el 450 forintért Stina, Hidegvíz birtokokat, visszavonja, a pénzt elküldte Dely Kozmának Veresegyházra, aki egyelőre nem vette át. MOL F 2 Prot. IV. 296.

¹¹¹⁹ 1622. Birtokadomány: Teövis (Fehér vm.) portio és kúria. ErdKirKv DVD 18. k. 21–21b.; 1622. Dely Kozma birtokba iktatásáról jelentőlevél (Tövis). Ekkor már tövisi kúriája birtokában van, de okleveles bizonyosságai hiányoznak, újra adomány, beiktatás ellentmondás nélkül. MOL F 2 Prot. VI. 48^r.

¹¹²⁰ 1622. április 25. Királyfalvi András 600 forintért veresegyházi pusztá kúria és a veresegyházi birtok fele Daly Kozmának és feleségének, Pródy Jadwigának eladja, 100 forintot már most megkapott. MOL F 2 Prot. VI. 36^r.

¹¹²¹ 1614. Janczó Pál lovas hadnagy, birtokadomány, Báthory Gáborét erősíti meg Bethlen, birtokadomány. ErdKirKv DVD 10. k. 240.; Kelemen Lajos: Kercsesorai Jancsó Pál följegyzései származásáról, életéről és rokonairól. = *Geneológiai Füzetek*, 1908., 41–43. (A továbbiakban: Kelemen 1908.)

¹¹²² 1614. Kaly Pál lovas testőr hadnagy, birtokzálogosítás Felsővist (Fehér vm., Fogarasföld). ErdKirKv DVD 10. k. 247–248.

*A hadnagyok száma a fejedelmi udvartartásban Bethlen Gábor idején
(1614–1629)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Hadnagyszáma
1614. május	13a/XVIII. 115–117.	7
1615. június	13b/VIII. 125–144.	3
1615. szeptember	13b/V. 99–100.	6
1615. december	13b/VIII. 193–197.	8
1618. június	14b/XXI. 70–80.	6
1618. október	14b/XVIII. 109–113.	17
1619. február	15a/XII. 51–54.	12
1619. március	15a/XI. 22.	7
1621. szeptember	15b/XI. 132–149.	2
1622. május	15b/XXII. 100–104.	13
1623. augusztus	16/XIX. 106.	20
1624. június	16/XXI. 50–70.	11
1625. augusztus	16/XXXV. 92–96.	7
1625. november	16/XXXIV. 147–151.	7
1626. augusztus	17b/VIII. 163–173.	13
1626. november	17b/VIII. 85–92.	14
1629. augusztus	18a/IV. 145–223.	8
1629. november	18a/II. 183–193.	10

Míg korábban a Báthory Gábor udvarát kísérő katonaságban – ha egyáltalán kísért katonaság – átlagosan három volt a hadnagyok száma, addig Bethlen Gábor fejedelemsége alatt meghaladta a kilencet. Átlagosan közel 10 század elöljárója volt jelen Bethlen kíséretében a városban.

*A hadnagyok nevei Bethlen Gábor testőrségéből és jelenlétük az udvarral
Kolozsvárott (1613–1629)*

A hadnagy neve	Beosztása/típusa	Évek	A Kv-on jelenlevők száma
Bánhegyesi Gergely	gyalog	1623–1629	6
Bojti István	lovas ?	1618–1629	5
Budai Dániel	gyalog	1622	1
Daly Kozma		1618	1
Fábián Márton	gyalog	1622–1629	3
Fekete Gergely	gyalog	1622–1629	6
Fekete Lőrinc	lovas	1624–1629	4
Hatvani Pál	gyalog	1622–1626	6
Jancsó Pál	lovas (familiáris is)	1614–1626	6

A hadnagy neve	Beosztása/típusa	Évek	A Kv-on jelenlevők száma
Kaly Pál	lovas (familiáris is)	1615–1626	5
Károlyi László	gyalog	1614–1626	10
Kenderesi Tamás	gyalog	1623–1629	6
Lantváry György	gyalog	1614–1615	3
Mészáros Péter		1614	1
Nagy Lőrinc		1618–1619	3
Nagy Péter	gyalog	1626–1629	6
Otmányi György		1623–1626	3
Péter deák		1614–1619	8
Somogyi György	gyalog	1618–1625	9
Vallon Péter	később alkapitány	1622–1626	4

A táblázatban felsoroltak nagyobb része hosszabb ideje szolgált a fejedelem udvarában, közülük néhányat kívánok részletesebben bemutatni.

Fábián Márton¹¹²³ lovastestőrhadnagy 1629. október 27-én vett egy pusztát házhelyet Gyulafehérváron, a Nagy Lippa utcában, Gönczi György (a gyulafehérvári káptalan levélkeresője/requisitor) és özv. Szabó Mihályné szomszédságában.¹¹²⁴ Később Brandenburgi Katalint is szolgáltatta, Kemény János azt írja róla: „Fábián Márton, ki igen Zólyomista, akarák szolgálatra magokat beszínleni ...”.¹¹²⁵ Fekete Lőrinc,¹¹²⁶ aki részt vett az 1623-as hadjáratban is, szintén Kemény János írja róla: „Az említett Fekete Lőrinc maga is jó böcsületes és nem is bátortalan, de igen magas termes ember vala; azután Erdélyben telepedék Somborra, jeles gyermeki is vadnak. Ezzel jüttek vala ki valami háromszázig való lengyel és odabé hadakban forgott, lakott horvát, rác s közöslég többire lengyellé vált magyarok is, vitéz legények, jó fegyveresek, paripások, köntösösök, fejedelem fizetésére.” Később ezt állítja róla: „Elsőben is azért az hátrébb említett Fekete Lőrinc, ki igen Csákista”.¹¹²⁷

¹¹²³ 1627. Fábián Márton fejedelmi lovas testőr hadnagy, birtokadomány, birtok: Demeterpataka (Fehér vm.), követség a tatár vidékekre és más országokba. ErdKirKv DVD 14. k. 72–72b.

¹¹²⁴ 1629. október 27. Ztmárnémeti István deák, 1 jobbágy, melyet Barcsay Györgytől vett 100 forintért örök áron. MOL F 2 Prot. VI. 142^v.

¹¹²⁵ Kemény János *Önéletírása* 144.

¹¹²⁶ 1628. Fekete Lőrinc lovas hadnagy, birtokadomány Zudor (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 17. k. 61b–62.

¹¹²⁷ Kemény János *Önéletírása* 144.

Hatvani Pálról egyenlőre mindössze csak annyit tudunk, hogy családtagjaival együtt nemesítette a fejedelem, 1621. február 28-án,¹¹²⁸ és hogy később 6 alkalommal tartózkodott Kolozsvárott a fejedelem kíséretében.

Jancsó Pál¹¹²⁹ lovas testőrhadnagy familiáris is volt, róla Kemény János azt írja az 1619-es év eseményei kapcsán, hogy „az havasali akkori vajda igen rosszul kezdvén viselni az szomszédságot véle, kinek neve Leon avagy Alexander vala, szinte jól nem emlékezem reá, reá küldé Jancsó Pál nevű csak egy kapitányságviselt emberét, ki vitéz ember vala ugyan, de nem valami nagy állapotú ember, nem is sokadmagával; mindazáltal hírével esvén, nem foghaták meg az vajdát, hanem székből kiugratván, török közé szalada.”¹¹³⁰ Jancsó Pál feleségét a sáfárpolgári számadások szerint 1622-ben Károlyi Zsuzsannához hívták, tehát valószínűleg a fejedelemasszony udvartartásában töltött be valamilyen – jelenleg még ismeretlen – szerepet.¹¹³¹ Kemény később is, az 1631–32-es évek történetének leírásakor a „jeles böcsületes vitéz emberek” között említi Jancsót, ahogy Kaly Pál lovas testőrhadnagyot is.¹¹³² Saját följegyzéseiből tudom, hogy családja (nagyapja) a Szerémségből telepedett be Erdélybe, ő pedig már Bocskai alatt kapitányi ranggal rendelkezett, Erdélybe pedig Báthory Gábor fejedelemsége idején, 1611-ben került. Majd Bethlent is szolgálta, aki a már Kemény által is említett Alexander vajda ellen küldte Havasalföldre.¹¹³³ Kenderesi Tamás gyaloghadnagyként 1623–1629 között hat alkalommal járt a fejedelmi kíséretben Kolozsvárott, de máskor is, egyéb feladatai ellátásakor is, járt a városban.¹¹³⁴ Lantváry György 1615–1616 folyamán mindössze háromszor volt benn az udvartartással, ekkorra már vásárolt egy házat Gyulafehérváron, a Vincz utcában 11 forint 50 dénárért.¹¹³⁵ Károly Lász-

¹¹²⁸ 1621. február 28. Hatvani Pál gyalogos hadnagy nemeslevele, eszerint Hatvani Pál testőrgyalogok hadnagyát, annak feleségét, Baranyai Annát, fiait, Istvánt és Jánost, leányait, Katalint és Erzsébetet nemesítette a fejedelem, címeradományozás is történt. MOL F 2 Prot V. 433.

¹¹²⁹ 1614. Janczó Pál lovas hadnagy, Báthory Gábor birtokadományát megerősítette, birtok: [Körös]Bökény (Zaránd vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 240.

¹¹³⁰ Kemény János *Önéletírása* 79.

¹¹³¹ 1622. február 6. „Eodem Janczó Pálné érkezvén Aszszonyunk hívatván Magyarországbán bíró uram hagyásából attam pecsenyét libr. 6. d 9, cipót d 8, f – d 17; két ejtel bort d 12, zabot 3 vékát d 27 tett f – d 59.” KvSzám 15b/XXI. 6.

¹¹³² 1614. Kaly Pál lovas testőr hadnagy, testvére: János, birtokzálogosítás, birtok: Felsővist (Fehér vm., Fogarasföld). ErdKirKv DVD 10. k. 248–249.

¹¹³³ Kelemen 1908., 41–43.

¹¹³⁴ 1624. február 14. KvSzám XXI/11.

¹¹³⁵ 1614. február 10. Gyulafehérvári Zentléleki György gyalogpuskás és felesége, Nyri Katalin szavatosság vállalása mellett eladják Gyulafehérvár falain kívül, a Vincz utcában található nemesi telküket és udvarházukat (Sáfár László és Balogh Erzsébet házainak szomszédságában) Lantvári György gyalogpuskás hadnagynak, 11 forinton és 50 dénaron. MOL F2 Prot. II. 365–366.; 1616-ban certorum peditum praetorianorum ... ductorként nobilis et strenuusként említik. MOL F 15 Prot. XX. 51^f.

ló¹¹³⁶ volt a legtöbb alkalommal Bethlen kíséretében Kolozsvárott, összesen tízszer. Mészáros Péter¹¹³⁷ Jancsó Pálhoz és Kaly Pálhoz hasonlóan már Báthory Gábor udvari katonaságában is szolgált. Nagy Péter Bethlen Gábortól kapta nemeslevelét,¹¹³⁸ kíséretében 1626 és 1629 között hatszor volt a városban. 1628-ban házvásárlási gondjaiba maga a fejedelem is beavatkozott, egy 1628. december elsején kelt forrás szerint.¹¹³⁹

Péter deákot¹¹⁴⁰ talán Petrus Literatus alias Feyervári¹¹⁴¹ vagy Bárdi Péter¹¹⁴² deákkal azonosítható, esetleg mind a kettő ő maga volt. Jóval tanultabb lehetett katonatársainál, ezért érdemelhetette ki ezt a jelzőt: a kolozsvári sáfárpolgárok deákként említik mind a 8 alkalommal, amikor a város falai között tartózkodott, 1614–1619 folyamán.

Somogyi György kilencszer volt 1618–1625 között Kolozsvárott. Ő nemcsak az udvartartással járt itt jó néhányszor, hanem egyéb fontos ügyeket intézve is, például 1618 júniusában, amikor a fejedelem ládáit vitette Gyulafehérvárra,¹¹⁴³ 1622-ben pedig 60 darabont élen.¹¹⁴⁴ 1621-ben felesége, Kőszeghi Erzsébet protestált a falakon kívül, a Tövis utcában levő házuk miatt, melyet szerinte a fejedelem a férjének adott.¹¹⁴⁵ 1627 augusztusában már a hadnagy haláláról értesü-

¹¹³⁶ 1607. Károli László hadnagy, birtokadomány: Gyulafehérvár, Tövis ucza (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 7. k. 49.

¹¹³⁷ Élesdi Mészáros Péter testőr hadnagy, 1609. február 12., birtokadomány: nemesi udvarház Telegden, és két jobbágytelek Izsópallagán (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 74.

¹¹³⁸ Nagy Péter, a gyalogos testőrök hadnagya, 1626. január 1., nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 15. k. 80–80b.

¹¹³⁹ 1628. december 1. Nagy Péter vicehadnagy, Vajda Gáspár és Boldizsár. A fejedelem parancsolata Vajda Gáspárnak és Boldizsárnak írtak szerint: kőház és telek közbeeső szerinti árával (melyet Sombori alias Asztalos János épített, és melyben most is lakik) 32 forinttal megkínálta a Vajdákat, de azok azt nem vették fel, mert 16 forintért eladták már a telket; ezután a 16 forintot felvették (a fejedelmi parancsra való tekintettel), 16 forinttal Sombori János kínálta meg, Nagy Péter azt viszont nem vette fel, vagyis nem adta át a házat. MOL F 2 Prot. VI. 124^v.

¹¹⁴⁰ Megnemesítése Báthory Gábor idejében történt, Felföldi Jánossal és szász testőrgyalogossal együtt. 1611. május 11., Szeben. MOL F 2 Prot. IV. 62–65.

¹¹⁴¹ 1614. február 7. Péter deák szerepel. Nagy Gergely udvari gyalogpuskások kapitánya és Kovácsóczy István közötti szerződésben, utóbbi Nagy Gergelynek adja Kender utcai udvarházát 70 forintért. (Sibrik Gáspár háza, Kendervár, harmadik felől pedig Bocskay István pusztája udvarházának szomszédságában). MOL F 2 Prot. IV. 145.

¹¹⁴² 1629. július 26. Udvari hadnagyok és vicehadnagyok Bécsi Ferencért kezesek, közöttük Bárdi Péter deák. MOL F 2 Prot. VI. 139^r.

¹¹⁴³ KvSzám 14b/XXI. 87.

¹¹⁴⁴ 1622. április 3. KvSzám 15b/XXI. 27.

¹¹⁴⁵ 1621. december 30. Kőszeghi Erzsébet, Somogyi György fejedelmi gyaloghadnagy felesége tiltja Péchy Simont, hogy a falakon kívüli Tövis utcában levő házat az ő férjének adta a fejedelem misszilis levéllel, Thuri Pál deák viszont először beengedte szolgálait, utána megháborította birtoklásokban. MOL F 2 Prot. V. 416.

lünk.¹¹⁴⁶ Mellettük Szathmáry Pált, a testőrlovasok hadnagyát ismerem még 1621-ből.¹¹⁴⁷

Többféle karrier indult a hadnagyok közül, Nagy Benedek 1619-től lovászmester lett, Vallon Péter alkapitány, Bojti István mezei kapitány, róluk fentebb, illetve más fejezetekben már esett szó.

A hadnagyok száma Brandenburgi Katalin kolozsvári tartózkodásakor (1630)

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Hadnagyszáma
1630. április 5.	18b/I. 48–70.	14

Károlyi Zsuzsanna testőrségének fizetéslajstroma szerint a hadnagyok havi illetménye 1621-ben 12 forint volt, legalábbis ennyit kapott Dóczy Mihály hadnagy 1621. március 22-én.¹¹⁴⁸ Az udvari hadnagyok fizetésének összegét későbből nem ismerem. Brandenburgi Katalin udvartartási jegyzékeiben csak a mezei hadnagyok fizetése van feltüntetve, 1630 júliusából. Puskás János kapitány havonta 50 forintot kapott, hadnagyai: Prinyi János 12 forintot, helyettese hat forintot, Gombos András ugyanannyit.¹¹⁴⁹

A már említetteken kívül még több hadnagy, vicehadnagy névvel lehet a korabeli hiteleshelyi forrásokban találkozni. Mivel az udvari karriernek többségében is fontos volt a megélhetés, nagyon sok jogbiztosító irattal találkozunk. Bethlen István udvari kapitány donatióként engedte át Nagy Lőrinc testőrhadnagynak és más vajasdi lakosoknak a Vajasdon lévő 4 házhelyét.¹¹⁵⁰ 1622-ben pedig csere jött létre Bethlen István és Rácz György lovashadnagy között, a hadnagy a szolgálataiért kapta Fehér vármegyei – Ompoly, Metesd, Gaurány – teljes birtokait, feleségével, Tóth alias Thari Annával együtt.¹¹⁵¹

Cserő Miklósról pedig nemcsak azt tudom, hogy 1621-ben 16 forint volt a havi illetménye főhadnagyként Károlyi Zsuzsanna testőrségében,¹¹⁵² hanem azt is, hogy tanúvallomást tett 1619-ben bizonyos, Lippa alatt megesett dolgok-

¹¹⁴⁶ 1627. augusztus 25. Valószínűleg második feleségéről van szó, Kornis Katáról. MOL F 2 Prot. VI. 114^r.

¹¹⁴⁷ MOL F 2 Prot. V. 416–421

¹¹⁴⁸ Radvánszky 1888., 214.

¹¹⁴⁹ Brandenburgi Katalin kiadásainak országos jegyzéke 1630. júliusából. TT 1881., 365–367.

¹¹⁵⁰ 1618-ban. MOL F 2 Prot. III. 169–171.

¹¹⁵¹ MOL F 2 Prot. VI. 178^r.

¹¹⁵² Radvánszky 1888. 1621. március 11., havi illetménye 16 forint főhadnagyként.

ról.¹¹⁵³ Bécsi Ferencért¹¹⁵⁴ több udvari hadnagy kezességet vállalt 1629. július 26-án, közöttük: Nagy Miklós udvari vicehadnagy 50 forintig, Bánhegyesi Gergely 100 forintig, Nagy András vicehadnagy 50 forintig, Bárdi Péter deák – lehet, hogy azonos a már korábban említett Péter deákkal – 50 forintig.¹¹⁵⁵ Az összegek, mint láttuk, akár több havi illetményüket is meghaladták. Hogy miért került erre sor, arra az eddigi források alapján nem tudok pontos választ adni.

AZ UDVARI SEREGEK KATONÁI

KATONÁK

Az egyszerű katonákról természetesen sokkal kevesebbet tudok, de ahogy már említettem, ők többnyire nem a belső városrészekben szálltak meg kolozsvári tartózkodásuk idején. A kivételt azok a katonák képezhették, akik a veres szekerek, illetve társzekerek mellett látták el feladataikat, valamint a palotás darabonatok vagy például a borsoló mellettiek.¹¹⁵⁶ Az utóbbiak például tízen voltak. A város igyekezett elkerülni, hogy a katonák nagyobb számban szálljanak meg a falakon belül, a következő oldalon levő táblázatban azt szemléltetem, hogy egy-egy benntartózkodás alkalmával hány katonát szállásoltak el a városban.

Hogy pontosan kik is voltak ezek a katonák, azt elég nehéz kideríteni a források alapján, hiszen név szerint sohasem sorolták fel őket Kolozsvárott. 1621-ből maradt fenn Bethlen Gábor fejedelem és Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony gyalogtestőrségének fizetési lajstroma, amely összesen 237 nevet tartalmaz.¹¹⁵⁷ Gáspár Jánosnak egy, a Szepesi Kamarához írt levele alapján tudható, hogy a fejedelem parancsára a közlegények két-két forintot, a tizedesek hármát, a hadnagyok 12 forintot kaptak 1621-ben.¹¹⁵⁸

¹¹⁵³ 1619-ben Lugosi János kapitány és kolozsvári Bodony Mihály sóárendátor perében. MOL F 2 Prot. V. 230–243. (Bodony később váradi udvarbíró lett)

¹¹⁵⁴ 1627. Beczy-Zamszerighy Ferenc deák, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 14. k. 73b.

¹¹⁵⁵ 1629. július 26. MOL F 2 Prot. VI. 139^f.

¹¹⁵⁶ 1647. június KvSzám 25a/I. 479.

¹¹⁵⁷ Radvánszky 1888., 211–216. A fejedelem testőrségének lajstromában 137 fő szerepel, a fejedelemasszonyéban 100 fő.

¹¹⁵⁸ Radvánszky 1888., 214. 1621. február 14-én Nagy Mihály tizedes Somogyi György századából kísérte a fejedelemasszonyt Kassára, hópénzük 3–3 forint volt, a tizedesé pedig 4 forint. TT 1879., 259.

*A Kolozsvár falain belül ellátott katonák száma
(1608–1629)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Katonaság száma
1608. szeptember	12a/XVIII.	9
1608. november	12a/XXV.	0
1609. február	12b/IV.	8
1609. április	12b/IV.	13
1609. augusztus	12b/IV.	11
1609. október	12b/IV.	8
1610. április	12b/VII.	10
1610. május	12b/VII.	21
1610. július	12b/VII.	42
1610. augusztus	12b/VII.	24
1612. január	?	9
1613. október	13a/XII.	19
1614. május	13a/XVIII.	8
1615. április	13b/VIII.	
1615. június	13b/VIII.	7
1615. szeptember	13b/V.	12
1615. december	13b/VIII.	8
1618. június	14b/XXI.	20
1618. október	14b/XVIII.	27
1619. február	15a/XII.	27
1619. március	15a/XI.	12
1619. augusztus	15a/XI.	
1621. szeptember	15b/XI.	
1622. május	15b/XXII.	33
1623. augusztus	16/XIX.	24
1624. június	16/XXI.	54
1625. augusztus	16/XXXV.	30
1625. november	16/XXXIV.	32
1626. augusztus	17b/VIII.	60
1626. november	17b/VIII.	58
1629. augusztus	18a/IV.	20
1629. november	18a/II.	64
1630. április 5.	18b/I.	30

A számadáskönyvekben a sáfárpolgárok sokszor csak a katonák előjáróinak nevét jegyezték fel, így például azt, hogy Somogyi György 60 darabont élén járt a városban.¹¹⁵⁹

Az udvari seregek katonái tehát tizedekbe és századokba voltak beosztva, a hadnagy és a tizedes neve alapján azonosították be őket, akkor is, ha útra vagy hadra kelt a sereg, és emiatt éjszakáztak valahol. A fejedelmi kíséretben tehát ezért szinte soha sincsenek a testőrök név szerint feljegyezve. Más volt a helyzet azonban, ha valami egyéb fontos ügyben jártak el, például amikor arról olvasunk, hogy: „26 Maii 1615 Eodem jött két darabant Fejérvárról Német Máté másik Zabó György salus conductusuk lévén”.¹¹⁶⁰ A számadáskönyvekben szerepel Marosy Mihály, aki Kassára utazott negyedmagával.¹¹⁶¹ Néhány nappal később Lippay János kék darabant is feltűnik, aki „harmad magával érkezvén Cassáról valami mesteremberekkel, mellyeket Urunk Fejérvárra küldött, azok is ötön lévén”.¹¹⁶² 1625-ben a fejedelem rájuk bízta a salétrom és puska szállítását is: „Alpret István Urunk őfelsége tizedesse az Greb András uram századában az kék gyaloghok között másod magával egy hordó salétromot hozván Váradról attam ...”, illetve „1625 23 Septembris Érkezhén Nagy [?] György váradi szolga Váradról valami puska porral, amellyet Urunk őfelsége az Fekete tenger mellé akarván küldeni”.¹¹⁶³ Jenei János valamilyen munka ügyében járt itt, Nagy István és Tarpai János Váradra utazott a fejedelem megbízásából, Nagy István tizedes pedig éppen Magyarországról költöztette be családját a fejedelemségbe.¹¹⁶⁴

Rajtuk kívül a katonák közül csak azokat ismerem név szerint, akik a különlegesebb fegyvernemekhez tartoztak, például a tüzérekhez: „29 Julii 1608 Jöve Fejérvárról az álgúhoz látó ceugnarmester¹¹⁶⁵ másod magával, Urunk parancsoltájával ...”.¹¹⁶⁶ Vagy 1620-ban „3 Martii Jutta Pattantyús Christoph, Urunk pattantyúsa Cassáról 4 magára, megyen Fejérvárra...”.¹¹⁶⁷

¹¹⁵⁹ 1622. április 3. KvSzám 15b/XXI. 27.

¹¹⁶⁰ KvSzám 13b/V. 47.

¹¹⁶¹ 1624. május 10. KvSzám 16/XXIV. 28.

¹¹⁶² 1624. május 30. KvSzám 16/XXXIV. 32.

¹¹⁶³ KvSzám 16/XXXIV. 113., 117.

¹¹⁶⁴ „1625 1 Februarii Eodem jöve Jenei János őfelsége udvari katonája másod maga [...]” KvSzám 16/XXXV. 7.

„1629 Die 21 Februarii Érkezhék Fogarasból Nagy István és Tarpai János negyed magokkal, az kettei kék darabant, mennek Váradra [...]” KvSzám 18a/IV. 37.

„1629 Die 18 Aprilis Eodem die érkezhék Nagj István, Urunk őfelsége gyalogi között való tizedes, Magyarországból feleségét és gyermekeit hozza Fejérvárra. Item az fejedelem sütője is velle lévén Sütő István [...]” KvSzám 18a/IV. 58.

¹¹⁶⁵ Zeugmeister – tüzéranyag felügyelője

¹¹⁶⁶ KvSzám 12a/XVIII. 89.

¹¹⁶⁷ KvSzám 15a/XXII. 19.

A katonaság egyik legérdekesebb állomásoztatása Kolozsvárott az lehetővé tett, melyről előzetesen, 1619. február 14-én, Gellyén Imre főbírónak így ír a fejedelem: „hatvan leghint posztójokkal együtt elől elbocsátottuk. Hadgyuk azért és serio parancsolljuk is, ez levelünk látván mihelt oda érkeznek, mingyarást ruhájok elkészíttetésekre oly szorgalmatos gongya legyen kegyelmednek, hogy amíg oda érkezünk, és ott mulatunk, akkorra fogyatkozás nélkül elkészíthessék mind mentéjeket, dolmányokat az ott való szabók”.¹¹⁶⁸

A Királyi Könyvekből mindössze néhány testőr katona, vagyis kék darabont neve ismeretes. 1614-ből a Zentléleki György gyalogpuskásé, aki a már korábban említett Lantvári György gyalogpuskás hadnagynak adta el Vincz utcai házat.¹¹⁶⁹ Ugyancsak ebben az évben adott birtokadományt Bethlen Gábor fejedelem Dóczy Mihály testőrtizedesnek¹¹⁷⁰ (aki talán azonos a Károlyi Zsuzsanna testőrségének élén álló vicehadnaggal vagy a fejedelem testőrségének vicehadnagyával), és erősítette meg Thamássy György testőr Báthory Gábortól származó birtokadományát.¹¹⁷¹ 1626-ban Szabó György testőr kapott címeres nemeslevelet.¹¹⁷²

1616-ban az Erős Benedek alatt szolgáló Kéméndi István tizedest nemesítette a fejedelem, illetve Kenesey Mátyás zászlótartó mellett még további testőrgyalogokat (Nagy Andrást, Kendi Györgyöt, Nagy Istvánt, Tolvay Jánost, Makray Györgyöt, Kracson Jánost, Kozma Tamást, Nagy Mihályt, Sajgó Jánost, Lengyel Lőrincet, Csató Pétert, Hátszeghi Pétert). A tizedes oroszfalvi, kézdiszéki volt, a testőrgyalogok közül többen is a Nagy Téglá utcában laktak, őket mentesítette a fejedelem az adó és más teherviselés alól.¹¹⁷³ Fiátfalvi Geréb Andrásnak, a testőrgyalogok főkapitányának diódi birtokba iktatásakor, 1621-ben találkozzunk Désző Mihállyal, a testőrlovasok tizedesével, és Désző Mihály fejedelmi gyalogpuskással.¹¹⁷⁴ 1621-ben nemesítette meg a fejedelem Makray István gyalogos tizedest.¹¹⁷⁵ Némi nehézséget okozhatott az 1620-as évek elején az udvari gyalogoknak a Kassán tartott fejedelmi udvar, két udvari gyalog, Kurta János és Magyar György ugyanis panaszkodott, hogy házuk népét nem akarják fizetés és bér nélkül házukban tartani a kassai gazdák, ezért a fejedelem írt a bírónak és a tanács-

¹¹⁶⁸ KvFasc III/211.

¹¹⁶⁹ 1614. február 10. MOL F 2. Prot. II. 365–366.

¹¹⁷⁰ 1614. Dóczy Mihály testőr tizedes, birtokadomány, Várad-Buda ucza (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 324.; Radvánszky 1888., 214–216. Összesen 100 főt sorolnak itt fel hadnagysága alatt a fejedelemasszony testőrségének fizetési lajstromában.

¹¹⁷¹ 1614. A fogarasi Thamássy György gyalogos testőr, testvére: János, nemesség adományozása; (Fogaraszöld). ErdKirKv DVD 10. k. 108–110.

¹¹⁷² 1626. Miglesi Szabó György gyalogos testőr nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 17. k. 57b.

¹¹⁷³ 1616. Erős Benedek hadnagy alatti 14 gyalogos nemesítése. MOL F 2 Prot. III. 177–182.

¹¹⁷⁴ 1621. MOL F 2 Prot. V. 416–421.

¹¹⁷⁵ 1621. december 6. MOL F 2 Prot. VI. 67^r.

nak, hogy a város adasson nekik megfelelő szállást.¹¹⁷⁶ A testőrök családjai is a székvárosban laktak, de a családfő halála után az özvegyasszony gyakran kénytelen volt eladni a házat, ez történt Károlyi Mihály lovas katona özvegye esetében is.¹¹⁷⁷

Az udvari katonák leginkább nemességre „vágytak”, vagy legalábbis a tized- és vámmentesség megszerzése volt a céljuk, a forrásokat vizsgálva úgy tűnik, ezt akarta elérni jó néhány hadnagy és vicehadnagy is – bár ez utóbbiak a vitézségért portiót, jobbágyokat is kaphattak a fejedelemtől, illetve vásárlással házat, birtokot szerezhettek.

A gyalogostestőrök karrierje nem minden esetben jelentette azt, hogy tizedesek, vicehadnagyságok, hadnagyságok és (vice)kapitányok lettek: Rákosi András például, aki kezdetben gyalogos testőr volt Brandenburgi Katalin alatt, fejedelmi futár (kengyelfutó) lett, és nemességet és címet szerzett új pozíciójában.¹¹⁷⁸ Az a csoport, amelybe a kengyelfutók is tartoztak, már egy másik, kisebb – ugyanakkor a fejedellel személyes kapcsolatba is kerülő – udvari csoportot jelentett. A személyes karrierépítés és a megélhetés elérhető volt az udvari gyalogok és lovas katonák életében, és megvolt számukra a nemeslevél, illetve az adó- és vámmentesség megszerzésének lehetősége is. Mint ahogy a korábbi példákból láttuk, mindez az egyszerű (köz)katonák számára is elérhető volt.

ZÁSLÓTARTÓK¹¹⁷⁹

Az udvari katonaságban azok, akik egy-egy speciális feladatot láttak el, könnyebben előtérbe kerülhettek, városi forrásaink is sokkal jobban számon tartották őket. Ilyenek voltak például a zászlótartók.¹¹⁸⁰ Nagy Ábrahám,¹¹⁸¹ Nagy Mi-

¹¹⁷⁶ 1622. április 5. TT 1886., 222.

¹¹⁷⁷ 1618. november 25. Gyulafehérvári házát eladja Károlyi Mihály lovas katona relictája. MOL F 2 Prot. V. 245.

¹¹⁷⁸ Illyefalvi Rákosi András fejedelmi futár, korábbi gyalogos testőr. 1630. április 24. nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 19. k. 61b–62.

¹¹⁷⁹ „A fejedelmek minden hadnagyság számára külön zászlókat készítettek.” B. Szabó 1996., 96. Ezekhez a hadnagyságokhoz tartozó zászlótartókról szól ez a fejezet. Apaffi 1682-es instrukciója szerint a „kornéta vagy jelzászlónk hordozója” a bejáró volt (Koltai 2001., 127.), ami már más udvari csoportot jelent.

¹¹⁸⁰ 1626-ban két zászlótartót említettek az udvari összeírásban. TMÁO I. 472.

¹¹⁸¹ 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 272.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 509.

hály¹¹⁸² és Nyíri Mihály¹¹⁸³ neve tűnt fel Báthory Gábor udvara kolozsvári tartózkodásakor, másokat csak összefoglaló névvel illettek, ahogy ez az alábbi táblázatból is kiderül.

*A zászlótartók száma Báthory Gábor udvartartásában
(1608–1610)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Rang/beosztás	Fő
1608. szeptember	12a/XVIII. 113.	zászlótartók	5
1609. augusztus	12b/IV. 369.	zászlótartók	5
1609. október	12b/IV. 240.	zászlótartók	5
1610. április	12b/VII. 475.	zászlótartók	5
1610. augusztus	12b/VII. 511.	zászlótartók	5

Bethlen Gábor udvartartásában 1616-ból ismerjük Kenesey Mátyás zászlótartót, akit ekkor nemesített a fejedelem, és Gyulafehérváron, a Nagy Téglá utcában volt háza, és szőlője a Pappataka dombon.¹¹⁸⁴ Mellette még Nagy Mihály¹¹⁸⁵ és Nagy Ábrahám¹¹⁸⁶ szerepelnek, akik vélhetően azonosak azokkal, akik Báthory Gábor udvari seregében töltötték be ezt a tisztséget. Nagy Mihályról tudjuk, hogy 1620. március 31-én Kassáról utazott Gyulafehérvárra.¹¹⁸⁷ Egy évvel később Bozássy György a fejedelem melletti testőrség zászlótartója, Szabó István pedig a fejedelemasszony testőrségénél viselte ezt a tiszte.¹¹⁸⁸ A városi források szerint a zászlótartók általában többen is jelen voltak Bethlen udvartartásával együtt, így 1624. február 15-én „Urunk őfelsége gyalogzászlótartói Borzasy János, Makray István, Karasznyay Márton, Alparety István 10 magokkal”.¹¹⁸⁹

¹¹⁸² 1612. január 30. KvSzám 13a/II.

¹¹⁸³ 1609. február KvSzám 12b/IV. 195.; 1609. április KvSzám 12b/IV. 335.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 370.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 240.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 204.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 270.

¹¹⁸⁴ 1616. MOL F 2 Prot. III. 177–182.

¹¹⁸⁵ 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 99.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 196.

¹¹⁸⁶ 1618. június KvSzám 14b/XXI. 77.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 113.; 1619. március KvSzám 15a/XI. 22.

¹¹⁸⁷ KvSzám 15a/XXII. 37.

¹¹⁸⁸ Radvánszky 1888., 211, 214.

¹¹⁸⁹ 1624. február 15. KvSzám 16/XXI. 12.

*A zászlótartók Bethlen Gábor udvartartásában
(1614–1629)*

Időpont	Jelzet (KvSzám)	Zászlótartók	Fő
1614. május	13a/XVIII. 116.	zászlótartók	8
1615. június	13b/VIII. 125–144.	zászlótartók	3
1615. szeptember	13b/V. 99.	zászlótartók	4
1615. december	13b/VIII. 197.	zászlótartók	4
1624. június	16/XXI. 50.	zászlótartók	4
1624. június	16/XXI. 98.	zászlótartók	10
1625. november	16/XXXIV. 150.	zászlótartók	10
1626. november	17b/VIII. 93.	zászlótartók	6
1629. augusztus	18a/IV. 149.	zászlótartók	6
1629. november	18a/II. 200.	zászlótartók	8

A fent említettek mellett a Királyi Könyvekben Faggyas Bálint fejedelmi zászlótartó neve szerepel még, aki 1628-ban kapott nemességet és címet,¹¹⁹⁰ valamint a Nagy Péteré, akinek udvari familiárisként és zászlótartóként Branden-burgi Katalin adott birtokadományt.¹¹⁹¹

¹¹⁹⁰ 1628. Újtordai Faggyas Bálint, fejedelmi zászlótartó, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 14. k. 87b–88.

¹¹⁹¹ 1630. Borosjenői Nagy Péter udvari familiáris, zászlótartó, birtokadomány; adó- és/vagy vámmentesség, Kolozsmonostor (Kolozs vm.) pusztá kőház. ErdKirKv DVD 19. k. 80b–81b.

A FŐLOVÁSZMESTER IRÁNYÍTÁSA ALATT

Ahogy a főudvarmesteri és aludvarmesteri tisztségnek közjogilag nem volt köze a szoros értelemben vett központi kormányzathoz, úgy a többi udvari méltóságnak sem.¹¹⁹² A főlovászmesteri tisztség az egyik legősibb volt a középkori királyi udvarban, de a 15. századtól már inkább csak üres címnek számított. Még inkább így volt ez az erdélyi fejedelmi udvarban, ugyanakkor a pusztán címet jelentő rangok között itt még a legelőkelőbb méltóságnak számított. Az istállóval és a szekerekkel kapcsolatos tényleges munkafolyamatok elvégzésének felügyelete tartozott a főlovászmester feladatai közé, a tisztséget többnyire megbízható familiárisok töltötték be. A feladat igen szerteágazó volt, a tisztség viselője azonban csak névlegesen látta el ezeket a feladatokat, volt aki dolgozzon helyette: a tényleges lovászmesteri, illetve vice-lovászmesteri tisztséget egyszerre akár három-négy személy is betölthette az udvarban. A tisztség tulajdonképpen nagy szakmai hozzáértést követelt, hiszen olyan felelősségteljes feladatok tartoztak hozzá, mint a lovak (ménésbeli vagy vezetékek-, illetve hátaslovak, a kocsikhoz és szekerekhez tartozók) felügyelete, az ezeket gondozó személyzet irányítása, a kocsikkal kapcsolatos felszerelések beszerzése, egyéb munkálatok elvégzése (lőszerszámok javíttatása, istállóépítés), valamint a vadászathoz használt állatok (kutyák, madarak) és az őket gondozó személyzet felügyelete és irányítása. Sokszor csak akkor derült ki, hogy milyen nagy fontosságúak ezek a kötelességek, amikor senki nem tett eleget nekik. Ez történt Brandenburgi Katalin uralkodásának végén is: amikor a fejedelemasszony elhagyta Erdélyt, ingóságai mellett lovai, kocsii is odavesztek, Rákóczi Györgynek volt mit kerestetnie. Az ekkor lefolytatott vizsgálat során Török János lovászmester vallomásából az derült ki, hogy kocsik és lovak tartoztak a felelőssége alá.¹¹⁹³

¹¹⁹² Trócsányi 1980., 393.

¹¹⁹³ Az udvarnép Munkácsról való eloszlásakor Vas Judit asszony fekete bársony hintót hozott el 6 pej lóval, Bornemissza Kata ugyanezt, Boér Simon egy gyermek lovat, Szarka Albert egy gyermek lovat, egy lengyel kocsit, Tokajban a kocsisoknak adott 5 hitvány lovat Csáky István, Dávid Ferenc azt a szekeret vitte el, amelyen a fejedelemasszony korábban az agarakat hordoztatta, Balling János Váriból vitt el 6 fehér lovat (kettő meghalt, négyet visszaküldtek), a többi lovat Váriból Balásházi István hozta Tokajba. 1634. szeptember 8. Radvánszky 1888., 319.

Azok a csoportok, amelyek a főlovászmester és lovászmesterek irányítása alá tartoztak, vagyis a tulajdonképpeni istállóbeli személyzet az udvar kevésbé becsült tagjai voltak. Az egyik csoportot a lovak gondozásáért felelős és az istállóbeli teendőket ellátó személyzet alkotta: a lovászok, a csatlósok, a kocsisok és a fullajtárok.¹¹⁹⁴ A másikat a vadászkutyákat gondozó pecérek, valamint a sólymokat és rárókat gondozó madarászok. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a vadászkutyákért felelős udvari ifjak, vagy ahogy az Apaffiak udvarában nevezték őket: az agárhordozók, már egy másik udvari csoport tagjai voltak.¹¹⁹⁵

Trócsányi Zsolt kutatásai szerint a 17. század első felében a méltóság viselői főrangúak voltak, vagy azok második vonalába tartoztak. Bethlen Gábor fejedelemsege alatt Huszár Istvánnak a cím viselése biztosított megfelelő respektust. Ő egyidejűleg diplomáciai feladatokat is ellátott, már 1615-ben is fontos diplomáciai küldetessel bízta meg a fejedelem, majd 1619-ben „a csehországi statusokhoz és direktor urakhoz, bizonyos követséggel” is őt küldte,¹¹⁹⁶ a Habsburg udvarban, valamint Rómában járt. 1620 folyamán a marosszéki kapitány, főlovászmester Küküllő és Kolozs megyében kapott birtokokat szolgálataiért.¹¹⁹⁷

A főlovászmesterek ugyanezen csoportjába tartozott Balássi Ferenc udvarhelyszéki főkapitány, aki 1618-ban az udvari lovasság alkapitánya, majd 1625-ben főlovászmester lett.¹¹⁹⁸ Ő édesapja révén, aki Bethlen diplomáciájában játszott fontos szerepet, ott lehetett a fejedelem bizalmasai között.¹¹⁹⁹ Székelyföldi birtokosként aránylag jelentősnek számított, különösen Udvarhelyszékben.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁴ Koltai 2001., 36.

¹¹⁹⁵ Erről Kemény János is szót ejtett *Önéletírásában*. Ezzel is, és a tisztséggel is részletesebben foglalkozom az udvari iskoláról szóló fejezetben.

¹¹⁹⁶ Szilágyi Sándor: *Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei*. Bp., 1879., 32, 137.

¹¹⁹⁷ 1620. Birtokadomány: Viszolya (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 12. k. 143–144.; 1620. Birtokadomány: Hosszuaszó, Hosszúpatak, Tótfalu, Csüdötélke (Küküllő vm.), illetve Huszár István birtokba iktatásról jelentőlevél 1620. február 3. Hosszuaszó, Hosszúpatak, Tótfalu, Csüdötélke (Küküllő vm.). MOL F 2 Prot. IV. 301–303.

¹¹⁹⁸ 1624. Balássi Ferenc az udvari lovasság alkapitánya, birtok átruházása: Csesztve, Mihálcfalva, Kothorko (Fehér vm.), Andrásfalva (Marosszék), Pipe, Fületelke, Szénaverős, Domáld, Nagykend, Oláhzsákod (Küküllő vm.), Szentdemeter, Vécke, Székelyszállás, Bordos, Rava, Magyarzsákod, Siklód, Küsmöd, Pród, Kissolymos (Udvarhelyszék). ErdKirDVD 14. k. 30b–31b.

1628. Balássi Ferenc udvarhelyszéki kapitány, főlovászmester, birtokadomány, Kelementelke (Marosszék). ErdKirKv DVD 14. k. 78–79.

¹¹⁹⁹ Benda Kálmán: Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. = *Századok* 1981., 725–730. (A továbbiakban: Benda 1981.)

¹²⁰⁰ Egy évvel korábban 1627-ben 125 jobbágya volt. Balogh 2005., 115, 209, 212.; A következő évben, 1628-ban pedig 200 forintért vett meg Fületelkén (Küküllő vm.) egy portiót. MOL F 2 Prot. VI. 122^f.

Karrierje Balogh Judit kutatásainak köszönhetően rekonstruálható.¹²⁰¹ Tudom, hogy édesapja Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor tanácsosa volt, aki a Korniskör érdekeit tartotta szem előtt, de ha választania kellett, mégis inkább a saját családját választotta. Bethlen Gábor fejedelemmé választását követően lett a Kornis-körben, illetve az udvarhelyszékiek között a tanácsosok legfontosabbika, így a Balássi család megközelítette a Kornis famíliát, ami a politikai befolyását és jobbágyságát illeti.¹²⁰²

A második csoportba tartozókról nem állapítható meg egyértelműen, hogy mi okból vagy minek az „erősítésére” töltötték be tisztségüket. Báthory Gábor fejedelemsége alatt senki sem kapott kitüntetett szerepet ebben a tisztségben, Horvát Jakabot¹²⁰³ 1609-től 1612-ig említik a számadáskönyvek (fő)lovászmesterként, és ő inkább a kérdéses kategóriát erősíti. Bethlen Gábor 1614-ben familiárisai között említ egy Horvát Jakabot, ő vélhetőleg azonos az egykori (fő?)lovászmesterrel, lévén hogy Bethlen sokakat megörökölt Báthory Gábortól.¹²⁰⁴ Kékedi Zsigmond¹²⁰⁵ asztalnokmesteri tisztsége mellett látta el ezt a tisztséget is 1625–1628 között, később a Rákóczi György fejedelemsége alatt jutott el karrierje csúcsára. Török János 1629-ben,¹²⁰⁶ illetve 1630-ban Brandenburgi Katalin udvarában is betöltötte ezt a tisztséget. Ő már 1618-ban lovászmester volt, elképzelhető, hogy azon kevesek egyike, aki a lovászmesteri tisztség hosszú ideig való ellátásával jutott el odáig, hogy a főlovászmesteri tisztséget is betölthesse. Valószínűleg 1637. május 6. előtt halt meg. (Róla alább még részletesebben.)

¹²⁰¹ Balogh 2011., 100, 103, 105, 230.

¹²⁰² 1614-ben a család jobbágyságának száma 180 volt Udvarhelyszékben. Balogh 2011., 105.

¹²⁰³ 1609. Jezerői Horuáth Jakab főlovászmester (magister stabuli), Kereki Kereky Ferenc asztalnokmester, birtokadomány, teljes és egész falvakra: Ruda, Szkrofa, Nyágra [?] (Zaránd vm.). ErdKirKvk DVD 9. k. 389–390.

¹²⁰⁴ 1614. Horuáth Jakab udvari familiáris, Kolozsvár, birtokadomány: Nagyida (Kolozs vm.), Szentpéter (Doboka vm.). ErdKirDVD 10. k. 203.

¹²⁰⁵ 1625. Kékedi Zsigmond volt kamarás, asztalnokmester, főlovászmester, istállómester, birtokadomány: Szentkirály, Zsögöd, Szentsimon, Szentimre, Szentmárton, Szentgyörgy, Kotormány, Ménaság, Mindszent, Szentlélek, Hoszszuaszó, Mádéfalva, Rákos (Csíkszék). ErdKirKv DVD 15. k. 54b–55.

1628. Kékedi Zsigmond volt kamarás, asztalnokmester, főlovászmester, birtokadomány: Szentkirály, Zsögöd, Szentsimon, Szentimre, Szentmárton, Szentgyörgy, Kotormány, Ménaság, Mindszent, Szentlélek, Hoszszuaszó, Kászon (Csíkszék). ErdKirKv DVD 14. k. 79–80.

¹²⁰⁶ KvSzám 18a/IV. 111–166.; 1620. Teörök János főlovászmester, birtokadomány: Megykerék (Fehér vm.); földesúri haszonvétel. ErdKirKv DVD 12. k. 173–173b.

1630. Megykeréki Teöreök János (egr.) főlovászmester, birtokzálogosítás: Felsőszombatfalva (Fehér vm.-Fogaraszöld). ErdKirKv DVD 19. k. 93–93b.

LOVÁSZMESTEREK

A tényleges – vagyis a mindennapi – feladatokat, melyeket korábban a főlovászmesteri tisztség kapcsán felsoroltam, a lovász- vagy vice-lovászmesterek látták el az erdélyi fejedelmi udvarban.¹²⁰⁷ Az is a feladataik közé tartozott, hogy a különféle lovakat (szekeres, moldvai és török paripákat) az uradalmakból (Vajdahunyad, Fogaras) vagy Magyarországról a fejedelmi udvarba, illetve a fejedelem tartózkodási helyére szállítsák.¹²⁰⁸ A Rákócziak udvarában említik a gyermek lovak lovászmesterének tisztségét, ez talán arra utal, hogy ekkortájt valóban létezett ilyenfajta feladatmegosztás az udvarban.¹²⁰⁹ Emellett nekik kellett a fejedelmi udvar számára gondoskodniuk a díszes lószerszámok elkészítéséről és javításáról, amit nem ritkán a városokban – többek között Kolozsváron – intéztek.¹²¹⁰ Közülük akár kettő-négy személy is tartózkodhatott az udvarral Kolozsvárott. Feladataik megosztását sajnos nem részletezik a forrásaink.¹²¹¹ Feltételezhetően a familiárisok legjelentősebbjei kapták meg ezt a tisztséget, mások jó néhány vice-lovászmesterségben eltöltött év után lettek lovászmesterek. Olyanok is voltak, akik egyből ez utóbbi tiszttel töltötték be, ez lehetett udvari szolgálatuk csúcsa.

Báthory Gábor udvarában Szénási Mihályt többször is lovászmesterként említik, majd ugyanígy nevezik meg Horváth Miklóst¹²¹² 1610 után – ő 1614-ben familiárisként szerepelt Bethlen Gábor udvarában –, Székely Miklóst pedig 1612-ben. 1608-tól az egész korszakban allovászmesteri, valamint lovászmesteri feladatokat látott el Thedi Bálint (vagy Boldizsár).¹²¹³ Ő később Bethlen udvarában is betöltötte ezt a tisztséget.

Bethlen Gábor udvarában a főlovászmesterek mellett kettő-három lovászmester kísérte el a fejedelmet udvarával együtt Kolozsvárra. Sárfi Szalay Györgyöt¹²¹⁴ 1614–1619 között igen gyakran említik a számadásokban vice-, illetve lovászmesterként, feladatai között szerepelt például 1620-ban, hogy hozzon el egy levelet Thurzó Imrétől, ilyesmire valószínűleg csak az igen megbízható familiárisait küldte ki a fejedelem.¹²¹⁵ Ekkortájt, pontosabban 1618. november 23-

¹²⁰⁷ A (fő)lovászmesternek 1626-ban 6 helyettese volt. TMÁO I. 472.

¹²⁰⁸ 1615. KvSzám 13a/II. 73. (Tedi Bálint); KvSzám 15a/XXII. 79. (Szalay György); 1622. KvSzám 15b/XXI. 15. (Nagy Benedek); KvSzám 15b/XXII. 158. (1622.) Török Bálint [? István]

¹²⁰⁹ Török Zsigmond gyermek lovak lovászmestere. KvSzám 19/XIII. 671.

¹²¹⁰ Jeney-Tóth Annamária: *Míves emberek a kincses Kolozsvárott*. Kolozsvár, 2004., 198–200, 223–227.

¹²¹¹ Koltai 2001., 36.

¹²¹² Horváth Miklós familiáris, Széplak (Bihar vm.). ErdKirkv DVD 8. k. 14–15b.

¹²¹³ 1609. Thedi de Kosoch Bálint főlovászmester – birtokzálogosítás, tagyi vár és uradalom, zálogösszeg 3000 magyar forint. ErdKirkv DVD 9. k. 126–127.; 1608. Donatio Gilvács (Szatmár vm.). ErdKirkv DVD 8. k. 10–10b.

¹²¹⁴ Birtokzálogosítás (Királyhalma, Fehér vm.). ErdKirkv DVD 10. k. 230–231.

¹²¹⁵ Szilágyi 1879., 206.

án vett zálogba a Gyulafehérvárhoz közeli Borbándon egy portiót 100 forintért Tatay Máté özvegyétől, Aracsay Margittól.¹²¹⁶ 1621. július 31-én pedig a Fehér vármegyei Királyhalma portióba iktatták be.¹²¹⁷ Az utóbbit feltehetően addigi szolgálataiért kapta.

Török János, a későbbi főlovászmester szerepelt még sárfi Szalay György mellett, és Fekete Máté, akiről nincsenek adataim, valamint Nagy Benedek, aki 1619 után tűnt fel a számadások névsoraiban.¹²¹⁸ Őt szekeresmesternek is nevezték: feltételezhetően a kocsikért és a szekerekért, nem pedig a lóállományért felelt.¹²¹⁹ A számadások szerint 1625-ig Horváth János látta el vele együtt a lovászmesteri feladatokat, Horváth Jánosról viszont nem rendelkezem adatokkal. Balásházi László 1629-ben látta el ezt a tisztséget.¹²²⁰

A fent említett lovászmesterek közül Török Jánosról tudunk talán a legtöbbet. Egy bevallás szerint 1614. február 9-én megszerezte Megykerék és Ruda(bánya) possessiókat Török Lukács özvegyétől, Becski Annától, az előbbi kétezer, az utóbbit ezer forintért.¹²²¹ Várad János 1618-ban immár lovászmesterként a fejedelemasszony udvarmesterével kötött egyezséget Rudabányáért.¹²²² 1622 áprilisában Gyulafehérváron megvett egy házhelyet háza szomszédságában, a Boldogasszony utcában 22 forintért.¹²²³

Ródi Cseh János bevallása 1626-ból arról tanúskodik, hogy az elmúlt esztendőben Török János, a fejedelem lovászmestere megpróbálta minden birtokát megszerezni magának, ő pedig csak úgy tudta menteni a helyzetet, hogy azok egy részét átengedte Töröknek.¹²²⁴ 1628-tól per folyt a ródi Cseh János Torda

¹²¹⁶ MOL F 2 Prot. V. 276–277.

¹²¹⁷ MOL F 15 Prot. XVII. 201–202.

¹²¹⁸ 1607. Töttösi Nagy Benedek, birtokadomány: Pontosfalva, Libánpataka (Bihar vm., Belényes vidéke). ErdKirKv DVD 11. k. 44–45.; 1615-ben átírása és megerősítése. ErdKirKv DVD 11. k. 43b–45.

¹²¹⁹ 1618. június 14-én 6 lovas szekeret, ill. 12 ökrös szekeret lehetett elkülöníteni, amelyen a fejedelmi udvartartást hordozták. KvSzám 14b/XXI. 86.; 1614-ben csak a fejedelem szőnyeget 3 darab négyökrös szekér és egy hatlovas szekér hordozta. KvSzám 16/XXI. 147.; 1624-ben a fejedelmi udvartartásnak vélhetően az összes tagja 20 szekéren és 20 társzekéren fért el. A fejedelem szekere mellett: inasok, fraucimereknek két szekere, a prédikátor, a pohárnokok, a tálmások szekere, két konyhaszekér, ajtónállók két szekere, muzsikások 3 szekere, mosók szekere, sáfárok (konyha) szekere, 18 társzekér, a gróf szekere, postaszekerek, a gyöngyfűzők szekere, a sütők szekere, a mesteremberek (szabók, gombkötők, csizmadia, ill. kovácsok, lakatos, csiszár) két szekere, pecérek, vélhetően Mihály mester (főszakács) háza népének, Csúti Gáspár kocsija, konyhaszekér – ezekről olvashatunk a forrásban. TT 1886., 614–615.

¹²²⁰ Korábban részt vett a fejedelem követségeiben is. Ld. Szilágyi Sándor 1879., 445.

¹²²¹ 1614. február 9. MOL F 2 Prot. IV. 149.

¹²²² MOL F 2 Prot. V. 265.; MOL F 2 Prot. V. 271. 1618

¹²²³ MOL F 2 Prot. VI. 16^v.

¹²²⁴ 1626 körül (a dátumot tartalmazó rész hiányzik). MOL F 15 Prot. XXIV. 19^v után számozatlanul bekötve.

vármegyei birtokainak egy részéért (Ivánfalva, Kisbánya, Kisoklos).¹²²⁵ 1629-ben Török János már egy szőlőt is vett Előmalon, Csáky István és László szőlőinek szomszédságában.¹²²⁶

A fejedelem udvara mellett öccse, a gubernátor udvarában is működtek lovászmesterek, akik a fejedelmiekkal azonos bánásmódban részesültek Kolozsvárott. Közöttük kell megemlíteni Török Istvánt,¹²²⁷ aki a források tanúsága szerint nemcsak a tisztében járt el, de Gyulafehérváron is intézett „apróbb” ügyeket, például „földvásárlást”.¹²²⁸

Egyes esetekben a familiárisi szolgálat betetőződése volt tehát a lovászmestéri szolgálat. A lovászmesterek feladatának jelentősége abból is eredt, hogy nap mint nap nagy értékekkel bántak. A lovak és kocsik a reprezentáció eszközei voltak, de egyúttal a mindennapi helyváltoztatásé is. Báthory Gábor és Bethlen Gábor udvari hintóiról, a vásároltatott lovakról nem maradt fenn annyi leírás, adat, mint I. Rákóczi György korából, de tudjuk, hogy 1624-ben Bethlen Gábor hintót csináltatott 800 rajnai forintért, a leírás szerint „nyolc emberre csináltaták, kívül jó féle bürrel burították, belől pedig jó féle szederjes bársonnyal bélelve vagyon, jó féle selyemből csináltatott rojtot is környüle varrottak, ahhoz két bársony vánkast és négy ládát is csináltattak”.¹²²⁹

1626 után a lovászmestereké mellett megjelent a fejedelmi vadászmester, vagyis a jägermeister tisztsége is, 1629-ben például Kemény János is viselte ezt a tisztséget.¹²³⁰ Ahogy egy számadáskönyvi bejegyzésből kiderül, amely néhány

¹²²⁵ TvmJkv I. 256, 290, 307, 356, 367.

¹²²⁶ 1629. január 1. Török János Dicsőszentmártoni Zabó Mártontól szőlőt vett Előmalon. MOL F 2 Prot. VI. 135^v.

¹²²⁷ „Die 4 Novembris Biró uram és tanácsbeli uraimék hozattak ökegyelmek Dész Istvánné aszszonyomtól egy karmasin csizmát, melyet ökegyelmek adattanak Török Istvánnak Gubernátor uram lovászmesterének, az ára f 2 d 25.” KvSzám 16/III. 97. 1623.

¹²²⁸ „1620 die 2 Octobris Szász János, Koczis János mint én nevy comparealván mi előttünk ada egy kis földet úgy mint kilenc arasznyit az úrnak önegyságának Bethlen István uramnak örökön pro fr 2 kettő fr 2. Török István az önegysága lovászmestere mi előttünk tön és Koczis János felvön cum omni jure valamivel ő bírta.” MOL F 2 Prot. IV. 293.

¹²²⁹ TT 1879., 459–460.

¹²³⁰ „Hogy ezt is említsem szegénynek dolgairól: sok ebeket nem tartott; esztendőben háromszor, négyszer, ha kiment vadászni. Kopói circiter ötven ha volt, két pecér azokhoz; azoknak én vöttem több hasznát s gyönyörűségét, szokás lévén, hogy soha egy farkas-, egy rókabőrt beadni nem tartoztunk, csak egyébféle vadakból konyhájára. Én előttem mások, azután én voltam *főjägermester*. Házában szokott tartani egy-egy öreg szép hív vizslát; többek közt egykor egy Tigris nevű lévén, szokott vala az bársonyos maga székeiben ottan feküdni, kit neheztellett szegény; én azért igen nagy gombostökökkel megrakám a székek ületit, hogy az eb beléfékűvén és szurdaltatván, szoknék el róla; én házából kimenvén, más inasra bíztam vala reá vigyázását, az is elfelejtkezvén róla, az fejedelem tanált belé ülni: az tők megszurdolván ugrott fel, kapott hátra erősen, megharagván kérlette az inastól: ki dolga? az megmondotta és okát is; nem hogy pedig érette megpirongatott volna szegény, de megparancsolta az inasnak, meg ne mondja, szegyenelvén.” Kemény János *Önéletírása* 102.

nappal Bethlen halála előtt keletkezett: a kolozsváriak ellátták „Urunk két vadászmeisterit”,¹²³¹ akik vélhetően némiképp osztoztak a lovászmesterekkel a felelősségben.

ISTÁLLÓBELIEK

Az istállóbeliek csoportját, mint már említettük, a lovászok, a csatlósok, a kocsi-sok és a fullajtárok alkották.¹²³²

A lovászok között főlovászokat és lovászlegényeket találunk, és olyan időszak is volt, amikor a török paripáknak külön gondozója, felelőse volt. 1618-ban török és német lótanító is állt az udvar alkalmazásában.¹²³³ Bethlen Gábor udvarából 1623-ból ismerem Német András lótanítót,¹²³⁴ 1626-ból Gyarmathy Miklós főlovászt és Ibrahim deák lótanítót.¹²³⁵ 1625-ben a kolozsvári sáfárpolgár arról számol be, hogy ellátott egy „lóorvost”, aki harmadmagával érkezett Váradról,¹²³⁶ 1629-ben pedig Székely Bálint értesíti a fejedelmet Varsóból, hogy talált számára egy lóorvost, aki valószínűleg a gyulafehérvári udvarba is eljön.¹²³⁷ Ekkor már itt volt Budenszky lótanító az udvarban.¹²³⁸ A lovak körül forgolódók azonban ebben az időben általában névtelenek maradtak, összesen 50 lovászt említettek Gyulafehérváron, udvarban.¹²³⁹ Nem így később: az 1659. évi asztali rendtartásból már ismerjük az udvari lovászokat. Azt is tudjuk róluk, hogy saját lovuknak abrak, széna járt az udvarnál, „italljokra ser vagy lőre mikor van, asztalok konyhárul jut”.¹²⁴⁰

Báthory Gábor és Bethlen Gábor udvarának lovászait az alábbi táblázatok mutatják be részletesebben.

¹²³¹ 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 199.

¹²³² Koltai 2001., 36.

¹²³³ KvSzám 14b/XVIII. 91–134.

¹²³⁴ KvSzám 16/XIX. 79–124.

¹²³⁵ KvSzám 17b/VIII. 149–180.

¹²³⁶ „1625 Die 5 Martii Érkezhén Urunk őfelsége szolgája Sassa István harmad magával Váradról, egy fő ló orvosnak Radoni Miklós váradi katonának bejövételét bizonyos okokból parancsolván őfelsége posta lóval és gazdálkodással lévén, bíró uram hagyásából attam ételt és italt...” KvSzám 16/XXXIV. 25.

¹²³⁷ 1629. február 26. TT 1887., 19–20.

¹²³⁸ „1629 Die 4 Junii Eodem die Érkezhék Lengyelországból Budenszky lótanító feleségestől, gyermekestől és Joachim Mitzky tizenhatod magokkal erős parancsolattjok lévén, hogy minden helyeken kedvesen gazdálkodgyanak nekik bíró uram hagyásából, gazdálkottam nekik [...]” KvSzám 18a/IV. 71.

¹²³⁹ 1626-ban ennyit említettek összesen. TMÁO I. 473.

¹²⁴⁰ ROL Kmlg Kemény család csombordi levéltára, XIX/1600.

*A lovászok számának alakulása Báthory Gábor uralkodása idején
(1608–1613)*

Év	Jelzet (KvSzám)	Lovászok száma (fő)
1608. március	12a/XVIII. 61–83.	13
1608. szeptember	12a/XVIII. 93–113.	7
1608. november	12a/XXV. 105–177.	12 + 8 kik az vezetéket hordozzák
1609. február	12b/IV. 182–207.	8 fő + 12 lovász
1609. április	12b/IV. 327–356.	12 + 6 lovas legény (vezeték)
1609. augusztus	12b/IV. 361–388.	17 + 12 lovászlegény ?
1609. október	12b/IV. 219–250.	28 legényekkel együtt
1610. április	12b/VII. 450–485	12 + 12 legény
1610. május	12b/VII. 178–212.	24 + 16 legény
1610. július	12b/VII. 213–279.	25 + lovas legény
1610. augusztus	12b/VII. 498–514.	25 lovász és lovász legény
1612. január	13a/II. 67–105.	32
1613. október	13a/XII. 95–99.	?

*Lovászok száma Bethlen Gábor udvarában
(1613–1629)*

Év	Jelzet (KvSzám)	Lovászok száma (fő)
1614. május	13a/XVIII. 93–140.	14 lovász + 12 lovas legény vezetékek lovak-hoz
1615. április	13b/VIII. 93–124.	10 lovász + 6 lovászlegény
1615. június	13b/VIII. 125–144.	11
1615. szeptember	13b/V. 93–125.	8 + 3 legény
1615. december	13b/VIII. 187.	8 + ?
1617. november	14a/XVIII. 53–93.	15-ből 4 név szerint
1618. június	14b/XXI. 50–83.	10
1618. október	14b/XVIII. 91–134.	12 + 6 lovas legény, német és török lótanító
1619. február	15a/XII. 31–60.	6 lovász, 4 lovas legény
1619. március	15a/XI. 9–21.	10+6 lovász legény
1619. augusztus	15a/XI. 93–127.	
1621. június*	15b/IX. 51–53.	3+5
1621. szeptember	15b/XI. 109–179.	
1622. május	15b/XII. 27–112.	lótanító, 7 lovász
1623. június	16/XIX. 7–52.	
1623. augusztus	16/XIX. 79–124.	Német András lótanító; 21 lovász és lovász-legény
1623. november	16/III. 75–93.	4
1624. június	16/XXI. 37–77.	4
1625. augusztus	16/XXXV. 65–166.	14 főlovász + 25

Év	Jelzet (KvSzám)	Lovászok száma (fő)
1625. november	16/XXXIV. 134–154.	lótanító, 25 lovasz
1626. január*		
1626. augusztus	17b/VIII. 149–180.	Gyarmati Miklós főlovász + 14 lovasz + Ibrahim deák lótanító + 20 fogarasi szabados
1626. november	17b/VIII. 55–99.	2 lovasz + 18 lovas legény
1629. augusztus 4.	18a/IV. 111–166.	5
1629. augusztus 20.	18a/IV. 195–232.	4 + 6 + 10
1629. november	18a/II. 159–212.	8 lovasz fejedelmé + 3 asszonyunké
1630. április 5.	18b/I. 27–81.	6 + 3

A kocsisokkal együtt a fullajtárokat is feltüntetik a számadásokban, ugyanis a kocsisok soha sem egy személyre kapták az ellátmányukat.¹²⁴¹ A fullajtárok nevét nem jegyezték fel a sáfárok, de számuk többnyire megegyezett a kocsisok számával, vagy meghaladta azt. A fullajtárok tehát a kocsisokkal párban látták el feladatukat, ha a kocsis négy lónál több lovat hajtott, két fullajtár is tartozhatott hozzá.¹²⁴² A takarmányellátmány miatt a kocsisok nevét mindig megtaláljuk a városi feljegyzésekben: a lovak számára kiadott zab értéke ugyanis jóval meghaladta a kocsis és a fullajtár ellátmányának értékét, ezért azt valószínűleg név szerint adták ki a kocsisoknak. Van köztük egy csoport, akiknek a nevét nem tudjuk, de 1615-ben „Asszonyunk öt rendbeli kocsissinak” nevezik őket, és 1626-ban is hasonlóképpen („Aszszoniunk 5 rendbeli kucsissi”).¹²⁴³

A kocsisok nevei a nemzetiségüket is elárulják. A magyar nevék mellett – bár még csak kis számban, de egyre növekvő mértékben – feltűnnek román nevék is. 1619 márciusában Fogarasi Radult¹²⁴⁴ találjuk közöttük, 1619 augusztusában mellette még Furullja Kristófot¹²⁴⁵ is, 1623-ban Hoszzu Radut és Lészai Radult,¹²⁴⁶ 1624-ben Baba Hasont,¹²⁴⁷ 1629-ben pedig Vislej Radult.¹²⁴⁸ A fejedelmi udvar alkalmazottai mellett talán fogarasi szabadosok is lehettek közülük. A kocsisok számáról részletesebb kimutatás a az adattárban, a 6. fejezet 4. táblázatában található.

¹²⁴¹ Számuk összesen kocsisoké és fullajtároké 1626-ban 200 fő lehetett. TMÁO I. 473.

¹²⁴² Koltai 2001., 36.

¹²⁴³ 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 129.; 1626. augusztus 20. KvSzám 17b/VIII. 164.

¹²⁴⁴ KvSzám 15a/XI. 23., 1629-ben 18a/II. 209.

¹²⁴⁵ KvSzám 15a/XI. 113.

¹²⁴⁶ KvSzám 16/XIX. 178, 191.; 1625-ben ugyanők KvSzám 16/XXXV. 93.; 1626. augusztus 17b/VIII. 165.; 1626. november 17b/VIII. 84.

¹²⁴⁷ KvSzám 16/XXI. 69.

¹²⁴⁸ KvSzám 18a/IV. 184.

A csatlósok, vagy ahogy Erdélyben nevezték őket, a csatlónállók elvileg a kocsik személyzetéhez tartoztak, a kocsi hátsó részén, a csatlón teljesítettek szolgálatot.¹²⁴⁹ Számuk igen alacsony volt az udvartartásban, kettőnél csak ritkán voltak többen, ezért feltételezhető, hogy a fejedelmi kocsikon, hintókon foglaltak helyet, tehát valóban „Urunk csatlónállói” voltak. Így akár ténylegesen betölthettek borhordozói vagy felszolgálói feladatot a fejedelem részére az udvarmester irányítása alatt, ahogy azt Koltai András feltételezi.

Az istállóbeliek másik csoportját a vadászkutyákat gondozó pecérek alkották, valamint a sólymokat és rárókat gondozó madarászok. A pecéreknek a fejedelmi udvarban lévő kutyák (agarak, szelindekek, kopók, vizslák) ellátása volt a feladata. A Rákócziak – és később az Apaffiak – udvarában agárhordozó ifjak is voltak, ami azt jelzi, hogy a drágább kutyák felelősei az ifjak lehettek, akiknek korábban már szoltunk a feladatáról. Itt most a lovászmesternek felelős pecéreket vizsgálom meg, közülük néhánynak tudjuk a nevét. 1615-ből Peczér András,¹²⁵⁰ Peczér Kristóf és Polyák András nevét ismerjük.¹²⁵¹ Akár a pecérek előljárója is lehetett Hosszú Teleki Miklós, akit 1629 novemberében a számadások kopómeszternek neveztek.

A következő táblázatokban részletezve mutatom be, hogy hogyan alakult a fejedelem kíséretében lévő csatlósok és pecérek száma a számadáskönyvek szerint.

*A pecérek és a csatlónállók száma Báthory Gábor udvarában
(1608–1612)*

Év	Jelzet (KvSzám)	Csatlónállók	Pecérek
1608. március	12a/XVIII.		
1608. szeptember	12a/XVIII. 93–113.		8
1608. november	12a/XXV. 105–177.	2	
1609. február	12b/IV. 182–207.		12 ebestől (3)
1609. április	12b/IV. 327–356.		ebesek 2
1609. augusztus	12b/IV. 361–388.		
1609. október	12b/IV. 219–250.		
1610. április	12b/VII. 450–485		
1610. május	12b/VII. 178–212.		2
1610. július	12b/VII. 213–279.		?
1610. augusztus	12b/VII. 498–514.		?
1612. január	13a/II. 67–105.		

¹²⁴⁹ Koltai 2001., 36.

¹²⁵⁰ KvSzám 13b/VIII. 125–144.

¹²⁵¹ KvSzám 13b/V. 100–101.

*A pecérek és a csatlónállók száma Bethlen Gábor udvarában
(1614–1629)*

Év	Jelzet (KvSzám)	Csatlónállók	Pecérek
1614. május	13a/XVIII. 93–140.		
1615. április	13b/VIII. 93–124.		?
1615. június	13b/VIII. 125–144.	csatlónállók	Peczér András
1615. szeptember	13b/V. 93–125.		Peczér Kristóf, Polyák András
1615. december	13b/VIII. 187–		
1617. november	14a/XVIII. 53–93.		?
1618. június	14b/XXI. 50–83.		4
1618. október	14b/XVIII. 91–134.		
1619. február	15a/XII. 31–60.		
1619. március	15a/XI. 9–21.		?
1619. augusztus	15a/XI. 93–127.		
1621. június*	15b/IX. 51–53.	2	
1621. szeptember	15b/XI. 109–179.		
1622. május	15b/XII. 27–112.		2?
1623. június	16/XIX. 7–52.		
1623. augusztus	16/XIX. 79–124.		4
1623. november	16/III. 75–93.		
1624. június	16/XXI. 37–77.		4
1625. augusztus	16/XXXV. 65–166.		?
1625. november	16/XXXIV. 134–154.		
1626. január*			
1626. augusztus	17b/VIII. 149–180.		
1626. november	17b/VIII. 55–99.	2	5
1629. augusztus 4.	18a/IV. 111–166.		
1629. augusztus 20.	18a/IV. 195–232.		
1629. november	18a/II. 159–212.		4 + kopómester: Hosszú Teleki Miklós

Az istállók személyzetéhez tartoztak a madarászok is. Számuk Báthory Gábor és Bethlen Gábor udvarában 2–10 fő között változott.¹²⁵² Közülük Bethlen udvarában 1614-ben két Madarász Istvánt említettek,¹²⁵³ 1617-ben pedig Madarász Já-

¹²⁵² 1626-ban Bethlen udvarában 10 madarász szerepelt az összeírásban és 20 vadász.. TMÁO I. 472.

¹²⁵³ „1614 29 Junii Urunk madarászi: kettő Madarász István Tasnád felől jöttek vissza [...]” KvSzám 13a/XIX. 58.

nost.¹²⁵⁴ 1618-ban Madarász István¹²⁵⁵ mellett említik még Bajoni Gergelyt.¹²⁵⁶ Ő az 1628 körül keletkezett konvenció jegyzékben is szerepelt, éves bére 16 forint volt, sajnos a konvenció további részleteit a forrás nem tartalmazza.¹²⁵⁷ 1622-ben Madarász Mihály szerepelt a sáfárok által vezetett számadáskönyvben: „Jöve Madarász Mihály 3 maga és öt sólyommal, maga elmenvén Kalotaszegben attyafiai látogatni, attam bíró uram hagyásából az két szolgáinak és az sólymoknak húst libr. 4, f – d 4; kenyérre attam nekik f – d 5.”¹²⁵⁸ Az állatok száma és fajtája nagyon sokféle volt: sólymok, rárók mellett egyéb, pontosan meg nem nevezett madarak, valamint (festett) agarak, szelindekek, kopók, vizslák, sőt majmok éltek az udvarban a pecérek és a madarászok felügyelete alatt.

Az istállómaster felügyelete alá tartozó lovászok, kocsisok, fullajtárok, pecérek és madarászok az udvarban kapták meg a napi ellátmányukat, akárcsak lovaik ellátmányát. Ha az udvar útra kelt, akkor természetesen ők is a megfelelő szekereken foglalták el helyüket. Az általuk felügyelt állatok külön fejadagot kaptak Kolozsvárott, ezért is tudok viszonylag részletes képet nyújtania a rájuk bízott „kedvencekről”.¹²⁵⁹

Az istállóbeliek két csoportja a reprezentációt és a mindennapi helyváltoztatást egyaránt szolgálta az udvarban. Munkájuk során nagy értékű kocsikkal, hirtőkkel, lovakkal és egyéb állatokkal bántak, munkájuk szakértelmet kívánt, a csoportjukon belüli hierarchia pedig szigorúan érvényesült.

¹²⁵⁴ KvSzám 14a/XVIII. 53–93.

¹²⁵⁵ „1618 1 Februarii Az Urunk madarászi Madarász István és Madarász János érkezvén Fejérvárról bíró uram hagyásából attam nekik [...]” KvSzám 14b/XXI. 13.

¹²⁵⁶ „1618 12 Junii Eodem die Urunk madarásának Baioni Gergelynek másod magára attam ismét bíró uram hagyásából húst kenyeret f – d 15.” KvSzám 14b/XXI. 46.

¹²⁵⁷ Radvánszky 1888., 231.

¹²⁵⁸ 1622. október 1. KvSzám 15b/XXI. 67.

¹²⁵⁹ „12. Az lovászok asztala, 13. Az pecérek puskasokkal együtt az mikor mennyien vadnak...” ROL Kmlg. Kemény család csombordi levéltára, XIX/1600.

UDVARI PAPOK ÉS LELKÉSZEK, VALAMINT A PÜSPÖKÖK A FEJEDELM UDVAROKBAN

Az erdélyi fejedelmek a 17. század általam vizsgált időszakában reformátusok voltak, így udvari papjuk is természetesen ebből a felekezetből került ki. A fejedelmek udvarnépükkel és papjaikkal együtt három országgyűlésen vettek részt Kolozsvárott, továbbá jelen voltak a fejedelmi család tagjainak két esküvőjén: 1608. november 9-én a Báthory Annájén és Bánffy Dénesén, 1623. június 20-án pedig a Bethlen Istvánén és Károlyi Krisztináén. Három alkalommal a fejedelem kíséretében az udvari pap is részt vett a városban tartott terminuson, és abban a 16 esetben is ott volt, amikor követfogadás zajlott a városban, illetve még öt alkalommal, amikor csak „útba esett” Kolozsvár. 1619-ben a gubernátor Bethlen Istvánt a püspök is elkísérte Kolozsvárra. Az, hogy ilyen gyakran az udvarral tartott az udvari pap, jelzi, hogy a korszakban a lelkészek igen fontos, sőt kiemelkedő tagjai volt az udvarnak. Névsorukat áttekintve ez természetesnek is tekinthető: ilyen nevek voltak közöttük, mint Alvinczi Péter, Rettegi János, Czeglédi János, Milotai Nyilas István, Keserői Dajka János, Geleji Katona István.

A SZÁRMAZÁS

Származásuk alapján a lelkészek sokfélék lehettek. Alvinczi Péter és Rettegi János¹²⁶⁰ kis- és középnemesi származású volt, Czeglédi János, Milotai Nyilas István, Geleji Katona István, Keserői Dajka János jobbágyszármazásúak voltak.

Természetesen inkább a nemesi származásúakról tudunk többet: Alvinczi Péter kismemesi családból származott, Enyeden született 1575 körül, a család birtokai Enyeden és Várad környékén lehettek.¹²⁶¹

Czeglédi János és Keresztúri Bíró Pál neve arról árulkodik, hogy a Cegléd, illetve Bodrogkeresztúr mezővárosból származtak.

¹²⁶⁰ Szenci Molnár Albert *naplója*. Közzéteszi: Szabó András. (Historia Litteraria 13.) Universitas Könyvkiadó, Bp., 2003., 176–177., 231. (A továbbiakban: Szenci Molnár Albert *naplója*)

¹²⁶¹ Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Bp., 1994., 95–100. (A továbbiakban: Heltai 1994.)

Geleji Katona István származásáról ismerünk még részleteket, ő 1589-ben a Mezőkeresztes melletti Gelej nevű falucskában született. Bod Péter szerint édesapját féléves korában veszítette el, őt magát pedig a mezőkeresztesi csata után a tatárok elrabolták, majd Szolnokon eladták a törököknek. Innen váltotta ki édesanyja, aki eleve papnak szánta fiát, és ezután még inkább meg is tett mindent, hogy az lehessen.¹²⁶²

Ugyanakkor meg kell jegyeznem, hogy a magyar jogi felfogás szerint a lelkészeket hivatalból nemesi rendbe tartozóknak tekintették. A lelkész özvegyek és árvák sorsát rendezte az a Bocskai István által kiadott, majd Báthory Gábor és Bethlen Gábor által is megerősített oklevél, amely mentesítette a teherviselés alól a lelkészek utódait, majd a folyamat betetőződéséként 1629-ben őket is nemesítette.¹²⁶³

ISKOLÁZOTTSÁG, PEREGRINÁCIÓ, PÁLYAFUTÁS

Az erdélyi fejedelmek szolgálatában álló lelkészek szinte mindegyike járt külföldi, nyugat-európai egyetemeken: Heidelbergben, Wittenbergben, németalföldi vagy angliai egyetemeken, míg mások Itáliában tanultak. Persze ez igen változatos és egyedi módon alakult mindegyikükénél. Alvinczi Péter Várad után Németországban folytatta tanulmányait, Wittenbergben és Heidelbergben, és talán Itáliában is járt.¹²⁶⁴ Rettegi János 1594. augusztus 24-én iratkozott be a wittenbergi egyetemre.¹²⁶⁵ Czeglédi János, a későbbi ecsedi pap 1589. október 31-től a wittenbergi, 1590. november 2-ától a heidelbergi, 1597. január 23-ától a padovai egyetemen volt hallgató, az előbbieken teológiát, ez utóbbin jogot hallgatott.¹²⁶⁶ Az érkeserüi születésű Keserüi Dajka János Debrecenben tanult, majd 1607-et követően Wittenberg, Marburg, Heidelberg egyetemeit látogatta.¹²⁶⁷ Milotai Nyilas István Nagybányán, majd 1596-tól Debrecenben tanult, 1599-től pedig többek között Heidelbergben peregrinált, innen 1603-ban hazatérve lett debreceni

¹²⁶² Bod Péter: *Szmirnai Szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok...* Nagyenyed, 1766., 71–76. (A továbbiakban: Bod Péter 1766.)

¹²⁶³ További részletek: Dáné Veronka: „...Hogy gyászos állapotjok vigasztalást vehessen.” In: „Nincsen nekünk több hazánk ennél...” *Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez.* Szerk.: Ifj. Barta János – Papp Klára. Bp., 2004., 174–184.

¹²⁶⁴ Heltai 1994., 95–100.

¹²⁶⁵ Szenci Molnár Albert naplója 176–177., 231.

¹²⁶⁶ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon.* 489. címszó, az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára elektronikus könyvtárából.

¹²⁶⁷ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon.* 1437. címszó, az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára elektronikus könyvtárából.

tanár.¹²⁶⁸ Geleji Katona István (Aba)Újszántó, Gönc, (Sátoralja)Újhely alsóbb iskolái után a pataki kollégiumba tanult. Innen Beregszászba került mint iskola-mester. Amikor Bethlen Gábor a csengeri zsinattól ajánlást kért, hogy kit küldjön peregrinálni, a zsinat Geleji Katona Istvánt javasolta. 1615-ben kiment Heidelbergbe, akkor tért haza onnan, amikor meghívták a gyulafehérvári iskolába professzornak. A fejedelem 1619-ben ifjabb Bethlen Istvánnal küldte ki újra, de a 30 éves háború eseményei nem tették lehetővé számára a hosszas kinttartózkodást.¹²⁶⁹

ÚT AZ UDVARI PAPSÁGIG

Az udvari papok életútja szokás szerint a következő állomásokat érintette: a kollégium elvégzése után a rektorság, majd a peregrináció következett, később a lelkészség/professzorság, általában innen hívta meg őket a fejedelem az udvarba, hogy gondot viseljenek a fejedelem és a családja hitéletére. Többségük útja innen a püspöki tisztséghez vezetett. Az egyetlen kivételt Milotai Nyilas István jelenti, aki a tiszántúli püspöki széket cserélte fel a gyulafehérvári udvari papi tisztséggel.

Alvinczi Péter 1601-től debreceni rektor lett, 1603 őszén váradi elsőpap, 1604. február 22-én már a bihari egyházmegye esperesévé választották. 1605 legelején a németek garázdálkodásai miatt a legelőkelőbb polgárok és a nemes-ség (Nagy)Kerekibe, Bocskai várba menekültek – velük Alvinczi is –, és még februárban is oda küldte a szatmári tanács számára a meghívólevelét. Ő azonban legkésőbb márciustól már Bocskai fejedelem udvari papja.¹²⁷⁰ Keserői Dajka János szintén váradi lelkész volt: 1611-től egészen addig, amíg 1615-ben Bethlen Gyulafehérvárra nem hívta udvari papjának. Utódja a fejedelmi udvarban a korábban már említett Milotai Nyilas István lett, aki 1603-ban Heidelbergből hazatérve debreceni tanár lett, majd Nagyállóban, Szatmárban lelkészkedett. Az utóbbi helyen esperessé, majd pedig 1614-ben a tiszántúli egyházkerület püspökévé választották.¹²⁷¹ Milotaival párhuzamosan szolgált Geleji Katona, aki már felszentelését követően egyből az udvarba került.¹²⁷²

¹²⁶⁸ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 1882. címszó, az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára elektronikus könyvtárából.

¹²⁶⁹ Bod Péter 1766., 71–76.

¹²⁷⁰ Heltai 1994., 107.

¹²⁷¹ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 1882. címszó, az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára elektronikus könyvtárából.

¹²⁷² Bod Péter 1766., 71–76.

AZ UDVARI LELKÉSZEK ÉS SZOLGÁLATUK

A kolozsvári számadások Bocskai fejedelem 1605 augusztusi benntartózkodásakor említik Alvinczi Pétert, aki ekkor udvari pap és kassai lelkész is volt. Udvari prédikátorként az országgyűlések ünnepi istentiszteleteit is megtartotta, és az egyházkerület országgyűlési deputációjának is tagja lett 1605-ben.¹²⁷³ Arról a küldöttségről van szó, amelyet a Tiszántúli és a Tiszáninneni Egyházkerület delegált, hogy közbenjárjon a lelkészözvegyek és árvák mindenféle teherviselés alóli mentesítése érdekében.¹²⁷⁴ Később Alvinczi a testamentáriumos urak közé is bekerült, Péchi Simon és Örvendi Pál mellé: ő is elkísérte ura holttestét Gyulafehérvárig.¹²⁷⁵ Ezután az evangélikus többségű városban látta el lelképásztori munkáját.¹²⁷⁶

Bocskai utódjának, Báthory Gábornak Rettegi János volt az udvari lelkésze, aki a fejedelem kíséretében legalább ötször volt Kolozsvárott. A Királyi Könyvekben fennmaradt adománylevél szerint Fehér vármegyében, Bervében kapott birtokadományt.¹²⁷⁷ Mellette Czeplédi Jánost említették többször is,¹²⁷⁸ hogy ecsedi papként az udvarral együtt Kolozsvárott tartózkodott. Ismeretes, hogy az ifjú Báthory Gábor nagybátyja, ecsedi Báthory István országbíró udvarában nevelkedett, itt lett reformátussá, amiben nevelőjének, a már említett Czeplédi János lelkésznek nagyon fontos szerepe volt. Jelenlétéhez később is ragaszkodott a fejedelem: 1608. szeptember 18-án és 1609. április 27-én is kíséretében volt Kolozsváron.¹²⁷⁹ Ekkor már ő az első számú ecsedi pap, hiszen elődjét, Hodászi Papp Lukácsot közben tiszántúli püspökké választották. Czeplédi Jánost nemskára esperessé választották a közép-szolnoki egyházmegyében, 1633 tájáig töltötte be ezt a tisztséget, ez volt a legmagasabb egyházi méltósága. Csehi András familiáris 1618-as végrendeletében így emlékezett meg arról az Ecsedben lakó Czeplédi Jánosról, aki feltételezhetően azonos a lelkésszel: „Egy házam vagyon

¹²⁷³ Heltai 1994., 100–101.

¹²⁷⁴ Ezt követően került sor a már említett oklevél kiadására 1605-ben. Az egyházkerületek csak különleges esetekben küldtek deputációt, az országgyűlésen általában csak a püspök jelent meg, merthogy a meghívó neki szólt. Trócsányi Zsolt: *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései* (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez). (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 76.) Bp., 1976. 26–27.

¹²⁷⁵ Heltai 1994., 107.

¹²⁷⁶ Heltai 1994., 108.

¹²⁷⁷ Rettegy János udvari pap és gyulafehérvári lelkész. 1608. december 17. ErdKirKv DVD 8. k. 102–103.

¹²⁷⁸ Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 489. címszó, az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára elektronikus könyvtárából.

¹²⁷⁹ KvSzám 12a/XVIII. 113; 12b/IV. 341.

Eczedben, kit ez óráig bírtam, hagyom Czeglédi János uramnak, minthogy eleitől fogva jóakaró uram volt”.¹²⁸⁰

Bethlen Gábor első udvari lelkésze a már említett Rettegi János, akiről 1615-ben azt írja Szenczi Molnár Albert, hogy Fogarasban hallgatta meg február 5-én a prédikációját, ezután az udvari pap megbetegedett, és még abban a hónapban, 14-én vagy 24-én meg is halt. 1615. február 21-én volt a temetése Gyulafehérváron, amelyen Tasnádi Ruber Mihály püspök prédikált.¹²⁸¹ Bethlen következő udvari lelkésze az érkeserői születésű Keserői Dajka János lett,¹²⁸² aki jelen volt a fejedelemmel moldvai és más táborozásaikor, mígnem 1618. november 18-én az Erdélyi Egyházkerület püspökévé választották.¹²⁸³ Ő az első azon erdélyi református püspökök sorában, akik korábban udvari papok voltak. 1619-ben – egy évvel püspökké választása után – augusztus 19-én a számadáskönyvek még mindig „urunk praedicatora”-ként¹²⁸⁴ említik Kolozsvárott, de szeptemberben a sáfárok már a püspök szót is feltüntetik a neve mellett.¹²⁸⁵ Mindez a lemaradás a kolozsvári sáfár „tudatlanságából” is fakadhatott – hiszen ő egy unitárius városban élt –, de lehet, hogy az új püspököt még mindig inkább a fejedelem papjaként tartották számon, ami a kolozsvári polgár szemében nagyobb rang lehetett a református püspökinél.

Alvinczi Péter 1615-től segítette a fejedelmet tanácsadóként,¹²⁸⁶ többek között egyházügyi-személyi kérdésekben is. A kis gróf nevelőinek (Geleji Katona István, Bojti Veres Gáspár, Károlyi K. György) felügyeletét is ő látta el.¹²⁸⁷ 1616-ban tőle kért tanácsot és segítséget a fejedelem, hogy szerezzen neki megfelelő udvari lelkészt, mert Keserői Dajka Jánosra túl sok teher hárult.¹²⁸⁸ Mindez nem

¹²⁸⁰ Tüdös 2008., 77. Itt Eczegledi János szerepel, ezért a pontosabb olvasat kedvéért az erdélyi káptalanból, ahol egyértelműen Czeglédi János van írva. 1618. augusztus 13. MOL F 2 Prot. III. 118.

¹²⁸¹ Szenci Molnár Albert naplója 176–177.

¹²⁸² Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. 1437. címszó, az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára elektronikus könyvtárából.

¹²⁸³ Bod Péter 1766., 62.

¹²⁸⁴ KvSzám 15a/XI. 109.

¹²⁸⁵ KvSzám 15b/XI. 127.

¹²⁸⁶ Heltai 1994., 126.

¹²⁸⁷ Heltai 1994., 128.

¹²⁸⁸ Bethlen Gábor levele Alvinczi Péterhez 1616. április 8-án: „Nekünk küldött leveléből az predicatoroknak ide beszerzésében való kedveskedő szorgalmatos munkálkodását jó néven vettük Kgtől, sőt ebbéli industriával nemcsak mi nekünk, hanem istenünknek is kedves dolgot cselekedik, holott ez elmúlt disturbiumokban országunkban a keresztyén tudós tanítókat öfélése elannyira kiszedegette volt, hogy egynehány fő jövedelmes helyek, ecclesiák lelkipásztorok nélkül árvákká maradtak ... magunk mellett is pedig udvarunkban Keserwy Jánosnál senki predicatorunk több nincsen. Egyedül csak ő maga ilyen súlyos terehviselésre el nem érkezhetik, kihez képest őkegyelme mellé, más segítő cellegát is adjungálni akarván, irtunk

lehetett egyszerű feladat sem Alvinczi, sem Bethlen számára, hiszen végül nem a szerencsi prédikátor, hanem a tiszántúli püspöki tiszteről lemondó Milotai Nyilas István lett az udvari lelkész.¹²⁸⁹ Milotai – immár udvari papként – hű maradt a Heidelbergben „magába szippantott” eszmékhez, így az egyházi élet megújítása is célja volt, ennek érdekében jelentette meg „Agendáját”, melyet először 1621-ben Kolozsvárott adtak ki, majd még számos kiadást megért. A fejedelem így sem tudott mindig a kíséretében tartani egy-egy lelkészt, különösen nehéz lehetett ez számára, ha távol volt székvárosától. Az egyik levelében panaszkodott feleségének, hogy nincs megfelelő számú udvari papja, akik vele lennének a táborban is.¹²⁹⁰ 1626-ban három udvari prédikátort tartottak számon Gyulafehérvárott.¹²⁹¹

Milotaival párhuzamosan Geleji Katona István is a fejedelem környezetében, illetve unokaöccse, Bethlen Istók környezetében élt. Erről maga a fejedelem így írt Alvinczinek egyik levelében: „Értésünkre lévén, hogy Gelei, ki eddig Bethlen Istók mestere lévén, attól az állapottól igen meguntatkozván, a papságnak méltóságos állapotjára kíváncznék, melyből mű is kglmessen annuálván neki, poroncsoltuk, hogy a gyermekkel együtt Kassára feljöjjenek.”¹²⁹² A levél további részében Bethlen arról rendelkezett, hogy Bojti Veres Gáspár kerüljön a gyermek mellé, az ő állását – a vásárhelyi iskolamesterit – pedig Károlyi György töltsse be ezután. Geleji szerepéről így írt: „mivel ennekutánna udvari praedikátorunknak akarjuk tartani, az papságnak méltóságos tisztire inaugurálja és szentelje fel, ki ezután mi udvari paredikátorunk lévén ... Kgdnek nagy könnyebbségére leszzen”.¹²⁹³ Alvinczi még a felszentelésben is szerepet kapott tehát. Vélhetően Milotaival együtt töltötte be az udvari és gyulafehérvári lelkészi tisztelet 1633. június 6-ai püspökké választásáig.¹²⁹⁴ Geleji Katona István püspökké választását

Czezsiben Kovásznay Imre uramnak. Kgd azért ez dologbeli indulatját nem tágítván, continuálja, ilyen helyre fejedelem személye mellé és udvarába mind tudományával magaviseletével és eloquentiájával minémű ember kívánt(atnék) Kgdnél annak ítéleti.” TT 1885., 437–438.

¹²⁸⁹ 1616. április 8-i levél. TT 1885., 438.; Heltai 1994., 49.

¹²⁹⁰ 1621. augusztus 22. „Milotai és Keserű uramékat köszöntsed, engemet valóban pap nélkül hagyának, az Szepsinél egyéb velem nincsen, Gyöngyösit nem érdemleném az úrtól, hogy küldje. Ezután kurvafi tanítasson senkinek papot. Itt az táborban ezért vagyon tíz prédikátor s mindennap 28 helyen megüti a dobot prédikációra és könyörgésre.” Gergely Sámuel: Bethlen Gábor levelei feleségéhez Károlyi Zsuzsannához. = *Történelmi Tár*, 1882., 133. ; Gyöngyösi-vel talán Gyöngyösi Kiséri Andrásra utalhatott a fejedelem, így hívták a kolozsvári első papot, Bethlen kedves lelkészét, 1622. december 28-án halt meg Kolozsvárott. Sipos Gábor: *Reformatia Transylvanica*. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez. Kolozsvár, 2012., 34.

¹²⁹¹ TMÁO I. 473.

¹²⁹² 1621. szeptember 30. TT 1886., 51.

¹²⁹³ Uo. 52.

¹²⁹⁴ Bod Péter 1766., 71–76.

követően, 1635-ben lett Csulai György a Rákócziak egyik udvari papja és gyulafehérvári lelkész.

Mit is vártak el a fejedelmek udvari papjaiktól? Nem csupán azt, hogy megfelelően odafigyeljen a fejedelem és a családja személyes hitéletére, hanem – aszerint, ahogy Bethlen Gábor tudatos „személyzeti politikájába” betekintést nyerhetünk – egyfajta szellemi partnert is keresett személyükben a fejedelem. Nem véletlen tehát, hogy koruk tudományos központjait is megjárta, kipróbált emberek lettek-lehettek udvari lelkészek, akiknek a véleményére azután nemcsak egyházi, hanem tudomány- és művelődéspolitikai kérdésekben is támaszkodott Bethlen. Az udvari lelkész tehát nemcsak az egyházi kérdésekre volt nagy befolyással, de az erdélyi fejedelemség művelődésének egészére is.

AZ UDVARI PAPSÁG: CSÚCS VAGY „UGRÓDESZKA?”

Rettegi János udvari papi tisztségében hunyt el, Gyulafehérváron temették el. Halála után feleségének és árváinak több ügye szerepel a gyulafehérvári káptalan jegyzőkönyveiben.¹²⁹⁵ Mindenekelőtt fontos megemlíteni, hogy a fejedelem Berve falut teljes egészében megerősítette a család tulajdonában.¹²⁹⁶ Úgy tűnik, az özvegynek viszonylag jelentős megtakarításai lehettek, amit kölcsön is adott.¹²⁹⁷ A három kiskorú gyermek (Ferenc, János és Anna) mellé tutorokat is kijelöltek, közöttük Filstich Péter kolozsvári ötvöst és kamaraispánt is.¹²⁹⁸ Retteghi özvegye újra férjhez ment, de tovább képviselte gyerekeit a Gyulafehérvárott levő Vár utcai ház ügyében.¹²⁹⁹

¹²⁹⁵ 1615. november 11. Retteghi János özvegye, Mézáros Katalin jár el gyerekeik, János, Ferenc, István és Anna nevében. MOL F 2 Prot. IV. 194.

¹²⁹⁶ 1615. május 15. Relatoria Retteghi János özvegye, Mézáros Katalin és gyermekei birtokba iktatásáról Berve teljes, egész possessio. MOL F 2 Prot. IV. 219–223.

¹²⁹⁷ „Anno 1616 21 Maii Nobilis Domina Catherina Mézáros, Relicta quondam Reverendi Johannis Retteghi coram nobis personaliter constituta tali modo protestata est. Nyilván vagyon kegyelmeteknek, hogy Várad Jánosnak háromszáz magyar forintot, melynek meghadásának napja elmúlt, azért a háborúsághoz képest én protestálok, zálagja ha el vész is kegyelmének az én pénzemet megvárom, ha meghalnék is az én árváim is meghvehessik és atyámfiai ökegyelmin Várad Jánoson maradékin mind a két ágon.” MOL F 2 Prot. IV. 234.

¹²⁹⁸ 1616. szeptember 3. Rettegi János gyermekei (Ferenc, János és Anna), tutorok, közöttük Filstich Péter kamaraispán. MOL F 2 Prot. IV. 239.

¹²⁹⁹ 1618. július 3. Enyedi Eötvös Miklósné Mézáros Katalin, egykor Retteghi János felesége elmentmond gyerekei és saját nevében a házladásnak a (Gyulafehérvár) falon belül, a Vár utcában, Szakách Tamás szomszédságában. MOL F 2 Prot. IV. 271.

Alvinczi a későbbiekben is az evangélikus többségű városban, Kassán látta el lelkipásztori munkáját, és ott betagozódott a város polgáraink sorába, amit az is jelez, hogy 1615-ben megszerezte a polgárjogot Kassán.¹³⁰⁰ Mint már korábban említettem, Bethlen Gábor gyakran kikérte a véleményét, és támogatta, így például 1623-ban intézkedett arról, hogy a Bocskai fejedelem testamentumában ráhagyott ötszáz forintot végre kézhez vehesse.¹³⁰¹ Később Bethlen Szenczi Molnár Albert érdekében fordult a kassai tanácshoz, hogy az üresen álló német parókián vagy a káptalan lakásán meg tudjon szállni, és ezt Alvinczi is támogathatta.¹³⁰² Alvinczi élete utolsó heteiben is számított a fejedelem, 1629. szeptember 20-i levele tanúsága szerint október 4-re hívta Váradra hű tanácsadóját,¹³⁰³ fiát pedig ekkor már az udvari ifjak között találjuk.¹³⁰⁴

Az utolsó csoportba tartoznak azok, akik az udvari papságból püspöki tisztségbe távoztak (továbbra se feledjük Milotai Nyilas Istvánt,¹³⁰⁵ aki a tiszántúli püspökséget cserélte fel a gyulafehérvári udvari papság tiszteire). Bod Péter szerint Keserői Dajka „viselte a Püspöki Hivatalt valóba Püspöki lélekkel és indulattal, vigyázott mindenféle ekleziákra, és azokat jó rendbe szedte, őltalmazta, illeendő buzgó bátorsággal. Eljárta az akkori szokás szerint az espereseket, a magok helységeiben minden esztendőben, s ha hol valami fogyatkozást vett észre, azt megigazította”.¹³⁰⁶ A gyulafehérvári nagy templomban, vagyis a mai székesegyházban temették el 1633-ban. Geleji püspöki tisztségében kiválóan együttműködött a nagy patrónus fejedelemmel, I. Rákóczi Györggyel. Püspöksége alatt 1635-ben megerősítették a jobbágy számázásúak tanulásáról szóló országgyűlési articulust, majd pedig az ő nevéhez is köthető a szombatosok elleni fellépés.

Az udvari papok megbecsüléséről árulkodik az éves fizetésük nagysága. Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből, 1628-ból maradt egy fizetési lajstrom, mely a készpénzkifizetéseket tartalmazta: „1628-ban Püspök uram fizetése 300 ft”, „Asszonyunk öfelsége prédikátorának 150 ft”, „Egyik scola mester 100 ft,

¹³⁰⁰ Heltai 1994., 108.

¹³⁰¹ 1623. április 28. TT 1886., 414.

¹³⁰² 1626. július 5. TT 1886., 658.

¹³⁰³ TT 1887., 46–47.

¹³⁰⁴ Fiának udvari karrierjéről részletesebben az udvari ifjakról szóló fejezetben, a 99. oldalon.

¹³⁰⁵ Végrendelete 1623. február 17-én készült, – Szegedi Bárczy Kata a felesége – ebben megkéri a fejedelmet, hogy tartsa be ígéretét, és segítsen a feleségének a házvételben, illetve 4–5 ház jobbágyot adományozzon neki, amit korábban a fejedelem megígért, és amiről Rákóczi György és Alvinczi Péter is tud. Egy könyve még Debrecenben nyomdában van, ezt Balay Mihályra bízta, a végrendelet szerinti tutorok: Keserői János püspök és a nagybányai tanács. Tüdős 2008., 86.

¹³⁰⁶ Bod Péter 1766., 71.

főscolamester Keresztúri Pál 150 ft”, „főprofesszor 500 tallér”, másik két professzoré 350–350 tallér volt.¹³⁰⁷

A 17. századi udvari lelkészek legkorábbi fennmaradt konvenciója a Csulai György 1634-ből.¹³⁰⁸ Ő eszerint 300 forint fizetést kapott évente, csakúgy mint püspökként Geleji Katona István.¹³⁰⁹ Összehasonlításképpen Hodászi Lukács lelkész és tiszántúli református püspök jövedelme – amit Debrecen városa biztosított számára – 1611-ben és 1612-ben is 300 forint volt.¹³¹⁰ 1612-ben a debreceni főbíró éves fizetése is ugyanekkora összeg volt. Thoroczkai Máté kolozsvári unitárius püspök a város számadásai szerint 1612-ben 100 forintot kapott saláriumként.¹³¹¹

Összegzésül elmondhatjuk, hogy udvari papok a papság legmagasabban képzett rétegéből származtak, általában a fejedelem méltó munkatársai voltak a saját területükön. Az udvari papi szolgálat Bethlen Gábor – és később a Rákócziak – idején szinte automatikusan az erdélyi református püspöki tisztség előszobáját jelentette. Utódaik pedig akár az udvarba is bejuthattak. Alvinczi Péter fia udvari ifjú lett, mások értelmiségi pályára léptek.

¹³⁰⁷ Radvánszky 1888., 229–231.

¹³⁰⁸ 1634. május elseji konvenció szerint Csulai Györgyöt „pénz fizetése per annum fr 300” és gabona, bor, búza, vaj és egyéb természetbeni ellátmány” illeti meg. ROL KmIg Udvartartási iratok Nr. 950. 2^{r–v}.

¹³⁰⁹ 1634. május elseji konvenció szerint 300 forint készpénz volt Geleji István erdélyi református püspök fizetése, valamint évi ellátmánya volt borból, gabonából stb. ROL KmIg Udvartartási iratok Nr. 950. 2^{r–v}.

¹³¹⁰ Debrecen város számadáskönyvei. HBML IV. A. 1012/a. 1.k. 80, 158, 159.

¹³¹¹ KvSzám 14b/VIII. 5. az összegek magyar forintban értendők.

UTAZÓ KANCELLÁRIA ÉS KINCSTARTÓSÁG A FEJEDELMI KÍSÉRETBEN

AZ UTAZÓ KANCELLÁRIA KOLOZSVÁRI TARTÓZKODÁSAI BÁTHORY GÁBOR IDEJÉN

A kancelláriát természetesen nem tekintem a tulajdonképpeni udvartartás részének, mégis valamiképpen beletartozik e kötet tárgykörébe. A kancelláriának – mint a fejedelmi akaratot írásba foglaló és azt az állami élet minden területére továbbító szervnek – az utazások közben is működőképesnek kellett maradnia.¹³¹² A terminusok idején a fejedelem kíséretében találhatók az ítélőmesterek és a deákok is: a kancellária az udvari utazások alkalmával betagozódott a fejedelmi kíséretbe. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy ez miképpen alakult így. Miért és hányan tartanak a fejedelemmel Kolozsvárra? Ott van-e a kancellár vagy a kancelláriai titkárok valamelyike? Mi okból tartózkodnak a városban? Vannak-e közöttük olyanok, akik gyakrabban mentek a városba a fejedelmi kísérettel, és talán nem is véletlen, hogy ők gyakrabban kísérik a fejedelmet? Vagy esetlegesen, „mindegy, hogy éppen ki” alapon keltek útra a kancelláriából?

Báthory Gábor uralkodása idején a 12 benntartózkodás felének alkalmával a fejedelemmel tartózkodott valamelyik kancellárja: Kendy István, illetve később Imreffy János. Hat alkalommal nem volt benn kancellár, vagy azért, mert a tiszt-ség éppen nem volt betöltve, vagy mert a kancellárt a kancelláriai titkár helyettesítette.¹³¹³ 1611 előtt Hidy György helyettesítette a kancellárt, ő összesen nyolc alkalommal volt a városban a fejedelem kíséretében, Báthory megválasztása után rögtön ott találjuk a fejedelem mellett. A Kraszna vármegyei Hidy család valószínűleg korábban is a Báthory család szolgálatában állt, alispánt is adott a família.¹³¹⁴ Egy alkalommal, 1612 januárjában Makay János secretarius, akit később

¹³¹² Trócsányi 1980., 181.

¹³¹³ Nem volt az udvarral együtt Kolozsvárott kancellár: 1609. október KvSzám 12b/IV. 219–250.; 1609. február KvSzám 12b/IV. 182–207.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 361–338.; 1610. április KvSzám 12bVII. 437–514.; 1612. január KvSzám 13a/II. 67–105.

¹³¹⁴ Petri: Szilágy vármegye monográfiája. I. k.; Hidy Mátyás özvegyének 8 ház volt a birtokában a Szatmár megyei Porcsalma és Ökörítő településeken. Dávid 2001., 426.

Bethlen familiárisként ismerünk, volt Kolozsvárott az udvarral.¹³¹⁵ Két alkalommal nem említik a számadáskönyvek a kancelláriai titkárok nevét, ugyanakkor Trócsányi Zsolt kutatásaiból tudjuk, hogy Fráter István és Ádám Erasmus töltötte be éppen a tisztséget,¹³¹⁶ tehát kettejük közül lehet szó valakiről.

Báthory Gábor uralkodása alatt általában csak néhány kancelláriai jegyző nevét említették a számadások. Mindössze egy alkalommal fordult elő, 1610-ben,¹³¹⁷ hogy Hidy György secretarius mellett a nagyobb kancellária hat írnoke is a városban volt a fejedelmi kíséret tagjaként.

Most csak azokat említem meg, akik a számadáskönyv lapjain is gyakran előfordulnak. Közülük is ki kell emelnünk Szigethy István nevét, aki 1622-ig tartó kancelláriai írnokságának első éveiben,¹³¹⁸ tehát 1613-ig, összesen mintegy hét alkalommal volt a fejedelem udvartartásával együtt a városban. Feltételezhetően ő volt az, aki Debreczeni János mellett udvari familiárisi státussal rendelkezett 1611-ben, és így kapott adományokat.¹³¹⁹ Szombathelyi Márton négy alkalommal fordult meg Kolozsvárott, legalábbis a számadáskönyvek ennyiszer említették név szerint Báthory Gábor uralkodása alatt.¹³²⁰ Később dési sókamaraispán lett, majd 1619 tavaszán a hűtlenség bűnébe esett.¹³²¹ Bölöni Gáspár¹³²² öt alkalommal volt a fejedelmi udvartartással együtt a városban: Bethlen Gábor uralkodása alatt már kancelláriai titkári tisztséget töltött be.¹³²³

¹³¹⁵ KvSzám 13a/II. 105.; 1614. február 11-én tett a Dengelenghiné elleni perben ett tanúvallomásában vicecubiculariusnak nevezték. Kiss 1998., 103.; 1614-ben a Királyi Könyvek szerint Bethlen Gábor familiárisa volt, de nem biztos, hogy ugyanarról a személyről van szó. Birtokadomány: Kölpény, Kisfalud, Mezőmadaras (Marosszék). ErdKirKv DVD 10. k. 257–258.; 1616. május 28. Thurzó az erdélyi rendekhez: „Spectabiles, magnifici, generosi, egregii et nobiles etc. Az Kgltek levelét megadá nekünk Makkay János uram az erdélyi vajda ő nagysága jámbor szolgálja...” EOE VII. 319.; 1617-ben Szepesi Nagy Gergely mint Bihar vármegye alispánját említette. ErdKirKv DVD 12.k. 15b–16b.; 1618-ban Makai de Várad János fejedelmi törvényszéki ülnök, Bihar megyei hites jegyző, birtokadomány: Mezőbessenő (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 12. k. 72–74b.

¹³¹⁶ Trócsányi 1980., 185.

¹³¹⁷ KvSzám 12b/VII. 450–485.

¹³¹⁸ Sztojkafalván (Lápos vidékén), Szolnok-Doboka vármegyében 1615-ben ilyen nevet viselő birtokost is összeírtak. *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*. VI. k. Írták: Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Dész, 1901., (Arcanum DVD 4.) (A továbbiakban: Szolnok-Doboka vármegye monográfiája); Trócsányi 1980., 195.

¹³¹⁹ Sunkó 2002., 305–343.

¹³²⁰ Fodorházán lett birtokos 1621-ben. Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. III. k.

¹³²¹ Trócsányi 1980., 196.

¹³²² Petri: Szilágy vármegye monográfiája. V. k. A család Székelyföldről (Bölönből, Háromszékről) származott, később jelentős szilágysági birtokos családdá vált az övé.

¹³²³ Trócsányi 1980., 185.

Bölöni (Nagy) Gáspár életútja tipikus értelmiségi karriernek nevezhető. Nagybölöni származású volt, már Báthory Gábortól is itt kapott részbirtokokat mint kancelláriai deák, amit aztán Bethlen Gábor megerősített.¹³²⁴ Bethlen Gábor alatt egyszerre volt familiáris és kancelláriai deák.¹³²⁵ 1618 decemberéből fennmaradt egy instrukció, melyben az egyik feladatáról írt a fejedelem: Kerekiben kellett Horváth Istvánt elfogatnia.¹³²⁶ 1620. július 20-án már mint a „locumtenens secretarius” intézte Bethlen István megbízásából feladatait.¹³²⁷ Generosusként, belső és hites secretariusként igyekezett ő maga is itt szerezni portiókat, csere útján is.¹³²⁸ 1618-ban a kancellár Péchi Simonnak is eladott egy portiót Magyarlapádon,¹³²⁹ Kemény Boldizsártól pedig Tompaházán kapott egy ház jobbágyot.¹³³⁰ 1620-ban elkészítette végrendeletét, ebből kiderül, hogy nemcsak Gyulafehérváron, de Kolozsvárott is volt háza, és részbirtokai voltak Kolozs, Torda és Fehér vármegyében, valamint Sepsiszékbén. Felesége, Theleki Katalin és fia, ifjabb Bölöni Gáspár mellett Nagy Istvánt és Nagy Ilonát mint testvéreit említette meg.¹³³¹ 1622 utánról családjával, testvéreivel és fiával kapcsolatos ügyekről tudok.¹³³²

¹³²⁴ 1617. október 10. Báthory Gábor Bölön határában foglalások Bölöni Gáspárnak conferálta – bevallás. MOL F 2 Prot. V. 158.

¹³²⁵ MOL F 15 Prot. XVII. 153^f.

¹³²⁶ 1618. december 14. TT 1885., 457–458.

¹³²⁷ Bölöni Gáspár a locumtenens secretarius 1620. július 20. járt el Vajasd (Fehér vm.), adomány Szikszay Ferencnek, akinek az apja Szikszay Imre gyulafehérvári szervitor volt. MOL F 2 Prot. V. 361–63.

¹³²⁸ 1615-ben Wesselényi Boldizsártól 500 forintért Fehér vármegyében vásárolta Sugodot. MOL F 15. Prot. XVII. 183–185. Bölöni Gáspár belső és hites secretarius 1617 – Illésy Lőrinc relictája Veszödi Márta (Domby Jánosé mellett volt) és Bölöni Gáspár portiót cserélnek Bölönben, Sepsiszékbén 1617. október 10. Nagy Tamással perben levő jószágokat is megkapja ugyanekkor, ha valamelyik eláll a kötéstől, 200 forintot fizet. MOL F 2 Prot. V. 157–158.

¹³²⁹ 1618. április 30. Bölöni Gáspár magyarlapádi portióját (Fehér vm.) adja el Péchi Simonnak. MOL F 2 Prot. III. 59–60.

¹³³⁰ 1618. június 26. Kemény Boldizsár jobbágytelket adományozott Bölöni Gáspárnak Tompaházán (Fehér vm.). MOL F 2 Prot. V. 268.

¹³³¹ 1620. június 8. Bölöni Gáspár végrendeletében szereplő házai: 1. Gyulafehérváron Apafi György és pénzverőház szomszédságában a Szent. György kapu 2. Kolozsvár Piac utca, városháza mellett – Fő téren (Jónás deák, Diósi György és Mihály szomszédságában). Teleki Katalint, feleségét említi vele kapcsolatban – Portiók: Magyarpata, Maczkás, Ör (Kolozs vm.), Újfalú teljes possessio, a többi részbirtok: Kisorbó, Asszonynépe, Tompaháza (gázlóval), Bagó, Szentkirály, Magyargáld, Mindszent (Fehér vm.), Mezőcsán (Torda vm.), Bölön, Nagyajta Sepsiszékbén, emellett ingóságai is vannak: arany- és ezüsthalmik.

Theleki Katalin a felesége, ifjabb/kisebb Bölöni Gáspár, Bölöni Nagy István deák a testvére, Nagy Ilona a nővére. MOL F 2 Prot. III. 298–300.

¹³³² Bölöni Gáspár nővére, Nagy Ilona (Tompaházai Kazdagh György a férje) tutorsága. 1622. március 4. MOL F 2 Prot. VI. 26^v.

1628. április 29. felhatalmazás g. Kazdagh Györgynek (Nagy Ilona férje) a Bölöni Gáspárral és Désfalui Gáspárral való tárgyaláshoz. MOL F 2 Prot. VI. 119^v.

1623. február 12. Szőcs Anna és ifjabb Bölöni Gáspár (felesége Boér/Boier Erzsébet) közötti egyezség. MOL F 2 Prot. VI. 52^f.

1622-ben keletkezett felesége végrendelete,¹³³³ 1624. május 21-én egy egyezség született a Báthory Gábor fejedelemtől kapott adományáról.¹³³⁴

Debreceni Jánost kell még megemlíteni, mint akinek jellegzetes az életpályája: ő 1608-ban tartózkodott a fejedelmi kísérettel együtt Kolozsvárott.¹³³⁵ Bölönihez hasonlóan a későbbi karrierje miatt is érdekes. Személyével Sunkó Attila foglalkozott részletesen. Szerinte Debrecenből származott, ahol a nem igazolt nemesek között említették a családot.¹³³⁶ 1607–1614 között volt a nagyobb kancellária deákja. Egy 1614. januári házvásárlási okiratból tudjuk, hogy a Szentegyház utcában volt háza.¹³³⁷ Bethlen Gábor uralkodása alatt, 1614 novemberében lett gyulafehérvári requisitor. Kapcsolati hálóját, vagyonát részletesen feltárja a végrendelete, ennek felhasználásával elemezte Sunkó Debreceni pályáját és életét.¹³³⁸ Jelentős vagyonnal rendelkezett: Borbándon házhelyet kapott, Gyulafehérváron, a Kis-Száz utcában házat, 1611-ben többek között „Bölönyi Gáspár és Szigeti István udvari familiárisokkal együtt Szalatna, Petrozsény területén és környékén lévő malmokat és aranybányákat”¹³³⁹ kapott, 1615-ben pedig megvásárolta Wesselényi Pál Olasz utcai lepusztult kőházát.¹³⁴⁰ Végrendeletében megemlékezett a feleségéről, fiacskájának, Zsigának szívére kötötte a tanulás fontosságát: mivel ő maga értelmiségi pályát futott be, ezt szánta gyermekének is. A tutorok között Keserői Dajka János püspököt, Fodor Pál aranybeváltót és Fodor Györgyöt találjuk.¹³⁴¹ A többi írnok közül Zólyomi Já-

¹³³³ 1622. március 31. Bölöni Gáspár özvegyének testamentuma: Bölöni Gáspár végrendelete szerint – amit meghagyott feleségének, Teleki Kata asszonynak – amit Theleki Istvánnak hagyott, az úgy maradjon, felesége Kolozsvár városnak két gira ezüstöt hagy, a prédikátoroknak 150 forintot, a scholabeli deákoknak 25 forintot, a szegényeknek és a házi szegényeknek 50 forintot, Boros Kata asszonynak két girás pártaövet, és egy aranygyűrűt Imre deák leányának, Kis Annának, keresztlányának hagyott 1622. február 24-én. MOL F 15. Prot. XIII. 185^v.

¹³³⁴ 1624. május 21. Megegyezés Bölöni Gáspár secretarius (felesége Theleki Anna) és Elekesi László (felesége Erdeő Anna) között, Báthory Gábor Keresztúri Györgynek (özvegye Erdő Fruzsina) és Bölöni Gáspárnak adott adományáról (a portiok a következő falvakban vannak): Magyarherepe, Sülye, Medvés, SzentBenedek, Nagylak (Fehér vm.), Alsó- és Felsőjára, Remete alias Magura, Ivánfalva, Szurdok, Berkes (Torda vm.), Alsó- és FelsőSzentmihályfalva Aranyosszékbén. 1624. május 21. MOL F 15 Prot. XVII. 23^{r-v}.

¹³³⁵ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 126.

¹³³⁶ Sunkó Attila: Debreceni János életpályája. A Gyulafehérvári Káptalan levéltárosának élete végrendeletének tükrében. = *Fons*. IX (2002)., 1–3. szám, 305–343. (A továbbiakban: Sunkó 2002.)

¹³³⁷ 1614. január 14. Zalay Tamás Szentegyház utcai házvásárlása kapcsán. Szomszéd: Debreceni János, a nagyobb kancellária írnoka MOL F 2 Prot. IV. 87.

¹³³⁸ A végrendelet másik kiadása: Tüdös 2008., 88–92.

¹³³⁹ Sunkó 2002., 305–343.

¹³⁴⁰ Sunkó 2002., 305–343.

¹³⁴¹ Sunkó 2002., 305–343.; Tüdös 2008., 92.

nos¹³⁴² és Bottáni György nevét lehet még kiemelni, akik mindössze egy-egy alkalommal tartózkodtak az udvartartással együtt Kolozsvárott.

Török deák(ok)at hét alkalommal említettek a kíséretben, de mindössze egyszer írnak név szerint Házy Jánosról úgy, mint aki ott volt Kolozsváron, 1609 áprilisában.¹³⁴³ Mivel a nagyobb kancellária különleges funkciójú deákjai közül csak a „török deákokat” említették a sáfárok, más pontos név nem szerepelt, az is elképzelhető, hogy annyira egyértelmű volt, hogy kiről van szó, hogy nem volt szükség a név pontos feltüntetésére.

AZ UTAZÓ KANCELLÁRIA KOLOZSVÁRON BETHLEN GÁBOR URALKODÁSA ALATT

Bethlen Gábor uralkodása alatt Péchi Simon és Kovacsóczy István töltötték be a kancellári tisztséget. Péchi Simon hét alkalommal tartózkodott a városban,¹³⁴⁴ Kovacsóczy pedig hatszor.¹³⁴⁵ Amikor a fejedelem kíséretében nem volt kancellár a deákokkal együtt, olyankor többnyire a kancelláriai titkár volt jelen, akit „secretarius uram”-ként említenek a sáfárok, így: 1617-ben Kovacsóczy Istvánt, 1622 májusában Ványai Illést és Kékedi Pétert,¹³⁴⁶ 1623 és 1626 között Ormánczi Gergelyt öt alkalommal,¹³⁴⁷ 1629-ben pedig Márkosfalvi Mártont.¹³⁴⁸ Kovacsóczy István származása, pályája ismeretes. Kékedi Péter Kékedi Zsigmond akkori főasztalnok testvére volt, Felső-Magyarországról származtak. Kékedi Péter együtt peregrinált a fejedelem unokaöccsével, majd Bethlen Gábor titkára lett.¹³⁴⁹ Ormánczi Gergely származásáról nem ismerek közelebbi adatokat, 1620 májusában a Szepesi Kamara secretariusus volt, és ismeretes, hogy 300 forintért vette meg Papp Istvántól a Kővár vidéki Monostorkápalnakon fekvő részbirtokát.¹³⁵⁰

¹³⁴² 1608. Zólyomi János kancelláriai írnok, jegyző, birtokadomány: Gyulafehérvár (Fehér vm.). ErdkirKv DVD 7. k. 249–249b.

¹³⁴³ KvSzám 12b/IV. 335.

¹³⁴⁴ 1614. KvSzám 13a/XVIII. 137.; 1615. KvSzám 13b/VIII. 193.; 1617. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. KvSzám 14b/VIII. 107; 1618. KvSzám 14b/XXI. 61.; 1619. KvSzám 15a/XI. 105–107; KvSzám 15a/XII. 47.

¹³⁴⁵ 1623. KvSzám 16/XIX. 102.; 1624. KvSzám 16/XXI. 56; 1626. KvSzám 17b/VIII. 78, 171.; 1629. KvSzám 18a/IV. 218, 18a/II. 175.

¹³⁴⁶ KvSzám 15b/XXII. 109.

¹³⁴⁷ 1623. KvSzám 16/XIX. 39, 105; 1624. KvSzám 16/XXI. 62.; 1625. KvSzám 16/XXXV. 89.; 1626. november KvSzám 17b/VII. 81.

¹³⁴⁸ 1629. KvSzám 18a/II. 181.

¹³⁴⁹ TT 1886. 55., 219–222. – Kékedi Bethlen titkára

¹³⁵⁰ Trócsányi 1980., 185; Szilágyi 1879., 208–209.; 1625. január 10. Pap István eladta Kővár vidékén fekvő monostorkápalnaki részbirtokát (totalis integra portio) Ormánczi Gergely secretariusnak 300 forintért, jelen volt Veres Máté kővári váruradalom provisor. MOL F 2 Prot. VI. 66^r–67^r.

Végül Márkosfalvi Szabó Mártont említem,¹³⁵¹ aki számára a kancelláriai titkárság a hivatali pályája csúcspontját jelentette, szemben azokkal, akiknek pályáján csupán egy állomás volt ez a tisztség. 1619-től már a nagyobb kancellária deákja volt, 10 év múlva pedig secretariusnak nevezik. 1620-ban, nem sokkal a kancelláriára való bekerülése után, a fejedelem megnevezte.¹³⁵² Felesége az udvarhelyszéki származású Bögözi Borbála lett. Szakmai előmenetele mellett felesége öröksége révén tehetett szert nagyobb vagyónra az ekkor még írnoki státuszban levő Márkosfalvi. Felesége ugyanis árva volt, apja, Bögözi Gergely halálával annak rokona, Bögözi András lett a tutora, és rá, az „árvára” is hagyott javakat, már az 1626. február 19-én kelt végrendeletben is. Orbán Balázs szerint Márkosfalvi 1629-ben megvette a miklósfalvi kúriát Nagy Balázstól, és feleségével együtt – tévesen említi Orbán Balázs, hogy ezek apósáról szálltak volna rá – „miklósfalvi, kislaludi, farkaslakai, bögözi, odzfalvi, árvátfalvi, kányádi, dályai, egei, jázdfalvi, szentlászlói, telekfalvi, recsenyédi, homoródszentmártoni, udvarhelyi, bethlenfalvi részjószágaiban” megerősítette a fejedelem.¹³⁵³ Így a fejedelmi titkár (korábbi kancelláriai írnok) által a családban tovább folytatódott az a rendhagyó székely karrier, melyet Bögözi András kapcsán mutatott be részletesen Balogh Judit.¹³⁵⁴ A Királyi Könyvek adatai szerint Márkosfalvi Szabó Márton még 1641-ben is ellátta tisztségét, és mind Brandenburgi Katalintól, mind pedig Rákóczi Györgytől különféle birtokadományokat kapott. A család csak a következő nemzedékkel (Márton Ádám nevű fiával) halt ki, és szálltak vissza a birtokok a fiscusra.¹³⁵⁵

¹³⁵¹ „Márkosfalvi uramnak secretariusnak nyolcad magával.” KvSzám 18b/II. 181.

¹³⁵² 1620. Zabó de Márkosfalwa Márton, a nagyobb kancellária írnoka, esküdt jegyzője, gyalogpuskás rendűt: Janczio-Zabo András t:Zabo Jakab lelkész, Kassa, nemesség és címer adományozása, birtok: Márkosfalva (Kézdiszék). ErdKirKv DVD 12. k. 144b–145b.

¹³⁵³ Márkosfalvi kancelláriai titkár. Trócsányi 1980., 201.; 1628. Márkosfalvi Márton, felesége: Beögeözi Borbála, apja: Beögeözi Gergely, rokona: miklósfalvi Beögeözi András, végrendelet. ErdKirKv DVD 18. k. 52–52b.

1629-ben Nagy Balázs miklósfalvi curiáját és jószágát Márkosfalvi Mártonnak adja el 200 forintért. Kemény József in aff. 362. N. Ugyanez évben Márkosfalvit Bethlen Gábor megerősíti nejével, Bögözi Borbálával kapott (atyja végrendeletében hagyott) részjószágaiban, melyeket neje atyja Bögözi András hagyott végrendeletileg neki. Ugyanott. „1653-ban Márkosfalvi Márton fiának, Ádámnak magva szakadtával fiscusra szállt miklósfalvi és kányádi részt Rákóczi György Orbán Ferencznek, a fejedelmi tábla assessorának és nejének, Toldalagi Zsuzsánnának hagyja. Kemény József in aff. 363. A. – 1659-ben Orbán Ferenc magva szakadtával Kemény Boldizsár nyeri el. Azután visszaszáll az udvarhelyi várhoz, s ezzel a Kornisokra, kiktől a várral együtt Udvarhely városa vette meg.” Orbán Balázs: *Székegyföld leírása* (Arcanum DVD Könyvtár IV. Családtörténet, heraldika, Honismeret) (továbbiakban: Orbán Balázs: *Székegyföld leírása*)

¹³⁵⁴ Egy rendhagyó székely karrier: Bögözi András. In. Balogh 2011., 179–192.

¹³⁵⁵ 1630. Márkosfalvi Márton udvari titkár, birtokadomány: Gese-Alsógese; Újgese-Felsőgese; Csúcs (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 19. k. 65b–66b.;

1633. Márkosfalvi Márton udvari titkár, egyezség: sárdi kúria (Fehér vm.). ErdKirKv DVD 20. k. 78–78b.

1633. Márkosfalvi Márton udvari titkár, birtok átruházása, Ludas (Torda vm.). ErdKirKv DVD 20. k. 68–69.

Az utazó udvartartáshoz tartozó kancelláriai írnokok közül 1622-ig 2–10 fő kísérte el a fejedelmet, 1623-ra viszont már 12 főt említettek meg név szerint a városban, a későbbiekben csökkent a számuk. Bethlen Gábor fejedelem uralkodásának második szakaszában, az utolsó években – főleg a fejedelem betegsége idején – az is előfordult, hogy a deákok szinte mindegyike ott volt a kíséretben.

A kancelláriai deákok közül azokat emelem ki, akik többször, legalább három-négy alkalommal tagjai voltak a fejedelmi kíséretnek. Bethlen uralkodása alatt meghaladta a 40-et a kancelláriai deákok száma.¹³⁵⁶ Bethlen Gábor uralkodását két időszakra osztjuk, a korszakhatár: 1621–1622. Patkó János Aranyosszékről származó írnok mintegy öt alkalommal volt a városban, belőle később Aranyosszékben lett jegyző.¹³⁵⁷ Szombathelyi Márton hat alkalommal volt a fejedelmi kíséretben Kolozsvárott: ő kancelláriai írnok volt, később dési sókamara ispán, majd portai követ is. Birtokai – Csernek, Fodorháza és Oroszmező – Belső- és Közép-Szolnok vármegyében voltak: ezeket 1629-ben vesztette el, amikor is hűtlenség bűnébe esett.¹³⁵⁸ Szárazsi Mátyás,¹³⁵⁹ aki öt alkalommal járt a fejedelem kíséretében Kolozsvárott, 1629-ben altizedbérllő, 1630-ban a fejedelmi jószágok prefektusa lett.¹³⁶⁰

1622 után Hercegszöllősi Jánosnak, a gyulafehérvári káptalan későbbi requisitorának¹³⁶¹ szerepe volt kiemelkedő: ő ötször járt a városban a fejedelem kísé-

1641. Márkosffalvi Márton udvari titkár, felesége: Beögeözi Borbála, gyermeke: Ádám, rokona: Ábrahámffalvy András, 1641. május 4. – gyámság, Fehér megyei, kolozsi, udvarhelyszéki és kézdiszéki birtokok. ErdKirKv DVD 23. k. 11–12.

¹³⁵⁶ Trócsányi 1980., 188–197.

¹³⁵⁷ „Hidas felett terülnek el a székek Székelykőre felnyúlt közös erdei, ... melyhez Aranyosszék minden falujának, s azokkal Felvincznek is szabad használati jogot engedett Zápolya János 1538-ban. Ezen erdők felett sokáig per folyt a szék és Hidas lakói közt, melyet Rákóczi György a fehérvári országgyűlés 1640. máj. 16-ki ülésében az ország rendei.” Aranyosszéki esküdt ülnökök is jelen voltak, közöttük: *Patkó János* aranyosszéki jegyző. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása* – Aranyosszék XI. (In: Arcanum DVD Könyvtár IV.)

Patkó János, Zentmihályfalui András, Patkó Ferenc, Budai Tamás, Almásy Boldizsár, Kys Mátyás 1617. április 25. – birtokadomány: Alsó-Sinffalva (Aranyosszék). ErdKirKv DVD 11. k. 239b–240.

¹³⁵⁸ 1630. Faragó András mezei lovaskapitány, birtokadomány: Csernek; Fodorháza (Belső-Szolnok vm.), megjegyzés: Szombathelyi Márton portai követ felségárulása, birtok két megye határán. ErdKirKv DVD 19. k. 58–58b.

1629. Köpcsényi Listhy Ferenc szamosújvári főkapitány, birtokadomány: Oroszmező (Közép-Szolnok vm.), utalás: Zombathely Márton, felségárulás, gyulafehérvári országgyűlés. ErdKirKv DVD 17. k. 105–105b.

¹³⁵⁹ Trócsányi 1980., 195.

¹³⁶⁰ 1629. Fogarasi Szárazsi Mátyás erdélyi altizedbérllő, birtokadomány: Fogaras-Kis Galacz (Fehér vm., Fogarasföld). ErdKirKv DVD 19. k. 88–89.; 1630. Fogarasi Szárazsi Mátyás a fejedelmi jószágok prefektusa, birtokadomány: Fogaras-Galacz (Fehér vm., Fogarasföld). ErdKirKv DVD 19. k. 87–90.

¹³⁶¹ Trócsányi 1980., 191, 201.

retében. A fentebb, mint kancelláriai titkár említett Márkosfalvi Szabó Márton kézdiszéki székely származású írnok hat alkalommal volt az udvartartással a városban. Mellette Pécsi János hét alkalommal volt az udvarnéppel együtt Kolozsvárott, a fejedelem szolgálatában, az ő neve fordult elő leggyakrabban a kíséretben levő írnokok közül Bethlen Gábor idejében. Nem véletlenül, hiszen a Pécsről származó deák kancelláriai szolgálata mellett Kolozsvár város polgára, sőt százférfi is volt, már 1623-ban. Rázmán Annával kötött házassága révén városi polgár lett, 1633-tól 1642-ig kolozsmonostori requisitor, Rákóczi György fejedelemtől Horgaspatakon¹³⁶² kapott részbirtokot, majd Kolozs vármegyében szerzett további birtokokat.¹³⁶³ Szigethi Miklós¹³⁶⁴ is hat alkalommal volt a fejedelmi udvartartás tagjaként Kolozsvárott, Dengeleghi Balázs négy alkalommal, Szentpáli István ugyancsak négyszer. Dengeleghi Balázs 1620-ban kapott nemességet, majd 1624-ben birtokot kapott a Bihar megyei Vasadon.¹³⁶⁵ A székely származású Szentpáli István a Rákócziak alatt udvari familiáris lett, különböző követségeknek is tagja volt (a Portán), Udvarhelyszékben kapott adományokat.¹³⁶⁶

A deákok számára a kancellária azt a helyet jelentette, ahol szolgálat közben szert tehetek jogi gyakorlatra, és ahol – amennyiben korábban nem volt nemességük – nemességet is szerezhettek, mint például Gönczi György.¹³⁶⁷ Mindenképpen szükséges volt a társadalmi mobilizációhoz, de még az is megeshetett, hogy az egykori kancellarista deák generosus címet szerzett. Amíg valaki eljutott a nemeslevélig, illetve a fejedelmi adományokig, addig is megalapozhatta anyagi helyzetét. Bár 1617-ben, akárcsak írnok társai, Nagyszentmihályfalvi András is részesült fejedelmi adományban,¹³⁶⁸ 1627-ben keletkezett protestációja arról ta-

¹³⁶² 1636. Kolozsvári Pécsi János, a kolozsmonostori konvent levélkeresője, volt kancelláriai tisztviselő, felesége: Razman Anna, birtokzálogosítás Horgaspataka (Belső-Szolnok vm.), székelek katonai összeírása. ErdKirKv DVD 21. k. 122b–123b.; Trócsányi 1980., 201. – Kolozsmonostori konventi requisitor.

¹³⁶³ Bogdándi Zsolt: *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*. ETF 274. Kolozsvár 2012., 88. (A továbbiakban: Bogdándi 2012.)

¹³⁶⁴ Trócsányi 1980., 195.

¹³⁶⁵ 1620. Dengeleghi-Biró Balázs a nagyobb kancellária írnoka, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 12. k. 158–158b.; 1624. Dengeleghi-Biro Balázs a nagyobb udvari kancellária írnoka, jegyzője, birtokadomány: Vasad (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 13. k. 64.

¹³⁶⁶ 1633. Homoródszentpáli Zentpáli István titkos levéltár őre, udvari familiáris, fejedelmi követ, homoródszentpáli Miklós György öröklés, fejedelmi donációval, Homoródszentmártonban egy nemesi kúria, valamint portiók és részbirtokok: Recsenyéd; Bágy; Lókod; Gyepes; Abásfalva; Homoródkeményfalva; [Homoród]Karácsonfalva; Olasztelek (Udvarhelyszék). ErdKirKv DVD 18. k. 158–158b.

¹³⁶⁷ 1623. február 16. Nagyszombat, Gönczi György nagyobbik kancellária deákjának nemeslevele. MOL F 2 Prot. VI. 100^v.

¹³⁶⁸ 1617. Zentmihályfalui András és mások számára birtokadomány: Alsó-Sinfalva (Aranyosszék). ErdKirKv DVD 11. k. 239b–240.

núskodik, hogy egyéb megélhetési lehetőségek után is kellett kutatnia abban az időben. Eszerint 1625-ben Szőkefalván, Küküllő vármegyében Szentmiklósi Bálint nemessel arról beszélgetett, hogy Kolozs vármegyében Szentmiklós praedium megszerezhető lett Lippai Máté és Récsey Anna deficiálása miatt, ezért a szentmiklósi pusztá porciócska ügyében „levelek és donatiók impetrálásában fáradozott”,¹³⁶⁹ vélhetően Bálint uram érdekében. Később, 1640 májusában Nagyszentmihályfalvi András Aranyosszéken esküdt ülnöki tisztséget töltött be.¹³⁷⁰

Azok az írnokok tehát, akik kormányhatósági vonalon magasabb tisztségeket töltöttek be, általában hosszabb ideig szolgáltak a nagyobb kancellárián, nem véletlen, hogy Trócsányi Zsolt Bethlen Gábor udvarából azok karrierjéről tud többet, akiket a fentiekben már említettem, és életpályájukat/karrierjüket is részletebben megismertetük, így többek között: Hercegszöllősi Jánosról, Márkosfalvi Mártonról, Pécsi Jánosról, Dengelenghi Balázsról, Karkay Jánosról, Patkó Jánosról, Sárdi Jánosról, Szigethi Istvánról, valamint Zámbo Mihályról. Ez utóbbinak a gubernátor titkárságán betöltött szerepe ismeretes, erről majd még a továbbiakban szó lesz.¹³⁷¹

A kancelláriai írnokok mellett a fejedelem kíséretében voltak a nagyobb kancellária különleges funkciójú deákjai, a tolmácsok. Közülük Házi János¹³⁷² neve a legismertebb, akit már Báthory Gábor uralkodása idején is említettek familiárisként és török tolmácsként. Bethlen Gábor uralkodása alatt a török deák mintegy hat alkalommal járt Kolozsvárott, egy kivételével mindig olyankor, amikor török követség is tartózkodott az udvartartással egyidejűleg a városban.¹³⁷³ Mellettük német secretarius volt a fejedelem kíséretében 1629-ben több alkalommal is, itt vélhetően Brandenburgi Katalin Hermann Beckmann nevű német titkárára gondolt a sáfár.¹³⁷⁴ Vitéz Lászlót „olosz tolmács”-ként említették.¹³⁷⁵

¹³⁶⁹ 1627. június 19. Protestatio – Nagyszentmihályfalvi András nagyobb kancellária írnoka. MOL F 2 Prot. VI. 112^f.

¹³⁷⁰ 1640. május 16. Szentmihályfalvi Literati Nagy András aranyosszéki esküdt ülnök. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása* – Aranyosszék XI.

¹³⁷¹ Trócsányi 1980., 201–202.

¹³⁷² 1609. Házi János udvari familiáris adó- és/vagy vámmentesség; birtok: váradi szőlőhegyek: Várad-Barna odal; Várad-Napfény hegy (Bihar vm.). ErdkirKv DVD 10. k. 326–327.; 1614. ErdkirKv DVD 10. k. 326–327.

¹³⁷³ 1615. június 15. KvSzám 13b/VIII. 135.; 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 111.; 1619. február 17. KvSzám 15a/XII. 51.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 102.; 1629. augusztus 4. KvSzám 18a/IV. 144. – ez alkalommal nem volt török követ; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 221.

¹³⁷⁴ Beckmann, Hermann Brandenburgi Katalin titkára. Trócsányi 1980., 184.

¹³⁷⁵ 1630: „g. dna Sophia Karoly, primum quidem g. quondam Sebastiani Tarnoczy de Zagor pie memorie relictá vidua, nunc vero egr. Ladislai Vitez de Nemeskwrt consors” KmProt XXVII. 26^f; 1639. Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony birtokadomány, Zágó-Herencsényi rész (Küküllő vm.). Az utalók között található: Uitéz de Nemeskwrt László. ErdKirKv DVD 22. k. 106b–107.

Bethlen István helytartó/gubernátor saját titkárságot is létrehozott – ennek pontos ideje még nem ismert –, amire szükség is volt, hiszen amikor a fejedelem nem tartózkodott Erdélyben, a gubernátor feladatai megsokszorozódtak.¹³⁷⁶ A források alapján ez a titkárság elkülönült a kancelláriától, élére a nagyobb kancellária egyik 1607 óta szolgáló deákja, Zámbó Mihály került,¹³⁷⁷ aki legalább 4 alkalommal tartózkodott a gubernátor kíséretében városban. Az írnokok közül csak azt a Széki Istvánt ismerjük név szerint, akit például 1622 februárjában a gubernátor vásárlás okáért küldött a városba.¹³⁷⁸ Zámbó birtokai Doboka, Dengeleg, Lozsárd és Szótelke falvakban voltak. A gubernátor titkársága 1623-ban négy „kancelláriai” deákból állt.¹³⁷⁹

1630 áprilisában Brandenburgi Katalin tartózkodott udvartartásával a városban, itt volt az országgyűlésen: a kancellár, Márkosfalvi kancelláriai titkár,¹³⁸⁰ 7 kancelláriai deák, a török deák és a német secretarius, Hermann Beckmann is. A kancellár kíséretén kívül az ellátmányt összesen 37 főre kapták.¹³⁸¹ Pécsi János, Dengelenghi Balázs, Jenei Ferenc nevét mindenképp ki kell emelni az itt tartózkodó deákok közül.¹³⁸²

A kisebb kancellária írnokai közül név szerint senkit sem említettek meg a sáfárpolgárok ebben a tisztségben, vagyis az utazó udvartartásban nem jelenik meg a nevük. Akiknek helye van még az udvartartásban, azok az ítélőmesterek. A Bethlen Gábor idejében tartott, 1615 májusi országgyűlés VII. törvénycikkének rendelkezése szerint „a nemesség és a magyarországi atyáinkfiainak terminusának pengig helye Kolozsvárott legyen”.¹³⁸³ Az időpontok, amelyekre ezek a törvény szerint eshettek: a nemességé „Szt. Lukács oktavája”, vagyis október 25., illetve „Reminiscere vasárnap” (változó, a húsvét előtti 5. vasárnap: február–március folyamán), a magyarországiaké pedig „prima decembris oktavája”, vagyis december 8. és „Szt. György nap oktavája”, vagyis május 1. A Rákócziak korában a Rákóczi fejedelmek rendszerint valamennyi terminus idején jelen voltak a feje-

¹³⁷⁶ A helytartó-gubernátori tisztségről részletesebben: Oborni Teréz: Bethlen Gábor utasítása helytartójának, Bethlen Istvánnak. In: Oborni 2011., 101–114.

¹³⁷⁷ 1607. Zámbó Mihály, kolozsmonostori a nagyobb kancellária írnoka, jegyzője, nemesség és címer adományozása. ErdKirkV DVD 7.k. 22–22b.; Zámbó de Colosmonostor Mihály kancelláriai írnok, Bethlen Gábor – Gyulafehérvár, 1616. április 30. – nemesség megújítása; birtok: Kolozsmonostor (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 11. k. 129.

Dengeleg, Doboka, Lozsárd, Szótelke falvakban 1633-ban Zámbó Mihály s Ördög Zsuzsánna leánya, Erzsébet egyik birtokos. *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája*, III. k.

¹³⁷⁸ 1622. február 18. KvSzám 15b/XXI. 18.

¹³⁷⁹ 1623. június 16. KvSzám 16/XIX. 46.

¹³⁸⁰ 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 52.

¹³⁸¹ KvSzám 18b/I. 42–68.

¹³⁸² KvSzám 18b/I. 42–68.

¹³⁸³ EOE VII. 252.

delmi tábla ülésein, de ekkor csak a december eleji terminusra volt jellemző, hogy a fejedelem és kísérete Kolozsvárott tartózkodjon.

*Ítélmesterek Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelmek udvartartásában
(1608–1629)*

Jelzet (KvSzám)	Időpont	Ítélmester neve
12a/XXV. 12.	1608. november 9.	Borsoló János
12a/XVIII. 98.	1608. szeptember	Borsoló János
		Angyalosi János
12b/IV. 344.	1609. április	Borsoló János
12b/VII. 206.	1610. május	Borsoló János
12b/VII. 450–485.	1610. április	Borsoló János
13a/II. 67–105.	1612. január	Forró Pál – a fejedelmi tábla ülnöke
13a/XVIII. 136.	1614. május 3.	Fráter István
13b/V. 132.	1615. szeptember	Angyalosi János
14b/XVIII. 104–107.	1618. október 7.	Fráter István
	1618. október 7.	Angyalosi János
16/XXXV. 96.	1625. augusztus 26.	Borsos Tamás fejedelmi táblai ülnök
18a/IV. 220.	1629. augusztus 20.	Angyalosi János

A fejedelmek maguk döntötték el, hogy adott esetben a tulajdonképpeni titkársággal vagy szinte a kancellária egészével kelnek útra, és ennek megfelelően állították össze azoknak a kancelláriai deákoknak a névsorát, akik elkísérték a fejedelmet udvartartása részeként, és a város is ennek megfelelően tartotta számon őket, hiszen a kancelláriai deákokat többnyire név szerint ismerték.

A KINCSTÁR UTAZÓ SZEMÉLYZETE BÁTHORY GÁBOR KORÁBAN KOLOZSVÁROTT

A kincstári igazgatás személyzete a kancelláriához hasonlóan természetesen semmiképpen sem az udvarhoz tartozókat jelentette. A központi kincstári igazgatás alsóbb személyzetéhez tartozó kamarások, illetve a komornik deákok lehettek az udvartartás tagjai.¹³⁸⁴ A kamarások voltak azok, akik a fejedelem pénztárát útközben kezelhették, sőt ügyeltek a fejedelem szállására is.¹³⁸⁵ Kérdéses a

¹³⁸⁴ 1626-ban nyolc kamarás szerepel a fejedelmi udvar jegyzékében, közülük kettőnek az az asztalok adminisztrálása a feladata. Rajtuk kívül fizetőmesterek, számtartó is volt az gyulafehérvári udvarban. TMÁO I. 472–473.

¹³⁸⁵ Koltai 2001., 28.

„belső” kamarás fogalma, nem sikerült kellőképpen tisztázni a megnevezés újabb jelentését, feltételezhetően kiemelkedett a többiek közül. A kamarás „deák” ezekhez viszonyítva egy alacsonyabb rangú, ténylegesen a központi kincstári igazgatáshoz tartozó tisztségviselőt jelenthetett a fejedelmi udvarban. Bethlen Gábor alatt is voltak, akik ide tartoztak, de inkább a Rákócziak fejedelemségére jellemző ez a tisztség.

A Trócsányi Zsolt által ismert kincstartók közül 1610-ben Bogdány Ferenc¹³⁸⁶ és Kákoni István¹³⁸⁷ tartózkodott a városban urával, 1612 januárjában pedig Kákoni István és Wesselényi Pál.¹³⁸⁸ Bogdányi Ferenc és Wesselényi Pál¹³⁸⁹ korábban kamarások voltak, róluk alább részletesebben szólok.

A kincstartókhoz képest a komornik(ok) jelenléte rendszerezesebbnek mondható a „kolozsvári udvartartásban”. Báthory Gábor uralkodása korából több fejedelmi parancslevélből kapunk pontos felvilágosítást a komornik feladatairól, melyek révén Kolozsvár városával is fenntartott egyfajta kapcsolatot. 1612. február 4-én ezt írja: „Az adóból hátramaradott restantiákat is kegyelmeteknek mingyarást hozton-hozza be fogyatkozás nélkül komornikunk kezében.”¹³⁹⁰ Máskor, 1612. március 5-én egyenesen azt kérte a fejedelem, hogy a posztót küldjék be a komornik „kezéhez”: „Minthogy az udvari szolgálainknak ruházzattyokra posztó kívántatik, hagyjuk kegyelmeteknek és serio parancsolljuk is, hogy ez mi levelünk látván mingyarást két végh fájlondist és húsz végh karasiát Veselényi Pál komornikunk kezéhez küldgyön haladék nélkül, az mi az árra lészen kegyelmetek adajából defalcálljuk.”¹³⁹¹ A kamarások nemcsak az udvarban látták el további feladataikat, de a városban is. Ezek között szerepelt, hogy külföldi árucikkeket szereztek be,¹³⁹² más alkalommal a kolozsvári ötvösökhöz mentek a megrendelt ezüst vagy arany tárgyakért,¹³⁹³ vagy a fejedelmi, illetve a

¹³⁸⁶ 1610. április 6. KvSzám 12b/VII. 476.; 1610. július 1–4. KvSzám 12b/VII. 266.; 1610. augusztus 11. KvSzám 12b/VII. 509.

¹³⁸⁷ 1610. május 31. KvSzám 12b/VII. 205.; 1610. július 1–4. KvSzám 12b/VII. 266.; 1612. január KvSzám 13a/II. 67–105.; Bethlen Gábor uralkodása alatt már nem találjuk őt ilyen gyakran az udvarban, ugyanakkor befolyását megőrizte, tanácsos maradt, kincstartó is lett.

¹³⁸⁸ 1612. január KvSzám 13a/II. 67–105.

¹³⁸⁹ Róla részletesebben Horn Ildikó: Főispánok adattára. 16–17. In: Uő: *Erdélyi méltóságviselők Bethlen Gábor korában*. Utolsó letöltés: 2012. február 9. (A továbbiakban: Horn 2011.)

¹³⁹⁰ KvFasc III. 41.

¹³⁹¹ KvFasc III. 42.

¹³⁹² „1618 24 Aprilis Jutta Bethlen István uram komornikja Porkoláb András Husztról ötöd magával, lengyelországhi marhákat hozván Urunknak...” KvSzám 14b/XXI. 41.

¹³⁹³ 1625. „die 23 Maii Szilágyi Mihály gubernátor őnagysága komornikja Neb Mártontól akar ezüst szerszámokat alávinni...” KvSzám 16/XXXIV. 50.

gubernátori kíséret szállását rendezték.¹³⁹⁴ Volt, hogy (feltehetően) a Szepesi Kamara bevételeit vitték be a kincstárba, máskor a katonák zsoldját továbbították a megfelelő helyre, és gyakran bizalmas leveleket is rájuk bízta a fejedelmek, hogy eljuttassák a címzetthez.¹³⁹⁵

Úgy tűnik a források alapján, a kamarást feladatai nagyrészt az udvarhoz kötötték, jelenlétére csaknem folyamatosan szükség volt, hiszen ő kezelte a készpénzt, fizette ki a béreket, és ahogy a fentiekből is kiderült, az udvartartás olyan gondjai is rá hárultak, mint a ruhák beszerzése, készíttetése. Az udvartartással együtt szinte mindig jelen voltak a városban a fejedelmi benntartózkodások idején.

1608-ban Kapy Miklós¹³⁹⁶ egy alkalommal, 1610-ben pedig három alkalommal volt kamarásként az udvarral Kolozsvárott,¹³⁹⁷ Farkas István¹³⁹⁸ szintén négy alkalommal volt 1608 és 1610 között a városban,¹³⁹⁹ Wesselényi Pál kamarás¹⁴⁰⁰ pedig három alkalommal, egyszer 1608-ban, kétszer pedig 1610-ben.¹⁴⁰¹ Wesselényinek a tisztségben betöltött szerepéről nagyon pontos és hű képet adnak a fejedelem Kolozsvár városának küldött – a fentiekben már idézett – levelei. Ezek szerint Wesselényi 1612-ben talán már egy magasabb tisztség betöltőjeként, kincstartóként volt az udvartartással. Kapy és Wesselényi főrangú családokhoz tartoztak. Kapy testvére Bethlen Gábor uralkodása alatt, 1622-ben lett tanácsos, főispán, Wesselényi maga pedig 1614-től Közép-Szolnok megyében volt főis-

¹³⁹⁴ „28 Januarii 1622 Ispán István, Szilágyi János az comornik és Makaj Jánosék 6 maguk jövének Újvárról szállásfoglalni és egyéb dolgokért, bíró uram hagyásából adott nekik húst libr. 7 tett f – d 11½, cipót és kenyeret f – d 8, két ejtel bort f – d 12, egy véka zabot f – d 8.” KvSzám 15b/XXII. 11.

¹³⁹⁵ „1625. Eodem die Bálinthfy Istvánnak Urunk öfelsége vicekomornyikjának, amikor az kassai az öfelsége pénztét kezéhez vötte küldöttem bíró uram hagyásából az város házána vötte kezéhez az pénzt, vizát libr. 1½, pro d 10 tett fr – d 15, cipót nro 8, 1 pro d 1 tett fr – d 8, bort ejtel 2, 1 pro d 6 tett fr – d 12.” KvSzám 16/XXXIV. 23.; 1620. szeptember 4. Thurzó Imrének írt levél Rhédey Pál főkomornyik pénzt visz Galgócra katonák zsoldját: 5–5 ft hópénzt. Szilágyi 1879., 222.; 1623. december komornyik inas postán. Szilágyi 1879., 400.; 1626. január 5. komornyik, postamester szerepe. Szilágyi 1879., 415.

¹³⁹⁶ 1609. Kapy Miklós belső kamarás, birtokadomány, Hagymás; Lápos (Közép-Szolnok vm.). ErdKirKv DVD 9. k. 52–53.; Kapy Miklós zálogba kapta meg Zoványt: „ezer firt inscriptionalis summában”. 1611-ben már magtalan elhalálásáról olvasunk. Petri: *Szilágy vármegye monográfiája*. IV–V. k.

¹³⁹⁷ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 114.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473–475.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 206–209.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 269–270.

¹³⁹⁸ 1609. Farkas István kamarás, Récse (Fehér vm., Fogaras-föld) ErdKirKv DVD 9. k. 89.

¹³⁹⁹ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 114.; 1609. október KvSzám 12a/XVIII. 114.; 1610. április KvSzám 12b/IV. 241.; 12b/VII. 473–475.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 509–514.

¹⁴⁰⁰ 1614. Hadadi Veseliény Pál, főispáni kinevezés, honos: Közép-Szolnok megye. ErdKirKv DVD 10. k 185.

¹⁴⁰¹ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 120.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473–475.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 509–514.

pán. Kapi Közép-Szolnok és Kraszna vármegyében kapott birtokokat, és vélhetően már 1611 előtt meghalt. Mellettük Bogdány Ferenc nevét kell még mindenképpen megemlítenünk a komornyikok sorában is¹⁴⁰² – kincstartóként már beszéltünk róla. Bogdány Ferenc 1608 szeptemberében kamarásként,¹⁴⁰³ majd 1610-ben kincstartóként tartózkodott a városban, két alkalommal is.¹⁴⁰⁴ Bogdány 1608–1609 folyamán töltött be kamarási tisztséget,¹⁴⁰⁵ partiumi származású volt, hiszen édesapjának az 1598-as házösszeírás szerint Bogdányban és Jákón voltak jobbágysai, illetve rokonai voltak Balkányban, Ibrányban, Kemecsen, Pócspetriben 1–1 ház jobbágy tulajdonosaiként.¹⁴⁰⁶ Bogdány Ferenc kamarásként Szabolcs megyében vásárolt ez idő tájt birtokokat.¹⁴⁰⁷ 1612-ben Sarvasághy Zsigmonddal cserélt birtokokat, akivel egyébként rokonok is voltak, ennek kapcsán kapunk pontos képet arról, hogy hol is voltak ekkor Bogdánynak és családjának részirtokai Erdélyben. Az iratok szerint: Koródszentmártonban, Kisszöllősen, Szénaverősen, Fületekén, Vámosudvarhelyen (Küküllő vm.), Vaján és Csókán Marosszéken, Ucsán és Korbon Fogaraszöldén (Fehér vm.), ezeket kraszna és közpészolnoki birtokokra cserélte.¹⁴⁰⁸ Ekkor már túl lehetett udvari és hivatali karrierje csúcán: a források csak 1610-ben említették kincstartóként.

Nem utolsó sorban szót kell ejteni a kamarások közül galánthai Esterházy Pálról, aki felső-magyarországi származású volt. Róla tudjuk, hogy familiárisi tiszte mellett töltötte be a kamarásit is. Az is ismeretes, hogy 1610-ben eladta Fogaras-vidéki birtokát búni Bethlen Farkasnak 1100 forintért.¹⁴⁰⁹

Ezek után vizsgáljuk meg azokat is, akiknek nem sikerült egészen egyértelműen tisztáznom a kamarási tisztség viselését. Azzal kapcsolatosan, hogy Rhédey Pál kamarásként tartózkodott-e Kolozsváron, csak annyi ismeretes, hogy

¹⁴⁰² 1609 Bogdány Bogdányi belső kamarás, testvére: György, László, Gál, birtokadomány, Alsó ucza; Korbe-Hollo (Fehér vm., Fogaras-föld). ErdKirKv DVD 9. k. 218–219.

¹⁴⁰³ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 112.

¹⁴⁰⁴ 1610. július KvSzám 12b/VII. 266.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 509.

¹⁴⁰⁵ 1608. november 24. néhai Vincz uczában van háza Bodány Ferenc kamarásnak. MOL F 2 Prot. II. 205–206.

¹⁴⁰⁶ Dávid 2001., 391–393.

¹⁴⁰⁷ 1609. július 16-án Kemendi Várady János gyulafehérvári udvarbíró felesége nevében simai, ibrányi és pazonyi (Szabolcs vm.) birtokrészeit 450 magyar ft-ért örökjogon eladja Bogdány Bogdány Ferenc fejedelmi belső kamarásnak, a maradékot pedig október 29-ig fizeti ki, amennyiben a vásárló a kijelölt hatánapig nem fizetne, akkor Várady János magának foglalhatja Bogdány Ferenc Hollosfalva, másként Corbi (Fogaras vidék, Fehér vm.) nevű egészirtokát. MOL F 2 Prot. II. 256–259.

¹⁴⁰⁸ 1610. Bogdán Ferenc cseréje Sarvasághy Zsigmonddal. MOL F 2 Prot. IV. 39–40. Erről részletesen a familiárisokról írt fejezetben.

¹⁴⁰⁹ 1610. július 16-án generosus Esterházy Pál (aulae familiaris cubicularius) búni Bethlen Farkasnak eladja Désán nevű teljes és egész birtokát (Fehér vm., Fogaras vidék) 1100 magyar forintért, amiből 600 forintot most meg is kapott. MOL F 2 Prot. IV. 18.

1608 szeptemberében és 1609 októberében Farkas István kamarás nevével együtt jegyezték fel a nevét, és mindketten még a szállásosztók előtt megkapták ellátmányukat.¹⁴¹⁰ 1609-ben Rhédey tehát összesen két alkalommal volt Kolozsváron, később Bethlen Gábor udvarában is tisztséget viselte,¹⁴¹¹ vagyis egyfajta folytonosságot jelentett a fejedelmi udvarban. A Rhédey Pálé mellett ugyancsak kérdéses Lónyay Menyhért kamarási tisztsége,¹⁴¹² ugyanis csupán Nagy Iván állítja, hogy „Menyhért Báthori Gábor kamarássa volt, és ettől a maga és testvérei részére 1610-ben Közép-Szolnok megyében Kováts-Kapalnak helységet, mely előbb Kővárhoz tartozott, adományban nyerte”.¹⁴¹³ Hat alkalommal volt a városban az udvarral 1609 februárja és 1610 augusztusa között, de udvari tisztsége nem derül ki egyértelműen. A Lónyai család egyébként igen jó nevű birtokos család Szatmár vármegyében, míg a Rhédeyek Biharban birtokosok. Mindketten a partiumi családok közé számítottak, a Lónyaiaknak kevesebb kapcsolata van Erdéllyel, de nem lehet véletlen, hogy ekkortájt a család több tagja is Báthory Gábor szolgálatában állt, például Lónyay János is.

A KINCSTÁR UTAZÓ SZEMÉLYZETE BETHLEN GÁBOR FEJEDELEMSÉGE ALATT KOLOZSVÁROTT

A kincstartói tiszteket mindössze néhányan töltötték be Bethlen Gábor uralkodása alatt. Uralkodása első időszakában Szilvássy Boldizsár,¹⁴¹⁴ majd Rhédey Pál,¹⁴¹⁵ végül Mikola János¹⁴¹⁶ volt a kincstartó, uralkodása második szakaszában végig a rokon Mikó Ferenc. Közülük Szilvássy Boldizsár 1614-ben,¹⁴¹⁷ Rhédey Pál

¹⁴¹⁰ 1608. szeptember KvSzám 12a/XVIII. 114.; 1609. október KvSzám 12b/IV. 241.

¹⁴¹¹ 1609. április KvSzám 12b/IV.; 1615. Rhédey Pál kamarás, birtokadomány, (Alsó)mézes (Bihar vm., Belényes vidéke). ErdKirKv DVD 11. k. 42–42b.

¹⁴¹² 1609. február KvSzám 12b/IV. 205.; 1609. augusztus KvSzám 12b/IV. 361.; 1610. április KvSzám 12b/VII. 473–475.; 1610. május KvSzám 12b/VII. 206–209.; 1610. július KvSzám 12b/VII. 269–270.; 1610. augusztus KvSzám 12b/VII. 509–514.

¹⁴¹³ Nagy Iván VII. k.

¹⁴¹⁴ Trócsányi 1980., 321.; Horn Ildikó: A fejedelmi tanácsosok adattára. In. Horn 2011. 55–56. A helytartói tisztség többször is szerepel, a kincstartói viszont nem.

¹⁴¹⁵ Trócsányi 1980., 321.

¹⁴¹⁶ Trócsányi 1980., 321. szerint Mikola 1620-ban kincstartó; Horn szerint nem fogadta el a kincstartóságot – Horn Ildikó: A fejedelmi tanácsosok adattára. In. Horn 2011., 40–42. Mindketten Bethlen Gábor levelére hivatkoznak. TT 1885., 646–647. Eszerint azonban nyilvánvaló, hogy Mikola (kövári kapitány és Kolozs megyei főispán volt) 1620-ban megkapta a tisztséget, azt kihirdették, viszont Lázár szerint Bethlen Rhédey Pált akarta kövári kapitánynak. Szerinte Mikola és Rhédey is továbbadta a kincstartóságot. (Lázár 1887., 527.)

¹⁴¹⁷ 1614. május 3. KvSzám 13a/XVIII. 136.

1618 októberében,¹⁴¹⁸ Mikola János 1621-ben¹⁴¹⁹ – amikor is nem tudjuk, viselte még a kincstartói tisztséget – tartózkodott a városban; Mikó Ferenc pedig 1622–1629 között legalább hét alkalommal volt a városban kincstartói tisztségében.¹⁴²⁰

Bethlen Gábor kamarásainak sorában Rhédey Pál kivételével szinte csak új neveket találunk. Körtvélyessi György neve már ismerős lehet Báthory Gábor udvarából, ahol familiáris volt, 1614-ben Bethlen korában a kamarási tisztelet ő is betölthette Rhédey mellett.¹⁴²¹ Egyes források szerint Rhédey volt az, aki Kapy Andrással együtt segítette Bethlen Gábort 1612-es menekülésekor.¹⁴²² Bethlen komornyikjaként még három alkalommal tartózkodott 1615–1618 között a városban.¹⁴²³ 1617 szeptemberében Isztambulban járhatott, ahogy az Bethlen Gábor Gáspár János portai követéhez írott leveleiből kiderül.¹⁴²⁴ Trócsányi szerint 1618-at követően kincstartó lett, bár még 1619-ből is van olyan adat, amely továbbra is cubiculariusként említi.¹⁴²⁵ 1616-ban Zsáka környékén adott a fejedelem egy falucskát Rhédey Pálnak.¹⁴²⁶ Rhédey Ferenc unokaöccse – miként azt korábban már említettem – 1618-ban vette el Károlyi Kata (Károlyi Zsuzsanna nővére) első házasságából származó leányát, Bánffy Zsuzsannát, akit a fejedelemasszony leányaként szeretett.¹⁴²⁷ Bethlen Gábor egyik leveléből azonban világossá válik, hogy 1620 májusában tőle vette át Mikola János a főkincstartói

¹⁴¹⁸ 1618. október 4. KvSzám 14b/XVIII. 113.

¹⁴¹⁹ 1621. szeptember 23. KvSzám 15b/XI. 125.

¹⁴²⁰ 1622. május 6. KvSzám 15b/XII. 90.; 1623. június 6. KvSzám 16/XIX. 38.; 1623. augusztus 16. KvSzám 16/XIX. 101.; 1624. június 19. KvSzám 16/XXI. 60.; 1626. november 20. KvSzám 17b/VIII. 79.; 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 147.; 18a/IV. 222.; 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 171.

¹⁴²¹ 1614 „Egregius Georgius Keörtueliessy de Keörtuelies cubicularius praefati Dni Principis”. MOL F 15 Prot. XVII. 106f.; 1614. május 13. Régeni János (Szeben) és egr. Körtvélyessi György de Keörtvélyes cubicularius között, Régheni 7000 forintot adott Báthory Gábornak Fogarasföldén Zkore faluért, most Körtvélyesi 2 márka 36 nehezék ad a requisitorok előtt. MOL F 15 Prot. XVII. 106.;

A Dengelenghiné elleni perben ő is a tanúk között szerepelt, eszerint pedig 1614-ben 21 éves volt, cubicularius et apparitor-ként tüntették fel. Kiss 1998., 101–102.

¹⁴²² Lázár 1887., 527.

¹⁴²³ 1615. június KvSzám 13b/VIII. 137.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. október KvSzám 14b/XVIII. 113.

¹⁴²⁴ TMÁO I. 189.

¹⁴²⁵ 1619. május 27. MOL F 2 Prot. III. 157–160.

¹⁴²⁶ 1616. február 19. Szilágyi 1879., 46.

¹⁴²⁷ 1618. július 8. Bethlen Gábor Rhédey Ferencnek írta: „Rhédey Pál lakodalmára a palatinushoz Gálffy Jánost küldte esküvői meghívókkal, Dóczi Andráshoz és a tiszáninneni urakhoz és főemberekhez is küldött üzenetet.” Szilágyi 1879., 100.; 1618. december 2. Dóczy András levele Rhédey Pál és Bánffy kisasszony esküvője kapcsán. Szilágyi 1879., 470.

tisztséget, és valamelyik tisztségét (Lázár szerint a kővári kapitányit) adja át Rhédey Pálnak.¹⁴²⁸ Rhédey 1620-ban krasznai főispán,¹⁴²⁹ 1621-ben betegeskedett,¹⁴³⁰ Károlyi Zsuzsanna pedig csak Rhédey Pálné Bánffy Zsuzsannáról emlékezett meg végrendeletében, férjét nem említette, elképzelhető tehát, hogy az ekkor már nem élt.¹⁴³¹

Rhédey János,¹⁴³² aki Rhédey Pál testvére volt,¹⁴³³ járt a legtöbbször, összesen tíz alkalommal az udvarral Kolozsvárott 1618 októbere és 1629 között, nem tudjuk azonban, hogy hány alkalommal úgy, mint a fejedelem kamarása.¹⁴³⁴ Ő lehetett a család erdélyi ágának megalapítója,¹⁴³⁵ felesége Kornis Margit volt.¹⁴³⁶

A kamarások közül Osztrói István, Balogh Ferenc és Vass György voltak erdélyi származásúak. Osztrói István Hunyad megyei nemesi család sarja,¹⁴³⁷ aki négy alkalommal volt a városban 1615–1619 között.¹⁴³⁸ Ő szerepelhetett a Halmágyi Miklós és a Hunyad megyei nemesek közötti szerződésben,¹⁴³⁹ melyben

¹⁴²⁸ TT 1885., 646–647.; Lázár szerint a kővári kapitányit. Lázár 1887., 527.

¹⁴²⁹ ErdKirKv DVD 12k. 194–195b.

¹⁴³⁰ Komáromy András: A Kisédei gróf Rhédey családról. = *Turul* 1883/3. (Arcanum DVD Könyvtár 4.)

¹⁴³¹ Részletesebben Rhédey Pálnéről az udvar női oldaláról szóló fejezetben.

¹⁴³² Rédei János kamarás, Bethlen Gábor – Gyulafehérvár, 1624. november 12. Birtokadomány: Alsósereden; Felsősereden (Kraszna vm.), Szentgyörgy; Ördöghkúth; Nyárló (Doboka vm.). ErdKirKv DVD 13. k. 62.

¹⁴³³ 1617. Kisédei Rhédey Pál kamarás, testvérei: László, Péter, János. ErdKirKv DVD 11. k. 221–222.

¹⁴³⁴ 1618. október 7. KvSzám 14b/XVIII. 109–113.; 1619. augusztus 31. – szeptember 2. KvSzám 15a/XI. 107–111.; 1619. február KvSzám 15a/XII. 52–53.; 1622. május KvSzám 15b/XII. 97–102.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 79–124.; 1624. január KvSzám 16/XXI. 37–77.; 1625. augusztus 26. KvSzám 16/XXXV. 96.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 78–91.; 1626. augusztus 1. KvSzám 17b/VIII. 118–160.

¹⁴³⁵ Kempelen IX. k.; „Kolosvárról kiindulván Tordára menénk, onnan lön az rendelés másnap Enyedre; az útból Nagy Pál engemet, Bornemisza Pált, Rhédei Jánost, kik már az bėjárárságból kikölt, de betegségében körüle forgolódó szolgálai valának...” Kemény János *Önéletírása* 97–98.; 1647-ben már udvarhelyszéki főkirálybíró (meghalt 1658-ban). Trócsányi 1980., 117.

¹⁴³⁶ Trócsányi 1980., 117.

¹⁴³⁷ Osztró. (Osztoró, Osztrivó, Osztrova, Osztrovi) A hátszegi kerületben feküdt. Az Osztrói és Pestyen(y)ei vagy Pestyéni (1436.) családé volt. Ma Nagyosoztró és Kisosoztró, Hátszegtől d.-ny. Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 1890–1913. V. k. In. Arcanum DVD Könyvtár IV. családtörténet, heraldika, honismeret.

¹⁴³⁸ 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 112.; 1615. december 13b/VIII. 193.; 1618. október 14b/XVIII. 113.; 1619. május 31. KvSzám 15a/XI. 110.

¹⁴³⁹ 1613. május 7. Megegyezés Halmágyi Miklós, Csulaiak, Nagy Osztrói István és más Hunyad vármegyebeli nemesek között. MOL F 2 Prot. IV. 79–81.

elhalt testvérét, Gábort is megemlítték.¹⁴⁴⁰ 1617-ben a fejedelem birtokadományban részesítette,¹⁴⁴¹ 1618-ban pedig csere által jutott két jobbágyhoz, ugyancsak a Sebesszékből, Oláhgorbó településen.¹⁴⁴² A szintén Hunyad vármegyei családból származó Balogh Ferenc három alkalommal volt a városban az udvartartással 1626–1629 között.¹⁴⁴³ Róla annyit tudok még, hogy a fejedelmi udvarban nevelkedett,¹⁴⁴⁴ tehát mielőtt kamarás lett, feltételezhetően az udvari ifjak között szolgált. Vass György régi erdélyi családból származott,¹⁴⁴⁵ négy alkalommal tartózkodott kamarásként¹⁴⁴⁶ az udvarral Kolozsvárott 1625–1629 között.¹⁴⁴⁷ Bánffy Zsigmond is korábban bejáróként szolgált a fejedelmet,¹⁴⁴⁸ az udvari ifjúságból kinővén kaphatta meg ezt a tisztséget. A főrendű családból származó Bánffy mindössze egy alkalommal¹⁴⁴⁹ jár(hatott) az udvartartással kamarásként Kolozsvárott,¹⁴⁵⁰ ekkor a már nagybeteg fejedelmet szinte az egész udvar követte kúrálra. Bánffy Zsigmond további karrierje során főispán lett.

Partiumi származású volt Bornemissza Zsigmond, aki 1610. november 15-én megegyezést kötött rokonával, Rhemetei Vajda Zsuzsannával, Kórodi István özvegyével, Oláhsolymosra, és ezt a fejedelem 1613 végén megerősítette.¹⁴⁵¹ A dátum nemcsak azt jelzi, hogy a kamarás igyekezett megerősíteni tulajdonjogát a

¹⁴⁴⁰ 1614. február 2. Balássy Bálint kolozsvári esküdt előtt, Keresztessi Pál szervitora, Halmágyi Miklós, Osztrói Gábor Osztrói István 24 éves korábban elhalt testvére. MOL F 2 Prot. IV. 88.

1614. február 2. Visszavonás néhai Osztrói Miklós fia, István cubiculariustól, Keresztessi Pál lippai kapitány szerződött néhai Osztrai Gáborral. MOL F 2 Prot. V. 91–92.

¹⁴⁴¹ 1617. Osztrai de Nagyosztó István belső kamarás, birtokadomány: Birbó–Oláhgorbó (Fehér vm.) ErdKirKv DVD 12. k. 11b–12.

¹⁴⁴² Osztrói István kamarás, 1618. december 28-án csere által 2 jobbágy – Birbó–Oláhgorbó (Fehér vm.) Szűcs Mihállyal és Szűcs Györggyel. MOL F 2 prot. III. 82–83.

¹⁴⁴³ 1626. augusztus 1. KvSzám 17b/VIII. 163.; 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 146.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 216.

¹⁴⁴⁴ 1629. Alpestesi Balogh Ferenc kamarás, birtok: Ohába; Dirtzest praedium (Hunyad vm.), nevelkedés a fejedelmi udvarban, dévai vár és uradalom. ErdKirKv DVD 18. k. 61–61b.

¹⁴⁴⁵ 1638-ban egy idevaló birtokos, Wass György, ki Wass Jánossal testvér volt, „ki azonban ott fenn a jezsuita páterek közt tanult pápista lévén”, végrendeletében azon volt, hogy minden vagyonát a pátereknek hagyja, de ezt sikerült megakadályoztatni, ezért minden javait az ő árváira hagyja. Ezen Jánost Brandenburgi Katalin fejedelem minden jószágában a dézsmabér fizetés alól mentessé teszi. Szolnok-Doboka vármegye monográfiája. II. k. Czege község; Wass III. György felesége Kendeffy Judit – Nagy Iván 12. k.

¹⁴⁴⁶ 1627. Vas György kamarás. ErdKirKv DVD 17. k. 63–63b.

¹⁴⁴⁷ 1625. augusztus KvSzám 16/XXXV. 92.; 1626. november KvSzám 17b/VIII. 80.; 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 147.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 222.

¹⁴⁴⁸ Lázár 1887., 417.

¹⁴⁴⁹ 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 220.

¹⁴⁵⁰ 1628. Losonci Bánffy Zsigmond kamarás, birtok: Varsolcz (Kraszna vm.). ErdKirKv DVD 14. k. 93–94.

¹⁴⁵¹ 1623. Bornemizza-Vayda de Remethe Zsigmond kamarás. Birtok: Oláhsolymos (Bihar Belényesi kerület). ErdKirKv DVD 10. k. 72–74.

birtokra, hanem hogy már Bethlen Gábor uralkodásának kezdetén a fejedelem közvetlen környezetében volt. A városban öt alkalommal tartózkodott 1614 és 1626 között az udvartartás tagjaként, bár ezt nem könnyű pontosan meghatározni, ugyanis a névegyezés miatt a forrásokban könnyen összetéveszthető kápolnai Bornemissza Boldizsár fiával, aki szintén Zsigmond volt.

A következő kamarás a felső-magyarországi Kékedi Zsigmond. Őt az udvari iskola kapcsán már említettem, itt csak röviden mutatom be életpályájának korai szakaszát. 1615-ben már udvari ifjú, talán étekfogó, 1618-ban bejáró, 1619-ben kamarás lett. Ebben a tisztségében kezdi meg visszaszerezni Székelyföldön anyai nagypája, Andrássy Péter birtokait, melyeket a Bekes-féle összeesküvésben való részvétele miatt koboztak el nagypájától. Csíkszentkirályon, Rákoson, Göröcsfalván és Madéfalván szerzett portiókat, nemesi házakat. Ezeket cserélte tovább Kelemen Mihállyal egy szentkirályi nemesi udvarházra és tartozékaira.¹⁴⁵² 1621-ben főasztalnok, két év múlva immár, mint nagyságos és mint Bánffy Margit férje, kísérelt meg házat szerezni Gyulafehérváron.¹⁴⁵³ A házassággal társadalmi helyzetében is nagy változás következett be, 1629-ben már udvarmesterré lépett elő, és ezt a tisztségét megőrizte a Rákócziak udvarában is, akikkel rokonságban állt.¹⁴⁵⁴

A következő két kamarás külön csoportot alkot, ugyanis később mindketten katonai pályán szolgálták Bethlen Gábort. Bornemissza Pál hét alkalommal tar-

¹⁴⁵² 1619. július 13. Csíkszentkirályon vett 82 aranyért birtokot Kékedi Zsigmond cubicularius, kézdiszentléleki Mathyas János (Csíkszék) felesége, Kelemen Veronika nevében jár el, az összeget Bölöny Gáspár előtt tette le. MOL F 2 Prot. III. 252–53.

1619. augusztus 24. Földesi János (Gáltheői Barabara, Karkay Márton és Batho István relictája nevében jár el) Kékedi Zsigmond cubiculariusnak adja el (Rákos, Göröcsfalva, Madéfalva), az eladott portiók Rákoson magába foglalják Vincze Pál és Kovács Ferenc nemesi házait, ahol most Batho István özvegye lakik, Göröcsfalván Lőrincz István és Lukács Péter házait, Madéfalván Varga Tamását. MOL F 2 Prot. V. 327.

1620. október 18. Földesi János protestációja Kékedi Zsigmond (Rákos és egyéb birtokok ügyében). MOL F 2 Prot. V. 366.

1620. április 13. Csere g. Kelemen Mihály és Kékedi Zsigmond között, akit uzoni Béldi Kelemen képviselt. Kékedi Zsigmond cubicularius, Göröcsfalva Madéfalva, Rákos (Csíkszék) birtokait, mely egykor Batho István, ill. felesége, Gáltói Barbaráé (második férje Földesi János) volt, elcseréli Kelemen Mihály szentkirályi nemesi udvarházára és tartozékaira (Alcsikban), mely Máthai Márton primipilus szomszédságában volt. MOL F 2 Prot. III. 245–47.

¹⁴⁵³ 1623. július 27. concambialis permutatio – csere egyfelől magnificus Kékedi Zsigmond, Bánffy Margit férje, másfelől Keserői Dayka János gyulafehérvári püspök, Szepesi Nagy Dávid és Pál, Szepesi Nagy Gergely fiainak tutora, Gyulafehérváron a Szt. György kapu utcában Apafi György és a pénzverőház szomszédságában levő kőház tartozékokkal. MOL F 2 Prot. III. 363–367.

¹⁴⁵⁴ Horn Ildikó: Lorántffy Kata. In. *Erdély és Patak fejedelemasszonya, Lorántffy Zsuzsanna I.* Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak, 2000., 67–78.

tózkodott az udvartartás tagjaként a városban 1619 és 1629 között.¹⁴⁵⁵ Őt Trócsányi 1624-ben vicekomornyi tisztségben említi.¹⁴⁵⁶ Partiumi családból származott,¹⁴⁵⁷ és a hadi pályán folytatta tovább karrierjét, 1633-ban jenői várkapitány lett, később pedig udvari főkapitány.¹⁴⁵⁸ A komornyi tisztsége idején, 1627-ben Biharban kapott Bethlentől adománybirtokot.¹⁴⁵⁹ Hozzá hasonlóan partiumi birtokokkal (Bihar, Zaránd vm.) bíró család ivadéka volt Zólyomi Dávid, aki 1621-ben beházasodott a fejedelmi családba: Bethlen Katát vette feleségül.¹⁴⁶⁰ Mintegy öt alkalommal volt kamarásként az udvartartással Kolozsvárott 1617–1626 között.¹⁴⁶¹ Kamarási tisztségében 1622-ben a fejedelemtől birtokadományt kapott.¹⁴⁶² Az udvari tisztségekben való gyors emelkedése nem utolsó sorban a rokonságának volt köszönhető: 1627-ben udvari főkapitány lett, kamarási tisztsége mellett egyidejűleg lehettek más tisztségei is. További sorsa közismert.

Néhányan a komornyikok közül a városi polgárságból származtak, így a kolozsvári Bornemisza Tamás is, akit Báthory Gábor 1609-ben nemesített meg, és aki Vajolán vásárolt részbirtokot 1610 folyamán.¹⁴⁶³ Arról, hogy a Báthory-udvarban pontosan milyen udvari csoporthoz tartozott, még nincsenek adataink. Bethlen Gábor 1614-ben megerősítette a nemességét.¹⁴⁶⁴ Már kamarás, amikor

¹⁴⁵⁵ 1619. augusztus 31. KvSzám 15a/XI. 107.; 1623. augusztus 16/XIX. 102.; 1624. január KvSzám 16/XXI. 67.; 1625. augusztus 26. KvSzám 16/XXXV. 87.; 1626. augusztus 1. KvSzám 17b/VIII. 171.; 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 149.; 1629. augusztus 20. KvSzám 18a/IV. 217.

¹⁴⁵⁶ Trócsányi 1980., 334.

¹⁴⁵⁷ Nagy Iván II. k.

¹⁴⁵⁸ Trócsányi 1980., 339.

¹⁴⁵⁹ 1627. Bornemisza Pál kamarás, birtokadomány: Várad-Vadkert (Bihar vm.) kúria, kaszáló a Pece pataknál. ErdKirKv DVD 17. k. 22b–23b.

¹⁴⁶⁰ Zólyomi család (Albisi). Nagy Iván 12. k.

¹⁴⁶¹ 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1622. május KvSzám 15.b/XXII. 104.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 103.; 1624. január KvSzám 16/XXI. 60.; Zólyomi Dávid önágyaságának, 1626. augusztus KvSzám 17b/VIII. 163.

¹⁴⁶² 1622. Zólyomi Dávid kamarás, birtokadomány, Sámson (Szabolcs vm.). ErdKirKv DVD 13. k. 27b.

¹⁴⁶³ 1616. november 21. Bornemissza Tamásnak adja el Bartho István fejérvári viceprovisor vajolai részbirtokát (Kolozs vm.). 1610. október 11. MOL F 2 Prot. V. 107–109.; 1627. Bornemisza de Colosvar Tamás belső kamarás, birtokadomány, Vayola (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 12. k. 7b–8b.

¹⁴⁶⁴ Bornemisza család – Nagy Iván II. k.; (Kolozsvári); Bornemizza Tamás, 1609. Báthory Gábor – Gyulafehérvár, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 9. k. 394.; 1614. Kolozsvári Bornemizza Tamás belső kamarás, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 10. k. 357–360.

1614-ben a város vele számolt el az adójával.¹⁴⁶⁵ Hét alkalommal volt a városban kamarásként 1615 és 1623 között.¹⁴⁶⁶ 1614-ben már kamarásként szerezte meg a Kolozs megyei Bány és Dextrád birtokokat.¹⁴⁶⁷ 1615-ben a fejedelemasszonytól kapott Szászrégen mezővárosban 2 jobbágyot és 3 pusztát házhelyet.¹⁴⁶⁸ Az sem lehet véletlen, hogy Déva – Károlyi Zsuzsanna birtoka – egyik szőlőhegyén szerzett szőlőket.¹⁴⁶⁹ Ugyanebben az évben, 1617-ben tett szert a székvárosban, Gyulafehérváron egy házhelyre.¹⁴⁷⁰ Emellett megszerezte a kissajói teljes portiót, valamint Árki teljes birtokát, és Kisbarcsán, Hunyad vármegyében egy nemesi udvarházat.¹⁴⁷¹ 1618-ban további portiót és kúriát vett Hunyad vármegyében, ezúttal Tamáspatakon.¹⁴⁷² A másik hunyadi birtokot, Aranyast a fejedelemtől kapta,¹⁴⁷³

¹⁴⁶⁵ Bornemissza Tamással számol el Kolozsvár városa 1614-ben az adóról. Kolozsvár városa levéltárából [1574–1626]. Közli Szabó Gyula. = *Történelmi Társulat*, 1883., 514–518.

¹⁴⁶⁶ 1615. szeptember KvSzám 13b/V. 112.; 1615. június KvSzám 13b/VIII. 138.; 1615. december KvSzám 13b/VIII. 197.; 1617. november 4. KvSzám 14a/XVIII. 53–93.; 1618. október 7. KvSzám 14b/XVIII. 197.; 1619. augusztus 31. KvSzám 15a/XI. 107.; 1623. augusztus KvSzám 16/XIX. 103.

¹⁴⁶⁷ 1614. Bornemissza Tamás kamarás, birtokadomány: Bány (ma: Szászbanyica) – teljes és egész possessio (Kolozs). ErdKirKv DVD 10. k. 366.

1614. Bornemissza Tamás kamarás, egyezség – teljes és egész possessio: Dextrád (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 10. k. 367–369.

1614. Bornemissza Tamás, kamarás, egyezség Dextrád (Kolozs vm.) Cseszeliczki Szilvási Boldizsár tanácsossal. ErdKirKv DVD 10. k. 277–279.

¹⁴⁶⁸ 1616. január 17. Bornemissza Tamásnak initimus cubicularius 2 jobbágyot (Varga Simont és Kozmát) és 3 pusztát házhelyet kap Szászrégen, oppidumban Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonytól 1615. szeptember 28-án. MOL F 2 Prot. V. 76–78.

¹⁴⁶⁹ Bornemissza Tamás belső kamarás, Bethlen Gábor – Gyulafehérvár, 1617. július 1. – egyezség Déva-Felszeghegy (Hunyad vm.), dévai szőlők. ErdKirKv DVD 12. k. 9–10.

¹⁴⁷⁰ 1617. Bornemissza Tamás kamarás, nemesi pusztát udvarház adománya (Kendervár nevű régi fegyvertár és a Huszár István házainak szomszédságában). ErdKirKv DVD 12. k. 10–10b.

¹⁴⁷¹ 1617. április 2. Birtokba iktatásról jelentővel Kisbarcsa – nemesi udvarház, Árki teljes falu (Hunyad vm.). MOL F 2 prot. V. 158–163.

1617. május 25. Bornemissza Tamás megveszi Kissajói teljes possessiót Bornemissza Zsigmondtól, 40+50 forintot adott. MOL F 2 Prot. V. 129.

¹⁴⁷² Tamáspatak (Hunyad vm.) eladása. 1618. január 9-én teljes portió 100 forintért, gen. Bornemissza Tamás (initimus cubicularius) Karánsebesi Szabó Farkas adja el; 1618. április 30-án fizette ki Sárossy György a nagyobb kancellária deákja előtt, Bölöni Gáspár is ott volt. MOL F 2 Prot. V. 198–200.

1618. Bornemissza Tamás, belső kamarás, birtok: Tamáspataka (Hunyad vm.), kúria. ErdKirKv DVD 12. k. 80b–81.

¹⁴⁷³ 1618. Bornemissza Tamás, belső kamarás, teljes és egész possessio Aranyas (Hunyad vm.). ErdKirKv DVD 12. k. 69–69b.

akárcsak Torda vármegyében Beresztelkét.¹⁴⁷⁴ Ugyanebben az évben vette meg 600 forintért a szintén Hunyad vármegyei Valya teljes és egész possessióját, 1619 augusztusában sor került a birtokba iktatásra is.¹⁴⁷⁵ Zálogbirtokként szerezte meg a zarándi Örméndet (Örmingyét).¹⁴⁷⁶ 1620-ban további kolozsi birtokokat szerzett.¹⁴⁷⁷ 1622-ben Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony ráhagyja a „régeni jószágot”, „melynek donációja kezénél is vagyon”.¹⁴⁷⁸ Eszerint az is feltételezhető, hogy udvari idejének egy részét a fejedelemasszony szolgálatában töltötte. 1623 augusztusáig említik az udvartartási névsorokban a kolozsvári sáfárok. Bornemissza Tamáson kívül említik még Enyedi Pétert, „Urunk vicekomornyikját”, 1629 augusztusában,¹⁴⁷⁹ de származását illetően semmi biztosat nem tudok.

¹⁴⁷⁴ Bornemissza Tamás adományként kapja a fejedelemtől ill. a fejedelemasszonytól, Károlyi Zsuzsannától Beresztelkét, MOL F 2 Prot. IV. 256.; 1617. március 23. Beresztelkét Bornemissza Tamás cubicularius megkapja adományként. MOL F 2 Prot. V. 128–129.

1618. Bornemizza Tamás, belső kamarás, Bereczktelke (Torda vm.). ErdKirKv DVD 12. k. 130–103b.

¹⁴⁷⁵ 1619. május 27. Valya possessiót (Hunyad vm.) karánsebesi Mixa Istvántól vette 600 forintért Bornemissza Tamás – intimus cubicularius, Dévai Nagy Pál hunyadi alispán és Egri György a fejedelemasszony udvarmestere is jelen volt. A protocollumban a szöveg áthúzva. MOL F 2 Prot. III. 153–155.

1619. május 27. Vétel Hunyad vm.-i teljes és egész possessio, Valya 600 forintért Mixa Istvántól, aki lánya és felesége, valamint fia nevében is adta el. Jelen vannak Dévai Nagy Pál lugosi és karánsebesi bán, Balogh Máté de Alpestes, Egri György a fejedelemasszony udvarmestere. MOL F 2 III. 166–169.

1619. Bornemiza Tamás, belső kamarás, egyezség Valya (Hunyad vm.) possessio ügyében (600 ft). ErdKirKv DVD 12. k. 131b–133.

1619. augusztus 10. Relatoria birtokba iktatásról Bornemissza Tamás, Valya possessio (Hunyad vm.), a végleges irat: 1620. május 7. MOL F 2 Prot. III. 267–273.

1622. május 25. Tiltakozás Mixa István Bornemissza Tamás kamarás ellen, Karánsebes harmincad, Valja possessio. MOL F 2 Prot. V. 442–443.

¹⁴⁷⁶ 1619. Bornemiza Tamás, belső kamarás, birtokzálogosítás, Örménd (Zaránd). ErdKirKv DVD 12. k. 131–131b.

1619. augusztus 17. Relatoria birtokba iktatásról Örménd (Zaránd vm.), Bornemissza Tamás de Kolozsvár intimus cubicularius, zálogösszeg: 2000 magyar forint. MOL F 2 Prot. III. 280–283.

1619. december 26.(?). Zaránd megyei falu, Örménd adományozása, várfalvi Kósa Mátyás deáknak, a fejedelmi tábla ülnökének és Bornemissza Tamás cubiculariusnak. MOL F 2 Prot. V. 340–341.

¹⁴⁷⁷ Bornemiza Tamás, belső kamarás, Bethlen Gábor – Kassa, 1620. március 7. – birtokadomány, Birtok: Bani; Ludvég (Kolozs vm.). ErdKirKv DVD 12. k. 159–160.

¹⁴⁷⁸ Radvánszky 1879., III. 245.

¹⁴⁷⁹ 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 146.

A komornikok közé tartozott még Pap Márton, aki 1626-ban már cubicularius volt,¹⁴⁸⁰ de ott volt Brandenburgi Katalin kíséretében is.¹⁴⁸¹

A „komornik deákok” jelzős szerkezet a központi kincstári igazgatás személyzetéhez tartozókat jelenthette, akik nem kifejezetten a fejedelem személyes szolgálatában álltak. Egyfajta számvétel lehetett a feladatuk. Közülük többen voltak a nagyobb kancellária deákjai, így Bonczidai János, Bálintffy István.¹⁴⁸² Utóbbival együtt említik Velenczey Lénárdot mint komornik deákot.¹⁴⁸³ Bálintffy három alkalommal, Bonczidai János, Enyedi Péter és Velenczey egy-egy alkalommal járt a városban.¹⁴⁸⁴ Bonczidai Jánosról tudjuk, hogy közben magánéletében is nagy változásra került sor, Váradra igyekezett a kézfogójára.¹⁴⁸⁵ Ő azért is érdekes, mert kancelláriai szolgálata után amellettt hogy kincstári szolgálatba állt, egyidejűleg familiáris is volt.¹⁴⁸⁶

Feladataik ellátása közben még számtalan egyéb alkalommal is jártak a városban a komornikok,¹⁴⁸⁷ csakúgy, mint a gubenátoré – ezt a tisztet Szilágyi János töltötte be 1622-ben.¹⁴⁸⁸

¹⁴⁸⁰ 1626. június 6. – Egr. et nobilis Martinus Pap cubicularius suae serenitatis. MOL F 2 Prot. I. 465.

¹⁴⁸¹ 1630. április 5. KvSzám 18b/I. 51.

¹⁴⁸² Trócsányi 1980., 334.

¹⁴⁸³ 1629. november 10. KvSzám 18a/II. 186.

¹⁴⁸⁴ Bonczidai János 2 alkalommal: 1615. december KvSzám 13b/VIII. 195.; 1618. október 7. KvSzám 14b/XVIII. 109.; Bálintffy 3 alkalommal: 1619. március KvSzám 15a/XI. 21.; István deákként; 1619. augusztus 31. KvSzám 15a/XI. 109 – István deák komornikként; 1622. május KvSzám 15b/XXII. 103. „komornik István deák”; Inczédi Péter 2 alkalommal: 1629. augusztus 1. KvSzám 18a/IV. 149.; 1629. november 9. KvSzám 18a/II. 218.; Velenczey 1 alkalommal járt a városban: 1629. november KvSzám 18a/II. 186.

¹⁴⁸⁵ 1618. április 3.: „Bonczidai János Váradá menvén az mátkájával való kézfogásra. Adatta bíró uram egy szolgájának alá Váradigh Lengyel Bartosnak egy lovát, fizettem Váradigh egy lótól f 1 d 50.” KvSzám 14b/XXI. 29.

¹⁴⁸⁶ 1616. MOL F 15 Prot. XVII. 153^r; 1616. július 19. kolozsvári egr. Bonczidai János familiáris Szabó Márton senior kolozsvári polgár lippai hadjárat Fejérd Kolozs megye – lustra Sombori Gábor. MOL F 15 XVII. 142^{r-v}.

¹⁴⁸⁷ 1615. december 2. „...komornik Bonczidai Jánosnak fejér cipót nro 16”. KvSzám 13b/VIII. 195.

1615. április 7. „Eodem die Bornemißßa Tamásnak komorniknak bíró uram adatott fejér cipó 4 f – d 4, hús libr. 4 f – d 8, borht ejtel 3, d 12, abrak cipó nro 10 városé, zabot egy vékát, d 12.” KvSzám 13b/VIII. 79.

1624. „Bálintfi István komornik” – KvSzám 16/XXI. 160.

¹⁴⁸⁸ 1622. április 22. „Zilági János Gubernátor önnagysága komornikját Urunkhoz küldvén attam 2 font húst, 2 cipót, 1 ejtel bort f – d 13.” KvSzám 15b/XXI. 37.

1622. április 25. „Eodem Zilági János Gubernátor komornikjának Urunktól jövé, attam húsr, cipóra, borra attam f – d 12.” KvSzám 15b/XXI. 40.

AZ UDVERTARTÁS EGYÉB CSOPORTJAI A GYULAFEHÉRVÁRI PROVISOR IRÁNYÍTÁSA ALATT

A gyulafehérvári udvarnak voltak olyan csoportjai, amelyek tulajdonképpen nem kellene hogy vizsgálódásom tárgyát képezzék, de néhány adat, amely a kötet szempontjából érdekes, arra késztet, hogy ezekről is szóljak. Koltai András szerint a főúri familiához tartozó 4 csoport közül, csak a negyedik alkotta a tulajdonképpeni udvart. „Az első csoportba sorolhatók, akik az úr gazdaságában működtek a birtokigazgató (praefectus bonorum) vagy az uradalmi tisztartó irányítása alatt: ispánként, sáfárként, kulcsárként, kasznárként, majorbeli cselédként, pásztorként, szerződéses mesteremberként, vagy akár várbeli kenyérsütőként”.¹⁴⁸⁹ Vizsgáljuk meg, hogyan is működött ez Gyulafehérváron.

Kiinduló forrásaink, a számadáskönyvek szinte semmilyen adatot nem tartalmaznak róluk, hiszen az udvarbíró vagy provisor irányítása alá tartozók nagyjából része helyhez kötötten végezte munkáját, és ritkán hagyta el az udvartarással együtt Gyulafehérvárt. Ha utazott, akkor főként a rokonaihoz mehetett, mint például Madarász Mihály,¹⁴⁹⁰ vagy a családját költöztette be. Bethlen Gábor uralkodása idején ez a csoport legfeljebb csak akkor utazhatott gyakrabban, amikor Kassa városa átvette a székváros egyes funkcióit.

Ezért a csoportért a gyulafehérvári udvarbíró volt a felelős, egy 1649-es konvenciók könyvi bejegyzés szerint: „ezeknek az udvarbíró tisztbe beállításától fogva együtt kezdessék esztendejek”.¹⁴⁹¹ Ugyanakkor a konvenciók jegyzékben nem pusztán azokkal találkoztam, akik a királyságbeli udvarokban általában ebbe a csoportba tartoztak, hanem annál egy jóval szélesebb réteggel. Ugyanis a mesterembereken és társaikon kívül a gyulafehérvári iskolamesterek, a városban levő református püspök és a papok is a gyulafehérvári provisorától kapták a fizetésüket már Bethlen Gábor idejében is.

A Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemségével való összehasonlítás eszközül használom a Rákóczi-korszakban keletkezett konvenciók jegyzék egy-egy

¹⁴⁸⁹ Koltai 2001., 9.

¹⁴⁹⁰ 1622. október 1. KvSzám 15b/XXI. 67.

¹⁴⁹¹ ROL Kmlg Fejedelmi udvartartás Nr. 950. 8^v.

példáját is. Báthory Gábor fejedelemsége idejéből a Hunyad megyei Várad János¹⁴⁹² ismerjük mint udvarbíró, akit egy 1609. június 29-i nemesítés kapcsán utasított a fejedelem a mentességek betartására.¹⁴⁹³ 1612-ben egy birtokba iktató levél, mely szerint a Zaránd megyei Bukarest teljes és egész possessióját kapta meg a fejedelemtől, „provisor nostrae Cibiniensis”-nek nevezi.¹⁴⁹⁴ Karrierje sem a szokványos módon alakult. 1618-ban egy Török János nevű lovászmesterrel kötött contractusban (Rudabánya, Zaránd megyei faluról) Károlyi Zsuzsanna udvarmesterének nevezték: „magister curiae Illustrissimae dominae Susanne Karolyi”.¹⁴⁹⁵ Várallyay János 1621-es protestációjából pedig az derül ki, hogy együtt járt el Czíkó Mihály dévai udvarbíróval. Ez arra utal, hogy feltehetően még mindig Károlyi Zsuzsanna szolgálatában állt.¹⁴⁹⁶ Egy 1624-es tanúvallomás során Várad Jánost, mint várad praefektust emlegetik.¹⁴⁹⁷ Eszerint a várad udvarbírói tiszte is betöltötte. Már Várad halála után keletkezett egy meghatalmazás, amely nemcsak özvegyéről, Borbély Erzsébetről ejtett szót, hanem fiukról, kéméndi Várad Ferencről is, aki ekkor, 1623. május 30-án a gubernátor familiárisa volt.¹⁴⁹⁸ Mivel a család hunyadi származású volt, már korábban kapcsolatba kerülhettek a fejedelemmel, de mint láttuk, az apa sokáig szolgálta a fejedelemasszonyt is. Hogy a fiú mikor ke-

¹⁴⁹² Elődei: Bartakovit Horvát János (1587–1591), Cseffei János (1579–1582), Farna Mihály (1571 előtt), Olcsárdi István (1563), Szabadkai Kis Ambrus (1567), Szikszai Imre deák (1597–1598), Weiss Reimund (1604), Várad János (1610). *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei*. Közzéteszi: Bogdándi Zsolt, Gálfi Emőke. Erdélyi Történelmi Adatok VIII. Kolozsvár, 2006., 448.

¹⁴⁹³ 1609. június 29. Báthory Gábor fejedelem szolgálatai jutalmaként gyulafehérvári Hegyesy Istvánnak nemességet, címert adományoz, új adomány címén. Gyulafehérvár falain belül a Zent Mihály utcában található ház, melynek szomszédságában gyulafehérvári Nagy Miklós és felesége, Péchy Anna, valamint, Boronkay Zsuzsanna Lody Simon özvegye házai állnak. A házat minden adó és szolgáltatás terhe alól mentesíti, és utasítja Kéméndi Várad János gyulafehérvári udvarbíró intőzkedése betartására. MOL F 2 Prot. II. 320–32.

¹⁴⁹⁴ 1612. május 14. Donatio, Bukarest teljes és egész possessio (Zaránd vm.), és birtokba iktatásról jelentőlevél. MOL F 2 Prot. VI. 179.

¹⁴⁹⁵ 1618. április 15. Török János lovászmester és Várad János közötti contractus Rudabánya falu (Zaránd vm.). MOL F 2 Prot. V. 265–267.

¹⁴⁹⁶ 1621. október 22. „Nobilis Joannes Varalliy de Dewa, coram nobis personaliter constitutus protestatur super hoc hogy az dévai házából ökegyelmek parancsolattját nem látván ki hánta Várad János és az dévai udvarbíró Czíkó Mihály, melyet jövendőben törvén nélkül nem akar hadni. Item az mikor jószágát elfoglalták ugyanakkor két jobbágyát Muntiu Jánost és Szauka Pétert nem foglalták ell az ispánok, hanem annak utána Czíkó Mihály elfoglalta Váradiai Jánostól hatalmassul, Váradiai Jánosnak penigh pénzen vött jobbágyok voltak. Ezről is jövendőben törvényt akar és pert indítani.” MOL F 2 Prot. IV. 299.

¹⁴⁹⁷ Egy 1624-es tanúvallomás során mondta el Barcsay György, hogy Barcsay Sándor birtokát Bethlen Gábor fejedelem „Váradhoz aplikáltatta”. Ezzel kapcsolatosan azt a jó tanácsot kapta Várad János várad praefektustól: cserélje el Horváth Lázárral Petrősz, különben „mind a pénz mind a falu oda leszen”. TT 1894., 623–624.

¹⁴⁹⁸ 1623. május 30. Meghatalmazás Borbély Erzsébetnek, Várad János özvegyének és fiuknak, Ferencnek, aki Bethlen István familiárisa. MOL F 2 Prot. V. 479.

rült kapcsolatba a gubernátorral, azt egyelőre nem ismeretes, de mindenesetre az ő udvarába került, későbbi sorsáról jelenleg nem rendelkezem több adattal.

Az is további kutatásokat igényel, hogy mikor töltötte be Váradi János az udvarbírói tisztséget. Tudjuk viszont, hogy Bethlen Gábor fejedelemsége alatt azt már mások viselték: így 1617-ben Paczolay Kristóf,¹⁴⁹⁹ majd 1618-ban Felvinci Márton deák. Ismeretes az ő 1618. október 21-én keltezett konvenciója is.¹⁵⁰⁰ Ugyanezen évből fennmaradt az ő és a felesége birtokba iktató levele,¹⁵⁰¹ valamint Márton deák testamentuma is, melyek szerint a birtokok mellett ekkor már rendelkeztek a székvárosban, a falakon belül egy nemesi udvarházzal, Trombitás Ferenc háza, valamint az iskola szomszédságában, a Kis Templom utcában.¹⁵⁰² A fejedelem 1625-ben megnemesítette,¹⁵⁰³ ekkor a gyulafehérvári mellett az alvinci provisor tisztelet is viselte. Brandenburgi Katalin fejedelemsége alatt talán második felesége első férjének a birtokait kapta meg az aranyosszéki Inakfalván, amikor már a fogarasi udvarbírói tisztelet látta el.¹⁵⁰⁴

Ugyanakkor 1623-ban Marosújvári Bálintot fehérvári udvarbírónak „provisor curiae Albensis”-nek nevezték.¹⁵⁰⁵ 1625-ben is ebben a tisztségben említették, 1626-ban már testamentáriusai beszéltek a „megholt Bálint deákról”.¹⁵⁰⁶ 1630-

¹⁴⁹⁹ 1617. november 15. Szepesi Nagy Gergely végrendeletében utalás Paczolai Kristóf gyulafehérvári fejedelmi udvarbíróra. ErdKirKv DVD 12. k. 15b–16b.

¹⁵⁰⁰ 1618. október 21. Felvinczi Márton deák curiae provisor – in vino vasa maiora, 20 köből búza. Mol F 2 Prot. III. 48.

¹⁵⁰¹ 1619. február 7. Birtokba iktatásról levél. Részbirtokok: Gáltó, Magyargárd, Mihályfalva, Pókafalva, Vingárd, Kiskerek (Fehér vm.). MOL F 2 Prot. V. 315–323.

¹⁵⁰² 1618. szeptember 11. Testamentuma, feleség: Gáltói Erzsébet: Gáltó – teljes és egész portio és egy köház is, jobbágyok, Magyargárd, Mihályfalva, Pókafalván nemesi udvarház is, Vingárd (Fehér vm.) teljes és egész possessio tartozékokkal; Fahíd, Koslárd, Kiskerek (szintén Fehér vm.) portiók is, Gyulafehérváron a falakon belül egy nemesi udvarház. MOL F 2 Prot. III. 96–98.

¹⁵⁰³ 1625. Felvinczy Márton deák gyulafehérvári és alvinci udvarbíró, Bethlen Gábor – Gyulafehérvár, nemesség és címer adományozása. ErdKirKv DVD 15. k. 63b–64.

¹⁵⁰⁴ 1630. Felvinci Márton deák fogarasi udvarbíró, Brandenburgi Katalin, birtokadomány, Inokfalva (Aranyosszék), Toroczkai Anna, előzőleg Bakó Dániel özvegye, az első férjéé volt. ErdKirKv DVD 19. k. 44.

¹⁵⁰⁵ 1623. július 28. A gyulafehérvári provisor Marosújvári Bálint Károlyi Boldizsárnak zálogba adta 250 forintért NagyGese (Fehér vm.). MOL F 2 Prot. III. 367.

¹⁵⁰⁶ 1625. Marosújvári Bálint deák a gyulafehérvári udvarbíró, Illyei Mózes Maroscsesztve (Fehér vm.) birtok átruházása. ErdKirKv DVD 15. k. 87b–88.

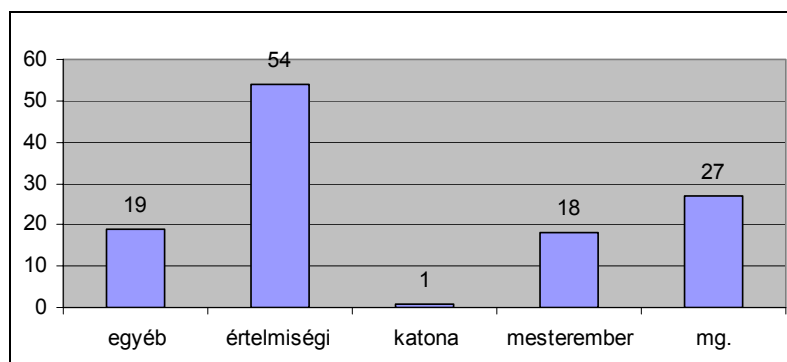
1626. Marosújvári Bálint deák magyarcsesztvei lakos, fehérvári udvarbíró, kiadó: Saradi Tamás nagylaki lakos, Szabó Dániel a fejedelem enyedi tisztartója, Szócz Márton deák enyedi lakos testamentáriusok Maroscsesztve, Fehér vm., Maroscsesztvéért fizessen 100 magyar forintot. ErdKirKv DVD 15. k. 87b–88.

ban az 1621-ből ismerős dévai udvarbíró, veresmarti Czikó Mihályt említették udvarbíróként Gyulafehérváron.¹⁵⁰⁷

A fentebb említett udvarbírók közül Bethlen Gábor uralkodása alatt csak 1621. szeptember 23-án tartózkodott a fejedelemasszony és a gubernátor kíséretében „Márthon Deák fejérvári udvarbíró”.¹⁵⁰⁸ A számadások udvartartási jegyzékében viszont nem egyedül szerepel a neve, ott volt mellette veresmarti Zólyomi János szamosújvári udvarbíró, és a hunyadi udvarbíró is.¹⁵⁰⁹ A váradiak közül Váradi János mellett Bodoni Mihály nevét ismerjük.¹⁵¹⁰ A gyulafehérvári viceprovisorok közül fogarasi Nagy Tamás neve 1615-ből, Orbán Mihályé pedig 1629-ből ismeretes.¹⁵¹¹

1628-ban keletkezett egy fizetési lajstrom, aminek összesített adataival számoltam, ezt mutatom be a következő ábrán:

*Bethlen udvartartásának az a része,
amely a gyulafehérvári udvarbíró irányítása alatt állt 1628-ban*¹⁵¹²



¹⁵⁰⁷ 1630. Veresmarti Csikó Mihály Bethlen Gábor fejedelem udvarbírája – Brandenburgi Katalin – Gyulafehérvár, birtokzálogosítás: Tövis (Fehér vm.). ErdkirKv DVD 18. k. 67–67b.; veresmarti Csikó Mihály, Déván volt udvarbíró. 1621. október 22. MOL F 2 Prot. IV. 299.

¹⁵⁰⁸ KvSzám 15b/XI. 129.

¹⁵⁰⁹ KvSzám 15b/XI. 125, 129.

¹⁵¹⁰ 1616. július. Thurzó Bethlennek „Nagyságodnak hozzánk küldött jámbor szolgálja Bodony Mihály nevő megadá nekünk az Nagyságod levelét, melyben miről írjon Nagyságod, megértettük.” EOE VII. 360.; 1628. Bodoni de Várad Mihály volt borosjenői udvarbíró, birtokadomány: Jarand (Bihar vm.). ErdKirKv DVD 17.k. 60b–61.

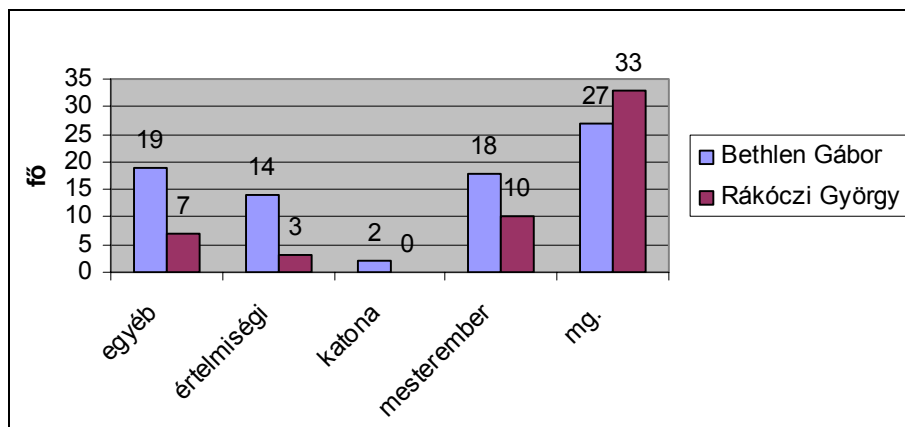
¹⁵¹¹ 1615. január 21. Fogarasi Nagy Tamás gyulafehérvári viceprovisor Balázs, deákné örökbe fogadott fia, adomány Borosbocsárdon egy ház. MOL F 2 Prot. V. 5–6.

1629. január 2. Fogaras nobilis et agilis Orbán Mihály gyulafehérvári viceprovisor armálisa és adómentessége, sok évi szolgálataért kapta. (Horváth Judit a felesége, gyerekeik: Orbán Mihály és Judit), Lukafalva (Marosszék). 1629. június 28. Marosvásárhelyen publikálták. MOL F 2 Prot. VI. 160^v.

¹⁵¹² Radvánszky 1888., 229–231.; mg. = a fejedelmi uradalomban dolgozók.

A következő ábrán ezt az adatsort a Rákóczi-udvarral hasonlítom össze (az 1633 után keletkezett konvenciós könyvi adatokkal). Hogy a két adat nagyságrendileg is összevethető legyen, a Bethlen Gábor udvarbíráinak jegyzékében szereplő negyven diákot itt nem számítottam az értelmiségiek közé.

*Rákóczi György udvartartásának
a gyulafehérvári udvarbíró irányítása alatt levő része (1633–1648)¹⁵¹³*



Azok a csoportok és személyek, akiket a konvenciós jegyzékekben felsoroltak, de itt most nem ismertetem részletesen, a következők: a diákok (Bethlen 40 alumnusa), a magyar iskolamesterek-professzorok, élükön Keresztúri Pállal, a külföldi professzorok, Barsi Mihály könyvtáros,¹⁵¹⁴ Bojti Veres Gáspár historicus és Caesar patikus. Azonkívül ide tartoznak a püspökök és az udvari papok is, róluik viszont más fejezetekben (főleg az udvari papokról szólóban) már részletesen ejtettem szót. Az udvari mesteremberekről szóló fejezetben foglalkoztam a fejedelmi udvarban alkalmazott kézművesekkel, akiknek csak egy része lehetett „várhoz látó”, mint az asztalos a Rákóczi-konvencióban.¹⁵¹⁵ Ugyanakkor azok a mesterek, akik ebbe a csoportba tartozhattak – a pallérok, a kőművesek – nagyon

¹⁵¹³ ROL Kmlg Udvartartási iratok Nr. 950. 1–15.; mg. = a fejedelmi uradalomban dolgozók.

¹⁵¹⁴ „1628-ban alkalmazott Barsi Mihály bibliothecarius tekinthető a fejedelmi titkos levéltár első őrének, esetleg kialakítójának is. Erre utal, hogy fizetése nem a requisitorokéval, hanem a fejedelmi főiskola (collegium academicum) belföldi tanárainak illetményeivel volt azonos.” 1634-ig volt könyvtáros és a titkos levéltár őre, ezt követően Szalárdi Jánosra bízta Rákóczi György. Jakó Zsigmond: Az erdélyi fejedelmek levéltáráról. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk.: Csukovits Enikő. Bp., 1998., 111.

¹⁵¹⁵ „Conventiója az várhoz tartozó asztalosnak: pénz fizetése per annum fr 50, széna Szent Márton naptól Szent Gergely pápa napig...” ROL Kmlg Udvartartási iratok Nr. 950. 4.

ritkán jártak az udvartartással együtt Kolozsvárra. Az építőiparban működő iparosok mellett ötvösök és várbeli mészáros éves bére szerepelt még az 1628-as jegyzékben. A Rákóczi-koriban pedig egy-egy üveges, viaszgyertyamártó és csizmadia tűnik fel. A Bethlen-féle konvenciók jegyzékben ez a két csoport, melynek tagjaival most nem foglalkoztam részletesen, 60%-ot jelent, ami összesen 72 személy, igaz ebből 40-et a fejedelem diákjai tesznek ki. A Rákóczi korban ezek aránya 25%-ra csökken. Ha a diákokat nem számítjuk bele az összlétszámába, a Bethlen-kori arány 41%-os, tehát még akkor is nagyon magasnak tekinthető.

Másik kategóriába csoportosítottam: a provisor, a porkolábot, az exactor coadjutort – számtartót, az ispotálymestert, a vicearendátort, a postát, a kulcsárokat, a széna- és búzaosztókat is. Ebből csoportból a már tárgyalt provisorokon és a viceprovisorokon kívül a kulcsárok közül is ismerem olyanokat, akiknek pályafutásáról több adattal rendelkezem. Egy időben összesen három-négy olyan személyt említenek az összeírások, aki a főkulcsár-kulcsár-vicekulcsár tisztelet viselte. A forrásokat vizsgálva úgy tűnik, hogy számukra a legtöbb, amit elérhettek, a megnevezés volt. Így kapott nemességet Báthory Gábor fejedelemsége alatt 1608-ban Ceptúri [Cheptúry] Tamás, aki vélhetően már korábban is szolgálta a fejedelmet.¹⁵¹⁶ Mellette Rudnay Boldizsárt is nemességbe emelte a fejedelem.¹⁵¹⁷ Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből Zavak László vicekulcsár neve ismeretes,¹⁵¹⁸ aki Belényessi Ábrahám árvájának, Juditnak lett a tutora. Belényessi Ábrahám vélhetően 1610-ben tűnt fel a fejedelem gyaloghadnagyi sorában,¹⁵¹⁹ majd ott találjuk Bethlen Gábor hadnagyi között is. Ismerem még János deák kulcsárt, aki Váradról hozta be a fejedelem borait (10 szekéren 28 hordót), és Kolozsváron keresztül kellett szállítania – ebben a darabantok is segítségére voltak.¹⁵²⁰ Ez a csoport mindkét jegyzékben – a Bethlen-kori és a Rákóczi-kori fejedelmi conventióban is – majdnem azonos arányt jelentett: 13%, illetve 16%-ot.

Az utolsó csoportba a fejedelmi birtokok gazdaságaiban dolgozók tartoztak: a mindenféle pásztoron kívül a kertészek, a taligások, a vincellérek, a borbíró, a madarászok, a serfőző, a méhészt stb. Közülük a madarászok azok, akiket „Az istálló-mester irányítása alatt” című részben már részletesen bemutatam. Az ebbe a csoportba tartozók közül nagyon keveseket ismerünk név szerint, talán közéjük

¹⁵¹⁶ 1608. Cheptúry Tamás gyulafehérvári kulcsár, nemesség adományozása. ErdKirKv DVD 8. k. 88.

¹⁵¹⁷ 1611. augusztus 11. Szeben Rudnay Boldizsár claviger és Labdás Barbara a felesége – nemeslevél – szolgálataiért. MOL F 2 Prot. IV. 92–93.

¹⁵¹⁸ 1623. április 28. Besenyő Menyhárt – Bak Erzsébet és Zavak László fejedelmi viceclaviger/kulcsár – Barbara Hersel tutorsága Belényessi Ábrahám Judit nevű lánya (Záz utcában egy ház). MOL F 2 Prot. VI. 95^v–96^f.

¹⁵¹⁹ MOL F 2 Prot. II. 313.

¹⁵²⁰ „1622 25 Aprilis Eodem Urunk öfelsége számára hozának Váradról tíz szekéren 28 hordó bort azokkal János deák claviger, 4 magára [...]” KvSzám 15b/XXI.

tartozott a fejedelemasszony itáliai, Valentin Vanin Poltalen nevű kertésze, akinek gyulafehérvári házát 12 évi szolgálata fejében mindenféle adótól mentesítette.¹⁵²¹ Ő vélhetőleg a fejedelmi kertek „újrateemtésével” érdemelte ki ezt a kedvezményt. Később a számadáskönyvekben szerepelt egy – talán – kertész foglalkozású személy, aki Szatmárról „minden háza népével és Fejérvárra akarva menni”, és ott valószínűleg a fejedelmi kertekben dolgozott.¹⁵²² E csoport aránya 23% volt Bethlen Gábor idején, 1628-ban (a diákok nélkül számítva 34%), a Rákóczi-korban azonban az udvarbíró alá tartozók több mint 60%-a ebbe a csoportba tartozott.

Az 1628. évi jegyzék csak a pénzben fizetendő éves bért tartalmazza, az udvari convenciók azonban a többi juttatást is magukba foglalták. Ezek közé tarthatott az asztali cipó és a hús, valamint a bor és sör juttatása a fejedelmi udvarból, ezenkívül búzát, szénát, posztót, báránybőrbélést, süveget kaptak, és a sort még folytathatnám. A juttatás nagysága csoportonként és személyenként is változhatott, de ezzel források hiányában sajnos nem tudok részletesen foglalkozni, a Rákóczi-korból fennmaradt jegyzékek legfeljebb analógiaként használhatók.

¹⁵²¹ 1621. augusztus 25. MOL F 2 Prot. VI. 22^r–23^v.

¹⁵²² „1625 Die 5 Julii Eodem die Szatmárról érkezvén két szekérrel egy Kertész Szabó János minden háza népével és Fejérvárra akarva menni, mivelhogy egy néhányad magával volt, [...]” KvSzám 16/XXXIV. 54.

AZ ELLÁTÁS ÉS A KÖLTSÉGEK

AZ ELLÁTÁS LEBONYOLÍTÁSA, „LOGISZTIKÁJA”

Akkora tömeg ellátása, mint a fejedelmek – esetenként több száz fős, sőt ezer főt is meghaladó – kíséretéé, abban az időben igen nagy logisztikai szervezést igényelt. Természetes, hogy a benntartózkodások nagy többségében ezek az intézkedések hasonlóak voltak. A várost, azaz a főbíró és a tanácsot a fejedelem általában néhány héttel vagy nappal korábban értesítette a jöveteléről.¹⁵²³ Az országgyűlések esetében pedig a város hivatalból kapott regalist, regalistákkal, a vármegyékkel, székekkel együtt. A fejedelem parancslevélben jelezte a bejövétel okait, és elküldte különleges óhajait is.¹⁵²⁴ A parancslevél kézhezvétele után összeült a százférfiak tanácsa, majd ezt általában adókimutatás követte, az így összeült összeg jelentette ugyanis az anyagi alapot a kíséret ellátására. Közben összeírták, hogy a városban mely házak alkalmasak az elszállásolásra.¹⁵²⁵ Ezután

¹⁵²³ „Anno 1617. Die 14 Octobris Domini Centumpatres congregati deliberarunt in hunc et sequitur modum: meghértvén ökegyelmek városul bíró uram ökegyelme propositiójából, hogy immár bizonyos volna ökegyelme abban, hogy urunk ömagysága ad primum die novembris ide jőne, az az gyűlés is itt lenne; az miképpen hogy az regálisok, az gyűlés levelek is immár künn volnának, és ökegyelmeknek is hoztanak volna parancsolatot ömagyságától mind az gyűlés felől, s mind penigh valami éppítés felől is itt az ömagysága szállásán, annak felette naponként való sok szekerezések volnának, de semmi költségek ilyen nagy szükségekre nem volna’ hunc ökegyelmek városul vetnének illendő adót. Mindezeket ökegyelmek városul értvén, vettenének egy vonásra f 1, az felekiekre f 12 d 50.” KvTanJkv I/6. 243.

¹⁵²⁴ 1614. augusztus 26. „Bíró uram propositiójából várossal megértvén, miért gyűttette legyen ökegyelmeket, tudnia illik, hogy oly elegendő adót vetnének ökegyelmek, hogy az közönséges mindennapi szükségre lenne költségek. Mert noha nem látszanak, de sok volna az postaságh és szekerezés, melyre mindenfelől el kell érkeznie, hogy mi miattunk várossal fogatkozás ne essék. Ezt várossal megértvén tectett, hogy adót vessenek. Vettettek annak okáért ökegyelmek várossal adót egy vonásra f 1, az felekiekre f 12 d 50. Az cédulát kedig ne vegyék be ez adóért, hanem kész pénzt szedgyenek, hogy az költség miatt meg ne fogyatkozzék bíró uram.” KvTanJkv I/6. 180.

¹⁵²⁵ 1582. február 28. „Az szállások dolgáról végezték ökegyelmek, hívassák ökegyelmek a kapitányokat és azok hagyják meg a tizedeseknek, hogy minden ember szállást adjon házánál, akinek eljárják házat és senki el ne törölné az írást házáról, valaki penigh elthörli és ez ellen deluctál, bíró híre nélkül, tíz forintra szalogját vehesse ökegyelme.” KvTanJkv I/3. 153.;

1577. február 13. „Az török szállása felől ökegyelmek végezték, hogy ökegyelme bíró uram tanácsi által viselljen gondot reá, hogy amit jobban és jobb móddal ökegyelmek tuggyák szerezzék meg az törököknek való szállását.” KvTanJkv I/3. 143.

szerezték be és készítették elő az ellátáshoz szükséges alapanyagokat, ami a húst, lisztet, bort, zabot/szénát jelentette. Ezeket a város a gazdaságaiból is begyűjtethette az ispánjaival, vagy felvásárlás útján szerezte meg. Utóbbi esetben kötött áron vásároltak a város lakóitól. A marha vásárlása kétféleképpen történhetett: vagy a mészárszékből a mészárosoktól¹⁵²⁶ (például 1630-ban tagonként vették a húst), vagy a tizedekből összegyűjtött marhákat vásárolták meg. A bárányokat többnyire az ispánok, a város falvainak illetékes tisztségviselői adták be, a baromfit (tyúkot, tyúkfít-csirkét, ludat) a piacról vették, vagy szintén a tizedekből gyűjtötték össze.¹⁵²⁷ Fontos volt még a hal vásárlása: a halat a város halászhai a Szamosból fogták ki, vagy a tóbírák, a város halastavainak felügyelői halásztatták le a város halastavait.¹⁵²⁸ Ez utóbbira a fejedelmek többször is igényt tartottak, sőt, még Fehérvárra is küldtek maguknak halat. A halfogyasztás a börtös étkezésben kapott jelentőséget. A „cipósüttető uraimék”-nak, vagyis a város felelős tisztségviselőinek feladata volt, hogy a lisztből megfelelő számú fehér- és abrakcipót süttessen a város sütőházaiban. Amennyiben nem volt rá mód, a piacon vették meg a sütőasszonyoktól. Ehhez valamennyire pontos adatokkal kellett rendelkezniük a szükségletéről, mégis, az elszámolásokból kitűnik, olykor túl sok cipó maradt meg, melyet az iskoláknak, az ispotályoknak adtak,¹⁵²⁹ máskor meg túl kevés cipót süttetek, és a piacról kellett az utánpótlást beszerezni.¹⁵³⁰

¹⁵²⁶ 1578. április 10. „...hogya az céhmestereket híassák be és parancsolljon erősen nekik, hogy húst eleget vágjanak, hogy az hús dolgából semmi ne essék.” KvTanJkv I/3. 165^v.

¹⁵²⁷ „Az tyúkot mint hogy igen szűk és drága vala ökegyelmek egész tanácsul találák, hogy az fertályokon szedgyenek tyúkot és tizenhat pénzen fizessem meg, szettünk azért in universum százhuszonötöt 1 pro d 16 tett f 20 d –.” 1608. március 29–30. Báthory Gábor bejövetele (Kirschner István sáfárpolgár számadása). KvSzám 12a/XVIII. 61.

„1610 Következik az mit Urunk öfelsége bejövételire az három nap gazdálkodásra vásárlottam úgy mint 6. 7. és 8. április: Tyúkot vöttem az vásárt No. 52, kit alább kit feljebb az árra f 3 d 16

Az tizedekből szettenek tyúkot No. 98, annak huszonhetit fizettem meg 1 pro d 7 tett f 1 d 89. Az többi fizetetlen

Az tizedekből ismég szedének No. 129, minthogy denuo kellett öfelségének gazdálkodnunk három nap és egy ebédén.” KvSzám 12b/VII. 450.

¹⁵²⁸ „1608 September Következik Urunk önagsága bejövételire az mit az három napi gazdálkodásra vásárlottam rend szerint: 16 Septembris Ádám István és Hunyadi Nagy András uram által percipiáltam halat hetvenkilencet, melyet az korógyi tóból fogattak.” KvSzám 12a/XVIII. 93.

¹⁵²⁹ „Amennyi cipó nálam maradt, erogáltam: skolába, ispotályba, szegényeknek nro 99.” KvSzám 20/III. 417.

¹⁵³⁰ „[fejér cipó] utolsó nap a piacon vették nro 1672” KvSzám 18a/IV. 118.

*A fejedelmi benntartózkodások idején kiadott hús (fontban)
és cipó mennyisége (darabszám) (1608–1629)*

Jelzet (KvSzám)	Időpont	Cipó ¹⁵³¹ (db)	[Tehén] hús (font)	Tyúk (db)	A Kolozsváron tartózkodó fe- jedelmi kíséret összlétszáma (fő)
12a/XVIII. 61.	1608. május 24.	1649	1429	125	
12a/XVIII. 93.	1608. szeptember 16.	2386	3123		398
12b/IV. 182–185.	1609. február	3106	2679	105	332
12b/IV. 327–328.	1609. április	3683		117	351
12b/V. 13–14.	1609. augusztus	2423 f. + 3600 a.	3291		404
12b/VII. 180–181.	1610. május	4814	3900	127	689
12b/VII. 180–181.	1610. július	4277 + 7372 a.	4961	145	717
14b/XVIII. 81–89.	1618. október 2–5.	1478 + 7005 a.			478
15a/XII. 31–33.	1619. február 17.	2164 + 5132 a.	4173		424
15a/XI. 9–12.	1619. március	961 + 4094 a.	1973		321
15a/XI. 91–96.	1619. augusztus 29.	2075 + 6665 a.	3235		430
15b/IX. (GUBERNÁTOR)	1621. június 11.	527 + 900 a.	805		171
16/XIX. 13–20.	1623. június 15.	3227 + 5440 a.	2741		595
16/XXI. 43.	1624. június	3129 + 666 a.			613
16/XXXV. 66.	1625. augusztus	4916 + 10656 a.	7268	464	890
16/XXXIV. 138.	1625. november 21–22.	2955 + 5753 a.	5365		545
17b/VIII. 147–152.	1626. augusztus	3201 + 8431	5345	373	672
17b/VIII. 55–62.	1626. november 21–22.	6756 + 9532 a.	6108	324	990
18a/IV. 116–118.	1629. augusztus 4.	2919 + 3118 a.	2944 + 4 borjú		440
18a/IV. 195–198.	1629. augusztus 29.	1400 + 4378	3399		435
18a/I. 27–32.	1630. április 5.	4261 + 10830 a.	7287 (sós hús is)	55	808

Feltételezhető, hogy a város kapott úgynevezett szállásosztói jegyzéket, de nem biztos, hogy minden esetben. A szállásosztók (általában ketten) kíséretükkel együtt napokkal korábban érkeztek a városba, felügyelték az udvar elszállásolását, a náluk levő jegyzékben pedig szerepelt, hogy ki mennyi ellátmányra/prebendára jogosult. A prebendajegyzék általában tartalmazta a napi vagy a három-napi jogosultságot,¹⁵³² vagyis azt, hogy ki jogosult alapellátásra (egy étkezésre egy személyre általában fél font húst és két cipót számoltak), vagy annál többre. Ebben azt is pontosították, hogy az illető személy milyen minőségű cipót kell kapjon. Amint erről már szóltam, Kolozsvárott kétfélét említettek: abrak- és fehér cipót. Az általában említett hús pedig „tehenhús”, vagyis marhahús volt. A

¹⁵³¹ a. = abrakcipó; f. = fehérhús

¹⁵³² KvSzám 13b/V. 125–127.

szakácsoknak, a sáfároknak, a konyhamesternek, az étekfogóknak, az udvarlók-nak nem adtak ki külön húst, ők a fejedelmi konyhán elkészített vagy a fejedelmi asztalról lekerülő maradékot kapták. Ha ez másképp történt, a számvevő később külön feljegyezte.¹⁵³³ A bort a jelentősebb szőlőtermelőktől és boros gazdáktól vásárolták,¹⁵³⁴ és néhány polgár pincéjében tárolták, a szénát és a zabot szintén központi helyeken tartották. A város tehát néhány nappal a fejedelem megérkezése előtt már készen állt a fogadására. A kíséret néhány tagja hamarabb érkezett, hogy mire a fejedelem megjön, a szállása is megfelelően elkészüljön, és a konyhája is álljon és működjön. Több bejegyzésből is az derül ki, hogy a fejedelemnek a szállásán főztek, vagy ideiglenes konyhát építettek az ácsok, de akár több helyen is lehetett a konyha. Brandenburgi Katalinnak például német és magyar konyhája is volt, melyek helyileg is elkülönültek, a számadásokban a piaci konyhára utalnak, mint magyar konyhára.¹⁵³⁵ A konyhára valókat naponta adták ki a sáfárpolgárok a fejedelem konyhamesterének és sáfárának, illetve a jelentősebb főurak szakácsainak, akik Brandenburgi Katalin itt tartózkodásakor világosan kimondják, hogy az előző napi alapanyagokból másnapra készítik el az ételeket.¹⁵³⁶ Ugyanakkor a fejedelmi konyha sáfárai, ha valamit nem kaptak meg a

¹⁵³³ Ld. Mikó Mihály esete konyhamesterként: „A konyhamester az szolgálival együtt az konyháról él”, mondták a kolozsváriak. 1635. november 30. KvSzám 20/III. 403.

¹⁵³⁴ Ha nem volt a városban bor, akkor másutt vásároltattak: „1578. szeptember 9. ... Meghértették ökegyelmek egész városul az borból való fogyatkozást. A fejedelem bejövetelét is hogy azért az városnak fő privilégiuma ne periclitáljon voxot kérdvén végeztek ekképpen, hogy az város szükségére vegyenek tíz hordó bort, kit ökegyelmek bíró uram és a tanácsi az fejedelem szükségére kölcsön, ami szükség leszen, a többit pedig jó gondviseléssel tékozlás nélkül főembereknek pénzekért adgyák. Hogy pedig az városon bor miatt fogyatkozás ne essék a szüretigh, ökegyelmek azt is egyenlő értelemmel és voxal végezték, hogy az városon három bornál többet egy nap többet ne kezgyenek.” KvTanJkv I/3. 174^v.

Ha volt a városban megfelelő bormennyiség, akkor a városi gazdáktól vették:

„1608 17 Septembris

Vicej Máté uramtól vöttem három hordó bort, egyik volt nyolcvan vedres tartott még, tartott ejtelt 640, ejtelt 6 pénzen, teszen f 38 d 40

Az másik volt hetvennégy vedres tartott ejtelt 597, ejtelét 6 pénzen, teszen f 36 d 52

Az harmadik óbor volt hetvenhét urna, tartott ejtelt 616, ejtelét 6 pénzen, teszen f 24 d 64

Mely három hordó bort Vicej Máté uram két pénzül tudott perceptiómban

Ebert Mártontul vöttünk egy hordó bort, mely volt nyolcvanhárom vedres az vásárbírák mérték, ejtelt 564, ejtelét nyolc pénzen, teszen ötvenhárom forintot tizenkét pénzt

Veres Bálintnéől hozatott bíró uram rováson huszonkét ejtel bort, 8 pénzést, attam neki f 1 d 76. Latus facit tett f 108 d 48.” KvSzám 12a/XVIII. 93.

¹⁵³⁵ „Az öfelsége kisebbik konyhájára [német konyha] piacira gazdálkottam ilyen renddel.” KvSzám 19b/I. 86. 1630. április 4.

¹⁵³⁶ 1629. augusztus 4. Az fejedelemasszony sáfárának „minthogy estve mellyesztették megh az reggelre való tyúkokat és ludokat, azért kellett annyi gyertyát [nro 8] adnom nekik.” KvSzám 18a/IV. 114.

városgazdáktól, azt igyekeztek beszerezni a kolozsvári piacon, a költségeket viszont a város viselte.¹⁵³⁷

A fejedelmi konyha személyzetének valószínűleg csak egy része kelt útra, vagyis a szakácsok és a szakácsinasok csak egy része tartózkodhatott Kolozsvárról, így kisegítő munkára városiakat alkalmaztak, többek között mészárosokat, vízfordó embereket, fűtőket, sőt, az sem volt ritka, hogy a városi százferfiak közül felügyelték a konyhát, legalább ketten.¹⁵³⁸ A fejedelmek étkezéséhez, egy-egy ebédhez vagy vacsorához, közel 100 font marhahúst és egyéb húsféleséget (tyúkot, tyúkfitt, malacot, bányát, halat) vártak el a konyhamesterek, de maga a fejedelem is. Az alapanyag-mennyiség azért is volt fontos, mert ez alapján készíthettek megfelelő mennyiségű tál étket. Bethlen Gábor 1619-es parancslevelében – melyet már idéztem – figyelmeztette a várost, hogy a portai francia követet megfelelően lássa el, ami azt jelentette, hogy 16 tál ételnél többet tálaljanak fel egy-egy étkezésre. A mennyiség esetében természetesen az is számított, hogy a fejedelem éppen csak a szűkebb környezetével étkezett, vagy pedig az „országot látta vendégül”,¹⁵³⁹ mint Báthory Gábor idejében. Ezek a tényezők ugyanis megszabták, hogy hány asztalra kellett tálalni a fejedelem konyhájáról. A kolozsvári számadáskönyvek ritkán említik, hogy hány asztalra tálaltak a fejedelemnek szánt étkezéskor, tudjuk viszont, hogy Báthory Gábor itt tartózkodásai idején hét volt az asztalok legnagyobb száma.¹⁵⁴⁰ Bethlen Gábor testvére, Bethlen István gubernátor ittlétekor, 1621. június 13-án jegyezte fel a sáfárpolgár, hogy „fejér cipót szeltnék 4 asztalra adott 60 darabot”.¹⁵⁴¹

Az ellátáskor azt is figyelembe kellett venni, hogy a fejedelmi konyhaszekek nem tartalmazhattak minden tálaló és főzőedényt: míg a tálalásra szolgáló ezüst edényeket¹⁵⁴² többnyire elhozták, a konyhai edények nagy részét, a csuprot, a lábasokat, a szitákat, a szűrőruhákat a város biztosította, készítette iparo-

¹⁵³⁷ 1608. szeptember 19. „Az konyhamester vött az piacon Zeöch Imrehnétől pizstrángot, attam érte fr 1 d 96.” KvSzám 12a/XVIII. 104.

¹⁵³⁸ 1608. november 9. „Eodem az száz uraim közzül rendelt gazdáknak főzettem ebédre: 8 font tehén húst fr – d 20, riskását hozzá fr – d 4, tyúk fr – d 16, 12 fejér cipó fr – d 12.

Vacsorára az száz uraim közzül rendelt gazdághnak főzettem: 6 font húst kaszás lére fr – d 18, ecet tyúkmony hozzá fr – d 2, egy tyúk sütte fr – d 16, 12 cipó fr – d 12, bort városét.

Az poroszlóknak szeméttíráknak, heteseknek, kik körülünk forgottak és szolgáltak adtam: 10 font húst fr – d 25 20 abrakcipót, városét.” KvSzám 12a/XXV. 114, 117. (Radnóti Miklós sáfárpolgár számadása)

¹⁵³⁹ „31 Martii 1608 – Az urunk az országot vendégli attam az konyhára húst libr. 125...” KvSzám 12a/XVIII. 68.

¹⁵⁴⁰ 1610. július 4. „7 asztalra akartak főzetni” KvSzám 12b/VII. 224.

¹⁵⁴¹ KvSzám 15b/IX. 49.

¹⁵⁴² „Ezüst tálban szeltnék fejér cipót” KvSzám 21b/VI. 12.; 1638. november 27., ill. 29. „urunk ezüst tálaiba szeltnék...” KvSzám 21b/VI. 26.

saival.¹⁵⁴³ Az sem volt ritka, hogy az itt tartózkodó fejedelmek a várostól kapták ajándékba a reprezentatív asztali tálalóeszközöket, például az aranyozott ezüst kupákat, vagy volt, hogy Bethlen Gábor fejedelem kristálypoharakat kéretett az asztalára a várostól.¹⁵⁴⁴

A fejedelemség országos vezetőinek és az udvari előkelőknek, ahogy fentebb említettem, a szálláshoz konyha is járt, többen kísérettel érkeztek a városba, saját sáfárral, szakáccsal, étkefogókkal, inasokkal, ők a fejedelmi asztalra szánt mennyiség felét, de inkább harmadát kapták meg. Az „abrakosoknak vagy a fejedelem udvarnépének” szánt prebenda kiosztásának pontos módjáról sajnos nincsenek adataink. Feltételezem, hogy kétféleképpen történhetett: a cipókat a szállásukra vitette a város, vagy egy központi helyen vették fel a „praebendások” vagy „abrakosok”, a húst pedig a mészárszékekben vették fel, ki-ki a megszabott mennyiséget.¹⁵⁴⁵ Ez, úgy tűnik, időről időre akár változhatott is, de a borprebenda felvétele csak a város által kijelölt néhány pince valamelyikében történhetett, ahol a százférfiak közül megbízottak, valamint a város által kijelölt csaplárok adták ki a megszabott járandóságot. A fejedelem is csak kivételes helyzetben hozhatott be bort a városba, illetve fogyaszthatta azt, talán inkább a Rákócziak ese-

¹⁵⁴³ „Következik immár az kádár mesterek mit mielték és attak az Urunk önnagysága konyhájára ez mostani lakodalomkor.

16 novembris Kádár Tamás csinált egy 4 vedres csebret az kohnyára fr – d 20

Kádár István csinált egy kűs bocskát és egy fő hordó csebret fr – d 24

Kádár Péter adott egy új kűs bocskát és egy fő hordó csebret fr – d 25

Hannes Venterer adott egy kűs bocskát fr – d 18

Hannes Lucz adott egy öreg és egy fő hordó csebret fr – d 25

Kádár Bartos egy öreg viselt csebret fr – d 16

Kádár Mátyás adott egy öreg csebret fr – d 20

Hannes Minercher adott egy fő hordó csebret fr – d 10

Lőrinc Gritner adott egy régi viselt öreg csebret fr – d 12

Kádár Gergely adott egy fő hordó csebret fr – d 10

Georgj Balázs adott egy fő hordó csebret fr – d 10

Kádár András adott 6 öreg új csebret fr 1 d 50

Item adott 6 fő hordó csebret 1 per d 10 fr – d 60

Item 5 reyzelt 1 per d 10 fr – d 50. Mely megnevezett instrumentumoknak mindegyike odavesztek Latus facit f 4 d 60.” 1608. november 9. Báthory Gábor udvartartása (Radnóti Miklós sáfárpolgár számadása). KvSzám 12a/XXV. 127.

¹⁵⁴⁴ 1614. május. „Krajczár Andrástól volt a fejedelem asztalára két cristály pohár”. KvSzám 13a/XVIII. 93–140.; 1625 augusztusában „Urunk asztalára hozattam Kovácz Gáspár uramtól két üveg pohárokat, kiért attam fr 3.” KvSzám 16/XXXV. 70.

¹⁵⁴⁵ 1629. augusztus 3. „Immár ezen túl tagonként hozattam az húst, az mellyeket rend szerint meghírtam. De eddig valott csak az mészárszékekben fontonként mérettem...” KvSzám 18a/IV.

tében került erre sor: tokaji, mádi borokat rakattak át a városban.¹⁵⁴⁶ Bethlen Gábor uralkodása, illetve öccse gubernátorsága alatt erre ritkán volt példa, inkább egy másik polgár pincéjéből hozattak olyan bort, melyet jobbnak ítélt a város vezetése.¹⁵⁴⁷

A Kolozsvár városában keletkezett számadások alapján feltételezhető, hogy azok, akiknek az átlagosnál több és változatosabb prebenda járt, naponta kétszer jöttek a járandóságukért, feltehetően a húsok romlandósága miatt, a többiek egyben kapták meg az ebédet és a vacsorát: egy személyre nagyjából napi egy font¹⁵⁴⁸ hús és 4 cipó számolható.¹⁵⁴⁹ A cipók méretéről néhány számadáskönyvi adat is beszél.¹⁵⁵⁰ Ezek szerint az 1609-ben süttetett cipók súlya 0,37 kg, az 1610-ben süttetetteké pedig 0,36 kg volt, vagyis szinte nincs is eltérés a kettő között. Ebben az egyszerűsített számításban ugyanakkor nincs benne a dagasztási és a sütési veszteség, de a 60 dkg-ot mindenképpen meghaladta a két cipó súlya. A reggeli igen ritka volt, kiadására ritkán került sor, általában csak az elutazó fejedelem számára adtak ennivalót, vagy készítettek útravaló ételt. Az étkezés két alapanyagán kívül azt is feljegyezték, hogy kinek és hány mérő, illetve véka zabot adtak ki, és gyakran külön feljegyezték a kiadott gyertyák számát is.¹⁵⁵¹ Gyertyát igen kevés szállásra adtak ki a sáfárok, a fejedelmi szálláshely mellett a konyha és az istálló kapott még nagyobb számban.

¹⁵⁴⁶ 1653. november 22. „Vontak az mádi borokat más szekerekre Kortoliás Istvánnak nro 5 szekértől fr – d 25.” KvSzám 27/XIV. 137.

¹⁵⁴⁷ Részletesebben: Jeney-Tóth Annamária: „Attam Urunk ő nagysága konyhájára”. (Fejedelmi udvarok asztalai és étkezései Kolozsváron a 17. század első felében a számadáskönyvek tükrében). In: *Emlékkönyv Kiss András nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk.: Pál-Antal Sándor, Sipos Gábor, W Kovács András, Wolf Rudolf. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2003., 223–235.; Jeney-Tóth Annamária: Asztalok rendelése és a fejedelmi konyha Bethlen Gábor erdélyi udvarában. In: *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk.: Pál Judit, Sipos Gábor. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010., 155–162.

¹⁵⁴⁸ 1 kolozsvári font = 0,3895 kg

¹⁵⁴⁹ 1649. december „1 personára gazdálkottam: húst libra 1 tett f – d 1½, v. czipót nro 2 tett f – d, bort just ½ tett f – d 3, gyertyát nro 1 tett f – d 1.” KvSzám 26. VI. 379.

¹⁵⁵⁰ 1609. „Süttettem az harmadnapi gazdálkodásra 12 köből búza lisztit, melyet Adam Istvántól percipiáltam volt 29 Septembris sült belölle in vajner sum abrakcipót szítálnak, dagasztónak No 4200 attam, tett f 1 d 20”. KvSzám 12b/IV. 221.

1610. „Az mely 14 köből búzát Gerg Amendtől 2 Augutii percipiáltam volt, sütettem abrak cipót belölle két kemencével, sült belölle in universum 5038, korpája lött metretta 26, uczuja metretta –, sőt adott hozzá Zabó Gáspár ispotálymester négy követ városét. Est Latus tett f 25 d 33.” KvSzám 12b/VII. 499.

¹⁵⁵¹ 1610. augusztus 11–13. „Gyertya No 211 12. és 13. Augusti similiter ugyan ezen személyekre attam ki az györtyát”. Báthory Gábor bejövele (Sacz János sáfárpolgár számadása). KvSzám 12b/VII. 514.; „Következik az györtyáról való exitus a die 29 Januarii usque diem 4 Februarii – 228 gyertya.” KvSzám 13a/II. 119–120.

Külön meg kell említenünk, hogy a város lakossága ekkor már szinte kizárólag unitárius, majd a század közepére egyre nagyobb teret hódítanak a reformátusok is, tehát nagytöbbségükben protestánsok, így a börtös előírások rájuk kevésbé vonatkoznak. Ahogy a számadásokból kitűnik, amikor szükséges, a Báthory Gábor udvarában levő katolikus ifjaknak halat adnak hús helyett, hogy a börtöt megtarthassák.¹⁵⁵² Máskor pedig Bethlen Gábor fejedelem zsidó orvosának külön kérésére már pénteken kiadják a szombatra való prebendát, hogy elkészülhessen az étel másnapra is, és a sabbatot megtarthassa.¹⁵⁵³ A városnak sok apró kérésre kellett külön odafigyelnie, például hogy megfelelő hús, zöldség, gyümölcs álljon a főurak rendelkezésére, volt, hogy rák vásárlását igényelte a fejedelem, máskor pisztrángot kért, stb.¹⁵⁵⁴ Különösen a tésztamíves igényeire figyeltek oda igazán. Ha szükséges volt, adtak számára papírost, máskor lisztet vagy nagy számú tojást és különféle húsokat a pástétomok és egyéb „mívei” elkészítéséhez.¹⁵⁵⁵ Mivel az udvarnépet külön ez alkalomra süttetett cipóval látták el, az is kérdés volt, hogy kinek az asztalára jut kenyér. Ezek a kenyerek néha speciális szerepet kaptak, így Bethlen Gábor egyik elutazása alkalmával főtt halat tettek bele az útra.¹⁵⁵⁶ Ügyelni kellett tehát a sáfároknak, hogy megfelelő mennyiségben álljon az udvar rendelkezésére mindenféle alapanyag. 1623-ban Bethlen István fia számára a következőt adta ki a sáfár: „Az úrfiak számára attam ecetet, olajat orvosság-nak”.¹⁵⁵⁷ 1629-ben pedig a fejedelem konyhájára kérték, és a sáfár arról számol be, hogy: „reggel elsőbben aszszú szilvát attam az purgatió-nak f – d 3”.¹⁵⁵⁸

¹⁵⁵² 1610. július 2. „Szamos halat az Urunk kocziissinak egy szatyorral /Ők büjtülnek pénteken/.” Kvszám 12b/VII. 215.

„Gyura kapitány szolgálai ismét, az úr számos böjti eleséget kérvén töllünk, azt pretendalván, hogy az urok némely szolgálakkal húst nem eszik, attam ebédre asszú szilvát just 2 d 6, sós káposztát nro 3 főt f – d 9, borsot just 1 tett f – d 5, vereshagymát.”

¹⁵⁵³ „Az sidó doctor Dániel számára hatod magával bíró uram hagyásából gazdálkottam mind ebédre és vacsorára. Annak felette szombatra valót is ki kellett adnom, mivelhogy pénteken akarta azt is elkészíteni szombatra.” KvSzám 18a/IV. 111.

¹⁵⁵⁴ 1609. április 27. KvSzám 12b/IV. 328.

¹⁵⁵⁵ A szakácsoknak „4 árkos papírossat tésztamíhez f – d 4.” KvSzám 12b/IV. 330.; „Papírossat a tésztamú alá árkost”. 1610. július 2. KvSzám 12b/VII. 218.; „Tésztamíhez 2 tyúkfíat és tyúkmonyat 12” 1626. augusztus 31 KvSzám 17b/VIII. 154.; „Urunk tésztamívesének lisztet egy medencével” 1629. augusztus KvSzám 18a/IV. 121.

¹⁵⁵⁶ „Urunk számára kétt öreg kenyeret fejért, az melyben az halat főve raktak az útra f – d 96.” KvSzám 18a/IV. 129.

¹⁵⁵⁷ 1623. november 1. KvSzám 16/III. 84.

¹⁵⁵⁸ KvSzám 18a/IV. 127.

Nemcsak az ételek, de az illatszerek beszerzése is a sáfár feladata volt. 1626 augusztusában rózsavizet,¹⁵⁵⁹ majd 1629. augusztus 4-én, amikor a már a súlyos beteg Bethlen Gábort kísérte el udvartartása a váradi fürdőkre, „pézsma pogácsát, fruciskust és fenyőmagot attam az palota füstölni”, írja a sáfárpolgár. Ezen kiadások szokatlanságáról árulkodik az is, hogy a számvevők rendre megkérdőjelezték a kiadás elszámolhatóságát.

A VÁROS KÖLTSÉGEI

Jakab Elek *Kolozsvár monográfiájában* azzal magyarázza a számadások nagy precízséggel történő vezetését, hogy szerinte a város levonhatta az évi adójából a fejedelemre és a kíséretére költött kiadásait. Valójában a fejedelem által kért vásárlások összegét igen, de a benntartózkodáskor keletkezett költségeket nem vonhatták le az adóból.

A város éves bevétele például 1612-ben 7162 magyar forint volt, ebből fizették a püspök saláriumát, a város tisztségviselőnek illetményét, az adószedők és a sáfárpolgárok által kiadott cédulák ellenértékét. Az egyik sáfárpolgárnak, Steffen Mintlernek 2073 forintot adtak át a város jövedelméből, ő pedig ebből finanszírozta a város különböző (diversa) költségeit, az építési költségeket, a postaság és a szekerezés költségeit, valamint a fejedelem diversáit (benne a látogatás 292,36 forintos költségével), a fejedelmi szekerezés és a postaság 585,57 forintra rugó összegét. A sáfártársa bevétele 1434,115 forint volt, melyből 506 forintot tettek ki az „Urunk különböző költségei”. A fejedelem szekerezésének, postaságának, valamint benntartózkodásának évi költsége 1612-ben meghaladta az 1091 forintot. A két sáfár bevételei (3507 forint) több mint 31%-ának felelt meg a fejedelem diversa, posta- és szekerezés-költsége, és csak önmagában a fejedelmi benntartózkodás költségei meghaladták a sáfárok bevételeinek nyolc százalékát. Az alábbi táblázat összehasonlító adatokat tartalmaz az országgyűlések által megszavazott adók és a fejedelmi benntartózkodások készpénzzel kiegyenlített tételeinek köréből, az 1608–1630 közötti időszakból. Azt is fontos megjegyezni, hogy nagyon gyakran a bor és a kenyér (cipő) költségét nem tüntették fel készpénzben, mert azt a város maga fedezte, vagyis Kolozsvár városának majorjaiból, gazdaságaiból, vagy a borok esetében a quarta-borból származott, ilyen esetben tehát nem ismeretes a benntartózkodás teljes költsége.

¹⁵⁵⁹ 1626. augusztus 31. „Urunk palotáiban vittek Borbély Jánostól egy ejtel rósavizet, attam értte f – d 75. Ki parancsolta, hogy megfizesd?” – tette fel a számvevő számadás idején a kérdését. KvSzám 17b/VIII. 154.

*Az országgyűlés által megszavazott adó (taxa) összege,
valamint a fejedelemnek való gazdálkodások „pénzbeli költsége”
(1608–1630)¹⁵⁶⁰*

Év	Kolozsvár adó- ja ft-ban (taxa)	A benntartózkodás költsége (ft)				Összesen (ft)
		1.	2.	3.	4.	
1608.	500	106,000				
1609.		281,000	250,00	397,000		928,000
1610.	500	385,120		271,115	133,260	789,495
1611.	?					
1612.		292,360				292,360
1613.						
1614.	350					
1615.	1000	290,370 (zab, hús, cipó)				290,370
1616.	1200					
1617.	500					
1618.	2400	188,460 (bor abrakcipón kívül)				188,460
1619.	800			329,600		329,600
1620.	1440	Gubernátor – 50 ft	22,34			72,340
1621.	1600					
1622.	1700					
1623.	2000	Gubernátor – 61,790				61,790
1624.	2400					
1625.	2400	1595,000				1595,000
1626.	2400	283,500	383,78 + cipó			669,280
1627.	2400					
1628.	2400					
1629.	2400			679,935		679,935
1630.	1600	Brandenburgi Katalin 400,000				400,000

¹⁵⁶⁰ EOE V–XI. k. taxa költségeinek összegei valamint. KvSzám 12a/XVIII. 61–83.; KvSzám 26/VI. 19–180. adatai alapján készült a táblázat.

A már említett körülmények tehát arra engednek következtetni, hogy a városnak azért volt szüksége, hogy részletesen feljegyezzék a fejedelem és kísérete benn-tartózkodásának költségeit, mert maga a város finanszírozta ezeket a látogatásokat. Amikor nem volt elég terménye a városnak, adót vetett ki.¹⁵⁶¹ A fejedelmek rendszerint mintegy három napot tartózkodhattak benn a városban, ha ennél több ideig voltak benn, az ezen felüli összegeket már a központi adóbevételből finanszírozták. A városi tanács folyamatosan ülésezett a benn-tartózkodások alatt, hogy minél gyorsabban és gördülékenyebben menjen minden. Sok-sok polgártársuk pedig – a konyhán segítő személyektől kezdve a sáfárpolgárokig – napokon át azért dolgozott, hogy a fejedelmi udvar minél jobb ellátásban részesüljön a városban, és hogy a kíséret tagjai, de mindenekelőtt a fejedelem, a legnagyobb elégedettséggel hagyhassák el a várost.

¹⁵⁶¹ „Anno 1614 die 26 Aprilis Megértvén ökegyelmek városul bíró uram propositiójából, hogy Urunk önagyága ide való jövetelit bizonyosan értettek volna ökegyelmek, mind az oda fel való követekkel együtt, mint hogy azokat is önagyága itt akarja expediálni. Az terminus is peniglen az ország végezési szerint ez jövőndő pünköst havában itt celebráltatik, az mely terminuson Urunk önagyága jövetelire peniglen semmi készülettel nem volnának ökegyelmek, sem széna, sem zab város számára való nem volna, az mellyeket azokáért készpénzen kellene megszerezni, de adószedő uraimtól megérthettek volna ökegyelmek, hogy pénzek nem vona ökegyelmeknek. Erre azért az eltávozhatatlan nagy szükségre, mit hogy kész pénz kívántatik vettettének ökegyelmek városul egy vonásra fr 1 –. Az felekiekre fr 12 d 50. Ez mostani adóban az cédulát nem kell bevenni, mivelhogy az mostani nagy szükség az nem engedi, hanemha ennek utánna az Úr Isten valami respirációt ad, az cédulakra való adónak felvételére és ökegyelmeknek gongyok leszen.” KvTanJkv I/6. 175.

ÖSSZEFOGLALÁS

Munkám célja az utazó udvartartás bemutatása volt kolozsvári tartózkodások példáján, Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején. A sáfárpolgári számadások 1608-at követően már igen részletesek, egyfajta kolozsvári alulnézetből mutatják az udvari személyzet és annak tevékenységét, hiszen ők sem ismerik ki magukat az udvartartásban teljes egészében. Segesvári Bálint feljegyzése jól szemlélteti, hogy a városi polgár számára mit jelentett a fejedelem és kíséretének benntartózkodása: „6-ta Aprilis: Jöve Báthory Gábor fejedelem; az kolozsvári privilégium felett és szokás felett vendégelteté magát, mind az Kolozsváratt lön usque 12 Aprilis, mind az udvari néppel.”¹⁵⁶² A kortárs történetíró tollából ez az egyik leghosszabb bejegyzés a fejedelmi benntartózkodások kapcsán, mert legtöbbször csak annyit jegyezett fel, hogy mikor érkezett és távozott a fejedelem a városból. Az általa említett privilégium és szokás a városnak az 1561-ben keletkezett határozatára utalt: a „jövőben a királyon és a kancelláron kívül ... három napi vendégséggel másnak nem gazdálkodnak”.¹⁵⁶³

Fontos azt megjegyeznem, hogy nem az egész udvart vizsgáltam, hanem annak csak azt a részét, mely a fejedelem kíséretéként időzött a városban. Az udvartartás létszáma meghaladhatta Bethlen Gábor fejedelemsége alatt akár az 1000 főt is. Ezt az udvartartást különböző udvari csoportok alkották, az udvari előkelők, familiárisok mellett, az udvarmester felügyelete alatti ifjak, mesteremberek, muzsikusok, rendvédelemhez tartozó ajtónállók, kengyelfutók, posták, valamint közvetlenül a konyhamester irányítása alá tartozók; a fejedelemasszony aludvarmester felügyelte kísérete; valamint az udvari katonaság alkotta. Ezenkívül a kancelláriának és a kincstartóságnak is volt egy utazó részlege, mely rendszerint az udvartartással tartott.

Az udvartartás helyváltoztatásainak különféle indítékai voltak, amelyeket háromféle csoportba oszthatunk:

¹⁵⁶² Segesvári 1990. 140.

¹⁵⁶³ Jakab Elek: *Kolozsvár története* II. Budapest, 1888. 188.

1. ország- és részgyűlések tartása;
2. követek fogadásakor a város és reprezentatív helyszínt biztosított – ilyen alkalmakkor azonban más szempontok is közrejátszhattak;
3. útbaesett (vagy a fejedelmek családi eseményeinek adott a helyszínt).

Az udvartartásban az első és legfontosabb csoportot az udvari előkelők alkották, melybe hagyományosan a fő- és aludvarmesterek, az udvari hadak főkapitánya, főlovászmester és kamarások tartoznak. Mellettük az udvari testőrség és lovasság kapitányai, konyhamesterek is ide sorolhatók. Rajtuk kívül a tanácsurak és az udvari tisztséggel is rendelkező főispánok voltak még az udvartartás tagjai. Báthory Gábor udvarában mindenképpen szembetűnő az udvari előkelők közül Kákoni István és Bethlen Gábor állandó jelenléte az udvartartásban, valamint rajtuk kívül Némethy Gergely és Imreffy János tartózkodott még gyakran Kolozsvárott. Az udvari főtisztviselők közül az udvarmesterek (Vadas István és Vasardi Farkas) állandó tagjai voltak a Kolozsvárott időző udvarnak, ami tisztségüknek és nem személyüknek volt köszönhető. Báthory alatt az udvart irányító „szakemberek” és az udvarban tartózkodó politikai elit határozottabban különült el egymástól, mint később. Bethlen Gábor kíséretében az udvari előkelők közül az udvari főtisztviselők voltak azok, akik udvari feladataik miatt is gyakran tartózkodtak a városban. Kiemelkedő Mikó Ferenc aludvarmester, majd tanácsúr gyakori városbeli tartózkodása a fejedelem kíséretében, udvari gyalogok kapitánya (Geréb András) részvétele magától értetődő. Csúti Gáspár és Gáspár János (al)udvarmestereket, Huszár István főlovászmestert, Bethlen Farkas udvari kapitányt, Macskási Ferenc, később udvari alkapitányt szintén gyakran látták vendégül Kolozsvárott. Mellettük számtalanszor voltak jelen Balássi Ferenc, Kemény Boldizsár és Kornis Zsigmond, Petneházy István, Cserényi Farkas, Rhédey Ferenc tanácsurak, valamint többször járt az udvarral a városban Kovacsóczy István kancelláriai titkár, majd kancellár és Bornemissza Tamás kamarás.

Koruk tudományos központjait is megjárt, kipróbált emberek lehettek udvari lelkészek, akiknek egyházi, tudomány- és művelődéspolitikai kérdésekben is kikerlte véleményét a fejedelem. Így az erdélyi fejedelemség művelődésének egészére nagy befolyással bírtak: Alvinczi Péter és Rettegi János, Czeglédi János, Milotai Nyilas István, Keserői Dajka János, Geleji Katona István.

A erdélyi nemeseknek – királyságbeli társaikéhoz képest – kevesebb lehetősége volt a fejedelmi udvaron kívül máshova udvari szolgálatra menni, hiszen a familiáristartó urak is magától a fejedelemtől igyekeztek saját familiárisaikat adományokat szerezni, ugyanis nekik sem volt olyan sok birtokuk, vagy ritkán rendelkeztek egy egész uradalommal. Ha viszont így volt, akkor csak ritkán adtak néhány ház jobbágyot a magukéból, több esetben egyszerűbb volt a fejedelemtől kérni familiárisaik számára. A familiárisok az udvari előkelők mellett a

másik legjelentősebb és leghomogénebb udvari csoport volt. A főrangúak az udvarban ismereteket és tapasztalatokat szereztek, jövőre szerepükre felkészülve sajátíthatták el az udvari viselkedéskultúrát, szerezhettek benyomásokat az udvar működéséről, míg a többiek számára megélhetésüket jelentette az udvari szolgálat, illetve a további karrierépítéshez szereztek megfelelő alapokat. Fizetést a fejedelemtől kaptak, személyükre és lovasaikra, megbízásaik között igen bizalmasak is lehettek, ugyanis gyakran kellett a fejedelem nevében eljárniuk, máskor leveleket továbbítottak (postálkodtak), vagy a városbeliektől való beszerzéseket bízták rájuk. A források vizsgálata és elemzése során a familiárisok mellett – akiket udvari főszolgáknak is neveztek – további csoportot lehetett elkülöníteni, az ún. udvari szolgákét. A forrásokban udvari familiárisokként említettek kivüliket – akiket máshova nem tudtam csoportosítani – ebbe az alcsoportotba gyűjtöttem, belőlük később akár familiáris is lehetett.

A kutatás során csak az udvarban levő familiárisokat vettem górcső alá, a más erősségekben szolgálókat nem. Báthory Gábor udvari familiárisai, szolgálói között jelentős számban képviseltette magát a partiumi köznemesség. Horváth Lázár, Vajda István, Bogdáni Gál és testvérei, Gémes Ferenc, Stéphan János, Ecsedi Orbán, Mohácsi István, Gálffy János, Belényesi György, Kassay Márton, Csehy András alkotta azt a magot, akik udvartartásában mindvégig jelen voltak, sőt őket Bethlen Gábor is megtartotta udvarában, csak a 1620-as évek közepére „koptak ki”. Mellettük Székely Boldizsár és Bercsényi Imre, Rhédey Pál, Huszár István, Sulyok Balázs már Bethlen idején került az udvarba. 1619 után lett familiáris: göncruszkai Kornis Ferenc, Petki István, Barcsay Zsigmond, Keresztessi Ferenc, Zólyomi Dávid, keresdi Bethlen György és Sulyok István. Partiumiak is voltak a familiárisok között: Horváth István, debreceni Somogyi János. Egyre nagyobb számban jelentek meg felső-magyarországi családok fiai is: Kékedi János, Bakos Gábor – Rákóczi rokonságból –, Zemplén megyei volt Barkóczi László és a későbbi konyhaprefektus majd konyhamester: Kun Ferenc, Bay György pedig nógrádi. A távoli Trencsén vármegyéből származhattak Ornay Gáspár és Szakoczay János családjai. A továbbiak felsorolásától most eltekintek. Bethlen fejedelemségének középső éveiben a familiárisok száma relatíve csökkent, ami annak is köszönhető, hogy megkezdte az általa kinevelt udvari ifjakból a familiárisréteg a „feltöltését”, és mellettük egyre nagyobb számban voltak udvartartásában ifjak is.

Az udvari ifjakra az udvarmesterek felügyeltek, míg Báthory udvarmesterei politikailag súlytalanok voltak, addig Bethlen udvarában Alia Farkas és Kékedi Zsigmond jelentősebb tisztségekkel is bírtak. Báthory Gábor udvarából mintegy 30 ifjút, Bethlenéből pedig már 60-at ismerünk, akik inasok, bejárók, udvarlók, étekgógók, borsolók, pohárnokok, asztalnokok voltak. Az „udvari iskolában” – ha nem volt iskoláskorú a fejedelmi udvarban – már nem folyt iskolai rendszerű oktatás, hanem a gyakorlatban sajátították el az udvar működését az ifjak. Bátho-

ry udvarából néhányat leszámítva nem találkozunk jelentős karriert befutóval, Bethlen idejében pedig közülük került ki a későbbi udvarmester – Kékedi Zsigmond, igaz ebben más szempontok is közrejátszottak –, udvari kapitány, lovászmester, tanácsurak és táblai ülnökök is. Báthory udvarában az ifjak között sok partiumi volt, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt egyre több felső-magyarországi került soraikba.

Az udvarmesterek felügyelték a muzsikusokat is, akik között házi és mezei muzsikusokat egyaránt megtalálunk. Báthory Gábor udvarában inkább a katonai zenészek aránya volt magasabb, de hárfás, virginás és énekes is volt közöttük. Míg a mezei muzsikusok familiárisok is voltak és személyük mellett szolgálókra is kapták fizetésüket, addig a házi muzsikusok inkább valóban professzionális zenészek lehettek, soraikban egyre több külföldi művésszel. Bethlen udvartartásának zenészei – különösen Brandenburgi Katalinnal kötött házasságát követően – között egyre nagyobb számban és arányban voltak házi muzsikusok, akiknek a soraiban német, osztrák, lengyel, itáliai és török zenészek, valamint hárfás, orgonista, lantos fiúk egyaránt voltak, Báthory Zsigmond egykori udvarának fényét idézve. A kézművesek szintén az udvarmester hatáskörébe tartoztak – kivéve a várhoz tartozókat, mert ők az udvarbíró alárendeltjei voltak – közöttük főként a ruházat és tisztítás iparából voltak nagyobb számban, külön meg kell említenünk az erdélyi udvari seregeket is szolgáló sátmestereket, valamint utalnunk kell külön a luxuscikkeket előállító német és itáliai ötvösökre. Ugyanakkor nem elhanyagolhatóak, – különösen Bethlen fejedelemsége alatt – a fejedelmi udvar igényeinek kiszolgálására történt megrendelések és vásárlások külföldiektől és az erdélyi városok (Kolozsvár, Brassó, Szeben, Segesvár, Medgyes) kézműveseitől, valamint az újkeresztyén iparosoktól. Azokat az orvosokat is ebben a fejezetben tárgyaltam, akik Bethlen Gábor fejedelemsége első felében inkább Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonyt kezelték, uralkodása vége felé magát Bethlent. A vízkórásban szenvedő fejedelmet magyar orvosok mellett németek, olaszok, franciák, lengyelek, zsidók is kezelték, ezen felül patikusok is tagjai voltak az udvartartásnak.

Közvetlenül a konyhamester irányítása alatt levő konyha végső soron azonban az udvarmester felügyelete alá tartozott. A konyhamesteri pozíció bizalmi feladat volt, mely akár az országos tisztségek felé vezető úton jelentett egy lépéscsúfokot, máskor pedig a karrier csúcsát jelenthette. A konyhán a mindennapi tényleges feladatokat a konyhasáfárok és a főszakács irányításával végezték a szakácsok és inasaik, munkájukat az ajtónállók biztosították, a megfelelő fűszerellátásról, pedig az ifjak közül kikerülő borsoló gondoskodott.

Az udvari rendvédelem kis számú csoportjai (ajtónálló, kengyelfutó) és a posták (élükön az ifjak közül kikerülő postamesterrel) szintén az udvarmester irányítása alá tartoztak.

Az udvari katonaság vezetőinek vizsgálatára is lehetőséget adtak a források. A főkapitányok, kapitányok, hadnagyok származása és karrierje ismeretes, a kapitányok közülük Szepesi Nagy Gergely, valamint Borsai Nagy Pál karrierje részletesen is ismert. A katonákról azért is tudok kevesebbet, hiszen maguk a fal-lal kerített városba nem jöhettek be, így többnyire csak a hadnagyaik voltak azok, akiket a város beengedett a falai közé is, és az ő nevüket jegyezték fel.

A fejedelemasszonyok kísérete Palocsay Horváth Anna idején még számában is igen csekély lehetett, változott a helyzet azonban Károlyi Zsuzsanna, majd pedig Brandenburgi Katalin idején. Ekkor udvarmestert, udvarmesternőt, udvarhölgyeket/fraucimereket, inasokat és hímező-, mosóasszonyokat ismerünk. Brandenburgi Katalin udvartartásának egy része németekből állt, 1630 áprilisában a fejedelemasszony teljes udvartartással volt Kolozsvárra.

A tulajdonképpeni udvartartásnak nem voltak részei, de az utazásokra a fejedelmet elkísérték a kancellária és a kincstartóság utazó részlegei. A kancellár vagy a kancelláriai titkár mellett Báthory Gáborral olykor hat deák tartott, Bethlen kíséretében számuk volt, hogy a 12-öt is meghaladta (1623-ban). Báthory Gáborral Kendy István és Imreffy János kancellárok mellett Hidy György és Makay János secretariust találjuk a fejedelem kíséretében. Bethlen Gábor kíséretében pedig Péchy Simon, Kovacsóczy István kancellárokat, valamint kancelláriai titkárként Kovacsóczyt, Ormánczy Gergelyt, Kékedi Pétert és Márkosfalvi Mártont. A kincstartók (Bogdáni Ferenc, Kákoni István, Wesselényi Pál, Szilvássy Boldizsár, Rhédey Pál, Mikola János) mellett a kamarások (cubicularius) szerepe kiemelkedő, ők a kincstartósághoz tartoztak, mégis udvari feladatot láttak el, ugyanis nagyon szorosan dolgoztak együtt nap, mint nap a fejedelmekkel, az udvar házipénztárát kezelhették. Nem ritkán a kamarások később kincstartókká váltak. Báthory Gábor fejedelemsége alatt kamarásként Kapó Miklóst, Bogdáni Ferencet, Wesselényi Pált, Rhédey Pált, Bethlen korában pedig Rhédey Jánost, Osztrói Istvánt, Balogh Ferencet, Wass Györgyöt, Bornemissza Lászlót, Bornemissza Tamást, Bánffy Zsigmondot említik a számadások. Közülük Bornemissza Tamás Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony szolgálatában is többször jelen volt Kolozsvárra. A kamarások között a főnemesi-nemesi származásúak mellett a városi polgári elem is feltűnt. Ezek a kamarások azonban nem tévesztendőek össze komornyik deákokkal, akik egyfajta számvevői-számadáskönyv vezetői feladatot láttak el (napi kiadások és bevételek rögzítése) a fejedelmi udvarban.

A gyulafehérvári udvar udvarbírái/provisorai által felügyelt személyek sem tartoztak az udvartartáshoz, de tárgyalásuk megkerülhetetlen. Az értelmiségieknek ők folyósították a havi ill. negyedéves fizetését (udvari papok, iskolamesterek, püspökök, diákok), felügyelték a majorságokban dolgozókat és mesteremberek egy részét.

A város és vezetése egyfajta befektetesként, mintegy beruházásként kezelte az udvartartás városbeli tartózkodásakor elköltött összegeket. A fejedelmek és kíséretük évente háromszor-négyszer tartózkodott benn a városban, legalábbis ennyit finanszírozott Kolozsvár tanácsa. Míg Báthory Gábor fejedelemsége alatt az udvartartásra költött költségek magasabbak voltak az évi adónál, addig Bethlen Gábor idején ez a tendencia megfordult, és egyúttal megszűnt a bejövetelek esetlegessége is. A fejedelmi udvar fogadásának kialakult menetrendje volt, ami a fejedelem parancslevelének kézhezvételével kezdődött. A városi tanács összeült, adót vetett ki, amely a pénzügyi alapként szolgált a benntartozódás költségeinek fedezéséhez. Ebből valamint a város falvaiból/gazdaságaiból szerezte be a város a húst, lisztet, bort és zabot. Legalább mintegy 400–800 főre kellett tehát a három napi élelmiszert, valamint az állatoknak szánt abrakot felhalmozni. Ha valamiből nem sikerült elegendő mennyiséget beszerezni, akkor a városnegyedek lakosaitól vettek szabott áron a baromfit, kenyeret. A város költségei között azonban csak azokat számolták el, melyek készpénz kiadással jártak.

ADATTÁR

1. AZ UDVARI ELŐKELŐK

1. táblázat.

Udvari előkelők és követek Báthory Gábor udvarában 1608–1612.

Név	Méltóság, tisztség	1608. márc.	1609. febr.	1609. ápr.	1609. aug.	1609. okt.	1612. jan– febr.	1610. ápr.	1610. máj.	1610. júl.	1610. aug.	1608. nov.	1609. aug.
		KvSzám 12a/XVII.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 13a/II.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12a/XXV	KvSzám 12b/IV.
Bánffy Dénes	sógor	X						X					
Bethlen Gábor	udvari fő- kapitány, később ta- nácsos	X	X	X		X	X	X	X	X	X		
Elek János	tanácsos	X			X								
Prépostvári Zsigmond	tanácsos	X						X					
Rhédey Ferenc	tanácsos	X											
Wesselényi István	főispán	X											
Imreffy János	tanácsos	X			X	X			X	X			
Hopmes- ter ¹⁵⁶⁴ (Vadas István)		X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
főlovász- mester		X				X ¹⁵⁶⁵							
Kákoni István	tanácsos	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
kancellár	Kendy István			X	X	X						X	
Kornis Boldizsár	tanácsos		X	X						kivég- zése			X

¹⁵⁶⁴ 1610-ben Vasardi Farkas

¹⁵⁶⁵ Horváth Jakab töltötte be a tisztséget.

Név	Méltóság, tisztség	1608. márc.	1609. febr.	1609. ápr.	1609. aug.	1609. okt.	1612. jan– febr.	1610. ápr.	1610. máj.	1610. júl.	1610. aug.	1608. nov.	1609. aug.
		KvSzám 12a/XVIII.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 13a/II.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12a/XXV	KvSzám 12b/IV.
Némethy Gergely	tanácsos		X	X	X		X	X	X				
Nagy Gergely gyalogka- pitánya	kékek ka- pitánya	X	X	X						~	~		
Báthory Istvánné				X									
Perényi Gábor	főispán		X			X			X		X		
török követ						X							
Borsoló János	ítélőmester				X	X		X	X	X			
Bánffy Dénesné						X			X		X		
Konyha- mester	nevét nem ismerjük					X							
Báthory András	öccse						~						
Radul postelnik	havasal- földi követ						X						
Czomortani Jonasko	moldvai követ						X						
török kapucsia	Ibrahim, török csausz						X						
Bethlen István							X						
Wesselényi Pál	kincstartó						X	X					
Keresztessy Pál	tanácsos						X						
Fráter István	később íté- lőmester						X						
Horváth László	?						X						
Segnyey Miklós	tanácsos							X					
Kamuthy Farkas	tanácsos							X					
Kun László	főispán							X					X
Rácz György	tanácsos							X	X		X		X
Bedő István	tanácsos							X					

Név	Méltóság, tisztség	1608. márc.	1609. febr.	1609. ápr.	1609. aug.	1609. okt.	1612. jan– febr.	1610. ápr.	1610. máj.	1610. júl.	1610. aug.	1608. nov.	1609. aug.
		KvSzám 12a/XVIII.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 12b/IV.	KvSzám 13a/II.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12b/VII.	KvSzám 12a/XXV	KvSzám 12b/IV.
Eördeogh Boldizsár	udvari kapitány				X			X				X	
Bogdán Ferenc	kincstartó				X			X		X	X		
Mamhát bék	követ							X					
Varkocs György	tanácsos								X				
Bethlen Farkas	főispán								X				
Thököly Miklós	?								X				
Petki János	tanácsos									X			
Török kö- vetek ¹⁵⁶⁶										X			
Angyalosi János	?				X							X	
Püspök uram												X	
Hidy György	secretarius							X					X
Vitkay János	Asszo- nyunk hop- mestere												X
Cserényi Farkas	?												X
Sennyey Pongrácz					X								
Daróczy Ferenc					X								

¹⁵⁶⁶ Ebert Márton házában való törököknek Keörössy Istvánnal együtt” más lapokon pedig „Juzup csausz, Tatár Cselebi, Muztafa csausz”

2. táblázat.
Követek Bethlen Gábor udvarában Kolozsvárott
ország- és részgyűlések alkalmával

Követ	1615. szept.	1615. dec.	1617. nov. 2–4.	1622. máj.	1615. jún.	1618. okt.
Török követ ¹⁵⁶⁷	Pataki Gáspár gazdája		X			
3 fő bojér Havasalföldéről ¹⁵⁶⁸			X			
Török csausz az ki Suki Bene- dekkal jött ¹⁵⁶⁹				X		
Havaselti követek ¹⁵⁷⁰				X		
Ali aga 5 maga				X		
Herceg konyhájára				X		
Gróf von Turen, báró Hofkircher				X		
Leorimberg Alexander Lucius lengyel király követe				X		
Nagyobbik havasalföldi vajda számára				X		
Ifjabb vajdának				X		
Török követ					X	
Kapucsia					X	
Török Ibrahim csausz						X
Lengyel követ [Aleksander Andrejowski]						X
Oláh követ						X

¹⁵⁶⁷ Hajdár csausz Cziráki 2011. 199.

¹⁵⁶⁸ Gyárfás Pál és egy posztelnik. Cziráki 2011. 199.

¹⁵⁶⁹ Mehmed? Cziráki 2011. 208.

¹⁵⁷⁰ Para posztelnik 1622. májusában. Cziráki 2008.

3. táblázat.

*Követek Bethlen Gábor udvarában Kolozsvárott követfogadások
és úton kategóriába tartozó benntartózkodásokkor*

	1618. jún.	1619. febr.	1619. márc.	1623. aug.	1624. jún. 15.	1625. aug. 26.	1626. nov.	1629. aug. 20.
Moldvai követek	X							
Havaselti követek	X							
Havaselti postelnik követe	X							
Török követ		X						
Oláh követek: Postelnik apostol- nak 17 magára			X					
Fodor Commissulnak 8 magára			X					
Majra logofetnek 8 magára			X					
Nagul Camarasulnak 10 magára			X					
Pitarul Todorannak 16 magára			X					
Vojko logofetnek 9 magára			X					
10 (?) Postelniknak			X					
Jeneo Comissulnak 6 magára			X					
Nyolc deáknak (négyen magyarok lévén)			X					
Cseh követ				X				
Hofkircher				X				
Juan vajda				X				
A Portáról jött németek követek- nek					X			
Oláh vajda fiának					X			
Amhát bék 13 magára						X		
Az lengyel követnek Rosás Ist- vánnál						X		
Olaj Bék számára attam						X		
Három oláh úr számára ¹⁵⁷¹						X		
Az francia követnek						X		
Velencei követnek						X		
Juszap csausznak ¹⁵⁷²								X
Moldovai követeknek és az boyéroknek								X

¹⁵⁷¹ Sándor vajda szolgálai Alexandru Mihnea havasalföldi vajda, Cziráki 2011. 216.

¹⁵⁷² Juszap aga Cziráki 2011. 226.

	1618. jún.	1619. febr.	1619. márc.	1623. aug.	1624. jún. 15.	1625. aug. 26.	1626. nov.	1629. aug. 20.
Musztafa csasz ¹⁵⁷³								X
Urunk jubilierjának ¹⁵⁷⁴								X
A német (fő) hercegnek való gazdálkodás Stenczel Ferenchez							X	
Az törököknek három szállásra egyenlőképpen vacsorára							X	
Ali agha budai vezér fő követinek							X	
1) Juszup csasz számára ebédre							X	
Juvaj vajda szállására							X	
Francia követ számára							X	
Schroeylenbergeren úr udvarlói- nak							X	

4. táblázat.

*Követek Bethlen Gábor udvarában Kolozsvárott az úton
és családi események kategóriába eső benntartózkodások alkalmával*

Követ	1623. június	1614. má- jus 3.	1615. április	1625. nov. 21.	1626. aug.
Hoffkircher számára	X				
Cseh követ, Leseniusnak	X				
Oláh vajda követinek	X				
Török csasznak	X				
Az havasalföldi követeknek	X				
Juanko vajdának	X				
Károlyi Mihály, két csasz is	X				
magyarországi követek		X			
havaselvi követeknek		X			
Ali béknek		X			
török követ		X			
Iván vajda szolgáinak					X
Csernátoni István deák vajda cancellistája					X

¹⁵⁷³ Musztafa csasz a Portáról. Cziráki 2011. 226.

¹⁵⁷⁴ 1629. szeptemberében indított portai követség szept 19–október között Brassóban: Conradus von Webel, Házy János, Apafy Gergely, Donát János, Ugron Pál, Huszti Mihály, Zólyomi Dávid, Nagy Ézsaiás, Farkas Ferenc, Nemes Tamás. Cziráki 2011. 228.

5. táblázat.
*Udvari előkelők országgyűlések és részgyűlések alkalmával
 Bethlen Gábor udvartartásában*

	Udvari tisztség/ méltóság	Viselésének ideje	1615. szept.	1615. dec.	1617. nov. 2–4.	1622. máj.	1615. jún.	1618. okt.
Alia Farkas	udvarmester	1615–21	X		X			X
Bethlen Péter	rokon	–	X		X			
Prépostvári Zsigmond	főispán	–	X					
Sarmasághi Zsigmond	tanácsúr	1613–1616	X					
Angyalos János	ítélőmester	1610–21	X					X
Kemény Boldizsár	tanácsúr	1613–1629	X	X				X
Szilvási Boldizsár	tanácsúr	1613–1616	X		X			
Osztroit István	kamarás	1615–1619	X					
Bornemissza Tamás	kamarás	1615–23	X				X	X
Bethlen Farkas	udvari kapitány	1614–1618	X				X	
Thököly Miklós		?	X					
Rákóczy György		1625–29		X				
Borsos Tamás	Fej. t. ülnöke	1615–1626		X				
Rhédey Ferenc	tanácsúr	1608–21						X
Péchy Simon	kancellár	1613–1621		X	X		X	X
Váradi János	gyfv-i udvarbíró	1608–1620- as évek		X				
Balássi Ferenc	tanácsúr	1613–1621			X			X
Egri György		1615–1619			X			
Haller István	?	1626–57			X			
Mikó Ferenc	al-/udvarmester	1619, tanácsos 1622–1635			X	X		
Bethlen István	rokon	1613–33			X		X	X
Kovacsóczy István	kancelláriai titkár/ kancellár	1616–22–1634			X			
Toldi György		?			X			
Kamuthy Farkas	tanácsúr	1610–26				X		
Kornis Zsigmond	tanácsúr	1615–1648				X		
Alaghy Menyhárt	tanácsúr	1623				X		
Károlyi Mihály	főispán?	1623				X		
Petneházy István	tanácsúr	1610, 1613				X		
Lónyai Zsigmond	főispán	1623–27				X		
Melith Péter	?	–				X		
Kun László	főispán	?				X		
Nagy Gergely	udvari gyalogkapitány	1613–22					X	

	Udvari tisztség/ méltóság	Viselésének ideje	1615. szept.	1615. dec.	1617. nov. 2-4.	1622. máj.	1615. jún.	1618. okt.
Fráter István	ítélőmester	1611–25						X
Cserényi Farkas	tanácsúr	1614–30						X
Mikola János	tanácsúr	1615–1626						X
Wesselényi Pál	?	1612–1613						X
Báthory Istvánné	?	–						X
Bornemissza Zsigmond	kamarás	1618–1626						X

6. táblázat.

*Udvari előkelők követségi és úton benntartózkodás csoportjából alkalmával
Bethlen Gábor udvartartásában*

Név	Udvari tisztség, méltóság	Évköre	1618. jún.	1619. febr.	1619. márc.	1623. aug.	1624. jún. 15.	1625. aug. 26.	1626. nov.	1629. aug. 20.
			KvSzám 14b/XXI. 50–83.	KvSzám 15a/XII. 31–60	KvSzám 15a/X. 9–21.	KvSzám 16/XIX. 79–124.	KvSzám 16/XXI. 37–77.	KvSzám 16/XXXIV. 65–116.	KvSzám 17b/VIII. 59–99.	KvSzám 18a/IV. 195–232.
Alia Farkas	udvarmester	1615–21	64	56						
Bethlen Péter		–								
Prépostvári Zsigmond	főispán	–						X		
Sarmasági Zsigmond	tanácsúr	1613–1616								
Angyalos János	ítélőmester	1610–21								
Kemény Boldizsár	tanácsúr	1613–1629							X	
Szilvási Boldizsár	tanácsúr	1613–1616								
Osztroit István	kamarás	1615–1619								
Bornemissza Tamás	kamarás	1615–23				X				
Bethlen Farkas	udvari kapitány	1614–1618								
Thököly Miklós	?	?								
Rákóczy György	?	1625–29								
Borsos Tamás	fej. t-i. ülnök	1615–1626						X		
Rédey Ferenc	tanácsúr	1608–21								
Péchy Simon	kancellár	1613–1621	X	X						
Váradai János	gyfv-i ud- varbíró	1608–1620- as évek								
Balássy Ferenc	tanácsúr	1613–1621		X	X					
Egri György		1615–1619								

Név	Udvari tiszttség, méltóság	Évköre	1618. jún.	1619. febr.	1619. márc.	1623. aug.	1624. jún. 15.	1625. aug. 26.	1626. nov.	1629. aug. 20.
			KvSzám 14b/XXI. 50–83.	KvSzám 15a/XII. 31–60	KvSzám 15a/X. 9–21.	KvSzám 16/XIX. 79–124.	KvSzám 16/XXI. 37–77.	KvSzám 16/XXXIV. 65–116.	KvSzám 17b/VIII. 59–99.	KvSzám 18a/IV. 195–232.
Haller István	?	1626–57	X						X	
Mikó Ferenc	aludvar- mester/udva- rmester	1619, taná- csos 1622– 1635	X	X	X	X	X		X	X
Bethlen István	rokon	1613–33		X		X				
Kovachóczy István	kancelláriai titkár/ kan- cellár	1616–22– 1634				X			X	X
Toldi György	?	?								
Kamuthy Farkas	tanácsúr	1610–26							X	
Kornis Zsigmond	tanácsúr	1615–1648					X		X	X
Alaghy Menyhárt	tanácsúr	1623								
Károlyi Mihály	Főispán?	1623					X			
Petneházy István	tanácsúr	1610, 1613				X			X	
Lónyai Zsigmond	Főispán	1623–27								
Melith Péter	?	–								
Kun László	Főispán	?						X	X	
Nagy Gergely	udvari gya- logkapitány	1613–22								
Fráter István	ítélőmester	1611–25								
Cserényi Farkas	tanácsúr	1614–30	X						X	
Mikola János	tanácsúr	1615–1626								
Wesselényi Pál	?	1612–1613								
Báthory Istvánné	–	–								
Bornemissza Zsigmond	kamarás	1618–1626								
Haller Zsigmond	?	?	X							
Macskási Ferenc	később udva- ri alkapitány	1625–1636	X					X		
Nemes Tamás	konyha- mester	1623–26	X	X						
Geréb András	gyalog- testőrök kapitánya	1619–1628	X				X	X	X	
Wesselényi István	főispán	1610–14 tanácsos		X		X				
Debreczeni Kovács István	kamarás	1625		X						
Bálintffy István	kamarás	1624–25		X						

Név	Udvari tiszttség, méltóság	Évköre	1618. jún.	1619. febr.	1619. márc.	1623. aug.	1624. jún. 15.	1625. aug. 26.	1626. nov.	1629. aug. 20.
			KvSzám 14b/XXI. 50–83.	KvSzám 15a/XII. 31–60	KvSzám 15a/X. 9–21.	KvSzám 16/XXIX. 79–124.	KvSzám 16/XXI. 37–77.	KvSzám 16/XXXIV. 65–116.	KvSzám 17b/VIII. 59–99.	KvSzám 18a/IV. 195–232.
Tholdalaghi Mihály	?	–				X		X		
Ugron Pál	széki király- bíró	?				X				
Csúti Gáspár	aludvar- mester	1623–26				X		X	X	
Barcsay Sándor	konyha- mester	1623–24				X		X		
Liztius uramnak	szamosújvá- ri kapitány	–					X		X	
Perényi György	főispán	–					X	X		
Zólyomi Dávid	kamarás	1622–26					X			
Bornemissza Pál	kamarás	1624					X			X
Rhédey János	kamarás	1618–26					X			
Apafi György	főispán	1621–35						X		
Szunyogh Gáspár	al/udvar- mester?	1625–29						X	X	
Kun László fiának Kun Istvánnak	főispán?	–							X	X
Komlódi Horváth György	udvarmester	1629								X
Gálffy György	jenői kapitány	1620–29							X	X
Nagy Pál	udvari kapitány	1633–43								X
Kapi András	tanácsúr	1622–34							X	
Béldi Kelemen	tanácsúr	1625–27							X	
Nyáry István	tanácsúr ?	1624							X	
Erdélyi István	tanácsúr	1612–42							X	
Wesselényi Boldizsár	főispán	1615–46							X	
Csáki László	?	–							X	
Mikó Mihály	konyha- mester	1624–37							X	
Haller György	szatmári kapitány	–							X	
Keglevits Miklós	kővári kapitány	–							X	
Vas György	kamarás	1625–26							X	
Gyerőffy János	tanácsúr	1613–1619								
német hopmester	udvarmester	1626 után								

7. táblázat.

Udvari előkelők úton az udvartartásban Bethlen Gábor uralkodása idején

Név	Udvari tisztség/ méltóság	Tisztség évköre	1623.	1614.	1615.	1625.	1626.
			június 16/XIX. 7–52.	május 3. 13a/XVIII. 93–140	április 13b/VIII.	nov. 21. 16/XXXXIV. 135–154	aug. 17b/VIII.
Alia Farkas	udvarmester	1615–21		X			
Kemény Boldizsár	tanácsúr	1613–1629		X	X		
Szilvási Boldizsár	tanácsúr	1613–1616		X			
Bethlen Farkas	udvari kapitány	1614–1618		X	X		
Thököly Miklós	?	?			X		
Rédey Ferenc	tanácsúr	1608–21		X	X		
Balássy Ferenc	tanácsúr	1613–1621		X			
Mikó Ferenc	aludvar- mester/ud- varmester	1619, taná- csos 1622– 1635	X				
Bethlen István	rokon	1613–33			X		
Kovachóczy István	kancelláriai titkár/ kan- cellár	1616–22– 1634					
Kornis Zsigmond	tanácsúr	1615–1648	X		X		
Petneházy István	tanácsúr	1610, 163	X				
Fráter István	ítélőmester	1611–25		X			
Mikola János	tanácsúr	1615–1626		X			
Bornemissza Zsigmond	kamarás	1618–1626				X	
Macskási Ferenc	később udva- ri alkapitány	1625–1636				X	166
Geréb András	gyalogtest- őrök kapitá- nya	1619–1928				X	166
Wesselényi István	főispán	1610–14 tanácsos					~
Csúti Gáspár	aludvarmester	1623–26					166
Liztius uramnak	szamosújvári kapitány	–				X	
Bornemissza Pál	kamarás	1624	X				
Szunyogh Gáspár	al/udvar- mester?	1625–29					163
Kun László fiának Kun Istvánnak	főispán?	–				X	
Nyáry István	tanácsúr ?	1624					164
Keglevits Miklós	kővári kapitány	–					163
Gyerőffy János	tanácsúr	1613–1619		X			
német hopmester	udvarmester	1626 után					164

8a. táblázat.

Udvari előkelők benntartózkodásának száma Bethlen Gábor fejedelemsége idején

Név	Tisztség/méltóság	Benntartózkodás száma
Balássi Ferenc	tanácsúr	5
Alia Farkas	udvarmester	6
Bethlen István	rokon	6
Kemény Boldizsár	tanácsúr	6
Péchi Simon	kancellár	6
Geréb András	gyalogtestőrök kapitánya	7
Kornis Zsigmond	tanácsúr	8
Mikó Ferenc	aludvarmester/udvarmester	11

8b. táblázat.

Udvari előkelők benntartózkodásának száma Bethlen Gábor fejedelemsége idején

Név	Tisztség/méltóság	Benntartózkodás száma
Angyalosi János	ítélőmester	3
Bornemissza Pál	kamarás	3
Cserényi Farkas	tanácsúr	3
Haller István	?	3
Kun László	főispán	3
Kun László fiának Kun István	főispán?	3
Listius uram	szamosújvári kapitány	3
Rhédey Ferenc	tanácsúr	3
Szunyogh Gáspár	al/udvarmester?	3
Bethlen Farkas	udvari kapitány	4
Bornemissza Tamás	kamarás	4
Csúti Gáspár	aludvarmester	4
Gáspár János	asszonyuk udvarmestere	4
Huszár István	főlovászmester majd 1619-től	4
Kovacsóczy István	kancelláriai titkár/kancellár	4
Macskási Ferenc	később udvari alkapitány	4
Petneházy István	tanácsúr	4

2. FAMILIÁRISOK

1. táblázat.

Familiárisok és udvari szolgák számának alakulása Bethlen Gábor korában¹⁵⁷⁵

Jelzet (KvSzám)	Időpont	Familiárisok száma	Udvari szolgák száma
13a/XVIII. 93–140.	1614. május 3.	31	31
13b/VIII. 93–124.	1615. április	25	22
13b/VIII. 125–144.	1615. június	14	9
13b/V. 93–125.	1615. szeptember	4	6
13b/VIII. 187–209.	1615. december	10	6
14a/XVIII. 53–93.	1617. november 4.	7	15
14b/XXI. 50–83.	1618. június	15	23
14b/XVIII. 91–134.	1618. október	23	19
15a/X. 9–21.	1619. március	3	2
15a/XII. 31–60.	1619. június	17	20
15a/XI. 93–127.	1619. augusztus 31–szept. 2.	8	23
15b/IX. 31–53.	1621. június 9–10.	6	5
15b/XI. 109–179.	1621. szeptember 23.	5	8
15b/XII. 27–112.	1622. május	14	37
16/XIX. 7–52.	1623. június 6.	7	19
16/XIX. 79–124.	1623. augusztus	8	20
16/III. 75–93.	1623. november	11	11
16/XXI. 37–77.	1624. január	7	11
16/XXI. 37–77.	gubernátoré	21	
16/XXXIV. 135–154.	1625. november	9	13
16/XXXV. 65–116.	1625. augusztus	15	21
17b/VIII. 59–99.	1626. november	12	5
17b/VIII. 118–160.	1626. augusztus 1.	5	19
17b/VIII. 13–20.	1626. január	1	–
18a/IV. 111–166.	1629. augusztus 1.	4	6
18a/IV. 195–232.	1629. augusztus 20.	3	6
18a/II. 159–212.	1629. november 9.	11	9
18b/I. 27–81.	1630. április 5.	3	23 fő egy része

¹⁵⁷⁵ KvSzám 12a/XVIII. 61., 12a/XVIII. 93., 12b/IV. 182–185., 12b/IV. 327–328., 12b/V. 13–14., 12b/VII. 180–181.

3. UDVARI IFJAK

1. táblázat.
Báthory Gábor udvari ifjai (1608–1613)

KvSzám	Időpont	Urunk ifjai össz.	Ud- varló ifjak	Ifjak száma	Posta ifjak	Posta ifjak	Szál- lás- osztók	Szál- lás- osztók	Ina- sok
				szol- gá- ikkal		szol- gá- ikkal		szol- gá- ikkal	
12a/XVIII. 78.	1608. március	26						7	
12a/XVIII. 112, 121.	1608. szeptem- ber	26	7	19	3	6			
12a/XXV. 105–127.	1608. november		9	33	3	6			
12b/IV. 197.	1609. február	26	7	3					
12b/IV. 333.	1609. április	étékfo- gók 20	6	18	5	10	2	6	
12b/IV. 367–370.	1609. augusztus		3 vagy 4				2	4	
12b/IV. 240.	1609. október		11	29	4	8		7	
12b/VII. 471–474.	1610. április	inasok 2 fő	10	27	3	11	2	8	4?
12b/VII. 206–208.	1610. május	25	12	17	3	16	2	19	
12b/VII. 268–271.	1610. július	étékfo- gó 21 főre	13	58	4	8	2	7	
12b/VII. 497–514.	1610. augusztus	25	12	32	4	4	1	5	
13a/II. 67–105.	1612. január		5	8					

2. táblázat.
Bethlen Gábor udvari ifjainak száma (1613–1629)

KvSzám	Időpont	Udvar- ló ifjak	Ifjak száma	Étek- fogók	Étek- fogók	Bejá- rók	Bejá- rók	Szállás- osztók	Szállás- osztók	Ina- sok
			főre		főre		főre		főre	
13a/II. 59–95, 125–132.	1613. október 2. fele									
13a/XVIII. 93–140.	1614. május 3.	17			12	2	18	2	6	
13b/VIII. 93–124.	1615. április	18	31					2	12	
13b/VIII. 125–144.	1615. június	5	11	1 asz- tálnok	4			2	8	
13b/V. 93–125	1615. szeptember	12	26			2	12	2	10	
13b/VIII. 187–209.	1615. december	5	24	2 asz- tálnok	12			2	16	
14a/XVIII. 53–93.	1617. november 4.	3	51	4						
14b/XXI. 80–83.	1618. június	?	?	1 po- hárnok	4	3	10			
14b/XVIII. 91–134.	1618. október	6	16	2 asz- tálnok	6					
15a/XII. 31–60.	1619. február	3	6	7	16	2 asz- tálnok	5			
15a/X. 9–21.	1619. március			12						
15a/XI. 93–127.	1619. augusztus 31–szept. 2.		4		6			2	10	
15b/IX. 31–53.	1621. június 9–10.									
15b/IX. 31–53.	Gubernátor ifjai			14						6
15b/XI. 109–179.	1621. szept. 23.									
15b/XII. 27–112.	1622. május	5	20	3	8		4	2	4	
16/XIX. 7–52.	1623. június 6.	ifjak össz. 20	10		6		12			
16/XIX. 79–124.	1623. augusztus	6		udvar- lókkal együtt	12		12		4	4 főre
16/III. 75–93.	1623. november									
16/XXI. 37–77.	1624. január			udvar- lókkal együtt	12	8	20			

KvSzám	Időpont	Udvar- ló ifjak	Ifjak száma	Étek- fogók	Étek- fogók	Bejá- rók	Bejá- rók	Szállás- osztók	Szállás- osztók	Ina- sok
			főre		főre		főre		főre	
16/XXXV. 65–116.	1625. augusztus			udvar- lókkal együtt	12	12		2	6	
17b/VIII. 118–160.	1626. augusztus 1.				2		4		4	
17b/VIII. 59–99.	1626. november			udvar- lókkal együtt 12	38	4	12			
18a/IV. 111–166.	1629. augusztus 1.	5	19		10		12	2		bor- soló 5 főre
18a/IV. 195–232.	1629. augusztus 20.	4	8	3	6		6	2	5	bor- soló 3 főre
18a/II. 159–212.	1629. november 9	7	27	8	32					10

3. táblázat.
Báthory Gábor udvari ifjai (1608–1613)

Név	Időpont	Udvari beosztás
Vidani Ferenc	1608. november 9–1610. július	udvarló ifjú
Bercsey Imre [?]	1608. november 9–1610. július	udvarló ifjú
Tyukodi János	1608. november 9–1610. augusztus	udvarló ifjú
Apáti Pál	1608. november 9–1610. augusztus	udvarló ifjú
Apáti Miklós	1608. november 9–1610. május	udvarló ifjú
Gerendi István	1608. november 9.	udvarló ifjú
Erdélyi István	1608. november 9–1609	udvarló ifjú
Egri Mihály	1608. november 9–1609. április	udvarló ifjú
Tankóczy György	1608. november 9–1610. július	udvarló ifjú
Fekete János	1608. november 9–1610. augusztus	posta ifjak
Pápai Imre	1608. november 9–1610. május	posta ifjak
Pécsi István	1608. november 9.	posta ifjak
Szilasi Gáspár	1608. november 9–1610. július	posta ifjak
Bagdj György	1608. november 9–1609.	posta ifjak
Küs Ferenc	1608. november 9. 1610. április	posta ifjak
Váncsa Demeter	1609. október 8–1610. július	inas?

Név	Időpont	Udvari beosztás
Pekri Ferenc	1609. október 8–1610. július	inas?
Szerdahelj István	1609. október 8–1610. július	posta ifjak
Fejér Gyurkó	1609. április 3–1610. július	inas?
Veres István	1609. április 3–1610. július	inas?
Kozák András	1609. augusztus	inas?
Pápai Imre	1610. április 6.	inas?
Nánási Pál	1610. április 6.	inas?
Tarczinczskj János	1610. április 6.	inas?
Szaniszló, lengyel	1610. július 2.	inas?
Lengyel András	1610. augusztus	inas?
Fekete László	1610. augusztus	inas?
Csókási Zsigmond	1610. augusztus	inas?
Medi Ferenc	1612	inas?
Pápai Pál	1609–1610. április	ifjú ?
Bánóczy Mihály	1609–1610. április	posta ifjak
Kornis János	1609. április	pohárnok
Farkas István	1609. április–1610. július	kamarás
Jeney János	1610. május–1610. július	posta ifjak
Tóth László	1610. április 6.	ifjú ?
Csorvási János	1610. április 6.	tálmosó
Énekes István	1610. július	ifjú ?
Kovács Péter	1609. augusztus	ifjú ?
Kozma János	1609. augusztus	ifjú ?
Gyulai Péter	1610. május	ifjú ?

4. táblázat.
Bethlen Gábor udvari ifjai

Név	Időpont	Beosztás
Fodor György	1615. szeptember 27–1624.	bejáró
Kékedj Zsigmond	1615. szeptember 27–1626. november	bejáró – udvarmester
Haller Zsigmond	1614. május 3–1615. április	bejáró – 1620-van kamarás
Károly Mihály	1614. május 3– 1615. december	bejáró
Tarnóczy György	1617. november 4–1617.	étékfogó
Sommaj Péter	1617. november 4–1618. október	étékfogó
Csigezy Ferenc	1617. november 4–1617	étékfogó
Vayda Ferenc	1617. november 4.	étékfogó
Széky Boldizsár	1617. november 4–1619. november	ket agárral inas?
Kemény Péter	1615. szeptember–1618. június	két agárral inas?
Kozák András	1615. december 2.	ket agárral egy tacsóval inas?
Teke Sándor	1618. október 4.	borsoló
Jenej András	1614. május–1619. március	két szelindekek inas?
Páris [Pál]	1615. április 8–1619. augusztus	bejáró
Tóth Mihály	1614. május–1619. augusztus	asztalnok
Pohárnak Mátyás	1615. április 8–1615. december	inas?
Orosz István Száva László	1615. április 8.	inas?
Oztrogj István	1615. április–1619. augusztus	kamarás
Paczolay Kristóf	1615. június 15.	bejáró
Horvát János	1618. június 12–1618. június	
Székely Mózes	1619. február 17–1621	asztalnok
Serédi István	1617–1619. augusztus	
Torma Kristóf?	1617–1619. augusztus	
Oránczkj Zsigmond	1617. február–november	2 agárral inas?
Gáuai Miklós	1619. február 17.	inas?
Beöleöni László	1622. május 6.	étékfogó
Bethlen Ferenc	1622. május 6., de 1619. február 6.–1629. augusztus 4.	étékfogó
Várkonyi János	1622. május 6–1625. augusztus	étékfogó
Sulyok István	1622. május 6–1623. augusztus	udvarló ifjú
Semsei Zsigmond	1622. május 6–1623. augusztus	udvarló ifjú
Dezsőffi István	1622. május 6–1624. június	udvarló ifjú
Csigedi János	1622. május 6.	udvarló ifjú
Alia Kristóf	1622. május 6.	udvarló ifjú

Név	Időpont	Beosztás
Gávay Péter	1619. augusztus–1629. november	udvarló ifjú
Kékedi János	1622. május 6–1623.	udvarló ifjú
Csáky László	1626. november	
Zoltán Jós	1623. augusztus–1625. augusztus	
Kemény János	1620. augusztus–1629. november	
Egri István	1629. augusztus–november.	borsoló
Kellemesi Sándor	1623. augusztus–1629. augusztus	asztalnok
Huszár Péter	1625. augusztus 29.	bejáró/étekfogó
Szilágyi János?	1625. augusztus 29.	?
Bálinthfi István	1623. június–1629. augusztus	kamarás
Vámos István	1626. november–1630.	
Petki Farkas	1625. augusztus–1630. ápr.	étekfogó
Tamásfalvi György	1629. augusztus–1630. ápr.	étekfogó
Almádi András	1629. november–1630. április	étekfogó
Vai Péter	1629. augusztus–1630. április	étekfogó
Balogh Miklós	1629. augusztus–1630. április	étekfogó
Nagy Ferenc	1629. augusztus–1630. április	étekfogó
Gargóczi Mihály	1629. augusztus–1630. április	étekfogó
Ugron János	1626. augusztus–1630. április	étekfogó
Angialosi István	1626. augusztus–1629. nov.	udvarló ifjú
Szabadi Péter	1629. augusztus–1630. április	udvarló ifjú
Putnaki Zsigmond	1629. augusztus–1630. április	udvarló ifjú
Alvinczi Péter	1629. augusztus–1630. április	udvarló ifjú
Nemes Bálint	1629. november 10.	udvarló ifjú
Horuát István	1625. augusztus–1630. április	udvarló ifjú
Károlyi Zsigmond	1629. augusztus–1630. április	udvarló ifjú
Boér Simon	1626. november–1629. augusztus	bortöltő
Vámos István	1626. november–1630. április	bejáró

4. KONYHA

1. táblázat.
Báthory Gábor konyhai személyzete I. (1608–1613)¹⁵⁷⁶

Év	Konyhamester (fő)	Sáfár (fő)	Főszakács (fő)	Szakácsok (fő)	Inasok (fő)
1608. március	konyhamester szolgál- gáinak... Bokor Mártonnak 4 fő	2	Zakách Tamás	Szakácsok ?	inasok?
1608. szeptem- ber	konyhamester		Zakách Tamás és szolgái	Szakácsok	
1608, november				Szakácsok 5 főre	
1609. október	konyhamester			Szakácsok ?	8 szakács- inas
1609. február	konyhamester	1	Tamás mester és szolgája (2 főre)	Szakácsok (4 főre)	8 szakács- inas
1609. április	konyhamester	2	3	(5 főre)	(5 főre)
1609. augusztus	konyhamester	2 urunk mé- szárosával együtt	Szakács Tamás főszakácsmester- nek szolgálival		(? főre)
1610. április	konyhamester			(7 főre)	(10 főre)
1610. május			Szakács Tamás szolgálínak (4 főre)	8 főre	(6 főre)
1610. július		sáfárok		(5 főre)	
1610. augusztus	konyhamester		Tamás mesternek (2 főre)	Szakácsoknak inasokkal (16 főre)	
1612. január			Zakách Tamás	Szakácsoknak inasokkal (?)	
1613. október			Urunk szakácsa 1 főre		

¹⁵⁷⁶ KvSzám 12a/XVIII. 75, 77, 78; 99, 106, 113., KvSzám 12a/XXV. 107, 113., KvSzám 12b/IV. 240; 195–197.; 333–334, 350.; 367–368, 370; KvSzám 12b/VII. 461, 475–476.; 204–205, 209., 227, 268, 273.; 511–512., KvSzám 13a/II.; KvSzám 13a/XII.

2. táblázat.
Báthory Gábor konyhai személyzete II.(1608–1613)¹⁵⁷⁷

Év	Sütő (fő)	Ajtónálló (fő)	Csatlós	Tálmosó
1608. március		2		
1608. szeptember	5			
1609. február	2	2		
1609. április				3
1609. augusztus	2	2		
1609. október	2	2		
1610. április	2			
1610. május	5 magokkal			
1610. július	(2 főre)			
1610. augusztus		(Összes 6 fő)		
1612. január	(2 főre)	Ajtónállók	Konyhaszekérnél lévők	
1613. október				

3. táblázat.
A konyhaszemélyzet száma I. 1613–1629 között¹⁵⁷⁸

Év	Konyhamester (fő)	Sáfár (fő)	Főszakács (fő)	Szakácsok (fő)	Inasok (fő)
1614. május	Gyulaj János konyhamester	2	Szakács Tamás	7	
1615. április				Szakácsok és sáfárok 14 főre	
1615. június				Szakácsok és sáfárok 4 főre	
1615. szeptember				Szakácsok és konyha körül forgolódók	
1615. december		3	Tamás mesternek 3 főre	10	

¹⁵⁷⁷ KvSzám 12a/XVIII. 75, 77, 78; 99, 106, 113., KvSzám 12a/XXV. 107, 113., KvSzám 12b/IV. 195–197, 240, 333–334, 350, 367–368, 370; KvSzám 12b/VII. 204–205, 209, 227, 268, 273.; 461, 475–476. 511–512.; KvSzám 13a/II.; KvSzám 13a/XII.

¹⁵⁷⁸ KvSzám 13a/XVIII., 13b/V., 13b/VIII., 13b/XVIII., 14b/XVIII., 14b/XXI., 15a/X–XI., 15b/IX., 15b/XI., 15b/XXII., 16/XIX., 16/XXI., 16/XXXIV., 16/XXXV., 17b/VIII., 18a/II., 18a/IV., 18b/I.

Év	Konyhamester (fő)	Sáfár (fő)	Főszakács (fő)	Szakácsok (fő)	Inasok (fő)
1617. november	konyhamester	3 fő	Tamás mester, György tésztamíves	8	4
1618. június	konyhamester	2	? főre	? főre	? főre
1618. október	konyhamester		Szakács Tamás kocsisával 2 főre	5 főre	6
1619. február			Szakács Tamás 5 fő- re	Szakácsok és sáfá- rok 4 főre	
1619. június			5 főre főszakács és szakácsok		
1619. augusztus	konyhamester- nek szolgálójával 3 főre		? főre	6 főre	
1621. június*	konyhamester szolgáival 4 fő- re; Élismester Erős Miklós	? fő	1 fő	3 +? fő	
1621. szeptember	2 konyhamester			? fő	? fő
1622. május	Barcsay Sándor konyhamester	sáfárok 12 főre, Mikó Mihály	Szakács Tamás, sült mester	5, 13 főre (szakács)	4
1623. június	Nemes Tamás konyhamester		Szakács Tamás és szolgái 5 főre	Szakácsok és sáfá- rok 9 főre	
1623. augusztus	konyhamester, szolgái 6 fő; Károli Boldizsár élismester	2	Szakács Tamás	4	4
1624. június	konyhamester, szolgái 4 főre	Szakácsok, sáfárok, inasok 10 főre			
1625. november	konyhamester			12	
1626. január*	konyhamester 2 főre			8 fő	
1626. augusztus			tésztamíves	Szakácsok, sáfárok 8 főre; asszonyunk szakácsa 3 főre	
1626. november	Mikó Mihály konyhamester 3 főre	sáfárok	Szakács Mihály 2 fő – Battiáni Mihály fő- szakács-inas, Asszo- nyunk tésztamívese	16 (szakács és ajtón- álló); asszonyunk szakácsai	

* Gubernátor kísérete

Év	Konyhamester (fő)	Sáfár (fő)	Főszakács (fő)	Szakácsok (fő)	Inasok (fő)
1629. augusztus		2 + fejedelem-asszony sáfára	Tamás mester, 10 főre	Fejedelem szakács 3 főre + fejedelem-asszony szakácsa	
1629. ¹⁵⁷⁹ augusztus vége	Kun Ferenc alkonyhamester/prefektus		1 fő tésztamíves	Fejedelem szakácsai 7 főre + asszonyunk szakácsa 4 főre	
1629. november	Kun Ferenc alkonyhamester Pap Mártonnal együtt 10 főre	2 (?)		8 főre	

4. táblázat.

A konyhaszemélyzet száma II. 1613–1629 között¹⁵⁸⁰

Év	Sütő (fő)	Ajtónálló (fő)	Csatlós (fő)	Tálmosó (fő)
1614. május	2			
1615. április	3			
1615. június	2 + 2 cipósütő			
1615. szeptember	2	2		
1615. december	2	5	Konyha-szekér mellett 2 fő	
1617. november		2		
1618. június	3			
1618. október	2	2	2 kocsis	2
1619. február		2		2
1619. június	2 + kemence-fűtők 2 főre	2		2
1619. augusztus	mosóknak kocsisal 5 főre			
1621. június*				
1621. szeptember				
1622. május		2		

¹⁵⁷⁹ Gubernátor konyhamestere, szakácsa, sáfára itt volt.¹⁵⁸⁰ KvSzám 13a/XVIII., 13b/V., 13b/VIII., 13b/XVIII., 14a/XVIII. 53–93., 14b/XVIII., 14b/XXI., 15a/X–XI., 15b/IX., 15b/XI., 15b/XXII., 16/XIX., 16/XXI., 16/XXXIV., 16/XXXV., 17b/VIII., 18a/II., 18a/IV., 18b/I.

* Gubernátor kísérete

Év	Sütő (fő)	Ajtónálló (fő)	Csatlós (fő)	Tálmosó (fő)
1623. június	3			7
1623. augusztus	2			2
1624. június				
1625. november			4 mosó, 2 kemen- cefűtő, 2 borstörő	
1626. november	2	16 (szakács és ajtón- álló); asszonyunk szakácsai		
1626. augusztus	2			mosó 2
1629. augusztus	2			2
1629. ¹⁵⁸¹ augusz- tus vége	1			
1629. november	3			magyar mosók

5. táblázat.
A konyhaszemélyzet 1630-ban¹⁵⁸²

	Konyhamester	Szakács	Sütő (Fő)	Tálmosó
1630. április	Kun Ferenc alkonyha- mester/prefektus	szakács (?)	3 sütő	Magyar mosók 6 fő, német mosók 8 fő

¹⁵⁸¹ Gubernátor konyhamestere, szakácsa, sáfára itt volt.

¹⁵⁸² KvSzám 18b/I.

5. UDVAR NŐI OLDALA

*1. táblázat.
Károlyi Zsuzsanna udvartartása I. (1613–1622)*

KvSzám	Időpont	Hopmester/ asszonyok	Leány- asszo- nyok	Vén- asszony	Inas	Ifjak
13a/II. 59–95, 125–132.	1613. október 2. fele					
13a/XVIII. 93–140.	1614. május 3.					
13b/VIII. 93–124.	1615. április					
13b/VIII. 125–144.	1615. június					
13b/V. 93–125	1615. szeptember				?	
13b/VIII. 187–209.	1615. december					
14a/XVIII. 53–93.	1617. november 4.		2	1	7	3
14b/XXI. 80–83.	1618. június					8 étékfogó
14b/XVIII. 91–134.	1618. október					
15a/XII. 31–60.	1619. február	Egri György 6 főre	5			2
15a/X. 9–21.	1619. március					
15a/XI. 93–127.	1619. augusztus 31–szeptember 2.	Egri György	3		4	4 étékfogó
15b/IX. 31–53.	1621. június 9–10.					
15b/XI. 109–179.	1621. szeptember 23.	Gáspár Jánosné, Kornis Boldizsárné, Macskásiné asszonyom	3	1		12 főre
15b/XXII. 27–112.	1622. május		6			8 étékfogó

2. táblázat.
Károlyi Zsuzsanna udvartartása II. (1613–1622)

KvSzám	Időpont	Kamarás	Konyha	Mesteremberek	Udvari katonaság	Ajtón-állók stb.	Istálló	Katonaság
13a/II. 59–95, 125–132.	1613. október 2. fele							
13a/XVIII. 93–140.	1614. május 3.							
13b/V. 93–125	1615. szeptember						10	5 rendbeli kocsis
13b/VIII. 93–124.	1615. április							
13b/VIII. 125–144.	1615. június							
13b/VIII. 187–209.	1615. december	Bornemissza Tamás deák	2 fő mosó			Tamás deák ajtón-álló		
14a/XVIII. 53–93.	1617. november 4.			4 fő szabók		1		4 fő csatlós
14b/XVIII. 91–134.	1618. október			3 fő szabó				
14b/XXI. 80–83.	1618. június							4 csatlótartó
15a/X. 9–21.	1619. március							
15a/XI. 93–127.	1619. augusztus 31–szept. 2.			3 fő szabók		3		
15a/XII. 31–60.	1619. február	Horváth János bejáró		2				
15b/IX. 31–53.	1621. június 9–10.							
15b/XI. 109–179.	1621. szept. 23.		konyhamester + 2 szakács		Testőrség palotások név szerint ¹⁵⁸³			
15b/XXII. 27–112.	1622. május					8	3 rendkocsis	Hácsoki Mihály, Kassai Tamás

¹⁵⁸³ 1621. március 22. A Kassán lévők névsora. Radvánszky 1888. 214–216.

3. táblázat.

Az udvartartása női oldala Bethlen Gábor udvarában (1623–1625)

KvSzám	Időpont	Hopmes-ter	Udvar-hölgy	Leányasszonyok		Vén-asszony	Konyha
16/XIX. 79–124.	1623. augusztus			3	német asszony és leányok 4		mosóleányok 3
16/XXI. 37–77.	1624. január			13			
16/XXXV. 65–116.	1625. augusztus		Dániel Anna asszony	8	1	? fő	
16/XXXIV. 135–154.	1625. november		Dániel Anna asszony	? fő	? fő		

4. táblázat.

Brandenburgi Katalin udvartartása 1630-ban¹⁵⁸⁴

Időpont	Követ	Főispánok, főurak	Familiáris	Szolgaik	Palota	Asszonyunk	Kamarás
1630. április 5.		7 fő, szolgáik: 208 fő	23 + 4 gubernátoré	34 + 17 gubernátoré	15 ifjú, szolgáik 60 fő gubernátor ifjai és leányasszonyok össz. 16 fő	Német, magyar kisasasszonyok inasokkal 28 főre; hopmes-terasszony 6 főre	6 fő + 16 fő szolgák
Időpont	Kancelária	Konyha	Mesteremberek	Udvari katonaság	Ajtónállók	Istálló	Összesen
1630. április 5.	12 fő + 27 szolgáik	Szakácsok: ?, egyéb: 17	20 fő mesteremberek, 12 Scultetus kísérete, 38 fő muzsikusok	mezei katonaság vezetője Faragó, Zólyomi Dávid, 13 hadnagy +150 katona	38 + 7 gubernátoré	107 + 20 gubernátoré	725

¹⁵⁸⁴ KvSzám 18b/I. 27–81. és a városiak összesen 83-an.

6. ISTÁLLÓMESTER FELÜGYELETE ALATT

1. táblázat.

A lovászmesterek Báthory Gábor uralkodása alatt (1608–1612)

Év	KvSzám	Főlovászmester	Allovászmester
1608. március	12a/XVIII.		Thedy Balázs lovászmester
1608. szeptember	12a/XVIII. 93–		Ziluasi Mihály és Thede Bálintnak és szolgálóinak
1608. november	12a/XXV. 105–177.		Zénási
1609. február	12b/IV. 182–207.	Zénási Mihály lovászmester	Tedi Bálint, Horvát Jakab vcelovászmester
1609. április	12b/IV. 327–356.	Zénási Mihály lovászmester	
1609. augusztus	12b/IV. 361–388.	Zénási Mihály lovászmester	Horvát Jakab allovászmester
1609. október	12b/IV. 219–250.		Horvát Jakab allovászmester
1610. április	12b/VII. 450–485	Horváth Miklós lovászmester	Tedi Bálint allovászmester
1610. május	12b/VII. 178–212.	Horváth Miklós lovászmester	Tedi Bálint allovászmester
1610. július	12b/VII. 213–279.	Horvát Miklós lovászmester	Tedi Bálint allovászmester
1610. augusztus	12b/VII. 498–514.		Tedi Bálint
1612. január	13a/II. 67–105.	Horvát Jakab és Székely Miklós	

2. táblázat.

A lovászmesterekről Bethlen Gábor uralkodása alatt (1613–1629)

Év	KvSzám	(Fő)lovászmester	Allovászmester
1614. május	13a/XVIII. 93–140.	Szalay György lovászmester	
1615. április	13b/VIII. 93–124.	Szalay György lovászmester	Török János, Huszár István
1615. június	13b/VIII. 125–144.	Huszár István	Szalay György vcelovászmester, Török János
1615. szeptember	13b/V. 93–125.		
1615. december	13b/VIII. 187.	Török János, Huszár István	
1617. november	14a/XVIII. 53–93.	Huszár István, Török János, Szalay György, Fekete Máté, Tedy Boldizsár	

Év	KvSzám	(Fő)lovázmester	Allovázmester
1618. június	14b/XXI. 50–83.	Huszár István, Török János lovázmester	Szalay György vice lovázmester
1618. október	14b/XVIII. 91–134.	Huszár István, Török János, Tedi Boldizsár, Tatay György lovázmester	
1619. február	15a/XII. 31–60.	Török János és Nagy Benedek?	Szalay György lovázmester, Tedi Boldizsár
1619. március	15a/XI. 9–21.		Szalay György lovázmester
1619. augusztus	15a/XI. 93–127.	Huszár István, Török János, Szalay György Nagy Benedek lovázmesterek	
1621. június*	15b/IX. 51–53.		Gubernátor lovázmestere
1621. szeptember	15b/XI. 109–179.	Asszonyunk és gubernátor udvartartása	Gubernátor lovázmestere,
1622. május	15b/XII. 27–112.		Nagy Benedek szekeresmester
1623. június	16/XIX. 7–52.		Nagy Benedek, Horvát János, Szalay György
1623. augusztus	16/XIX. 79–124.		
1623. november	16/III. 75–93.		Török István gubernátor lovázmestere
1624. június	16/XXI. 37–77.	Sciotai szam [?] főlovázmester	vicelovázmesterek, vadázmester
1625. augusztus	16/XXXV. 65–166.		Török János lovázmester, Török István gubernátor lovázmestere
1625. november	16/XXXIV. 134–154.		Török János, Nagy Benedek
1626. augusztus	17b/VIII. 149–180.		Török János lovázmester, Török István gubernátor lovázmestere
1626. november	17b/VIII. 55–99.		Török János lovázmester és a <u>jägermeister</u>
1629. augusztus 4.	18a/IV. 111–166.	Török János főlovázmester	
1629. [1] augusztus 20.	18a/IV. 195–232.	Török János főlovázmester	
1629. november	18a/II. 159–212.		Balásházi László ovázmester
1630. április	18b/I. 27–81.	ASSZONYUNK kísérete	Török János lovázmester

3. táblázat.
Kocsisok száma Báthory Gábor idején (1608–1613)

Év	Jelzet (KvSzám)	Kocsisok száma (fő)	Szász	Román
1608. március	12a/XVIII.	14 kocsis hat rendbeli lóhoz		
1608. szeptember	12a/XVIII. 93–113.	15		
1608. november	12a/XXV. 105–177.	16		
1609. február	12b/IV. 182–207.	7	1	1
1609. április	12b/IV. 327–356.	16		
1609. augusztus	12b/IV. 361–388.	32		
1609. október	12b/IV. 219–250.	13	2?	2
1610. április	12b/VII. 450–485	38		
1610. május	12b/VII. 178–212.	28		
1610. július	12b/VII. 213–279.	14 rendbeli = 42 fő		
1610. augusztus	12b/VII. 498–514.	30		
1612. január	13a/II. 67–105.	11	?	?
1613. október	13a/XII. 95–99.	3 + társzekerek kocsisai		

4. táblázat.
Kocsisok száma Bethlen Gábor idején (1613–29)

Év	Jelzet (KvSzám)	Kocsisok száma (Fő)	Szász	Román
1614. május	13a/XVIII. 93–140.	14		
1615. április	13b/VIII. 93–124.	13 + ?		
1615. június	13b/VIII. 125–144.	12		
1615. szeptember	13b/V. 93–125.	12		
1615. december	13b/VIII. 187.	11 név szerint		
1617. november	14a/XVIII. 53–93.			
1618. október	14b/XVIII. 91–134.	18		
1618. június	14b/XXI. 50–83.	18 fő, néhány név szerint		
1619. február	15a/XII. 31–60.	28		
1619. március	15a/XI. 9–21.	15	3	1
1619. augusztus	15a/XI. 93–127.	32 név szerint		
1621. június*	15b/IX. 51–53.	8		
1621. szeptember	15b/XI. 109–179.	8, néhány név szerint		
1622. május	15b/XII. 27–112.	12 név szerint		
1623. június	16/XIX. 7–52.	12 néhány név szerint + 10 gubernátor kocsisai		

Év	Jelzet (KvSzám)	Kocsisok száma (Fő)	Szász	Román
1623. augusztus	16/XIX. 79–124.	31 név szerint + gubernátor 24 kocsisa		
1623. november	16/III. 75–93.	12 név szerint		
1624. június	16/XXI. 37–77.	45 név szerint		
1625. augusztus	16/XXXV. 65–166.	46 név szerint		
1625. november	16/XXXIV. 134–154.	78		
1626. augusztus	17b/VIII. 149–180.	24 név szerint + 4 gubernátor kocsisai		
1626. november	17b/VIII. 55–99.	37 név szerint		
1629. augusztus	18a/IV. 111–166.	31 név szerint		
1629. augusztus vége	18a/IV. 195–232.	30 név szerint		
1629. november	18a/II. 159–212.	35 név szerint		
1630. április	18b/I. 27–81.	29 név szerint		

5. táblázat.

Madarások és állatok száma Báthory Gábor udvarában (1608–1613)

Év	Jelzet (KvSzám)	Madarász	Állatok		
			Agár	Madár	Lovak
1608. szeptember	12a/XVIII. 93–				
1608. november	12a/XXV. 105–177.	?	10	?	10+8 háts lovai
1609. február	12b/IV. 182–207.	3	Tarcali János 2 eb, 1 majom		24 fölő, 6 paripa
1609. április	12b/IV. 327–356.		Kozák András hat agarakkal		
1609. augusztus	12b/IV. 361–388.	10	2+30 kopó	40	
1609. október	12b/IV. 219–250.				
1610. április	12b/VII. 450–485	?	kopók, egyéb		
1610. május	12b/VII. 178–212.	2	polyák 2 agárral		
1610. július	12b/VII. 213–279.		szelindekek kopók		
1610. augusztus	12b/VII. 498–514.	?	kopók	sólymok	
1612. január	13a/II. 67–105.				
1613. október	13a/XII. 95–99.		ebek	madarak	

6. táblázat.

Madarászok és állatok száma Bethlen Gábor udvarában (1614–1630)

Év	Jelzet (KvSzám)	Madarász	Állatok	
			agár	madár, lovak
1614. május	13a/XVIII. 93–140.		agarak	
1615. április	13b/VIII. 93–124.		ebek	
1615. június	13b/VIII. 125–144.		4	
1615. szeptember	13b/V. 93–125.		8 főagár	
1615. december	13b/VIII. 187.			
1617. november	14a/XVIII. 53–93.	Madarász János		madarak
1618. június	14b/XXI. 50–83.		5, 2 szelindek	
1618. október	14b/XVIII. 91–134.	10	szelindek	madarak
1619. február	15a/XII. 31–60.	2	kopók	
1619. március	15a/XI. 9–21.		kopók	
1619. augusztus	15a/XI. 93–127.	2		8 sólyom
1621. június*	15b/IX. 51–53.			
1621. szeptember	15b/XI. 109–179.			
1622. május	15b/XII. 27–112.		4 agár, kopók	
1623. június	16/XIX. 7–52.	?	ebeckék, kopók	madarak
1623. augusztus	16/XIX. 79–124.	4	kopók	4 sólyom
1623. november	16/III. 75–93.			
1624. június	16/XXI. 37–77.	7		
1625. augusztus	16/XXXV. 65–166.	2	3 agár, kopók	sólymok
1625. november	16/XXXIV. 134–154.		6 agár	
1626. augusztus	17b/VIII. 149–180.		2 festett agár, kopók	
1626. november	17b/VIII. 55–99.		3 agár, kopók	
1629. augusztus 4.	18a/IV. 111–166.			
1629. augusztus 20.	18a/IV. 195–232.			
1629. november 10.	18a/II. 159–212.	5	12, kopók 28	sólymok
1630. április 4.	18b/I. 27–81.			

7. UDVARI PAPOK

1. táblázat.

A Kolozsvárott tartózkodó udvari lelkészek és püspökök (1605–1630)¹⁵⁸⁵

Városi tartózkodás jellege	Időpont	Számadáskönyvi bejegyzés
	1605. augusztus 12.	Az Urunk öfelsége papja, Alvinczi Péter
	1608. szeptember 18.	Czeglédi János uram az eczeti praedicátor uram
	1608. november 12.	Püspök uram
	1609. január 31.	Urunk praedicátora
országgyűlés	1609 április 26.	Az urunk papja
országgyűlés	1609 április 27.	Czeglédi Péter [?] pap
útba esett	1609. augusztus 17.	Az urunk papja
útba esett és követfogadás	1610. május 31.	Urunk praedicátora
útba esett és követfogadás	1610. augusztus 11.	Urunk praedicátora
útba esett és követfogadás	1610. április 6.	Urunk praedicátora
útba esett és követfogadás	1619. augusztus 29.	Keserű Jánosnak urunk praedicátora
útba esett és követfogadás	1619. február. 16	Bandi praedicátor, Székely Mihály
útba esett és követfogadás	1619. február 17.	Keserű János
gubernátor	1619. szeptember 23.	Püspök uram Keserűi János
országgyűlés	1622. május 2.	Milotai praedicátor
családi esemény	1623. június 16.	Urunk praedicátora

¹⁵⁸⁵ KvSzám 11/XIX. a. 57., KvSzám 12a/XVIII. 113., KvSzám 12a/XXV. 126., KvSzám 12b/IV. 197., KvSzám 12b/IV. 334., KvSzám 12b/IV. 341., KvSzám 12b/IV. 370., KvSzám 12b/VII. 205., KvSzám 12b/VII. 509., KvSzám 12b/VII. 476., KvSzám 15a/XI. 109., KvSzám 15a/XII. 49., KvSzám 15a/XII. 52., KvSzám 15b/XI. 127., KvSzám 15b/XXII. 47., KvSzám 16/XIX. 39., KvSzám 16/XIX.104., KvSzám 16/XIX.105., KvSzám 16/XXI. 75., KvSzám 16/XXI. 62., KvSzám 16/XXXIV. 149., KvSzám 16/XXXV. 90., KvSzám 16/XXXV. 90., KvSzám 17b/VIII. 81., KvSzám 17b/VIII. 85., KvSzám 17b/VIII. 92., KvSzám 17b/VIII. 167., KvSzám 17b/VIII. 173., KvSzám 17b/VIII. 173., KvSzám 18a/IV. 107., KvSzám 18a/IV. 109., KvSzám 18a/IV. 109., KvSzám 18a/IV. 221., KvSzám 18a/IV. 222., KvSzám 18a/II. 191., KvSzám 18a/II. 202., KvSzám 18b/I. 51., KvSzám 18b/I. 52., KvSzám 18b/XI. 25., KvSzám 18b/XI. 40., KvSzám 18b/XI. 50., 21b/VI. 53., KvSzám 23/VII. 164., KvSzám 23/X. 45., KvSzám 23/X. 47., KvSzám 25a/I. 447., KvSzám 25a/I. 449., 25a/I. 332., KvSzám 25a/I. 393., KvSzám 25a/I. 394., KvSzám 25b/VI. 685., KvSzám 26/VI. 70.

Városi tartózkodás jellege	Időpont	Számadáskönyvi bejegyzés
útba esett és követfogadás	1623. augusztus 16.	Gelej praedicátor uram
útba esett és követfogadás	1623. augusztus 16.	Keserű János uram
útba esett és követfogadás	1624. június 19.	német pap szállására
útba esett és követfogadás	1624. június 19.	Ghelej praedicátor
útba esett	1625. november 21.	Gelej uram
útba esett és követfogadás	1625. augusztus 29.	Keserű János uram
útba esett és követfogadás	1625. augusztus 29.	Gelej uram is
családi esemény	1626. augusztus 20.	Aszszonyunk őfelsége praedicátora, az német pap
családi esemény	1626. augusztus 21.	Keserű János
családi esemény	1626. augusztus 21.	Gelei úr
útba esett és követfogadás	1626. augusztus 31.	Aszszonyunk praedicátora
útba esett és követfogadás	1626. szeptember 2.	Geleji praedicátor
útba esett és követfogadás	1626. szeptember 2.	Keserű János uram
útba esett	1629. augusztus 3.	Aszszonyunk őfelsége papja Eppelius heted magával
útba esett	1629. augusztus 3.	Kassai Aluinczi Péter pap Tordától
útba esett	1629. augusztus 3.	Geleji uram
útba esett és követfogadás	1629. augusztus 20.	Aszszonyunk papja Eppelius
útba esett és követfogadás	1629. augusztus 20.	Geley uram
útba esett és követfogadás	1629. november 10.	Püspök uram őkegyelme hatod magával
útba esett és követfogadás	1629. november 10.	Aszszonyunk őfelsége papja Caspar Jeppelius[?] hatodmagával
országgyűlés	1630. április 5.	Geleji István úr az praedicátor pro persona 5
országgyűlés	1630. április 5.	Aszszonyunk őfelsége papja – pro persona 6

8. a. KANCELLÁRIA

1. táblázat.

Kancelláriai írnokok száma Bethlen Gábor uralkodása alatt

Benntartózkodás ideje	Írnokok száma	Hány főre kapták az ellátmányt összesen	Kancellária összesen ¹⁵⁸⁶
1613. október	–		
1614. május 3.	török deák	6	22
1615. április 10.	2	5	13
1615. június 15–17.	2 és 3 fő között	5 vagy 7 fő	13
1615. szeptember 17.	1	2	16
1615. december 2–4.	–	?	13
1617. november	6 fő n.sz. ¹⁵⁸⁷	17	13
1618. június 12–14.	4 fő n.sz.	6?	16
1618. október 4–6.	8 kancellárista	24	16
1619. február 17–19.	2 fő n.sz.	6	
1619. március 17–19.	3 fő n.sz.	10	15
1619. augusztus 29–31.	3 fő n.sz.	9	15
1621. június 12.	4 kancellista	4+2?	9
1622. május 6–8.	10 fő n.sz.	23	11
1623. június 16–18.	12 fő n.sz.	49	9
1623. augusztus 16–18.	9 fő n. sz. + 4 név nélkül	40	9
1623. november 1–3.	Gubernátor 4 kancellistája		9
1624. június 14–16.	4 kancellista + 3 scriba	7+6	9
1625. november 21–23.	9 fő n.sz.	31	7
1625. augusztus 29–31., október is	7 fő n.sz.	43	7
1626. január 6.	?	?	7
1626. március 20–21.	?	33	7
1626. augusztus 31.	5 fő + Ormáncózi secretarius	20	Zámbó Mihály (gubernátoré)
1629. augusztus 4–5.	4 n.sz., török, német, olasz tolmács	19	7
1629. augusztus 20–21.	5 n. sz., Házi János, német secretarius	17+10 (kancellár szolgálai)	7
1629. november 10.	8 n.sz., Márkosfalvi secretarius, török deák	54+25 (kancellár szolgálai)	7

¹⁵⁸⁶ Trócsányi Zsolt számításait alapul véve: Trócsányi 1980. 197.

¹⁵⁸⁷ n.sz = név szerint említve

8. b. KINCSTARTÓSÁG

1. táblázat.

*Kincstartók és kamarások benntartózkodásai Kolozsvárott az udvartartással
(1608–1613)*

KvSzám	Időpont	Számadáskönyvi bejegyzés	Beosztás	Megjegyzés
12a/XVIII. 99–114.	1608. szeptember	Farkas István		
		Rhéday Pál		
		Vessélny Pál		
		Kapi Miklós		
		Bogdán Ferenc		
12b/IV. 205.	1609. február	Lónay Menyhárd		
12b/IV. 386.	1609. április	Rhéday Pál	kamarás	
12b/IV. 361.	1609. augusztus	Lónay Menyhárd	kamarás	
12b/IV. 219–250.	1609. október	Farkas István		
		Rhéday Pál		
12b/VII. 473–475.	1610. április	Lónay Menyhárd	kamarás	
		Farkas István	kamarás	
		Vessélnyi Pál	kamarás	
		Kapi Miklós	kamarás	
12b/VII. 206–209.	1610. május	Lónay Menyhárd	kamarás	Kákoni kincstartó
		Kapi Miklós	kamarás	Bogdáni kincstató
12b/VII. 269–70..	1610. július	Kapi Miklós		Kákoni kincstartó
		Lónay Menyhárd		
12b/VII. 509–514.	1610. augusztus	Farkas István	kamarás	
		Lónay Menyhárd	kamarás	
		Vessélnyi Pál	kamarás	
13a/II. 67–105.	1612. január	Vessélnyi Pál	kincstartó	

2. táblázat.

*Kincstartók és kamarások benntartózkodásai Kolozsvárott az udvartartással
(1613–1629)*

KvSzám	Időpont	Név	Beosztás?	Vice
13a/XVIII. 112.	1614. május 3.	Vajda Zsigmond		
13b/V. 112.	1615. szeptember	Bornemissza Tamás	kamarás	
		Osztrói István	kamarás	
13b/VIII. 93–124.	1615. április	Jezerniczky János	kincstári számvevő	
13b/VIII. 125–144.	1615. június	Rhédey Pál	kamarás	
		Bornemissza Tamás	kamarás	
		Kovács István	kincstartóság	
13b/VIII. 195–197.	1615. december	Osztrói István	kamarás	
		Bornemissza Tamás	kamarás	
		Boncziday János	kamarás	
14a/XVIII. 53–93.	1617. november 4.	Bornemissza Tamás	kamarás	
		Bornemissza Zsigmond	kamarás	
		Rhédey Pál	kamarás	
		Zólyomi Dávid	kamarás	
14b/XXI. 78.	1618. június	Bornemissza Zsigmond	kamarás	
14b/XVIII. 109–113.	1618. október 7.	Bornemissza Tamás	kamarás	
		Bornemissza Zsigmond	kamarás	
		Boncziday János	kamarás	
		Osztrói István	kamarás	
		Rhédey Pál	kamarás	
		Rhédei János	kamarás	
15a/XII. 52–53.	1619. február	Bornemissza Zsigmond	kamarás	
		Rhédei János	kamarás	
15a/X. 9–21.	1619. március	Bálintffy István	kamarás	
		Kovács István	kincstartóság	
15a/XI. 107–111.	1619. augusztus 31–szeptember 2.	Bornemissza Tamás	kamarás	
		Bornemissza Zsigmond	kamarás	
		Bálintffy István	kamarás	
		Osztrói István	kamarás	
		Rhédei János	kamarás	
15b/XII. 97–102.	1622. május	Bálintffy István	kamarás	deák
		Rhédei János	kamarás	
		Zólyomi Dávid	kamarás	

KvSzám	Időpont	Név	Beosztás?	Vice
16/XIX. 7–52.	1623. június 6.	prefectus	kincstar-tóság	
16/XIX. 79–124.	1623. augusztus	Bornemissza Tamás	kamarás	
		Bornemissza Zsigmond	kamarás	prefektus
		Zólyomi Dávid	kamarás	
		Rhédai János	kamarás	
16/XXI. 37–77.	1624. január	Bornemissza Pál	kamarás	
		Rhédai János	kamarás	
		Zólyomi Dávid	kamarás	
16/XXXV. 96.	1625. augusztus 26.	Bornemissza Pál	kamarás	
		Rhédai János	kamarás	
		Vas György	kamarás	Göri Márton
16/XXXIV. 135–154.	1625. november	Bornemissza Zsigmond	kamarás	
17b/VIII. 118–160.	1626. augusztus 1.	Zólyomi Dávid	kamarás	
		Rhédai János	kamarás	
		Balogh Ferenc	kamarás	
		Bornemissza Pál	kamarás	Bálintffy István
17b/VIII. 78–91.	1626. november	Rhédai János	kamarás	
		Vas György	kamarás	
		Bornemissza Zsigmond	kamarás	Bálintffy István
18a/IV. 111–166.	1629. augusztus 1.	Enyedi Péter		vicekomornyik
		Balogh Ferenc	kamarás	
		Vas György	kamarás	
		Bornemissza Pál	kamarás	
		Incédi Péter	kamarás	Bálintffy István
18a/IV. 220.	1629. augusztus 20.	Balogh Ferenc	kamarás	
		Bornemissza Pál	kamarás	
		Rhédai János	kamarás	
		Vas György	kamarás	
		Bánffy Zsigmond	kamarás	Bálintffy István
18a/II. 159–212.	1629. november 9.	Incédi Péter	kamarás	
		Velenczej Lénárd	kamarás	Kovács István

9. UDVERTARTÁS EGYÉB RÉSZEI

1. táblázat.

*Bethlen udvertartása, mely fizetését a gyulafehérvári udvarbírótól kapta 1628-ban*¹⁵⁸⁸

Csoport	Fő	Százalékos megoszlás	Diákok nélkül számítva
?	1	1%	1 – 1%
Egyéb	19	16%	19 – 24%
Értelmiségi	54 ¹⁵⁸⁹	45%	14 – 18%
Katona	1	1%	1 – 1%
Mesterember	18	15%	18 – 23%
Uradalomban foglalkoztatottak	27	23%	27 – 34%
Összesen	119	100%	80 fő – 100%

2. táblázat.

*Rákóczi György udvertartása, mely hópénzét a gyulafehérvári udvarbírótól kapta. (1633–1648)*¹⁵⁹⁰

Csoport	Fő	Százalékos megoszlás
Egyéb	7	13%
Értelmiségi	3	6%
Mesterember	10	19%
Uradalomban foglalkoztatottak	33	62%
Összesen	53	100%

¹⁵⁸⁸ Radvánszky 1888. 229–231.

¹⁵⁸⁹ Fejedelem alumnusi 40 fő belőle

¹⁵⁹⁰ Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára ROL KmIlg kezelésében, Udvertartási iratok (Socoteli princiare) Nr. 950.1–15.

RÖVIDÍTÉS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára a ROL Kmlg kezelésében, Udvartartási iratok (Socoteli princiare) Nr. 950.
- Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár. Darkó–Debreczeni gyűjtemény. G 1. Debreczeni László vázlatkönyvei (1928–1937., 10. kötet)
- Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár. Pokoly–Nagy gyűjtemény, Nr. 17.
- HBML IV. A. 1012/a. 1. k. Debrecen város számadáskönyvei
- Kemény család csombordi levéltára. XIX/1600.
- KmProt = Kolozs megye levéltára (Prefectura Judetului Cluj), Kolozs vármegye jegyzőkönyve I. (1605–1641).
- Kv – Kolozsvár
- KvFasc – KvLt Fasciculi
- KvLt – ROL Kmlg Kolozsvár város levéltára
- KvSzám – KvLt Számadáskönyvek
- KvTanJk – KvLt Közgyűlési jegyzőkönyvek
- KvTJk – KvLt Törvénykezési jegyzőkönyvek
- MOL F 15 = MOL F szekció Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. A Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára F 15 Protocolla, libri regii et styliionaria
- MOL F 2 = MOL F szekció Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára F 2 Protocolla
- ROL Kmlg – A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Cluj)

KIADOTT FORRÁSOK, FORRÁSGYŰJTEMÉNYEK

- Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei. János Zsigmond Királyi Könyve 1569–1570.* Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közléteszi: Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó. ETA VII. 1. Kolozsvár, 2003.
- Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599.* Közléteszi: Bogdándi Zsolt, Gálfí Emőke. Erdélyi Történelmi Adatok sorozat VIII. Kolozsvár, 2006.
- Bethlen Gábor: *Levelek.* Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sebestyén Mihály. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1980.

- Dávid 2001. = Dávid Zoltán: *Az 1598. évi házösszeírás*. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, Budapest, 2001. Bevezető: Dávid Zoltán. A bevezetőt sajtó alá rendezte: Dávid Géza.
- Don Diego de Estrada visszaemlékezései Bethlen Gábor udvarára. In: *Bethlen Gábor emlékezete*. Szerk.: Makkai László. Budapest, 1980., 500–540.
- EOE V–XI. k. = *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1879–1886.
- ErdKirKv DVD = *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689)*. Erdélyi Királyi Könyvek. Szerk.: Gyulai Éva. Arcanum, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara, 2005.
- Iványi 1931. = Iványi Béla: *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*. Szeged, 1931.
- Kemény János Önéletírása = *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Sajtó alá rendezte: V. Windisch Éva. /Magyar Remekírók/ Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.
- Koltai 2001. = Koltai András – Sunkó Attila: *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708*. Budapest, 2001.
- Radvánszky 1888. = Radvánszky Béla: *Udvartartás és számadáskönyvek*. I. Bethlen Gábor udvartartása. Budapest, 1888.
- Radvánszky 1896. = Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1896.
- Segesvári 1990. = Segesvári Bálint történeti feljegyzései (1606–1654): In: *Kolozsvári emlékirók 1603–1720*. A bevezető tanulmányt írta és az időrendi áttekintést összeállította: Bálint József. A forrásokat válogatta és jegyzetekkel ellátta: Pataki József. Bukarest, 1990., 136–172.
- Szenci Molnár Albert naplója*. Közzéteszi: Szabó András. (Historia Litteraria 13.) Universitas Könyvkiadó. Budapest, 2003.
- Szilágyi 1879. = *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*. Kiadta Szilágyi Sándor. Budapest, 1879.
- SZOKLt IV. = *Székely oklevéltár IV. kötet, 1264–1707*. Szerk.: Szabó Károly. Kolozsvár, 1895.
- SZOKLt VI. = *Székely oklevéltár VI. kötet, 1603–1698*. Szerk.: Szádeczky Lajos. Kolozsvár, 1897.
- SZOKLtÚ V. = *Székely oklevéltár, Új sorozat, V. kötet, Székely népesség-összeírások*. Közzéteszi: Demény Lajos. Kolozsvár, 1999.
- TMÁO I–II. = *Török-magyar-kori államokmánytár*. I–II. Szerk.: Szilágyi Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868–1869.
- Tüdös 2008. = Tüdös Kinga: *Erdélyi testamentumok III. Erdélyi nemesek és főemberek végrendeletei 1600–1660*. Marosvásárhely, 2008.
- TvmJkv I. = *Torda vármegyei jegyzőkönyvei. I. 1607–1658*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2009. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi: Dáné Veronka.

TT = TÖRTÉNELMI TÁR

- A Barcsaiak levéltára [1624–1782]. Közli: Kis Bálint. TT 1894., 621–630.
- A kolozsmonostori konvent levéltára. [1268–1871]. 6. Közli: Beke Antal. TT 1898., 532–555.
- A Rákóczyak levéltárából (1611–1630). 5. Közli: Szilágyi Sándor. TT. 1895., 104–144.
- Adalék „Bethlen Gábor és a porta” című közleményhez. 1–3. Közli: Gergely Samu. TT 1882., 434–469.; 1883. 131–154.; 609–644.
- Adatok Kemény János életéhez (1634–1660). Közli: Magyar Károly. TT 1905., 469–497.
- Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérváron [1300–1773]. Közli: Beke Antal. TT 1895–1896., 230–259.; 409–432.; 630–652.; 1896., 45–62.
- Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárról [1300–1773]. 1–4. Közli: Beke Antal. TT 1895., 230–259.; 409–432.; 630–652.; 1896. 45–62.
- Bethlen Gábor életéhez [1619–1626]. Közli: Szilágyi Sándor. TT 1888., 801–807.
- Bethlen Gábor fejedelem uralkodásának történetéhez [1613–1629]. 1–3. Közli: Szilágyi Sándor. TT 1879., 219–261.; 429–465.; 742–786.
- Bethlen Gábor levelei [1613–1620] 1–3. Közli: Szilágyi Sándor. TT 1885., 209–256.; 431–480.; 623–673.
- Bethlen Gábor levelei feleségéhez, Károlyi Zsuzsannához. Közli: Gergely Sámuel. TT 1882., 133.
- Brandenburgi Katalin kiadásainak országos jegyzéke 1630. júliusából. Közli: Barabás Samu. TT 1881., 365–367.
- Keresdi Bethlen Ferencz levelezése (1622–1653). Közli: Lukinich Imre. TT 1907., 1–2. 228–258.; 355–378.
- Kolosvár városa levéltárából [1574–1626]. Közli: Szabó Gyula. TT 1883., 510–518.
- Kolozs vármegye lustrája az 1634. évből. Közli: Lázár Miklós. TT 1878., 198–204.
- Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez (1620–1629). 1–4. Közli: Szilágyi Sándor. TT 1886., 1–57.; 209–249.; 401–446.; 609–678.
- Levelek és okiratok Bethlen Gábor utolsó éveinek történetéhez (1627–1629). Közli: Szilágyi Sándor. TT 1887., 1–52.
- Máramaros megye jegyzőkönyveiből. [1629–1671]. Közli: Komáromy András. TT 1910., 161–186.
- Okiratok Erdély történetéhez a XVII-ik század elején [1596–1717]. 3. Közli: Torma Károly. TT 1885., 257–334.
- Okiratok I. Rákóczy György történetéhez, 1632. 1–2. Közli: Szilágyi Sándor. TT 1899., 385–432.; 577–637.
- Regeszták külföldi levéltárakból. Brandenburgi Katalin s a Rákóczyak történetéhez [1629–1659]. Közli: Marczali Henrik. TT 1880., 1–2. 132–155.; 356–376.
- Udvarhely megye levéltárából. Közli Vass Miklós. TT 1907., 287–309.

TOVÁBBI PERIODIKÁK

- A borbereki Alvinczi család történetéhez. Közli: Köblös Zoltán. *Geneológiai Füzetek* 1908., 1–2. füzet. 1–6, 44–49.
- A Chernel család levelesládájából. Közli: Pettkó Béla. *Századok* 1893., 817–818.
- Báthory Zsigmond fejedelem udvari lovassága. Közli: Merényi Lajos. *Hadtörténelmi Közlemények* 1894., 108–113.
- Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz (1619–1629). Közli: Szádeczky-Kardoss Lajos. *Magyar Történelmi Társulat* 1915.
- Kercsesorai Jancsó Pál följegyzései származásáról, életéről és rokonairól. Közli: Kelemen Lajos. *Geneológiai Füzetek* 1908., 41–43.

ELEKTRONIKUS KÖTETEK

- Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret. 2003.
- Nagy Iván = Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*.
- Kempelen = Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*.
Turul 1883–1950;
Szolnok-Doboka vármegye monográfiája = *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája*.
Írták: Tagányi Károly, Réthy László, Pokoly József. Ds, 1901.
- Orbán Balázs: *Székegyföld leírása*. Budapest, 1868.
- Petri: *Szilágy vármegye monográfiája* = Petri Mór: *Szilágy vármegye monográfiája*. 1902.
- Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 1890–1913.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Az 1977. évi kiadás alapján a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára Elektronikus könyvtárából.

MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYKÖTETEK

- B. Szabó 1996. = B. Szabó János – Somogyi Győző: *Az erdélyi fejedelemség hadserege*. Budapest, 1996.
- Balogh 2005. = Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Erdélyi Tudományos Füzetek 254. Kolozsvár, 2005.
- Balogh 2011. = Balogh Judit: *Székegyföldi karrierrek. Az udvarhelyszéki nemesség hatalomszerzési lehetőségei a 16–17. században*. Budapest, 2011.
- Benda 2004. = Benda Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban Magyarországon*. (Doktori disszertáció) Budapest, 2004.
<http://archivum.piar.hu/batthyany/benda> oldalon (Utolsó letöltés: 2011. július 1.)
- Bod Péter 1766. = Bod Péter: *Szmirnai Szent Polikárpus avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok...* Nagynyed, 1766.

- Bogdándi 2012. = Bogdándi Zsolt: *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában*. Erdélyi Tudományos Füzetek 274. Kolozsvár, 2012.
- Cziráki 2011. = Cziráki Zsuzsanna: *Autonóm közösség és központi hatalom. Udvar, fejedelem és város viszonya a Bethlen-kori Brassóban*. Udvartörténet kötetek II. Budapest, 2011.
- Cziráki Zsuzsanna: „Senkinek pénzen vött rabjai nem voltunk, sem nem vagyunk”. *Brassó város és a fejedelmi hatalom viszonya a város fejedelmi szolgáltatásai tükrében, Bethlen Gábor uralkodása idején*. Interneten: <http://www2.arts.u-szeged.hu/tdi/cziraki.pdf> (Utolsó letöltés: 2012. május 20.)
- Dáné 2009. = Dáné Veronka: „Az őnagysága széki így deliberála”. Erdélyi Tudományos Füzetek 259. Debrecen–Kolozsvár, 2006.
- Erdősi 1997. = Erdősi Péter: *A fejedelmi politikát támogató külföldi csoportok és a reprezentáció színterei Báthory Zsigmond udvarában (1581–1598)*. Kandidátusi disszertáció, kézirat, Budapest, 1997.
- G. Etényi Nóra – Horn Ildikó, szerk.: *Idővel paloták ... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Budapest, 2005.
- Gindely Antal – Acsády Ignác: *Bethlen Gábor és udvara*. Budapest, 1890.
- Heltai 1994. = Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Budapest, 1994.
- Horn Ildikó: *Erdélyi méltóságviselők Bethlen Gábor korában*. Interneten: <https://sites.google.com/site/transylvaniaete/hot-news-1/erdelyimeltosagviselokbethlengaborkoraban> (Utolsó letöltés: 2012. február 10.)
- Jakab 1888. = Jakab Elek: *Kolozsvár története*. II. Kolozsvár, 1888.
- Kiss 1998. = *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította: Kiss András. Budapest, Kolozsvár, 1998.
- Nagy–Nyakas 2001. = Nagy László – Nyakas Miklós: *Hajdútisztesség tüköre*. Hajdúböszörmény, 2001.
- Oborni 2011. = Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. (Tanulmányok). Udvartörténet kötetek IV. Budapest, 2011.
- Pálffy 2010. = Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA Történettudományi Intézet, História, Budapest, 2010.
- Scheutz, Martin – Pangerl, Irmgard – Winkelbauer, Thomas: *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle 1652–1800*. Wien, Studienverlag GmbH, 2007.
- Szabó 2011. = Szabó Péter: *Az Erdélyi Fejedelemség önképe*. Udvartörténet kötetek I. Budapest, 2011.
- Trócsányi 1980. = Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata*. Budapest, 1980.
- Trócsányi 2005. = Trócsányi Zsolt: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest, 2005.
- Vígh 2004. = Vígh Éva: *Az udvari élete és művészete Itáliában*. Szöveggyűjtemény. Bevezetés. Udvar és udvari etika a XVI–XVII. századi Itáliában. Budapest, 2004.

TANULMÁNYOK

- Benda 1981. = Benda Kálmán: Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. *Századok* 1981/4. sz. (115. évf.) 725–730.
- Benkő András: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk.: Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor. Bukarest, 1979. 94–106.
- Demény 2001. = Demény Lajos: Gazdálkodás és társadalom Székelyföldön Bethlen Gábor korában. *Századok* 2001., 907–953.
- Demény Lajos: XVII. századi történelmünk kiaknázatlan forrásai a székely katonai összeírások. *Levéltári Közlemények* 66. évf. 1995/1–2. 53–65.
- Erdősi Péter: Az erdélyi udvari társadalom modellje: kísérlet Norbert Elias fogalmainak alkalmazására. In: „...éltünk mi sokáig »két hazában«...”. *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk.: Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen, 2012., 67–75.
- Horn Ildikó: A fejedelmi tanács Bethlen Gábor korában. *Századok* 2011/4. sz. (145. évf.) 997–1028.
- Horn Ildikó: Báthory Gábor belpolitikája. In: *Báthory Gábor és kora*. Szerk.: Papp Klára, Jeney-Tóth Annamária és Ulrich Attila. Debrecen, 2009. 133–152.
- Horn Ildikó: Lorántffy Kata. In: *Erdély és Patak fejedelemszonya, Lorántffy Zsuzsanna I.* Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak 2000., 67–78.
- Horn Ildikó: Önagysága merénylői. Gondolatok egy politikai összesküvésről. In: Horn Ildikó: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest, 2005., 166–187.
- Ivanics Mária: Rabszerzés és rabkiváltás a Krimi Tatár Kánságban a 16–17. században. (Az 1657. évi lengyelországi hadjáratban fogságba esett erdélyiek történetéhez). *Századok* 2007/6. sz. 1483–1514.
- Jakó Klára: A Szalánczyak. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk.: Kiss András, Kovács Kiss Gyöngy, Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 1999. 166–175.
- Jakó Zsigmond: Az erdélyi fejedelmek levéltáráról. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 1998., 105–130.
- Király 1994. = Király Péter: Külföldi zenészek a XVII. századi erdélyi fejedelmi udvarban és hatásuk. *Erdélyi Múzeum*. 1994/1–2., 1–16.
- Köblös 1908. = Köblös Zoltán: A borbereki Alvinczi család történetéhez. *Geneológiai Füzetek* 1908., 1–2. füzet, 1–6, 44–49.
- Kubinyi 2005. = Kubinyi András: A királyi udvar a késő középkori Magyarországon. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk.: G. Etényi Nóra és Horn Ildikó. Budapest, 2005., 13–32.
- Lázár 1887–1889. = Lázár Miklós: Erdély főispánjai. *Századok* 1887. (21. évf.) 5. sz. 400–426.; 6. sz. 518–528.; 7. sz. 610–625.; 9. sz. 700–715.; 1888. (22. évf.) 1. sz. 33–41.; 3. sz. 242–251.; 4. sz. 334–348.; 5. sz. 426–434.; 7. sz. 622–637.; 8. sz. 730–739.; 10. sz. 911–931.; 1889. (23. évf.) 1. sz. 30–41.; 2. sz. 131–147.; 3. sz. 229–237.
- Oborni 2011. = Oborni Teréz: Az udvarok a korral változnak – kérdések, gondolatok az erdélyi fejedelmi udvar, állam, és kormányzat összefüggéseiről. In: Oborni Teréz: *Udvar, állam és kormányzat a kora újkori Erdélyben*. Budapest, 2011., 5–15.

- Pálffy 2004. = Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. *Századok* 2004/5. sz. (138. évf.) 1005–1101.
- Scheutz–Wührer 2007. = Scheutz, Martin – Wührer, Jakob: Dienst, Pflicht, Ordnung und „gute policey”. Instruktionsbücher am Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert. In: *Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle 1652–1800*. Scheutz, Martin – Pangerl, Irmgard – Winkelbauer, Thomas (Hg.). Wien, Studienverlag GmbH, 2007., 15–95.
- Sunkó 1998. = Sunkó Attila: Az erdélyi fejedelmek udvari hadai a 16. században. *Levéltári Közlemények*, 69. (1998) 1–2. szám, 99–131.
- Sunkó 2002. = Sunkó Attila: Debreceni János életpályája. A Gyulafehérvári Káptalan levéltárosának élete végrendeletének tükrében. *Fons* IX. évf. 2002/1–3. sz. 305–343.
- Thallóczy Lajos: I. Apafi Mihály udvara. *Századok* 1878. (12. évf.) 413–431, 510–532.
- Trócsányi Zsolt: Bethlen Gábor hivatalszervezete. *Századok* 1981/4. sz. (115. évf.), 698–702.

A KÖTETBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK ÉS MÉRTÉKEGYSÉGEK

A KÖTETBEN ELŐFORDULÓ MÉRTÉKEGYSÉGEK

cubulus	köböl 1 kolozsvári köböl = 8 véka = 130,80
ejtel	1 kolozsvári ejtel/kupa 1,47 liter
gira	arany, ezüst mértékegysége 70 gramm
icce	űrmérték 1,5 liter
libra (font)	kolozsvári 0,3895 kg.
márka,	arany ezüst mértékegysége 215–280 gramm.

A KÖTETBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK, VALAMINT FELOLDÁSUK

B. U.	bíró uram
B. U. H.	bíró uram hagyásából
B. U. P., B.U. par.	bíró uram parancsolatjára
carn..., carne	hús
cub.	cubulus, köböl
d	dénár
ejt.	ejtel
Fl, f	forint
Gaz.	gazdálkodtam
gira	arany, ezüst mértékegysége 70 gramm
just.	icce
lat	font harmincketted része, 17,4 gramm
libr.	libra (font),
m	márka,
met.	metreta (mérő)
nro, No, №	szám
p	piseta, nehezék (súlymérték, 4, 375 gramm)
tt, T	attam, tett

HELY- ÉS NÉVMUTATÓ*

Rövidítések:

kv-i	=	kolozsvári
gyfv-i	=	gyulafehérvári
pg	=	polgár
pga	=	polgárasszony
jb	=	jobbág

[Bethlen]körtvélyes, 86
Abásfalva, 214
Abaújszántó, 200
Ábrahámfalui András, 153
Ács Márton, szebeni pg, 59
Ádám Erasmus, 208
Ádám István, kv-i pg, 238, 243
Ádám, muzsikusz, 109
Ágostonfalva, 64
Ákor, 80
Ákosfalva, 83
Alaghy Menyhárt, 36, 260, 262
Alaj bég, 27, 38, 258
Albis, 50
Ali aga, 37, 38, 257, 259
Ali bég, 41, 259
Alia Farkas, 30, 31, 35, 39, 41, 68,
81, 82, 250, 260, 261, 264, 265
Alia Kristóf, 100, 271
Alia Sámuel, 87
Almádi András, 102, 272
Almádi János, 154
Almás, 28
Almásmalom, 86
Almási János, 45
Álmosd, 99
Alparety István, 181, 184
Alsó- vagy Felsőszőcs, 101

Alsóaklos, 191
Alsóárpás, 44
Alsóboldogasszonyfalva, 73
Alsócsóra, 124
Alsó-Farkadin, 59
Alsógárd, 209
Alsóidecs, 172, 173
Alsónyárló, 223
Alsópatak, 172
Alsórákos, 64
Alvinczi Péter, 38, 71, 119, 138,
198, 199, 200, 201, 202, 203,
205, 206, 249, 286
Alvinczi Péter, ifjabb, 97, 99, 100,
154, 272
Amend, Gerg kv-i pg, 243
Amhát bég, 27, 38, 258
András, konyhasáfár, 126, 128
Andrásfalva, beolvadt
Nyárádszeredába, 168
Andrejowski Sándor, lengyel követ,
37, 257
Angyalosi István, 99, 272
Angyalosi János, 35, 67, 217, 256,
260, 261, 265
Angyalosi Mihály, 67
Anna Sophia, braunschweigi
hercegnő, 148

* A településeket Erdély és a Részek térképe és helységnévtára alapján azonosítottam be. (Erdély és a Részek térképe és helységnévtára. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján. Szerkesztette: Herner János. Szeged, 1987.); A személynevek esetében pedig a leggyakrabban használt változatot tüntettem fel.

- Antalffy Lőrinc, 91
 Apaffiak, 187, 195
 Apafi György, 225, 263
 Apafi Mihály, 69
 Apafy Gergely, 259
 Apáthi Miklós, 96, 269
 Apáthi Pál, 96, 269
 Apay Bálint, 132
 Aracsay Margit, Tatay Máté
 özvegye, 190
 Aradi Gergely, 74, 125
 Aranyosgyéres, 167
 Árki, 227
 Arló, 60
 Árokalja, 118
 Arvadfalva, 212
 Asszonynépe, 209
 Atosfalva, 144
 Atya, 48
 Aytoni Jakab deák, 62
 Bábolna, 61
 Babostyatanya, 172
 Bagamér, 172
 Bagdi György, 96, 269
 Bagolyfalu, 57, 123
 Bágy, 214
 Bágyon, 163
 Baica, 59
 Bajoni Gergely, 197
 Bak Orsolya, Bozássi Szabó István
 3. felesége, 114
 Bakos Gábor, 71, 250
 Bala, 51
 Balajthy Boldizsár, 77
 Balajthy Ferenc, 77
 Balajthy István, 77
 Balajthy János, 98
 Balásfy Bálint, kv-i pg, 224
 Balásházi István, 186
 Balásházi László, 190
 Balássi család, 188
 Balássi Ferenc, id., 36, 39, 41, 61,
 249, 260, 261, 264
 Balássi Ferenc, ifj., 168, 187
 Balavásár, 152
 Balázstelke, 149
 Bálintffy István, 39, 150, 219, 229,
 262, 272, 290
 Bálintffy Kristóf, 156
 Bálintfi Balázs, 75
 Bálintfi család, 75
 Balkány, 220
 Ballingh György, 71
 Ballingh János, 71, 151, 165, 186
 Balog Pál, 48
 Balogh Erzsébet, 176
 Balogh Ferenc, 223, 224, 252, 291
 Balogh Imre, 172
 Balogh István, 166
 Balogh Judit, 18, 30, 212
 Balogh Máté, 228
 Balogh Mihály, 94
 Balogh Miklós, 102, 154, 272
 Balogh Sándor, 66, 67
 Bánffy család, 87
 Bánffy Dénes, 28, 34, 105, 198, 254
 Bánffy Dénesné, Báthory Anna, 28,
 34, 58, 142, 198, 255
 Bánffy György, 89
 Bánffy Margit, Kékedy Zsigmond 1.
 felesége, 99, 225
 Bánffy Zsigmond, 58, 224, 252, 291
 Bánffy Zsuzsanna, Rhédey Pálné,
 57, 82, 143, 222, 223
 Bánffyhunyad, 136, 137
 Bánhegyesi Gergely, 174, 179
 Bánóczy Mihály, 270
 Bárány Miklós, 119
 Bárány Zsigmond, 166, 167
 Baranyai Anna, 176
 Baranyay János, 119
 Barbely György, 140
 Barbély-Csókás Péter, 111

- Barcsay Ákos, 123
 Barcsay András, 166
 Barcsay Erzsébet, 166
 Barcsay György, 123, 166, 175
 Barcsay István, 166
 Barcsay Sándor, 39, 57, 123, 124, 166, 263, 275
 Barcsay Zsigmond, 45, 69, 75, 98, 250
 Barcsi Dorka, 145
 Bárdi Péter deák, hadnagy, 177, 179
 Barkóczy László, 71, 250
 Baronyai-Zabó János, 113
 Barót, 124
 Barsi Mihály, könyvtáros, 234
 Bartho István, 225
 Basa István, 64, 65, 73, 152
 Basa Péter, 73
 Basa Tamás, 65, 73
 Báthory András, 21, 34, 255
 Báthory család, 49, 111
 Báthory Gábor, 14, 25, 27, 32, 34, 51, 53, 54, 55, 60, 61, 64, 86, 88, 90, 91, 93, 95, 96, 97, 123, 127, 128, 129, 139, 151, 157, 164, 165, 171, 172, 176, 184, 188, 191, 196, 199, 201, 208, 209, 210, 215, 226, 230, 241, 244, 248, 250, 251, 252, 253
 Báthory István, ecsedi, országbíró, 17, 201
 Báthory István, lengyel király, 157
 Báthory Istvánné, özv., 34, 255, 261, 262
 Báthory Katalin, Lónyay István felesége, 51
 Báthory Zsigmond, 75, 94, 103, 109, 157, 251
 Bátor, 60
 Bátos, 56, 60, 61, 86
 Batthyány Ferenc, 94
 Battiáni Mihály, 129, 275
 Bay György, 72, 250
 Bay Zsigmond, 53, 92
 Beck, Franz, 169, 170
 Beckmann, Hermann, 155, 215, 216
 Beczki Mária, 145
 Bécsi Ferenc, 177, 179
 Becski Anna, Török Lukács özvegye, 190
 Bedő István, 34, 255
 Békési Márton, 119
 Bélafalva, 84
 Béli Kelemen, 39, 225, 263
 Belényes, 58
 Belényessi Ábrahám, 114, 172, 235
 Belényessy György, 31, 46, 47, 49, 53, 56, 57, 78, 250
 Bély Pál, 60, 61
 Bencenc, 66, 167
 Benda Borbála, 12, 91, 122, 130
 Benkő István, 153
 Benkvist de Glouchovsky, Johann, 169
 Bercsényi Imre, 56, 78, 118, 250, 269
 Beregszász, 200
 Beregszász, szőlők, 101
 Beresztelke, 228
 Berettyó- vagy Tenkeséplak, 189
 Berlin, 138
 Bertalan-Karkay Márton, 128
 Berthen Ferenc, Keszi Borbála 2. férje, 164
 Berve, 201, 204
 Berzeviczy András, 147
 Besenyő Menyhárt, 235
 Beszterce, 14
 Besztercebánya, 38
 Beszterec, 59
 Betfalva, 165
 Bethlen, 86

Bethlen Farkas, 30, 34, 36, 41, 42, 68, 82, 159, 220, 249, 256, 260, 261, 264, 265
 Bethlen Ferenc, 64, 90, 98, 101, 271
 Bethlen Gábor, 14, 21, 32, 33, 34, 35, 40, 42, 54, 55, 60, 64, 65, 71, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 113, 114, 120, 122, 123, 125, 128, 130, 135, 139, 142, 143, 148, 149, 151, 152, 157, 158, 159, 163, 166, 168, 174, 187, 188, 191, 192, 199, 200, 202, 203, 206, 208, 209, 210, 215, 218, 226, 230, 232, 234, 236, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 254
 Bethlen György, 70, 77, 83, 250
 Bethlen István, 19, 28, 33, 36, 40, 59, 69, 94, 119, 120, 121, 159, 160, 163, 178, 191, 198, 200, 209, 218, 241, 244, 255, 262, 264, 265
 Bethlen István, ifjabb, 63, 200, 203
 Bethlen Péter, 36, 260, 261
 Bethlen Zsófia, Gáspár János felesége, 83
 Bezney Jakab, 116
 Beznye, (Bárodbeznye), 172
 Bihar, 50
 Biharfenyves, 50
 Biharpüspöki, 57
 Bilisi Mihály, 116
 Bocskai István, 91, 127, 157, 162, 199, 200, 201, 205
 Bocskay István, 177
 Bod Lukács, 153
 Bod Péter, 199
 Bodoni Mihály, 68, 179, 233
 Bodrogheresztúr, 198
 Boér család, 151
 Boér Erzsébet ifjabb Bölöni Gáspár felesége, 209

Boér István, 151
 Boér Simon, 65, 72, 151, 186, 272
 Bogdáni család, 48
 Bogdáni Ferenc, 34, 45, 48, 50, 52, 53, 54, 94, 218, 220, 252, 256, 289
 Bogdáni Gál, 53, 56, 78, 220, 250
 Bogdáni György, 220
 Bogdáni László, 48, 50, 220
 Boholt, 164
 Bojár István, követ, 41
 Bojt, 50
 Bojti István, 167, 168, 174, 178
 Bojti Veres Gáspár, 202, 203, 234
 Bokor Istók, 128
 Bokor Márton, 48, 50, 273
 Boldogfalva, 77
 Boldogköűjfalu, 102
 Bonczidai János, 44, 229, 290
 Borbánd, 50, 52, 166, 190, 210
 Borbély Erzsébet, Váradi János felesége, 231
 Borbély György, 140
 Borbély Györgyné, kv-i pga, 140
 Borbély István, 136
 Borbély István, kv-i pg, 125, 136, 146
 Borbély János, 155
 Borbély János, kv-i pg, 245
 Borbély Miklós, 140
 Bordos, 168, 187
 Bornemissza Kata, 186
 Bornemissza László, 49, 66, 252
 Bornemissza Pál, 39, 40, 120, 225, 226, 263, 264, 265, 291
 Bornemissza Tamás, 35, 39, 44, 63, 77, 146, 226, 227, 228, 229, 252, 260, 261, 265, 279, 290, 291
 Bornemissza Zsigmond, 35, 224, 227, 261, 262, 264, 290, 291
 Boronkay Zsuzsanna, Lody Simon özvegye, 231

Boros Ferenc, 140
 Boros Kata, kv-i pga, 210
 Borosbenedek, 64
 Borosbocsárd, 233
 Borosjenő, 233
 Boroskrakkó, 59
 Borsa, 58
 Borsai Erzsébet, Sükösd György
 felesége, 64
 Borsai Nagy Pál, 252
 Borsai Péter, 74, 152, 154
 Borsoló János, 30, 33, 217, 255
 Borsos Tamás, 36, 39, 217, 260,
 261
 Borzás, 149
 Borzasy János, 184
 Botpalád, 48
 Bottalni'ozó Besenyei Menyhárt,
 gyfv-i pg, 115
 Bottáni György, 211
 Boyer János, 140
 Boyer János, posta, 150
 Bóz, 164
 Bozássi Szabó István, 113, 114, 115
 Bozássy György, 184
 Bőd, 118
 Bögöz, 212
 Bögözi András, 212
 Bögözi Borbála, Márkosfalvi Márton
 felesége, 212
 Bögözi Gergely, 212
 Bölön, 208, 209
 Bölöni Gáspár, 44, 61, 208, 209,
 210, 225, 227
 Bölöni Gáspár, ifjabb, 209
 Bölöni László, 271
 Börvely, 111
 Brandenburgi Katalin, 25, 26, 40,
 101, 102, 117, 125, 126, 129,
 145, 146, 148, 149, 151, 154,
 156, 160, 166, 178, 183, 185,
 188, 212, 215, 232, 240, 251, 252

Brassai János, kv-i pg, 115
 Brassó, 18, 37, 38, 41, 74, 146, 162,
 251
 Breyer, Daniel, doktor, 118
 Bucsai János, 134
 Bucsesd, 61
 Budaházi, 71
 Budaházi család, 71
 Budai Dániel, 174
 Budai István, 99
 Budenszky, lótanító, 192
 Bukarest, 83
 Bukuresd, 231
 Burjánfalva, 164
 Búzásbesenyő, 152
 Búzásbocsárd, 160
 Caesar, patikus, 117, 234
 Cecília Renáta, Habsburg
 főhercegnő, 27
 Cegléd, 198
 Cheptúry Tamás, 235
 Coconul, Alexandru, 37
 Czakó Mihály, 138, 140
 Czeczey Jánosné, Csehi András
 húga, 60
 Czeplédi István, 151, 154
 Czeplédi János, 54, 70, 198, 199,
 201, 202, 249, 286
 Czeplédi Mihály, 96
 Czete Balázs, 163
 Czigedi János, 101
 Czillagh István, kv-i pg, 109
 Cziráki Zsuzsanna, 13, 18
 Czigász János, 154
 Czizmadia Mihály, 147
 Czomortani, Ionașcu, 255
 Czorba János kv-i pg, 30
 Czikó Mihály, 231, 233
 Csáky István, 129, 155, 186, 191
 Csáky László, 191, 263, 272
 Csanádi Antal, kv-i pg, 119
 Csáni Pál, 147

- Csányi Nagy János, j.b., 70
 Csató Péter, 182
 Cseffei János, gyfv-i udvarbíró, 231
 Cseffei László, 43, 74
 Csegezy Ferenc, 91, 97, 102, 271
 Cseh János, 190
 cseh követ, 258
 Csehi András, 49, 53, 54, 56, 57, 60, 61, 62, 68, 70, 78, 86, 90, 201, 250
 Csekefelva, 165
 Csenger, 143
 Cserei Mihály, 11
 Cserényi Farkas, 35, 36, 39, 42, 249, 256, 261, 262, 265
 Csernátoni István, 41, 259
 Csernek, 213
 Cserő Miklós, 178
 Csértés, 164
 Csiba, 144
 Csicsóholdvilág, 163
 Csicsókeresztúr, 90
 Csigedi János, 101, 271
 Csikászi György, 120
 Csikméναςág, 188
 Csikmindszent, 188
 Csíkrákos, 188, 225
 Csíkrákoson, 225
 Csikszentgyörgy, 188
 Csikszentimre, 188
 Csikszentkirály, 188
 Csikszentkirály, 225
 Csikszentlélek, 188
 Csikszentmárton, 188
 Csikszentsimon, 188
 Csizsár (Chyzár) Miklós, 52
 Csizsár János, 115
 Csókási Zsigmond, 49, 93, 270
 Csókfalva, 83, 144
 Csoma Zsigmond, 153, 154
 Csomaközi András, 59, 120
 Csomaközi László, 59
 Csöb, 83
 Csulai György, 204, 206
 Csulaiak, 223
 Csúti Gáspár, 17, 39, 41, 42, 79, 81, 82, 85, 160, 190, 249, 263, 264, 265
 Csüdötélke, 187
 Dák, 166
 Daly Kozma, 172, 173, 174
 Dáné Veronka, 18
 Daniel Anna, 147, 148, 149, 280
 Daniel Borbála, 149
 Daniel Ferenc, 75
 Daniel Mihály, 46, 75, 81, 84, 87, 152
 Dániel, zsidó orvos, 244
 Daróczy Ferenc, 31, 36, 256
 Datk, 64
 Dátosi Bodó Ambrus, 52
 Dávid Ferenc, 186
 Debrecen, 39, 199, 206
 Debreceni András, 58
 Debreceni János, 114, 115, 208, 210, 299
 Debreceni László, 83
 Debreczeni Kovács István, 39, 156, 262
 Debreczeni Zabó János, 133
 Décsei család, 62
 Décsei János, 62
 Dedrád, 227
 Dédremete, 52
 Dely Farkas, 56, 60, 61, 156
 Demecser, 72
 Demenczy Boldizsár, váradi, 162
 Demeterpataka, 85, 175
 Demjén Ferenc, 140
 Dengeleg, 216
 Dengelegi Balázs, 214, 215, 216
 Denghelegi Borbála, 76
 Denghelegi Mihály, 58
 Denghelegi Miklós, 58

Dés, 137
 Désfalui Gáspár, 173, 209
 Désfalva, 152
 Dési Istvánné, kv-i pga, 125, 191
 Désy Mihály, 182
 Déva, 146, 227, 233
 Dévai György, 45, 48, 51, 53, 92, 132
 Dezsán, 97
 Dezsőffi István, 100, 271
 Dietrich, lantos fiú, 109
 Diód, 163, 165, 182
 Diómál, 163
 Diósi György, kv-i pg, 209
 Diósi Mihály, kv-i pg, 209
 Dobai Tamás, 45
 Dobó István, vajda, 76
 Doboka, 57, 216
 Dobokay János, 57
 Dobos-Trombitás Mihály, 106
 Dóczy Mihály, 147, 178, 182
 Dóczy Zsuzsa, 51
 Domáld, 168, 187
 Dombrád, 72
 Domokos Jakab, 75
 Domokosfalva, 101
 Don Diego de Estrada, 110, 118, 151, 294
 Donát János, 259
 Donkel, Petrus, 116
 Doroghi Viola, 173
 Dögmező, 86
 Dragos Miklós, 128
 Duday István, 68
 Ebeni Gáspár, 153
 Ebeni Miklós, 66
 Ebert Márton, kv-i pg, 34, 240
 Ecsed, 61, 70, 201, 202
 Ecsedi Orbán, 45, 51, 53, 56, 57, 62, 68, 78, 250
 Ége, 212
 Eger, 90

Egercsehi, 60
 Egeres, 137
 Egrestő, 152
 Egri, 143
 Egri Anna, Belényessy György felesége, 57
 Egri György, 35, 61, 81, 86, 142, 143, 228, 260, 261, 278
 Egri István, 103, 120, 272
 Egri János, 49, 53
 Egri Mihály, 96, 269
 Eisenberger, Martinus, 165
 Elek János, 33, 254
 Elek Mártonné, kv-i pga, 140
 Elias, Norbert, 17
 Énekes István, 270
 Engel Pál, 16
 Enyed, 59, 117, 198
 Enyedi Péter, 228, 291
 Eördeögh Boldizsár, 34, 35, 162, 164, 165, 256
 Eppelius, Casper, 149, 150, 152, 287
 Éradony, 99
 Erdélyi család, 66
 Erdélyi István, 46, 138, 147
 Erdélyi István, udvari ifjú, 96, 269
 Erdősi Péter, 12, 17, 18
 Érendréd, 52
 Erhart Kaptan, német kapitány, 170
 Érkeserű, 199, 202
 Érkisfalu, 60
 Érmihályfalva, 99
 Erős Benedek, 158, 182
 Erős Miklós, 126, 275
 Értarcsa, 50
 Érvasad, 214
 Esterházy Pál, 44, 53, 220
 Esztár, 58
 Esztelnek, 84
 Fábián Márton, 174, 175
 Faggyas Bálint, 185

Fahíd, elpusztult település, 232
 Fancsika, 76
 Faragó András, 66, 75, 213
 Farkadin Eufrozina vagy Fruzsina,
 Thurzay László menyasszonya,
 59
 Farkas Ferenc, 67, 259
 Farkas István, 219, 221, 270, 289
 Farkas Miklós, 164, 165, 172
 Farkas Péter, 77
 Farkas ucza, Kv, 159
 Farkaslaka, 165, 212
 Farna Mihály, gyfv-i udvarbíró, 231
 Farnas, 58
 Fehérlak, 99
 Fejér Gyurkó, 270
 Fejérd, 64, 163, 164, 229
 Fejérvári Ferenc, 50
 Fejérvári Jónás, kv-i pg, 129
 Fejérváry Mihály és Márton mester,
 szakácsok, 128
 Fekete Gergely, 174
 Fekete János, 96, 139, 172, 269
 Fekete László, 270
 Fekete Lőrinc, 174, 175
 Fekete Máté, 190
 Fekete-tenger, 181
 Felenyed, 59
 Felföldi János, 173, 177
 Felgyógy, 163
 Felsőábrány, 101
 Felsőboldogasszonyfalva, 165
 Felsőidecs, 173
 Felsőszentmihály, 152
 Felsőszombatfalva, 56, 188
 Felsőtorja, 152
 Felsőtyúkos, 151
 Felsővist, 44, 65, 173
 Felvinc, 213
 Felvinczi Márton, 232, 233
 Fenyé, 165

Feredős Mártha, Csányi Jánosné,
 114
 Feredős Mihály, 155
 Ferenc, 152
 Fiafalva, 73, 165
 Fiáth Jakab, 65
 Fiáth Miklós, 65
 Fiáth Zsigmond, 65
 Fileki Pál, 134
 Filstich Péter, kv-i pg, 58, 204
 Fodor György, 86, 97, 210, 271
 Fodor Pál, 63, 210
 Fodorháza, 213
 Fogaras, 30, 94, 97, 116, 155, 156,
 181, 189, 202, 213
 Fogarasi András, 128
 Fogarasi János, 128
 Fogarasi Radul, 194
 Fogarassy István, 73
 Fogarassy János, 65, 73
 Folthy Gergely, 30, 68
 Fonódi János, 47, 57
 Forgách Zsigmond, 117
 Forró Pál, 63, 217
 Földesi János, 225
 Földesy János, 45, 62
 Földvár, 166, 167
 Földváry István, 140
 francia követ, 258, 259
 Fráter István, 33, 36, 41, 163, 208,
 217, 255, 261, 262, 264
 Furullja Kristóf, 194
 Füge, 86
 Füle, 144
 Füle, 60
 Fületelke, 144, 168, 187, 220
 Füzesd, 164
 Füzeszentpéter, 62
 Füzi Borbála, 52
 Gagy Domonkos, 147
 Galac, 213
 Galambod, 83, 144

- Gáldtő, 232
 Gálffy György, 40, 46, 50, 59, 70, 263
 Gálffy János, 53, 56, 57, 68, 78, 222, 250
 Gálffy Pál, 48
 Galgóc, 219
 Gálospetri, 99
 Gáltheői Barabara, 225
 Gaman Miklós, 66
 Gáncs, 101
 Garázda István, 47, 158
 Gargócz Boldizsár, 44, 45
 Gargócs Mihály, 102, 154, 272
 Gáspár János, 42, 59, 61, 81, 82, 83, 143, 144, 179, 249, 265
 Gáspár Jánosné, Bethlen Zsófia, 70, 144, 278
 Gáspár Miklós, 65, 74, 152
 Gáti Miklós, doktor, 117, 118
 Gávay család, 76
 Gávay Lukács, 76
 Gávay Miklós, 76, 95, 271
 Gávay Péter, 76, 92, 95, 100, 272
 Gavril Movilă, 37
 Gazda István, 74, 152
 Géczi György, 58
 Gelej, 199
 Geleji Katona István, 152, 198, 199, 200, 202, 203, 205, 206, 249, 287
 Gellyén Imre, kv-i főbíró, 57, 182
 Gémes Ferenc, 56, 78, 250
 Gemzse, 59
 Georgj Balázs, kv-i pg, 242
 Geönczi András, 153
 Geréb András, 39, 41, 159, 165, 166, 167, 182, 249, 262, 264, 265
 Gerendi István, 96, 269
 Geszteréd, 59
 Ghillányi Gergely, 77
 Gilvács, 189
 Gindely, Anton, 11
 Girókuta, 52
 Gombos András, 178
 Gondos Miklós, 87
 Göc, 144
 Gönc, 200
 Gönczi György, 175, 214
 Göröcsfalva, 225
 Gritner, Lőrinc kv-i pg, 242
 Gurzófalva, 52
 Gyalakuta, 83, 144
 Gyárfás Pál, 73, 257
 Gyárfás Tamás, 153
 Gyarmathy Miklós, 192, 194
 Gyarmati János, 103
 Gyepes, 214
 Gyerőffy Gáspár, 66
 Gyerőffy István, 66
 Gyerőffy János, 41, 51, 66, 263, 264
 Gyerőffy Sándor, 51
 Gyerőffyek, 66
 Gyertyános, 228
 Gyöngyösi Kiséri András, pap, 203
 Györtelek, 48
 Gyulaféhevár, 24, 43, 50, 51, 61, 83, 85, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 151, 159, 163, 170, 173, 176, 177, 181, 190, 191, 201, 202, 204, 209, 225, 231, 232, 236, 238
 Gyulaféhevár, Előmal, 191
 Gyulaféhevár, Felső-Ökrös, szőlőhegy, 163
 Gyulaféhevár, Pappataka domb, 184
 Gyulaféhevári Tamás, szakács, 127
 Gyulafi András, 76
 Gyulai János, 123, 274
 Gyulai Péter, 270
 Gyulai Tamás, 173
 Gyulay Mihály, 165, 168
 Habsburgok, 24
 Hagymáslápos, 51, 219

- Hajdar csausz, 36
 Hajdú György, 76
 Hajdúsámson, 226
 Hajó, 163
 Halász Márton, 45, 132
 Haller György, 40, 263
 Haller István, 40, 113, 260, 262, 265
 Haller Zsigmond, 40, 99, 262, 271
 Halmágyi Miklós, 73, 223, 224
 Hangács, 101
 Hannez, német kapitány, 170
 Harang, 76
 Harcó, 144
 Hárfás János, 107, 109
 Hari, 154
 Hason, Baba, 194
 Hátszeghi Péter, 182
 Hatvani István, kv-i pg, 63
 Hatvani Pál, 174, 176
 Havad, 144
 Havadtő, 144
 Havasalföld, 115
 havasalföldi követek, 258, 259
 Házy János, 44, 65, 155, 215, 259, 288
 Hegyesy István, 231
 Heidelberg, 199, 200, 203
 Héjjasfalva, 152, 167
 Hercegszöllősi János, 213, 215
 Herepe, 63
 Hermann, Michael, 109
 Hersel, Barbara, Zavak László felesége, 235
 Hertel/Herschel, Joannes, 166
 Héviz, 166
 Hidalmás, 94
 Hidegvíz, 92, 173
 Hidy György, 35, 94, 207, 208, 252, 256
 Hidy Mátyás, 207
 Hodászi Papp Lukács, 201, 206
 Hoffkircher, 37, 38, 41, 257, 258, 259
 Hója, 28
 Homoródkarácsonfalva, 214
 Homoródkeményfalva, 214
 Homoródszenpéter, 69
 Homoródszentlászló, 212
 Homoródszentmárton, 212
 Homoródújfalva, 69
 Horgospataka, 214
 Horn Ildikó, 15, 30
 Hortobágyfalva, 152
 Horvát István, 101, 139, 140
 Horváth György, 148
 Horváth István, 70, 74, 77, 101, 140, 152, 154, 250, 272
 Horváth Jakab, 33, 52, 53, 62, 188, 281
 Horváth János, 51, 145, 152, 154, 190, 271, 279, 282
 Horváth Judit, Orbán Mihály felesége, 233
 Horváth Kristóf, 53
 Horváth László, 255
 Horváth Lázár, 46, 50, 53, 56, 57, 78, 250
 Horváth Miklós, 50, 189, 281
 Hosszúaszó, 187, 188
 Hosszúpatak, 187
 HosszúTeleki Miklós, 195, 196
 Hoszu Radu, 194
 Hunyadi Nagy András, kv-i pg, 238
 Huszár István, 42, 57, 78, 187, 249, 250, 265, 282
 Huszár Mátyás, 101
 Huszár Péter, 96, 101
 Husszein csausz, 40
 Huszti Mihály, 259
 Huzti Pál, kocsis, 147
 Ibrahim deák, lótanító, 192, 194
 Ibrahim, török csausz, 21, 37, 257
 Ibrány, 59, 220

Iffjú János, 166
 Igenpataka, 163
 Illyei Mózes, 232
 Illyei Péter, 126
 Imecs Mózes, 152
 Imreffy János, 33, 34, 35, 207, 249,
 252, 254
 Imreg, 71
 Inakfalva, 232
 Inczédi Péter, 229, 291
 Istók László, 152
 István mester, kv-i szakács, 128,
 150
 Isztambul (Konstantinápoly), 46,
 49, 57, 118, 222
 Itália, 112
 Iván vajda, 259
 Ivánfalva, 191
 Ivanko vajda, 41, 259
 Izabella királyné, 157
 Jakó Zsigmond, 76, 234, 298
 Jancsó Pál, 44, 65, 114, 173, 174,
 176, 177
 Jancsó Pálné, 176
 Jankó Boldizsár, 61
 János deák, kulcsár, 159, 235
 Járabánya, 191
 Jarand, 233
 Jás, 56
 Jásfalva, 101, 212
 Jaxit István, 49
 Jeder, 82
 Jenei Ferenc, 216
 Jenei János, 181
 Jenej András, 95, 271
 Jeneo comissul, 258
 Jeney András, 115
 Jeney János, 270
 Jenő, 87, 226
 Jezerniczky János, 290
 Jónás deák, kv-i pg, 209
 Juszt András, 67

Juszuf (Juszup) aga, 38
 Juszuf (Juszup) csausz, 27, 34, 38,
 41, 256, 258, 259
 Kaczkó, 92
 Kádár András, kv-i pg, 242
 Kádár Bartos, 242
 Kádár Gergely, kv-i pg, 242
 Kádár István, kv-i pg, 242
 Kádár Mátyás, kv-i pg, 242
 Kádár Mihály, 67
 Kádár Péter, kv-i pg, 242
 Kádár Tamás, kv-i pg, 242
 Kádas Mihály, 76
 Kákoni István, 21, 30, 33, 34, 36,
 59, 80, 141, 218, 249, 252, 254
 Kállay Mihály, 136
 Kálnoky Bálint, 73
 Kálnoky István, 73, 99
 Kálnoky János, 99
 Kálnoky Miklós, 75
 Kalonga, 72
 Kalugyer, 80
 Kaly Pál, 44, 64, 65, 173, 175, 176,
 177
 Kamaróc, 161
 Kamuthy Farkas, 30, 34, 36, 46, 62,
 68, 83, 138, 255, 260, 262
 Kantafalva, 73
 Kányád, 212
 Kápolnokmonostor, 211
 Káposztásszentmiklós, 144
 Kapy András, 39, 51, 66, 222, 263
 Kapy Miklós, 51, 219, 220, 252,
 289
 Karánsebes, 228
 Karánsebesi Szabó Farkas, 227
 Karasznyay Márton, 184
 Karkay János, 215
 Karkay Márton, 225
 Károlyi András, 115
 Károlyi Boldizsár, 163
 Károlyi István, 59

- Károlyi István, énekes, 105
 Károlyi K. György, 202, 203
 Károlyi Katalin, 117
 Károlyi Krisztina, 40, 198
 Károlyi László, 175, 177
 Károlyi Mihály, 36, 40, 59, 99, 183, 259, 260, 262, 271
 Károlyi Zsigmond, 154, 272
 Károlyi Zsuzsanna, 25, 37, 59, 83, 85, 86, 92, 106, 117, 134, 142, 143, 144, 145, 146, 158, 164, 165, 176, 178, 182, 223, 227, 228, 231, 251, 252
 Kása Mátyás, 228
 Kasowszky, bejáró, lengyel, 99
 Kassa, 43, 85, 94, 98, 106, 113, 115, 120, 124, 128, 137, 140, 147, 148, 150, 181, 182, 205, 230
 Kassa(i) János, 136
 Kassay Márton, 56, 78, 250
 Káthay János, 164
 Kathonai Ferenc, 62
 Kathonai István, 62, 64
 Kathonai Mihály, 47, 62
 Kebeleszentivány, 144
 Kecsetkisfalud, 212
 Kecskedága, 164
 Keglevits Miklós, 40, 263, 264
 Kék, 72
 Kékedy György, 72
 Kékedy János, 71, 100, 250, 272
 Kékedy Péter, 71, 94, 101, 211, 212, 252
 Kékedy Zsigmond, 71, 81, 85, 86, 87, 90, 91, 97, 99, 100, 101, 137, 163, 188, 211, 225, 250, 251, 271
 Kelemen mester, szakács, 127
 Kelementelke, 144, 168, 187
 Kellemessi család, 90
 Kellemessi János, 90
 Kellemessi Mihály, 90
 Kellemessi Sándor, 90, 91
 Kemecse, 220
 Kemecsei László, 49, 53
 Kéméndi István, 182
 Kemény Boldizsár, 36, 41, 67, 163, 209, 212, 249, 260, 261, 264, 265
 Kemény János, 11, 46, 65, 118, 137, 149, 166, 175, 176, 187, 191, 272
 Kemény Péter, 95
 Kémer, 86
 Kenderesi Tamás, 175, 176
 Kendi Boldizsár, 158
 Kendi György, 182
 KENDY István, 33, 35, 207, 252, 254
 Kenesey Mátyás, 182, 184
 Kentelke, 68
 Kenyeres György, 77
 Keőressy István, 63
 Kereky Ferenc, 52, 53, 70, 90, 188
 Keresztessi Ferenc, 69, 250
 Keresztessi Pál, 33, 224, 255
 Keresztúrfalva, beolvadt
 Székelykeresztúrba, 165
 Keresztúri Bíró Pál, 198, 206
 Kerszeghi Péter, 48, 50, 53
 Kertész Szabó János, 236
 Kесе György, 159
 Keserői Dajka János, 58, 59, 62, 163, 198, 199, 200, 202, 203, 205, 210, 225, 249, 286, 287
 Keszi Borbála, Szepesi Nagy Gergely felesége, 163, 164
 Keszlér, 152
 Kézdikővár, 73
 Kézdimárkosfalva, 212
 Kézdioroszfalu, 152
 Kézdiszászfalu, 84
 Kézdiszentlélek, 99
 Kincses Kristóf, 67
 Király Anna, 172
 Király Péter, 12
 Király Zsófia, 162
 Királyfalvi András, 45, 62, 173

- Királyfalvi család, 62
 Királyfalvi Gáspár, 62
 Királyfalvi János, 62
 Királyfalvi Péter, 62
 Királyhalma, 189, 190
 Kirschner István, kv-i pg, 238
 Kis Ambrus, 119
 Kis- és Nagyderzsida, 52
 Kis Ferenc, 96, 139, 269
 Kis István, 147
 Kis Pál, 139
 Kis Tamás, 140
 Kisapahida, 63
 Kisbarcsa, 145, 227
 Kisbogács, 102
 Kisborosnyó, 153
 Kiscserged, 64
 Kisdebrecen, 75
 Kisdenk, 166
 Kisenyed, 92
 Kisfalud, 144
 Kiskaján, 86
 Kiskarády Miklós, 52
 Kiskerek, 232
 Kiskopács, 70
 Kisléta, 59
 Kisludas, 165, 166
 Kismező, 62
 Kismindszent, 209
 Kisnyilas, 101
 Kispalád, 48
 Kissajó, 227
 Kissolymos, 168, 187
 Kisteremi, 64
 Kisújlak, 71
 Kistörögd, 58
 Klaniczay Tibor, 17
 Klopß, Hans, 150
 Kocsis János, 191
 Kolosvári György, 128
 Kolozsborsa, 64
 Kolozsmonostor, 185, 216
 Kolozspata, 209
 Kolozsvár, 14, 19, 27, 33, 46, 64, 93, 96, 97, 137, 151, 155, 169, 172, 176, 177, 203, 209, 226, 239
 Kolozsvári Mihály, 140
 Koltai András, 12, 88, 230
 Komáromi András, 65, 67, 68
 Komáromi István, 85
 Komlódi Horváth György ld. Petrichevich Horváth György
 Konrad, lantos fiú, 109
 Korb, 220
 Korcsolyás István, kv-i pg, 243
 Korniczal, (Báródsomos), 172
 Kornis Boldizsár, 33, 34, 35, 69, 254
 Kornis Boldizsárné, Pálfi Ilona, 144, 278
 Kornis család, 165
 Kornis Ferenc, 69, 250
 Kornis János, 53, 65, 66, 92, 270
 Kornis Kata, 178
 Kornis Margit, 223
 Kornis Mihály, 63
 Kornis Zsigmond, 26, 36, 39, 40, 41, 144, 152, 249, 260, 262, 264, 265
 Kóródi Gergely, 48, 50
 Kóródi László, 58
 Kórodszentmárton, 220
 Korpafalva, 125
 Koslárd, 232
 Kostyán, 67
 Kosztesd, 145
 Kosztolistye, 67
 Kovács Mihály, 98
 Kovácsi Gáspár, kv-i pg, 242
 Kovács András, 115
 Kovács István, 290
 Kovács Máté, 115
 Kovács Pál, 111
 Kovács Péter, 140

Kovacsóczy István, 30, 36, 39, 42,
 60, 68, 152, 155, 163, 177, 211,
 249, 252, 260, 262, 264, 265
 Kovacsóczy Zsuzsanna, Mikola
 János özvegye, 149
 Kovás-Kápolnok, 221
 Kovásznay Imre, 203
 Kozák András, 95, 270, 271
 Kozák Máté, 172
 Kozárvár, 63
 Kozma István kv-i pg, 30
 Kozma János, 270
 Kozma Tamás, 182
 Kőfarka, 86
 Kőműves János, 116
 Kőműves Mátyás, 116
 Kőműves Mihály, medgyesi pg, 59
 Könyvkötő Jakab, kv-i pg, 116
 Kőpeczi János, 44
 Kőszeghi Erzsébet, Somogyi
 György felesége, 177
 Kővár, 94
 Középorbó, 209
 Kracson János, 182
 Kragvisa, 59
 Krajnik János, 58
 Krasznahidvég, 52
 Krasznai Dániel deák, 68
 Krasznarécse, 52
 Krasznay Tamás, szakács, 127
 Kraus, Georg, 112, 119
 Krazliczki, Waczlav, 128
 Krecsán, 125
 Kristóf, szakács, 150
 Krucsó, 72, 125
 Kubinyi András, 16, 19
 Kun Ferenc, 65, 72, 125, 154, 250,
 276, 277
 Kun Gergely, 108
 Kun István, 170, 263, 264, 265
 Kun Kata, osdolai, Toldi Györgyné,
 144

Kun László, 34, 35, 36, 39, 255,
 260, 262, 265
 Kun Márton, 66
 Kund, 144
 Kupsar, Melcher német kapitány,
 170
 Kuthi János, 74
 Kuti János, 140
 Kuti Klára, 12
 Kutra János, 182
 Küküllődombó, 149
 Küküllőkeményfalva, 165
 Kürtösy György, 67
 Küsmöd, 168, 187
 Kúszeghi Mihály, 136
 Labdás Barbara, Rudnay Boldizsár
 felesége, 235
 Lábfalva, 84
 Lak, 101
 Lakatos Barbara, 135
 Lakatos Lukács, gyfv-i pg, 113
 Lantos Farkas, 107, 109
 Lantváry György, 175, 176
 Lápospataka, 68
 Lassota, 31, 36
 László mester, kv-i szakács, 150
 László, konyhasáfár, 126
 Lázár Anna, Spáczay Gáspár
 özvegye, 58
 Lázár István, 75
 Lázár Miklós, 15
 Léczfalva, 73
 Légrádi Márton, 45
 Lemhény, 84
 Lengyel András, 270
 lengyel követ, 258
 Lengyel Lőrinc, 182
 Lengyelország, 112
 Leorimberg, Alexander Lucius,
 lengyel követ, 37, 257
 Lészai Radul, 194

Leuchmar, alias Kalchun,
 Romilianus Gerhardus, 87, 148
 Levelek, 59
 Libánpataka, 190
 Lipót, I., 24
 Lippa, 62
 Lippai Anna, Bozássi Szabó István
 3. felesége, 114
 Lippai Máté, 215
 Lippay János, 181
 Lisztius Ferenc, 213, 263, 264, 265
 Literatus alias Feyervári, Petrus,
 hadnagy, 177
 Lody Simon, gyfv-i pg, 231
 Lónapoklostelke, 64
 Lónyay család, 221
 Lónyay Farkas, 30
 Lónyay János, 159, 164, 165, 171,
 221
 Lónyay Menyhárt, 30, 221, 289
 Lónyay Zsigmond, 36, 260, 262
 Loranszy Zsigmond, 68
 Lorántffy Kata, 87
 Lorántffy Zsuzsanna, 148
 Lózsárd, 216
 Lőcse, 137
 Lőrinc deák, sütő, 129
 Lőrinczfalva, 83, 144
 Lucz, Hannes, kv-i pg, kádár, 242
 Lucz, Hannes, kv-i pg, 47
 Ludvég, 228
 Lugassy Miklós, 47
 Lugosi János, 163, 179
 Lukafalva, 233
 Lutsch, Michael, 166
 Lüki, 80
 Macskási Boldizsár, 71
 Macskási Ferenc, 39, 41, 42, 71,
 152, 160, 166, 249, 262, 264, 265
 Macskási Mihály, 145
 Macskásiné, Petrichevich Horváth
 Klára, 87, 144, 145, 149, 278

Madarász István, 196, 197
 Madarász János, 197, 285
 Madarász Mihály, 197, 230
 Madéfalva, 188, 225
 Magyar György, 182
 Magyarbecse, 83
 Magyarbénye, 63
 Magyarborzás, 118
 Magyarfelek, 165
 Magyarfodorháza, 208
 Magyarfülpös, 65
 Magyarlád, 232
 Magyarlapád, 63, 209
 Magyarlápós, 90
 Magyarlóna, 149
 Magyarmacskás, 209
 Magyarózd, 63
 Magyarpalatka, 152
 Magyarrégen, 152
 Magyarsolymos, 63
 Magyarvalkó, 57, 123
 Magyarzsákod, 168, 187
 Majra logofet, 258
 Majtény, 50, 172
 Makai Sámuel, 65
 Makay János, 163, 207, 208, 219,
 252
 Makfalva, 144
 Makray György, 182
 Makray István, 182, 184
 Maladé, 52
 Málnás, 145
 Mamhát bég, 34, 256
 Marburg, 199
 Marczy András, doktor, 117
 Maréfalva, 165
 Mária Krisztiána, 141, 142
 Márkosfalvi Ádám, 212
 Márkosfalvi Márton, 155, 211, 212,
 213, 214, 215, 216, 252, 288
 Márkus Balázs, 50
 Marosbél, 63

- Maroscsesztve, 232
 Maroscsúcs, 212
 Marosdátos, 52
 Marosfelfalu, 74, 153
 Marosgezse, 51, 92, 212, 232
 Maroskisfalud, 83, 144, 208
 Maroslekence, 52
 Marosludas, 212
 Marosnagylak, 153
 Marossolymos, 164
 Marosújvár, 92
 Marosújvári Bálint, 232
 Marosvásárhely, 137
 Marosy Mihály, 181
 Marosszentkirály, 209
 Marthoni György, 153
 Martinesd, 145, 166
 Martonfalva, 144
 Martontelke, 92
 Mátéfalva, 64
 Máthai Márton, 225
 Máthé ötvös, gyfv-i pg, 127
 Mathyas János, 225
 Mátyás, II., 24
 Mattys János, 73
 Medesér, 165
 Medgyes, 251
 Medve Ferenc, 173
 Medy Ferenc, 93, 270
 Meggykerék, 188, 190
 Melith György, 155
 Melith Péter, 36, 260, 262
 Mérág, 161
 Mészáros Péter, 172, 175, 177
 Meszesszentgyörgy, 223
 Metesd, 178
 Mézes, 52
 Mezőbánd, 144
 Mezőbesenyő, 208
 Mezőcsán, 209
 Mezőkeresztes, 199
 Mezőkölpény, 144
 Mezőmadaras, 144, 208
 Mezőőr, 209
 Mezőpanit, 83, 144
 Mezőszentjakab, 154
 Mezőtelegd, 172
 Miglécnémeti, 161
 Mihálcfalva, 168, 187
 Mihályfalva, 232
 Mihányi Ferenc, 153
 Mihelyen, 61
 Mihnea, Alexandru, 38, 258
 Mihnea, Radu, 36, 37
 Mikes Boldizsár, 66, 69
 Mikes Zsigmond, 69
 Miklósfalva, 212
 Mikó Ferenc, 30, 35, 39, 40, 42, 81, 84, 85, 120, 155, 221, 249, 260, 262, 264, 265
 Mikó György, oltszemi, 144
 Mikó János, 66
 Mikó Mihály, oltszemi, 39, 124, 125, 126, 240, 263, 275
 Mikó Miklós, 69
 Mikó Zsuzsanna, Nemes Tamás felesége, 124
 Mikola János, 36, 41, 221, 222, 252, 261, 262, 264
 Milotai Nyilas István, 59, 62, 198, 199, 200, 203, 205, 249, 286
 Mindszenti Gábor, 149
 Minercher, Hannes kv-i pg, 242
 Mintler, Steffen kv-i pg, 245
 Miriszló, 59
 Mitzky, Joachim, 192
 Mocsi György, 147
 Mohácsi István, 53, 56, 57, 78, 250
 moldvai követek, 258
 Molnár Tamás, beszercei pg, 59
 Monosbél, 60
 Moré Mihály, 98
 Mosodi István, 68
 Motoszlay István, 67

Movilă, Ivan, 38, 41
 Muntiu János, jb, 231
 Murány, 98
 Murvai László, 74
 Musztafa aga, 41
 Musztafa csasz, 27, 34, 38, 256, 259
 Nádasdaróc, 172
 Nagul Camarasul, 258
 Nagy Ábrahám, 183, 184
 Nagy András, 128, 140, 179, 182
 Nagy Balázs, 212
 Nagy Bálint, 133
 Nagy Benedek, 178, 189, 190, 282
 Nagy Dávid, Szepesi, 163, 225
 Nagy Ézsaiás, 259
 Nagy Ferenc, 102, 108, 140, 154, 272
 Nagy Gergely, Medgyesi, 164
 Nagy Gergely, Szepesi, 33, 34, 36, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 177, 225, 232, 252, 255, 260, 262
 Nagy Gergelyné, Szepesi, 162
 Nagy György, 181
 Nagy Ilona, 209
 Nagy István, 147, 153, 154, 173, 181, 182, 209
 Nagy Jakab, 67
 Nagy János, bekeni, 76
 Nagy Lőrinc, 178
 Nagy Márton, 62, 64, 140, 172
 Nagy Márton, jb, 90
 Nagy Mihály, 140, 147, 182, 184
 Nagy Miklós, 64, 172
 Nagy Miklós, gyfv-i pg, 231
 Nagy Pál, 133, 135, 152, 263
 Nagy Pál, Dévai vagy Borsai, 53, 166, 167, 223, 228
 Nagy Pál, Szepesi, 163, 166, 225
 Nagy Péter, 119, 140, 175, 177, 185
 Nagy Tamás, 134, 147, 209, 233
 Nagy- vagy Kisgalambfalva, 165

Nagybánya, 199
 Nagybányai János, 139
 Nagydebrec, 51, 56
 Nagydemeter, 74, 152, 172
 Nagydobos, 161
 Nagygéres, 71
 Nagyida, 161, 188
 Nagyjeszen, 67
 Nagykágya, 50
 Nagy kaján, 86
 Nagykálló, 200
 Nagykend, 144, 152, 168, 187
 Nagykereki, 200
 Nagymihályi László, 58
 Nagymihályi Pál, 58
 Nagymuzsaly, 59
 Nagynémeti, 161
 Nagypalád, 48
 Nagyszalonta, 58
 Nagyszentmihályfalvi András, 214, 215
 Nagyszombati Márton, 74
 Nagyteremi, 64
 Nánási Pál, 270
 Neb Márton, kv-i pg, 218
 Necpál, 67
 Nemes Bálint, 99, 154, 272
 Nemes Gergely, 132
 Nemes János, 98
 Nemes Tamás, 39, 65, 124, 125, 126, 259, 262, 275
 Német András, 193
 Német Máté, 181
 németek követek, 258
 Némethy Gergely, 33, 34, 35, 249, 255
 Némethi Ferenc, 140
 Németország, 112, 118
 Néspest, 71
 Netot, 97
 Nireo János, kv-i pg, 46
 Nozság, 164

- Nyárádandrásfalva, 187
 Nyáry István, 39, 41, 81, 82, 116,
 146, 161, 263, 264
 Nyavalyásfalva, 164
 Nyíri Mihály, 184
 Nyírlugos, 61
 Nyírpazony, 52, 220
 Nyírtass, 72
 Nyri Katalin, Zentléleki György
 gyalogpuskás felesége, 176
 Oborni Teréz, 13, 16, 17
 Oczfalva, 212
 Odvas, 163
 Ohába, 85, 224
 Oláhbogát, 64
 Oláhgorbó, 224
 Oláhpataka, 152
 Oláhsály, 52
 Oláhsolymos, 224
 Oláhszentmiklóson, 58
 Oláhtyúkos, 72
 Oláhújfalú, 209
 Oláhvalkó, 57, 123
 Oláhzsákod, 168, 187
 Olasz Jakab, 66
 Olasztelek, 214
 Olcsárdi István, gyfv-i udvarbíró,
 231
 Olthéviz, 64
 Olthidegkút, 64
 Oltszem, 124, 145
 Ombozi Pálné, kv-i pga, 125
 Ompoly, 178
 Ompolyszáda, 178
 Ónkuti Tóbiás, 139, 140
 Oránczkj Zsigmond, 95, 271
 Orbán Ferenc, 212
 Orbán Mihály, 116, 233
 Ormanj György, 159, 171
 Ormánczi Gergely, 211, 252, 288
 Ormingya, 228
 Ornay Gáspár, 72, 250
 Orosz István, 271
 Oroszfája, 84
 Oroszmező, 213
 Orsaj Gáspár, 159
 Ossy László, 94
 Osztrói Gábor, 224
 Osztrói István, 35, 63, 223, 224,
 252, 260, 261, 271, 290
 Osztrói Miklós, 224
 Otmányi György, 175
 Ottomány, 99
 Otvoroczky György, 170
 Ózdi György, 153
 Ozsdola, 152
 Ökörítő, 207
 Ördöghkút, 223
 Örvendi Pál, 201
 Ötvös Jakab, gyulafehérvári, 117,
 155
 Ötvös János, gyulafehérvári, 117,
 155
 Paczolay család, 92
 Paczolay István, 67, 92
 Paczolay Kristóf, 67, 99, 166, 167,
 232, 271
 Paczolay Péter, 67
 Padova, 199
 Palástos István, kv-i pga, 20
 Palástos János, 74
 Palaticz Anna, Barcsay Sándor
 felesége, 57, 123
 Palaticz György, 72
 Palaticz János, 49, 52, 54, 72, 76
 Pálffy Géza, 12
 Palocsay Horváth Anna, 141, 252
 Pálosi János, 147
 Pangerl, Irmgard, 12
 Pantosest, 52
 Pányok, 161
 Pap Márton, 276
 Pap Mihály, 142
 Pápai András, 140

- Pápai Imre, 96, 139, 269, 270
 Pápai Pál, 270
 Papp, 72
 Papp Klára, 12
 Papp Márton, 142, 155
 Paris Pál, 64, 65, 77, 99, 127, 271
 Pataki Gáspár, 59
 Patkó János, 213, 215
 Pattantyús Christoph, 181
 Paű, német kapitány, 170
 Péchi Erzsébet, 149
 Péchi Simon, 36, 39, 61, 163, 177,
 201, 209, 211, 252, 260, 261, 265
 Péchy Anna, Nagy Miklós felesége,
 231
 Pecze István, 139
 Peczér András, 195, 196
 Peczér Kristóf, 195, 196
 Pécsi István, 96, 269
 Pécsi János, 214, 215, 216
 Pekri Ferenc, 67, 93, 270
 Pekry család, 93
 Peleszarvad, 52
 Péntek, 102
 Perény, 161
 Perényi Ferenc, 161
 Perényi Gábor, 33, 255
 Perényi György, 40, 263
 Pestyere, 63
 Péter deák, hadnagy, 175, 177
 Petki Farkas, 101, 154, 272
 Petki Ferenc, 75
 Petki István, 69, 77, 137, 152, 250
 Petki Istvánné, 64
 Petki János, 33, 34, 256
 Petki Zsuzsa, Gávay Péter felesége,
 100
 Petneházy István, 36, 39, 40, 42,
 249, 260, 262, 264, 265
 Petrichevich Horváth György, 75,
 81, 84, 149, 263
 Petrosz, 164
 Petrósz, 123, 124
 Petrozsény, 53, 92, 210
 Pipe, 168, 187
 Pirosd, 62, 64
 Pitarul Todoran, 258
 Pócspetri, 59, 220
 Pogány György, 66
 Pohárnak Mátyás, 271
 Pojnicza, 64
 Pókafalva, 232
 Pókakeresztúr, 84
 Poklos, 163
 Pokolest, 59
 Polyák András, 195, 196
 Pontosfalva, 190
 Porcsalma, 207
 Porkoláb András, 218
 Poroszlai Lőrinc, 46, 138
 Porta, 37, 46, 137
 Posgai András, 153
 Postelnik apostol, 258
 Pöstény, 72
 Prága, 127
 Prépostvári Zsigmond, 33, 36, 39,
 254, 260, 261
 Pribék Kata, Bozássi Szabó István
 1. felesége, 114
 Prigor, 65
 Prinyi János, 178
 Prody Jadwiga, 173
 Prospero, énekes, 109
 Putnoki Zsigmond, 100, 154, 272
 Quad, német kapitány, 169, 170
 Rácz György, 34, 35, 178, 255
 Rácz János, 146
 Rácz Pál, 43
 Rácz Péter, 171
 Rácz Tódor, 115
 Radák István, 46, 63
 Radnóti Miklós, kv-i pg, 241, 242
 Radul, posztelnik, 21, 255
 Raduly László, 63, 68

- Radvánszky Béla, 11
 Rákóczi György, 24, 36, 38, 65, 75,
 101, 118, 119, 120, 121, 155,
 186, 191, 205, 212, 260, 261
 Rákóczi Zsigmond, 45, 86, 88, 91,
 123, 127, 141, 164, 165, 188
 Rákócziak, 14, 124, 125, 129, 145,
 154, 160, 166, 189, 195, 204,
 206, 216, 218, 225, 242
 Rákosi András, 183
 Ráthoni Péter, 74
 Ráthonyi Ferenc, 85, 86
 Rava, 168, 187
 Rázmán Anna, kvi- pga, 214
 Recsenyéd, 212, 214
 Récsey Anna, 215
 Régeni János, 94
 Réthelyi Orsolya, 13
 Retteg János, 198, 199, 201, 204,
 249
 Retteg János özvegye, Mézáros
 Katalin, 204
 Retteg János, árvái, 127
 Rhédey Ferenc, 33, 34, 40, 41, 42,
 46, 94, 222, 249, 254, 260, 261,
 264, 266
 Rhédey János, 39, 71, 76, 223, 252,
 263, 290, 291
 Rhédey Pál, 53, 54, 57, 78, 143,
 219, 220, 221, 222, 223, 250,
 252, 289, 290
 Rhédeyek, 221
 Riberius, doktor, 119
 Rigó vagy Hegedűs Mihály, 107,
 109
 Rovás, 92
 Rozgonyi Gál, 67
 Ruda, 86, 188, 190, 231
 Rudnay Boldizsár, 235
 Rugonfalva, 165
 Ruhaegres, 70
 Ruszka, 65
 Ruttká, 67
 Rűsz-Fogarasi Enikő, 13
 Sáfár László, 176
 Sajgó János, 182
 Sámuel, doktor, 118
 Sándor-Remeteszeg, 48
 Saradi Tamás, 232
 Saradi Zsigmond, 153
 Sárd, 61, 77, 165, 167, 212
 Sárdi János, 215
 Sárkány Mihály, 128
 Sarmaságh, 52
 Sarmasághi Gábor, 52
 Sarmasághi Zsigmond, 32, 36, 52,
 220, 260, 261
 Sáros, 133
 Sárospatak, 200
 Sarsa Ábrahám, doktor, 118
 Saskanicza, 166
 Sátoraljaújhely, 200
 Scheutz, Martin, 12, 16
 Schmelczér Lőrinc, kv-i pg, 127
 Schreoylenberger, 38, 259
 Scultetus, 118, 119, 155, 280
 Sebessi Ferenc, 153
 Segesvár, 251
 Segesvári Bálint, kv-i pg, 33, 34,
 35, 38, 40, 248
 Segnyey Miklós, 34, 255
 Semjén Gábor, 73
 Semjén Miklós, 73
 Semsei Zsigmond, 100, 271
 Sennyei Pongrácz, 33, 256
 Sepsibodok, 145
 Sereden, 223
 Serédi István, 271
 Seyber, Cyprianus, 107
 Sibrik Gáspár, 177
 Sika Mihály, 152
 Siklód, 168, 187
 Sima, 220
 Siménfalva, 165

- Simon György, 87
 Simon János, 87
 Sinfalva, 213
 Sípos Antal, 106
 Sófalva, 76
 Solymos, Cséffa része lett Bihar
 vm., 152
 Sombor, 175
 Sombori alias Asztalos János, 177
 Somlyógyörtelek, 52
 Somlyószécs, 52
 Somlyóújlak, 52
 Sommay Péter, 97, 102, 271
 Somogyi György, 147, 175, 177,
 179, 181
 Somogyi János, 71, 250
 Sonkolyos, 90
 Sopron, 156
 Spáczay Gáspár, 58
 Spáczay Mihály, 94
 Sperling, Petrus, 116
 Sten Lukács, kv-i pg, 150
 Stenczel András, kv-i pg, 171
 Stépán család, 54, 70
 Stépán István, 70
 Stépán János, 48, 50, 53, 70, 78,
 250
 Strezeniczky György, 113
 Suki Benedek, 37, 57, 257
 Sulyok Balázs, 51, 53, 57, 78, 250
 Sulyok István, 51, 70, 99, 100, 250,
 271
 Sulyok Istvánné, Barczy Borbála,
 145, 166
 Sulyok Sándor, 99
 Sunkó Attila, 210
 Sunkulies, 164
 Sükösd György, 64, 72, 73
 Sütő István, 181
 Szabadkai Kis Ambrus, gyfv-i
 udvarbíró, 231
 Szabady család, 101
 Szabady Péter, 101, 154, 272
 Szabó Dániel, 232
 Szabó Gáspár, köpeczi, 121
 Szabó Gergely, 113, 114, 115
 Szabó György, 121, 158, 181, 182
 Szabó György, azonos lehet
 Strezeniczky Györggyel, 113
 Szabó György, enyedi, 113
 Szabó István, 111, 121, 184
 Szabó Jancsi, 114, 115
 Szabó János, 113
 Szabó János, azonos lehet Baronyai-
 Zabó Jánossal, 113
 Szabó Judit, Krasznay Tamás
 felesége, 127
 Szabó Marczis, 114, 115
 Szabó Márton, kv-i pg, 229
 Szabó Mátyás, 121
 Szabó Miklós, 114, 115
 Szabó Péter, 13, 113
 Szakács István, 127, 128
 Szakács János, 128
 Szakács János, somlyói, 54
 Szakács Kelemen, szakács, 127
 Szakács Tamás, szakács, 127, 204,
 273, 274, 275
 Szakoczay János, 72, 250
 Szakoly, 60
 Szalai Farkas, 68
 Szalánczy István, 66
 Szalárdi János, 13, 234
 Szalay György, 189, 282
 Szalay Tamás, 52
 Szamosangyalos, 48
 Szamossályi, 48
 Szamosújvár, 165
 Szamosszeg, 72
 Szaniszló, lengyel inas, 94, 270
 Szaplanczay Simon, 70
 Szárazai Mátyás, 156, 213
 Szarka Albert, 186
 Szarvadi János, 58

- Szász János, 159, 191
 Szász János, kocsis, 142
 Szászalamor, 85
 Szaszarma, 86
 Szásznyíres, 117
 Szászrégen, 146, 152, 227, 228
 Szászszezentiván, 152
 Szászszőllős, 220
 Szásztörpény, 172
 Szászveszöd, 92
 Szathmáry Pál, 178
 Szatmár, 200, 236
 Szauka Péter, j.b., 231
 Száva László, 95, 271
 Százkézsd, 144
 Szeben, 18, 33, 35, 62, 109, 251
 Szebeni János, 74
 Széchy György, 162
 Szecsel, 160
 Szederjes, 73, 165
 Szegedi Bárczy Kata, Milotai Nyilas
 István özvegye, 205
 Szegedi Gergely, 74
 Szék, 57, 123
 Székely András, 139, 140
 Székely Bálint, 108, 192
 Székely Boldizsár, 49, 50, 56, 250
 Székely István, 90
 Székely Katalin, 76
 Székely László, 76
 Székely Miklós, 84, 281
 Székely Mózes, 73
 Székely Mózes, ifjabb, 73, 90, 166,
 271
 Székelybethlenfalva, 212
 Székelycsóka, 220
 Székelydália, 212
 Székelyhidas, 213
 Székelyi Mihály, 140
 Székelykakasd, 144
 Székelykeresztúr, 165
 Székelymagyaros, 165
 Székelymuzsna, 165
 Székelyszállás, 168, 187
 Székelyszentistván, 144
 Székelyudvarhely, 212
 Székelyvaja, 220
 Székelyvécke, 168
 Székelyzsombor, 69
 Széky Boldizsár, 57, 67, 95, 125,
 271
 Szélkút, 144
 Szemerja, Sepsiszentgyörgy része,
 145
 Szénási Mihály, 189, 281
 Szénássy Mihály, kapitány, 172
 Szénaverős, 83, 152, 168, 187, 220
 Szenci Molnár Albert, 198, 202,
 205, 294
 Szendrő, 71
 Szentdemeter, 168, 187
 Szentés János, 154
 Szentkatolna, 152
 Szentkirályi István, 163
 Szentkirályi László, 163
 Szentkozma, beolvadt
 Berettyóújfaluba, 77
 Szentmargita, 143
 Szentmihályi Nagy András, 133
 Szentmiklósi Bálint, 215
 Szentpáli András, 66
 Szentpáli István, 214
 Szentpáli János, 75
 Szentpáli László, 75
 Szentpéterfalva, 188
 Szépmező, 63
 Szerdahely István, 270
 Szeszta, 161
 Szigethi István, 208, 210, 215
 Szigethi Miklós, 214
 Szikszai András, 50
 Szikszai Imre deák, gyfv-i
 udvarbíró, 231
 Szikszay Ferenc, 209

- Szikszó, 161
 Szilagybadacsony, 51, 52
 Szilagyecseh, 52
 Szilágyi András, 67
 Szilágyi Demeter, 147
 Szilágyi György, 67
 Szilágyi János, 94, 135, 219, 229, 272
 Szilágyi Mihály, 218
 Szilágyi Miklós, 49, 51
 Szilágyi Sándor, 11
 Szilágyi Tamás, 173
 Szilagykövesd, 52
 Szilágynagyfalu, 57, 123
 Szilágynyíres, 50
 Szilágypercesen, 51, 52
 Szilágysonlyó, 51, 52
 Szilágysziget, 52
 Szilágyzovány, 57, 123
 Szilasi Gáspár, 96, 139, 269
 Szilasi György, 77
 Szilkerék, 102
 Szilvási Boldizsár, 33, 36, 41, 221, 227, 252, 260, 261, 264
 Szilvási János, 119
 Szilvási Péter, 146
 Szinyér, 71
 Szkrófa, 188
 Szok Péter, 139
 Szolnok, 199
 Szombathelyi Márton, 208, 213
 Szopor, 52
 Szótelke, 216
 Szováta, 83, 144
 Szőcz Márton, enyedi pg, 232
 Szőcs Anna, 209
 Szőcs-Verbőczy András, 111
 Sződemeter, 57, 123
 Szőkefalva, 215
 Szövérd, 144
 Sztrigyszentgyörgy, 63, 145
 Szunyogfalva, 82
 Szunyogh Gáspár, 39, 41, 81, 82, 84, 263, 264, 265
 Szűcz Péter, 114
 Szűcs János, 115
 Szűcs Mihály, 115
 Szűcs Miklós, 115
 Szűcsi, 60
 Tallóczi Lajos, 11
 Tamás deák ajtónálló, 146, 147
 Tamás, konyhasáfár, 126, 128
 Tamásfalvi György, 75, 102, 154, 272
 Tamáspatak, 145, 227
 Tankóczy György, 96, 269
 Tarackközi Péter, 61, 114
 Tarcali János, 284
 Tarczay György, 67
 Tarczincskj János, 270
 Tarnóczy György, 97, 101, 271
 Tarpai János, 181
 Tarr István, 140
 Tasnád, 27, 196
 Tasnádi Ruber Mihály, 35, 202
 Tatai Ferenc, 70, 96
 Tatai István, 70
 Tatár Cselebi, 34, 256
 Tedi Bálint, 189, 281
 Teke Sándor, 103, 130, 271
 Telegd, 98
 Telekfalva, 212
 Tenke vagy Berettyószéplak, 50
 Teremiújfalu, 64
 Tésztamíves György, 128
 Thamássy György, 182
 Theleki István, 210
 Theleki Katalin, Bölöni Gáspár felesége, 209, 210
 Thesselius, Johannes, 109
 Tholdalagi Mihály, 73, 83, 263
 Tholdi György, 58, 59, 260, 262
 Tholdi István, 58
 Thorma Kristóf, 90, 271

- Thoroczkai Máté, kv-i unitárius
 püspök, 206
 Thoroczkay László, 62
 Thoroczkay Zsigmond, 72
 Thorozkay László, 66
 Thotvaradgiai Márton, 132
 Thököly Miklós, 30, 34, 36, 41, 51,
 68, 256, 260, 261, 264
 Thököly Sebestyén, 51
 Thuri Pál, 177
 Thúry András, 49, 50, 52
 Thurzay László, 59, 68
 Thurzó György, 233
 Thurzó Imre, 107, 189
 Tibot Demeter, 74
 Timafalva, beolvadt
 Székelykeresztúrba, 165
 Tokaj, 94, 156, 186
 Tokay István, 125
 Toldalag, 51
 Toldalagi Zsuzsánna, 212
 Toler György, 67
 Tolvay János, 182
 Tompa János, 153
 Tompaháza, 209
 Toplicza, 164
 Tor István, 120
 Torda, 137, 167
 Tordavilma, 57
 Torja, 73, 84
 Torma György, 75
 Tornyosnémeti, 161
 Toroczkai Anna, Felvinczi Márton
 felesége, 232
 Tót Pál, 140
 Tóth alias Thari Anna, 178
 Tóth László, 270
 Tóth Mihály, 90, 92, 98, 271
 Tótházy Asztalos István, kv-i pg, 30
 Tótvaradgyay Izsák, 52
 Tömösvári István, 70
 török csausz, 259
 Török György, 77
 Török István, 30, 45, 68, 189, 191,
 282
 Török János, 51, 53, 65, 67, 86, 186,
 188, 190, 231, 282
 Török Mihály, 92, 98
 Törökország, 74
 Tövis, 173
 Trócsányi Zsolt, 11, 15, 43, 80, 84,
 187, 215, 218, 226
 Trombitás Boldizsár, 105
 Trombitás Ferenc, 106, 108, 232
 Trombitás Gergely, 155
 Trombitás György, 108
 Trombitás János, 106
 Trombitás Lukács, 105
 Tunyogmatolcs, 48
 Turen, von, gróf, 257
 Túri Ferenc, 139
 Turi Mihály, 43
 Tuzsér, 72
 Twzizi, Andreas német kapitány,
 170
 Tyukodi János, 96, 269
 Ucsa, 220
 Uduar Boldizsár, 154
 Udvarfalva, 83, 144
 Ugrócz, 64
 Ugron Erzsébet, 145
 Ugron János, 91, 101, 154, 272
 Ugron Mihály, 101
 Ugron Pál, 154, 259, 263
 Ujlaki István, 77
 Újnémethy Gáspár, 48, 53
 Újszékely, 165
 Újvár, 161
 Úyhely Márton, 96
 Ürmös, 64
 Vadas István, 35, 79, 80, 249, 254
 Vadasd, 83, 144
 Vadász, 50, 70

- Vaday Sára, Kathonai Mihály anyja, 62
 Vajasd, 178
 Vajda család, 72
 Vajda Ferenc, 97, 102, 271
 Vajda Gáspár, 177
 Vajda István, 50, 53, 56, 68, 78, 250
 Vajda János, 72
 Vajda- vagy Telekirécse, 219
 Vajda Zsigmond, 290
 Vajdahunyd, 189
 Vajdakuta, 64, 152
 Vajdarécse, 125
 Vajdaszentivány, 87
 Vajola, 226
 Válaszút, 64
 Vallon Péter, 167, 175, 178
 Vámos István, 72, 272
 Vámosudvarhely, 152, 220
 Váncza György, 49
 Váncsa Demeter, 93, 269
 Vanin, Valentin kertész, 236
 Ványai Illés, 211
 Várad, 38, 50, 57, 58, 98, 116, 117, 119, 120, 125, 136, 147, 159, 171, 181, 182, 198, 199, 200, 215, 226, 229, 235
 Várad Ferenc, kéméndi, 231
 Várad Istvánné, kv-i pga, 139
 Várad János, kéméndi, 52, 86, 124, 190, 204, 220, 231, 233, 260, 261
 Váradja, 92
 Várad-Olaszi, 70
 Várallyay János, 231
 Varga István, 147
 Vári, 186
 Varkocs György, 34, 256
 Várkonyi Gábor, 12
 Várkonyi János, 101, 102, 271
 Varsolczi István, 156
 Vas György, 39, 263
 Vas Judit, 186
 Vasardi Farkas, 34, 35, 79, 80, 249
 Vass György, 223, 224, 291
 Vay Péter, 101, 130, 151, 154, 155, 272
 Vécke, 187
 Vecsérd, 92
 Védimajor, 76
 Végh Lőrinc, kv-i pg, 59
 Velence, 92, 119
 velencei követ, 258
 Velencei Lénárd, 229, 291
 Venterer, Hannes, kv-i pg, 242
 Veres Bálintné, kv-i pga, 240
 Veres György, 160
 Veres István, 270
 Veres Márton, 49, 50
 Veresegyház, 76
 Vesselényiné Sárkándi Anna, 141
 Viczei Máté, kv-i pg, 62, 240
 Viczei Péter, kv-i pg, 46
 Vidani Ferenc, 96, 269
 Vigh Éva, 16
 Vinci Mihály, 128
 Vinczi Márton, főszakács, 151
 Vingárd, 85, 232
 Virginás Georg (György), 105, 107
 Vislej Radul, 194
 Viss, 71
 Viszolya, 187
 Vitéz László, 63, 98, 215
 Vitkay János, 35, 80, 142, 256
 Voghner Mihály, kv-i pg, 109
 Vojko logofet, 258
 Vonós Miklós, 134
 Voykowich Horwáth András, 133
 Wass György, 224, 252
 Webel, Conradus, 259
 Weiss Reimund, gyfv-i udvarbíró, 231
 Wesselényi Boldizsár, 39, 64, 263
 Wesselényi István, 33, 40, 41, 153, 254, 262, 264

Wesselényi Pál, 33, 36, 210, 218,
219, 252, 255, 261, 262, 289
Weyrauch Dávid, 73
Winkelbauer, Thomas, 12
Wittenberg, 199
Wührer, Jakob, 16
Wyhely István, védi, 76
Zabó Gáspár, kv-i pg, 243
Zágor, 152, 215
Zákán István, 61
Zalasdi Borbála, Barcsay Istvánné,
166
Zalay Tamás, 210
Zámbó Mihály, 215, 216, 288
Zaránd, 59
Zathmári Mihály özvegye, 45
Zatmárnémeti István, 175
Zavak László, 235

Zebenj János, 74
Zegedi Mihály, 136
Zegedy Gergely, kv-i pg, 125
Zékely Boldizsár, 78
Zentléleki György, 176, 182
Zeöch Imréné, kv-i pga, 241
Zeredaheli István, 139
Zibiny János, 98
Zilah, 28, 137
Zóliomi Mátyás, 94, 98
Zoltán Józsa, 98, 101, 102, 272
Zólyomi Dávid, 39, 69, 152, 159,
160, 226, 250, 259, 263, 280,
290, 291
Zólyomi János, 211, 233
Zsámbokrét, 67
Zsombor, 27, 120
Zsögöd, 188

ZUSAMMENFASSUNG

DER HOFSTAAT DER FÜRSTEN GÁBOR BÁTHRY UND GÁBOR BETHLEN IN SIEBENBÜRGEN ZWISCHEN 1608-UND 1629 WÄHREND IHRERE REISESCHAFT

Die Quellen meiner Arbeit bildete der Teil der Abrechnung des Verwalters des Stadtarchivs von Klausenburg, der die „übliche“ dreitägige Versorgung des fürstlichen Gefolges festsetzte. Aus der Zeit zwischen 1608 und 1630 blieben von 12 Aufenthalten des Fürsten Gábor Báthory (1608–1613) und seines Gefolges aus der Regierungszeit von Gábor Bethlen (1613–1629) 19 Archivquellen und eine weitere vom Besuch von Katharina von Brandenburg erhalten. Ich stelle anhand dieser Angaben den siebenbürgischen Hof und seine Gesellschaft vor. In dieser Arbeit geht es jedoch nicht um die Herrschaft des Hofes insgesamt,¹⁵⁹¹ sondern nur um die Reiseherrschaft. Die mittelalterlichen ungarischen Städte bewirteten den Fürsten und sein Gefolge. Dies wird in dem frühneuzeitlichen Siebenbürgen weitergeführt. Die Stadt Klausenburg und ihre Ratsherren sahen darin auch eine sehr gute Möglichkeit, um ihre Interessen zu verwirklichen. Außer dem Militär erlaubten sie dem ganzen reisenden Hof den Zutritt zu der Stadt. Dies betraf durchschnittlich 400–800 Personen. Dieser reisende Hof war ein Ausschnitt aus der Hofgesellschaft, weil nur ein reisender Teil der zentralen Verwaltungsorgane (Kanzlei und Schatzkammer) den Fürsten begleitete. Dies veränderte sich nur in dem Fall von Landtag.

Die höfliche Gesellschaft ist sehr polarisiert war, schein sie für die städtische Bürgertum ganz homogen zu sein. Die Leiter des Hofes waren der Oberhofmeister und Vizehofmeister, der Oberstallmeister, der Hofkapitän und die Kammerdiener (cubicularii). Der Hofmeister kontrollierte neben der Arbeit der Edelknabe (Diener, Höflinge, Truchsesse, Mundschenke) auch die des Küchenmeisters. Unter seiner Aufsicht standen die weiteren Meister und auch ein Teil der Sicherheitsbediensteten am Hof (Saaltürhüter, Läufer, Postboten). Der Oberstallmeister leitete die Arbeit der im Stall Arbeitenden, zu denen sehr viele

¹⁵⁹¹ Dazu ausführlicher: The Transylvanian Princely Court in the First of the 17th Century: On the Basis of the Account Books of Kolozsvár In: Kovács Kiss, Gyöngy (Hrsg.) Studies in the History of Early Modern Transylvania, New York: Atlantic Research and Publications Inc., 2011. pp. 15–42. (Atlantic Studies on Society in Change; 140, ISBN 978-0-88033-689-5).

gehörten, wie die Stallmeister, Jägermeister, Pferdeknechte, Kutscher, Hundepfleger und Vogler. Der vom Oberhauptmann geführten Hofarmee (Kavaliere und Infanteristen) standen die Hofkapitäne vor, die von ihren Leutnanten angeführt wurden. In diesem Buch stelle ich die einzelnen Hofgruppen, ihre Leiter, ihre Aufgaben und ihre Karrieren dar, und wer zu diesen Hofgruppen zu der Zeit der zwei Fürsten gehörte. Besondere Aufmerksamkeit wird denjenigen Personen gewidmet, die sowohl in dem kurzzeitigen Hof von Gábor Báthory als auch in dem Hof von Gábor Bethlen anwesend waren.

	Herren (Ohne diener)	Familie(n)	Hofdiener	Palastdiener (Diener, Höflinge, Truchsesse, Mundschenke)
Báthory Gábor	4–8	65–286	10–134	40–94
Bethlen Gábor	2–15	22–176	7–169	23–185
	Küchen- angestellte	Handwerker	Hofwache	Saaltürhüter
Báthory Gábor	7–34	16–60	4–108	8–36
Bethlen Gábor	2–54	6–124	8–170	2–69
	Hofstall	Stadtleute	<i>Kämmerer- schatzmeisterei</i>	<i>Kanzlei</i>
Báthory Gábor	27–132	?	2–29	6–26
Bethlen Gábor	38–177	10–83	4–68	2–67
	Zusammen			
Báthory Gábor	154–903			
Bethlen Gábor	173–1128			

Die Stadt und ihr Rat sahen die beim Aufenthalt des Hofes bezahlten Summen als eine Investition an. Die Fürsten und ihr Gefolge hielten sich jährlich nicht mehr als drei- oder viermal in der Stadt auf. Zumindest dafür wurden sie vom Klausenburger Stadtrat finanziert. Während die Ausgaben für die Aufenthalte in der Regierungszeit von Gábor Báthory höher als die jährliche Steuer waren, veränderte sich das unter Gábor Bethlen. Auch geschahen die Besuche

nicht mehr zufällig. Der Empfang des fürstlichen Hofes hatte eine ausgeformte Ordnung, die durch fürstlichen Befehl in Kraft trat. Der Stadtrat kam zusammen und veranlagte die Bevölkerung zu einer Steuer, die als finanzielle Grundlage für die Finanzierung des Aufenthaltes diente. Davon kaufte die Stadt Fleisch, Mehl, Wein und Hafer. Aus den zur Stadt gehörenden Dörfern kamen noch Naturalien hinzu. Man musste für ungefähr 400–800 Personen für drei Tage genügend Lebensmittel bevorraten, dazu noch Futter für die Tiere. Wenn man keine genügende Menge davon erwerben konnte, wurden Geflügel und Brot zum festgesetzten Preis von den Einwohnern der Stadtviertel gekauft. Von den Ausgaben der Stadt wurden nur die Barzahlungen aufgezeichnet. Die Naturalversorgung wurde auf Grund der von den Quartiermeistern stammenden Liste geregelt.

SUMMARY¹⁵⁹²

The sources of my work include those parts of the stewards or municipal officers' account books found in the Archives of the city of Kolozsvár [Klausenburg, Cluj, Romania] that recorded the 'usual' three days' provision of the prince's entourage. From the period between 1608 and 1630 sources of archives survived containing the sojourns in Kolozsvár, 12 occasions in connection with prince Gábor Báthory (1608–1613) and his retinue, 19 occasions from the period of prince Gábor Bethlen (1613–1629) and only one from the time of Katharina of Brandenburg. I am going to present the Transylvanian princely court and its society on the basis of these. However, it has to be stated that it did not mean the whole court, only the travelling entourage (Reiseherrschaft). The medieval Hungarian cities used to receive the king and his retinue and this is the early modern times' Transylvanian survival of all this tradition. The city and the leaders of Kolozsvár could see a very good opportunity to protect their interests in this way so they made possible the incoming of the complete travelling court, except the soldiery into their city. This could generally mean 400–800 people. The princely household meant a kind of narrowing of the court's society as a travelling section of the central government offices (the chancellery and the treasury) escorted the prince. It only changed in the case of national and regional assemblies.

The leaders of the princely household were the main and the deputy stewards, the master of the horse, the captain general of the court and the valets/chamberlains (cubicularius). The steward of the household supervised the work of the master of the kitchen besides the work of the youths (valets, Lord High Stewards, table masters, cupbearers), furthermore, he also had control over the craftsmen and a part of the protectors of order (doorkeepers, couriers, postal youths). The head of stables directed the work of the stable that a lot of people

¹⁵⁹² About the question in details: The Transylvanian Princely Court in the First Half of the 17th Century: On the Basis of the Account Books of Kolozsvár In: Kovács Kiss Gyöngy (Szerk.) Studies in the History of Early Modern Transylvania, New York: Atlantic Research and Publications Inc., 2011. pp. 15–42. (Atlantic Studies on Society in Change; 140.) (ISBN:978–0–88033–689–5)

belonged to from the equerry to the stableboy, the coachman, the poundmaster and to the fowler. The court army (mounted soldiers and infantrymen) led by the captain general was headed by the captains of the court and had its lieutenants. In this volume I go into details regarding the different groups of the court, their leaders, their tasks and carriers, as well as the people that belonged to these groups at the time of the two princes, with special attention to those people from the short-lived royal household of Gábor Báthory that belonged to the household of Gábor Bethlen as well.

	COURT NOBILITY (WITHOUT SERVANTS)	NOBLE RETAINERS	COURT SERVANTS	PALACE
Báthory Gábor	4–8	65–286	10–134	40–94
Bethlen Gábor	2–15	22–176	7–169	23–185
	KITCHEN	CRAFTSMEN	COURT SOLDIERY	DOORMEN etc.
Báthory Gábor	7–34	16–60	4–108	8–36
Bethlen Gábor	2–54	6–124	8–170	2–69
	STABLE	URBAN POLULATION	CHAMBERLAIN/ TREASURY	CHANCELLERY
Báthory Gábor	27–132	?	2–29	6–26
Bethlen Gábor	38–177	10–83	4–68	2–67
	TOTAL			
Báthory Gábor	154–903			
Bethlen Gábor	173–1128			

The city and its leaders considered the sum of money spent on the stays of the royal household in their city as a kind of ‘investment’. The princes and their entourages did not spend more than three or four occasions per year in the city or rather the council of Kolozsvár financed this much. While during the reign of Gábor Báthory the costs spent on the royal household were higher than the yearly taxes, at the time of Gábor Bethlen it changed, the occasional stays also

came to an end. The receiving of the royal household had a settled schedule that started with the receipt of the prince's orderly letter. The city council assembled, it imposed taxes that provided financial base to meet the expenses of the stays. The city supplied itself with the meat, flour, wine and corn from this money and of course also from the municipal farms. Foods for three days had to be provided for 400–800 heads and also fodder for the animals. If the sufficient amount could not be supplied this way, the chicken and bread were bought from the habitants of the city districts on a set price. Only those expenses were counted into the city's costs that were paid by cash. Prebenda was issued on the basis of a sort of list from the providers of accommodation.

SPECULUM HISTORIAE DEBRECENIENSE
(Sorozatszerkesztő: Papp Klára)

sorozat eddig megjelent kötetei

1. MATTHIAS AND HIS LEGACY: CULTURAL AND POLITICAL ENCOUNTERS BETWEEN EAST AND WEST.
Eds. *Attila Bárány, Attila Györkös*. Debrecen, 2009.
2. SZŐLŐTERMELÉS ÉS BORKERESKEDELEM.
Szerk. *Orosz István, Papp Klára*. Debrecen, 2009.
3. *Ifj. Barta János*: „HA ZEMPLIN VÁRMEGYÉT AZ ÚTAS VISGÁLJA...” GAZDÁLKODÁS ÉS TÁRSADALOM ZEMPLÉN MEGYÉBEN. Debrecen, 2009.
4. ARISZTOKRATA ÉLETPÁLYÁK ÉS ÉLETVISZONYOK.
Szerk. *Papp Klára, Püski Levente*. Debrecen, 2009.
5. *Orosz István*: A JOBBÁGYVILÁG MEGSZÜNÉSE MAGYARORSZÁGON. Debrecen, 2010.
6. *Csorba Dávid*: A ZÁSZLÓS BÁRÁNY NYOMÁBAN. A MAGYAR KÁLVINIZMUS 17. SZÁZADI VILÁGA. Debrecen, 2011.
7. DEBRECEN VÁROS 650 ÉVES. VÁROSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK. Szerk. *Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás*. Debrecen, 2011.
8. *Szendrei Ákos*: JUSTH GYULA POLITIKAI PÁLYÁJA. A FÜGGETLENSÉGI POLITIZÁLÁS LEHETŐSÉGEI A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN. Debrecen, 2012.
9. „...ÉLTÜNK MI SOKÁIG ’KÉT HAZÁBAN’...” TANULMÁNYOK A 90 ÉVES KISS ANDRÁS TISZTELETÉRE. Szerk. *Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor*. Debrecen, 2012.
10. „NINCS EGY IGAZ BARÁTOM SE!” TANULMÁNYOK SZÉCHENYI ISTVÁN POLITIKAI KAPCSOLATAINAK TÖRTÉNETÉHEZ. Szerk. *Velkey Ferenc*. Debrecen, 2012.